

Domovinski list

FDV

SLOVENSKI STRAŽNIKI

1918-1941

Krepis je pravilen!
Ljubljana, dne 30. junija 1944.
za povelja poveljnik, P. 3.
posočnik,
načelnik

PAVLE ČELIK

Policijski
Ljubljana, dne

Pluga Franc
Kromj pristojen, s
z dne 6. 11. 1921
iz tukajšnjega pu

Dne 11. imija
kerja me izročil
ukradeno kolo
Kolo je črna
balance, rumena
bo uori keji
nos. Lastnik k
Čopova ulica

Dne 4. jnja
promotnik auto
me dovožen to
električni lisost
ko se je Be
buka več naše
Ljubljano k
staj, kmetško
kolo.

Sabit
kralice, dne 12. 272/1.
broj: 208/1.

Ka. policijska

Pavle Čelik
SLOVENSKI STRAŽNIKI 1918–1941

Izdajatelj: FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE, Založba FDV
Za založbo: Hermina KRAJNC

Knjižna zbirka: TEORIJA IN PRAKSA

Copyright © po delih in v celoti FDV 2002, Ljubljana.
Vse pravice pridržane.

Tiskana izdaja je izšla leta 2002.

Slika na naslovnici: Ljubljanski stražniki pri preizkušanju trikolic
na Rožniku jeseni 1936.
Naslovnica in prelom: B&V Co.

E dostop: <http://knjigarna.fdv.si/>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

351.74(497.4)«1918/1941»(0.034.2)

ČELIK, Pavle

Slovenski stražniki [Elektronski vir] : 1918-1941 / Pavle Čelik. - El. knjiga. - Ljubljana :
Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, 2015. - (Knjižna zbirka Teorija in praksa)

Način dostopa (URL): <http://www.fdv.uni-lj.si/zalozba/edostop.asp> . - Tiskana izd. je izšla leta 2002

ISBN 978-961-235-467-1 (pdf)
258282752

PAVLE ČELIK

SLOVENSKI
STRAŽNIKI
1918–1941

Ljubljana, 2002

VSEBINA

PREDGOVOR ALI ZAKAJ SO POLICAJI KIFELJCI	9
PREDGOVOR	13
UVOD	15
ŠTEVILNI VARNOSTNI UKREPI	18
Za red in mir	18
Osrednji urad narodne obrambe	20
Zakaj so ostali vojaki	22
Sumljivi vojni ujetniki	24
Nadzor na vlakih	26
DRŽAVA JE PREVZELA VARNOSTNO STRAŽO	28
Podržavljenje straže v štajerskih mestih	28
Policijska izpostava na Jesenicah	30
Obmejne enote	31
Denar društva mariborskih stražnikov	33
Kaj je z vojnim posojilom ljubljanskih stražnikov	34
REŠEVALE SO JIH DOKLADE	35
Plača je bila (pre)nizka	35
Lastna nabavna zadruga	39
Plačilo za nadurno delo	40
»V resnici slabo gmotno stanje«	42
RAZNE TEŽAVE MOŠTVA	43
Neurejene razmere tudi pri stražnikih	43
Demilitarizacija ni bila enostavna	44
Različne prošnje stražnikov	45
Odpuščeni niso molčali	47
Primanjkovalo je orožja in opreme	48
KAKO UREDITI USLUŽBENSKI STAN	51
Neenotna stališča	51
Zveza državnih uslužbencev	53
Zakon za civilno področje	53
Zveza policistov	56
Otroški dodatek	58
NOVA ORGANIZIRANOST VARNOSTNE STRAŽE	58
Tudi vojaške prvine	59
Beneficirana delovna doba	61
Nagrade in kazni	62

POLICIJSKO RAVNATELJSTVO V LJUBLJANI	64
Pristojnosti tega urada	64
Moštvo za številne potrebe	67
Detektivi: kriminalisti in politični policisti	69
Ali oborožiti telovadce?	70
Kaj so: talci, interniranci ali kaj tretjega	71
Spremljanje žensk iz Ljubljane v Begunje	73
Nadzornik je pustil sled	74
Želja po službenem avtomobilu	76
Ni šlo brez registrov	78
NJEGOVO VELIČANSTVO ALEKSANDER	80
Prestolonaslednikov prvi obisk v Sloveniji	80
Hvalnica gostu	81
Praznovanje in žalovanje	83
Vojska je zavarovala kralja	83
Iz poročil za leto 1921, 1922 in 1923	84
NAJRAZLIČNEJŠI PROTESTI	86
Po Zaloški cesti je odmevalo	87
Kako vzdrževati red med protesti	89
Tudi ženske niso mirovale	90
Vsebina študentskih zahtev	92
Nemirno dijaštvo	94
Nered v gledališču	95
ALI UKINITI ALI NE	97
Kdo bo plačnik	97
Vojaki v Mariboru so se uprli	98
Nagrade za pomoč Maistru	99
Celjska pobuda za policijske pse	100
Prošnja za dopust v Trstu	102
Stražniki v Prekmurju	103
Na Ptujju je primanjkovalo mož	106
SLOVENIJA NI BILA UPRAVNA CELOTA	107
Zakon o občih upravi	107
Nekoč deželne, zdaj oblastne meje	109
»Nravstvena izpričevala«	109
Dve vrsti izгона	112
Sumljiva časnika	113
Razni razpisi	115
Lastniki kinematografov so bili nezadovoljni	116
Avstrijski predpisi so še veljali	117
Nakupovanje uniforme	117
SOVRAŽNIKA SO VIDELI SKORAJ POVSOD	119
Pozor, vohuni!	119
Če v Italiji izbruhne revolucija	120
Ti Kočevarji!	120

Sumljivi tujci	121
Alergični na staro	122
Kaj pa nekdanji častniki?	124
STRAH PRED KOMUNISTI	125
Objava Razglasa	125
»Slovenska Obznana«	128
Prepoved delovanja	129
Proti posrednemu delovanju	132
Seznami	133
Spremljanje partijskih gradiv	134
Popis enoletnega dela	136
Situacijska poročila	137
BOLJŠEVIŠKA NEVARNOST	139
Vojni ujetniki iz Rusije	139
Tudi ruski begunci	140
S propagando proti Moskvi	141
ORJUNAŠI DELAJO NERED	143
Oboroženci nastopijo	143
Grožnje, razbijanje in drugo	144
Posredovali so stražniki in orožniki	145
Poslansko vprašanje	146
Lov na oborožene roparje	147
Mariborska izzivanja	148
VARNOSTNI URAD ZA SLOVENIJO	149
Poverjeništvo za notranje zadeve	150
Oddelek za notranje zadeve	151
Odsek za javno varnost	153
Načelniki banovinskega upravnega oddelka	154
Pogled v notranje ministrstvo	155
STANOVSKA ORGANIZIRANOST	157
Prva društvena pravila	157
Sprememba imena in pravil	162
Ali ni nekaj zavisti?	164
Ljubljana ne potrebuje policajev-vojakov	166
Društvo kritizirajo z raznih strani	166
Ugašanje društvene dejavnosti	168
Krovna zveza državnih uslužbencev v Sloveniji	169
Upokojeni orožniki	171
OB SKLEPU PRVEGA DESETLETJA	173
Slovo od javnih hiš	173
Najdeno in izgubljeno	174
Delo policijskega zdravnika	174
Pripombe magistrata v Ljubljani	174
Spremenjena stran vožnje	176
Žale so ostale pod nadzorom orožnikov	179

Moštvo straže leta 1927	180
Nekdanji kolegi so postali nasprotniki	181
KRALJ VZAME OBLAST V SVOJE ROKE	182
Dravska banovina	182
Poročila za banski svet	183
Iz letnih poročil banske uprave za čas 1938–1940	184
SPREMENJENA ORGANIZIRANOST POLICIJE	186
Zakon o notranji upravi	186
Predstojništvo mestne policije	187
Uprava policije	190
DRŽAVNA POLICIJSKA STRAŽA	193
Stalno v službi	193
Hierarhija stražnikov	194
Nagrajevanje in kaznovanje	195
Nadzorniki	196
Veljavno za vse	196
Poseben znak za prometnike	198
Nekaj sprememb	199
URADNIŠKI ZAKON	200
Dodatki k plači	200
Uslužbenski list	201
Pokojninski sklad	202
Ocena za Leopolda Rijavca	203
ŠOLA V ZEMUNU	205
O strokovnosti stražnikov	205
Šola za pisarje	206
Pravni temelj nove šole	207
Začela je s pripravniki	209
Prvi tečaj za podnadzornike straže	210
Začetek radijske telegrafije	211
Obračun po petih letih	212
Praznik šole	213
Kriminalna psihologija	214
STROGA DISCIPLINA	216
Pritožba zoper predstojnika	216
Disciplinski ukrepi	217
Ugovor na disciplinsko kazen	219
Podpora stražniku	220
Stražnikova zмота	220
Beg pred dolžniki	221
STROKOVNO BRANJE	221
Navodila za službo	222
Pogled v ta pravila	223
Strokovne revije	226
Žepni priročnik	226

Strokovne knjige.....	227
Izpopolnjevanje na tujem.....	228
IZ ŽIVLJENJA IN DELA POLICIJSKIH OBLASTEV.....	229
Ob praznikih.....	229
Iz poročila za leto 1934.....	230
Vodstvo uprave policije v Ljubljani.....	231
Nezadovoljni Ljubljancani.....	233
Raziskovanje požarov.....	234
Kovčke dol, kovčke gor.....	238
Predlogi za denarno razbremenitev Celja.....	239
Predstojništvo mestne policije v Kranju.....	239
Predstojništvo mestne policije v Mariboru.....	241
Policijski komisariat na Jesenicah.....	242
Kopališki komisariat na Bledu.....	243
Mestna straža na Ptuju.....	243
Nekaj podatkov o osebju.....	246
UTRINKI IZ LJUBLJANE.....	248
Za varnost evharističnega kongresa.....	248
»Leteča kontrola«.....	249
Nesreče raznih vrst.....	251
Nezgodna se ni ognila stražnikom.....	253
Srečanje kriminalistov.....	253
Višoki italijanski obisk.....	255
STRAŽNIKOV NI BILO NIKOLI DOVOLJ.....	257
Vse več stražnikov.....	257
Straža v vladni palači.....	258
Ali sta pripravljala atentat?.....	258
Stražnice v Ljubljani.....	260
Policijski zapori.....	261
Smrt v zaporih.....	262
IZ PRITOŽB PROTI STRAŽNIKOM.....	263
»Trd prijem«.....	263
Tihotapec se je zaman pritoževal.....	264
Mesar ni maral stražnikov.....	265
Nezadovoljni gostilničarki.....	265
Zahtevke za odškodnino.....	266
POGLAVITNA PODROČJA DELOVANJA.....	267
Vzdrževanje javnega reda in miru.....	267
Zatiranje kriminalitete.....	268
Skrb za varnost prometa na cestah.....	270
Za varnost države.....	273
Druge naloge.....	274
PODPORNI SKLAD.....	275
Uredba je bila pravni temelj.....	275
Nekateri so se čutili prizadete.....	277

Prošnje za podpore.....	278
VOJSKA BI SE RADA ŠLA POLICAJA.....	280
Navodilo iz leta 1922.....	280
Vojska načrtuje pomoč policiji.....	282
Če bi izbruhnili neredi.....	283
Zaprosila za policijske podatke.....	285
Oficirji so se pritoževali.....	286
Težave z vojaki.....	288
OBČINSKA STRAŽA.....	291
Stopicanje na mestu.....	291
Policijske pristojnosti občin.....	292
Ni bilo denarja za šolanje.....	293
Le redke občine so imele stražnike.....	293
Naš glasnik.....	296
Razvrstitev različnih straž.....	299
RAZNI ČUVAJI.....	300
Železniški stražniki.....	300
Zasebna čuvajska podjetja.....	302
Lovski in ribiški čuvaji.....	303
Poljski čuvaji.....	303
Pobuda za nočne straže.....	304
PO RAZPADU DRŽAVE.....	305
Težavne režimske naloge.....	306
Ko se porodijo dvomi.....	307
Petero poti.....	308
Usodna cigareta.....	310
Policijski varnostni zbor.....	310
Povojni čas.....	312
Nova varnostna sila.....	313
Ivan Počkaj v (postajni) šoli.....	314
Znameniti nekdanji stražnik.....	319
Očeta in sinova, vsi stražniki.....	319
Znani otroci mož postave.....	321
Iz osebnega dosjeja.....	323
SKLEP.....	325
OPOMBE.....	327

PREDGOVOR

ALI ZAKAJ SO POLICAJI KIFELJCI

»Vodja policijskega komisariata v Mariboru je ocenil, da znamenje »D. P.«, ki je pomenilo državno policijo in so ga stražniki dali na uniformo, ni posrečeno in je bil boljši stari službeni znak (polmesec iz niklja s številko, ki so ga nosili pod vratom). Zavzemal se je torej za staro prepoznavno znamenje, ki je državljanom tudi omogočalo, da so si zapomnili številko na polmesecu in jo navedli, če so se pritožili zoper stražnika. Ker je bilo to znamenje podobno rogljiču, se je stražnikov prijelo ljudsko ime »kifeljci«, to pa se je razširilo na vse varnostne organe, tako orožnike kot stražnike.«

Gornji citat iz knjige *Slovenski stražniki 1918–1941* mag. Pavleta Čelika, pa še druge bi lahko navedli, na primer tega, od kod izraz »leteča milica«, je samo eden izmed številnih zgledov za to, kako je mogoče napisati resno strokovno delo tako, da pritegne tudi bralce, ki jih sicer neposredna varnostna problematika manj zanima.

Slovenci smo bili v preteklosti v vseh neslovenskih okvirih dobri in zvesti državljanji, pa naj je šlo za Avstrijo ali Jugoslavijo. Številni so enako ganljivo in iskreno objokovali tako smrt cesarja Franca Jožefa kakor kralja Aleksandra in maršala Tita. Kljub tej nezlagani ljubezni do vladarjev pa njihovih držav nismo nikoli tako zelo ljubili, da bi spoštovali tudi njihove policaje in vojake. Begunci in skrivači pred njimi so nam bili vedno bližji od tistih, ki so jih preganjali. Do nedavna je skoraj vsak Slovenec vedel za tolovaja Guzaja iz Šentjurske okolice ali za notranjskega Haceta, da o znamenitem ponarejevalcu denarja, dobrepoljskem Prelesniku, niti ne govorim, nihče pa si ni zapomnil imen orožnikov, ki so katerega izmed njih ujeli. Z nastankom samostojne slovenske države se pogled na te nujne državne uslužbenke počasi spreminja, saj vemo, da nobena država ne more brez njih. Razmere so bile ob slovenski osamosvojitvi še veliko bolj obetavne. Ljudje so takrat vojake in policaje resnično šteli za svoje. Žal sta ti dve posebni službi, zlasti pa politiki, ki so se bojevali za oblast nad njima, naredili pozneje toliko napak, da sta izgubili večino velikanškega ugleda, ki sta ga imeli pri ljudeh. Verjetno smo med prvimi državami v Evropi po številu napadov na policaje. Oblasti, ki bi jim bilo kaj do države, bi se morale nad tem globoko zamisliti.

Pavle Čelik je bil že v prejšnjem političnem sistemu sinonim za poštenega in strokovnega policaja, nekakšno upanje, da bo tudi najpomembnejša služba v socialističnih državah postala pri nas normalna, predvsem pa, da bo zaradi državljanov, ne zaradi elite avantgarde delavskega

razreda, ki si jo je bila povsem podredila. Svoje prepričanje o nujnosti in možnosti normalnosti poklica, ki mu je bil, kljub vsej neprijetni specifičnosti tega dela, povsem predan, nam danes razkriva prek zgodovine. Njegove raziskave so večplastne. Zgodovina je le ena izmed teh plasti. Poglavitno sporočilo njegove knjige je pravzaprav drugje. Policija je poseben državni organ, ki z zaščito državljanov in države pred njimi rešuje doslej še nerazrešeno kvadraturu kroga. Sestavljajo jo ljudje, ki jih je vanjo na eni strani pripeljala revščina ali kakšna druga eksistencialna stiska (primorski begunci v obravnavanem času), na drugi pa vrhunski strokovnjaki, navadno pravniki, ki policijo vodijo predvsem z vodilnih položajev. V bistvu imamo opravka z neverjetno kombinacijo preprostega znanja in služiteljstva ter vrhunske strokovnosti. Prav slednje so v totalitarnih režimih bolj ali manj nadomestili ljudje, ki so izstopali s svojo ideološko in osebno predanostjo režimu in njegovim voditeljem, ne pa toliko s svojo strokovno izobraženostjo. Mag. Pavle Čelik je bil s svojo visoko akademsko izobrazbo v nekdanji policiji pravzaprav nadaljevalec smeri, ki smo jo včasih pri nas že imeli, pa jo je revolucija bolj ali manj odpravila. V tem najvišjem strokovnem pogledu se razmere v naši policiji danes naglo izboljšujejo, saj zaposluje že kar nekaj doktorjev znanosti. Problem ostajajo politični »šefi«, zlasti tisti, ki s takimi in drugačnimi prijemi le navidezno vzpostavljajo pravno državo, od katere smo očitno še zelo daleč.

Avtor se v svoji tokratni knjigi, potem ko je že podobno obdelal orožnike, loteva novega segmenta varnostne preteklosti. Predmet njegovega zanimanja so stražniki. Njihov zgodovinski izvor gre iskati v nekdanjih hlapcih zemljiških gospodov, ki so izvajali najnižjo stopnjo oblasti, meščanskih stražnikov in meščanskih gardah, ki so skrbeli za tako in drugačno varnost po naših mestih. Država je na to področje segala počasi in policijske zadeve so bile dolgo časa pravzaprav krajevne. Prav to gledanje je bilo praktično vse do naših dni najbolj razvidno iz financiranja policije, ki je bilo precej odvisno tudi od krajevnih, zlasti pa samoupravnih oblasti. Pravzaprav jih je država po svoje, zlasti z neposrednim poseganjem v policijsko problematiko, finančno izkoriščala, vračale pa so ji z zahtevo, naj policijo več in bolje financira.

Prvi vtis, ki ga dobi bralec ob branju te knjige, je pregled pravnih, upravnih in finančnih okvirov delovanja nekdanjih stražnikov. Posebej se loteva državnih pa tudi mestnih in nekaterih posebnih, kot so na primer železniški in celo poljski. Povsem ob strani pušča finančne, ki so poleg orožnikov in obravnavanih tretji veliki segment nekdanjih varnostnih struktur. Kmalu pa bralec občuti, da Čelika veliko bolj priteguje vsakodnevno življenje stražnikov, pa naj gre tu za njihove plače, obleke, stanovanjske razmere ali izobraževanje. Prav v teh prikazih pride do izraza njegovo nekdanje službovanje. Bralca bodo dobesedno pretresli podatki o tem, kako so se slovenskim oblastem ob nastanku prve slovenske in potem jugoslovanske države javljali v službo, od pripadnikov cesarske

osebne varnostne službe z Dunaja do visokih policijskih uradnikov, zlasti tistih, ki so morali bežati pred Italijani. Še dolgo v jugoslovansko dobo so morali poslovati na podlagi smiselne uporabe starih avstrijskih zakonov, saj je jugoslovanska država tudi na varnostnem področju zamujala s poenotenjem zakonodaje. S tem v zvezi so še posebno zanimivi podatki o odporu proti nacionalni unifikaciji oziroma jugoslovanskemu unitarizmu, saj se je bilo temu v državni policiji veliko težje upirati kakor v prosteti ali kulturi. Slovenske oblasti so v tem pogledu v stari Jugoslaviji pokazale nemalo samoiniciativnosti in sposobnosti reševati specifične probleme na Slovenskem.

Ker je nekdanja policija nadzirala predvsem javno dogajanje, je knjiga mag. Pavla Čelika tudi nekakšen mozaični pogled na predvojno politično in kulturno dogajanje. Najprej spremljamo umirjanje razgretih glav po I. svetovni vojni. Zakon o zaščiti države ga ne pretrese, dogodke na Zaloški cesti v Ljubljani pušča odprte kot še ne povsem do konca raziskano vprašanje, razmeroma veliko podatkov je o Orjuni, pri čemer je treba imeti stalno pred očmi, da je to bila jugoslovanska liberalna organizacija, katere člani so bili tudi nekateri poznejši revolucionarji, kot sta Boris Zihlerl ali Tone Tomšič. Podobno kot komuniste je sovražila tudi klerikalce, ker so bili zanjo slovenski separatisti. Zanimivo, da ni našel nobenega podatka o partijskih akcijskih četah (PAČ), nekakšnih paravojaških komunističnih skupinah, ki so se postavile orjunašem po robu v Trbovljah leta 1924. Avtor se dotika še številnih drugih zanimivih podrobnosti, pa naj gre tu za varovanje znamenitega mednarodnega evharističnega kongresa, avtomobilske in celo letalske nesreče ali druge vsakdanje težave. Trudi se biti objektivni, neideološki, čeprav svojega osebnega prepričanja ne skriva, kar je tudi njegova človeška in državljanska pravica. Predvsem je zelo pomembno, da ni žaljiv in ne zmerljiv, a to je ob njegovi poudarjeni strokovnosti pravzaprav samoumevno. Še posebej opazno je ob koncu knjige, ko, resda bolj bežno, obravnava stražnike med II. svetovno vojno in neposredno po njej. Strinjati se moramo z njim, ko pravi, da vidi v tem posebno nalogo, ki še čaka zgodovinarje, hkrati pa ne more skriti svojega prepričanja, ki se vleče skozi vso knjigo, da so tudi stražniki zgolj ljudje.

Knjiga mag. Pavleta Čelika pojasnjuje številna vprašanja iz naše varnostne pa tudi pravne in upravne zgodovine. Ne bo pritegnila le policistov in tistih, ki jih zanimajo varnostna vprašanja, temveč bo še posebno dragocena za raziskovalce vsakdanjega življenja, ki jim je avtor z izjemnim citiranim gradivom dal dragocene podatke za konkretno delo. Čeprav morajo policaji v svojem življenju predvsem zatirati čustva, to Čeliku ne uspe povsem. Zlasti v drobnem poglavju o stražniku, velikem igralcu Lojzetu Potokarju, in stražniku, velikem baritonistu Tonetu Kozlevčarju. Kar nekaj pomembnih Slovenk in Slovencev izhaja iz stražniških družin. Ponosen je na svoje nekdanje kolege, tako na tiste, ki so se s poštenim delom ob poniževanju okolice in nerazumevanju oblasti za njihove specifične probleme komaj prebijali skozi življenje, kot tudi na

tiste, ki so se še posebno izkazali. Zlasti ima v čislih Leopolda Rijavca, ki je očitno doživel podobno usodo kakor on, a ostal do smrti po duši slovenski stražnik.

Ljudska modrost pravi: »Ko Bog zapre vrata, poglej, kje je pustil odprto okno!« Ni se nam treba sprenevedati, da je bil avtor te knjige srečen ob tistem, kar je doživel po slovenski osamosvojitvi. Zaprli so mu vrata, a je brž našel okno in se skozenj povzpel v nove višave. V prejšnji službi bi kljub visoki izobrazbi in prizadevanju, da bi kar najbolj korektno opravljal svoj poklic, ostal le visok policijski funkcionar, ki bi se ga tu in tam kdaj, ali pa tudi ne, spomnil kak publicist ali zgodovinar. S knjigama o slovenskih orožnikih in stražnikih, pridevnik ni naključen (!), pa je ne le zapolnil veliko vrzel, ki je zijala v naši pravni in upravni zgodovini, da varnostne in splošne niti ne omenjamo, temveč je kot pisec in predvsem strokovnjak za konkretno varnostno področje postal enakopraven sooblikovalec podobe naše preteklosti. S tem se je trajno zapisal v slovensko kulturo in znanost. Njegovo pisanje nedvoumno kaže, da želi pomagati razumeti specifičen poklic, hkrati pa služiti resnici. Očitno prav iz želje po objektivnosti tudi ostaja v časovnih okvirih stare Jugoslavije.

Stane Granda

PREDGOVOR

Ko sem zbiral arhivsko, pravno in drugo gradivo za knjigo o orožnikih v Sloveniji v času med obema svetovnjima vojnama, sem naletel tudi na precej dokumentov, ki so se nanašali na njihove kolege v uniformi, na varnostne oziroma policijske stražnike. Sprva sem hotel gradivo enostavno združiti in hkrati opisati orožništvo in stražo, po temeljitejšem razmisleku pa sem se odločil za samostojen prikaz obeh vrst mož postave v času od razpada avstro-ogrske monarhije do konca kraljevine Jugoslavije.

Stražniki so bili del tedanje varnostne organizacije, in sicer le v določenih mestih. Pojem policija je tedaj obsegal to, kar smo do nedavna poimenovali organi za notranje zadeve, danes pa imenujemo policija in ministrstvo za notranje zadeve. S celotno policijo se bom ukvarjal le toliko, kolikor je nujno za razumevanje življenja in dela stražnikov.

Z orožniki in stražniki pa še ni zaobsežen ves varnostni aparat, ki je v času prve Jugoslavije deloval na slovenskem ozemlju kraljevine pod dinastijo Karađorđevićev. Tudi drugi državni uslužbenci so bili namreč oboroženi, uniformirani in (vsaj deloma) urejeni po vojaških pravilih, na primer obmejna četa, finančna straža (oziroma kontrola ali, enostavno, financarji, kot so jim rekli državljani), v določenih primerih so za vzdrževanje notranje varnosti uporabljali tudi vojsko itd. Menim, da bi izpolnili dolg do naše preteklosti tudi tako, da bi orisali delovanje omenjenih zvrsti državnih uslužbencev.

K varnostnemu moštvu je mogoče upravičeno prišteti tudi občinske oziroma mestne stražnike, ki so jim največkrat rekli stražarji. Zanje so se odločale tiste občine, ki so imele pogoje za to (denar, prostore itd.) ali pa jim je bilo tako ukazano s predpisom. Moštvo te vrste sem prikazal tudi v tej knjigi, vendar manj podrobno kakor državne policijske stražnike.

Besedilo te knjige je le ozek izsek iz obilnega gradiva o teh možeh postave. Razen v Arhivu Slovenije so podobni dokumenti tudi v arhivih, ki jih hranijo v Celju, Ljubljani, Mariboru in na Ptuj, a jih nisem poiskal in uporabil, razen nekaj gradiva iz Zgodovinskega arhiva Ptuj; vsekakor bi bila slika o varnostnih stražnikih popolnejša, če bi upošteval tudi te vire. Gradivo, ki sem ga uporabil pri pisanju, sem navedel v opombah in ni bilo potrebe, da bi ga navajal še posebej. O tej zvrsti varnostnih sil so precej pisali v medvojnih strokovnih revijah, po drugi svetovni vojni pa je zavladal popoln molk. Prelomila ga je revija Borec, ki je resnično posta(ja)la revija za zgodovino, literaturo in antropologijo. Kolikor mi je znano, je pričujoča knjiga prva te vrste pri nas.

Pri zbiranju gradiva so mi pomagale številne ustanove in posamezniki, ki se jim zahvaljujem tudi na tem mestu. Posebej naj omenim le nekaj ustanov: Arhiv republike Slovenije in Zgodovinski arhiv Ptuj, Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani, Centralno pravosodno knjižnico v Ljubljani in Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani.

Visoka policijsko-varnostna šola v Ljubljani mi je ponudila tehnične storitve, sodelavca Bojan Fekonja in Sandi Podlogar pa sta mi pomagala pri računalniški pripravi knjige. Po objavi odlomkov iz rokopisa moje knjige o orožnikih v Nedeljskem dnevniku avgusta 1996 mi je pomagalo tudi nekaj bralcev, ki so hranili gradivo ali spomine na policijske stražnike; tudi njim iskrena hvala.

Več ljudi sem navedel s polnim imenom in priimkom, ne glede na to, ali je šlo za stražnike ali njihove starešine ali koga tretjega. To sem storil zato, da bi bilo besedilo pristnejše, bolj verodostojno in zanimivejše ter da bi se zanamcem ohranila vsaj nekatera imena. Nišem jih omenjal zato, ker bi želel koga izpostavljati morebitni kritiki. Še živečim posameznikom ali njihovim sorodnikom se vnaprej opravičujem, če so bili z objavo kakorkoli prizadeti; to ni bil moj namen.

Snov sem razdelil na poglavja, ta pa na razdelke. Oboji so razvrščeni po časovni in vsebinski plati. Ponekod ni bilo mogoče drugače, kakor da poglavje ali razdelek obsega vse obdobje prve Jugoslavije. To ni bilo enostavno in morda povsod nisem imel srečne roke; o tem naj presodijo bralci. Knjigo sem opremil tudi z nekaj fotografijami oziroma z dokumentarnim gradivom.

V Ljubljani, februarja 2002

Pisec

UVOD

V knjigi o slovenskih orožnikih v letih 1918–1941 sem podrobneje orisal nekaj plati najštevilčnejšega dela sil javne varnosti na našem tedanjem ozemlju v okviru kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev oziroma Jugoslavije. Razporejeni so bili po vsem ozemlju, plačani iz sredstev državne blagajne in po vojaško organizirani ter vodeni. Le v štirih mestih so podobne naloge opravljali stražniki, in sicer v Celju, Ljubljani, Mariboru in Ptujju.

Ta izjema je imela svoje zgodovinsko izročilo in je izvirala iz časov avstrijske države. Začasni zakon o občinah z dne 17. marca 1849 je na novo določil stvarno pristojnost teh lokalnih skupnosti, ki so bile dveh vrst: lastne ali izvirne ter prenesene. Slednje so obsegale zadeve, ki jih je država prepustila občinam, da so jih le-te opravljale v njenem imenu. Med izvirne naloge so bile uvrščene tudi zadeve tako imenovane krajevne policije, kar je pomenilo pravno urejanje in nadzorovanje teh področij z lastnim osebjem, to je z občinsko stražo; ta je imela status javne straže. Isti zakon je določil, da lahko sprejmejo pomembnejša mesta svojo ustavo oziroma statut. Tako ga je Ljubljana dobila že 4. junija 1850.¹

Po letu 1862, ko je 5. marca izšel nov okvirni zakon o občinah, so dežele oziroma kronovine dobile pravico, da odločajo, katero mesto je statutarno naselje, in nato sprejmejo še statut zanj. Za oboje je pristojen deželni zbor (parlament). Tako je bil leta 1864 sprejet občinski red za Štajersko in dve leti pozneje še za Kranjsko.² Na podlagi prvega so dobila svoje statute tudi tri mesta na slovenskem območju Štajerske: Celje 21. januarja 1867, Maribor 23. decembra 1871 in Ptuj 4. oktobra 1887. V statutih vseh teh treh mest in seveda tudi Ljubljane so bile tudi določbe, ki so urejale pristojnosti mestne samouprave na področju tako imenovanih policijskih nalog, ki so pomenile tedaj tako upravne kot operativne nadzorstvene dejavnosti, kakor bi rekli danes.

Statutarna mestna občina je na prenesenem delovnem področju opravljala tudi naloge okrajnega glavarstva in v tej vlogi je bila podrejena neposredno deželni vladi, sicer pa deželnemu zboru. Te občine so bile

¹ Začasna srenjska postava za Ljubljano, DZVLKK, št. 14/50, z dne 4. junija 1850. Sergij Vilfan: Mestna uprava in samouprava, Enciklopedija Slovenije, 7. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana 1993, str. 82.

² Sergij Vilfan: Občina, Enciklopedija Slovenije, 8. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana 1994, str. 51.

torej samoupravna telesa in hkrati občja upravna oblastva prve stopnje. Zato smemo v teh krajih govoriti o mestni policiji. Večino moštva so sestavljali uniformirani stražniki. Straži je načeloval stražmojster, ki je imel svojega pomočnika, preostali pa so bili stražniki.

Mlajši slovenski zgodovinar je v svojem delu o novejši celjski zgodovini navedel podatek, da je mestna straža v Celju v zadnjem desetletju obstoja Avstro-Ogrske štela deset mož. To ni pomenilo resnejše varnostne sile, če jo merimo z današnjimi očmi, a župani so jo večkrat izrabljali za obrambo nemških koristi.³ Stražnik je prišel nekako na tisoč Celjanov, med katerimi so bili Slovenci v večini in so vse pogosteje ter resneje zahtevali, naj tamkajšnjo stražo poddržavijo, s tem pa odtegnejo vplivu županstva, ki je bilo nemško ali nemško usmerjeno. Take zahteve so postavljali tudi v Mariboru in na Ptuju, posamezniki pa so to terjali tudi v Ljubljani.

Skoraj prav nasprotne očitke je doživljala Ljubljana oziroma njena mestna straža, tokrat s strani Dunaja. Ljubljana je zaradi protinemških demonstracij med 18. in 20. septembrom 1908 (znova) doživela nezaupanje dunajskega dvora. Med drugim so tedanjemu županstvu očitali, da so stražniki premalo odločno nastopili zoper protestnike.⁴ Na začetku junija 1912 je bil sprejet zakon, ki je določil, da določena opravila krajevne policije v Ljubljani in krajevnih občinah Moste, Spodnja Šiška, Zgornja Šiška in Vič prevzame policijsko ravnateljstvo.⁵ To je bilo skladno z občinskim redom za deželno stolno mesto Ljubljana, ki je obsegal tudi to določbo: »Iz višjih državnih ozirov se smejo določena opravila krajne policije potom zakona odkazati posebnim cesarskim organom.«⁶ Notranji minister je 23. marca 1913 ukazal, naj se v Ljubljani ustanovi državna policijska direkcija, ki ni bila v pristojnosti mesta.⁷ Prevzela je nekaj nalog od mesta Ljubljana in nekaj od dežele Kranjske.⁸ Deželna vlada za Kranjsko je v dogovoru s kranjskim deželnim zborom 28. marca 1913 določila prispevek mestne občine ljubljanske k stroškom za policijsko ravnateljstvo v deželnem stolnem mestu: ta je znašal 80.000 kron na leto, plačati pa ga je bilo treba v štirih obrokih.⁹ Ministrstvo za notranje zadeve je 22. fe-

³ Janez Cvirn: Nemci v Celju (1861–1914), doktorska disertacija, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Ljubljana 1990, str. 147, 153 in 205.

⁴ Teodor Šporn: Organizacija policijskih vlasti u Slovenačkoj s obzirom na zakon o opštoj upravi, Policija, 13–14, 1924, str. 481–486.

⁵ Zakon z dne 2. junija 1912, DZVK, št. 18/12, z dne 10. julija 1912.

⁶ Zakon z dne 5. avgusta 1887, s katerim se izdaja občinski red in občinski volilni red za deželno stolno mesto Ljubljano, DZVK, št. 16/87, z dne 15. septembra 1887.

⁷ Ukaz c. kr. ministerstva za notranje stvari z dne 26. marca 1913, o ustanovitvi policijskega ravnateljstva v Ljubljani, DZVK, št. 7/13, z dne 31. marca 1913.

⁸ Ukaz c. kr. deželne vlade za Kranjsko z dne 28. marca 1913, DZVK, št. 7/13, z dne 31. marca 1913.

⁹ AS, 61, 49. škatla, št. 4919.

bruarja 1914 odobrilo Osnovni pravilnik za zbor varnostne straže, ki je bila najštevilčnejši del moštva v tem ravnateljstvu. Del starešin in stražnikov so premestili iz policijske direkcije v Trstu.¹⁰

Približno s takim stanjem se je spoprijela narodna vlada Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani, ko je po razpadu avstro-ogrske monarhije prevzela odgovornost. Vsem oblastvom, tudi policijskim, je 31. oktobra 1918 naročila, naj nadaljujejo svoje delo in se ravna po dotedanjih predpisih ter navodilih iz Ljubljane.¹¹ Ta vlada je skoraj povsem samostojno in le deloma v povezavi z Zagrebom vodila vse zadeve na Slovenskem, saj je bila Država Slovencev, Hrvatov in Srbov podobna konfederaciji (zvezi držav).¹² Posamezna upravna področja so vodila poverjenišтва ali oddelki.

Narodna vlada SHS v Ljubljani se je kmalu spoprijela z vprašanjem, kako urejati varnostno stražo v navedenih štirih mestih, v katerih orožniki praviloma niso imeli niti stvarne niti krajevne pristojnosti. Pri tem je naletela na zunanje in notranje omejitve. Prve so pomenile ozemeljske spremembe, saj je del našega ozemlja pripadel Italiji in zatem še Avstriji. Druge pa so prihajale iz Beograda. Po 1. decembru 1918, ko je nastala kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, so narodna vlada, za njo deželna vlada in nato pokrajinska uprava za Slovenijo izgubljale vse več pristojnosti. Posamezna področja so prehajala v pristojnost beograjskih ministrstev in uradov. Leto 1924 je prineslo svojevrstno upravno razdelitev Slovenije na dve oblasti, ljubljansko in mariborsko. To je trajalo do leta 1929, ko je bila država razdeljena na banovine. Tedaj je postala Slovenija spet upravna celota, imenovana Dravska banovina, in tako je z manjšimi upravnimi spremembami ostalo do razpada države.

Vse obdobje med prvo in drugo svetovno vojno so pri nas delovala okrajna glavarstva, ki so bila upravne enote prve stopnje. Izročilo iz dvojne monarhije je ostalo po tej plati skoraj neokrnjeno. Polagama so jih preimenovali v sreska načelstva in ta srbski izraz so dosledno uporabljali tudi pri nas.

Tudi občine so sprva še naprej delovale na podedovanem področju in območju. Po letu 1933 se je njihovo število zelo zmanjšalo, s 1069 na 369,¹³ postopoma pa se je spet nekoliko povečalo.

Prva država južnih Slovanov se po obliki vladavine ni ravnala po Zahodni Evropi, kjer so se izoblikovale tri vrste oblasti: liberalna, socialna in fašistična, pri čemer sta bili prvi dve demokratični. Tudi po tej plati je

¹⁰ Alojzij Gustin: Odnos izmedju policijskih vlasti u samoupravnim varošima i sreskih poglavara, Policija, 3–4, 1925, str. 108–114.

¹¹ Državljan!, Ur. list NVSHS v Ljubljani, št. 1/18, z dne 4. novembra 1918.

¹² Bojan Balkovec: Prva slovenska vlada 1918–1921, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana 1992, str. 7.

¹³ Uredba o spojitvi občin v Dravski banovini, Sl. list KBUDB, št. 73/33, z dne 12. septembra 1933.

ostala Jugoslavija v Vzhodni in Srednji Evropi, kjer so bile tradicionalne diktature nekaj vsakdanjega.¹⁴ Slovenska politika je morala računati s to danostjo in znotraj tega okvira iskati možnosti za lastne rešitve.

ŠTEVILNI VARNOSTNI UKREPI

Razpad avstro-ogrske države so sodobniki navadno označevali kot prevrat oziroma prevratno dobo. Ni šlo za socialni prevrat, saj je nova (slovenska) oblast vzpostavila oziroma ohranila podobno družbeno ureditev, kot je veljala dotlej. Slovenci smo zamenjali le državni okvir, v katerem smo živeli. Razmere pri nas je tiste dni še posebej oteževala okoliščina, da se je čez naše ozemlje pomikala velikanska vojska, imenovana soška armada, zbrana z vseh delov nekdanje dvojne monarhije.

Narodna vlada Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani, imenovana zadnjega oktobra 1918, je poleg številnih drugih nalog morala poskrbeti tudi za zagotovitev javnega reda in miru ter za varnost ljudi in premoženja. Za to so bili poklicani predvsem orožniki in varnostni stražniki v določenih mestih, vendar so oboji doživljali potrebne spremembe in novosti, zlasti kadrovske zamenjave na vrhu. Večino teh nalog sem opisal v knjigi o naših orožnikih, zato sem se tu omejil samo na nekatere ukrepe, ki so zadevali stražnike v največjih štirih slovenskih mestih.

Za red in mir

Ukrepi naših oblasti, da bi zagotavljale javno varnost, so bili številni in so kljub težavnim notranjim in zunanjim razmeram dosegli svoj namen.

V že omenjenem prvem razglasu, izdanem takoj po imenovanju, je ljubljanska vlada prebivalstvo pozvala, naj vzdržuje red in mir ter spoštuje tudi lastnino tujerodnih državljanov.¹⁵

Gostinski lokali so bili morebitni vir ali kraj nedopustnega vedenja, zato je poverjenišvo za notranje zadeve narodne vlade 3. novembra 1918 sprejelo naredbo o novi policijski uri, kar je pomenilo zožitev časa, ko so smela biti gostišča odprta. Gostilne so smele obratovati od 11.00 do 20.00, kavarne od 6.00 do 21.00, žganjetoč (točenje žganih pijač) pa je bil v obeh vrstah lokalov sploh prepovedan.¹⁶

¹⁴ Janko Pleterski: Politika naroda v krizi družbe, države in ideje, v: Slovenska trideseta leta, Slovenska matica, Ljubljana 1997, str. 43.

¹⁵ Enako kot opomba 11.

¹⁶ Naredba poverjenišva za notranje zadeve, Ur. list NVSHS v Ljubljani, št. 1/18, z dne 4. novembra 1918.

Poslojpe policijskega ravnateljstva v Ljubljani, Bleiweisova 18.

Arhiv P. Č.

Istega dne je navedena vlada sprejela sklep, da odstavi s položajev več ljudi, ki so se ji zdeli neprimerni. Med drugim je bil odstavljen dotedanji policijski direktor v Ljubljani, grof Karel Künigel, in policijski svetnik dr. Mihael Skubel.¹⁷ Po sklepu iste vlade so 8. novembra 1918 policijsko direkcijo v Ljubljani začasno podredili mestnemu magistratu in župan je postal (spet) neposredni šef ljubljanske policije, a le za kratek čas.¹⁸

Magistratni ravnatelj dr. Miljutin Zarnik je 4. novembra 1918 izdal oklic, ki je nekoliko spominjal na policijsko uro v sodobnem pomenu besede, ko se z njo omeji gibanje prebivalstva. Mladina do 17. leta starosti je smela ostati na ulicah le do 18. ure, pozneje pa samo v spremstvu odraslih svojcev. Ni se smela zbirati v gruče in zahajati na kolodvore, ki so bili polni vojaštva. Stražniki so dobili nalogo, da so nepokorno mladino zaprli in jo, če ni kršila zakonov, zjutraj predali domov.¹⁹

Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani, kot so vse pogosteje imenovali nekdanjo policijsko direkcijo, je 9. novembra 1918 objavilo razglas, v katerem je meščane spomnilo oziroma opomnilo na spoštovanje dveh predpisov iz leta 1867. Šlo je za zakon o društvenem in zakon o shodnem pravu, ki sta imela številko 134. in 135., kar je pomenilo zaporedno številko objave v tedanjem uradnem listu. Temu ravnateljstvu je bilo treba prijaviti vsak shod, sprevod, društveno zborovanje, predavanje oziroma zanj dobiti ustrezno dovoljenje.²⁰

¹⁷ Naredba, Ur. list NVSHS v Ljubljani, št. 1/18, z dne 4. novembra 1918.

¹⁸ Enako kot opomba 12, str. 57.

¹⁹ Oklic, Ur. list NVSHS v Ljubljani, št. 2/18, z dne 6. novembra 1918.

²⁰ Razglas, Ur. list NVSHS v Ljubljani, št. 4/18, z dne 9. novembra 1918.

Mestni magistrat v Ljubljani je 15. novembra 1918 s posebnim razglasom pozval prebivalstvo k prometni disciplini. Predpise cestnopolijskega reda je bilo treba še naprej spoštovati in posebej so bili naštetni člani iz tega reda, ki so jih meščani pogosto kršili, ko so se gibali po deželni prestolnici. Omenim naj le 17. člen, ki je prepovedoval hojo in zadrževanje pešcev na vozišču, ter 89. člen, ki je prepovedoval zadrževanje na hodnikih in stezah (pločnikih), če bi s tem ovirali promet pešcev. Brezpogojno se je bilo treba ravnati po odredbah javnih organov, ki so skrbeli za varnost in red na cestah. Kršenje cestnopolijskega reda je bilo kaznivo po občem kazenskem zakonu ali pa s policijsko globo od 1 do 200 kron ali z zaporom od 6 ur do 14 dni, je še svaril navedeni razglas.²¹

Kmalu za pešci so prišli na vrsto vozniki motornih vozil, le da je to pot spregovorila vojaška in ne civilna oblast. Poveljstvo avtomobilne čete drugega vojaškega okrožja SHS v Ljubljani je 26. novembra 1918 izdalo povelje z naslovom Zoper hitro vožnjo z avtomobili. Vojaki so določili, da so smeli v deželnem stolnem mestu voziti tovornjaki s hitrostjo od 4 do 6 kilometrov na uro, osebni avtomobili pa od 6 do 8 kilometrov, oboji pa v križiščih in ovinkih le korakoma. Po nekaterih ulicah so smeli voziti samo kamioni, ki so tam imeli službeno opravilo. Prekrške tega povelja so ugotavljali častniki navedene čete, policijski stražniki pa so morali nedisciplinirane voznike naznanjati poveljstvu te čete, ki je bilo v pivovarni Union. Nedisciplinirane voznike so smeli kaznovati z odvzemom doklade do 10 dni; če so zakrivali nesrečo, pa so jim odvzeli vozniško spričevalo (dovoljenje) in so postali pomočniki voznikov; če niso bili pripadniki države SHS, so jim odvzeli šofersko spričevalo in jih odpustili iz službe.²²

Osrednji urad narodne obrambe

Ob prevratu je odigrala zelo pomembno vlogo narodna bramba, kot so največkrat pisali in govorili, v knjigi pa uporabljam danes veljavno besedo obramba. Najprej je bil v okviru poverjenišva za narodno obrambo osnovan osrednji odbor narodne obrambe, ki ga je vodil odvetnik dr. Oton Frelih. Ta je takoj po ustanovitvi odbora 7. novembra 1918 pisal poverjeništvu za narodno obrambo, naj odbor posluje, dokler ne bo vzpostavljen centralni urad narodne obrambe.²³ Ta svojevrstna narodna samoobrambna organizacija, ki so jo sestavljali lovci, gasilci, člani Orlov in Sokolov ter drugi, je dobila nekaj orožja in skrbelo za varnost. S soške fronte se je namreč čez naše ozemlje vračalo več deset tisoč vojakov raznih narodnosti, ki niso pomenili le varnostnega, marveč tudi oskrbno vprašanje. Vojaštvo je ob poteh puščalo orožje, strelivo, konje, trenske

²¹ Razglas, Ur. list NVSHS v Ljubljani, št. 7/18, z dne 15. novembra 1918.

²² Ur. list NVSHS v Ljubljani, št. 13/18, z dne 26. novembra 1918.

²³ AS, 94, 2. škatla, ovoj z vložnimi št. 1–188.

vozove in podobno opremo. Poskrbeti je bilo treba tudi za to. O razmerah na svojem območju so v Ljubljano poročale ne le orožniške postaje in županstva, marveč tudi župnijski uradi. Tako je župnijski urad v Devici Mariji v Polju 16. novembra 1918 poročal o vojaških konjih, ki tavajo po poljih, prepuščeni samim sebi.²⁴

Krajevni odbor narodnega veča v Toplicah na Dolenjskem je 7. novembra 1918 poročal poverjeništvu za narodno obrambo, da je organiziral 92 članov narodne obrambe. Na razpolago je imel samo šest pušk s strelivom, zato je zaprosil še za sto pušk in pripadajoče strelivo. Naslednjega dne je poročal, da so pripravili tri kuhinje za prehrano vojakov, ki so se vračali domov, in sicer v Toplicah, Podhosti in Uršnih selih. Primanjkovalo je masti, hrane je bilo dovolj, zato so zaprosili, da bi vlada priskrbela denar za nakup masti. Na spis je 13. novembra neznan uradnik v Ljubljani s svinčnikom pripisal, naj za to poskrbi tamkajšnja občina.²⁵

Županstvo v Žireh je 4. novembra 1918 poročalo poverjeništvu za narodno obrambo, da so sestavili odbor narodne obrambe, ki je štel šest ljudi, od katerih so bili trije posestniki, dva čevljarja in pismonoša. Odbor je osnoval tudi narodno stražo.²⁶

Osrednji urad narodne obrambe, ki je 9. novembra 1918 nadomestil dotedanji osrednji odbor narodne obrambe,²⁷ je sprva deloval v prostorih deželnega dvorca, nato pa se je preselil na Breg 20. Vodili so ga Vekoslav Keršovan (včasih tudi Kerševan), ki je postal policijski svetnik, Josip Stadler, policijski uradnik, in Franc Ramovš, narednik.²⁸

Ta ustanova je dobivala od vsepovsod številne zahtevke za vojaško pomoč, zlasti za zavarovanje lastnine. Tako je poročnik Josip Hočevar 5. novembra 1918 s pisalnim strojem napisal poročilo o razmerah v Vojaškem zavodu za pranje in popraviljanje monture (uniform) v Vevčah pri Devici Mariji v Polju. Imeli so 16 barak, straža pa je štela le 20 mož. Tisto noč so tam ukradli sto zavojev sukanca. Okoli 300 zaposlenih domačink je stalo okroglo 1500 kron na dan. Na koncu je zaprosil za okrepitev varnostnega moštva.²⁹

Osrednji urad narodne obrambe je prevzel nase tri temeljne naloge, in sicer:

- popis in razmestitev moštva militarizirane varnostne straže s Primorja,
- opravila poizvedovalnice,
- opravila oddelka za nadzor potovalcev (ali nadzorovalnega oddelka, kot so tudi tedaj pisali).

Vsako od teh nalog bom na kratko opisal v naslednjih treh razdelkih.

²⁴ AS, 94, 1. škatla, št. 142.

²⁵ AS, 94, 2. škatla, št. 43 in 45.

²⁶ AS, 94, 1. škatla, št. 62.

²⁷ Naredba poverjeništvu za narodno obrambo, Ur. list NVSHS v Ljubljani, št. 4/18, z dne 9. novembra 1918.

²⁸ AS, 94, 2. škatla, št. 103.

²⁹ AS, 94, 1. škatla, št. 9.

Zakaj so ostali vojaki

Ljubljanska vlada je pozvala orožnike slovenske narodnosti ali slovanškega rodu, naj ostanejo še naprej v službi in pri nas opravljajo svoje naloge.³⁰ Tak poziv je veljal seveda tudi za varnostne stražnike in drugo policijsko osebje na ozemlju, ki so ga zasedle italijanske čete (Primorska in Istra), ali na celotnem območju nekdanje monarhije. Odziv je bil pričakovan. Poverjeništvu za narodno obrambo je 15. novembra 1918 sklenilo, da bo osrednji urad narodne obrambe prevzel nase skrb za popis in razmestitev primorskih stražnikov in agentov.

Iz moštva nekdanje varnostne straže v Trstu oziroma stražnega korpusa vojaške policije IV. se je do konca leta 1918 javilo v službo ljubljanske vlade 207 mož, večinoma Slovencev. Razporedili so jih takole: 75 v Maribor, 48 v Celje in 28 na Ptuj, kjer so bili na razpolago tamkajšnjim varnostnim oblastem, 34 v oddelek za nadzor potovalcev, 10 na policijsko ravnateljstvo in 12 v nadomestni oddelek, vse tri skupine so ostale v Ljubljani. Med temi možmi je bilo sedem nadzornikov varnostne straže, se pravi starešin. Poleg tega moštva v uniformi se je novi državi priglasilo tudi 22 policijskih agentov s Primorskega.³¹

Vse prevzeto uniformirano moštvo s Primorskega je bilo militarizirano in tako je ostalo še naprej. Povojašenje v naši državi je utemeljeval nadkomisar Vekoslav Keršovan v svojem obširnem, na roko pisanem poročilu, v katerem je 22. decembra 1918 navedel štiri razloge. a) Javna varnostna straža v Primorju je bila z odlokom vojnega ministra 13. maja 1915 militarizirana in preoblikovana v »K. K. Militärpolizeiwache Korps IV.«, zato je to upoštevala tudi nova oblast v Ljubljani. b) S tem so jim hoteli v novi državi olajšati socialne razmere, saj so prejeli brezplačno hrano in namestitvev pri vojaških oblasteh. Morali so namreč preživljati svoje družine, ki so ostale na Primorskem. c) Na razpolago ni bilo črnih stražniških oblek, marveč samo sive, vojaške. č) Ni bilo dovolj samokresov in sabelj, ki so pripadali stražnikom, pušk in bajonetov pa je bilo dovolj in bili so primerni za vojaško organizirano varnostno službo.³²

Ti razlogi so obveljali in njihov vojaški status se je nadaljeval. Kaj je pomenil ta status? Kot vojaško osebje so stražniki spadali pod poverjeništvu za narodno obrambo, njegov osrednji (centralni) urad, ki ga je vodil Vekoslav Keršovan. Vojska je skrbela za njihovo prehrano in nastanitvev, prejemke pa so dobivali podobno kakor drugi civilni državni uslužbenci, razen družinskih doklad, ki jih Primorci niso prejeli. Prav zato se je med njimi kmalu porodilo nezadovoljstvo in nadkomisar Keršovan,

³⁰ Okrožnica orožniškega poveljstva v Ljubljani, Ur. list NVSHS v Ljubljani, št. 4/18, z dne 9. novembra 1918.

³¹ AS, 94, 2. škatla, št. 21.

³² AS, 94, 2. škatla, št. 34.

sam doma s Primorskega, je večkrat pisal in predlagal tako poverjeništvu za narodno obrambo kot poverjeništvu za notranje zadeve, naj jim izplačajo to doklado;³³ končno jim jo je narodna vlada sredi decembra 1918 le odobrila.³⁴

Nekdanji primorski stražniki so se na novem službenem mestu zadolžili z novo opremo, ki je obsegala: hlače, bluzo, čepico, suknjo, čevlje, spodnje hlače, srajco, životni jermen (opasač), torbico za naboje (nabojnačo), jermen za puško in 20 nabojev. Oborožili so jih s puško in bajonetom.³⁵

Predstojnik osrednjega urada narodne obrambe je v že omenjenem poročilu, 22. decembra 1918 naslovljenem na poverjeništvu za narodno obrambo, med drugim predlagal, kako naj bi organizirali državno varnostno stražo. Njegovo razmišljanje bom povzel zelo na kratko. V krajih, kjer živi tujerodno prebivalstvo, policije ni mogoče prepustiti občinam, ampak mora biti v rokah države. Taki kraji so Celje, Kočevje, Maribor in Ptuj, poleg teh pa še Beljak in Celovec na Koroškem ter vsa primorska mesta. Ta služba bi morala biti centralizirana in vodena iz Ljubljane, a še naprej militarizirana. Spadala naj bi k poverjeništvu za narodno obrambo in bi jo vodil on sam.³⁶

Tega predloga ni bilo mogoče v celoti uresničiti. Koroški mesti sta kmalu pripadli republiki Avstriji, primorska mesta so obdržali Italijani, štiri slovenska mesta pa so res dobila državno varnostno stražo, kot si jo je on zamislil, vendar brez Kočevja, kjer je še naprej delovalo orožništvo.

V dopisu, poslanem 13. januarja 1919 poverjeništvu za notranje zadeve, se je predstojnik osrednjega urada narodne obrambe zavzel za šolanje stražnikov. Kazalo bi, da bi zanje takoj pripravili tečaj, ki bi trajal dva meseca. Na njem bi obravnavali teorijo in prakso. On sam bi bil pripravljen poučevati pravne predmete in kriminalistiko.³⁷

10. maja 1919 je spet poročal poverjeništvu za narodno obrambo in navedel, da je dotelej s Primorskega k nam prišlo 279 stražnikov, ki so vse razporedili na nova službena mesta, in sicer v Maribor 145, Celje 47, Gornjo Radgono 23, Ptuj 19, Špilje 10, potovalni nadzor v Ljubljani 5, na Jesenice 4, v Križevce 3, Glasbach 3, Bohinjsko Bistrico 2, Kranjsko goro 2, Dravograd 2 in Zidani Most 2. Iz Trsta pa je pripotovalo še 77 redarjev, tako da je bilo skupno število primorskih uniformiranih mož postave 356. Med njimi je bilo 276 nadzornikov, 174 nadredarjev, 154 redarjev in en revirni nadzornik.³⁸

³³ Enako kot opomba 31.

³⁴ Naredba celokupne Narodne vlade SHS v Ljubljani o začasnem povišanju in začasni izpremembi potnih in selilnih pristojbin državnih uslužbencev civilne uprave, Ur. list NVSHS v Ljubljani, št. 25/18, z dne 19. decembra 1918.

³⁵ AS, 94, 2. škatla, št. 75 in 76.

³⁶ Enako kot opomba 32.

³⁷ Enako kot opomba 32.

³⁸ AS, 94, 2. škatla, št. 420.

V slovensko policijsko službo pa se niso javljali le možje s Primorskega, marveč tudi iz Avstrije. Med njimi so bili tudi nekdanji osebni stražarji avstrijskega cesarja. Narodna vlada v Ljubljani je na 24. seji 26. novembra 1918 sklenila, da se podčastniki gardne straže na Dunaju lahko sprejmejo v naše orožništvo, če tako želijo.³⁹

Prvega decembra 1918 je narednik Marko Novak v imenu 18 cesarskih stražarjev poročal Narodnemu svetu v Ljubljani, da moštvo nekdanje cesarsko kraljeve telesne straže, doma iz Slovenije, ponuja svojo službo novi oblasti v Ljubljani. Kam bi jih lahko razporedili, se je vprašal in predlagal te možnosti: ali v podobno službo, kot so jo dotlej opravljali na Dunaju, ali kot kurirje in agente ali v moštvo predsedniške straže v Ljubljani ali pri železniških orožnikih ali na orožniških postajah v njihovih rojstnih krajih. Priložil je seznam z osebnimi podatki vseh 18 mož.⁴⁰

Spis so poslali orožniškemu poveljstvu v Ljubljani in tam je podpolkovnik Svetič predlagal, da bi jih razporedili takole: 8 za stražo pri vladi »namesto nezanesljivih vojakov«, 7 za kontrolno službo na vlakih in 3 za tolmače, kurirje ali pisarje pri orožniškem poveljstvu; predlog so uresničili.⁴¹

Sumljivi vojni ujetniki

Drugo vojaško okrožje v Ljubljani, ki je obsegalo ozemlje Slovenije, je 20. januarja 1919 odredilo, naj prevzame osrednji urad narodne obrambe tudi posle tako imenovane poizvedovalnice. Določili so ji te naloge:

- poizvedovati o političnih razmerah na zasedenem ozemlju in v tujini,
- preprečevati vohunstvo pri nas,
- skupaj z orožništvom in policijo zasledovati državi in vojaški upravi nevarne osebe,
- zasliševati iz Rusije in Italije vračajoče se vojne ujetnike, da bi s tem »preprečili prihod nevarnih emisarjev v državo in zadržali širjenje boljševizma«,⁴² je v poročilu o delu tega urada 17. maja 1919 zapisal vodja Vekoslav Keršovan.

Skladno s tem ukazom so zaslišali vse vojne ujetnike, ki so se vračali iz tujine domov. Zapisnike o pogovorih so pošiljali operativnemu oddelku dravske divizijske oblasti in če je bil človek zanimiv, so obvestili o njegovem prihodu tudi pristojno okrajno glavarstvo, v katerem je ujetnik prebival. Če je šlo za vojake z območja Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Bačke, Banata ali Dalmacije, so obvestili še tajno vojaško redarstvo pri oddelku za narodno obrambo v Zagrebu.⁴³ Tajno vojaško redarstvo je

³⁹ AS, 60, 9. škatla, ovoj Spisi.

⁴⁰ AS, 94, 1. škatla, št. 585 in 605.

⁴¹ Enako kot opomba 40.

⁴² AS, 94, 2. škatla, št. 173.

imelo svoj urad ali nekakšno izpostavo tudi na železniški postaji v Zidanem Mostu, vodil ga je poročnik Miloš Trkulja.⁴⁴

Kako je bil videti tak zapisnik o pogovoru z vojnim ujetnikom? Navedel bom dva. Prvega je 13. februarja 1919 na roko napisal zasliševalec Josip Stadler, glasil pa se je takole: »Miklavič Franc, od Franca, rojen 1897 v Volčah pri Tolminu, pešec 97. pešpolka bil je 5. 6. 1916 pri Černovicah vjet ker je bil ranjen v desno roko. Delal je večinoma v gozdih pri lesu ter ni prišel v nikako mesto. Tudi ni slišal nič o boljševizmu proti naši državi. Zadnjič je bil v Caričinu, od koder se je napotil v domovino čez Nemčijo, Dunaj v Ljubljano. Dokumentov nima nič ker so mu jih vzeli v Krakovem«. V desnem kotu spodaj se je podpisal zaslišani, v levem pa zasliševalec. Takoj istega dne je vodja urada na zapisnik spodaj na roko pripisal za kolodvorsko poveljstvo v Ljubljani: »Miklavič prihaja iz Rusije, radi česar bi ga bilo iz zdravstvenih in političnih ozirov posebno opazovati, tudi ako ne bi bil sprejet v vojaško službo«.⁴⁵

Kaže, da je bil Caricin mesto, kjer so se zbirali proti novemu jugoslovanskemu režimu razporejeni vojni ujetniki. O tem priča tudi brzozavka, ki jo je 15. marca 1919 razposlal po vsej državi Svetozar Pribičević, minister za notranje zadeve, v njej pa je sporočil, da so iz tega ruskega mesta odšli štirje ujetniki, ki bodo poskušali izvesti atentat na prestolonaslednika.⁴⁶

Drugi zapisnik je bil sestavljen na roko na polovici lista papirja: »Rupar Lovro, Valentina, por. 1900 v Dolenja Žitina (danes Žetina, op. P. Č.), pol. okraj Kranj, 7. lovski bataljon, lovec, ki izpove: ujet sem bil 3. 11. 1918 v Trentu, bil v ujetništvu v Loganu in potem v bolnici v Veroni, Pissa, Calci in Como od kjer sem prišel z vlakom rudečega križa v Ljubljano«. Spodaj je bil le pripis: kolodvorskemu poveljstvu v Ljubljani – v vednost.⁴⁷

Ministrstvo za vojsko in mornarico je 18. februarja 1920 obvestilo deželno vlado za Slovenijo, da so v Mariboru osnovali sprejemno taborišče za vojne ujetnike. Za policijske stvari bi bilo treba tja odrediti policijskega uradnika, zlasti za odkrivanje boljševiških idej in literature med ujetniki. Iz ljubljanske vlade so spis poslali poverjeništvu za notranje zadeve, od tam pa na policijski komisariat v Maribor, da bi ga izvršili. Komandant mesta Maribor, podpolkovnik Alojz Ser nec, je ocenil, da tak uradnik ni potreben, podobno oceno je dal tudi poveljnik sprejemnega taborišča podporočnik Vekoslav Klemenčič. Za pogovore z ujetniki je slednji določil podčastnika in kaplarja, sezname ujetnikov pa je sproti dostavljal policijskemu komisariatu v Mariboru. Poverjeništvu za notranje zadeve

⁴³ AS, 94, 2. škatla, št. 77.

⁴⁴ AS, 94, 2. škatla, št. 177.

⁴⁵ AS, 94, 2. škatla, št. 136.

⁴⁶ AS, 94, 2. škatla, št. 298.

⁴⁷ AS, 94, 2. škatla, št. 487.

je 4. aprila 1920 to sporočilo notranjemu ministrstvu, ki se je z rešitvijo strinjalo; hkrati pa je ljubljansko poverjenišvo naročilo policijskemu komisariatu v Mariboru, naj seznane ujetnikov vodi po okrajnih glavarstvih, od koder so ujetniki, in jih pošilja tudi tem.⁴⁸

Nadzor na vlakih

Centralni urad narodne obrambe je 30. novembra 1918 odredil, da je treba na vseh železniških progah v Sloveniji uvesti nadzor potnikov. Ustanovili so oddelek za nadzor potovalcev (potnikov, op. P. Č.), vanj pa odredili 20 orožnikov in 30 stražnikov iz Trsta; ti so poznali delo na državni meji, ki je pred vojno delila kraljevino Italijo od avstro-ogrske monarhije. Poveljnik oddelka je postal stotnik Erle Gombač.⁴⁹ Orožniki so spadali pod orožniško poveljstvo v Ljubljani, stražniki pa pod II. vojaško okrožje, prav tako v Ljubljani.

Dvajsetega januarja 1919 je postal poveljnik potovalne kontrole in poi-zvedovalnice Vilko Bäßler, rezervni stotnik, njegov pomočnik pa Erle Gombač. Slednji je bil zadolžen za nadzor redarjev in orožnikov na progah Ljubljana–Borovnica, Ljubljana–Jesenice in Ljubljana–Celje, rezervni poročnik Žnidaršič pa za proge Celje–Maribor–Špilje in Maribor–Spodnji Dravograd–Sinča vas na Koroškem.⁵⁰

Oddelek za nadzorovanje potnikov so postopoma organizirali tako, da ga je sestavljalo poveljstvo, stalne obmejne postaje in ambulantne postaje.

Poveljstvo je bilo v Ljubljani, sprva v belgijski vojašnici, in od 18. aprila 1919 naprej v šempetrski vojašnici.⁵¹

Stalne obmejne postaje so bile v Borovnici, na Vrhniki, v Bohinjski Bistrici, Kranjski Gori, Spodnjem Dravogradu in Špiljah. Moštvo take postaje so navadno sestavljali poveljnik, od dva do deset orožnikov, od en do trije pripravniki za orožnike, od dva do deset militariziranih redarjev s Primorskega ali Koroškega. Imeli so te naloge:

- preprečevati potovanje sumljivih ljudi,
- pomagati železničarjem,
- vzdrževati red na vlakih in kolodvorih,
- preprečevati zločinstvo,
- nadzorovati potujoče vojaštvo,
- zbirati podatke o razmerah v zasedenih slovenskih deželah in tujini sploh,
- nadzirati potnike na državni meji oziroma razmejiteni črti,

⁴⁸ AS, 61, 52. škatla, št. 6089.

⁴⁹ AS, 94, 2. škatla, št. 103

⁵⁰ AS, 94, 2. škatla, št. 95.

⁵¹ AS, 94, 2. škatla, št. 500.

- preprečevati nezakonito prestopanje meje,
- zatirati tihotapstvo oziroma nedovoljeno iznašanje blaga na tuje,
- preprečevati vnašanje prepovedanega tiska.

Ambulantne postaje so bile v Ljubljani, na Jesenicah in v Zidanem Mostu. Imele so podobne naloge kakor stalne obmejne postaje, razen tistih, ki so se nanašale na samo državno mejo. Moštvo teh postaj je spremljalo vse potniške vlake. Patuljo sta navadno sestavljala orožnik in pripravnik za orožnika, če pa slednjega ni bilo, je to vlogo prevzel stražnik, je 27. aprila 1919 poročal Erle Gombač delegatu vrhovne komande na železnici v Ljubljani.⁵²

Ko je 15. aprila 1919 začel voziti brzovlak Simplon–Orient express, in sicer na progi Pariz–Trst, je imel zvezo tudi z brzovlakom proti Beogradu. Po konvenciji, sklenjeni 26. marca 1919 v Parizu, je moral biti mejni nadzor potnikov čim enostavnejši. Zato je poverjeništvo za notranje zadeve 23. aprila 1919 pisalo centralnemu uradu narodne obrambe, naj orožniki oziroma stražniki to upoštevajo in naj nadzor opravljajo med vožnjo.⁵³

Oddelek so 10. maja 1919 podredili delegatu vojnoželezniške inšpekcije vrhovne komande v Ljubljani. To vlogo je tedaj opravljal major Deisinger, ki je imel sedež na Višjem dekliškem liceju.⁵⁴ Predstojnik urada je zato 17. maja 1919 vprašal operativni oddelek dravske divizijske oblasti, ali naj njegov urad sploh še deluje. Predzadnjega maja istega leta so mu od tam odgovorili, naj urad deluje še naprej, le preseli naj ga v belgijsko vojašnico.⁵⁵

Dne 28. oktobra 1919 je obratno ravnateljstvo južne železnice v Ljubljani pisno zaprosilo za pomoč poverjeništvo za notranje zadeve. Na brzovlaku Trst–Ljubljana–Zidani Most–Maribor–Dunaj, ki je vozil trikrat na teden, je vladal nered, zato bi za vsak vagon potrebovali štiri nepodkupljive stražnike, ki bi preprečevali vstopanje nepoklicanim. K temu vlaku so v Zidanem Mostu pripojili vagone vlaka št. 513, ki je vozil iz Zagreba. Potrebovali bi 24 mož. Poverjeništvo se je obrnilo na okrajno glavarstvo v Celju, policijsko ravnateljstvo v Ljubljani in policijski komisariat v Mariboru, od koder je kmalu prispel odgovor, da teh mož ne morejo dati; okrajni glavar v Celju pa je obljubil, da bo okreplil moštvo v Zidanem Mostu.⁵⁶

S prvim decembrom 1919 so pri nas razpustili vojaško policijo, kar je pomenilo, da tudi primorski redarji niso bili več militarizirani. Odtlej je tudi naloge nadzorovanja potnikov na vlakih opravljal moštvo varnostne straže, ki je dobilo status civilnih državnih uslužbencev.⁵⁷

⁵² Enako kot opomba 49.

⁵³ AS, 94, 2. škatla, št. 517.

⁵⁴ Enako kot opomba 42.

⁵⁵ AS, 94, 2. škatla, št. 669.

⁵⁶ AS, 61, 1919, fascikel 13151–0, št. 13155.

⁵⁷ AS, 61, 45. škatla.

Tako je z vzpostavitvijo nadzora na vlakih, ki je bil tesno povezan tudi z obmejnimi nadzorom, pri nas nastala železniška policija, ki je imela tudi nekaj prvin obmejnega nadzora potnikov.

DRŽAVA JE PREVZELA VARNOSTNO STRAŽO

Ob prehodu v novo državo je bilo sprejeto nekaj odločitev, ki se mi zdijo zanimive, zato jih omenjam na začetku tega poglavja.

Ljubljanska vlada je več mesecev pustila, da so nekdanji varnostni stražniki z območja Trsta, Goriško–Gradiščanskega in Istre, sicer večino naše gore listi, ostali v vojaškem statusu, čeprav je bilo vojne že konec.

Druga zanimivost tedanjega časa je uvajanje državne policije tam, kjer je bila prej v rokah samoupravnih oziroma statutarnih mestnih občin: Celje, Maribor in Ptuj, Ljubljana pa je to podedovala že iz zadnjih let dvojne monarhije. Verjetno je bilo za tako odločitev slovenske oblasti več razlogov, ki niso le neposredno varnostnega značaja. Med temi velja omeniti narodnostno mešano sestavo prebivalstva v navedenih štajerskih mestih, kjer je imelo dotlej nemško usmerjeno meščanstvo v rokah pomembne vzvode oblasti. Zamenjati je bilo treba tudi del moštva in ne le vodstvo mestnih policijskih oblastev, saj se novi vladi niso zdeli (dovolj) zanesljivi, manjkajoče moštvo pa je bilo mogoče razmeroma enostavno nadomestiti z militarizirano primorsko stražo. Notranji in zunanji razlogi so torej narekovali, da je policijo v teh pomembnih krajih vodila sama ljubljanska vlada.

Tedaj so na slovenskem ozemlju prvič vzpostavili pravo državno mejo, ki jo je bilo treba zavarovati. Najprej je za to poskrbela vlada v Ljubljani, zatem pa tista v Beogradu, ki so ji rekli tudi ministrski svet. Poleg obmejne čete, finančnih stražnikov in carinikov je ustanovila neposredno notranjemu ministrstvu podrejene komisariate obmejne in železniške policije.

Podržavljenje straže v štajerskih mestih

Slovenska vlada se je odločila, da najprej poseže v mestno policijo v Mariboru, in sicer tako, da si jo podredi v svojo pristojnost.

Deželna vlada za Slovenijo je 3. februarja 1919 sklenila, da bo sredi tega meseca v Mariboru začel delovati državni policijski komisariat.⁵⁸ Za-

⁵⁸ Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo o ustanovitvi policijskega komisariata v Mariboru, Ur. list DVS, št. 47/19, z dne 6. februarja 1919.

deve krajevne policije, ki so po statutu mestne občine Maribor dotlej spadale v pristojnost te občine, so s tem prešle na novo državno policijsko oblastvo. Nova ustanova je prevzela za območje štajerske prestolnice praktično podobne naloge, kot so veljale za policijsko ravnateljstvo v Ljubljani. Njena krajevna in stvarna pristojnost je deloma segala tudi v sosednjih šest občin Krčevina, Lajtersberg, Pobrežje, Tezno, Studenci in Radvanje. Na območju teh krajevnih občin je določene varnostne oziroma policijske naloge opravljal navedeni komisariat, druge pa okrajno glavarstvo oziroma orožniki.

Komisariat je bil neposredno podrejen poverjeništvu za notranje zadeve pri deželni vladi v Ljubljani. Ker ni bilo na razpolago dovolj ustreznih uslužbencev, je moralo priskočiti na pomoč policijsko ravnateljstvo v Ljubljani. Odstopilo je oddelek uniformirane varnostne straže, nekaj pisarniških uradnikov in policijskih agentov v civilu.

Mestna občina Maribor je bila dolžna prispevati del denarja za poslovanje komisariata. Ta znesek je določilo poverjeništvu za notranje zadeve.

Mariborski stražniki so se prav kmalu (spet) srečali z zasegom tiskane stvari. Lavantinski knezoškof Mihael Napotnik je namreč izdal v nemščini napisano brošuro, ki je imela naslov K pobožnemu spominu na preteklost njunih veličanstev cesarja Franca Jožefa I. in cesarice Elizabete. Okrožno sodišče v Mariboru jo je prepovedalo razširjati in po zasežbi so jo po sklepu istega sodišča uničili.⁵⁹

Navedena tri štajerska mesta so imela pri opravljanju svoje samouprave določene težave, ki so bile deloma podedovane in povezane z nemško manjšino, ki je imela v prejšnjem režimu v rokah precejšnjo oblast. Zato so v Ljubljani imenovali namesto županov komisarje, leta 1920 pa je deželna vlada za Slovenijo odvzela tem občinam nekaj prenesenih pristojnosti ter jih (spet) prenesla na okrajna glavarstva, ki so imela sedeže v teh krajih.⁶⁰ Pri tem se je ljubljanska vlada sklicevala na statute teh mest, sprejete v 19. stoletju. Iz pristojnosti politične uprave prve stopnje so tem mestom odtegnili naslednje: državljanstvo, stanovske matice in sklepanje zakonskih zvez, ljudsko štetje, volitve v zakonodajna zastopstva, vojaštvo, trgovino in obrt, socialno zavarovanje delavcev in nameščencev, vodno pravo in bogočastje. To je veljalo do poletja 1928.

⁵⁹ V imenu zakona!, Ur. list DVS, št. 58 /19, z dne 4. marca 1919.

⁶⁰ Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo, s katero se nekateri posli izročnega področja mestne občine mariborske prideljujejo okrajnemu glavarstvu v Mariboru, Ur. list DVS, št. 55/20, z dne 7. maja 1920. Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo o pridelitvi nekaterih poslov izročnega področja mestne občine ptujske okrajnemu glavarstvu v Ptujju, Ur. list DVS, št. 84/20, z dne 16. julija 1920. Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo o pridelitvi nekaterih poslov izročnega področja mestne občine celjske okrajnemu glavarstvu v Celju, Ur. list DVS, št. 84/20, z dne 16. julija 1920.

Tudi Celje in Ptuj sta kmalu za Mariborom doživeli podržavljenje svoje policije, toda posredno, prek okrajnih glavarstev. Pri teh glavarstvih sta bila poleti 1920 ustanovljena državna policijska oddelka.⁶¹ Krajevna pristojnost celjskega policijskega oddelka je obsegala mestno občino Celje ter pet krajev iz občine Celje–okolica, in sicer: Breg, Gaberje, Lavo, Lisce in Zavodno. Ptujski policijski oddelek je bil krajevno pristojen za območje mesta Ptuj in pet krajev iz treh krajevnih občin, in sicer: Vičavo in Rebelje v občini Krčevina, Budino v občini Brstje ter Zgornji in Spodnji Breg v občini Breg. Okrajni glavar je dobil pravico določiti, katere varnostno-policijske posle sta lahko opravljala oddelka na celotnem območju obeh okrajev ali celo na sosednjih, če se je tako sporazumel s temi glavarji. Sem so spadale zlasti naloge na železniških progah oziroma vlakih in tako je varnostna straža policijskega oddelka v Celju začela nadzorovati vlake na progi Celje–Dravograd in Celje–Maribor, nekaj časa pa je imela svojo izpostavo v Zidanem Mostu.

Poverjeništvu za notranje zadeve je bilo pristojno določiti, koliko prispevajo te občine k stroškom policijskih oddelkov ter o dodelitvi potrebne štveila stražnikov, uradnikov in agentov iz moštva policijskega ravnateljstva v Ljubljani. Oba oddelka sta začela delovati 1. oktobra 1920.

Policijska izpostava na Jesenicah

Slovenska vlada je ustanavljala državne policijske urade tudi drugod, kjer je pač ocenila, da je treba.

Okrajno glavarstvo v Radovljici je 14. maja 1919 predlagalo poverjeništvu za notranje zadeve deželne vlade za Slovenijo, da bi na Jesenicah ustanovili izpostavo policijskega ravnateljstva v Ljubljani.⁶² Omenjeno ravnateljstvo pa se s tem ni strinjalo in je predlagalo, da bi tam ustanovili policijsko izpostavo okrajnega glavarstva v Radovljici. To so nato na poverjeništvu sprejeli in predlog posredovali notranjemu ministrstvu v Beograd.⁶³ Notranji minister je 20. junija 1919 odobril ustanovitev policijske izpostave na Jesenicah, ki je bila podrejena okrajnemu glavarstvu v Radovljici.⁶⁴ Okrajni glavar v Radovljici je 8. avgusta 1919 izdal »Instrukcijo o krajevnem in stvarnem delokrogu policijske ekspoziture na Jesenicah«.⁶⁵

⁶¹ Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo o ustanovitvi in pristojnosti policijskega oddelka pri okrajnem glavarstvu v Celju, Ur. list DVS, št. 105/20, z dne 13. septembra 1920.

Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo o ustanovitvi in pristojnosti policijskega oddelka pri okrajnem glavarstvu v Ptuj, Ur. list DVS, št. 105/20, z dne 13. septembra 1920.

⁶² AS, 61, 1919, fascikel 3601–4200, št. 4046.

⁶³ AS, 61, 1919, fascikel 4201–4900, št. 4648.

⁶⁴ AS, 61, 1919, fascikel 4901–5400, št. 5283.

Poverjenišтво za notranje zadeve je odločilo, da je začela 10. avgusta 1919 delovati na Jesenicah policijska izpostava. Pristojna je bila za območje občine Jesenice in za dve naselji v dveh sosednjih občinah, za Javornik v občini Koroška Bela ter Gorje v občini Dobrovo.⁶⁶ Za vodjo izpostave so imenovali Gustava Puša, dotedanjega policijskega komisarja pri policijskem ravnateljstvu v Ljubljani. Po zasedbi Prekmurja poleti 1919 so pri okrajnem glavarstvu v Murski Soboti oblikovali policijski oddelek, ki je imel nekoliko podobno vlogo, kot sta jo imela taka oddelka v Celju in na Ptuju. Sprva ga je vodil Vekoslav Keršovan, ki je že postal policijski svetnik. Ko so ga postavili za vodjo državnega urada zoper navijačce cen, verižnike in tihotapce pri policijskem ravnateljstvu v Ljubljani, je njegovo mesto prevzel sredi decembra 1919 Gustav Puš, ki so ga premostili z Jesenic v Prekmurje. Minister za notranje zadeve je 20. aprila 1923 to izpostavo na Jesenicah razpustil.⁶⁷

Obmejne enote

Da bi enotno bedeli nad prehajanjem državljanov čez državno mejo, je minister za notranje zadeve 16. septembra 1919 podpisal uredbo o obmejni policiji.⁶⁸ Veljala je praktično ves čas obstoja prve jugoslovanske države. Menjala se je le organiziranost teh komisariatov in njih število oziroma razporeditev po državi, tako tudi v Sloveniji. Določala je, da se taki komisariati ustanovijo ob državni meji ali v notranjosti države. Njih krajevna pristojnost je obsegala določene železniške postaje in dele železniških prog do sosednjih komisariatov. Skrbeli so tudi za to, da so bili obveščeni o vseh pomembnejših pojavih onstran meje, zlasti o tistih, ki so se tikali obmejne varnosti. Na čelu je bil komisar, ki ga je na predlog notranjega ministra imenoval kralj. Njegov pomočnik je bil policijski pisar, preostalo moštvo pa so bili orožniki ali policijski agenti; če teh ni bilo dovolj, so morala priskočiti na pomoč krajevna oblastva.

Prav slednje je prišlo v poštev v Sloveniji in primorske redarje so razporedili po teh komisariatih ob slovenskih mejah. Komisar je moral upoštevati zahteve pokrajinskega oblastva, če so se skladale z ukazi in usmeritvami beograjske vlade oziroma notranjega ministrstva. O vsem so poročali notranjemu ministrstvu, o zadevah, ki so bile zanimive za deželno vlado, pa tudi njej. Komisarji so morali biti v stikih s krajevnimi oblastmi in so se med seboj obveščali. Dokler se zakoni po vsej državi niso izenačili, poenotili, so komisariati uporabljali predpise pokrajine, v kateri so

⁶⁵ AS, 61, 1919, fascikel 7201-7700, št. 7444.

⁶⁶ Razglas, Ur. list DVS, št. 130/19, z dne 8. avgusta 1919.

⁶⁷ Razglas, Ur. list PUS, št. 42/23, z dne 3. maja 1923.

⁶⁸ Uredba za službo komisarjev železniške in parobrodске policije, Ur. list DVS, št. 32/20, z dne 8. marca 1920.

delovali, konkretno pri nas slovenske predpise. Komisariati so nadzirali potniški promet čez državno mejo, spremljali vlake od meje v notranjost države in nasprotno.

O tej uredbi o komisariatih je 21. junija 1921 podal poverjeništvu za notranje zadeve svoje mnenje dr. Henrik Steska, predsednik slovenske komisije za prenovo javne uprave.⁶⁹

Ta uredba je po odobritvi zakonodajnega odbora narodne skupščine jeseni 1922 postala zakon in ta je veljal ves čas kraljevine.

V Sloveniji so sprva osnovali več komisariatov obmejne in železniške policije, skladno z odločbo ministrskega sveta z dne 31. maja 1919 o ustanovitvi policijskih komisariatov na železniških in parniških postajah ter na obmejnih točkah, ki ni bila objavljena. Ščasoma so postali trije med njimi nekakšni stebri obmejne službe: na Rakeku, Jesenicah in v Mariboru. Vsak od njih je tudi usklajeval delovanje varnostnih organov na mejnih prehodih na italijanski, avstrijski in madžarski meji, kjer so navadno službovali orožniki in finančni stražniki. Tako je minister za notranje zadeve 7. julija 1921 odločil, da se komisariata železniške policije ustanovita v Dravogradu in Gornji Radgoni. Podrejena sta bila tistemu v Mariboru.⁷⁰

Z uveljavitvijo zakona o občni upravi in vzpostavitvi velikih županov v oblastih je notranji minister odredil, da so s 1. junijem 1925 ti komisariati opravljali svoje naloge pod upravo in nadzorstvom velikih županov in po navodilih notranjega ministrstva. Vse osebje komisariatov je bilo službeno, osebno ter disciplinsko podrejeno velikemu županu, skladno z določbami zakona o civilnih uradnikih in drugih državnih uslužbencih.⁷¹

Leta 1932 je bilo v državi 21 policijskih komisariatov, in sicer 13 obmejnih in železniških, trije železniški ter po en obmejni, topliški, rudarski, letališki in parniški.⁷²

Samo državno mejo je začela postopoma varovati obmejna četa (granična trupa), ki jo je z uredbo 1. julija 1920 ustanovil prestolonaslednik Aleksandar,⁷³ pri čemer se je zgledoval na podobno uredbo, ki je veljala v kraljevini Srbiji od 31. oktobra 1913.

Finančni nadzor je bil ustanovljen konec leta 1920⁷⁴ in je imel tri temeljne naloge:

- odkrivanje in preprečevanje tihotapstva in drugih finančnih prestopkov,
- opravljanje nalog po zakonih in tako poizvedovanje,
- v nujnih primerih pomagati vzdrževati javno varnost.

⁶⁹ AS, 103, 2. fascikel, št. 6232.

⁷⁰ Razglas, Ur. list PUS, št. 131/21, z dne 29. oktobra 1921.

⁷¹ AS, 61, 138. škatla, št. 163.

⁷² Dragutin Lazić: Zakon o unutrašnji upravi, Kriminalna biblioteka, 5, 1932, str. 127.

⁷³ Uredba o obmejni četi, Ur. list DVS, št. 142/20, z dne 6. decembra 1920.

⁷⁴ Uredba o organizaciji finančne kontrole kraljevine SHS, Ur. list DVS, št. 7/21, z dne 1. januarja 1921.

Finančni stražniki so bili uniformirani in oboroženi, naši ljudje so jim rekli enostavno financarji. Naloge so opravljali ob državni meji in tudi v notranjosti države.

Denar društva mariborskih stražnikov

Nova ljubljanska vlada se je kmalu spoprijela z nekaj težavami, ki so izvirale iz avstro-ogrskih časov. Navedel bom zgleda iz Maribora in Ljubljane.

Začetek 20. stoletja je pomenil postopno prodiranje zamisli o socialni varnosti zaposlenih tudi v vrste mož postave. Orožniki so bili državni uslužbenci in njih socialne pravice, tudi tiste s področja pokojninskega, invalidskega in zdravstvenega zavarovanja, je urejal zakon o orožništvu, nazadnje tisti iz leta 1895.⁷⁵ V Celju, Ljubljani, Mariboru in na Ptujju pa je delovala mestna varnostna straža, ki je bila na bremenih mestnih občin. Ti stražniki so bili občinski uslužbenci in njihove socialne pravice so določali občinski predpisi, podobno kot za druge zaposlene pri samoupravnih lokalnih skupnostih. Njihova služba je bila nevarna in moštvo so doletele telesne invalidnosti ali celo smrt. Prizadete so bile tudi družine stražnikov. Po zgledu tujine so se začeli najprej organizirati prav za področje stanovskih pravic.

Mestni stražniki v Mariboru so tako 25. avgusta 1911 na zboru sprejeli »Pravila pokojninskega in podpornega društva mestne varnostne straže v Mariboru, njih vdov in sirot«. Namestništvo v Gradcu jih je odobrilo 28. oktobra 1911 in društvo je začelo delovati. Skrbelo je za socialno plat stražnikov in njihovih družin, za kar je odvajalo denar od mesečnih prejemkov.

Po razpadu države je 16 članov odšlo v Gradec, saj so bili nemško usmerjeni, dva člana sta umrla in njuni vdovi sta se odrekli deležu, osem članov pa je ostalo v Mariboru. Manjši del, ki je ostal v Mariboru, je 16. julija 1919 sklical izredni občni zbor društva. Sklenili so, da ga razpustijo, kar je bilo zatem objavljeno tudi v ljubljanskem uradnem listu.⁷⁶

Zapletlo pa se je pri razdelitvi vplačanih prispevkov. Petnajsti člen društvenih pravil je določal, da se ob razpustu društva premoženje deli takole: polovica člani glede na čas njihovega članstva, polovica pa mestna občina Maribor, ki denar izroči novemu društvu, če se ustanovi v

⁷⁵ Začasna organska postava žandarmerije v Avstrijskem cesarstvu, ODZIVLAC, št. 12/50, z dne 23. marca 1850, 77. in 79. člen.

Postava od 26. februarja 1876, o c. kr. žandarstvu za kraljevine in dežele zastopane v državnem zboru, DZ, št. 7/76, z dne 29. februarja 1876, 41., 43.–46. in 49. člen.

Zakon z dne 25. decembra 1894 o žandarstvu v kraljevinah in deželah, zastopanih v državnem zboru, št. 1/95, z dne 1. januarja 1895, 27., 30.–36. člen.

⁷⁶ Ur. list DVS, št. 125/19, z dne 29. julija 1919, str. 446.

desetih letih, drugače se odda ustanovi, ki skrbi za vdove in sirote mariborskih mestnih stražnikov.

Mestni magistrat v Mariboru je 17. julija 1919 predlagal policijskemu komisariatu v Mariboru, ki je prevzel del nekdanjih mestnih stražnikov, da bi tudi tisto polovico premoženja društva, ki naj bi pripadlo mestni občini, razdelili med vse člane, saj ni kazalo, da bi se tako novo društvo v desetih letih sploh ustanovilo. Na komisariatu so temu nasprotovali in po dolgem času je zadevo dobilo v reševanje poverjeništvo za notranje zadeve v Ljubljani. Od tam so 28. februarja 1921 končno sporočili mestnemu magistratu v Mariboru, da razdelitev celotnega premoženja med člane ne pride v poštev, saj je treba ravnati po 15. členu pravil, zato naj razdelijo le polovico sredstev, to je 2686 kron.⁷⁷

Kaj je z vojnim posojilom ljubljanskih stražnikov

Uprava mase varnostne straže pri policijskem ravnateljstvu v Ljubljani je leta 1915 vplačala 3000 kron in naslednje leto še 2000 kron vojnega posojila, čeprav bi moral biti po pravilih ta sklad dobičkonosno vložen. Po razpadu države so se moške začeli spraševati, kaj bo z njihovim denarjem.

Dne 8. aprila 1920 je poveljnik varnostne straže v Ljubljani predlagal poverjeništvu za notranje zadeve, da bi to vsoto ob koncu leta 1920 izplačali moštvo v gotovini, in sicer iz proračunske postavke pavšala za obleko varnostnih stražnikov, ki je v zadostni količini na razpolago, saj se moštvo ni povečalo po predvidenem načrtu. Iz omenjenega poverjeništva so 12. maja 1920 odpisali, da to ni mogoče, ker vprašanje vojnih posojil še ni rešeno, denar pa je bil last stražnikov, ki so s podpisi prevzeli tvegane bodisi za dobiček bodisi za izgubo vložkov v ta sklad.

Poveljnik se ni dal in je 20. maja 1920 pisno odgovoril poverjeništvu ter predlagal, naj izposlujejo vsaj brezobrestno posojilo 5000 kron za nakup obleke stražnikom, dokler se vprašanje o vojnih posojilih ne bo uredilo. Poverjeništvo je zatem 10. junija 1920 pisalo notranjemu ministrstvu v Beograd in predlagalo, naj se izplača brezobrestno posojilo. Čez pet dni je isto ministrstvo, oddelek za Slovenijo, pisalo poverjeništvu v Ljubljano in ga vprašalo, od kod sploh to premoženje varnostne straže, kakšen namen je imelo, kdo ga je upravljal itd. Spis so poslali poveljniku varnostne straže in ta je 7. julija 1920 pojasnil: masa pomeni prispevke za službeno obleko in obutev varnostnih stražnikov v Avstriji, kar se je ohranilo tudi v kraljevini SHS in še velja za stražnike pri policijskem ravnateljstvu v Ljubljani. Priložil je v nemščini ustrezne člene iz predpisov te vrste. Premoženje mase je bilo ob koncu računovodskega leta 1919/20 8143 kron in 60 vinarjev, od tega 5000 kron vojnega posojila. Vojno poso-

⁷⁷ AS, 61, 55. škatla, št. 7573.

jilo je podpisal tedanji policijski ravnatelj brez vednosti stražnikov, zato ti ne morejo trpeti posledic.

Poverjeništvu je 17. julija 1920 odpisalo notranjemu ministrstvu v Beogradu in od tam so 28. julija 1920 odgovorili, da zadevo razumejo in podpirajo tako rešitev: iz proračunske postavke »nagrade in podpore« za varnostno stražo za leto 1920/21 naj se izplača 5000 kron. S to rešitvijo je poverjeništvu 17. avgusta 1920 seznanilo poveljstvo varnostne straže v Ljubljani.⁷⁸ Zadeva je bila urejena.

REŠEVALE SO JIH DOKLADE

Tako rekoč ves čas obstoja prve države južnih Slovanov je pomenila osnovna plača stražnikov samo skromen del njihovih celotnih prejemkov. Če ne bi bilo različnih dodatkov k plači, ki so jim rekli doklade ali prikla-de, bi bilo življenje mož postave precej težavno.

Plača je bila (pre)nizka

Doklade je sprva urejala ljubljanska vlada, sčasoma pa je to področje prešlo v pristojnost Beograda, ki je skušal enotno urejati prejemke vseh državnih uslužbencev, ne le policistov.

Kaže, da so bili v najtežjem socialnem položaju nekdanji primorski varnostni stražniki. Šest redarjev na Ptuju je 24. februarja 1919 pisalo mestnemu magistratu v tem kraju o svojem težavnem socialnem položaju in zaprosilo za povišanje draginjske doklade. Vsi so navedli svoje prejemke in se podpisali. Ko so na magistratu spis vknjižili, so to storili tudi v nemščini, njihovo prošnjo pa odposlali v Ljubljano, saj so ta vprašanja spadala v pristojnost deželne vlade.⁷⁹

Deželna vlada za Slovenijo je 14. aprila sprejela nekaj sklepov, ki so pomenili olajšanje socialnega položaja varnostne straže:

- s 1. aprilom 1919 se moštvu prizna posebna stražna doklada v znesku 350 kron na mesec.
  - prispevala bo 2000 kron za ureditev skupne kuhinje za samske stražnike,
  - vsemu moštvu bo kupila po eno uniformo.
- Obravnavala je tudi položaj moštva tržaškega policijskega ravnateljs-

⁷⁸ AS, 61, 56. škatla, št. 8112.

⁷⁹ ZAP, Mestna občina Ptuj, 240. škatla, spis 240/5–919.

tva slovenske narodnosti, ki je bilo militarizirano in je služilo na obmejnih postajah in pri potovalnem oddelku. Njim je bilo treba izdati odločbe o začasnem sprejemu v službo, datirane z dnem, ko so nastopili delo. Civilne prejemke (plača, starostna in aktivitetna doklada) jim je še naprej izplačevalo poverjenišтво za notranje zadeve, druge pa vojska.⁸⁰

Stražniki pa včasih niso pravočasno oziroma redno prejeli odobrenih doklad. Ljubljanskim osmim stražnicam je pripadalo za marec 1919 3106 kron in 80 vinarjev nočnih doklad.⁸¹ Trinajstega maja je poročal Peter Geržinič (včasih je zapisano tudi Gerzinič, prve dni celo v nemški pisavi), višji nadzornik te straže pri policijskem ravnateljstvu v Ljubljani, da teh doklad še niso izplačali. Nakazali so jih čez tri dni.⁸²

Ministrski svet v Beogradu je spomladi 1919 določil izredne doklade k plači, ki so veljale le za državne nameščence v nekdanji državi Slovencev, Hrvatov in Srbov. Od 1. maja do 1. oktobra 1919 jim je pripadal draginjski dodatek, enako tudi finančnim stražnikom in jetniškim stražarjem. Odvisen je bil od osnovne plače in družinskih razmer. Glede na število družinskih članov so te uslužbenke razvrstili v osem razredov, v prvega so spadali samski in vdovci brez otrok, v osmega pa družine z več kot petimi otroki ali vdovci z več kot šestimi otroki. Po znesku osnovne plače so osebe razdelili v tri skupine in za vsako določili višino dodatka. Tako je na primer policijski stražnik, ki je bil samski in je prejel plačo do 1400 kron, prejel še 101 krono mesečnega draginjskega dodatka, tisti z ženo in več kot petimi otroki ter s plačo več kot 1800 kron pa 305 kron. Pregledna tabela je bila sestavni del uredbe in je ni bilo težko razbrati.⁸³

Že konec julija 1919 je ministrski svet izdal novo uredbo te vrste, ki je veljala za vse državne uslužbenke in upokojence v državi, razen v Srbiji in Črni gori.⁸⁴ Konec leta 1919 je izšla taka uredba, ki je določila posebne začasne doklade.⁸⁵ Malo je spominjala na 13. plačo ali novoletno darilo.

Take uredbe so se vrstile ves čas obstoja kraljevine SHS oziroma Jugoslavije, kar je pomenilo, da osnovna plača nikoli ni reševala socialnega položaja državnih uslužbencev.

Prejemki varnostnih stražnikov so lahko obsegali tri sestavine:

- plača,
- različne doklade v denarju, draginjska, aktivitetna, starostna, stanovanjska in za primorske može tudi begunska,

⁸⁰ AS, 60, 11. škatla, zapisnik 88. seje DVS.

⁸¹ AS, 61, 1919, fascikel 2801–3600, št. 2850.

⁸² AS, 61, 1919, fascikel 3601–4200, št. 4025.

⁸³ Naredba o izrednih dokladah k sistemizirani plači državnih uslužbencev v Sloveniji, Ur. list DVS, št. 78/19, z dne 19. aprila 1919.

⁸⁴ Naredba o draginjskih dokladah k sistemiziranim plačam javnih uslužbencev kraljestva SHS, izvzemši ozemlje Srbije in Črne gore, njih vdov, sirot in upokojencev, Ur. list DVS, št. 125/19, z dne 29. julija 1919.

⁸⁵ Uredba o posebnih začasnih dokladah zaradi draginje in nabave državnim uslužbencem, Ur. list DVS, št. 186/19, z dne 31. decembra 1919.

- dodatek v naravi, na primer drva za ogrevanje stanovanja,
- militarizirani redarji so prejeli še tako imenovani relutum, ki je sredi julija 1919 znašal osem kron na dan, ter dnevni prispevek pet kron.⁸⁶

To je praviloma veljalo tudi za druge državne uslužbenke. Prejemki so bili povezani z nazivom uslužbenca, ki so bili tedaj razvrščeni v tri skupine:

- uradniki,
- poduradniki,
- sluge.

Vse tri skupine so se naprej delile v več razredov.

Tedaj so uporabljali za zaposlene v javni upravi več nazivov, na primer nameščenec, uradnik in uslužbenec. Uradniki v pravem, ožjem pomenu besede pa so bili le tisti, ki so imeli visokošolsko izobrazbo in pisarniško delo, ali pa so bili na takih delovnih mestih, za katera so tako izobrazbo predpisali, čeprav je niso imeli.

Tedaj so imeli navado, da so se podpisovali največkrat zgolj s priimkom, brez imena, zato za nekaj ljudi ni bilo mogoče ugotoviti tudi osebnega imena.

Zbor ljubljanske varnostne straže je 20. oktobra 1919 štel 141 mož in od 66 jih je prejelo stanarinsko doklado, dopustno število pa je bilo 70, zato so predlagali, da bi še štirje stražniki dobili pravico do tega dodatka k plači.⁸⁷

Med redarji, ki so prišli v Ljubljano iz Pulja, je bil Josip Butković, ki je bil 1. novembra 1919 premeščen iz Murske Sobote na policijsko ravnateljstvo v Ljubljani. Njegovi prejemki so bili taki:

- plača 980 kron,
- aktivitetna doklada 392 kron,
- starostna doklada 200 kron
- draginjska doklada 1212 kron.

Skupno je zaslužil 2784 kron.⁸⁸

Poznali so tudi plačilo za pripravljenost v prostem času. Poveljstvo oddelka varnostne straže v Mariboru je 19. aprila 1920 poslalo poverjeništvu za notranje zadeve v Ljubljani seznam mož, ki so bili v pripravljenosti v času, ko so bili prosti. Tega, kakšno nadomestilo bi jim pripadalo, niso izračunali, ker niso poznali zneska te pristojbine. Da bi jim lahko postregli s tem podatkom, so iz poverjenišтва vprašali policijsko ravnateljstvo v Ljubljani, koliko tam plačujejo za pripravljenost mož; od tam so 2. maja odgovorili, da 20 vinarjev na uro.⁸⁹

⁸⁶ Enako kot opomba 79.

⁸⁷ AS, 61, 1919, fascikel 10201–10700, št. 10659.

⁸⁸ AS, 61, 1919, fascikel 11801–12300, št. 11808.

⁸⁹ AS, 61, 48. škatla, št. 4526.

9584

1470
- P r e j e t i -

Kr. policijsko ravateljstvo v Ljubljani,

Št. 1068/1/Preds.

Ljubljana, dne 7. septembra 1920.

Aspirantu
varnostne straže
D o l i n a r Martin
v

L j u b l j a n i .

Na podlagi § 16 organizacijskega statuta za varnostno stražo od leta 1914 Vas imenujem s 1. septembra 1920 za provizoričnega varnostnega stražnika.

Vaše stalno naseščenje se bo po preteku enoletnega popolnega zadovoljivega službovanja izvršilo.

V smislu zakona z dne 25. januarja 1914, drž. zak. št. 16 vpoštavljajoč Vašo vojaško službovanje, to je 8 let, 10 mesecev in 15 dni, - pripadajo Vas sledeči prejemki: (potrjen 1911)

Plača, lestvica za sluge	900 K reci:
devetsto kron	
Aktivitetna doklada 35 §	315 K reci:
tristopetinajet kron	
Starostna doklada	200 K reci:
dvesto kron	

Obenem se potrebno ukrene, da se Vas preupisani prejemki z vojne doklade vred v mesečnih obrokih naprej izplačajo.

Pravico do napredovanja v višje plačilno stopnjo Vas bo pristojalo s 1. oktobrom 1920,

in do višje starostne doklade s 1. novembrom 1922.

dr. Gustin s. r.

Odločba o sprejemu v službo, izdana septembra 1920 varnostnemu stražniku.

Arhiv P. Č.

Višji nadzornik varnostne straže pri policijskem ravateljstvu v Ljubljani je 28. julija 1920 pisno predlagal poverjeništvu za notranje zadeve, da bi poenostavili izplačevanje mesečnih prejemkov stražnikov, ki je bilo vsakega prvega v mesecu. Knjigovodstvo je sestavilo plačilno listo za vse

moštvo straže, nato pa so na poveljstvu straže izdelali seznam moštva po posameznih stražnicah. Nastale so težave pri izplačilu, ker je navadno primanjkovalo drobiža v vinarjih in kronah. Zato je predlagal, da bi poveljstvo izdelalo sezname po stražnicah, ki bi jih nato predložilo knjigovodstvu; slednje bi vpisalo vsoto prejemkov za vsakega in sezname vrnilo poveljstvu do zadnjega v mesecu. Prejemke naj bi nakazali v zaokroženem znesku, vinarje bi obračunavali enkrat na leto.

Zadevo so rešili tako, da je odslej poveljstvo vsak mesec do 20. predložilo knjigovodstvu sezname po stražnicah, v zaokroževanje zneskov pa niso privolili, ker bi »pravilno in hitro računavanje pri tukajšnjem uradu zelo trpelo«, je 29. septembra 1920 pripisal odgovorni v knjigovodstvu poverjeništvu za notranje zadeve.⁹⁰

Napredovanje na višji položaj je bilo ena od poti za zvišanje plače in drugih prejemkov stražnikov. Na začetku maja 1919 je deset dotedanjih stražnikov varnostne straže v Ljubljani napredovalo v nadstražnike. Odločbe je izdal vodja policijskega ravateljstva dr. Alojzij Guštin (pisali so tudi Gustin), pri tem se je skliceval na 15. člen organizacijskega statuta za varnostno stražo iz leta 1914 in na zakon o državnih uslužbencih z dne 25. januarja 1914.⁹¹

Kljub gmotnim stiskam so stražniki vztrajali v tej službi in le redki so jo zapustili. Med njimi so bili tudi taki, ki so se želeli spet zaposliti v varnostni službi. Med njimi je bil tudi Ivan Pasar, ki je od 14. maja 1912 do 31. marca 1913 služboval pri mestni straži mestnega magistrata v Ljubljani. Nato je od 1. aprila 1913 do 12. julija 1913 služboval pri državni varnostni straži policijske direkcije v Ljubljani, nakar so ga odpustili. Šesti dan marca 1919 se je znova zaposlil kot stražnik pri policijskem ravateljstvu v Ljubljani.⁹²

Lastna nabavna zadruga

Ko je bila spomladi 1920 končana zamenjava avstro-ogrskega denarja (kron in vinarjev) za jugoslovanske dinarje, je bilo treba preračunavati prejemke zaposlenih. Prestolonaslednik je izdal uredbo take vrste, ki je v slovenskem uradnem listu izšla mesec dni pozneje kakor v beograjskem.⁹³ Od 1. maja 1921 je znašala najvišja letna plača uradnika v prvem plačilnem razredu 12.630 dinarjev, tistega v najnižjem, enajstem razredu

⁹⁰ AS, 61, 56. škatla, št. 8010.

⁹¹ AS, 61, 1919, fascikel 2801–3600, št. 3599.

Zakon o službenem razmerju državnih uradnikov in državnih slug (Službena pragmatika), DZ, št. 8/14, z dne 27. januarja 1914.

⁹² AS, 61, 62. škatla, št. 11106.

⁹³ Uredba o prevedbi na dinarske plače državnih uslužbencev v krajih izven Srbije in Črne gore, Ur. list DVS, št. 57/21, z dne 28. maja 1921.

pa 1600 dinarjev. Poduradnik v najvišji skupini je dobil 1000 dinarjev na leto, sluga pa 900 dinarjev. Uredba je konec leta 1922 postala zakon.

Tedaj je ministrski svet določil tem uslužbencem nove draginjske doklade. Bile so odvisne od višine letne sistemizirane plače in od draginjskega razreda, v katerega je spadal kraj zaposlitve državnega uslužbenca. Vsa država je bila razdeljena na tri take razrede in najvišja doklada je bila za prvi razred, najnižja pa za tretji razred. V drugi razred sta pri nas spadala le Ljubljana in Maribor, vsi drugi kraji pa v tretji razred.⁹⁴ Tudi ta uredba je leta 1922 postala zakon.

Da bi državnim uslužbencem olajšali nakup osebnih in gospodinjskih potrebščin, so v Beogradu konec leta 1920 ustanovili Zvezo nabavljalnih zadrug državnih uslužbencev. Povezovala je take ustanove v pokrajinah, ki so uživale vrsto ugodnosti in zato svoje blago ponujale članom bolj poceni.⁹⁵

Poverjenišтво za notranje zadeve je 15. januarja 1921 razposlalo okrožnico vsem političnim in policijskim oblastvom prve stopnje, v katerih so jih seznanili z vlogo teh zadrug. Kapital je obsegal desetino enomesečne draginjske doklade uslužbencev in upokoјencev, ne pa tudi njihovih družinskih članov, in en odstotek odtegljajev od vseh izplačil za državne nabave. Prvi odtegljaj od draginjske doklade so opravili 1. februarja 1921 in je znašal pet odstotkov. Pri tem so včasih nastale nejasnosti.⁹⁶

Plačilo za nadurno delo

Poleg prej omenjenih prejemkov so si stražniki vsaj deloma pomagali tudi z nadurnim delom. Nekatere varnostne storitve je moral namreč plačati tisti, ki je tako delo povzročil.

Taka praksa je v Sloveniji veljala še iz avstrijskih časov.

Za izredno delo stražnikov ali agentov v civilu, povezano z gledališkimi in filmskimi predstavami, koncerti, plesi, pomočjo pri civilnosodnih izvršbah in podobnimi vrstami straženja v zasebne namene je določalo ceno poverjenišтво za notranje zadeve. To je prvo tako uredbo izdalo 22. marca 1919, prej pa je veljala tista z dne 27. februarja 1918, ki jo je izdalo deželno predsedništvo za Kranjsko. Za vsako uro takega dela je bilo treba plačati 2 kroni.⁹⁷

⁹⁴ Uredba o draginjskih dokladah državnih uslužbencev, ki so po uredbi z dne 28. aprila 1921 prevedeni na dinarske plače, Ur. list DVS, št. 57/21, z dne 28. maja 1921.

⁹⁵ Uredba o nabavljalnih zadrugah državnih uslužbencev in o Zvezi nabavljalnih zadrug državnih uslužbencev, Ur. list DVS, št. 9/21, z dne 28. januarja 1921.

⁹⁶ AS, 61, 70. škatla, št. 2028 in št. 2049.

⁹⁷ Naredba poverjenišтва za notranje zadeve o pristojbinah policijskega varnostnega moštva za službe v privatnem interesu, Ur. list DVS, št. 68/19, z dne 28. marca 1919.

Že na začetku aprila 1919 je izšla nova uredba, ki je upoštevala tudi tako delo političnoupravnih in policijskih uradnikov. Njihova urna postavka je bila višja, in sicer 3 krone.⁹⁸ Na začetku februarja 1920 je poverjeništvu izdalo že tretji predpis te vrste, ki je enotno uredila to področje za vse vrste službenega osebja policije in hkrati ločila dnevno in nočno postavko plačila. Tako so uradniki podnevi dobili 9 kron na uro, ponoči pa 13 kron in 50 vinarjev, stražniki in agenti pa 6 oziroma 9 kron. Urna postavka za izredno službo v gledališču je bila precej nižja in je znašala od 4 do 7 kron.⁹⁹

To je poleti 1922 uredil zakon, ki je pooblastil pokrajinsko upravo za Slovenijo, da lahko s pravilnikom spreminja višino teh pristojbin. Zato je 30. septembra 1922 predsedstvo pokrajinske uprave za Slovenijo izdalo uredbo,¹⁰⁰ ki je veljala do jeseni 1938, ko jo je nadomestila nova.¹⁰¹

Podobne pristojbine so bili stražniki (in drugi policisti) deležni tudi, kadar so take naloge opravljali v javnem interesu, kot so rekli.

Poverjeništvu za notranje zadeve je jeseni 1920 izdalo prvo tako uredbo, ki se je opirala na prakso iz avstrijskih časov. Plačilo za nadurno delo je bilo različno, odvisno od položaja posameznika v policijski hierarhiji, dnevnega časa in kraja delovanja. Tako je stražnik prejel za nadurno delo v službenih prostorih med 7. in 20. uro 1 krono, okoliški nadzornik (kar je največkrat pomenilo poveljnika stražnice) pa 1 krono in 50 vinarjev, za delo na terenu pa prvi 1,50 kron oziroma drugi 2 kroni; prvi je za nadurno notranjo službo med 20. in 7. uro prejel 2 kroni, drugi pa 2,50 krone, za terensko delo pa 2,50 oziroma 3 krone.

Poleg tega so prejeli še nočno doklado, in sicer sta za službo med 20. in 7. uro dobila tako stražnik kot okoliški nadzornik po 8 kron na noč.

Stražniki, ki so presegli 48 ur dela na teden, so prejeli po 1 krono na uro, okoliški nadzornik pa 1,50 krone.¹⁰² Ta uredba je konec leta 1922 postala zakon z enakim imenom.¹⁰³

⁹⁸ Naredba poverjeništvu za notranje zadeve o pristojbinah političnih in policijskih uradnikov za policijsko službo v privatnem interesu, Ur. list DVS, št. 74/19, z dne 11. aprila 1919.

⁹⁹ Naredba poverjeništvu za notranje zadeve o pristojbinah političnih in policijskih uradnikov in o pristojbinah policijskega varnostnega moštva za službe v privatnem interesu, Ur. list DVS, št. 19/20, z dne 10. februarja 1920.

¹⁰⁰ Naredba pokrajinskega namestnika za Slovenijo, izdana na podstavi pooblastila ministrstva za notranje posele, o pristojbinah političnih in policijskih uradnikov in policijskega varnostnega moštva za službe v privatnem interesu, Ur. list PUS, št. 104/22, z dne 5. oktobra 1922.

¹⁰¹ Uredba o upravnih taksah za policijsko nadzorovalno službo pri javnih prireditvah, Sl. list KBUDB, št. 75/38, z dne 17. septembra 1938.

¹⁰² Naredba poverjeništvu za notranje zadeve, s katero se začasno povišujejo pristojbine policijskih funkcionarjev v Sloveniji za čezurne službe v javnem interesu in nočne doklade za varnostno stražo, Ur. list DVS, št. 126/20, z dne 30. oktobra 1920.

¹⁰³ Ur. list PUS, št. 131/22, z dne 28. decembra 1922.

Zakon o državnih policijskih izvršilnih uslužbencih je predvidel, da bi notranji in finančni minister izdala uredbo o nagradah za nadurno delo državnih policijskih stražnikov. V proračunu za leto 1932/33 je bilo za te namene predvideno 495.120 dinarjev, od tega za Dravsko banovino 67.500 dinarjev, za proračunsko leto 1933/34 pa za vso državo 317.871 dinarjev oziroma 64.125 dinarjev za Slovenijo. Vendar izplačila ni bilo, ker ni bilo uredbe, pač pa je notranji minister tako izplačilo odobril le za upravo mesta Beograda.¹⁰⁴

»V resnici slabo gmotno stanje«

Kmalu po tem, ko je kralj Aleksander vso oblast prevzel v svoje roke, so začeli v državi široko dejavnost za odkup delnic Privilegirane agrarne banke. Nakupovanja se je lotilo tudi državno uradništvo in med njim policijski funkcionarji. Praviloma je bil odkup v 24 mesečnih obrokih in vplačevati so začeli 1. avgusta 1929.

Poziv za vpis delnic je objavilo tudi notranje ministrstvo, in sicer 14. junija 1929. Ta poziv je nato veliki župan ljubljanske oblasti dr. Franc Vodopivec razposlal nižjim uradom. Ena akcija je bila vredna 500 dinarjev.

Med policisti je bil na prvem mestu dr. Alojzij Guštin, ki je vpisal 4 akcije v vrednosti 2000 dinarjev.¹⁰⁵

Na komisariatu železniške in obmejne policije na Jesenicah so se za odkup prijaviли štirje, in sicer komisar Anton Bagatelj dve delnici, pomočnik komisarja Branislav Lovrečič eno, policijski agent Janko Benedičič, sicer delavec policijskega ravnateljstva v Ljubljani, eno in policijski agent Peter Kette eno delnico.¹⁰⁶

Oblastno poveljstvo državne varnostne straže v Ljubljani je 3. julija 1929 sporočilo velikemu županu ljubljanske oblasti, »da tukajšnji organi državne varnostne straže, predpostavljaje njih v resnici slabo gmotno stanje, niso podpisali akcij Privilegirane agrarne banke«; podpisan je bil poveljnik Janko Bedenk.¹⁰⁷

Za zgled naj povem, da je Vinko Borštner, vladni svetnik, zaposlen na II. (upravnem) oddelku velikega župana ljubljanske oblasti, vpisal odkup ene delnice.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Ivan Tkalčević: Član 25.–nagrada za prekovremeno vršenje službe, Kriminalna biblioteka, 12. 1935, str. 331–332.

¹⁰⁵ AS, 78, 1. fascikel, ovoj št. 2491/13.

¹⁰⁶ AS, 78, 1. fascikel, ovoj št. 2346/16.

¹⁰⁷ AS, 78, 1. fascikel, ovoj št. 2405/21.

¹⁰⁸ Enako kot opomba 106.

RAZNE TEŽAVE MOŠTVA

Moštvo varnostne straže se je spoprijemalo z nemalo težavami, ki so izvirale večji del iz omejenih gmotnih možnosti tedanje države. Povezane so bile s posledicami vojnih pustošenj, neurejenimi odnosi s sosednjimi državami, močnimi socialnimi protesti delavcev in drugimi dejavniki.

Neurejene razmere tudi pri stražnikih

Višji nadzornik v poveljstvu varnostne straže v Ljubljani je 21. aprila 1919 poročal osrednjemu uradu narodne obrambe, da primorski redarji še vedno nosijo stare avstro-ogrske vojaške uniforme, zato jih vojaški policisti ustavljajo in celo privedejo v policijske stražnice. Nujno bi bilo zanje uvesti posebno prepoznavno znamenje na obleki, da bi se razločevali od vojakov. V tem uradu so čez tri dni pod spis pripisali, da so redarji prejeli srbske vojaške čepice in bodo prepoznavni.¹⁰⁹

Primorski redarji so bili nekakšna rezerva za primer, če so jih potrebovali kjerkoli po Sloveniji. Franc Logar, predstojnik celjskih stražnikov, je 1. aprila 1919 pisal okrajnemu glavarstvu v Celju, da je mogoče pričakovati socialistične demonstracije. Prosil je za pomoč redarjev iz Ljubljane, in to od 24 do 30 mož. Glavar se je strinjal in dopis poslal osrednjemu uradu narodne obrambe, ta pa je 12. aprila odobril, da je 30 mož za nekaj dni odpotovalo v Celje; med njimi je bilo 26 redarjev in 4 policijski agenti.¹¹⁰

Med moštvom je prihajalo do nerednosti, zato je Vekoslav Keršovan 10. marca 1919 pisal nadzorniku Francu Rolihu in ga opozoril, da je dolžan poskrbeti za red in disciplino med redarji, ki jim poveljuje. Med drugim je zapisal tudi: »Redarje je opozoriti na to, da so tu, da vzdrže red in mir med ljudstvom, da vse gleda na njih obnašanje, da morajo biti oni vzgled ljudstvu.«¹¹¹

Med tako imenovano koroško krizo so te Primorce pošiljali tudi na sporno območje. Tako je 6. junija 1919 odšlo 50 mož v Dobrlo ves na Koroškem. Bili so iz Celja (23) in Ljubljane (27).¹¹²

¹⁰⁹ AS, 94, 2. škatla, št. 323.

¹¹⁰ AS, 94, 2. škatla, št. 449.

¹¹¹ AS, 94, 2. škatla, št. 278.

¹¹² AS, 94, 2. škatla, št. 683.

Demilitarizacija ni bila enostavna

Vojaško policijo naj bi na območju IV. armadne oblasti odpravili s 15. septembrom 1919, njene naloge naj bi v celoti prevzelo ministrstvo za notranje zadeve. O tem je ljubljansko poverjeništvu za notranje zadeve z okrožnico obvestilo vse podrejene urade.¹¹³ Pri tem pa ni šlo vse gladko in poveljstvo dravske divizijske oblasti je 7. oktobra 1919 sporočilo poverjeništvu za notranje zadeve, da bo to dejansko storjeno s 1. novembrom 1919. To je pomenilo tudi demilitarizacijo varnostne straže, ki je s tem prešla v pristojnost civilnih oblasti.¹¹⁴

To pa ni ostalo brez posledic, ki jih verjetno niso pričakovali in so pomenile nekaj novih težav. Okrajno glavarstvo v Ljutomeru je 14. novembra 1919 zaprosilo poveljstvo dravske divizijske oblasti, da bi smeli redarji v Gornji Radgoni še naprej uporabljati stanovanje, postelje in odeje, last državnega erarja.¹¹⁵

Redarje iz Celja, Maribora, Ptuja in Ljutomera so po 1. novembru 1919 začeli premeščati v Ljubljano in treba jim je bilo zagotoviti stanovanje. Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je že 31. oktobra 1919 zaprosilo poverjeništvu za notranje zadeve, naj v belgijski vojašnici izposluje 30 postelj za redarje. Slednje se je obrnilo na poveljstvo dravske divizijske oblasti in od tam so 13. novembra 1919 odgovorili, da jim primanjkuje prostora celo za nabornike.¹¹⁶

Civilne oblasti so morale rešiti tudi vprašanje zdravniške oskrbe, saj so militarizirani redarji le to imeli v vojaških ustanovah in zdravila so prejeli brezplačno.¹¹⁷ Ob razpustu vojaške policije so ugotovili, da je moštvo izgubilo 18 tablic, zato so na poveljstvu dravske divizijske oblasti zahtevali, da izsledijo in aretirajo tiste, ki bi te tablice imeli.¹¹⁸

Po demilitarizaciji so bili redarji prikrajšani vsak dan za 15 kron vojaške doklade, mesečno torej za 450 kron. Okrajni nadzornik pri poveljstvu oddelka varnostne straže v Mariboru je zato 31. oktobra 1919 predlagal vodstvu tamkajšnjega kraljevega policijskega komisariata, da bi ta izpad prejemkov nekako nadomestili. Vodja tega komisariata je naslednjega dne prosil poverjeništvu za notranje zadeve, da bi demilitarizacijo začasno preklicali, saj bi zmanjšanje takih prejemkov slabo vplivalo na delovanje moštva.¹¹⁹

¹¹³ AS, 61, 1919, fascikel 8601–9000, št. 8623.

¹¹⁴ AS, 61, 1919, fascikel 9601–10200, št. 10123 in 10131.

¹¹⁵ AS, 61, 1919, fascikel 11801–12300, št. 11816.

¹¹⁶ AS, 61, 1919, fascikel 11801–12300, št. 11844.

¹¹⁷ AS, 61, 1919, fascikel 11801–12300, št. 11934.

¹¹⁸ AS, 61, 1919, fascikel 11801–12300, št. 11958.

¹¹⁹ AS, 61, 1919, fascikel 10701–11200, št. 11054.

Oddelek državne policije v Prekmurju je konec leta 1919 zaprosil poverjeništvu za notranje zadeve za pomoč pri oskrbi z živili. Na začetku novembra 1919 so stražo razvojašili. Zaradi druginje in prometnih težav naj bi jim dovolili, da bi se še naprej z živili oskrbovali iz vojaškega skladišča v Gornji Radgoni. Če to ne bi bilo mogoče, naj bi taka oskrba potekala iz vojaškega skladišča v Mariboru, prevoz živeža pa bi opravili z vojaškimi vozili. Poverjeništvu je prošnjo poslalo poveljstvu dravske divizijske oblasti in od tam so 15. januarja 1920 odgovorili, da policija ni (več) vojaška ustanova, s to prošnjo pa naj se obrnejo na poveljstvo IV. armadnega območja v Zagrebu. Spis je romal na notranje in vojaško ministrstvo v Beogradu in 11. junija 1920 so iz ministrstva za notranje zadeve sporočili deželni vladi za Slovenijo, da te prošnje ni mogoče ugodno rešiti.¹²⁰

Sredi aprila 1920 je poslalo poverjeništvu za notranje zadeve brzojavko pristojnim uradom, naj sporočijo, koliko redarjev imajo, koliko jih dejansko potrebujejo in koliko bi jih lahko odstopili na Koroško. Poklicani so takoj poročali in stanje je bilo tako:

- policijski komisariat v Mariboru, 164 mož, od teh bi jih 24 lahko premestili na Koroško,
- policijski oddelek okrajnega glavarstva v Celju, 63 mož, nobenega ni mogoče premestiti,
- policijski oddelek v Murski Soboti in Dolnji Lendavi, 34 mož, vse potrebujejo doma,
- okrajno glavarstvo na Ptuj, 19 mož, od teh ni mogoče nikogar pogrešati,
- okrajno glavarstvo Ljutomer, 30 mož, 5 za Koroško.¹²¹

Različne prošnje stražnikov

Stražniki so bili zgolj ljudje s svojimi željami, težavami in da bi dosegli svoje zamisli, so se s pisnimi prošnjami obračali na različne urade. Navedel bom nekaj takih pisanj, in sicer po časovnem vrstnem redu.

Josip Banko, policijski nadstražnik, zaposlen pri komandi mesta Radgona kot redar-četovodja, je 28. septembra 1919 zaprosil za premestitev na Ptuj, kjer so bili njegova žena in otroka. Komandant mesta je prošnji ustregel in jo poslal poverjeništvu za notranje zadeve, od tam okrajnemu glavarstvu na Ptuj in naprej mestni policiji. Na ptujski mestni policiji so na spis pripisali, da ne morejo pogrešati nobenega stražnika in ga v zameno za Banka premestiti v Radgono. Spis je nato potoval v nasprotni smeri in komanda mesta Radgona je prejela odločitev, da je premestitev

¹²⁰ AS, 61, 53. škatla, št. 6527.

¹²¹ AS, 61, 61. škatla, št. 3865 in 4278.

prosilca mogoča brez zamenjave. Komanda je 28. oktobra 1919 odpisala na ljubljansko poverjenišvo, da taki premestitvi ne more ugoditi.

Poverjenišvo ni mirovalo in 19. novembra 1919 je vprašalo okrajno glavarstvo v Ljutomeru, ali je varnostna straža pri njih še militarizirana in podrejena komandi mesta Radgona; če ni več, naj nadstražnika Banka premestijo na Ptuj. Okrajno glavarstvo je 2. decembra 1919 odgovorilo, da je straža demilitarizirana, a premestitev imenovanega ni mogoča, ker jim primanjkuje mož. Josip Banko je 8. februarja 1920 znova sestavil prošnjo za premestitev k družini in tokrat so ji ugodili, s Ptuja pa so v Radgono premestili Alojza Rebulo.¹²²

Leon Kosmač, nadzornik varnostne straže II. razreda pri policijskem komisariatu v Mariboru, je 3. februarja 1920 s pisalnim strojem napisal prošnjo za odobritev bolniškega dopusta. Glasila se je takole: »Kralj. poveljstvu varnostne straže v Mariboru. Podpisani prosi vljudno na podlagi priloženega zdravniškega spričevala eden mesečni dopust za se zdraviti v Jastrebcu pri Središču in v Mariboru. Si dovoljuje opomniti, da je ta bolezen povzročila največ 24 urna, naporna služba na postaji južnega kolodvora, posebno ker tam postajevodju ni dana prilika, da bi se med 24 uri vsaj eno uro kje zmožal se malo odpočiti«. Zdravniško spričevalo mu je tistega dne izdal zdravnik in je bilo napisano z roko: »Gospod Kosmač Leon boleha za katarom pljučnih vršičkov in neurastenijo srca. Kosmač sedaj ni sposoben za službo in potrebuje v svrhu zdravljenja dopusta 2–3 tednov«. Prošnjo so s poveljstva oddelka varnostne straže poslali policijskemu komisariatu, od tam pa na poverjenišvo za notranje zadeve v Ljubljani, kjer so Kosmaču 16. februarja 1920 odobrili štiri tedne dopusta.¹²³

Redar Josip Mozetič je 10. aprila 1920 na zapisnik podal prošnjo za prostovoljno prenehanje službe pri policijskem komisariatu v Mariboru. Čez štiri dni je dr. Senekovič, vodja komisariata, izdal naslednjo odločbo: »Na Vašo pri poveljstvu varnostne straže v Mariboru na zapisnik dano prošnjo z dne 10. 4. 1920, dovoljuje Vam policijski komisariat prostovoljni izstop iz redarske službe s 30. aprilom 1920 z dostavkom, da izgubite z izstopom v smislu čl. 86. službene pragmatike z dne 25. 1. 1914 št. 15 avstrijski državni zakon vse kakršnekoli si bode pravice in koristi od strani državne uprave za se in za svoje družinske člane. Pri Vašem odhodu imate vse vojno-erarične predmete, obleko in orožje v polnem številu, kakor ste jih sprejeli, vrniti.«¹²⁴

Ivan Kac, stražnik pri oddelku varnostne straže v Mariboru, je 14. maja 1920 napisal prošnjo za odobritev poroke in jo naslovil na poverjenišvo za notranje zadeve: »Podpisani ponižno prosi za dovoljenje, da se poroči z Nežo Pučnik, hči Antona in Frančiške, roj. 11. 12. 1890 v Novi

¹²² AS, 61, 42. škatla, št. 1589.

¹²³ AS, 61, 42. škatla, št. 1551.

¹²⁴ AS, 61, 47. škatla, št. 4094.

vasi, okraj Konjice, ter za nadaljnje uradovanje priloži krstni list, domovnico in npravstveno spričevalo neveste. Pričakujoč ugodne rešitve njegove prošnje se beleži pokorni sluga Kac Ivan, stražnik«. Poveljstvo oddelka je prošnjo odstopilo policijskemu komisariatu v Mariboru, od tam so jo poslali poverjeništvu v Ljubljano in od tam so 2. junija 1920 sporočili, da je prošnja ugodena.¹²⁵

Stražnik Matko Markežič je 30. julija 1920 zaprosil za premestitev iz Apač v Maribor, kjer je njegova družina. Prošnjo so iz izpostave ljutomerskega okrajnega glavarstva v Radgoni poslali okrajnemu glavarstvu v Ljutomeru, od tam na poverjeništvu za notranje zadeve v Ljubljani, dalje na policijski komisariat v Mariboru in od tam na poveljstvo oddelka varnostne straže v štajerski prestolnici. Od tam so odgovorili, da zanj ne morejo dobiti zamenjave, saj nihče ne mara oditi v Apače. Policijski komisariat v Mariboru je 24. avgusta 1920 odgovoril poverjeništvu, da so sicer za premestitev, a opažajo, da stražniki bežijo iz obmejnih postojank v Prekmurju v Maribor, zato tam primanjkuje kadrov. Iz poverjeništvu so spis poslali okrajnemu glavarstvu v Ljutomeru in ga zaprosili, naj opišejo stanje tamkajšnjega moštva in dejanske potrebe. Odgovorilo je 17. septembra 1920 in sporočilo, da je tam 26 redarjev, všteti dva poduradnika, za redno službo bi jih potrebovali 24, in sicer:

- za dnevno službo pri dveh brodovih v Apačah potrebujejo 5 stražnikov in 1 poduradnika,
- za dnevno službo pri brodu v Melih sta dovolj 2 stražnika,
- pri brodu v Radencih potrebujejo 4 stražnike,
- na mostu v Gornji Radgoni za dnevno in nočno službo potrebujejo 6 redarjev in 1 poduradnika,
- po vzpostavitvi železniškega prometa z Avstrijo potrebujejo 5 stražnikov za delo na kolodvoru v Gornji Radgoni.

Na poverjeništvu so nato odločili, da je prosilcu treba ugoditi. Sedmega dne oktobra 1920 je sporočil Josip Revelante, okolišni nadzornik redarjev v Gornji Radgoni, da so ga skupaj s še dvema redarjema premestili k policijskemu komisariatu v Mariboru, med slednjima je bil tudi prosilec.¹²⁶

Odpuščeni niso molčali

Dnevnik Slovenski narod je 19. julija 1921 objavil novičko, da v policijski straži dvigajo glave avstrijsko-nemškutarski elementi. Nadzorniki da šikanirajo podrejene in le-ti zapuščajo službo. Osrednji nadzornik kraljeve varnostne straže je moral 20. julija poročati poverjeništvu za notranje zadeve, kako je s to objavo v osrednjem slovenskem listu. Prvi mož uni-

¹²⁵ AS, 61, 51. škatla, št. 5546.

¹²⁶ AS, 61, 61. škatla, št. 10538.

formirane ljubljanske straže je zavrnil vsebino časnika in pri tem s prstom pokazal na Friderika Šafca, odpuščenega višjega stražnika, ki da je avtor časopisne notice. Iz poverjenišva so nato spis poslali policijskemu ravnatelju Vekoslavu Keršovanu, ki je v odgovoru 2. avgusta 1921 zapisal, da je glavni urednik omenjenega časnika obljubil, da bo v prihodnje preprečil objavlanje podobnih vesti.¹²⁷

Poverjenišvo za notranje zadeve je 10. decembra 1920 naročilo policijskemu komisariatu v Mariboru, okrajnim glavarstvom v Celju, Ljutomeru in na Ptujju ter civilnemu komisarju za Prekmurje, naj predlagajo za upokojitev stražnike, ki so bolni in ostareli.

Mariborski komisariat je 16. januarja 1921 predlagal 7 mož in za vsakega navedel razloge za upokojitev. Med predlaganimi so bili trije disciplinsko kaznovani.

Sredi februarja 1921 je na poverjenišvo prispelo anonimno pismo, napisano na roko, ki se je zavzelo za sedmerico predlaganih in proti Antonu Najdiču, poveljniku oddelka varnostne straže pri mariborskem komisariatu. Anonimko so poslali v Maribor in tam so 27. februarja 1921 potrdili svoj prvi predlog.

Kdo je bil pisec tega pisma, niso uspeli ugotoviti, priprave za upokojitev predlaganih mož pa so tekle vse do aprila 1921, ko so upokojitev izvedli. Domnevali so, da je pisec nekdo od prizadetih mariborskih stražnikov.¹²⁸

Primanjkovalo je orožja in opreme

Stražniki so se spoprijemali s težavami, povezanimi z njihovo oborožitvijo in opremo. Iz teh zapiskov v arhivu je mogoče razbrati take pripomočke, ki so jih potrebovali v službi in se nam danes zdijo morda malce skromni.

Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je 26. februarja sporočilo poverjeništvu za notranje zadeve, da so nakupili 36 električnih baterij za stražnike, saj jih ti potrebujejo, ko preiskujejo razna skrivališča. Stalo jih je 150 kron in 30 vinarjev, zato prosijo za poravnavo računa.¹²⁹

Vladni komisar za avtonomno mesto Ptuj je 14. marca 1919 zaprosil poverjenišvo za notranje zadeve, naj za mestno stražo nabavi dve kolesi, ki bi ju potrebovali za delo v okolici mesta, posebej za zatiranje tihotapstva živil. Iz Ljubljane so mu 28. aprila odgovorili, da koles nimajo na razpolago, sicer pa je tamkajšnja mestna straža avtonomna ustanova občine in ta je dolžna preskrbeti za vse stvarne potrebe mestne policije.¹³⁰

¹²⁷ AS, 61, 90. škatla, št. 8656/IV.

¹²⁸ AS, 61, 71. škatla, št. 2530.

¹²⁹ AS, 61, 1919, fascikel 1801–2400, št. 1869.

¹³⁰ AS, 61, 1919, fascikel 2801–3600, št. 2892.

Policijska stražnica na Vodmatu v Ljubljani je poleti 1919 dobila električno razsvetljava. Prej so za to uporabljali petrolej, a ker ga je primanjkovalo, je gradbeno ravnateljstvo v Ljubljani 20. junija 1919 predlagalo napeljavo elektrike. To se je tudi zgodilo. Stroški so bili okoli 1500 kron.¹³¹

Tedaj je varnostna straža v Ljubljani imela 20 službenih koles, od katerih je bilo uporabno samo eno. Policijsko ravnateljstvo je 11. junija 1919 zaprosilo poverjeništvu za notranje zadeve, naj priskrbi denar za popravilo vsaj 8 koles, za vsako stražnico po enega. Stroški bi bili 6440 kron. Sedmega decembra istega leta so to odobrili.¹³²

Poveljstvo dravske divizijske oblasti je na zaprosilo poverjeništvu za notranje zadeve 22. oktobra 1919 dovolilo, da bodo smeli demilitarizirani redarji obdržati (vojaško) obleko, samokres in bajonet, puško pa le vsak drugi mož; preostalo orožje je bilo treba vrniti topniškemu arzenalu v Ljubljani. General Krsta Smiljanic je še dodal, da je treba redarjem preskrbeti znak, da jih bo mogoče že na primerno razdaljo razločevati od vojakov.¹³³

Okrajni glavar v Celju je 4. novembra 1919 zaprosil poverjeništvu za notranje zadeve, da bi moštvo, ki je bilo dotlej oboroženo le s puškami, dobilo samokrese, in to 50 kosov. Šele zatem bi bilo mogoče stražnikom vrniti vojski vsako drugo puško.¹³⁴

Vodja policijskega komisariata v Mariboru je zadnji dan decembra 1919 poročal poverjeništvu za notranje zadeve o stanju v varnostni straži. Za moštvo bi potreboval po 175 samokresov, torbic, pasov in kratkih sabelj. Cena samokresa je bila 350 kron, torbice s pasom in vrstico so stale 150 kron in sablje 180 kron. Ocenil je, da znamenje »D. P.«, ki je pomenilo državno policijo in so ga stražniki dali na uniformo, ni posrečeno in je bil boljši stari službeni znak (polmesec iz niklja s številko, ki so ga nosili pod vratom).¹³⁵

Zavzemal se je torej za staro prepoznavno znamenje, ki je državljanom tudi omogočalo, da so si zapomnili številko na polmeseču in jo navedli, če so se pritožili zoper stražnika. Ker je bilo znamenje podobno rogljiču, se je stražnikov prijelo ljudsko ime »kifeljci«, to pa se je razširilo na vse varnostne organe, tako orožnike kot stražnike.

Josip Kuret, redar v oddelku v Radgoni, ki je začasno služboval v Strnišču, je 9. marca 1920 na lističu papirja na roko pisal nadzorniku Josipu Revelanteju v Radgoni. Sporočil mu je, da so v Ljubljani pred mesecem dni zaplenili vagon blaga in usnja. Okrajni glavar na Ptujju je takoj naročil za tamkajšnje redarje nove obleke in čevlje, ki so jih izdelali iz tega zaseženega blaga, in redarji so »sedaj oblečeni kakor nekdanji avstrijski

¹³¹ AS, 61, 1919, fascikel 7701-8100, št. 7743.

¹³² AS, 61, 1919, fascikel 10201-10700, št. 10609.

¹³³ AS, 61, 1919, fascikel 10701-11200, št. 10749.

¹³⁴ AS, 61, 1919, fascikel 10701-11200, št. 11090.

¹³⁵ AS, 61, 39. škatla, št. 245.

častniki«. Morda bi podobno storilo tudi okrajno glavarstvo v Ljutomeru in redarjem preskrbelo nove obleke in obutev. Nadzornik je s svinčnikom napisal kratek dopis okrajnemu glavarstvu v Ljutomeru in zaprosil za 36 uniform. Okrajni glavar je spis poslal poverjeništvu v Ljubljani in od tam so 4. aprila 1920 odgovorili, da prošnji ni bilo mogoče ustreči, ker je kredit za te namene že izčrpan; notranje ministrstvo pa so zaprosili, naj dovoli naknadni kredit.¹³⁶

Policijski oddelek pri okrajnem glavarstvu v Celju je 31. maja 1920 pisal temu glavarstvu o uniformah za stražnike in oblekah za agente. Slednjim bi bilo treba odšteti denar na roko, na primer po 2000 kron, da bi si kupili obleko in obutev. Stražnikom bi morala uniformo zagotoviti država, podobno kakor pri policijskem ravnateljstvu v Ljubljani, kajti če bi kupoval blago vsak sam, bi bili v različnih uniformah. Če doma ni takega blaga, bi ga kupili v Pragi ali na Dunaju. Okrajni glavar je še isti dan poslal spis ljubljanskemu poverjeništvu in predlagal, da bi pobudo upoštevali. Res bi bilo nujno kupiti uniforme za stražo, saj je moštvo še vedno nosilo dele nekdanjih avstrijskih uniform. Na javnost je to naredilo skrajno slab vtis. Ob procesiji na dan sv. rešnjega telesa bi bil potreboval vse moštvo za vzdrževanje reda na ulicah, a to ni bilo mogoče, ker vsi niso imeli primernih oblek. Na poverjeništvu za notranje zadeve so 7. junija 1920 k spisu pripisali, da je stvar urejena in da iz Celja čakajo na seznam moštva, ki bo dobilo novo uniformo, agentom pa nakazali denar.¹³⁷

V osrednjem slovenskem arhivu je obširen spis, ki ponazarja razmere v tedanji varnostni straži pri nas in ga bom na kratko povzel.

Poverjeništvu za notranje zadeve je 12. decembra 1919 poročalo ministrstvu za notranje zadeve, da je s Primorskega in Dalmacije prispelo v Slovenijo 404 redarjev in 38 policijskih agentov. Zadnji so prispeli iz Gorice 18. avgusta 1919. Ob pripravah na demilitarizacijo redarjev, ki je bila izvedena 1. novembra 1919, so oblasti poročala o staležu moštva in poverjeništvu dostavila poimenske sezname mož. Tedaj je bilo v posameznem kraju toliko redarjev: Maribor 167, Celje 86, Murska Sobota 53, Ljutomer 53 in Ptuj 20. Predstojniki teh oblastev so poročali o slabem stanju uniform in obutve redarjev.

Dr. Teodor Šporn je 14. avgusta 1920 sestavil svoje mnenje k organiziranosti varnostne službe pri nas, ki je obsegalo pet strani. Predlagal je tako zamisel: namesto treh vrst varnostnega moštva, to je orožnikov, državnih varnostnih stražnikov in občinskih redarjev v avtonomnih mestih, bi uvedli samo orožništvo.¹³⁸

Na poverjeništvu so večkrat izdelali predlog za centralizacijo varnostne straže v Sloveniji, ki so ostali v rokopisu, na primer 14. avgusta 1920 in 19. aprila 1921.

¹³⁶ AS, 61, 45. škatla, št. 2975.

¹³⁷ AS, 61, 52. škatla, št. 6040.

¹³⁸ AS, 61, 74. škatla, št. 4542.

Težave z oborožitvijo stražnikov so trajale tako rekoč ves čas obstoja tedanje države. Ministrstvo za notranje zadeve je 1. septembra 1938 pisalo vsem banskim upravam o oborožitvi gojencev osrednje šole za izvršilne policijske uslužbence. Večina jih je bila opremljena s starimi in skoraj neuporabnimi samokresi, čeprav je uredba določila, da je to lahko zgolj samokres znamke browning, kalibra 7,65 ali 9 milimetrov. Pristojni bi morali poskrbeti za spoštovanje te uredbe. Dopis je podpisal Vekoslav Keršovan, načelnik oddelka za javno varnost na notranjem ministrstvu, in to v cirilici, kar je bilo zanj pravilo, dokler je bil v Beogradu na tem visokem položaju.¹³⁹

KAKO UREDITI USLUŽBENSKI STAN

Ob številnih tegobah, ki so pestile uslužbence v državnih ustanovah, so se porodile različne zamisli, kako naj bi uredili ta stan v vsej državi enotno. Prvi so menili, da bi v ta pojem zajeli tudi vojsko, drugi pa so temu nasprotovali in so bili za to, da ta stan obsega zgolj civilne državne uslužbence, med katere so spadali tudi varnostni stražniki.

Neenotna stališča

Kmalu po nastanku enotne države je nastalo vprašanje o socialnem položaju državnih nameščencev. Tu je vladala precejšnja različnost in raznolikost med različnimi deli kraljevine. Kako to enotno urediti?

Najprej so hoteli v ljubljanski vladi rešiti vprašanje pokojninskega zavoda za nameščence, ki je imel dotlej sedež na Dunaju, z razpadom monarhije pa so bile te vezi povsem pretrgane. To zavarovanje je potekalo po zakonu o pokojninskem zavarovanju nameščencev z dne 16. decembra 1906 in cesarskega ukaza z dne 25. junija 1914. Narodna vlada SHS v Ljubljani je 13. januarja 1919 ustanovila tak zavod.¹⁴⁰ Sredi leta 1921 je podpisal prestolonaslednik Aleksander tako uredbo¹⁴¹ in ta je naslednje leto postala zakon.

¹³⁹ AS, 68, ban 13-1, fascikel 1936-1941, št. 26443/38.

¹⁴⁰ Naredba celokupne Narodne vlade SHS v Ljubljani o ustanovitvi začasnega občega pokojninskega zavoda za nameščence s sedežem v Ljubljani, Ur. list NVSHS v Ljubljani, št. 37/19, z dne 15. januarja 1919.

¹⁴¹ Uredba očasni ureditvi pokojninskega zavarovanja nameščencev na bivšem avstrijskem ozemlju kraljevine SHS, Ur. list DVS, št. 92/21, z dne 5. avgusta 1921. Zakon o pokojninskem zavarovanju nameščencev za Slovenijo in Dalmacijo, Ur. list PUS, št. 68/22, z dne 26. junija 1922.

Med temi uslužbenci je socialno vrelo in to se je izražalo tudi v različnih oblikah pritiska na oblasti. Bržkone je bil to eden od razlogov, da je poverjeništvu za notranje zadeve 22. marca 1919 razposlalo vsem oblastvom prve stopnje okrožnico, ki je govorila o uradniškem stanu. Odveč so razne delegacije k beograjski vladi, shodi in resolucije, saj vlada pripravlja celovito rešitev; oblastva naj o tem primerno obvestijo svoje uradništvo, so opozarjali iz Ljubljane.¹⁴²

V Beogradu so se sprva nagibali k temu, da bi sprejeli začasni predpis, ki bi uredil najbolj pereča vprašanja gmotnega položaja uradništva in bi veljal tako za civilno kot za vojaško osebje. Skladno s tem izhodiščem je deželna vlada za Slovenijo izdelala svoj osnutek »zakona o začasnem izenačenju plač in nekaterih drugih odnošajev civilnih in vojaških državnih uslužbencev«, ki je bil kratek in je imel le 12 členov.¹⁴³

Ker so od te namere v Beogradu kmalu odstopili, so začeli pripravljati ločena osnutka zakonov, prvega za civilno in drugega za vojaško osebje. Oblikovali so ju spomladi 1920 in ju razposlali po vseh pokrajinah države, tudi deželni vladi za Slovenijo. Prvi zakonski osnutek je imel dolg naslov »Zakon o ureditvi plač, pokojnin in drugih odnosov državnih nameščencev civilnega reda« in je obsegal 97 členov, drugi osnutek pa se je imenoval »Zakon o ureditvi plač in pokojnin častnikov, podčastnikov in državnih uslužbencev civilnega reda na službovanju pri vojski in mornarici«, ki je imel 25 členov. Obe gradivi sta bili označeni kot zaupni.¹⁴⁴

Ljubljanska vlada je 16. septembra 1920 poslala v Beograd svoje pripombe na prvi zakonski osnutek, ki sta jih pripravila dr. Henrik Steska in poverjenik za pravosodje.¹⁴⁵

Svoje pripombe so posredovali v Beograd tudi od drugod in prvi osnutek so imenovali predlog večine, druge zamisli pa predlog manjšine. V Sloveniji so šteli, da je prvi sodobnejši in ustrežnejši. Tednik Naš glas, ki je bilo glasilo Osrednje zveze javnih nameščencev in upokoјencev za Slovenijo v Ljubljani in je začelo izhajati leta 1919, je konec junija 1921 med drugim zapisalo to: »Projekt večine se je štel kot začasni in se je oziral na to, da dve tretjini državnih uradnikov zunaj Srbije in Črne gore živita v modernih razmerah, da so prečanski službeni odnosi ugodnejši in stalnejši, torej bolj urejeni kot pa tisti v ožjih in patriarhalnejših mejah nekdanje Srbije in Črne gore.«¹⁴⁶

Isti list je od 21. do 30. številke letnika 1921 objavljal osnutek zakona o državnih uradnikih, poduradnikih in slugah. Nastal je v krogih beograjske zveze državnih uradnikov in uslužbencev, zato so ga označili kot kombinacijo obeh prej omenjenih predlogov. Objavili so ga v Uradniš-

¹⁴² AS, 61, 1919, fascikel 1801–2400, št. 2348.

¹⁴³ AS, 103, 2. fascikel, št. 9621.

¹⁴⁴ Enako kot opomba 143.

¹⁴⁵ AS, 103, 2. fascikel, št. 10580.

¹⁴⁶ Službena pragmatika, Naš glas, 30. junija 1921, str. 2–3.

kem glasniku in od tam je besedilo prevedlo uredništvo tednika Naš glas. Na ta predlog je izdelal dr. Henrik Steska obširne pripombe, ki so obsegale 19 tipkanih strani, in so jih 17. septembra 1921 poslali ministrstvu za pripravo ustavodajne skupščine in izenačitev zakonov.¹⁴⁷

To vprašanje je bilo rešeno leta 1923, ko je izšel tako imenovani uradniški zakon, o katerem bo govor malce pozneje.

Zveza državnih uslužbencev

Po zgledu na tujino so se hoteli državni uslužbenci tudi v kraljevini SHS stanovsko povezati in s tem dobiti večjo vlogo pri sindikalnih (socialnih) zahtevah.

Od 1. do 2. oktobra 1921 je bil v Beogradu ustanovni kongres Glavne zveze državnih uslužbencev za kraljevino SHS. Sprejeli so statut, ki je imel 22 členov. Določil je temeljni namen zveze, ki je bil, da z organiziranim delovanjem članov skrbi za njihove gmotne in moralne koristi. Ni imela političnega značaja.

Da bi ta namen dosegli, je statut opredelil dve neposredni nalogi: sodelovanje pri čim prejšnjem sprejetju za vso državo veljavnega zakona o državnih uslužbencih in sodelovanje pri skrbi za napredek članov in njihovih družin.

Sedež glavne zveze je postal Beograd. Sestavljale so jo pokrajinske zveze, vodil jo je upravni odbor, gospodarjenje pa je nadziral nadzorni odbor. Skupščina je bila najvišji organ in bi se morala sestati vsako leto.

Statut glavne zveze so objavili od 17. do 19. številke Uradniškega glasnika (Činovnički glasnik), ki je 1. maja 1921 začel izhajati v Beogradu kot njeno uradno glasilo, in sicer kot štirinajstdnevnik.

Predsednik pokrajinske zveze državnih uslužbencev za Slovenijo je bil Jožef Reisner in je bil slovenski predstavnik v beograjskem vodstvu glavne zveze.

Zakon za civilno področje

Narodna skupščina v Beogradu je na začetku poletja 1923 sprejela Zakon o civilnih uradnikih in drugih državnih uslužbencih.¹⁴⁸ Na ta način se je oblast odločila, da uredi posebej področje civilnih in ločeno področje vojaških oseb. S tem je bila presekana zagata, ki sem jo opisal v prejšnjem

¹⁴⁷ AS, 103, 2. fascikel, št. 9980 in 3. fascikel, št. 3591/22.

¹⁴⁸ Ur. list PUS, št. 86/23, z dne 12. septembra 1923.

Popravki: Ur. list PUS, št. 88/23, z dne 18. septembra 1923; št. 93/23, z dne 5 oktobra 1923 in št. 115/23, z dne 29. decembra 1923; Ur. list LMO, št. 4/24, z dne 17. januarja 1924.

razdelku. Predpis je obsegal 252 členov in iz obširne vsebine bom povzel zlasti tisto, kar je zadevalo tudi varnostne stražnike.

Državni uslužbenci so bili razdeljeni na tri temeljne skupine, od katerih so zadnji dve tudi v slovenščini navajali v srbskem izvorniku in besedic sploh niso poskušali prevajati: uradniki, zvaničniki in služitelji. Za prve je bila predpisana fakultetna ali srednja izobrazba, za druge vsaj dva končana razreda srednje šole, za tretje pa je bila najpomembnejša pismenost. Glede na zahtevano izobrazbo so se uradniki delili v tri kategorije, od katerih je bila vsaka razdeljena še na skupine, in sicer prva na devet, druga na pet in tretja na štiri. Zvaničniki so bili razdeljeni na tri skupine, služitelji pa na dve.

Državni nameščeneec ni mogel postati ali ostati, kdor je javno izražal načela zoper obstoječo državno obliko ali načelo protipravne spremembe državnega reda. Prošnji za vstop v državno službo je bilo treba priložiti več dokumentov, med drugim potrdilo o vedenju, ki so mu največkrat rekli npravstveno spričevalo.

Prejemki državnih uslužbencev so bili določeni takole:

- plača, ki se je delila na osnovno in položajno,
- stanarina, ki se je delila na redno in zvišano,
- doklada za otroke.

Osnovna plača uradnikov je bila odvisna od uvrstitve v eno od treh kategorij, znotraj vsake pa je bilo po deset stopenj. Na deset stopenj je bila razvrščena tudi osnovna plača zvaničnika in služitelja. Tako je znašala plača uradnika prve stopnje I. kategorije 3600 dinarjev in tistega desete stopnje III. kategorije 8580 dinarjev; zvaničnika prve stopnje 2400 dinarjev in desete stopnje 6960 dinarjev; služitelja prve stopnje 2100 dinarjev ter desete stopnje 5340 dinarjev.

Položajna plača uradnikov je bila za I. kategorijo razdeljena na devet skupin, za II. na pet in za III. na štiri skupine, zvaničnikov na tri skupine in služiteljev na dve skupini.

Redna stanarina je pripadala vsem državnim uslužbencem, zvišana pa samo tistim, ki so prebivali oziroma službovali v krajih, kjer so bile stanovanjske najemnine stalno zelo visoke. Take kraje so razdelili na tri razrede in od tega je bila odvisna višina zvišane stanarine: ta je znašala v prvem razredu 30 odstotkov, v drugem 20 in v tretjem 10 odstotkov redne stanarine. Tisti, ki je imel državno, službeno stanovanje, je stanarino prejemal le, če je višina najemnine presegala tisto, ki bi mu sicer pripadala.

Doklada za otroke je bila odvisna od starosti: do 6 let je znašala 360 dinarjev, od 6 do 12 let 600 dinarjev in nad 12 let 960 dinarjev na leto.

Zanimiv je bil 46. člen zakona, ki se je glasil takole: »Kolikor bi se redni prejemki, določeni s tem zakonom, pokazali za nezadostne za življenje glede na draginjo, se bodo dopolnjevali z draginjskimi dokladami, ki se uredijo s posebnim zakonom, ki se mora skleniti v najkrajšem času. Dokler se ne sklene zakon o draginjskih dokladah, odreja velikost teh doklad ministrski svet.«

Ministrski svet je dobil pooblastilo, da določi sporazumno s finančnim odborom narodne skupščine še posebne doklade v denarju ali naravi za kraje in stroke, kjer je bila služba povezana s posebnim prizadevanjem in nevarnostmi. Ta 40. člen se je nanašal predvsem ali samo na tako imenovane nove južne krajine države (današnje Kosovo in Republika Makedonija).

Uslužbenec je bil lahko proti svoji volji prestavljen na izpraznjeno delovno mesto, če je bila za to neizogibna službena potreba. V takem primeru so mu pripadali stroški za potovanje in selitev.

Ocenjevanje državnih uslužbencev je bilo ob prestopu iz pripravniške v stalno službeno razmerje ter vsako leto stalne službe. Konec koledarskega leta je starešina sestavil oceno na posebne liste in ocenjeni jo je smel prebrati in podpisati; če se z njo ni strinjal, je smel v petih dneh pisno ugovarjati na oceno. Starešina je nato vse gradivo poslal ocenjevalni komisiji, ki je bila na sedežu vsake oblasti ali na sedežu pristojnega ministrstva. Komisija je za pripravnika odločila, ali je sposoben za stalno zaposlitev ali ne, stalnim nameščencem pa je dala eno od teh možnih ocen: odličen, dober, slab. Te odločbe so nato poslali nazaj starešini in ta jih je dal prebrati ocenjenim. Na odločbo ocenjevalne komisije sta se smela pritožiti tako ocenjeni kot ocenjevalec, oba v roku petih dni po seznanitvi z oceno. Komisija je v takem primeru poslala pritožbo osrednji komisiji ali ministru in njuna odločitev je bila dokončna. Ko je postala ocena izvršna, so jo poslali osrednjemu uradu v Beogradu in uradu, kjer je služboval ocenjeni, da so jo vpisali v njegov uslužbenski list, ki je imel 21 razpredelnic.

Državni uslužbenec je storil disciplinski pregrešek, če je oblast in položaj uporabljal v strankarske namene ali tako vplival na podrejene. Kazni so bile našteje po tem vrstnem redu:

- zmanjšanje osnovne in položajne plače do 20 odstotkov za čas do enega leta,
- upokojitev brez zmanjšanja prejemkov,
- upokojitev z zmanjšanjem prejemkov do 20 odstotkov za dobo do 10 let,
- odpustitev iz službe brez pravice do pokojnine.

Letni dopust je bil odvisen od službenih let in od zvrsti državnega uslužbenca. Tako je uradnik z manj kot petimi leti službe imel 10 dni dopusta, zvaničnik in služitelj pa po 8 dni; uradnik z več kot 25 leti službe 40 dni, zvaničnik in služitelj pa po 30 dni.

Uslužbenka je imela ob porodu pravico do 30 dni odsotnosti z dela.

Osnova za odmero pokojnine sta bili osnovna in položajna plača ter redna stanarina. Pravica do osebne pokojnine je nastopila po desetih letih službe in tedaj je obsegala 50 odstotkov pokojninske osnove, za vsako nadaljnjo polovico leta službe pa se je povečala za en odstotek. Celotna pokojnina je bila zvezana s 35 leti službe. V južni Srbiji so službena leta šteli za pokojnino v dvojni višini (eno leto kot dve leti), v krajih s poseb-

no težkimi življenjskimi razmerami pa so 8 mesecev službe šteli za 12 mesecev pokojninske dobe.

Kdor je v službi ali zunaj nje prekršil uradno dolžnost ali škodoval ugledu stanu, je odgovarjal za disciplinski prestopok ali za disciplinski pregrešek.

Kazni za disciplinske prestopke sta bili:

- opomin,
  - denarna kazen do 10 odstotkov osnovne in položajne plače.
- Kazni te vrste je izrekal neposredni starešina, ko je prej zaslišal uslužbenca in nato izdal pisno odločbo. Kazen je zastarala po enem letu.

Bilo je deset vrst disciplinskih pregreškov in kazni zanje so izrekala disciplinska sodišča, in sicer upravna sodišča (za Slovenijo je bilo v Celju) ali državni svet v Beogradu. Predvidenih je bilo pet kazni:

- ukor,
- zmanjšanje osnovne in položajne plača do 20 odstotkov na mesec za čas do enega leta,
- upokojitev brez zmanjšanja pokojninskih prejemkov,
- upokojitev z zmanjšanjem pokojninskih prejemkov do 20 odstotkov na mesec za največ deset let,
- odpustitev iz službe.

Kazen je zastarala po petih letih.

Ta zakon je veljal tudi za državne varnostne stražnike in druge uslužbence policije.

Zveza policistov

Prej sem omenil, kako so se organizirali državni uslužbenci, zdaj pa velja zapisati še, da so svoje vrste želeli strniti tudi tisti, ki so službovali v policiji.

Po dolgih pripravah so sklicali 10. in 11. aprila 1926 v Splitu 1. kongres (redno glavno skupščino) Zveze državnih policijskih nameščencev kraljevine SHS. Član te organizacije je lahko postal vsak aktiven ali upokojen uslužbenec policijske stroke. Navzoči so bili delegati iz policijskih uradov v teh mestih: Celje, Maribor, Ljubljana, Zagreb, Sarajevo, Split, Kotor, Dubrovnik in Šibenik.

Zadnjega dne zasedanja so sprejeli dolgo resolucijo, ki je obsegala 14 točk, ki jih bom povzel, saj se mi zdijo zanimive:

- uredbo o razvrstitvi uradnikov in drugih državnih uslužbencev, ki jo je izdal kralj, je treba dosledno uresničiti, posebno pri detektivih,
- vsak uradnik, detektiv in stražnik naj bi dobil po 1000 dinarjev na mesec, kot je predvidel 40. člen uradniškega zakona,
- vsak organ javne varnosti naj bi na leto prejel 3000 dinarjev dodatka za obleko in obutev,

- pri pripravi novega zakona o enotni policiji naj bi sodelovali tudi strokovnjaki zveze,
- osebje javne varnosti naj bi po 10 letih službe prešlo v II. kategorijo uradnikov,
- izplačati bi bilo treba zaostanek prejemkov od 1. oktobra 1923 do 30. aprila 1924,
- vojna leta naj bi priznali za temeljno in položajno plačo, kot je to že veljalo za več skupin državnih nameščencev,
- državni svet bi moral čim prej rešiti pritožbe organov javne varnosti,
- vsem organom javne varnosti naj bi priznali, da po 25. letih službe lahko odidejo v pokoj, kot je to že uveljavljeno pri osebju prometnega ministrstva,
- glede na visoke najemnine stanovanj naj bi vsem organom javne varnosti povečali stanarino za sto odstotkov,
- organom javne varnosti ali njihovim družinam naj bi ob upokojitvi izplačevali plače v višini pokojnine, dokler ne bi prejeli odločbe o upokojitvi,
- v prvi druginjski razred bi bilo treba uvrstiti še Zagreb, Ljubljano, Split, Maribor, Sarajevo, Dubrovnik, Celje in Skopje,
- vsi organi javne varnosti naj bi dobili brezplačne vozovnice za vse vlake in ladje,
- vsi upokojeni organi javne varnosti naj bi prejeli pokojnine po zakonu o uradnikih in drugih civilnih državnih uslužbencih.

»Delegati kot tudi vse članstvo pričakuje od pristojne oblasti, da se vse točke te resolucije čim prej in ugodneje rešijo, ker samo dobro plačano osebje zbora javne varnosti lahko vestno opravlja zaupano mu odgovorno in za življenje nevarno službo v čast in ugled naše drage domovine,« so zapisali v izjavi in dodali, da je uradniški zakon policijsko osebje glede ugodnosti nepravilno izenačil z drugimi državnimi nameščenci, ki opravljajo službo v pisarnah in le med uradnimi urami ter niso izpostavljeni nobeni nevarnosti za njihovo življenje in zdravje.

»V pričakovanju ugodne in hitre rešitve ostanemo tudi naprej zvesti in predani Kralju ter domovini«, so sklenili izjavo.¹⁴⁹

Tedaj so stražnika, agenta, orožnika ali drugega uslužbenca državne policije šteli kot organ in tako tudi pisali ter govorili. Pozneje je ta beseda pomenila isto kot nekdanje policijsko oblastvo.

¹⁴⁹ Sa kongresa saveza policijskih nameštenika u Splitu, Policija, 9–10, 1926, str. 474–476.

Otroški dodatek

Ob koncu tega poglavja je prav, da se na kratko zaustavim pri dokladi za otroka, ki je našim bralcem bolj znana kot današnji otroški dodatek.

Ko je stražnikova žena rodila, je pristojni župni urad izdal otroku potrdilo, imenovano krstni list, današnji rojstni list. Stražnik je dokument oddal predstojniku enote, od tam pa so knjigovodstvu vsakokratne upravne oblasti v Ljubljani pisno sporočili ime in priimek stražnika ter dan rojstva njegovega otroka.

V Ljubljani so uredili vse potrebno, da je stražnik od tedaj naprej prejemal doklado za sina ali hčer.

To doklado so pozneje imenovali tudi družinska draginjska doklada za otroka, kajti stražnik jo je prejemal tudi za ženo.

NOVA ORGANIZIRANOST VARNOSTNE STRAŽE

Pristojni v Ljubljani so vse bolj čutili potrebo, da bi na svojem območju enotno uredili organiziranost in delovanje varnostne straže. Tega pa niso mogli (več) storiti povsem sami, temveč so potrebovali potrditev iz Beograda.

Strokovnjaki, med katerimi so se izkazali zlasti nekdanji tržaški policiisti, tedaj zaposleni na policijskem ravnateljstvu v Ljubljani, so 5. februarja 1920 izdelali osnutek predpisa in ga nato poslali poverjeništvu za notranje zadeve. Od tam so po osmih dneh sporočili, naj podoben predpis izdelajo še za policijske agente, zato so naštel nekaj izhodišč za pripravo takega akta. Ljubljanski strokovnjaki so tudi tega že 21. februarja poslali poverjeništvu, od tam pa so ga 12. aprila vrnili policijskemu ravnateljstvu v dopolnitev.¹⁵⁰

Oba akta je nato obravnavala deželna vlada in njeno predsedstvo je 9. junija 1921 sprejelo »Organizacijski statut za kr. varnostno stražo v Sloveniji«, ki ga je točno mesec dni prej odobril notranji minister. Veljati je začel z dnem objave v slovenskem uradnem listu, to je 2. julija 1921.¹⁵¹ Okrajšava »kr.« v naslovu akta je pomenila »kraljevo«. Hkrati so tak statut sprejeli in objavili še za policijske agente.

Predpis je bil do leta 1930 zelo pomemben za delo in življenje varnostnih stražnikov v Sloveniji, zato je nujno, da ga na kratko predstavim.

¹⁵⁰ AS, 61, 43. škatla, št. 2080.

¹⁵¹ Ur. list DVS, št. 73/21, z dne 2. julija 1921.

Tudi vojaške prvine

Na začetku statuta je bila varnostna straža v Sloveniji opredeljena kot »uniformiran, oborožen, po vojaškem vzorcu organiziran enoten stražni zbor«. Njena temeljna vloga je, da pomaga oblastem vzdrževati javni red in mir in javno varnost ter izvajati veljavne zakone.

Straža je:

- opazovala vsako kršitev veljavnih predpisov,
- v svojem službenem okolišu podpirala državne in občinske urade pri njihovih službenih opravilih,
- voljno sprejemala prošnje, želje in ovadbe občinstva,
- opazovala obstoječa zla ter jih naznanjala policijskim oblastvom,
- ob naglem obolenju in nezgodah posredovala prvo pomoč.

Zbor varnostne straže se je delil na osrednje poveljništvo s sedežem v Ljubljani, ki je bilo neposredno podrejeno predsedništvu deželne vlade, okrajne in okolišne oddelke ter stražnice (postaje). Posamezni oddelki so bili upravno podrejeni neposredno osrednjemu poveljstvu, v službenih zadevah pa policijskemu oblastvu na službenem območju oddelka. To je pomenilo, da je bila varnostna straža po službeni poti dodeljena pristojnim policijskim oblastem, ki so svojo vlogo opravljale tako s svojim lastnim osebjem kot tudi (ali predvsem) s stražniki.

Zbor varnostne straže je sestavljalo moštvo in uradništvo. Oboji so bili uniformirani in drugi so vodili prve. Moštvo je bilo razvrščeno v te nazive:

- stražnik,
- višji stražnik,
- okolišni nadzornik 2. razreda,
- okolišni nadzornik 1. razreda.

Stražnik je spadal med sluge, to je v najnižjo skupino državnih uslužbencev, preostali trije nazivi pa med poduradnike.

Predvideno je bilo, da je med sto člani moštva 40 stražnikov, 45 višjih stražnikov, 8 okolišnih nadzornikov 2. razreda in 7 okolišnih nadzornikov 1. razreda.

K stražnikom je bil sprejet, kdor je izpolnjeval predpisane pogoje, in sicer: državljanstvo kraljevine SHS, starost med 22 in 34 let, povsem neoporečna in poštena preteklost, primerna duševna zmožnost in okretno ponašanje, samski stan ali vdovec brez otrok, zdrava in krepka postava in primerna telesna višina (vsaj 168 centimetrov) ter popolno znanje službenega jezika tako v govoru kot v pisavi. Predsedništvo deželne vlade je smelo spregledati pogoja glede starosti in obvladanja slovenskega jezika.

Uradniki varnostne straže so poveljevali moštvu, skrbeli za njegovo usposabljanje in ga nadzirali med službo. Bili so dveh skupin.

V skupino A so bili uvrščeni nekdanji častniki (vojske ali policije oziroma orožništva), ki so morali prej uspešno opraviti pol leta preizkusne

4

Pokrajina: SLOVENIJA. Štev. 63

Podarjica

2x 10x10x10

Domovinski list

v kateri občini Štampilj, opna potrjuje, da ima
ime Ivan (Janez in Marija in Franca) Robič
znatni, kaj je ali s tim se peto 248 narodnik
starost 17. 5. 1888
stan (samski ali zakonski) zakonski
v tej občini domovinske pravice.

Štampilj, opna dne 26. junija 1928

Svojeručni podpis strazga:

Franca F. Robič

Za občino:
Robič

Tiskarna Dr. Knapič & Miličević

Domovinski list, izdan Ivanu Robiču. Ta dokument je bil eden od pogojev za sprejem v policijsko oziroma orožniško službo.

Arhiv Franca Robiča.

službe pri straži in položiti pred komisijo izpit. Lahko so pridobili te nazive: revirni nadzornik varnostne straže 2. razreda, revirni nadzornik 1. razreda, okrajni nadzornik, višji nadzornik 2. razreda, višji nadzornik 1. razreda in osrednji nadzornik varnostne straže.

Uradnike skupine B so novačili iz moštva varnostne straže, predvsem iz okolišnih nadzornikov, ki so si pridobili ustrezno šolsko izobrazbo, bili izvrstno ocenjeni za svoje delo in opravili poseben izpit. Dosegli so lahko enak naziv kakor starešine skupine A, razen najvišjih dveh (višji nadzornik 1. razreda in osrednji nadzornik).

Iz tega pregleda nazivov za moštvo in starešine varnostne straže je mogoče razbrati, da so bili nazivi povezani s položajem oziroma funkcijo, ki jo je uniformirani mož opravljal; šlo je potemtakem za funkcije, ne za čine.

Beneficirana delovna doba

Novince je sprejemalo v službo osrednje poveljstvo varnostne straže. Novo sprejeti stražnik je bil eno leto v poskusni službi. Usposabljal se je praktično in teoretično, za samostojno službo pa ga niso smeli uporabljati, marveč je bil v spremstvu starejšega kolega. Če se ni obnesel, so ga smeli takoj odpustiti in ni imel pravice do nikakršne odpravnine. Ob koncu pripravniške dobe je polagal izpit pred komisijo, ki so jo sestavljali uradniki varnostne straže in konceptni uradniki policijskega ravnateljstva v Ljubljani; slednji so bili visoko izobraženi uslužbenci, ki so opravljali praviloma pisarniške naloge, in sicer so izdelovali osnutke (koncepte) uradnih spisov, preden jih je podpisal predstojnik, od tod tudi njihovo ime. Če je bil pripravnik že prej izurjen v varnostni službi, je smel tak izpit polagati že po pol leta. Preden je bil za stalno nameščen, je moral opraviti še zdravniški pregled in zapriseči. Odločbo o stalni namestitvi je izdalo predsedništvo deželne vlade za Slovenijo na predlog osrednjega poveljnika.

Za izobraževanje, usposabljanje in izpopolnjevanje moštva so organizirali tečaje, na katerih so jih seznanili z novostmi. Kdor je hotel napredovati v nekatere višje nazive, je moral opraviti tudi izpit, kar je urejalo posebno navodilo.

Stražnik je moral biti nepodkupljiv, nepristranski, resnicoljuben, pravicoljuben in je moral varovati uradno skrivnost; slednjemu je bil zavezan tudi po prenehanju službe.

Če se je želel stražnik poročiti, je moral dobiti dovoljenje osrednjega poveljnika, a to za uradnike ni bilo potrebno. Postransko službo je smel opravljati, če mu je dovolilo nadrejeno oblastvo. Taka honorarna dejavnost ni smela škodovati ugledu varnostne straže. Sicer pa so za varnostno stražo še naprej veljale nekatere določbe službene pragmatike z dne 25. januarja 1914.¹⁵²

Samski in ovdoveli stražniki brez otrok so stanovali praviloma v vojašnici, kar je tedaj pomenilo poslopje, v katerem je bila nameščena straža ali njeni deli. Če je bil med službo ranjen, so šli stroški zdravljenja iz državne blagajne, sicer pa iz njegovih sredstev. Pripadalo jim je orožje in oprema, službeno uniformo, ki jo je predpisala deželna vlada, pa so nabavljali po masnem sistemu.

Vsako leto službe pri straži so jim šteli za 16 mesecev pokojninske dobe. To je določal 49. člen omenjenega statuta, skladno z določbo zakona z dne 19. februarja 1907,¹⁵³ ki je pokojninske ugodnosti stražnikov izenačil s tistimi pri orožništvu.

Stražniki so opravljali službo v več oblikah, ki so jih poimenovali tako: stojišče, okoliš, patrulja, spremljanje in varovanje obsojencev oziroma potnikov, telefonska služba, prva pomoč ob nezgodah in vsaka druga služba, ki se je skladala z nameni varnostne straže.

Okolišni nadzorniki so največkrat opravljali tri vrste nalog, in sicer so vodili stražnice, zato so jim rekli tudi postajevodje, nadzirali stražnike in opravljali druge naloge po ukazu pristojnega starešine. Službo so opravljali praviloma v uniformi.

Statut je navedel te možne vrste prejemkov: plača, starostna doklada, stanarinska doklada, činovna doklada za okolišne nadzornike, dnevnic in potnine, doklade za nočno delo in posebne pristojbine za izredno službo v javnem ali zasebnem interesu. Nekateri od naštetih dodatkov so pripadali vsem, drugi pa le določenim posameznikom, ki so bili do njih upravičeni.

Orožje je smel uporabiti v štirih primerih, in sicer:

- v silobranu, da bi odvrnil od sebe dejanski napad,
- da bi odvrnil dejanski napad, ki je ogrožal življenje drugega,
- da bi ukrotil upiranje izvršitvi pomembnega službenega opravila, če so bila druga sredstva brez uspeha,
- da bi preprečil pobeg nevarnih hudodelcev, ki jih ni bilo mogoče ustaviti z nobenimi drugimi sredstvi.

Če je bilo mogoče, je najprej uporabil sabljo kot manj nevarno od strelnega orožja. O vsaki uporabi orožja (hladnega ali strelnega) je moral takoj poročati predstojniku in službenemu oblastvu, da so uvedli preiskavo o upravičenosti tega prisilnega ukrepa.

Nagrade in kazni

Statut je predvidel za uspešno in požrtvovalno delo mož štiri vrste nagrad, in sicer: javna pohvala z dnevnim poveljem, pohvala z odlokom, denarna nagrada in izredno imenovanje (napredovanje).

¹⁵² Predpis, naveden v opombi 87.

¹⁵³ Zakon z dne 19. februarja 1907, DZ, št. 20/07, z dne 21. februarja 1907, 4. člen znotraj IV. člena.

Ne glede na kazenskopravno odgovornost so bili stražniki vezani še na stroge disciplinske določbe. Za prestopke s posebno oteževalnimi okoliščinami so šteli vnovično nepokorščino in nedisciplinirano vedenje, pijanost v službi ali zunaj nje, sprejemanje daril za uradne naloge, podkupljivost in pristranskost, težka ali vnovična malomarnost v službi, pomanjkanje poguma ali odločnosti oziroma zanesljivosti, nepošteno ravnanje ali surovo vedenje do občinstva, lahkomišno zadolževanje, kršitev uradne skrivnosti.

Poznali so redne in disciplinske kazni. Redne kazni so bile predvidene za prestopke zoper red, in sicer tri: denarna kazen do 100 kron, pisni ukor in pisni ukor z grožnjo, da bo uvedena disciplinska preiskava. Vsota denarnih kazni v enem letu ni smela preseči enomesečne plače. Denar od teh kazni se je zbiral v sklad za dobrodelne namene v korist straže. Redne kazni je izrekal okrajni poveljnik varnostne straže. Prizadeti se je smel pritožiti v 8 dneh, dokončno pa je razsodil osrednji poveljnik. Po pravnomočnosti so kazen vpisali v matično knjigo stražnika.

Če je šlo za službene pregreške, so lahko izrekli šest disciplinskih kazni: pisni ukor s pretnjo, da bodo uporabili strožje disciplinske ukrepe, izključitev od napredovanja v višji plačilni razred za dobo do 3 let, znižanje plače za čas do 3 let, znižanje naziva (degradacija), upokožitev z znižano pokojnino in odslovitev iz službe.

Odtegljaj od plače je smel doseči največ 25 odstotkov le-te in dokler je ta kazen trajala, je bilo nemogoče napredovati v višje prejemke. Znižanje naziva je bilo dopustno le za okolišne nadzornike, premeščanje poduradnikov v kategorijo slug pa ni bilo mogoče. Degradacija je pomenila hkrati izključitev od napredovanja v višje prejemke za čas do treh let. Znižana pokojnina je morala znašati vsaj 75 odstotkov redne pokojnine in je ni bilo dovoljeno še bolj znižati. Ob odpustu iz službe so smeli odpuščene ali njegovi družini izjemoma odobriti primerno vzdrževalnino.

Te kazni je izrekala disciplinska komisija pri osrednjem poveljstvu, ki je imela predsednika in štiri člane, vsi pa so imeli svoje namestnike. Predsednik in en član sta morala biti konceptna policijska ali politična uradnika, en član je moral biti uradnik varnostne straže, dva pa iz moštva stražnikov. Uradnike in njihove namestnike je imenoval predsednik deželne vlade za čas treh let. Iz članov moštva je poveljnik sestavil seznam 30 mož vseh nazivov, nakar ga je potrdilo deželno predsedstvo, predsednik komisije pa je za vsako obravnavo pozval dva s tega seznama. Na odločitev disciplinske komisije je bila mogoča pritožba na tako komisijo pri deželni vladi. Obdolženec je imel lahko zagovornika iz vrst straže ali policijskega ravnateljstva v Ljubljani.

Disciplinsko so odgovarjali tudi upokojeni stražniki, in sicer, če je še za časa službe zakrivil pregrešek ali če je prekršil dolžnost varovanja uradne skrivnosti.

Osrednje poveljstvo je lahko odstranilo iz službe stražnika, zoper katerega je bil uveden sodni ali disciplinski postopek, vendar to ni bilo

obvezno. To je smel odrediti tudi uradnik varnostne straže zoper moža, ki je odpovedal pokorščino, škodoval ugledu straže ali bistveno ogrozil službene interese. Ko je bil stražnik suspendiran, ni smel nositi uniforme, prejemke pa so mu znižali do 33 odstotkov.

POLICIJSKO RAVNATELJSTVO V LJUBLJANI

Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je svoje pristojnosti, določene leta 1913, ohranilo tudi v novi državi. Vse je praktično ostalo po starem. To je bilo dobro, saj je šlo za osredotočenje strokovnih moči na enem mestu, ki je pomagalo tudi drugim in drugod po Sloveniji, če je bilo treba.

Pristojnosti tega urada

Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je bilo krajevno pristojno ne le za območje mesta, marveč tudi za ozemlje krajevnih občin Moste, Vič in Zgoranja Šiška. Njegova stvarna pristojnost je bila precejšnja, saj je obsegala tako varnostne naloge kot tudi upravno odločanje na prvi stopnji. Po tej plati je vse ostalo približno tako, kot je bilo v avstrijskih časih. Stvarne pristojnosti bom naštel tako in po istem vrstnem redu, kot so bile določene leta 1913:

- vzdrževanje javne varnosti ter javnega reda in miru,
- zglaševanje in opravljanje, ki so se tikala potnih listov in tujcev,
- policija o družtvih in shodih,
- tiskovna policija,
- skrb za varnost osebe in lastnine,
- skrb za varnost in neoviranost prometa na cestah kakor tudi policijske zadeve pri železniškem obratu,
- izvrševanje orožne in municijske policije kakor tudi varnostno policijskih določil predpisov o raznesilih,
- gledališka policija, podeljevanje dovolil za javne produkcije in predstave (izvzemši gledališka dopustila in dovoljenje pevskih igralnic ter predstav v cirkusih), odobrenja programov in besedila pesmi, dovoljenje maškerad, javnih plesov in plesnih godb,
- nadzorovanje pivnic, gostiln, krčem, kavarn, prenočišč, javnih shajališč in zabavišč in podobnih krajev, nadzorovanje iger na javnih krajih in izvrševanje ministrskega ukaza z dne 3. aprila 1855 o uvedbi policijske ure,¹⁵⁴
- npravstvena policija,
- družinska in delavska policija in izvrševanje poselskega reda,

- izvrševanje predpisov o javnem vozniškem obrtu,
- policijska kazenska pravica na podstavi ukaza z dne 20. aprila 1854, državni zakon št. 96, po razmerju področja, ki je odkazano policijskemu ravnateljstvu,¹⁵⁵
- policijska kazenska pravica po 5. členu zakona z dne 24. maja 1885, državni zakon št. 89¹⁵⁶
- izrekanje razsodb za odgon in na odpravo v smislu zakona z dne 27. julija 1871, državni zakon št. 88, kakor tudi prisojanje policijskega nadzorstva,¹⁵⁷
- opravljanje policijskih uradnih poslov po določilih kazenskega pravnega reda.

Te pristojnosti sem prepisal iz ministrskega ukaza o vzpostavitvi policijskega ravnateljstva v Ljubljani¹⁵⁸ in skoraj povsem enako jih je našel policijski svetnik istega policijskega ravnateljstva, ko je 14 let pozneje opisal delovanje tega ravnateljstva.¹⁵⁹

Te stvarne pristojnosti so veljale celo desetletje in v tem razdobju so doživele le dvoje sprememb, in sicer je deželna vlada za Slovenijo leta 1921 izvrševanje poselskega reda prenesla na krajevne občine,¹⁶⁰ tiskovni zakon pa je leta 1925 prenesel to področje na državna pravdništva (tožilstva).¹⁶¹

Znotraj vsake od navedenih 16 pooblastil oziroma pristojnosti je bila vrsta nalog. Za zgled bom navedel 3. pristojnost, ki se je nanašala na prijavljanje in odjavljanje bivališča, kar so meščani opravljali na tako imenovanem zglasilnem uradu policijskega ravnateljstva, izdajanje potnih listin, za katere so meščani zaprosili prav tako na sedežu ravnateljstva in jih tam tudi dvignili, in področje tujcev.

V okviru te pristojnosti je ljubljansko ravnateljstvo 11. marca 1919 izdalo oglas,¹⁶² v katerem je gostilničarjem in hotelirjem prepovedalo sprejemati vojake na prenočevanje, če ti niso imeli dovolilnic štacijskega poveljništva (poveljstva mesta, op. P. Č.). Za prestopke so bili kaznovani po

¹⁵⁴ Ukaz c. k. ministerstev notranjih opravil in pravosodja in c. k. najvišje policijske oblasti 3. aprila 1855, DVLKV, št. 15/55, z dne 15. maja 1855.

¹⁵⁵ Cesarski ukaz 20. aprila 1854, DVLKV, št. 21/54, z dne 30. maja 1854.

¹⁵⁶ Postava od 24. maja 1885 o prisilnih delavnicah in popravnih, DZ, št. 28/85, z dne 11. junija 1885.

¹⁵⁷ Postava od 27. julija 1871, DZ, št. 35/71, z dne 11. avgusta 1871.

¹⁵⁸ Enako kot opomba 7, 3. člen.

¹⁵⁹ Alojzij Geržinič: Organizacija policijske službe v Sloveniji, Žandarmerijski vesnik, 1, 1927, str. 19–23, ki je napisan in objavljen v lepi slovenščini.

¹⁶⁰ Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo, s katero se ureja službeno razmerje hišnih ali gospodinjinskih poslov v Sloveniji, Ur. list DVS, št. 82/21, z dne 16. julija 1921.

¹⁶¹ Zakon o tisku, Ur. list LMO, št. 84/25, z dne 7. septembra 1925.

¹⁶² Ur. list DVS, št. 62/19, z dne 13. marca 1919.

Kr. policijsko ravnateljestvo v Ljubljani.
 Št. *20/129* Ljubljana, dne *13. junija 1921.*

Dnevno poročilo
 Deželni vladi za Slovenijo,
 poverjeništvo za notranje zadeve
 oddelek IV.
 v

Ljubljani.

I. Arestacije radi

tatvine in goljufije	7 osebe,
telesnih poškodb	7 osebe,
ponarejevanja denarja	7 osebe,
vlačugarstva in prostetucije	7 osebe,
raznih drugih deliktov	2 osebe,
radi perustracije predvednih	7 osebe,
po odgonskem zakonu	1 osebe,
v policijskih zaporih	10 osebe,

II. Ovadbe radi

deliktov polic. značaja	7 osebe,
prestopkov polic. reda	10 osebe,
radi kalenja nočnega miru in razgrajanja	7 osebe,
radi pijandevanja	6 osebe,
prestopkov zglasilnih predpisov	7 osebe,
prekoračenja polic. ure	7 osebe,
raznih deliktov po kazenskem zakonu	7 osebe,
prestopkov potovalnih predpisov	7 osebe,
različnih prestopkov	6 osebe,
radi pasjega kontumaca	7 osebe,

III. Posebni dogodki:

1. Policijski delovnik št. 104 je priložen

Poročilo policijskega ravnateljestva v Ljubljani deželni vladi za Slovenijo 13. junija 1921.

Arhiv Franca Robiča.

ministrski naredbi z dne 30. septembra 1857, državni zakon št. 198,¹⁶³ in sicer z globo do 200 kron ali z zaprom do 14 dni, če denarne kazni ne bi v roku plačali.

Poverjeništvu za notranje zadeve je konec avgusta 1919 izdalo naredbo¹⁶⁴ o bivanju nekaterih tujcev v okolihu policijskega ravnateljstva v Ljubljani. Pripadniki sovražnih držav (Nemčija, Nemška Avstrija, Ogrska, Bolgarija in Turčija) so smeli tam bivati le s posebno dovolilnico deželne vlade. Prošnje za ta dokument je bilo treba oddati na omenjenem ravnateljstvu in navesti razlog, zakaj želijo bivati v Ljubljani. Kdor ni vložil prošnje, je moral mesto zapustiti do 30. septembra 1919, komur pa je bila zavrnjena, je moral oditi v 14 dneh po zavrnitvi. Podobno je poverjeništvu določilo tudi za mesti Celje in Maribor, veljalo pa je do 2. maja 1921.

Moštvo za številne potrebe

Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je bilo ne samo policijsko oblastvo I. stopnje, pristojno za slovensko prestolnico, marveč tudi nekakšna rezerva za težavnejše varnostne naloge po vsej Sloveniji. To je veljalo ves čas obstoja prve jugoslovanske države.

Za to je potrebovalo izurjene može in njihovo zadostno število. Deželna vlada je 10. aprila 1919 obravnavala razmere med tamkajšnjimi stražniki. Sklenila je, da se šteje možem čas, ki so ga prebili kot mestni redarji, preden so bili leta 1913 podržavljeni, enako, kot bi bili v državni službi. To je veljalo za napredovanje v višji plačilni razred, za aktivitetno in starostno doklado ter za pokojnino.¹⁶⁵

Ravnateljstvo je 2. julija 1920 sporočilo poverjeništvu za notranje zadeve, da se je iz ruskega ujetništva vrnil varnostni stražnik Štefan Širok. Zadnjo plačo je prejel na začetku avgusta 1914, pozneje nakazane prejemke pa je poveljstvo straže vračalo deželni vladi, ker o njem ni bilo sledu. Pripadali so mu prejemki od 1. septembra 1914 do 30. septembra 1918 v višini 6885 kron in 76 vinarjev, od 1. oktobra 1918 do 1. julija 1920, ko se je spet zaposlil pri stražnikih, pa 12.597 kron in 47 vinarjev. Vse to so mu izplačali.¹⁶⁶

Navedel bom dva primera, kako so moštvo uporabili zunaj njihovega rednega področja. Poverjeništvu za notranje zadeve je 27. novembra 1920 ukazalo ravnateljstvu, naj pošlje v mednarodno telefonsko centralo na ljubljanski pošti policijskega uradnika, ki bo varnostno vznemirljive pogovore takoj prekinil, posebej take s Hrvaško. Naslednji dan, to je 28. novembra, so bile namreč volitve v ustavodajno skupščino in nekaj s tem

¹⁶³ Ukaz c. k. ministerstev notranjih reči in pravosodja pa c. k. najvišje policijske oblasti od 30. 9. 1857, DVLKV, št. 2/58, z dne 28. januarja 1858.

¹⁶⁴ Ur. list DVS, št. 138/19, z dne 27. avgusta 1919.

¹⁶⁵ AS, 60, 11. škatla, ovoj št. 86.

¹⁶⁶ AS, 61, 60. škatla, št. 10140.

Predsedstvo deželne vlade za Slovenijo.

Štev. 11770

URADNA LEGITIMACIJA.

Na Gosp. polic. svetnika K. e. r. Š p a n - a Alojz

Naprašajo se vse oblasti in narodni sveti, da omenjenemu organu pri izvrševanju njegove naloge (preiskovanje postopanja pri plebiscitu) gredo v vsen na roko, jim dajo vse potrebne podatke in tudi dejansko pomoč.

To poverilo velja tudi za potno legitimacijo na Koroškem.

Ljubljana, dne 14. oktobra 1920.

Predsednik:

Pooblastilo enemu od ljubljanskih policistov, ki so bili poslani na Koroško, da bi spremljali dogajanje po koroškem plebiscitu 10. oktobra 1920.

Arhiv P. Č.

povezanih nalog je prejelo vse varnostno moštvo v državi, zlasti orožniki. Enak ukaz je bil poslan tudi policijskemu komisariatu v Mariboru.¹⁶⁷

Deželna vlada za Slovenijo je 7 dni pred plebiscitom v coni A na Koroškem odredila, da policijsko ravnateljstvo v Ljubljani tja pošlje stražni-

¹⁶⁷ AS, 61, 126. škatla, ovoj Volitve v ustavodajno skupščino.

ke in agente, ki bodo poizvedovali o poteku ljudskega glasovanja, zlasti o morebitnih nepravilnostih. Odšlo je 30 mož, ki jih je vodil vladni svetnik dr. Teodor Šporn. Vsak od njih je dobil pisno pooblastilo ljubljanske vlade in nato so odpotovali 15. oktobra 1920, na Koroškem pa so ostali do 20. oktobra 1920. Po vrnitvi so napisali poročila in poračun stroškov.¹⁶⁸

Detektivi: kriminalisti in politični policisti

Notranja organiziranost policijskih oblastev pri nas je bila podobna, največja razlika je bila v številu osebja, ki je opravljalo naloge, določene posameznim enotam. V policijskem ravnateljstvu v Ljubljani je oddelek obvladal eno področje dela, na policijskem oddelku okrajnega glavarstva na Ptujju pa posameznik. Zato ne bo odveč, če na kratko opišem organiziranost ljubljanskega ravnateljstva, saj je mogoče iz njega z ustreznimi omejitvami sklepati tudi na organiziranost in delovanje preostalih treh uradov v Celju, Mariboru in na Ptujju.

Ljubljansko policijsko ravnateljstvo se je delilo na pet oddelkov, in sicer predsedstveni, politični, kriminalni, upravni in oddelek pomožnih uradov.

Predsedstveni oddelek je skrbel za osebne in disciplinske zadeve, gospodarjenje, izdelovanje navodil za delo in razdelitev spisov, ki jih je bilo treba rešiti.

V politični oddelek so spadale zborovalne in društvene zadeve, orožje in razstrelivo, tisk, gledališča, kinematografi, javne prireditve, izseljensko, podaljševanje policijske ure, kot so rekli obratovalnemu času gostišč, nabiranje prostovoljnih prispevkov, politične zadeve, kot so boljševidem, komunizem, anarhizem in vohunstvo, informacije o politični zanesljivosti državnih uslužbencev in izgon zaradi političnih pregreškov.

Kriminalni oddelek je imel nalogo, da zatira kazniva dejanja in prostitucijo, skrbi za odpravo, odgon in policijski nadzor, izdaja Policijski dnevnik itd. Šlo je za kriminalistično enoto ravnateljstva.

Upravni oddelek je bil zadolžen za obrtne zadeve, sprejemanje prijav in odjav prebivališča, državljanstvo, izdajanje spričeval o vedenju oziroma npravstvena spričevala, izdajanje dovoljenj za bivanje tujcev pri nas, izdajanje potnih listin, cestni policijski red, zatiranje živalskih kužnih bolezni, varstvo otrok in zatiranje draginje.

Pomožni pisarniški uradi so skrbeli za odpravo pošte, arhiv, prijavni urad, najdene in izgubljene predmete, statistiko in podobne naloge.¹⁶⁹

Za področje kriminalitete in političnega delovanja so skrbeli pretežno detektivi oziroma agenti. Njihovo organiziranost in delovanje je urejal statut, ki sem ga že omenil.¹⁷⁰ Šlo je za policiste v civilu, ki so bili pove-

¹⁶⁸ AS, 60, 27. škatla.

¹⁶⁹ Enako kot opomba 159.

zani v samostojen zbor, razdeljen na oddelke. V Ljubljani so bili podrejeni neposredno policijskemu ravnatelju, drugod pa okrajnemu glavarju ali vodji policijskega komisariata.

Zbor detektivov v Ljubljani je bil nekakšen osrednji urad za zatiranje vseh vrst težje kriminalitete na Slovenskem.

Pomemben del – sami so ga šteli za najpomembnejšega – kriminalnega oddelka je bila tako imenovana kriminalna razvidnica, ki je obsegala:

- imenski popis ljudi, s katerimi je imela opravka policija, oziroma tistih, ki so bili naseljeni v okolihu tega ravnateljstva,
- popis zločinov in storilcev, razvrščenih po vrstah prestopkov,
- popis kaznivih dejanj po predmetih ali načinu storitve, ki so ostala neziskana,
- popis iskanih oseb (domačih in tujih),
- zbirko daktiloskopskih listov,
- zbirko fotografij,
- zbirko izrezkov kriminalnih novic iz naših in tujih časnikov.

Sem so hoteli uvrstiti še kriminalistični muzej, ki so ga nameravali ustanoviti.¹⁷¹

Ali oborožiti telovadce?

Policijski komisariat v Mariboru je našel pri Antonu Simoniču, ki je obiskoval gimnazijo v Gradcu, izkaznici, izdani od tako imenovanega skrivnega obrambnega poveljstva mesta Gradec (Stadtheimwehrkommando). Slovenski dijak je policistom povedal, da je v to obrambno organizacijo vključenih še več naših dijakov, ki se šolajo v prestolnici dežele Štajerske. Njen namen je odvrniti nevarnost komunističnega prevrata v Avstriji. Oboroženi so s puškami znamke Manlicher.

Dr. Ivan Senekovič, vodja tega komisariata, je o tem poročal 6. maja 1920 in na koncu predlagal, da bi nekaj takega morda uvedli tudi pri nas; jedro bi tvorile orlovske in sokolske organizacije.

Njegovo poročilo so poslali 31. decembra 1920 iz poverjeništvu za notranje zadeve policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani in poveljstvu dravske divizijske oblasti, da bi povedala svoje mnenje. Vojaško poveljstvo je odgovorilo 4. januarja 1921 in zavrnilo možnost take organizacije, saj je država sama sposobna odvrniti komunistično nevarnost. Oborožitev sokolskih in orlovskih društev bi utegnila privedi celo do neredov.

Policijsko ravnateljstvo je sporočilo svoje stališče 5. januarja 1921, torej nekaj dni po sprejetju Obznane, ki jo je ministrski svet razglasil 30. de-

¹⁷⁰ Organizacijski statut za detektive v Sloveniji, Ur. list DVS, št. 73/21, z dne 2. julija 1921.

¹⁷¹ Alojzij Gustin: Ustrojstvo evidenčnog kriminalnog biroa za identifikaciju zločinaca, Policija, 19–20, 1925, str. 755–762.

cembra 1920 in je pomenila zaporo za delovanje Komunistične partije Jugoslavije. Bilo je odklonilno, saj bi taka oborožena organizacija izzvala odpor delavskih strank, ker bi v taki obrambni ustanovi videle združenje meščanskih strank proti proletariatu.¹⁷²

Policijsko ravnateljstvo v naši prestolnici je 3. avgusta 1921 poročalo o govoricah, da se v Ljubljani skupine mladih pripravljajo, da se oborožijo po vzoru italijanskih fašistov, delovale pa naj bi ločeno od države. Poverjeništvu za notranje zadeve je nato naročilo, naj skrbno pazijo na take govorice in o vsem takoj poročajo. Ravnateljstvo je 2. septembra 1921 poročalo, da so poizvedbe pokazale na neresničnost takih govoric.¹⁷³

Kaj so: talci, interniranci ali kaj tretjega

Dogajanje na Koroškem je pripeljalo tudi do tega, da sta obe strani, tako avstrijska kot slovenska, začeli uporabljati nezanesljive ljudi kot nekakšne talce. Odpeljali so jih na svoje ozemlje in jim določili kraj bivanja, od koder se niso smeli oddaljiti, zato so jim rekli tudi interniranci.

Take ljudi so s Koroškega pripeljali tudi v Ljubljano, kjer so jih nastanili v gradu, prisilni delavnici in policijskih zaporih. Ravnatelj te delavnice, za katero so včasih uporabljali tudi množinsko obliko, je 9. maja 1919 poročal, da je tam interniranih 106 Korošcev in Štajercev, od teh osem žensk.¹⁷⁴

Poveljstvo dravske divizijske oblasti je 21. maja 1919 predlagalo poverjeništvu za notranje zadeve, naj bi internirance premestili v Smederevo, kjer bi jih priključili avstrijskemu ujetniškemu polku. Iz poverjeništvu so 8. junija odgovorili, da so pri nas le talci, ki jamčijo za mirno vedenje nemških someščanov pri nas.¹⁷⁵

Delegacija slovenskih beguncev s Koroškega je želela obiskati internirance in to so jim dovolili. Poslanec Grafenauer in še 4 drugi člani delegacije so 25. junija 1919 obiskali ljubljanski grad in po končanem ogledu predlagali tamkajšnjemu poveljniku, da je 17 ljudi primernih za izpustitev na prostost, drugi pa naj še ostanejo, saj so nevarni za državo.¹⁷⁶

Podpolkovnik Tripkovič, poveljnik ljubeljskega odreda v Št. Jakobu, je zahteval izpustitev 72 internirancev, ki so se nato vrnili na Koroško. To se je zgodilo mimo vednosti poverjeništvu za notranje zadeve in prišlo je do dopisovanja med vojaško in politično oblastjo.¹⁷⁷

¹⁷² AS, 61, 97. škatla, ovoj pov. 545, št. 4795.

¹⁷³ AS, 61, 97. škatla, ovoj pov. 545, št. 105.

¹⁷⁴ AS, 61, 1919, fascikel 3601–4200, št. 4119.

¹⁷⁵ AS, 61, 1919, fascikel 4201–4900, št. 4335.

¹⁷⁶ AS, 61, 1919, fascikel 5402–6000, št. 5434.

¹⁷⁷ AS, 61, 1919, fascikel 7701–8100, št. 7781.

Medzavezniška vojaška komisija, ki je delovala na Koroškem, je v Ljubljano poslala dva častnika, da bi obiskala civilne internirance.¹⁷⁸ Tako je 14. avgusta 1919 obiskal britanski kapetan Thompson v spremstvu predstavnika dravske divizijske oblasti internirance v prisilni delavnici (49) in deželni bolnišnici (13).¹⁷⁹

Deželna vlada je 5. septembra 1919 imenovala komisijo, ki je imela nalogo, da preuči internacije te vrste. Štela je sedem članov.¹⁸⁰ Na svojih sejah je sklepala tudi o izpustitvi teh ljudi, in sicer je 12. septembra 1919 sklenila izpustiti 45 zaprtih v Ljubljani ter po enega v Rajhenburgu in Celju; naslednji dan je to sklenila za 9 internirancev.¹⁸¹ To je potekalo neako recipročno z izpuščanjem slovenskih internirancev v Avstriji.

Že 2. julija 1919 je zaprosila deželna vlada za Slovenijo, naj ji poverjenišтво pošlje seznam civilnih internirancev. Ker ni bilo odgovora, je to storila spet 2. avgusta. Šele 19. septembra 1919 je poverjenišтво odgovorilo, da so bili prejšnji dan vsi izpuščeni. Seznam internirancev so priložili spisu in iz njega se vidi, da je bilo v prisilnih delavnicah 79 in na gradu 134 ljudi te vrste.¹⁸² Ti podatki so se precej razlikovali in to me napeljuje na misel, da jih niso sproti in enotno urejali.

S tem pa zadeva še ni bila končana. Ravnateljstvo deželne prisilne delavnice v Ljubljani je 17. decembra 1919 predlagalo poverjeništvu za notranje zadeve, naj sedmim uslužbencem te delavnice prizna denarno nagrado za delo s 144 interniranci. Predlog so zavrnil, ker ni bilo denarja.¹⁸³

Ministrstvo za zunanje zadeve je zaprosilo notranje ministrstvo za podatke o interniranih državljanih Avstrije. Iz notranjega ministrstva so nato 14. januarja 1920 pisali ljubljanskemu poverjeništvu, naj zbere podatke te vrste in jih dostavi v Beograd. Dopis, sestavljen v slovenščini, saj je pri notranjem ministrstvu tedaj deloval oddelek za Slovenijo, so posredovali podrejenim uradom in do 5. februarja 1920 so večinoma poročali negativno, kar je pomenilo, da tam ni bilo internirancev. Izjema so bili ti okraji: Kranj, kjer so bili leta 1919 tri taki ljudje, Borovlje 138, Radovljica 1, Slovenj Gradec 1, Kočevje 292, Velikovec 73 in policijsko ravnateljstvo v Ljubljani 165 ljudi. Po teh podatkih sodeč, je bilo v Sloveniji na prisilnem bivanju 674 takih ljudi.¹⁸⁴

Ko so začele v Prekmurju delovati naše oblasti, se je porodilo vprašanje, kam z ljudmi, ki so jih aretirali ali pa bi bili po oceni oblasti upravičeni do internacije. To je 16. avgusta 1919 spraševal civilni komisar za

¹⁷⁸ AS, 61, 1919, fascikel 6601–7200, št. 7052.

¹⁷⁹ AS, 61, 1919, fascikel 7701–8100, št. 7783.

¹⁸⁰ AS, 61, 1919, fascikel 8101–8600, št. 8596.

¹⁸¹ AS, 61, 1919, fascikel 8601–9000, št. 8979.

¹⁸² AS, 61, 1919, fascikel 6601–7200, št. 7197.

¹⁸³ AS, 61, 1919, fascikel 12801–13150, št. 12879.

¹⁸⁴ AS, 61, 47. škatla, št. 4252.

Prekmurje. Iz poverjenišтва za notranje zadeve so mu odgovorili, da so vzpostavili sodišče v Murski Soboti in Lendavi, kamor naj oddajo te ljudi. 16. septembra 1919 pa so iz istega poverjenišтва sporočili v Gornjo Radgono, naj internirance pošljejo poveljstvu zbirališča za vojne ujetnike na ljubljanskem gradu.¹⁸⁵ Deželna vlada pa je 27. septembra 1919 naročila poverjeništvu, naj v prihodnje ne internira več ljudi, ampak naj aretira in preda pristojnim oblastem samo storilce.¹⁸⁶

Spremljanje žensk iz Ljubljane v Begunje

Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je kmalu dobilo še eno nalogo. Izvirala je iz zaostrenih socialnih in političnih razmer v državi, ki jih je reševal režim tudi s posebnimi predpisi, ne le s kazenskim zakonom.

Narodna skupščina je 1. avgusta 1921 sprejela Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi,¹⁸⁷ ki je določil nova hudodelstva in zanje predvidel smrtno kazen ali robijo do 20 let. Šel je še dlje in uvedel stroge kazni še za druge delikte. Ljudje, ki so se potepali, pijančevali ali opravljali nečisto obrt, so bili lahko kaznovani z zaporom do treh mesecev, po prestani kazni pa so jih smeli oddati v prisilno delavnico. Če je šlo za mladoletnike, kar je pomenilo mlajše od 21 let, so jih oddali v zavod za vzgojo in moralno poboljšanje, kar je smelo trajati do njihove polnoletnosti.

Če bi se za stavko odločili državni uslužbenci, so jih smeli kaznovati z zaporom, kolovodje pa še z denarno kaznijo do 10.000 dinarjev; podobno je veljalo, če so zagrešili sabotazo ali rezistenco.

Vsem dejanjem iz tega zakona so sprva sodila redna sodišča in so imele prednost pri obravnavi; pozneje so ustanovili posebno sodišče za zaščito države.

Na podlagi tega zakona je minister za pravosodje 26. junija 1923 izdal uredbo o oddajanju oseb v prisilne delavnice.¹⁸⁸ Ta ukrep je poleg glavne sodbe določilo sodišče, zatem pa ga je v Sloveniji pravno preizkusil še državni pravdnik, drugod pa večinoma pravosodni minister; njuna odločitev je bila dokončna. S prisilnim delom niso smeli kaznovati tistega, ki je bil za to nesposoben, niti umobolnih, nalezljivo bolnih, nosečih ali doječih žensk ter manj kot 16 let starih. Trajanje tega ukrepa je bilo odvisno od števila izrečenih ukrepov: prvi je trajal 3, drugi 4 in tretji 5 let. Če je

¹⁸⁵ AS, 61, 1919, fascikel 8601-9000, št. 8726.

¹⁸⁶ AS, 61, 1919, fascikel 9601-10200, št. 9735.

¹⁸⁷ Ur. list PUS, št. 95/21, z dne 11. avgusta 1921.

¹⁸⁸ Uredba, kako postopati pri oddajanju oseb v prisilne delavnice, Ur. list PUS, št. 65/23, z dne 14. julija 1923.

Izprememba čl. 8 uredbe ministra pravde, kako postopati pri oddajanju oseb v prisilne delavnice, Ur. list LMO, št. 93/25, z dne 5. oktobra 1925.

Izprememba čl. 8 uredbe ministra pravde, kako postopati pri oddajanju oseb v prisilne delavnice, Ur. list LMO, št. 99/25, z dne 28. oktobra 1925.

prisilno delo vzgojno vplivalo na vedenje človeka, so ga lahko pogojno odpustili na prostost; če je med pogojnim odpustom storil pregrešek, so ga takoj privedli na prisilno delo.

Hkrati je objavil, da je bila taka delavnica ustanovljena tudi v ženski jetnišnici v Begunjah.¹⁸⁹ Vanjo so sprejemali samo ženske, in sicer iz vse države. Stražniki so jih spremljali do Ljubljane, tam so jih predali policijskemu ravnateljstvu, odtod pa so jih z vlakom odpeljali v Begunje.

Isti minister je določil naslednje leto še moško prisilno delavnico, in sicer v jetnišnici v Stari Gradiški.¹⁹⁰

Zakon o zaščiti države, kot so mu rekli njegovi nasprotniki, so pozneje večkrat spreminjali in dopolnjevali ali izdali novega, predvidene kazni pa so ostale in spremljevalna naloga stražnikov tudi.

Spomladi 1925 so v prisilni delavnici begunjske jetnišnice ustanovili še oddelek za prisilno vzgojo mladoletnic, obsojenih po zakonu o zaščiti države.¹⁹¹ Mladoletnice so morale biti ločene od drugih zapornic in odraslih žensk na prisilnem delu. Mladoletnice, obsojene po drugih zakonih, so prestajale kazen v kaznilnici v Slavovski Požegi. Tudi mladoletnice, ki jih je bilo treba privedi v Begunje, so orožniki ali stražniki spremljali do Ljubljane, od tam naprej pa je za to poskrbela varnostna straža ljubljanskega ravnateljstva.

Nadzornik je pustil sled

Iz primorskih mest so k nam prišli ne le uniformirani stražniki in agenti v civilu, marveč tudi visoki policijski funkcionarji. Slednji so prevzeli tako rekoč ključne varnostne položaje v Sloveniji.

Poverjeništvo za notranje zadeve je 30. novembra 1918 postavilo novega, začasnega vodjo policijskega ravnateljstva v Ljubljani. To je postal dr. Alojzij Guštin, star 40 let, ki je bil dotlej višji komisar cesarsko-kraljevega policijskega ravnateljstva v Trstu. Njegovačasnost pa je trajala vse do leta 1931, ko je bil premeščen na upravni oddelek banske uprave Dravske banovine, kateremu bi vsaj zelo pogojno smeli reči mini notranje ministrstvo v Ljubljani.

Istega dne je poverjeništvo imenovalo dr. Ivana Senekoviča za vodjo nekdanje mestne policije v Mariboru. Bil je Guštinov stanovski kolega iz Trsta, kjer je bil policijski komisar.

Tudi Vekoslav Keršovan (včasih tudi Alojz Kerševan) je prišel s tržaš-

¹⁸⁹ Razpis o ustanovitvi prisilne delavnice v Begunjah, Ur. list PUS, št. 65/23, z dne 14. julija 1923.

¹⁹⁰ Razpis ministra pravde z dne 11.8. 1924 o ustanovitvi prisilne delavnice v Stari Gradiški, Ur. list LMO, št. 88/24, z dne 20. septembra 1924.

¹⁹¹ Razpis o ustanovitvi oddelka za prisilno vzgojo mladoletnic pri prisilni delavnici v Begunjah, Ur. list LMO, št. 47/25, z dne 27. maja 1925.

kega policijskega ravnateljstva in kariero uspešno nadaljeval v Ljubljani in Beogradu.

Med tistimi pa, ki so že takoj po vzpostavitvi državnega policijskega ravnateljstva v Ljubljani spomladi 1913 prišli službovat v Ljubljano, je bil tudi Peter Geržinič, ki se je tedaj podpisoval kot Gersinich. Postal je nadzornik varnostne straže. Po prevratu je bil kot višji nadzornik straže 16. decembra 1918 odstavljen in odslovljen iz službe, ker je bil tujec. Deželna vlada je 3. marca 1919 sprejela sklep, da ga spet postavijo na čelo varnostne straže v Ljubljani.¹⁹² Na ljubljanskem policijskem ravnateljstvu je služboval tudi njegov brat Alojzij Geržinič, ki je dosegel položaj svetnika.

Peter Geržnič je bil nekakšna duša tedanje straže v slovenski prestolnici in jo je večkrat želel povečati. Tako je že 30. novembra 1918 predlagal, da bi število moštva povečali za 70 mož. Na začetku februarja 1919 je izdelal stroškovnik za tako povečanje.¹⁹³

Deželna vlada je 30. januarja 1919 odobrila, da se število stražnikov poveča za 70 mož. Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani pa je 5. septembra 1919 premestilo 16 stražnikov med agente in odvezlo straži še 14 drugih delovnih mest, tako da je ostalo za povečanje le 40 mož.¹⁹⁴

Višji nadzornik Geržinič je 22. oktobra 1920 prosil za dovoljenje, da bi za tri dni odpotoval v Zagreb, kjer bi preučil tamkajšnjo varnostno stražo. To je utemeljil s tem, da se bliža centralizacija straže v Sloveniji.¹⁹⁵

Tedaj je navedeni poveljnik straže imel na razpolago konja in 17. marca 1920 je zaprosil poveljstvo dravske divizijske oblasti, da bi krmo za konja dobival iz vojaškega skladišča v Ljubljani. Prošnjo so poslali poveljstvu IV. armadnega območja v Zagrebu, od koder so 30. aprila odgovorili, da je minister za vojsko in mornarico prepovedal izdajanje krme iz vojaških skladišč.¹⁹⁶

Kot osrednji nadzornik državne varnostne straže za Slovenijo je Geržinič 4. maja 1921 poročal poverjeništvu za notranje zadeve o obiskih zunanjih oddelkov varnostne straže po Sloveniji, torej zunaj Ljubljane. Ocenil je, da je bilo pohištvo izposojeno od vojaških ali občinskih teles, a uporabno. Edino v Mariboru bi kazalo kupiti nekaj novega pohištva, kar bi stalo okoli 5000 kron.

Oddelek v Celju je imel eno kolo, potrebovali pa bi še eno, v Mariboru imajo tudi eno in bi potrebovali še dve; nakup treh novih koles bi stal okoli 10.600 kron.

Oddelki so bili proti temu, da bi uvedli skupne kuhinje za moštvo, je še poročal.

¹⁹² AS, 60, 11. škatla, zapisnik 68. seje DVS 3. marca 1919.

¹⁹³ AS, 61, 1919, fascikel 831–1800, št. 1183 in 1227.

¹⁹⁴ AS, 61, 1919, fascikel 8101–8600, št. 8571.

¹⁹⁵ AS, 61, 62. škatla, št. 11228.

¹⁹⁶ AS, 61, 48. škatla, št. 4569.

Poverjeništvo je poročilo dostavilo knjigovodstvu, da bi to podalo svoje mnenje o kreditih za nakup predlagane opreme. Tam je uradnik z roko napisal, da je kredit za nakup pohištva (5000 kron) na razpolago, za nakup koles je bilo predvideno 10.000 kron in iz teh sredstev so kupili kolesa za stražo na Ptuj, v Celju in Mariboru ter za to porabili 9680 kron. V proračun za leto 1921/22 bi bilo treba vnesti postavko 10.600 kron za nakup treh koles. Nato so iz poverjeništva 19. maja 1921 to stališče posredovali osrednjemu poveljstvu varnostne straže za Slovenijo.¹⁹⁷

6. maja 1921 je poveljnik sestavil obračun stroškov omenjenih obiskov po Sloveniji, na katerih ga je spremljal stražnik-voznik Jakob Ažbe. Skupaj z bencinom in oljem so bili stroški 3044 kron in račun so jima poravnali 21. maja 1921.¹⁹⁸

Naše uradništvo se je po nastanku kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev zaobljubilo kralju Petru I. Postopek je trajal dalj časa. Osrednji nadzornik Peter Geržinič je zaprisegel 12. maja 1921, in sicer takole: »Jaz, Peter Geržinič, prisegam pri Vsemogočnem Bogu, da hočem vladajočemu kralju Petru I. vdan in poslušen biti, da se hočem vestno držati ustave in da hočem svojo službo točno in vestno izvrševati po zakonih in zakonitih naredbah predpostavljenih mi oblasti.«¹⁹⁹

Prisege so shranili pri predstojnikih uradov, Geržiničevo torej pri policijskem ravnatelju v Ljubljani.

Želja po službenem avtomobilu

Poveljnik varnostne straže v Ljubljani je imel za službene potrebe lastnega konja, kot sem že omenil. Poleti 1919 je deželna vlada črtala postavko za vzdrževanje te živali. Kako rešiti zagato?

Policijsko ravnateljstvo tedaj še ni imelo lastnega avtomobila, proračunska postavka za te namene pa je bila v proračunskem letu 1919/20 30.000 kron. Ker zneska niso porabili, so poveljniku stroške za konja v znesku 4781 kron in 20 vinarjev poravnali iz postavke za nakup avtomobila.²⁰⁰

Proračun tega ravnateljstva za leto 1920/21 so sestavili 25. januarja 1920. Imel je tri dele: ravnateljstvo v ožjem pomenu besede, policijski agenti in poveljstvo varnostne staže. Skupni znesek je bil 696.200 kron.

Redni stvarni izdatki v prvem delu so bili 167.000 kron, izredni pa 16.200 kron, skupaj torej 183.200 kron.

Redni stvarni izdatki za policijske agente so bili 12.000 kron in izredni 20.000 kron, skupaj 32.000 kron.

¹⁹⁷ AS, 61, 77. škatla, št. 5409.

¹⁹⁸ AS, 61, 77. škatla, št. 5418.

¹⁹⁹ AS, 61, 77. škatla, št. 5476.

²⁰⁰ AS, 61, 41. škatla, št. 1127.

Postavka za poveljstvo stražnikov je dosegla 481.000 kron, kar na svoj način pove, kaj so ti možje pomenili za to ravnateljstvo tudi v gmotnem pogledu. Redni stvarni izdatki so bili 246.000 kron in so jih razdelili na posamezne nižje postavke, ki jih bom navedel dobesedno iz dokumenta:

- potnine in dijete 30.000 kron
- uradni pavšal 80.000 kron
- posteljna oprema in oprava 30.000 kron
- armature in orožje 5000 kron
- kolesarska služba 20.000 kron
- vzdrževanje avtomobila 80.000 kron
- razno 1000 kron.

Pri postavki vzdrževanje avtomobila so pripisali, da bodo iz teh sredstev do nabave avtomobila krili stroške za poveljnikovega konja, izvoščke in podobno.

Izredni stvarni stroški so dosegli 235.000 kron, pri čemer je bila všteta postavka za gradnjo nove stražnice.

Ravnateljstvo je 28. januarja 1920 predlagalo poverjeništvu za notranje zadeve, da bi nabavilo službeni avtomobil, saj se je delokrog povečal, predvsem zaradi urada proti verižnikom. Tak nakup je bil predviden že leta 1913, ob ustanovitvi ravnateljstva, in deželni predsednik baron Schwarz je avto tudi nabavil, a ga je obdržal zase, ravnateljstvo ga je smelo le souporabljati.

Ministrstvo za notranje zadeve je 3. avgusta 1920 poslalo predsedstvu deželne vlade za Slovenijo predlog proračuna za leto 1920/21, ki se je nanašal na oblastva v njegovi pristojnosti na območju Slovenije. Postavke so bile razdeljene na redne izdatke, ločeno na osebne in materialne, ter izredne. Predvideno je bilo, da bo Slovenija v te namene dobila 18.765.987 dinarjev, od tega deželna vlada 1.261.197 dinarjev, dopisni urad 444.815 dinarjev, poverjeništvu za notranje zadeve z okrajnimi glavarstvi 6.115.812 dinarjev, oddelek za narodno obrambo 841.776 dinarjev in policija 10.102.387 dinarjev.²⁰¹

Konec avgusta 1920 je nabavo avtomobila predlagal višji nadzornik Geržinič, in to za poveljstvo varnostne straže. Navedel je, da je za ta namen predvidenih 200.000 kron. Inženir Tarnago je imel avto znamke Puch, z oznako SL-511, in konec leta 1920 ga je prodal za 230.000 kron policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani.²⁰²

²⁰¹ AS, 61, 56. škatla, št. 8421 in 8460.

²⁰² AS, 61, 65. škatla, št. 12505 in 13626.

Ni šlo brez registrov

Ministrstvo za notranje zadeve je 27. februarja 1920 sporočilo deželni vladi v Ljubljani, da bo v kratkem začelo izdajati Policijski glasnik, ki bo pri-
našal tiralice in razglase policijskih, orožniških in sodnih oblastev. Zato
potrebujejo točne naslove policijskih uradov v Sloveniji, da bi jim lahko
pošiljali navedeni glasnik.

Poverjeništvu za notranje zadeve je odgovorilo 14. marca 1920 in spo-
ročilo v Beograd, da so pri nas naslednja policijska oblastva: poverjeništ-
vo za notranje zadeve v Ljubljani, policijsko ravateljstvo v Ljubljani,
državni policijski komisariat v Mariboru, policijski oddelek pri okrajnih
glavarstvih v Celju in na Ptuju, policijski oddelek v Gornji Radgoni, ki
spada k okrajnemu glavarstvu v Ljutomeru, državni policijski oddelek v
Murski Soboti in policijska izpostava na Jesenicah. Vsi bi potrebovali ta
glasnik, na primer v Mariboru 10 kosov.²⁰³

V kraljevini Srbiji je bil list z enakim naslovom strokovni list za var-
nostne sile in upravo.

Da bi oblastva enotno in pravilno ravnala z glasnikom, je notranje mi-
nistrstvo 15. junija 1920 izdalo Navodilo za sestavljanje in objavljanje
tiralic ter razglasov. Niso ga objavili v uradnem listu, temveč drugje in
pozneje.²⁰⁴

Policijski glasnik je izhajal, ko je nastala potreba. Tako je leta 1920 izš-
lo 9 števil, ki so obsegale skupaj 225 strani tiralic in razglasov. Leta 1921
je izšlo 65 števil, v katerih so objavili 2126 tiralic in razglasov, ki so bile
razdeljene na 5 skupin (A, B, D, Đ in I, skladno s cirilično abecedo). Ob
poskusu atentata na prestolonaslednika Aleksandra v noči na 29. junij
1921 sta izšli dve izredni številki.²⁰⁵

To publikacijo so prejemale vse orožniške postaje, policijska oblastva,
okrajni glavarji, policijski komisariati vseh vrst, sodišča, kazenski zavodi,
diplomska in konzularna predstavništva kraljevine na tujem in podobno.

V vsaki enoti je bil navadno eden od uslužbencev zadolžen za delo v
zvezi s tem glasnikom. Določene tiralice in razglase so namreč iz glasni-
ka izrezali in jih nalepili na kartone, te pa so zložili v štiri različne regi-
stre: iskanih oseb, neidentificiranih oseb, iskanih predmetov in živali ter
register značilnih kaznivih dejanj.

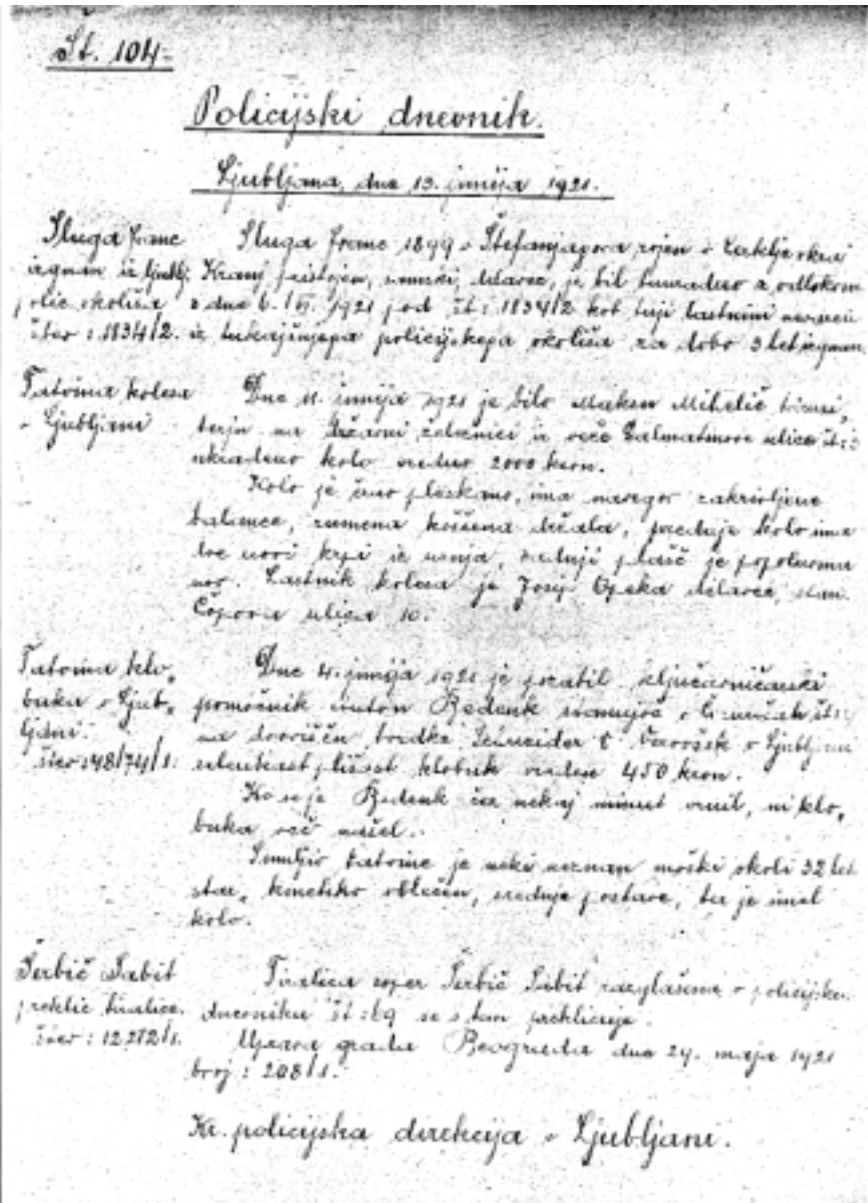
Uredništvo Policijskega glasnika je bilo pooblaščno, da je po vsej
državi nadziralo, kako so v enotah in uradih z njim ravnali. V Sloveniji je
ta pravica pripadala policijskemu ravateljstvu v Ljubljani, kar potrjuje,
da je šlo za nekakšen osrednji kriminalistični strokovni urad.

²⁰³ AS, 61, 45. škatla.

²⁰⁴ Žandarmerijski zbornik, 2. kniga, Žandarmerijska podoficirska šola, Sremska Ka-
menica 1928.

²⁰⁵ Policijski glasnik, Policija, 3–4, 1922, str. 184–185.

Policijski dnevnik št. 104 z dne 13. junija 1921, ki ga je izdalo policijsko ravnateljstvo v Ljubljani.

Arhiv P. Č.

Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je sprva izdajalo tiskan »Policijski list za Slovenijo« in dne 15. julija 1919 je v 10. številki objavilo tudi tirnico za Viljemom Tkalcem (Vilmos Tkalecz), znanim prekmurskim upornikom dvomljivega slovesa. Naslednji dan je notranje ministrstvo to potrdi-

lo in odredilo njegovo privedbo vojaškemu sodišču v Ljubljani. V Beltincih ga je prijela vojska in ga dala v vojaški zapor v Dolenji Lendavi, od koder pa je jeseni 1919 pobegnil na Madžarsko.²⁰⁶

Leta 1921 je to ravnateljstvo začelo izdajati Policijski dnevnik. V prvi številki je bil objavljen seznam 38 poklicnih tatov koles in seznam 86 nevarnejših vlomilcev. Razpošiljali so ga vsem okrajnim glavarstvom in političnim izpostavam, vsem orožniškim postajam, policijskim oblastvom in stražnicam. Rabil jim je kot pripomoček pri aretacijah zločincev, njihovem zasledovanju in drugih ukrepih. Izhajal je vsak delavnik in je bil natiptkan.²⁰⁷

NJEGOVO VELIČANSTVO ALEKSANDER

Prvi vladar nove države, kralj Peter I., je bil že dolgo časa bolan, in vse posle je vodil njegov sin, prestolonaslednik Aleksander. Med njegove naloge je sodilo tudi obiskovanje vseh pokrajin države, ki so bile zunaj nekdanje kraljevine Srbije.

Prestolonaslednikov prvi obisk v Sloveniji

Iz ministrstva za notranje zadeve so 8. oktobra 1919 brzojavili predsedniku deželne vlade v Ljubljani, da pripravljajo »komplot« med obiskom prestolonaslednika na Hrvaškem in v Sloveniji. Poverjeništvu za notranje zadeve je začelo takoj ukrepati. Predsednik deželne vlade je predlagal poverjeništvu, da bi obmejni komisariati začeli zavračati vse sumljive osebe, policijska oblastva pa spravila na varno ali odgnala vse anarhistične, boljševiske in odkrito protidržavne elemente.²⁰⁸

Do tega obiska tedaj ni prišlo, pač pa naslednje leto. Uporabili so ukrepe, predvidene jeseni 1919. Obisk je trajal od 26. do 29. junija 1920.

Poverjeništvu za notranje zadeve je 12. junija 1920 odredilo okrajnim glavarstvom v Brežicah, Krškem, Litiji, Ljubljani, Kranju, Radovljici, Celju in Mariboru, da so začasno preklicani že odobreni dopusti, tisti, ki so na dopustih, pa se morajo vrniti v službo.²⁰⁹ Orožništvo je 23. junija 1920 opravilo celodnevni tako imenovani deželni pogon, za katerega so pet dni prej izdelali obširen načrt.²¹⁰

²⁰⁶ AS, 61, 118. škatla, št. pov. 3026.

²⁰⁷ AS, 68, ban 14–2, fascikel 1923, št. 39342 in AS, 60, 6. škatla.

²⁰⁸ AS, 61, 52. škatla, št. 6452.

²⁰⁹ AS, 61, 52. škatla, št. 6298.

Prestolonaslednik je priredil več sprejemov za povabljenе goste tako v Ljubljani kot v Mariboru in na Bledu. Ko je bil 28. junija 1920 ob 19. uri tak sprejem v stekleni dvorani deželne vlade, je bil povabljen tudi policijski ravnatelj dr. Alojzij Guštin. Na sprejemu, ki je bil 29. junija ob 13. uri v Narodnem domu v Mariboru, sta bila med izbranimi gosti tudi dr. Ivan Senekovič in Henrik Sabothy, poveljnik 2. orožniškega bataljona s sedezem v Mariboru.²¹¹

Vsak s seznama povabljenih je prejel pisno vabilo, na katerem je nato potrdil, da bo prišel, in se podpisal. Vabilo je moral takoj vrniti deželni vladi. Tam je bil vodja pripravljalnega odbora za obisk dr. Leon Stare, sekcijski svetnik.

Prestolonaslednik in spremstvo so stanovali v hotelu Union. Predstavniki svetne in cerkvene oblasti so gostu pripravili pozdravne govore, ki so se ohranili.²¹²

Pred obiskom gosta v Mariboru je Bogumil Remec, poverjenik za notranje zadeve, poslal vodji tamkajšnjega policijskega komisariata zelo kratko brzojavko, ki jo bom navedel dobesedno, saj je zanimivo, kakšen besednjak je uporabil: »Povodom poseta Nj. Visočanstva regenta odredite najstrožje varnostne odredbe. Nadzirajte zlasti dohajajoče tujce in gledalce ob ulicah.«²¹³

Hvalnica gostu

Okrajno glavarstvo v Mariboru je 17. julija 1920 svojemu situacijskemu poročilu priložilo prepis pesmi, ki jo je na ta urad prinesla avtorica, gostilničarka in kmetica s Tezna, Ottilija Wreznig, rojena Maher. Bila je prava hvalnica prestolonasledniku, ki jo je napisala za njegov obisk v tem štajerskem mestu. Prepisal jo bom dobesedno:

»Aleksander!

1. Naš kralj iz Beograda
je prišel k nam sem gor,
obiskal lepi mesti
Celje in Maribor.
2. Naš kralj, lep vitez mladi,
mi ljubimo te vsi,
naš osvoboditelj mili,
si Aleksander ti.
3. Otel si nas suženjstva,
vzel tujcu nas iz rok,

²¹⁰ Enako kot opomba 209.

²¹¹ AS, 60, 25. škatla, ovoj Lista vabljenih gostov v Ljubljani, Mariboru in na Bledu.

²¹² AS, 60, 25. škatla, ovoj V cenzuro že predloženi govori.

²¹³ AS, 60, 26. škatla, št. 7302.

- ti lepe si in srečne
bodočnosti porok.
4. Si videl nas Slovence,
marljivi smo ljudje,
si videl našo zemljo,
zemljo, ki vse rodi.
5. Vinogradi na gričih
pozdravljali so te
in v bujnem žitnem polju
bogastvo nam cvete.
6. Iz pohorskega lesa
naj se ti zida grad,
kar ti je Nemec porušil,
Slovenec povrne rad.
7. In s štajerskim premogom
naj v peči ti gori
tak kak Slovenca srce
le za teboj plamti.
8. Iz štajerske pšenice
naj kruh ti gre v slast,
saj z dušo in telesom
Slovenec je tvoja last.
9. Če ti že Srb in Hrvat
da dušo in telo,
tedaj Slovenec da srce
povrhu še na to.
10. Naš kralj, naš Aleksander,
ti mili naš vladar,
pod tvojim žezlom biti
hoče Slovenec vsekdar.
11. Kaj trpel je naš narod
pod tujcem od nekdej
le pod teboj uporno
dobit Slovenci raj.
12. Ti pelji nas v višave,
ti kaži nam to pot,
naš kralj, naš Aleksander,
povzdigni ti naš rod.²¹⁴

Okrajni glavar je očitno štel, da je pesem izraz razpoloženja ljudstva ob prvem prestolonaslednikovem obisku v Mariboru, zato jo je tudi poslal v Ljubljano.

²¹⁴ AS, 60, 5. škatla, ovoj št. 8593.

Praznovanje in žalovanje

V kraljevini SHS so slabo leto dni po njenem nastanku določili, katere dneve bodo proslavljali. Minister za notranje zadeve je izdal sredi novembra 1919 ukaz, da so trije prazniki: 28. junij, Vidov dan; 12. julij, rojstni dan kralja Petra I., in 1. december, dan združitve oziroma nastanka nove države. Deželna vlada za Slovenijo je štiri dni zatem izdala razglas, kako je treba počastiti praznične dni. Povsod so morale biti najprej slovesne maše, nato pa vojaški sprevedi ali parade. Šole so morale biti zaprte, obrati in uradi pa niso smeli poslovati.²¹⁵

Praznovanje za policiste in orožnike skoraj ni prišlo v poštev. Praviloma so lahko proslavljali starešine, moštvo pa je moralo opravljati službo, morda še dalj kot preostale dni. Proslavljanje je namreč na javne kraje pritegnilo množice in možje postave so morali zagotavljati njihovo varnost in red.

Dne 16. avgusta 1921 je v Beogradu umrl kralj Peter I. Nasledil ga je regent Aleksander, saj je bilo v ustavi določeno, da je država nasledna monarhija.

Ministrski svet, ki je zastopal iz države odsotnega novega vladarja, ker je bil v Parizu na zdravljenju, je sklenil, da bo trajalo žalovanje za pokojnikom šest mesecev. Prvih šest tednov bo veljalo globoko žalovanje, kar je pomenilo, da do 27. septembra ni smelo biti nobenih hrupnih veselic in plesov, od 16. do 25. avgusta pa sploh nobene take prireditve.

Kako je bilo videti žalovanje v državnih uradih? Na vseh poslopijih je šest tednov visela črna zastava, nato pa so do konca šestmesečnega obdobja ob slovesnostih izobesili državno zastavo na pol droga. Uradniki so prvih šest tednov na levem rokavu nosili črn trak. Vse to je 27. avgusta razglasilo predsedstvo pokrajinske uprave za Slovenijo.²¹⁶

Vojska je zavarovala kralja

Novi kralj Aleksander se je z zdravljenja v Parizu vračal šele sredi septembra 1921. Poveljstvo dravske divizijske oblasti je poslalo 16. septembra 1921 pokrajinski upravi za Slovenijo pisni ukaz o zavarovanju železniške proge od Rakeka do Dobove, saj je kralj v Beograd potoval z vlakom. Progo so razdelili na tri odseke. Ljubljanski je obsegal progo od Rakeka do Ljubljane, trboveljski progo od Ljubljane do Zidanega Mosta in brežiški odsek od Zidanega Mosta do Dobove. Poveljniki teh odsekov

²¹⁵ Ukaz ministra notranjih stvari z dne 15. 11. 1919 o proslavi državnega praznika, Ur. list DVS, št. 164/19, z dne 25. novembra 1919.

²¹⁶ Razglas glede državnega žalovanja po blagopokojnem kralju Petru I., Ur. list PUS, št. 103/21, z dne 27. avgusta 1921.

so bili častniki vojske, po činu majorji, ki so jim dodelili po 120 vojakov za vsak odsek. Komisija, sestavljena iz poveljnika železniškega odseka, orožniškega častnika in sekcijskega inženirja jugoslovanskih železnic, je morala pred prihodom dvornega vlaka pregledati progo.

V prilogi k ukazu je isti poveljnik izdelal tudi razpored orožnikov na vsakem od treh odsekov. Na prvega je določil 71, na drugega 130 in na tretjega 122 mož. Na ljubljanskem odseku je progo varovala tudi varnostna straža, in sicer od Kozarij do Zaloga.²¹⁷

Z varovanjem kralja, ko je obiskoval zlasti Gorenjsko oziroma Bled z okolico, so imeli možje postave različne težave. To je veljalo za stražnike, detektive in orožnike. Navedel bom en tak primer.

Orožniška postaja v Mojstrani je 7. julija 1921 poročala o čudnem vedenju domačina Ernesta Rabiča, absolventa prava. Kazal je vse več znamenj duševne zmedenosti. Govoril je, da bo postal naš kralj in vzel za ženo kraljico Marijo, ženo kralja Aleksandra. Treba bi ga bilo odstraniti iz Mojstrane v času, ko je na Gorenjskem bival kralj Aleksander; sicer pa so ga orožniki stalno nadzorovali, so še pristavili v poročilu.

Naslednjega dne je okrajno glavarstvo v Radovljici sporočilo, da je odredilo obisk zdravnika pri omenjenem študentu in ta bo določil, ali naj ga oddajo v umobolnico. To se je tudi zgodilo in 19. julija 1921 so ga v spremstvu detektiva privedli na opazovanje v bolnišnico v Ljubljani.²¹⁸

Iz poročil za leto 1921, 1922 in 1923

V ta čas spadajo tudi nekateri prvi zanimivi podatki o delovanju policijskih oblasti v Sloveniji, zato jih bom na kratko predstavil.

Začel bom s Ptujem, ki je bilo najmanjše slovensko mesto z državno policijo. SHS policijska straža na Ptuju, kot se je tedaj uradno imenovala, je 20. septembra 1919 poročala mestnemu uradu na Ptuju, da so v noči z 19. na 20. september istega leta okrajni glavar dr. Otmar Pirkmajer in štirje njegovi kolegi, med njimi okrajni zdravnik in odvetnik, prepevali in kalili nočni mir. Ko je posredovala varnostna straža, njenega opozorila niso upoštevali.²¹⁹

Policijski oddelek okrajnega glavarstva na Ptuju je leta 1922 obravnaval 261 kaznivih dejanj, od katerih jih 25 ni uspel raziskati oziroma ni izsledil storilcev, kot so rekli. Zaradi različnih policijskih prestopkov so kaznovali 112 ljudi, kar je bilo skupaj 2655 dinarjev, in 15 dni zapora.²²⁰

Policijski komisariat v Mariboru je poslal 10. januarja 1921 poverjeništvu za notranje zadeve kratko poročilo o svojem delu za poslovno leto

²¹⁷ AS, 61, 97. škatla, št. pov. 1191.

²¹⁸ AS, 61, 104. škatla, št. pov. 3239.

²¹⁹ ZAP, 240. škatla, spis 14/448–1919.

²²⁰ ZAP, 258. škatla, spis 65–1923.

1920. Sprejeli so 45.770 vlog in dopisov, aretirali so 1820 ljudi in jih 887 policijsko kaznovali. Zaradi deliktov so prijavili 2375 ljudi, 93 žensk so aretirali zaradi prostitucije in 31 so jih predali v bolnišnico. Izdali so 14.801 potnih listin za domovino in tujino.²²¹

Iz tega obdobja so članki, ki so prikazovali organiziranost in delovanje policijskih oblastev v Sloveniji. Objavljeni so bili v reviji Policija, ki je izhajala v Beogradu, njen lastnik pa je bil visoki uslužbenec tamkajšnje policije. Pet let je izhajala že v kraljevini Srbiji, svoj šesti letnik pa je nadaljevala leta 1919. Vanjo so pisali tudi policijski strokovnjaki iz Slovenije, bodisi v slovenščini bodisi v srbohrvaščini.

Delo policijskega ravnateljstva v Ljubljani so prvič prikazali za poslovno leto 1921.²²² Pisec, ki se ni podpisal, je navedel, da so policijski stražniki tisto leto prijeli 1208 ljudi, detektivi pa 3021 ljudi. Kaznovali so 6082 ljudi, od teh 4257 denarno; znesek denarnih kazni je dosegel 375.703 kron in od te vsote je šlo v deželno blagajno 150.996 kron, preostanek pa v mestni proračun in proračun vseh treh krajevnih občin. Izdali so 5600 potnih listov za potovanje na tuje, 33 osebam so dali dovoljenje za nošenje oziroma posest orožja. Od kaznovanih so 803 ljudi izgnali v kraj rojstva. Odgon, kot so rekli temu ukrepu, je potekal po zakonu o policijski odpravi in odgonu z dne 27. julija 1871,²²³ ki je bil podlaga, da je dežela Kranjska 9. maja 1873 sprejela svoj predpis te vrste²²⁴. Njegova veljavnost se je prenesla tudi v novo državo. Za te naloge sta bila v Ljubljani dva odgonska sprevodnika, Karel Kupler in Jernej Perdan, plačana iz sredstev mestne občine Ljubljana.²²⁵

Podobno poročilo za leto 1922 je sestavil ravnatelj dr. Alojzij Guštin. Območje ravnateljstva je tedaj štelo 56.087 prebivalcev, v kar niso bili všteti vojaki. Državna policijska straža je štela 133 mož, kar je bilo 67 manj od predvidenega števila. Zaradi slabega zdravja so 37 stražnikov uporabljali za naslednje naloge: 4 v policijskih zaporih, 2 pri glavnem telefonu v policijskem ravnateljstvu, 4 za spremljanje zapornikov, 4 za pisarniško delo, 4 v krojaški in mizarski delavnici, 3 so bili v disciplinski obravnavi ali suspendirani, 16 pa jih je bilo na bolniškem dopustu. Območje ravnateljstva je bilo razdeljeno na osem stražnic oziroma inšpektoratov. Moštvo stražnice je opravljalo službo po okoliših in po stalnih opazovalnih točkah. Bilo je 12 stalnih opazovalnih točk in enako število nestalno zasedenih okolišev, ker ni bilo dovolj moštva. Na postaji južne železnice so imeli policijsko izpostavo. Policijskih detektivov je bilo 31 in

²²¹ AS, 61, 67. škatla, št. 496.

²²² Izveštaj o radu policijske direkcije u Ljubljani u 1921. godini, Policija, 13-14, 1922, str. 680-681.

²²³ Postava od 27. julija 1871, DZ, št. 35/71, z dne 11. avgusta 1871.

²²⁴ Postava od 9. maja 1873, veljavna za vojvodino Kranjsko, DZVK, št. 7/73, z dne 26. maja 1873.

²²⁵ AS, 103, 4. fascikel, št. 977/21.

so bili razdeljeni v tri skupine: za nadzor železniških postaj, hotelov in zbirališč; za preiskovanje kaznivih dejanj; za zbiranje nekazenskih informacij.²²⁶

V Ljubljani je bil od 25. do 28. avgusta 1923 V. katoliški shod, s katerim je Slovenska ljudska stranka potrdila svojo moč: z izkaznicami se je zboru udeležilo 38.065 ljudi. Sprevod si je 26. avgusta ogledal tudi kralj, in sicer z balkona sodne palače.²²⁷

Kralj je Slovenijo obiskal mnogokrat. Zadnjič je v Ljubljano pripotoval, tokrat simbolično, 6. septembra 1940, ko so mu v parku Zvezda odkrili veličasten spomenik. Ob tej priložnosti je bila velika slovesnost, na kateri je sodelovala častna četa vojske, stražniki in detektivji pa so morali poskrbeti za red in mir. Spomenik so odstranili italijanski vojaki, ko so aprila 1941 zasedli Ljubljano.

Revija Policija je leta 1923 in 1924 objavljala poročila o delovanju policije v večjih mestih države. Na vrsto je prišel tudi policijski komisariat v Mariboru. Mesto je tedaj štelo okoli 30.000 prebivalcev. Na komisariatu je bilo zaposlenih 214 ljudi. Območje je bilo razdeljeno na štiri četrti, v katerih je bila po ena policijska stražnica, ena pa je bila še na železniški postaji in je spadala v pristojnost komisariata obmejne in železniške policije. Stražniki so opravljali službo v štirih izmenah, ponoči je bila za dve četrti skupna patrulja na kolesih.²²⁸

Leta 1923 so v Mariboru prijeli 61 prostitutk, med katerimi je zdravnik ugotovil 18 spolno bolnih. Zaradi policijskih prestopkov so kaznovali 602 človeka. Izgnali so 1093 državljanov SHS in 33 tujcev, pri čemer so se ravnali po nekdanjem štajerskem deželnem zakonu z dne 15. decembra 1871 in 19. decembra 1890. Globe so bile 16.365 dinarjev. Izdali so 355 orožnih listov.²²⁹

NAJRAZLIČNEJŠI PROTESTI

Kmalu po prevratu je bilo v naših mestih več protestnih zborovanj državljanov, ki so s tem izražali svoje nezadovoljstvo. Šlo je za pestro vrsto socialnih slojev, od delavcev do študentov, ki so jim tedaj pogosto rekli tudi dijaki.

²²⁶ Gustin A.: Izveštaj o radu policijske direkcije u Ljubljani, Policija, 13–14, 1924, str. 515–524.

²²⁷ Slovenska kronika XX. stoletja, 1900–1941, Nova revija, Ljubljana 1995, str. 290–291.

²²⁸ Vek. Keršovan: Policija u Mariboru, Policija, 19–20, 1923, str. 768–770.

²²⁹ Statistika poslovanja kraljevega policijskega komisariata v Mariboru za leto 1923, Policija, 3–4, 1924, str. 124–126.

Po Zaloški cesti je odmevalo

Konec aprila 1920 je bila v Sloveniji velika stavka železničarjev, ki je vznemirila oblast. Padla je prav v čas, ko so se zahodne sile pripravljale na oborožen poseg zoper madžarsko revolucionarno oblast, ki naj bi potekal tudi z ozemlja Jugoslavije. Med to stavko, 22. aprila 1920, je policijsko ravnateljstvo v Ljubljani zaprosilo poverjeništvo za notranje zadeve, naj mu dovoli izposojjo deset koles za patroljno službo po Ljubljani, nujno pa bi potrebovali tudi osebni avtomobil s šoferjem. Poverjeništvo je to še istega dne odobrilo in kolesa naj bi si izposodili pri tvrdki Gorec v Ljubljani. Ravnateljstvo je 5. maja 1920 sporočilo poverjeništvu, da si niso izposodili koles in ne dobili avtomobila; za slednjega niso mogli zagotoviti bencina. Res bi nujno potrebovali lastno motorno vozilo; v proračunu za leto 1920/21 je bilo predvideno za nabavo avtomobila 200.000 kron in za njegovo vzdrževanje še 100.000 kron.²³⁰

Po spopadu med varnostnimi silami in stavkajočimi 24. aprila 1920 na Zaloški cesti se je še istega dne ob 11.30 sestala deželna vlada na svoji izredni, 141. seji, na kateri je obravnavala te dogodke. V spopadu je sodelovalo 20 orožnikov in 5 stražnikov ter okoli 3000 demonstrantov, posledica pa je bilo deset mrtvih in 17 ranjenih.

Odločila je, da je bilo do nadaljnega v Ljubljani, Mariboru in Celju prepovedano vsako zbiranje v gručah, po 22.00 ni bilo dovoljeno gibanje na ulicah, vrata hiš so morala biti zaprta po 20. uri, gostilne in kavarne so morale nehati poslovati ob 21.00, vsi drugi javni lokali pa ob 21.45. Policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani in policijskemu komisariatu v Mariboru so odobrili po 20.000 kron, okrajnima glavarstvom v Celju in na Ptujju pa po 10.000 kron za organiziranje posebne konfidentske službe.²³¹

Simon Vrhunc, okolišni nadzornik varnostne straže, je bil na dan spopada sprva na Zaloški cesti, toda od tam se je vrnil v vodmatsko stražnico in pustil moštvo samo. Disciplinska komisija policijskega ravnateljstva v Ljubljani ga je zato 11. maja 1920 kaznovala s pisnim ukorom ob grožnji, da bo degradiran, če bo v enem letu storil podoben prestopok. Ker se ni pritožil, je disciplinska kazen postala pravnomočna.²³²

Disciplinska komisija istega ravnateljstva je 19. aprila 1920 kaznovala Antona Minkuša, okolišnega nadzornika straže, z upokojitvijo ob znižanju pokojninskih prejemkov za 10 odstotkov. Krivili so ga, da je bil pijan v službi, da magistratu ni predal 1060 kron, ki so jih zbrali stražniki za nakup slanine, itd. Preden je bila kazen razglašena, je storil nove prestopke: nezanesljivo se je vedel med železničarsko stavko, kakor »da

²³⁰ AS, 61, 48. škatla, št. 4791.

²³¹ AS, 60, 12. škatla, zapisnik 141. seje DVS.

²³² AS, 61, 59. škatla, št. 9829.

paktira s komunisti«, žalil svojega predpostavljenelega, vložil tožbo zoper kolege v službi, neupravičeno obtožil inšpektorat državnih železnic v Ljubljani goljufije v višini 232.845 kron itd. O svoji disciplinski zadevi se je obrnil na politično stranko, tam obrekoval svoje predpostavljene ter s tem povzročil posredovanje osrednjih oblasti v Beogradu.

O obeh zadevah so iz notranjega ministrstva 31. maja 1920 res zahtevali pojasnila in vse spise. Poverjeništvu je poslalo 6. julija 1920 gradivo v Beograd in od tam so 21. julija istega leta sporočili, da na disciplinska ukrepa zoper oba nadzornika nimajo pripomb.²³³

Policijskemu komisariatu v Mariboru so očitali, da varnostna straža ni predajala stavekajočih železničarjev načelnikom železniških postaj oziroma komandirju IV. odreda v Mariboru. Vodja tega urada je zato 29. aprila 1920 o tem poročal poverjeništvu za notranje zadeve, kjer je ta očitok ovrgel. V času od 23. do 29. aprila 1920 so stražniki prijeli 163 stavekajočih železničarjev in jih predali železniškim oziroma vojaškim oblastem. Enega od njih so aretirali dvakrat in enega celo trikrat. Vojaške oblasti so tiste privedene, ki so pristali na delo, zaprisegle in izpustile, druge zaprle, tujce pa izgnale iz države. Ker je bilo na seznamu stavekajočih mnogo železničarjev, ki niso bivali na območju komisariata, so o tem obvestili okrajno glavarstvo v Mariboru ali neposredno orožniške postaje. Svoje poročilo je sklenil takole: »Po vsem tem pritožba obratnega ravnateljstva južne železnice, da policija zanemarja svoje dolžnosti, nikakor ni utemeljena, prav nasprotno se mora ožigosati, da pristojne železniške in vojaške oblasti niso dobro organizirale prevzemanja privedenih železničarjev.«²³⁴

Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je 30. aprila 1920 poročalo državnemu pravdništvu, da je bilo zaradi udeležbe na Zaloški cesti 24. aprila 1920 aretiranih 5 ljudi, 16 pa ovadenih.²³⁵

Moštvo policijskega oddelka pri okrajnem glavarstvu v Celju je 5. maja 1920 prejelo denarne nagrade za izredno delo ob železničarski stavki: 56 redarjev in agentov je prejelo po 20 kron na dan. Pri tem pa so pozabili na svojih osem mož, ki so tedaj službovali v Zidanem Mostu in so bili začasno dodeljeni orožnikom. Po dolgem dopisovanju so tudi tem 7. aprila 1921 izplačali nagrade.

Ljubljansko policijsko ravnateljstvo je plačalo pogrebne stroške za padle na Zaloški cesti, o čemer so 9. februarja 1921 poročali poverjeništvu za notranje zadeve, saj so prej mislili, da bo ta sredstva poravnala deželna vlada za Slovenijo.²³⁶

²³³ Enako kot opomba 232.

²³⁴ AS, 61, 51. škatla, št. 5507.

²³⁵ AS, 61, 47. škatla, ovoj št. 4451, št. 4486.

Dogodek na Zaloški cesti je bil po drugi svetovni vojni razglašen kot dan železničarjev in to je trajalo do 12. decembra 1996, ko je slovenska vlada sklenila, da bo to odslaj 2. junij, ko je na slovensko ozemlje pripeljal prvi vlak.

Žalosten dogodek na Zaloški cesti je vse do danes različno ocenjevan. Kmalu po drugi svetovni vojni je vodilni slovenski politik zapisal, da so bili strelji na tej cesti eden od dejavnikov, ki so vplivali na to, da so se koroški Slovenci pol leta pozneje opredelili za življenje pod republiko Avstrijo: »Za nameček je slovenska buržoazija še s strelji na Zaloški cesti tako rekoč tik pred plebiscitom pokazala, kaj zna.«²³⁷

Ta dogodek je v svojih spominih omenil tudi znamenit slovenski pisatelj, saj je deset let po drugi svetovni vojni zapisal, da so najprej »počili strelji iz vrst demonstrantov, dva orožnika sta padla. Oddan je bil skupen strel, osem je bilo mrtvih in 11 ranjenih.«²³⁸

Kako vzdrževati red med protesti

Vsi varnostni uslužbenci, orožniki in stražniki so se pogosto ubadali z vprašanjem, kako zagotavljati red in varnost na shodih, še posebej, če so opozicijskega ali celo protestnega značaja. Odgovor res ni bil preprost, saj so se s to zagato ubadali tudi v tujini.

Poverjenišтво za notranje zadeve je 23. avgusta 1920 prejelo z roko napisano zaprosilo, verjetno županstva iz Trebnjega, da bi orožniki skrbeli za varnost udeležencev javnih shodov, še posebej duhovnikov, ki so na takih zborih izpostavljeni nasilju. Čez pet dni je poverjenišтво razposlalo okrožnico vsem okrajnim glavarstvom in njihovim političnim izpostavam, mestnima magistratoma v Celju in na Ptuju, policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani in policijskemu komisariatu v Mariboru ter civilnemu komisarju za Prekmurje, v njej pa je naročilo, naj zagotovijo vse potrebno, da bi bila na shodih zagotovljena osebna varnost vseh udeležencev.

Poverjenišťvo je 26. novembra 1920 razposlalo navedenim naslovnikom novo okrožnico, v kateri je uvodoma zapisalo, da je neko oblastvo 1. stopnje prejšnjo okrožnico enostavno razposlalo orožniškim postajam, ne da bi dodalo svoje napotke. Zaradi tega je poverjenišťvo tokrat podčrtalo, da so za red na shodih najprej odgovorni reditelji, nato pa županstva oziroma lokalna policija; samo če ta dva dejavnika ne moreta zagotoviti reda, resno pa je ogrožen javni red in mir, sme nastopiti orožništvo. Orožništvo štiti vse udeležence, tudi duhovnike, pred nasiljem in tako naj poučijo orožniške postaje, je sklenila okrožnica.²³⁹

Tri dni po za nas neuspešnem plebiscitu na Koroškem so bile v Mariboru demonstracije proti Nemcem, ki so povzročile tudi gmotno škodo.

²³⁶ AS, 61, 69. škatla, št. 1782.

²³⁷ Edvard Kardelj: Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, DZS, Ljubljana 1957, str. 337.

²³⁸ Franc Saleški Finžgar: Leta mojega popotovanja, Zbrano delo, 12. knjiga, DZS, Ljubljana 1992, str. 336.

²³⁹ AS, 61, 60. škatla, št. 10130.

Na začetku maja 1921 je poverjeništvu za notranje zadeve poslalo policijskemu ravnateljstvu v Mariboru dopis, v katerem so policijski strokovnjaki opisali, kako naj bi se varnostna straža ravnala ob takih dogodkih.

Odgovorni uradnik straže bi moral izdelati pisni načrt, ki bi obsegal šest sestavin:

- razmestitev stražnikov po mestu, njihovo število in vodje,
- objekte, ki so jih morali zavarovati in moč teh oddelkov,
- kateri prostori so zaprti za protestnike in kam naj se razženejo,
- kdaj in kako je treba nastopati proti demonstrantom,
- način vzdrževanja zveze med oddelki straže,
- kdo vodi celotno službo.

Načrt je bilo treba shraniti v spisu in ga v prepisu dati uradnikom straže, ki so skrbeli za javno varnost na shodu, slednji pa so morali moštvu dati še natančnejša navodila za delo.²⁴⁰

To vprašanje je ostalo živo ves čas obstoja kraljevine Jugoslavije, o čemer priča tudi članek, objavljen leta 1940.²⁴¹ Napisal ga je policijski stražnik 2. razreda in iz njega povzemam nekaj zanimivih misli, ki so aktualne še danes.

Veljati mora načelo, da policija razžene demonstrante brez človeških žrtev. Pri tem bi bilo treba uporabiti vse tehnične možnosti, na primer prevoz z avtobusi v bližino shoda, ročne ali tromblonske bombe s solzivcem, vodni top z obarvano vodo. Opisal je, kako naj bi bil videti tak vodni top, da bi bil kar najbolj učinkovit. Imel naj bi dva med seboj neodvisna motorja, in sicer prvega za pogon vozila in drugega za pogon brizgalne, da bi le-ta lahko delovala tudi med gibanjem vozila. Za komandirja vozila bi bila potrebna posebna odprtina, da bi skozi jo lahko pozival (neposredno ali po megafonu) množico, naj se razide, kajti tako pozivanje je nujno, da bi proti protestnikom mogli uporabiti 129. člen kazenskega zakonika.²⁴² Vse odprtine na oklepu vozila bi morale imeti pokrove.

Tudi ženske niso mirovale

Ker je bila tedanja družba socialno, razredno, politično in tudi sicer razklana, ni prihajalo le do shodov različnih vrst, marveč so se včasih hkrati s shodi enih odvijali shodi drugih, čemur navadno rečemo protishodi. Varnostne sile so morale s tem računati in se primerno ravnati. Tudi ženske niso mirovale.

²⁴⁰ AS, 61, 78. škatla, št. 6246.

²⁴¹ Dimitrije Šotra: Nov način rasturanja demonstracija, Kriminalna biblioteka, 12, 1940, str. 283–285.

²⁴² Kazenski zakonik za kraljevino SHS, Ur. list LMO, št. 74/29, z dne 18. julija 1929. 129. člen tega zakonika se je glasil: »Če se zbere več oseb v mnogoto, pa jih pristojni državni uslužbenec pozove, naj se razidejo, a se ne razidejo, se kaznuje vsakdo, ki ne sluša povelja za razid, z zaporem do šestih mesecev ali v denarju do 5.000 dinarjev.«

Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je 26. januarja 1920 poslalo predsedstvu deželne vlade za Slovenijo poročilo, ki ga je napisal revirni nadzornik Jože Habe, nanašal pa se je na dogodek prejšnjega dne. Zveza služkinj in Zveza delavk sta 25. januarja priredili shod v veliki dvorani hotela Union v Ljubljani, ki se ga je udeležilo okoli 2000 žensk. Geslo zbora je bilo: volilna pravica (tudi) za ženske. Nadzornik je v poročilu navedel govornice in kratko vsebino njihovih govorov. Ko so udeleženske sprejele resolucijo shoda, so odšle pred vladno palačo in slugi predsedstva vlade oddale izjavo za predsednika deželne vlade dr. Gregorja Žerjava. Nato so se razšle, incidentov ni bilo.²⁴³

Božo Milošević, pravoslavni duhovnik, je 19. februarja 1921 v Mestnem domu v Ljubljani predaval o narodni cerkvi z naslovom »Kaj prinaša ustavodajna skupščina: svobodo vesti ali svobodo veroizpovedi«. Na stopnišču in pred domom se je zbralo približno 500 žensk, privrženek Slovenske ljudske stranke, delavke in služkinje, ki so hotele predavanje preprečiti. Vzklikale so: »Dol z Lutrom! Ven z Antikristom!« Na kraj so prispeli gasilci in v ženske naperili vodni curek. Do kože moker je bil tudi policijski nadkomisar Avgust Del Linz, ki je bil tam po uradni dolžnosti. Kdo je poklical gasilce, ni bilo znano. Posredovati je morala varnostna straža, ki je prijela 6 ljudi in jih po zaslišanju izpustila. To je ljubljansko policijsko ravnateljstvo navedlo v dnevnem poročilu za 20. februar 1921, ki ga je poslalo deželni vladi.²⁴⁴

Ministrstvo za notranje zadeve je poslalo 28. decembra 1921 pokrajinski upravi za Slovenijo šifrirano brzojavko, ki je naročala, da je treba preprečiti vsako nadaljnje zaostrovanje odnosov z Italijo, za kar so odgovorni šefi krajevnih oblasti. To naročilo je bilo povezano z dogodki v Splitu in Šibeniku. Naslednji dan je oddelek za notranje zadeve razposlal okrožnico podrejenim uradom, v kateri so zapisali, da »so šefi lokalnih oblasti osebno odgovorni za vsako škodo, ki bi nastala zaradi njih pomanjkljive energičnosti in nespretnosti«. ²⁴⁵

Narodna obrana v Mariboru je nameravala za 1. januar 1922 dopoldne sklicati protestni shod na glavnem trgu proti italijanskim izzivanjem v Šibeniku, nato pa bi šli v sprevedu po mestu. Shod so 29. decembra 1921 prijavili policijskemu komisariatu v Mariboru. Takoj po priglasitvi je policijski nadsvetnik Vekoslav Keršovan pisal v Ljubljano in prosil za pojašnilo, ali naj shod dovolijo ali ne. V oddelku za notranje zadeve je uradnik s peresom pripisal, da je bilo vodji Keršovanu naročeno, naj ravna po omenjeni zaupni brzojavki notranjega ministrstva in osebno vpliva na sklicatelja, da bi odstopil od protesta; če to ne bi bilo uspešno, pa naj zbor prepove.²⁴⁶ Shoda res ni bilo.

²⁴³ AS, 61, 41. škatla, št. 1096.

²⁴⁴ AS, 61, 70. škatla, št. 2126 in 2232. AS, 60, 6. škatla, ovoj št. 2924.

²⁴⁵ AS, 61, 125. škatla, št. pov. 2192.

²⁴⁶ AS, 61, 125. škatla, št. pov. 2210.

Vsebina študentskih zahtev

Med tistimi, ki so pogosto izražali nestrinjanje ali nezadovoljstvo z dogajanjem doma ali na tujem, so bili zlasti študenti in dijaki.

Z njimi je kmalu po 23. avgustu 1919,²⁴⁷ ko je bila ustanovljena ljubljanska univerza, imela določene težave zlasti ljubljanska policija. Njihovi protesti bodisi v zaprtih prostorih bodisi na prostem, povezani tudi s sprevodi, so imeli različno vsebino, ki sem jo povzel po obširni študiji poznejšega univerzitetnega profesorja²⁴⁸:

- izboljšanje gmotnih razmer slušateljev in profesorjev na univerzi,
- proti okrnitvi ali celo razpustitvi slovenske univerze,
- za pravice primorskih Slovencev in proti italijanskemu zatiranju manjšine,
- proti ravnanju policije do študentov in krnitvi avtonomije univerze,
- za pravice političnih zapornikov,
- proti režimu in njegovi zunanji politiki,
- za mir in proti fašizmu.

Ob protestih, naperjenih proti italijanski zasedbi naših krajev, so se najprej obračali na predstavnike tedanjih oblasti, ki so se sprva radi odzvali. Italijanski fašisti so 13. julija 1920 v Trstu požgali slovenski Narodni dom. Naslednjega dne ob 20. uri se je zbralo pred hotelom Slon v Ljubljani okoli 5000 protestnikov, ki so odšli pred poslopje deželne vlade. Tam jim je spregovoril predsednik in nato sprejel tričlansko delegacijo. Zatem so se napotili pred poslopje Kazine, kjer je bilo poveljstvo dravske divizijske oblasti, in na Aleksandrovo cesto, kjer je bilo stanovanje poveljnika dravske divizije; tudi general Dakić je množico nagovoril.²⁴⁹

Dne 15. julija 1920 je bilo podobno protestno zborovanje na Glavnem trgu v Mariboru, ki se ga je udeležilo koli 6000 ljudi.²⁵⁰

Dne 16. julija 1920 je bilo vlomljeno v poslopje, kjer je bivala italijanska delegacija. Odnoseni sta bili sliki italijanskega kralja in kraljice. Storilec je prišel v stavbo, kljub temu da jo je varovala straža, in je sliki poskušal zažgati pred hotelom Slon, a ga je straža aretirala; šlo je za begunca iz Pulja.²⁵¹

Akadska podružnica Jugoslovanske matice je pripravila 20. marca 1924 shod pred poslopjem univerze, s katerim so protestirali ob tretji ob-

²⁴⁷ Zakon o vseučilišču kraljestva SHS v Ljubljani, Ur. list DVS, št. 140/19, z dne 1. septembra 1919.

²⁴⁸ Slavko Kremenšek: Slovensko študentovsko gibanje 1919–1941, Mladinska knjiga, Ljubljana 1942.

Pavle Čelik: Manj »čisto« študentovsko gibanje, Delo, 26. avgusta 1989, str. 22.

²⁴⁹ AS, 60, 5. škatla, ovoj št. 8064.

²⁵⁰ AS, 60, 5. škatla, ovoj št. 8064, št. 08130.

²⁵¹ Enako kot opomba 249.

letnici priključitve Primorske k Italiji. Po zborovanju, na katerem je govoril tudi dr. Franjo Baš, predsednik omenjene podružnice, so se napotili po Šelenburgovi, Aleksandrovi in Bleiweisovi cesti do vladne palače; tam so dr. Špornu, velikemu županu ljubljanske oblasti, izročili besedilo na shodu sprejete resolucije. Manifestirati so hoteli tudi ob vrnitvi do univerze, kjer naj bi se razšli, a jih je varnostna straža razgnala. Pohoda se je udeležilo okoli 120 slušateljev.²⁵²

Med svojo praktično izkušnjo »srečanj« s stražniki so akademski slušatelji v Ljubljani razvili tudi zanimivo taktiko, ki je zadevala vedenje ob igranju državne himne. S tem je bilo več težav.

Poverjenišтво za notranje zadeve je razposlalo 16. decembra 1919 okrožnico podrejenim oblastvom. Nanašala se je na igranje narodne himne v javnih lokalih. Igrale so jo celo umetniške godbe ali cigani, zato gostje niso vedeli, ali naj vstanejo ali ne. Zaradi tega je prihajalo do očitkov nepatriotizma. Da bi se temu izognili, naj bi oblastva prve stopnje razglasila prepoved takega igranja himne v gostilnah, kavarnah in na podobnih krajih.

Notranje ministrstvo je 8. septembra 1921 naročilo, da je treba vsa pevska društva opozoriti na to, da ob petju himne upoštevajo po eno srbsko, hrvaško in slovensko kitico, ne pa le ene od njih; to naj bi veljalo do dokončne določitve besedila državne himne.

Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je 7. januarja 1922 poročalo o demonstracijah študentov 30. decembra 1921 v Ljubljani ob šibeniških dogodkih. Varnostna straža je imela nalogo, da jim prepreči odhod v mesto. Hotela jih je razkropiti, v tistem trenutku pa so začeli peti državno himno in stražniki so salutirali, tiste pa, ki tega niso storili, so slušatelji zmerjali. Zaprosili so za tolmačenje, kako naj bi ravnala straža ob takih priložnostih, saj je šlo za zlorabo himne. Ali naj bi demonstrante, ki pojejo himno, kaznovali, so se spraševali pisci poročila. Poverjenišтво je odgovorilo, da je to prepuščeno poveljniku straže ob demonstraciji, ki oceni, ali je petje himne izraz domoljubnih čustev ali pa le krinka za oviranje stražnikov; če bi šlo za slednje, je treba storilce policijsko kaznovati. Stražnikom ni treba salutirati, so 20. januarja 1922 sklenili dopis.

Oddelek za notranje zadeve pri pokrajinski upravi za Slovenijo je 4. junija 1923 pisal poveljstvu V. orožniške brigade v Ljubljani ter vsem političnim in policijskim oblastvom prve stopnje o petju himne med demonstracijami. Pri tem so navedli ti smernici: varnostni stražniki ali orožniki ne salutirajo, marveč opravljajo svojo dolžnost; nedopusten je vsak postopek, ki bi oviral varnostno stražo ali orožnike pri opravljanju službe. To pa ni veljalo za popolnoma domoljubne manifestacije, ki so izključevale kaljenje javnega reda in miru.²⁵³

Že tedaj so bile zagate zaradi solidarnosti med študenti po svetu. Mini-

²⁵² AS, 61, 123. škatla, št. pov. 739.

²⁵³ AS, 61, 115. škatla, št. pov. 1875.

strstvo za notranje zadeve je 11. junija 1920 obvestilo deželno vlado za Slovenijo, da so poslali makedonski študenti na univerzi v Sofiji slušateljem v Zagrebu in Ljubljani izjavo, v kateri prosijo podporo za avtonomijo Makedonije v mejah kraljevine SHS. Dopis je podpisal Živojin Lazić, načelnik oddelka za javno varnost.²⁵⁴

Nemirno dijaštvo

V tistih letih so pogosto izenačevali dijake in študente, največkrat so s prvim izrazom označevali oboje. Zato je prav, da v tem razdelku posebej namenim majhno pozornost pravih dijakom, torej srednješolcem.

Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je 16. februarja 1920 pisalo Višjemu šolskemu svetu v slovenski prestolnici o dijaških prireditvah, ki so trajale pozno v jutro. »Ker pa se kažejo posledice, ki jih je pripisovati preveliki svobodi srednješolcev«, se je omenjeno ravnateljstvo odločilo, da ne bo več dovoljevalo, da bi prireditve trajale tako dolgo, kot so na priporočilo ravnateljstev srednjih šol doslej.²⁵⁵

Po nalogu mestnega magistrata v Mariboru so 20. in 21. februarja nadomestili nemške cestne table s slovenskimi. Ponoči z 21. na 22. februar so neznanci svež slovenski ulični napis na vogalu Slovenske in Gosposke ulice premazali s človeškim blatom. Slovensko dijaštvo je začelo protestirati in odstranjevati nemške napise na lokalih in drugod, kjer so še bili. To je potekalo 22. in 23. februarja 1920. Policijski komisariat je opozoril vodstva šol, naj s tem nehajo. Ko je poročilo o teh dogodkih prispelo na poverjeništvu za notranje zadeve v Ljubljani, so ga od tam poslali poverjeništvu za uk in bogočastje s prošnjo, naj tako delovanje dijakov preprečijo.²⁵⁶

Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je 26. septembra 1921 poročalo o protestih, ki so bili dva dni prej. Nacionalistična mladina je 24. septembra zvečer namreč protestirala zoper škofa, ki istega dne ni pustil brati maš zadušnic za pokojnim kraljem Petrom I. Osvoboditeljem, kot so mu tudi uradno rekli. Mladina je hotela demonstrirati tudi pred samim škofijskim dvorcem, a jim je to preprečila varnostna straža. Zato so odšli pred pošto in pred poslopje poveljstva dravske divizijske oblasti na Kongresnem trgu; tam so peli državno himno, vzklikali proti škofu in duhovnikom, nato pa so se razšli.²⁵⁷

²⁵⁴ AS, 61, 52. škatla, št. 6402.

²⁵⁵ AS, 61, 42. škatla, št. 1797.

²⁵⁶ AS, 61, 44. škatla, št. 2397.

²⁵⁷ AS, 61, 83. škatla, št. 10232/IV.

Nered v gledališču

V tistih časih je prihajalo do nemira in nereda tudi v gledališču. Navedel bom nekaj takih dogodkov, in sicer za ves čas kraljevine Jugoslavije.

V opernem gledališču v Ljubljani je bila 16. aprila 1919 na sporedu pantomima Ugrabljena Evelina. Proti koncu predstave so nekateri gledalci glasno zahtevali, naj s tem nehajo, večina pa jih je bilo navdušena nad dogajanjem na odru. Nasprotnike predstave so potisnili iz dvorane in jih zmerjali: »Ven s klerikalci, ven s farji!« O tem dogodku je naslednji dan poročal nadkomisar Alojzij Geržinič in ocenil, da je bilo z obeh strani gledalcev vse pripravljeno vnaprej, sicer pa bi kazalo igro prepovedati. Njegovo poročilo so takoj poslali poverjeništvu za notranje zadeve in to je 18. aprila 1919 predstavo prepovedalo. Slovenski gledališki konzorcij v Ljubljani je 23. aprila pisal poverjeništvu, da bi prepoved utegnila škodovati gledališču, zato so predlagali, da bi si cenzurni kolegij ogledal predstavo in določil morebitne popravke. Poverjeništvu je 9. junija 1919 res določilo nekaj popravkov in igro so smeli uprizarjati še naprej.²⁵⁸

Ljubljanski pododbor Združenja gledaliških igralcev SHS je 25. oktobra 1920 pisal upravi Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani o razmerah v tem gledališču. Očitek je letel na dve strani. Prvi je bil, da je uprava dajala prednost ruskim delom na škodo slovenskih in gledalci vsebine niso razumeli, drugi pa, da so imeli ruski igralci boljše plače kakor domači, zato so zahtevali, naj z obojimi ravnajo enako. Razmere je treba urediti do konca oktobra, so zapisali podpisniki.

Uprava gledališča jim je odgovorila prav na dan, ki so ga nezadovoljni postavili kot rok za ureditev razmer. V odgovoru so zapisali, da plač ni mogoče povišati, saj so igralci že zdaj bolje plačani kot uradniki 8. ali 7. plačilnega razreda. Zoper agitatorje bodo uvedli disciplinski postopek, je še zagrozila uprava. Pododbor je odgovoril naslednji dan in sporočil upravi, da je bil tega dne sestanek vseh članov, na katerem so sklenili, da bodo 1. novembra začeli stavkati.

Gledališka uprava je 3. novembra 1920 obširno poročala poverjeništvu za notranje zadeve, kakšne so razmere v gledališču, na koncu pa zapisala, da ta pododbor v svojih tiskovinah uporablja državni grb, čeprav je zasebno društvo. Predlagala je še, da bi prepovedali igralcem predstave v lastni režiji.

Poverjeništvu je 7. novembra 1920 o zadevi poročalo ministrstvu za notranje zadeve in od tam so 12. novembra odgovorili, da pododbor ni upravičen do uporabe državnega grba. Še isti dan je poverjeništvu poslalo okrožnico vsem političnim in policijskim oblastvom prve stopnje. V njej so naročili, naj nadzirajo morebitno uporabo grba in ob kršitvi ukrepajo.²⁵⁹

²⁵⁸ AS, 61, 1919, fascikel 2801–3600, št. 3322.

Med predstavo opere Tosca 16. aprila 1921 je izbruhnil nered, za katerega je bil povod pretep med opernim pevcem Kovačem in kritikom Kogojem. Posredovala je policija, ki je aretirala 29 ljudi, od teh 19 visokošolcev. Dogodek je doživel širok odmev v tisku in stražniki so bili deležni precejšnje kritike s strani študentov.²⁶⁰

Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je 24. aprila 1928 prepovedalo uprizoritev drame Kriza, ki jo je napisal Rudolf Golouh, predstava pa bi morala biti v narodnem gledališču v Ljubljani. Na to odločitev se je čez tri dni pritožilo društvo Delavska telovadna in kulturna zveza Svoboda v Ljubljani in veliki župan ljubljanske oblasti je predstavo dovolil, iz besedila pa je bilo treba črtati nekaj prizorov. O svoji odločitvi so nato obvestili tudi veliko županstvo mariborske oblasti.²⁶¹

Društvo Delavska telovadna in kulturna zveza Svoboda v Ljubljani je 24. aprila 1929 poslalo policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani v pregled in odobritev žaloigro Rušilci strojev, ki jo je napisal Ernest Taller, prevedel pa Mile Klopčič. Hoteli bi jo uprizoriti 11. maja 1929 v Drami SNG. Ravnateljstvo je že 27. aprila ocenilo, da vsebuje drama mržnjo do obstoječega družabnega in socialnega reda, spodbuja k nasilnim dejanjem, umorom ter žali verska in npravna čustva, zato je ni dovolilo. O tem so obvestili vse pristojne politične in policijske oblasti v Sloveniji.²⁶²

V Drami SNG so začeli 5. novembra 1932 uprizarjati komedijo nemškega pisatelja Carla Zuckmayerja Veseli vinograd. Mladi katoliški intelektualci so ocenjevali, da je neprimerna, zato so hoteli doseči, da bi jo umaknili s sporeda. Ko se je 27. novembra 1932 začela večerna predstava, so začeli ploskati in vzklikati, da igralci niso mogli nastopiti. Spustili so zastor, občinstvo pa je še naprej protestiralo. Po približno polurnem odmoru so zastor dvignili in hoteli ob razsvetljeni dvorani začeti s predstavo. To je še bolj razburilo občinstvo in na oder je priletela steklenica amoniaka, da je zasmrdelo po dvorani. Gledalci so odru obrnili hrbet in zapeli slovensko himno.

Uprava gledališča je poklicala na pomoč policijo in predstava je bila prekinjena. Del občinstva se je zadrževal pred gledališčem in protestiral še naprej. Okoli 300 mladih se je odpravilo v mesto in sprevid se je razširil pred Mestnim domom, ko je bila ura 21.30.

Komedija je od svoje krstne uprizoritve leta 1925 v Berlinu doživljala proteste v Nemčiji in Avstriji. Šlo je za delo, ki je pomenilo prehod od ekspresionizma k socialnemu realizmu.

Dnevnik Jutro je 18. decembra 1932 objavil izjavo 32 slovenskih kulturnih delavcev, ki so nasprotovali gonji zoper to komedijo, sproženo zlasti s strani dnevnika Slovenec.²⁶³

²⁵⁹ AS, 61, 66. škatla, št. 13064.

²⁶⁰ AS, 60, 6. škatla, št. 3984.

²⁶¹ AS, 87, 12. fascikel, št. pov. 234–28.

²⁶² AS, 87, 16. fascikel, št. pov. U 518–29.

V Operi SNG v Ljubljani je bila 7. decembra 1940 predstava, v kateri je prvič kot pevec nastopil policijski pristav Ivan Polak, z umetniškim imenom Ivan Ivanov. Za to so izvedeli dijaki oziroma študenti in se pripravili na ustrezen nastop zoper tega policista. Ko je pevec prišel na oder, so začeli vzklikati, ploskati in cepetati z nogami, kar je pomenilo, da mu ploškajo, še preden je odprl usta. Policisti v civilu, ki so prišli v opero zaradi namigov o neredu, niso imeli razloga za posredovanje.²⁶⁴

ALI UKINITI ALI NE

Nad policijskimi uradi zunaj Ljubljane je včasih obviselo vprašanje, ali je njihov obstoj smotrno ali pa bi jih kazalo celo ukiniti, ne le spremeniti. To bržkone ni moglo najbolje vplivati na zaposlene v teh oblastvih.

Kdo bo plačnik

Dr. Vilko Pfeifer, vladni komisar v Mariboru in vodja tamkajšnjega mestnega magistrata, je 3. aprila 1919 pisal državnemu policijskemu komisariatu v tem mestu, da namerava s 1. majem tega leta ukiniti plače 14 nekdanjim mestnim stražnikom, ki so tedaj spadali pod omenjeni državni komisariat. Zakaj bo to storil? Zato, ker so po novem opravljali naloge za državo in ne več za mesto. Temu se je 18. aprila v pismu zoperstavil vodja omenjenega komisariata dr. Senekovič, ko je o nameri vladnega komisarja poročal poverjeništvu za notranje zadeve v Ljubljani. Iz Ljubljane so 29. aprila pisali dr. Pfeiferju in ga podučili, da je njegov predlog nevzdržen.²⁶⁵

Mariborski policijski komisariat je 8. aprila 1919 poročal poverjeništvu za notranje zadeve v Ljubljani o neurejenih prostorih tega urada, ki je gostoval v zasebni hiši in za najemnino je bilo treba odšteti vsak mesec po 135 kron. Žensko deželno učiteljske je stalo nezasedeno in je državna last; tja bi se dalo preseliti komisariat, so menili mariborski vodilni možje postave. Iz poverjeništvu so jim 30. aprila odgovorili, da šolski prostori ne pridejo v poštev za namestitev komisariata.²⁶⁶

²⁶³ Lado Kralj: Teatrski škandal zaradi Veselega vinograda, Slovenska trideseta leta, Slovenska matica, Ljubljana 1997, str. 150-157.

²⁶⁴ Danica Lovrečič: Uprava policije in zbor policijske straže, Borec, 4-6, 1991, str. 428-440.

²⁶⁵ AS, 61, 1919, fascikel 2801-3600, št. 3261.

²⁶⁶ AS, 61, 1919, fascikel 2801-3600, št. 2923.

Omenjeni komisariat je 5. avgusta 1919 sporočil deželni vladi za Slovenijo, da je mestni magistrat pristal, da še naprej plačuje najemnino za policijske stražnice.²⁶⁷ To je pomenilo, da so se plačniški nesporazumi v štajerski prestolnici uredili oziroma vsaj začasno nehali.

Poverjenišstvo za notranje zadeve je 19. februarja 1921 ocenilo, da bi bilo smotrno razpustiti policijski komisariat v Mariboru in namesto tega ustanoviti policijski oddelek pri okrajnem glavarstvu v Mariboru, podobno kakor v Celju in na Ptuju. Do tega pa ni prišlo.²⁶⁸

Vojaki v Mariboru so se uprli

Mariborski komisariat je stopil v ospredje slovenskega zanimanja še po drugi plati, ki je bolj vznemirila oblast. 23. julija 1919 je poročal o vojaškem uporu v tem mestu v noči z 22. na 23. julij istega leta.

Zahodne države so z vojaško silo posredovale proti sovjetski Rusiji in zatem proti Madžarski. Na Madžarskem so 21. marca 1919 oklicali sovjetsko republiko, ki je takoj začela izvajati radikalne ukrepe, podobne kakor nova oblast v Rusiji. Proti vladi v Budimpešti so vojaško posegle antantne sile Češkoslovaške, Romunije in Francije, kar je 1. avgusta 1919 povzročilo zlom boljševiške vlade. Med tem posegom je izbruhnila mednarodna stavka delavcev, in sicer 21. ter 22. julija 1919. Pridružili so se ji tudi slovenski delavci, kar je deželna vlada za Slovenijo dopustila, čeprav je notranji minister Svetozar Pribičević tako izražanje delavske solidarnosti prepovedal. Zgodovinarji pri nas domnevajo, da je ta stavka odmevala tudi med vojaštvom v Mariboru.

Upor se je začel zvečer, in sicer v vojašnici konjeniškega dragonskega polka, razširil pa se je še na bližnjo topniško vojašnico. Povod naj bi bilo nezadovoljstvo s hrano in znižanje dnevne mezde s 5 na 2 kroni, dragonci pa so bili še posebej jezni na majorja Poljanca, ki je z njimi grdo ravnal in jih zmerjal.

Vojaki so se oborožili in krenili proti stavbi okrajnega glavarstva, v kateri je bil sedež Štajerskega obmejnega poveljstva. Častniki so jih odvrnili od tega in del upornikov je nato odšel proti mestnemu magistratu, ki so ga branili stražniki in hrvaški vojaki. Tudi glavni dravski most so sprva zastražili redarji, potem pa vojaštvo 36. pešpolka iz Karlovca, ki je bil tam zaradi koroških dogodkov. Zjutraj so vse mariborske vojašnice zasedle hrvaške enote in zatrle upor. Šele preiskava bo pokazala morebitno vpletenost v upor od zunaj; način, kako je prišlo do nastopa vojakov pa ne opravičuje te domneve, so še zapisali sestavljalci poročila.²⁶⁹

²⁶⁷ AS, 61, 1919, fascikel 7201–7700, št. 7371.

²⁶⁸ AS, 61, 70. škatla, št. 2093.

²⁶⁹ AS, 61, 1919, fascikel 6601–7200, št. 6683.

Poverjeništvu za notranje zadeve je 31. julija 1919 razposlalo okrožnico, naslovljeno vsem političnim in policijskim oblastvom prve stopnje. Zapisalo je, da je bil vojaški upor v Mariboru povod za boljševiško agitacijo in protisrbsko delovanje; pozorni morajo biti na podobne pojave.²⁷⁰

Dne 25. septembra 1919 je bila v Mariboru zaobljuba slovenskih in hrvaških vojakov, ki je potekala v topniški vojašnici, srbskih pa v meljski vojašnici. Tam so dali zaobljubo tudi militarizirani mariborski redarji. Čez dva dni je o tem dogodku poročal policijski komisariat in med drugim omenil tudi razpoloženje med slovenskimi in hrvaškimi vojaki. »Hrvaško in slovensko vojaštvo pa ni slabo razpoloženo le zaradi srbske dinastije, temveč posebno zaradi srbske komande in srbskih častnikov, v katerih vidi ne le tujce, temveč celo svoje sovražnike«.²⁷¹

Nagrade za pomoč Maistru

Rudolf Maister se je 1. novembra 1918 oklical za poveljnika Maribora. Nemško usmerjeni mestni svet je skrivaj sklenil, da bodo iz vojaštva 47. pehotnega polka oblikovali mariborsko varnostno stražo (Marburger Schutzwehr), ki je bila formalno podrejena Maistru, dejansko pa samostojna in v rokah nemškutarskega mestnega sveta. Da bi čim bolj onemogočil delovanje te straže, ji je Maister odstopal vse več stražarskih mest v Mariboru in jo tako razbil, njemu zvesti slovenski vojaki pa so se razbremenjevali stražarjenja in se krepili. S temi vojaki je 22. novembra 1918 nastopil in razorožil nemško varnostno stražo.²⁷²

Narodna vlada SHS v Ljubljani je 11. decembra 1918 povišala nekaj aktivnih in rezervnih častnikov, med drugimi majorja Maistra, v »polkovnika z naslovom in značajem generala«, enako tudi upokojenega častnika Miroslava Širco.²⁷³

Komanda mesta Maribor je 6. julija 1920 pisala tamkajšnjemu policijskemu komisariatu, da pripravlja general Maister predlog pohval za osebe, ki je novembra in decembra 1918 uspešno delovalo za osvoboditev Maribora. Vodja tega komisariata je spis poslal poverjeništvu za notranje zadeve, saj se sam ni štel za pristojnega pri reševanju te zadeve. Iz Ljubljane so mu odgovorili, naj generalu pošlje zaproseni seznam, njim pa kopijo v vednost. Na komisariatu so zatem predlagali naslednje: dr. Ivana Senekoviča, tedanjega policijskega nadkomisarja, 5 policijskih agentov in 3 redarje; 9 redarjev pa so predlagali zato, ker so 27. januarja 1919 nastopili proti Nemcem, ki so ob obisku ameriške misije v Mariboru

²⁷⁰ AS, 61, 1919, fascikel 6601–7200, št. 6823.

²⁷¹ AS, 60, 5. škatla, ovoj št. 2963, št. 11641.

²⁷² Igor Mekina: Boji za severno mejo, Mladina, 5. julij 1999, str. 22–24.

²⁷³ AS, 60, 9. škatla, ovoj 31. seja NV SHS v Ljubljani.

demonstrirali in hoteli zasesti mesto: med množico od 10 do 15 tisoč demonstrantov je skupina oborožencev poskušala zasesti mestni magistrat.²⁷⁴

Septembra 1920 je pri varnostni straži v Mariboru delovalo 7 uradnikov, in sicer:

- višji nadzornik Peter Geržinič, uvrščen v 8. plačilni razred,
- revirni nadzorniki 1. razreda Alojzij Slanovec, Anton Najdič, Josip Dobrovšek, Franc Finžgar in Vinko Pribovšič, ki so bili vsi uvrščeni v 10. plačilni razred,
- revirni nadzornik 2. razreda Dragutin Gril, uvrščen v 11. plačilni razred.²⁷⁵

Zagrebski orožnik je 16. marca 1921 spremljal v Maribor ruskega konjeniškega častnika Vladimirja Germanovića, plemenitega Rosenberg, da bi ga komisariat železniške in obmejne policije izgnal v Avstrijo in dalje v Rusijo, saj je bil osumljen kot boljševiški agitator. Na omenjenem komisariatu je Rusa varoval nadstražnik Josip Ostrovška. Častnik je v sobi za pečjo opazil rusko sabljo, jo zgrabil in z njo težko ranil omenjenega nadstražnika ter nato pobegnil na kolodvor, od tam pa proti središču mesta. Redarja sta ga zasledovala, s težavo obvladala in ga privedla nazaj na komisariat. Tamkajšnje sodišče ga je spoznalo za neprištevnega, zato so ga stražniki 27. maja 1921 spremljali v Deželno bolnišnico v Ljubljani, oddelek za umobolne na Studencu. Poverjeništvu za notranje zadeve je 20. avgusta 1921 poročalo okrajnemu glavarstvu v Ljubljani, da se je po mnenju deželne blaznice stanje ruskega častnika toliko izboljšalo, da je nadaljnje bivanje kapetana na Studencu nepotrebno. Notranje ministrstvo je zato odredilo, da se ga za vedno izžene iz države, za kar naj poskrbi to glavarstvo. V umobolnici je nastalo za 2980 kron stroškov. Povrnili jih je prijatelj ruskega kapetana, nato pa so slednjega izgnali.²⁷⁶

Celjska pobuda za policijske pse

Ob koncu leta 1919 je bilo pri policijskem oddelku okrajnega glavarstva v Celju 80 mož in prvi mož okraja je 24. decembra 1919 ljubljanskemu poverjeništvu za notranje zadeve predlagal zmanjšanje na 62 mož. Tako zmanjšano moštvo bi bilo razporejeno na te dolžnosti: vodja straže, 2 nadzornika za stražnico oziroma postajo v Celju, 24 stražnikov, 2 profesionalista (čevljar in krojač), 6 za delo v pisarnah, 9 agentov, 7 stražnikov za kolodvor v Zidanem Mostu in 11 stražnikov za potno kontrolo. Vsi uslužbenci so bili poročeni, le pet stražnikov je bilo samskih, stanovali pa

²⁷⁴ AS, 61, 56. škatla, št. 8434.

²⁷⁵ AS, 61, 58. škatla, št. 9277.

²⁷⁶ AS, 61, 98. škatla, št. pov. 1333.

so v družinskih stanovanjih in ta bi se sprostila, če bi zmanjšali število moštva. Njegov predlog so postopoma upoštevali in prve dni septembra 1920 je bilo tam še 68 mož.²⁷⁷

To je bil v celotnem obdobju kraljevine SHS oziroma Jugoslavije resnično redek predlog, da bi predstojniki državnih uradov predlagali skrcenje števila podrejenih delavcev; praviloma so predlagali povečanje.

Ivan Prekoršek, predsednik stanovanjskega sosveta v Celju, je pisal 18. oktobra 1920 poverjeništvu za socialno skrb (skrbstvo, op. P. Č.) v Ljubljani in prosil za pomoč. Isto poverjeništvu ga je določilo za predsednika sosveta, kamor sta bila do začetka oktobra istega leta začasno razporejena tudi dva celjska varnostna stražnika, nato pa so ju odpoklicali nazaj v enoto. Stražnika sta poizvedovala za prostimi stanovanji in jih pregledovala. Odkar ju ni bilo več, se je stanovanjsko vprašanje še zaostrilo, saj ni bilo stanovanj niti za družine nameščencev. Tujci se niso hoteli izseliti, upokojenci tudi ne. Zato bi bilo nujno, da bi se stražnika vrnila na delo k sosvetu.

Poverjeništvu za socialno skrbstvo je prošnjo odstopilo poverjeništvu za notranje zadeve in zaprosilo za njeno ugodno rešitev in res je bilo od tam tako priporočilo poslano okrajnemu glavarstvu v Celju. Okrajni glavar je spis odstopil policijskemu oddelku in vodja Franc Logar je 24. novembra 1920 obširno odgovoril svojemu političnemu šefu. Poročal je, da so stanovanjskemu sosvetu odredili v pomoč tri uniformirane može, in sicer nadzornika Martina Lichteneggerja in dva stražnika. Konec septembra so stražnika napotili nazaj v enoto in ko se je del moštva vrnil s Koroške, so v sosvet spet napotili enega stražnika, kmalu zatem pa še enega. Vprašal se je, ali je taka pomoč sploh dopustna, saj je to stvar mestnega magistrata. Okrajni glavar je po tem odločil, da se sosvetu dodeli še en stražnik, če to razmere dopuščajo, in pri tem je ostalo.²⁷⁸

Celjsko okrajno glavarstvo je 21. decembra 1920 predlagalo poverjeništvu za notranje zadeve, da bi za tamkajšnji policijski oddelek nabavili 6 policijskih psov. Dresiral bi jih agent Ivan Knez, ki se je kot orožnik s tem že ukvarjal. Dva psa bi potrebovali pri straži v Celju, preostali pa bi bili po dresuri na razpolago poverjeništvu v Ljubljani. Stroški nakupa bi bili okoli 3000 kron, prehrana za pse 1500 kron na mesec in zdravila 50 kron na mesec.

Poverjeništvu je spis poslalo policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani in to je odgovorilo pritrdilno, saj se je s predlogom strinjalo. Poverjeništvu je nato sporočilo okrajnemu glavarstvu v Celju, da bodo v prihodnjem proračunskem letu upoštevali novo postavko za policijske pse. Za božič leta 1920 je to glavarstvo že poročalo v Ljubljano, da so pred štirimi dnevi od zasebnika nabavili psa dobermanske pasme, stara 4 mesece, po

²⁷⁷ AS, 61, 58. škatla, št. 9448.

²⁷⁸ AS, 61, 66. škatla, št. 13009.

opravljeni dresuri bodo enega vrnilo lastniku, drugi pa bo ostal za policijske potrebe. Sredi januarja 1921 je poverjeništvo sporočilo celjskemu glavarju, da so za pse odobrili 15.000 kron.²⁷⁹

Prošnja za dopust v Trstu

Kaže, da je v prejšnjem razdelku opisano preveliko število stražnega osebja v Celju poskušal njihov vodja reševati malce po svoje.

Poveljnik V. orožniške brigade v Ljubljani je 19. avgusta 1919 sporočil poverjeništvu za notranje zadeve, da je v Celju nastal zaplet. Policijski adjunkt Franc Logar, vodja tamkajšnjega policijskega oddelka, je na začetku avgusta ukazal stražnikom, da so odšli na orožniške postaje Šoštanj, Trbovlje in Hrastnik, torej v rudarske kraje. Za to ni imel nobene pristojnosti, se je hudoval polkovnik Dobrosav Milenković, tedanji prvi mož orožnikov v Sloveniji, zato naj može odpokliče nazaj. Okrajno glavarstvo v Celju je 21. septembra poverjeništvu pojasnilo zadevo. Po razpustu državne policije v Celovcu je bilo v Celju dovolj moštva, zato je Logar v rudnike poslal stražnike, ki naj bi pomagali orožnikom. Stanovali in hranili so se na orožniških postajah. Iz Trbovelj in Hrastnika so jih že odpoklicali.²⁸⁰

Koroško obmejno poveljstvo je 20. januarja 1920 pisalo poverjeništvu za notranje zadeve, da sta dva stražarja odšla na dopust, od tam pa se nista vrnila; baje sta v službi v Celju. Iz Ljubljane so takoj pisali okrajnemu glavarju v Celje, naj ugotovi resnico in stražnika vrne na Koroško. Šlo je za stražnika Miha Dintignana in Gregorja Podgornika. Na policijskem oddelku v Celju so ju nato zaslišali in povedala sta, da sta se med dopustom dogovorila z nadzornikom varnostne straže, da bosta ostala v službi doma. Po zaslišanju so ju napotili na Koroško.²⁸¹

Martin Lichtenegger, nadzornik varnostne straže v Celju, je 12. novembra 1920 pisno zaprosil za dopust, da bi obiskal svojo družino v Trstu. Prošnjo bom navedel v celoti in nespremenjeno tudi po obliki in slovnicu:

»Prosim za blagohotno podelitev dvomesečnega dopusta iz sledečih razlogov:

Rojen sem na Vranskem, okrajno glavarstvo Celje, po dokončani triletni vojaški službi sem leta 1882 stopil k finančni straži v Gorici, od kjer sem bil 1. decembra 1887 premeščen k državni varnostni straži v Trstu. Po zasedbi Trsta od italijanskih oblasti sem moral zapustiti moje službeno mesto in odpotovati v Slovenijo, kjer sem bil 26. 3. 1919 sprejet k državni policiji in sedaj služim pri policijskem oddelku v Celju. Mojo

²⁷⁹ AS, 61, 66. škatla, št. 13555.

²⁸⁰ AS, 61, 53. škatla.

²⁸¹ AS, 61, 42. škatla, št. 1850.

družino sem moral pustiti v Trstu, kjer je še sedaj, saj mi je zaradi bolehnosti soproge in hčerke in tudi zaradi nezadostnih denarnih sredstev do sedaj ni bilo mogoče v te kraje preseliti.

Po dolgoletni težki službi sem zadnji čas fizično oslabel in bi bil jako potreben nekoliko počitka, kar bi mi bilo s podelitvijo naprošenega dopusta omogočeno, zato ponovno prosim, da bi moji prošnji blagohotno ugodili.

Z odličnim spoštovanjem Martin Lichtenegger«.

Vodja policijskega oddelka Logar je naslednji dan odstopil prošnjo okrajnemu glavarstvu v Celju in priporočil ugodno rešitev, saj prosilca dobro pozna še iz Trsta, kjer sta skupaj službovala. Spis so vrnili in naročili, naj prosilec priloži še zdravniško spričevalo. Zdravnik je priporočil dopust in spis so nato poslali poverjeništvu za notranje zadeve, tam pa so odobrili dva meseca bolezenskega dopusta.²⁸²

Policijski oddelek v Celju je 3. januarja 1921 poročal, da je začasno odstranil iz službe stražnika Antona Krišjaka, ker je ob popisu prebivalstva, izvedenem 31. decembra prejšnje leto, svoje otroke vpisal kot Nemce, s čimer da se je »pokazal sovražnega našemu narodu in domovini«. Prejemal je le dve tretjini plače, zato so vprašali, kaj naj storijo s preostalimi prejemki. Iz poverjeništvu za notranje zadeve so 16. marca 1921 odgovorili, da je stražnikova žena Nemka in ob ljudskem štetju se je tako izjasnila, za otroke pa je navedla nemščino kot materni jezik. To je resnica in samo zaradi nje ga ni mogoče dati v disciplinsko preiskavo, saj bi s tem kršili zakon. Do dokončne odločbe naj prejema celotno plačo, so še dodali.²⁸³

Finančni odsek mestnega magistrata v Celju je za redno sejo mestnega občinskega sveta 24. novembra 1925 pripravil predlog proračuna za leto 1926, ki je obsegal 19 točk oziroma postavk. V njem so 348 dinarjev namenili za najem prostorov za stražnico v Gaberju. Tudi v proračunih za leto 1923, 1924 in 1925 so upoštevali le postavke za stražnico v Gaberju, in sicer za najemnino vsako leto po 348 dinarjev in leta 1923 še za razsvetljavo 357,20 dinarjev.²⁸⁴

Stražniki v Prekmurju

Vekoslav Keršovan je bil imenovan za predstojnika policijskega oddelka v Prekmurju in tja je odšel takoj po zasedbi tega slovenskega predela, to je 12. avgusta 1919. Nastanil se je v Murski Soboti, policijske postojanke oziroma stražnice pa je vzpostavil v Murski Soboti, Dolnji Lendavi in Bel-

²⁸² AS, 61, 65. škatla, št. 12501.

²⁸³ AS, 61, 71. škatla, št. 2735.

²⁸⁴ AS, 87, 19. fascikel.

tincih, pozneje pa še v Sodošincih, Korošincih in Gerlincih. Za to so uporabili tudi zasebne hiše. Na koncu poročila, ki ga je sestavil 18. oktobra 1919 in poslal v Ljubljano, je še zaprosil za denar.²⁸⁵

Poveljnik 2. bataljona V. orožniške brigade, ki je imel sedež v Mariboru, je bil major Henrik Sabothy. Sredi novembra 1919 je opravil nadzor na orožniških postajah 2. voda 6. čete tega bataljona, razen v Turnišču. 17. novembra je napisal poročilo o tem nadzoru, ki je obsegalo dobrih osem tipkanih strani. V poročilu je omenil tudi redarstvo, ki je štelu v Murski Soboti 24 mož, in to se mu je zdelo preveč. Predlagal je, da bi stražniki od orožnikov prevzeli skrb za spremljanje aretiranih oseb. Poveljnik V. orožniške brigade je 26. novembra 1919 poslal poročilo tudi na poverjeništvu za notranje zadeve in hkrati še sam predlagal, da bi spremljanje oseb prevzelo prekmursko redarstvo.²⁸⁶

Civilni komisar za Prekmurje s sedežem v Murski Soboti je 4. januarja 1920 poročal poverjeništvu za notranje zadeve in omenil, da nimajo slik kralja in prestolonaslednika, da bi jih obesili v uradnih prostorih. Potrebovali bi jih 13. Šele 3. marca istega leta so mu iz Ljubljane odpisali, naj slike naroči pri ljubljanski firmi Schwentner, cena je 20 kron za sliko brez okvira; morda bi lahko uporabili okvire slik prejšnjih vladarjev.²⁸⁷

Poveljnik IV. armadne oblasti v Zagrebu je odločil, da bo Prekmurje od sredine maja 1921 naprej spadalo pod savsko divizijsko oblast v Zagrebu in ne več pod dravsko v Ljubljani, kamor je – vojaško gledano – dotlejš spadala vsa Slovenija. O tej odločitvi je na začetku maja obvestil poveljnika dravske divizijske oblasti in deželno vlado za Slovenijo, hkrati pa jima je sporočil, da bo čez nekaj dni vojska na večjem delu štajerske demarkacijske črte odstopila svoje mesto orožnikom in finančni straži.²⁸⁸

Tako je ostalo dolga leta in slovenska oblast si je prizadevala, da bi Prekmurje tudi po vojaški organiziranosti ostalo enotno in pod okriljem dravske divizije. Tako je mariborska oblast večkrat predlagala, da bi ta predel Slovenije spadal le pod mariborsko vojaško okrožje, ne pa tako, kot je bilo tedaj, ko je del spadal pod mariborsko in del pod varaždinsko okrožje; pod prvo je spadalo 63 in pod drugo 59 prekmurskih občin, ki so del prenesenih nalog opravljale tudi za državno oziroma vojaško oblast. Njihove predloge je poveljstvo IV. armadne oblasti v Zagrebu zavračalo, in sicer z naslednjo utemeljitvijo: mariborsko vojaško okrožje obsega vse območje, ki meji z Avstrijo, varaždinsko vojaško okrožje pa območje na meji z Madžarsko. Madžarska manjšina je tako razdeljena na različne vojaške enote, so zapisali 4. decembra 1927 v Zagrebu.²⁸⁹

²⁸⁵ AS, 61, 1919, fascikel 10201–10700, št. 10669.

²⁸⁶ AS, 61, 43. škatla, št. 1862.

²⁸⁷ AS, 61, 40. škatla, št. 541.

²⁸⁸ AS, 61, 48. škatla, št. 4779.

²⁸⁹ AS, 87, 11. fascikel, št. pov. U 7–28.

Občinski urad v Dolnji Lendavi je 22. maja 1920 predlagal civilnemu komisarju za Prekmurje, da bi v njihovem kraju razpustili oddelek državne policije, saj moške niso imeli posebnih opravil, zasedali pa so številna stanovanja. Civilni komisar je spis odstopil svojemu namestniku v Dolnji Lendavi in ta je z roko napisal odgovor, da 3000 Lendavčanov ne potrebuje policijskega oddelka, res pa je, da bo z odprtjem železniške proge na Ogrsko treba tam ustanoviti obmejni komisariat. Sredi junija je omenjeni komisar obvestil poverjenišvo za notranje zadeve, da bi bilo mogoče ukiniti policijski oddelek v Dolnji Lendavi s tem, da bi morali okrepiti moštvo na orožniških postajah, njegovemu namestniku pa pustiti dva policijska agenta.

Ko je to prebral neznan uradnik omenjenega poverjenišva, je pripisal: »Po svoječasnem predlogu policijskega svetnika Keršovana se je potrebovalo za Prekmurje naravnost policijsko ravnateljstvo!« Za mnenje so zaprosili vladnega svetnika dr. Šporna in ta se je strinjal s predlogom iz Prekmurja.

Komandir 6. orožniške čete s sedežem v Murski Soboti je 25. maja 1920 predlagal civilnemu komisarju za Prekmurje, da bi na tem območju sploh odpravili varnostno stražo, njene naloge bi prevzelo orožništvo. Poveljnik 2. orožniškega bataljona v Mariboru se je s pobudo strinjal in spis poslal brigadnemu poveljniku v Ljubljani, ta pa poverjeništvu za notranje zadeve.

Poverjenišvo je 30. junija 1920 naročilo civilnemu komisarju za Prekmurje, naj razpusti policijski oddelek v Dolnji Lendavi, moštvo razporedi na podružnico urada zoper navijalce cen ali v druge kraje, dva agenta pa ostaneta tam. Tedaj je bilo v Murski Soboti 16 stražnikov in v Dolnji Lendavi 12. Policijski oddelek v Dolnji Lendavi je vodil Dragutin Gril.²⁹⁰

S Prekmurjem so bile povezane še drugačne, včasih zelo preproste zahteve. Navedel bom eno od njih. Tamkajšnji civilni komisar Lipovšek je 17. novembra 1921 podpisal vsebino na letaku, velikem 32 × 42 centimetrov, z naslovom Uradni razglas prebivalstvu Prekmurja. Obsegal je sporočilo predsednika deželne vlade za Slovenijo, da je madžarska zbornica v Budimpešti ratificirala mirovno pogodbo iz Trianona in s tem je Prekmurje priznala za slovensko ozemlje. Izpadla je besedica »vlade« in iz Ljubljane so takoj zahtevali pojasnilo za to tiskarsko napako. Iz Murske Sobotice so ljubljanski vladi poslali krtačni odtis letaka in sklenili, da so besedo izpustili tiskarji, ki so sami Madžari.²⁹¹

²⁹⁰ AS, 61, 60. škatla, št. 10075.

²⁹¹ AS, 61, 64. škatla, št. 12134.

Na Ptuju je primanjkovalo mož

Ko so ustanovili policijski oddelek pri okrajnem glavarstvu na Ptuju, so predvideli 21 stražnikov, 6 nadzornikov, 1 revirnega nadzornika in poveljnika, poleg njih pa še osebje v civilu: vodjo oddelka, enega uradnika, 2 policijska agenta, pisarniškega pomočnika in slugo.

Kakšno pa je bilo dejansko stanje? Okrajni glavar na Ptuju je 17. septembra 1920 sporočal ljubljanskemu poverjeništvu, da je pri tem oddelku 9 stražnikov in 5 nadzornikov, v Strnišču pa 6 stražnikov in nadzornik, kjer pomagajo vzdrževati varnost v taborišču za begunce.

Iz poverjeništvu so mu kmalu odgovorili, da bodo manjkajoče moštvo popolnili s premestitvijo od drugod, za vodjo policijskega oddelka pa bodo postavili Leopolda Modica s policijskega ravnateljstva v Ljubljani.²⁹²

Leta 1922 je postalo moderno geslo o krčenju državnega aparata in temu se ni mogla izogniti niti slovenska vlada. Zaradi tega so izdelali pregled uslužbenskega stanja v policiji.

Na začetku januarja 1922 je bilo pri policiji v Sloveniji predvidenih 653 delovnih mest, od teh 428 stražnikov. V posameznih policijskih oziroma političnih oblastvih je bilo predvidenih toliko delovnih mest, pri čemer bom najprej navedel vsa in zatem stražniška mesta:

- policijsko ravnateljstvo v Ljubljani, 308 oziroma 109,
- policijska ekspozitura na Jesenicah, 3 oziroma 2,
- policijski komisariat v Mariboru, 208 oziroma 144,
- policijski oddelek v Celju, 75 oziroma 54,
- policijski oddelek v Murski Soboti, 9 oziroma brez stražnikov,
- policijski oddelek na Ptuju, 24 oziroma 20,
- policijski oddelek v Gornji Radgoni, 23 oziroma 20,
- okrajno glavarstvo na Prevaljah, 3 oziroma brez stražnikov.

Ob tem so sestavljanci tega pregleda dodali, da je bilo ob razpadu dvojne monarhije pri policijskem ravnateljstvu v Ljubljani 160 oseb, od tega 132 stražnikov in 14 agentov.²⁹³

Ptuj je tako spadal med tiste kraje, kjer niso postavljali vprašanja o odvečnem moštvu varnostne straže, prej nasprotno.

²⁹² AS, 61, 59. škatla, št. 9834.

²⁹³ AS, 60, 24. škatla, ovoj Redukcija uradništva 1922.

SLOVENIJA NI BILA VEČ UPRAVNA CELOTA

Za kraljevino SHS pomemben datum je bil 28. junij 1921, ko je narodna skupščina v Beogradu sprejela prvo ustavo nove države, ki so jo navadno imenovali vidovdanska ustava²⁹⁴, ker je bila izglasovana na dan Sv. Vida, za Srbe pomembnega praznika v spomin na davno kosovsko bitko s Turki leta 1389.

Pomenila je uzakonitev pravic državljanov, hkrati pa je spodbujala težnje k poenotenju državne skupnosti, kar so določeni krogi razumeli predvsem kot osredotočenje odločanja v mestu ob sotočju Save in Donave ter podreditev države srbskim interesom.

Ministrski svet je konec aprila 1922 sprejel Uredbo o razdelitvi države na oblasti.²⁹⁵ Beseda oblast je pomenila upravno enoto, nekakšno pokrajino, vendar je niso prevajali v slovenščino in je ostalo pri srbskem izrazu. Država je bila razdeljena na 33 oblasti, Slovenija na ljubljansko in mariborsko. To je pomenilo, da naše ozemlje znotraj kraljevine ni bilo več enovita in upravno zaokrožena enota.

Ljubljanska oblast je obsegala okraje Brežice-Sevnica, Črnomelj, Kamnik, Kočevje, Kranj, Krško, Laško, Litija, Ljubljana-okolica, Logatec, Novo mesto in Radovljica, mariborska pa okraje Celje, Dolnja Lendava, Dravograd, Gornji grad, Konice, Ljutomer–Gornja Radgona, Maribor levi breg, Maribor desni breg, Murska Sobota, Ptuj, Slovenj Gradec in Šmarje–Rogatec-Kozje.

Zakon o občni upravi

Spomladi 1922 je bil sprejet tudi pomemben zakon, ki je uredil javno upravo. Narodna skupščina je namreč sprejela Zakon o občni upravi,²⁹⁶ ki je določal, da pojem občne uprave obsega vse posle iz pristojnosti ministrstev »za notranje zadeve, za prosveto, za agrarno reformo, za poljedelstvo in vode, za gradbeništvo, za trgovino in industrijo, za narodno zdravje, za socialno politiko, za vere ter za šume in rude«. Te naloge so opravljala ministrstva, ki sem jih naštel po tedanjih uradnih nazivih, oblasti in okrajna glavarstva.

²⁹⁴ Ustava kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, Ur. list DVS, št. 87/21, z dne 27. julija 1921.

²⁹⁵ Ur. list PUS, št. 49/22, z dne 15. maja 1922.

²⁹⁶ Ur. list PUS, št. 49/22, z dne 15. maja 1922.

Na čelu občne uprave v oblasti je bil veliki župan, ki ga je postavil kralj na predlog ministra za notranje zadeve in s pristankom ministrskega sveta. Podrejen je bil notranjemu ministru in drugim ministrom, ko je opravljal naloge iz njihove pristojnosti. Bil je politični predstavnik osrednje vlade v pokrajini. Nadziral je vsa oblastva občne uprave na območju oblasti in odločal o pritožbah zoper njihove upravne akte.

Kot pomožni organ velikega župana so lahko ustanovili okrožno načelstvo, ki je v njegovem imenu nadziralo upravo v okrajih. Okrožni načelnik je imel pravico disciplinsko kaznovati osebje okrajne uprave, uvesti zoper njih disciplinski postopek in jih začasno odstraniti iz službe. Odločal je o pritožbah zoper upravne akte okrajne uprave v policijsko-kazenskih stvareh. Okrožnega načelnika je imenoval kralj na predlog notranjega ministra.

Sreski poglavar (do tedaj okrajni glavar, op. P. Č.) je bil neposredni izvrševalec občne uprave v okraju in je bil pod nadzorom velikega župana.

V posameznih krajih, ki so bili daleč od okrajnega sedeža, so smeli ustanoviti okrajne izpostave (sreske ekspoziture). Starešino izpostave je postavil notranji minister na predlog velikega župana. Opravljal je vse posle iz pristojnosti okraja, razen tistih, ki so po svoji naravi zahtevali enotno izvrševanje v vsem okraju. Bil je pod neposrednim nadzorom velikega župana.

Zakon je določil, kakšne pogoje je moral izpolnjevati veliki župan, okrožni načelnik in okrajni poglavar. Vsi trije so morali biti pravniki, veliki župan je moral v državni upravi službovati najmanj 15, okrožni šef 10 in okrajni glavar 8 let. Morali so opraviti predpisane izpite pred posebno komisijo, ki je bila pri upravnem sodišču. Hkrati je zakon dopustil določena odstopanja od navedenih pogojev.

Mesta, ki so imela upravno oblast prve stopnje (mesta z lastnim statutom), so še naprej opravljala to funkcijo, dokler ne bo sprejet zakon o mestni samoupravi.

Predvideno je bilo, da bodo velike župane imenovali do konca julija 1922, toda to se ni zgodilo, zato je sprememba tega zakona rok podaljšala do konca leta 1922.

Upravna sodišča, kjer so bile komisije za preskus zgoraj navedenih upravnih šefov, so bila urejena z Zakonom o državnem svetu in upravnih sodiščih,²⁹⁷ ki je določil, da je v Beogradu deloval državni svet, po kraljevini pa 6 upravnih sodišč; za Slovenijo je bilo tako sodišče v Celju in je delovalo do konca kraljevine Jugoslavije.

²⁹⁷ Ur. list PUS, št. 60/22, z dne 7. junija 1922.

Nekoč deželne, zdaj oblastne meje

Življenje in delo varnostne straže v Sloveniji je teklo po statutu in drugih predpisih. Njeno delovno področje je urejala vrsta predpisov, ki so bili precej podedovani iz avstro-ogrskih časov. Veljal je tudi avstrijski kazenski zakon, od 10. aprila 1919 naprej pa so tudi pri nas veljala uvodna pravila in prvi del Kriminalnega zakonika za kraljevino Srbijo.²⁹⁸

Kljub ustanovitvi ministrstva za izenačitev zakonov je poenotenje teklo počasi, za nekatere daleč prepočasi. Narodna skupščina je na začetku junija 1926 celo sprejela zakon, ki je rok za tako poenotenje predpisov postavil na 29. junij 1929.²⁹⁹

Dodatna težava je bila delitev Slovenije na dve upravni območji, ki sta se praviloma skladali z nekdanjo delitvijo na deželo Kranjsko in Štajersko. Obe deželi sta imeli tudi svoje predpise, ki jih je bilo treba upoštevati, hkrati pa načeloma skrbeti, da ne bi podaniki kraljevine, živeči na območju ljubljanske in mariborske oblasti, uživali različnih pravic in obveznosti.

Kljub temu da je bila Slovenija razdeljena na dve oblasti, se zaradi tega organiziranost varnostne straže ni spremenila. Osrednje poveljstvo je delovalo v stavbi na Šubičevi ulici 5 v Ljubljani, to se pravi v krilu poslopja policijskega ravnateljstva. To pa ni moglo trajati v nedogled.

Velika župana obeh oblasti sta z odredbo razpustila osrednje poveljstvo varnostne straže v Ljubljani in s 1. januarjem 1927 so njegove pristojnosti prešle na oblastni poveljstvi varnostne straže v Ljubljani in Mariboru.³⁰⁰

Ta sprememba v organiziranosti straže na vrhu ni bistveno vplivala na bitje in žitje uniformiranih mož postave, saj se zanje zaradi tega svet ni podrl.

»Nravstvena izpričevala«

K prošnji za sprejem v marsikatero službo je bilo treba priložiti tudi »npravstveno izpričevalo«.

Tako je policijsko ravnateljstvo v Ljubljani izdalo na začetku januarja 1921 prosilke za državljanstvo »Uradno spričevalo«, ki se je glasilo takole:

²⁹⁸ Ukaz, Ur. list DVS, št. 114/19, z dne 1. julija 1919.

²⁹⁹ Zakon, s katerim se podaljšuje rok za krajše postopanje za izenačevanje zakonodajstva in uprave v državi, Ur. list LMO, št. 110/26, z dne 30. novembra 1926.

³⁰⁰ Odredba o likvidaciji osrednjega poveljstva državne varnostne straže v Ljubljani in o prenosu njegovih poslov na oblastno poveljstvo državne varnostne straže v Ljubljani in na oblastno poveljstvo državne varnostne straže v Mariboru, Ur. list LMO, št. 97/26, z dne 23. oktobra 1926.

Fran Finžgar, poveljnik varnostne straže
za mariborsko oblast.

Arhiv Leopolda Rijavca

»Polijsko ravnateljstvo v Ljubljani potrjuje, da o gosp. Vidi Del Cott, rojena 26. 6. 1902 v Trstu, pristojna v Ljubljano, stanujoča od 22. 9. 1919 v Ljubljani, v tuuradnih spisih ni ničesar neugodnega zabeleženo, ter da je dobrega slovesa.«³⁰¹

O tem ni bilo natančnih predpisov in verjetno je to napeljalo velikega župana ljubljanske oblasti, da je na začetku maja 1926 izdal uredbo o izdajanju takih potrdil.³⁰²

Taka spričevala so izdajali isti uradi kot dotlej, to so županstva in policijsko ravnateljstvo v Ljubljani. Izdati so ga smeli tistim, ki so stalno bivali v okolišu občine oziroma ravnateljstva oziroma so tam imeli domovinsko pravico. Dokument je bilo dopustno izdati le v negativni obliki in na obrazcu, ki je bil priložen uredbi, sicer so izdajo odklonili, saj občinska županstva in policijsko ravnateljstvo po nobenem predpisu niso bila dolžna izdajati takih spričeval.

Nravstvenega spričevala niso smeli izdati, če je bil prosilec sodno kaznovan zaradi kakršnegakoli zločina; pregreška in prestopka iz dobičkaželjnosti ali zoper javno nravnost, dokler sodba ni bila izbrisana; prestopka po zakonu z dne 24. 5. 1885;³⁰³ potepanja, pijančevanja in izvrševanja

³⁰¹ AS, 61, 80. škatla, št. 15681.

³⁰² Uredba o izdajanju nravnstvenih izpričeval, Ur. list LMO, št. 41/26, z dne 3. maja 1926.

³⁰³ Postava od 24. maja 1885 o prisilnih delavnicah in popravnih, DZ, št. 28/85, z dne 11. junija 1885.

nečiste obrti po 6. členu zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi. Druge sodne kazni zaradi pregreškov in prestopkov ter policijske kazni niso bile ovira za izdajo takega potrdila.

Policijska kazen je pomenila, da je šlo za prestop, ki ni spadal v kazenski zakonik in ga torej ni obravnavalo sodišče, temveč upravna oblastva; to bi danes nekoliko ustrezalo postopkom zaradi prekrškov, ki jih obravnavajo sodniki za prekrške.

Nravstveno spričevalo so izdali tudi tistemu, ki je bil obsojen na največ enoletni zapor in za eno samo dejanje, če je od prestane kazni ali pomilostitve preteklo 15 let, čeprav kazen še ni bila izbrisana.

Obrazec takega potrdila je na začetku obsegal osebne podatke prošilca, nato pa to besedilo: »Izza časa bivanja v občini ni tukaj zabeleženega ali znanega nič neugodnega«.

Veliki župan mariborske oblasti je sredi julija 1926 z uredbo enostavno določil, da se je veljavnost take ljubljanske uredbe razširila še na mariborsko oblast; za izdajo spričeval so bila pristojna občinska županstva, policijski komisariat v Mariboru in policijska oddelka pri okrajnih glavarstvih v Celju in na Ptuju.³⁰⁴

Včasih sta oba velika župana hkrati razglasila posamezne varnostne ukrepe, po dogovoru med njima pa ga je podpisal le eden od njiju. Tako je veliki župan ljubljanske oblasti v dogovoru z mariborskim kolegom konec junija 1924 objavil razglas, ki se je nanašal na raznesila vseh vrst, čemur bi danes rekli enostavno petarde. Pokalni zamaški, pokalne kroglice in podobni pokalni preparati so se razpečevali, čeprav je bilo to strogo prepovedano, in sicer skladno z dvornimi dekreti z dne 4. aprila 1809 in z dne 15. aprila 1847. Prestopnik bodo zato strogo kaznovan, je zagrozil prvi mož ljubljanske oblasti.³⁰⁵

Področje nravstvenih spričeval je pozneje za vso Slovenijo enotno uredil ban Dravske banovine,³⁰⁶ vendar ni bilo večjih novosti.

S temi potrdili so se srečevali tudi stražniki, orožniki in drugi državni uslužbenci. Varnostno osebje vsaj trikrat: najprej ob vložitvi svoje prošnje za sprejem v službo, nato pri sprejemanju novih stražnikov ali orožnikov in nazadnje pri zbiranju podatkov pred izdajo takega spričevala. Tudi župan se je namreč obračal na varnostno moštvo, če se mu je zdelo potrebno, da je svoja spoznanja dopolnil z ugotovitvami mož postave. V Ljubljani pa je to sploh bila dolžnost stražnikov oziroma agentov.

³⁰⁴ Uredba o izdajanju nravstvenih izpričeval, Ur. list LMO, št. 65/26, z dne 17. julija 1926.

³⁰⁵ Razglas velikega župana ljubljanske oblasti dogovorno z velikim županom mariborske oblasti, Ur. list LMO, št. 56/24, z dne 25. junija 1924.

³⁰⁶ Naredba o izdajanju nravstvenih izpričeval, Sl. list KBUDB, št. 1/33, z dne 4. januarja 1933.

Dve vrsti izгона

Stražniki in orožniki so morali opravljati tudi naloge, povezane z izgonom državljanov cesarstva v kraj domovinske občine, tujcev pa iz države. To so urejali predpisi v času dvojne monarhije in v kraljevini SHS oziroma Jugoslaviji.

Veliki župan ljubljanske oblasti je spomladi 1926 izdal o tem uredbi,³⁰⁷ da na tem območju ni bilo treba več uporabljati starih predpisov. Za izrekanje odгона in odprave so

bili pristojni okrajni glavarji in policijski ravnatelj v Ljubljani. Na tem delu Slovenije je določil 25 občin, ki so bile odgonske postaje. Okoliš vsake od teh postaj je bil enak okolišu sodnega okraja. Sprejemale so odgnance iz lastnega okoliša. Glavne odgonske postaje so poleg odgnancev iz lastnega okoliša sprejemale tudi osebe na prehodu; to so bile občine Brežice, Gorenji Logatec, Ljubljana, Metlika in Radovljica. Pri glavnih odgonskih postajah je šlo za kraje v bližini državne meje oziroma meje z mariborsko oblastjo ali proti Hrvaški.

Vsakega odgnanca je bilo treba odpraviti neposredno do tiste postaje, v katere okolišu je bil namemben kraj, oziroma do prve glavne postaje. Če je šlo za izgon iz ljubljanske oblasti, je bilo treba osebo odpraviti do prve odgonske postaje v sosednji oblasti oziroma do Maribora ali Zagreba.

Osebe, ki jih je bilo treba izgnati iz države, so izročili komisariatu obmejne in železniške policije, ki jih je nato predal pristojnim organom tuje države.

Tak postopek je veljal od 18. maja 1926. Leta 1928 so glavno odgonsko postajo preselili iz Gorenjega v Dolenji Logatec.³⁰⁸

V proračunu mestne občine Ljubljana za leto 1925 je bilo predvideno za odgonsko postajo 15.000 dinarjev, ki so jih razdelili na naslednje postavke:

- oskrbovalnina za okoli 400 oseb po 10 din, to je 4000 dinarjev,
- nakup 10 kubičnih metrov drv po 240 dinarjev, skupaj 2400 dinarjev,
- nakup 5 ton premoga po 480 dinarjev za tono, to je 2400 dinarjev,
- nabava inventarja v znesku 6200 dinarjev.

Država je prispevala mestu za vzdrževanje odgonske postaje v času od novembra do marca po 50 dinarjev na mesec, v preostalem času pa po 10 dinarjev za osebo na dan.³⁰⁹

³⁰⁷ Naredba o ureditvi odgonstva in odgonskih postaj, Ur. list LMO, št. 41/26, z dne 3. maja 1926.

³⁰⁸ Uredba velikega župana ljubljanske oblasti o premestitvi glavne odgonske postaje iz Gorenjega v Dolenji Logatec, Ur. list LMO, št. 100/28, z dne 25. oktobra 1928.

³⁰⁹ AS, 61, 131. škatla, Proračun MOL za leto 1925, str. 98.

Leta 1932 je to uredil ban Dravske banovine.³¹⁰ Za odločanje o odgonu in odpravi so bili pristojni uprava policije v Ljubljani, predstojništvi mestne policije v Celju in Mariboru, mestno načelstvo na Ptuj, sreska načelstva in sreska izpostava v Škofji Loki. Bilo je 43 občin kot odgonskih postaj. S spremstvom je bilo treba odpravljati le tiste, ki so bile izgnani iz države, nevarne zločince po izpustitvi iz kazenskih zavodov in zaporov in tiste, ki so bili bolj nevarni za javni red in mir. Vse druge so odpravili s prisilnim potnim listom.

Sumljiva časnika

Poverjeništvu za notranje zadeve je zelo kmalu poseglo tudi na področje tiska, pri čemer se je sklicevalo na avstrijski predpis, sprejet konec leta 1862, ki je urejal to področje. Sredi decembra 1918 je izdalo uredbo, ki je tiskarjem naročala, da morajo dostavljati po en izvod vsake tiskane stvari, namenjene prodaji, ki jo natisnejo ali založijo na ozemlju narodne vlade SHS v Ljubljani, dostavljati naslednjim ustanovam: predsedstvu narodne vlade SHS v Ljubljani, licejski knjižnici v Ljubljani, vseučiliškima knjižnicama v Zagrebu in Beogradu, knjižnici Zgodovinskega društva v Mariboru, državnemu pravdništvu in pristojnemu okrajnemu glavarstvu oziroma policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani.³¹¹

Zaradi vojaških operacij na Koroškem je ljubljanska vlada še strožje posegla na tiskovno področje. Sredi januarja 1919 je določila, da morajo dostaviti tiskarji dolžnostne izvode za državno pravdništvu in za okrajno glavarstvo oziroma policijsko ravnateljstvo eno uro pred izdajo ali razpošiljanjem.³¹² To uredbo so čez nekaj dni dopolnili, in sicer tako, da so morali dolžnostni izvod poslati še na ministrstvo za notranje zadeve v Beograd.³¹³

Oblast je večkrat posegla in prepovedala posamezne tiskane stvari, ki ji niso bile všeč. Tedaj so nastopili tudi možje postave. Stražniki in njihovi kolegi orožniki so vedeli, kako se tej stvari streže, saj so to počeli že v rajnki Avstriji. Ko je državno pravdništvu izdalo ustrezen sklep, so možje v uniformi pri tiskarju zasegli prepovedan tisk in počakali na odločitev sodišča; če je to odločilo enako kakor tožilstvo, so tiskano stvar uničili.

Koliko tiskarn je bilo tedaj pri nas? Narodna biblioteka v Beogradu je sredi maja 1920 zпросila notranje ministrstvo, naj ji sporočijo, koliko

³¹⁰ Naredba bana Dravske banovine o ureditvi odgonstva in odgonskih postaj, Sl. list KBUDB, št. 32/32, z dne 23. aprila 1932.

³¹¹ Naredba poverjeništvu za notranje zadeve, Ur. list NVSHS v Ljubljani, št. 23/18, z dne 17. decembra 1918.

³¹² Naredba celokupne narodne vlade SHS v Ljubljani, Ur. list NVSHS v Ljubljani, št. 38/19, z dne 17. januarja 1919.

³¹³ Naredba poverjeništvu za notranje zadeve glede dolžnostnih izvodov periodičnih tiskovin, Ur. list NVSHS v Ljubljani, št. 42/19, z dne 25. januarja 1919.

Urednik in pisatelj Januš Golec (prvi z leve) skupaj s svojima bratoma.

Arhiv Maksa Golca.

tiskarn je v Sloveniji, katere in kje. Zahtevek so poslali v Ljubljano in od tod po vsej Sloveniji in po dobljenih odgovorih so 7. julija 1920 na poverjeništvu za notranje zadeve pripravili odgovor notranjemu ministrstvu. Sporočili so, da je bilo tedaj v Sloveniji 26 tiskarn, pri čemer so upoštevali tudi tisto v Borovljah in Velikovcu na Koroškem; v Ljubljani jih je bilo 8.³¹⁴

Navedel bom zgled iz Maribora. Tamkajšnji policijski komisariat je imel februarja 1925 precej opravka z listoma, ki sta izhajala v štajerski prestolnici. Slo je za tednik Slovenski gospodar, ki je izhajal od leta 1866, in list Straža, po prepovedi pa Naša straža. Oba je urejal Januš Golec, rojen leta 1888 v vasi Polje ob Sotli, upokojeni duhovnik, stanujoč v Mariboru, Frankopanska ulica 20.³¹⁵

Ko je 18. februarja 1925 izšla prva številka novega lista Naša straža, naslednika pravkar prepovedane Straže, je ta komisariat štel, da sta bila dva članka naperjena proti oblasti in sta pomenila pregrešek po 103. členu srbskega kriminalnega zakonika. Članka sta imela naslov »List Naša

³¹⁴ AS, 61, 54. škatla, št. 7221.

³¹⁵ V »svojih« časnikih je objavil mnogo krajših spisov in več povesti iz naše preteklosti, kar je današnjemu bralcu manj znano, saj je bil kot pisatelj po drugi svetovni vojni precej na stranskem tiru. Med povestmi je morda najbolj znana knjiga »Guzaj«, ki opisuje znanega kozjanskega roparja iz 19. stoletja, izšla pa je leta 1931. Pavle Čelik: Januš Golec, pisec roparskih povesti, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 2, 2000, str. 140–142.

straža se bo pošiljal vsem naročnikom ustavljene Straže«, ki je izšel kot uvodnik, in »Ponižanje in izrabljanje uradništva«.³¹⁶

Naslednji dan je prišel na vrsto tednik Naš gospodar, 10. številka. Vodja komisariata je ocenil, da so celo štirje objavljeni sestavki v nasprotju s 103. členom srbskega kriminalnega zakonika, in sicer uvodnik »Ustavili so nas!«, »Dr. Pivko ni izvoljen«, »Liberalni advokat dr. Milan Gorišek« in »S škopom slame«.³¹⁷ Ovadili so Januša Golca, odgovornega urednika obeh listov, izdajatelja in tiskarja.

Očitno je bilo pisanje v teh časnikih oblastem kot trn v peti, zato so ju še naprej prepovedali razširjati. Na udaru so bile 2., 4., 8., 10. in 14. številka Naše Straže ter 13., 14. in 15. številka Slovenskega gospodarja.³¹⁸

Razni razpisi

Za preučevanje dela in življenja tedanjih varnostnih stražnikov se mi zdijo zanimive tudi uradne objave, ki so bile priobčene v slovenskem uradnem listu. Nekatere bom na kratko prikazal.

Osrednje poveljstvo varnostne straže za Slovenijo je 8. maja 1924 objavilo razpis za nabavo 270 parov čevljev, izdelanih po meri, enako število čepic, 180 metrov blaga za zimske plašče iz temno sivega ali črnega sukna in 120 metrov blaga za podloge, 30 dežnih plaščev, 45 metrov dobrega sukna za poletne bluže in 36 metrov dobrega sukna za poletne plašče. Izbrani dobavitelj bo mero odvzel pri stražnikih, in to na svoje stroške, je pisalo v razpisu. Ponudbe z vzorci blaga je bilo treba poslati navedenemu poveljstvu do sredine maja istega leta.³¹⁹

Sredi januarja 1925 je v slovenskem uradnem listu izšel razpis o nabavi, iz katerega je mogoče razbrati, kje je bila tedaj razporejena varnostna straža. Osrednje poveljstvo je potrebovalo 266 parov čevljev po meri iz bokspitlinga, in sicer 125 parov za Ljubljano, 92 parov za Maribor, 31 parov za Celje, 12 parov za Ptuj in 6 parov za Gornjo Radgono, poleg tega pa še 620 kvadratnih decimetrov podplatov.³²⁰

Veliki župan ljubljanske oblasti je na začetku maja 1925 objavil razpis za sprejem več varnostnih stražnikov. Naštel je pogoje, kot so bili napisani v organizacijskem statutu kr. varnostne straže za Slovenijo. Kandidati bodo opravili zdravniški pregled na poveljstvu te straže.³²¹ Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je imelo namreč svojega stalnega zdravnika, in to

³¹⁶ AS, 87, 3. škatla, št. pov. U 118/1.

³¹⁷ AS, 87, 3. škatla, št. pov. U 116/4.

³¹⁸ AS, 87, 3. škatla, št. pov. U 125/3, U 138/1, U 161/1, U 170, U 171, U 176/1, U 177/1, U 185/1 in U 193/1.

³¹⁹ Razpis, Ur. list LMO, št. 41/24, z dne 8. maja 1924.

³²⁰ Razpis, Ur. list LMO, št. 4/25, z dne 17. januarja 1925.

³²¹ Razpis, Ur. list LMO, št. 41/25, z dne 5. maja 1925.

od svoje ustanovitve naprej. Prvi je bil na tem mestu dr. Bogdan Derč, leta 1921 pa ga je nasledil dr. Pavle Avramović.³²²

Dva tedna pozneje je podoben razpis za sprejem novih mož postave objavil veliki župan mariborske oblasti. »Glede na stanovanjski položaj v Mariboru se upoštevajo le samski prosilci«, je posebej poudaril. Kandidati so prošnje naslovili na policijski komisariat v Mariboru, Slomškov trg 1, 1. nadstropje.³²³

Osrednje poveljstvo državne varnostne straže za Slovenijo je konec marca 1926 razpisalo nakup 275 parov čevljev in 400 kilogramov podplotov.³²⁴

Lastniki kinematografov so bili nezadovoljni

Rdeči križ kraljevine SHS se je obrnil na notranjega ministra in ga prosil, da bi odobril pobiranje posebne takse v korist te človekoljubne ustanove, namenili pa bi jo poplavljenecem. Ministrstvo je ugodilo prošnji in 24. julija 1926 poslalo okrožnico vsem velikim županom. Vsi lastniki gledališč, kinematografov in drugih zabavišč so morali od vsake prodane vstopnice nameniti 2 dinarja za Rdeči križ, zbrano vsoto pa odposlati v Beograd. Ceno vsake prodane vstopnice so smeli za toliko povišati. To je veljalo od 1. avgusta 1926 naprej.

Veliki župan ljubljanske oblasti je poslal okrožnico vsem okrajnim glavarstvom in policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani ter jim naročil, naj izdelajo ustrezen seznam obvezancev za ta prispevek, ki ga bodo pobirali do preklica.

Kmalu je izbruhnulo nezadovoljstvo in začeli so se izmikati temu prispevku. Narodni dnevnik je 9. avgusta 1926 objavil, da tega prispevka ne pobirajo v Zagrebu, nato se je to zgodilo še v Ljubljani; to je prav, saj je šlo za nepostaven davek, je menil pisec tega članka.

Notranji minister je na začetku septembra istega leta dopolnil prvo odločbo tako, da so morali lastniki lokalov od prodane vstopnice odvajati 10 odstotkov vsote. Pa tudi to ni trajalo dolgo. Minister je konec septembra na pritisk Zveze trgovcev Hrvaške in Slavonije to postavil na prostovoljno podlago. Že četrti dan oktobra je odločil, da lastniki lokalov izkupiček od prodanih vstopnic prvega dne vsakega meseca namenijo za Rdeči križ, kar naj bi veljalo do konca sredine prihodnjega leta.

Slednja odločitev je pomenila nekaj denarja v Ljubljani, kjer so bili trije kinematografi, elitna Matica, Ideal in Ljubljanski dvor, na podeželju pa so imeli v kinematografih od 4 do 12 predstav na leto.

³²² Izpremembe v osebju, Ur. list PUS, št. 133/21, z dne 5. novembra 1921.

³²³ Razpis, Ur. list LMO, št. 45/25, z dne 20. maja 1925.

³²⁴ Razpis, Ur. list LMO, št. 28/26, z dne 27. marca 1926.

V vsej Sloveniji so tako avgusta 1926 zbrali 45.190 dinarjev, septembra 10.613 in oktobra 8865 dinarjev.³²⁵

Avstrijski predpisi so še veljali

Nekateri predpisi iz časov avstro-ogrskega cesarstva so veljali v Sloveniji ves čas kraljevine SHS oziroma Jugoslavije, toda njihovo število se je zmanjševalo.

Kakšno je bilo to stanje leta 1926, se vidi iz izpitnih vsebin za uradnike notranjega resorja, ki jih je določil notranji minister³²⁶ in malo pred tem predpisal pravila za opravljanje takih preizkušenj.³²⁷

Tak izpit so morali opravljati uradniki pred komisijo, pristojno za območje Slovenije. Program je obsegal predpise, ki so veljali za vso državo, in tiste, ki so veljali le za Slovenijo. Med slednjimi so bili večinoma taki, ki so bili izdani že v prejšnji državi, le nekaj jih je ljubljanska vlada sprejela po prevratu. Stari akti so obravnavali tako rekoč vsa področja javne uprave, ki so jo sestavljali programi razdelili na 14 poglavij, in sicer: organizacija samoupravnih oblastev, kjer je bil med sedmimi predpisi eden iz nove države; volitve, kjer je bil naveden le nov predpis; upravno politično kazensko postopanje, kjer je bilo 7 starih in en nov predpis; policijski varnostni predpisi za osebno in imovinsko varnost državljanov, 10 oziroma 1 predpis; zborna in društvena prava, 7 starih predpisov; prava o domovinstvu in javni oskrbi siromakov, 7 avstrijskih predpisov; predpisi o razmerju med posli in njihovimi gospodarji, 4 stari predpisi; prosvetno in versko pravo, 13 nekdanjih predpisov; obrtno, rudarstveno in gozdno pravo, navedenih 8 starih predpisov; vodno pravo, kjer je bilo naštetih 5 predpisov iz prejšnje države; lovsko in ribarsko pravo, 7 starih predpisov; predpisi o varstvu poljščin, 4 stari predpisi; zdravstveno-policijski in veterinarsko-policijski predpisi, kjer je program navajal 7 starih predpisov, in predpisi o prometnih sredstvih in prometni policiji, kjer so naštetih 7 nekdanjih veljavnih predpisov.

Nakupovanje uniforme

Notranje ministrstvo je konec novembra 1922 odobrilo »Provizorični pravilnik za upravo mase zbora varnostne straže v Sloveniji«.³²⁸ Kaj se je skrivalo za tem malce skrivnostnim naslovom?

³²⁵ AS, 68, ban 13–5, fascikel 1925–1929, št. 1927.

³²⁶ Program za opravljanje državnega strokovnega izpita za uradnike pripravljalnih skupin I. in II. kategorije ministrstva za notranje zadeve, Ur. list LMO, št. 7/26, z dne 25. januarja 1926.

³²⁷ Pravila za opravljanje državnega strokovnega izpita za uradnike ministrstva za notranje zadeve, Ur. list LMO, št. 2/26, z dne 9. januarja 1926.

Po zgledu iz cesarskih časov je pravilnik uredil nakupovanje službene uniforme varnostnih stražnikov pri nas. Sistem mase je pomenil, da so nabavo opravljali za vse osebe skupaj, kar je bilo ceneje, kot če bi to storil posameznik, pa tudi denar za nakup so zbirali kolektivno. Pravilnik je urejal tako oblikovanje sklada za nabavo kot poslovanje z njim.

V sklad za nabavo uniform so zbirali treh vrst sredstev, in sicer:

- vložek, ki ga je ob vstopu v zbor varnostne straže prispeval vsak stražnik, višino je določilo računovodstvo pokrajinske uprave za Slovenijo,
- država je prispevala vsakega pol leta pavšal, ki je obsegal najmanj tri četrtine vložka,
- druga sredstva bodisi prispevki stražnikov, ki so bili ali obvezni in sprotni ali pa so bili dolgovi od neplačanih prispevkov bodisi prispevek države za uniforme, poškodovane v službi (zaradi pomoči ob požaru, povodnji itd.) bodisi odškodnina tistih, ki so stražniku poškodovali obleko.

Prispevke stražnikov so vodili ločeno od vložka uradnikov straže. Član sklada je smel uporabiti za nabavo uniforme le svoj delež, izjemoma petino več sredstev, in tako nastali dolg je moral poravnati v tekočem letu.

Če je stražnik izstopil iz službe pred iztekom roka treh let, ni imel pravice do terjatev pri skladu, po treh letih pa je to pravico imel samo tedaj, če ni izstopil zaradi disciplinskih ukrepov.

Glavno blagajno mase je vodil osrednji nadzornik varnostne straže in eden od nadzornikov straže. Nabave je opravljala komisija treh članov, ki so imeli svoje namestnike. Za skladiščenje obleke je skrbel eden od stražnikov. Uniformo so izdelovali po meri.

Iz tega sklada so kupovali zlasti obleko in opremo, za kar so veljali določeni roki trajanja:

- čepica, pol leta,
- zimski plašč, 3 leta,
- bluza, pol leta,
- zimske hlače, pol leta,
- letne hlače, pol leta,
- par čevljev, pol leta,
- par zimskih rokavic, 1 leto,
- piščalka, 6 let,
- vrvica za piščalko, 1 leto.

Za vsakega člana sklada so vodili knjižico in register, tako da je bilo vsak trenutek mogoče videti stanje posameznika glede uniforme in opreme.

³²⁸ AS, 61, 129. škatla.

SOVRAŽNIKA SO VIDELI SKORAJ POVSOD

Zlasti prva povojna leta je pri nas vladala nekakšna protivohunska mrzlica ali obsedenost. Skoraj v vsakem tujcu so videli vohuna, ki zbira podatke v korist Avstrije, Italije ali Madžarske.

Pozor, vohuni!

To obsedenost s strahom pred vohuni je razpihoval tudi tedanji tisk. Tako je ljubljanski »neodvisni dnevni list« na začetku februarja 1919 objavil notico z naslovom Pozor na špijone. S severa Gorenjske naj bi prihajale razne ženske in obiskovale naše kraje, v katerih je razporejena jugoslovanska vojska. Šlo naj bi za vohunjenje, zato bi kazalo severno od Radovljice vzpostaviti potno kontrolo, je predlagal pisec.³²⁹

V Ljubljani je po razpadu cesarstva začela delovati Pisarna za zasedeno ozemlje. Skrbela naj bi za zbiranje gradiva o ravnanju italijanskih oblasti s Slovenci, ki so prišli pod Italijo, in o svojih ugotovitvah obveščala javnost.³³⁰ Kaže, da se tudi ta urad ni mogel otresti strahu pred vohunjenjem v škodo naše države.

Tako je vodja te pisarne, Slavko Fornazarič, 10. marca 1919 predstojniku osrednjega urada narodne obrambe sporočal, da je pri karabinjerjih v Cerknem zaposlen Jožef Majer, in sicer kot tolmač. Govoril je nemško, italijansko in slovensko; bil naj bi prikrit vohun, zato naj bi ga naše oblasti ob prestopu demarkacijske črte aretirale.³³¹

Ista pisarna je 14. aprila 1919 osrednjemu uradu narodne obrambe sporočila, da je Janez Podobnik agent provokator, ki rojake v Idriji ščuva, naj gredo čez razmejitveno črto v Slovenijo, hkrati pa jih ovaja Italijanom. Navedeni naj bi bil pred tem redar v Ljubljani.³³² Naslednjega dne je učiteljica iz Idrije sporočila omenjenemu osrednjemu uradu, ki je imel prostore na Bregu 20 v Ljubljani, da je Janez Podobnik spet zaposlen na ljubljanski policiji. Zaprošila je, naj njenega imena ne izdajo.³³³

Sedem dni pred tem je z navedenim »vohunom« govoril Franc Ramovš iz osrednjega urada narodne obrambe in o pogovoru sestavil kratek zapi-

³²⁹ Večerni list, 4. februarja 1919, str. 3.

³³⁰ Enciklopedija Slovenije, 8. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana 1994, str. 355.

³³¹ AS, 94, 2. škatla, št. 272.

³³² AS, 94, 2. škatla, št. 479.

³³³ Enako kot opomba 332.

snik, iz katerega je bilo razvidno, da je bil Podobnik podčastnik v 2. gorskem strelskem polku in 2. novembra 1916 so ga ujeli Italijani. Po vojni se je vrnil iz ujetništva in iskal službo na ljubljanski policijski direkciji, kjer je služboval že pred vojno. Zasliševalcu je opisal, katere italijanske enote so bile tedaj razporejene v Idriji in Cerknem.³³⁴

Če v Italiji izbruhne revolucija

Obveščevalne oči in ušesa osrednjega urada narodne obrambe so segle očitno tudi v tujino. Njegov predstojnik Vekoslav Keršovan je 15. februarja 1919 lastnoročno napisal poročilo poveljstvu dravske divizijske oblasti v Ljubljani, nato pa so rokopis natipkali in čez dva dni odposlali naslovniku.

Najprej je opisal svoje mnenje o (naših) vojnih ujetnikih v Italiji in Rusiji. Za našo državo naj bi pomenili dvojno nevarnost, in sicer zaradi boleznih in boljševizma. Pot iz Rusije domov je trajala po več mesecev in k nam so prišli »izmučeni, umazani in ušivi«, zaradi česar bi jih bilo treba zdravstveno pregledati. Zanje bi kazalo uvesti karanteno. V Italiji so vojne ujetnike razvrstili po narodnosti in jih poslali k reki Piavi, kjer so zasipavali jarke in urejali rečno strugo. Bilo naj bi jih okoli 400.000 in ker so slabo živeli, so bežali. K nam so potovali od 8 do 14 dni in tudi njih bi bilo treba na meji zdravstveno pregledati in razkužiti. V ta namen bi lahko uporabili prostore zaporov na ljubljanskem gradu ali vojaške barake na Brezovici pri Ljubljani, ki so ostale iz vojnih let.

Zatem je italijanske ujetnike opisal še z druge plati. V Italiji namreč vlada veliko nezadovoljstvo tako med prebivalstvom kot med vojaštvom, predvsem zaradi pomanjkanja. Če bi tam izbruhnila revolucija, bi z območja Piave k nam pribežala večina od 400.000 ujetih vojakov. To ne bi bilo »manj nevarno, nego v novembru 1918 vrnitev soške armade«. Naša država bi morala zagotoviti na razpolago potrebno število častnikov in orožnikov, da bi v krajih, ki so jih zasedli Italijani, organizirali obrambno silo, ki bi varovala lastne občine, zbirala pribežnike in jih usmerjala v koncentracijske postaje, od tam pa napotila v domovino.³³⁵

Taka revolucija v Italiji seveda ni izbruhnila in predstojnikov strah se je izkazal za neumestnega.

Ti Kočevarji!

Odnosi med Nemci in Slovenci na Kočevskem že v času dvojne monarhije niso bili najbolj vzorni. Drugi so se počutili prikrajšane. Tako so Slo-

³³⁴ AS, 94, 2. škatla, št. 418.

³³⁵ AS, 94, 2. škatla, št. 153.

venci iz občine Črmošnjice 22. oktobra 1918, še pred razpadom države, sestavili obširno poročilo Narodnemu svetu v Ljubljani, v katerem so najprej opisali germanizacijo v vaseh te občine, postregli z dokazi za to in nato statistiko Slovencev v 17 vaseh v tej občini: v 11 družinah je živel 105 rojakov. Nazadnje so zapisali svoje zahteve, in sicer, da občina preide v okvir Jugoslavije, vzpostavijo naj slovenske šole in storijo vse potrebno za »sloviziranje občine«. ³³⁶

Po razpadu avstro-ogrske monarhije je dejavnost dela kočevskih Nemcev (p)ostala sumljiva oblastem. Josip Stadler, uslužbenec osrednjega urada narodne obrambe, je 28. februarja 1919 svojemu predstojniku z roko napisal poročilo o dogodkih v Kočevski Reki. Ko so prišli fantje in možje od vojakov na dopust, so jih domačini spodbujali, naj odvržejo znamenja SHS. Zato so nekateri s kap snemali kokarde, orožniki pa niso ukrepali. Župnik Josip Kraker, po narodnosti Nемеc, je s strankami posloval le v nemščini in izdajal nemške krstne liste.

Poročilo so poslali višjemu orožniškemu poveljstvu v Ljubljani, od tam pa na okrajno orožniško poveljstvo v Kočevju. Tam je poročnik Bajec 19. marca 1919 z roko napisal odgovor in ga poslal v Ljubljano; poročal je, da navedbe v opisu dogodkov ne držijo. Vojaki nemške narodnosti so res snemali kokarde z vojaških čepic, ko so prišli na dopust, saj »se nekako sramujejo nositi ta znak v domačem kraju«. Omenjeni župnik je z Nemci govoril nemško, s Slovenci pa slovensko, krstne liste pa izdajal v nemščini, kot je bilo zapisano v knjigah, je bil odrezav navedeni poročnik, okrajni orožniški poveljnik v Kočevju. ³³⁷

Nič kaj boljši niso bili odnosi med Slovenci in Nemci v drugih delih Slovenije. Tako je konec leta 1923 v Götzovi dvorani v Mariboru eksplodiralo podtaknjeno razstrelivo, okoli pol kilograma ekrazita. V tem prostoru so hoteli imeti zabavo člani nemškega moškega pevskega društva (Männergesangverein) v Mariboru, ki so jo oblasti sprva prepovedale, nato pa dovolile. Eksplozija je povzročila gmotno škodo. ³³⁸

Sumljivi tujci

Pod budnim očesom oblasti so bili sprva zlasti tujci, državljani sovražnih dežel, med katere so šteli Avstrijo, Bolgarijo, Nemčijo, Ogrsko in Turčijo. Sčasoma se je ta krog držav razširil in politična oziroma policijska oblastva so morala na ukaz z vrha zbirati določene podatke o tujcih, ki so za daljši ali krajši čas prebivali pri nas. Navedel bom nekaj zgledov, ki so zadevali tudi varnostne stražnike in ne samo orožnikov.

Ministrstvo za notranje zadeve je 10. aprila 1922 od pokrajinske upra-

³³⁶ AS, 59, ovoj Kopije poročil iz Primorske in Koroške 1918–1919, št. 322.

³³⁷ AS, 94, 2. škatla, št. 216.

³³⁸ Bombni napad na Götzovo dvorano, Straža, 31. decembra 1923, str. 3.

ve za Slovenijo zahtevalo, naj jim dostavi seznam madžarskih civilnih emigrantov. Poverjeništvo za notranje zadeve je zahtevek poslalo podrejenim organom in na podlagi zbranih podatkov so 11. julija 1922 odgovorili v Beograd. Tako je na območju policijskega ravnateljstva v Ljubljani prebivalo 28 takih ljudi, v okolišju policijskega komisariata v Mariboru pa 29.³³⁹

Poverjeništvo za notranje zadeve je 16. septembra 1922 naročilo političnim in policijskim oblastvom prve stopnje, da morajo vzpostaviti in voditi popis nemških, madžarskih in italijanskih agitatorjev ali ljudi, osumljenih vohunstva. Gradivo je moral urejati osebno predstojnik organa ali njegov namestnik, hraniti so ga morali v zaklenjeni omari.³⁴⁰

Notranje ministrstvo je 29. julija 1923 brzojavilo podrejenim uradom, tudi pokrajinski upravi za Slovenijo, da se po državi povsem nenadzorovano gibljejo trume sumljivih in nevarnih ljudi, zlasti tujcev; tega ni mogoče trpeti. Poverjeništvo za notranje zadeve je za tem razposlalo okrožnico vsem pristojnim uradom, tudi komisarjem železniške in obmejne policije. Na tej podlagi je policijski komisariat v Mariboru 31. julija 1923 izdal lastno okrožnico, ki jo je podpisal Vekoslav Keršovan, policijski nadsvetnik. Naročala je, naj varnostna straža nadzira brezposelne, skupaj z detektivi vsak teden v gostiščih, nasadih in vrtovih izvede racijo, legitimira neznane osebe in pregleduje konjske hleve, na primer v hotelu Orel, kriminalni oddelek naj v prenočiščih redno nadzira tujce, kriminalna razvidnica mora vsak dan pregledati seznam prispelih tujcev, zglasevalni urad pa naj vsak dan do opoldne izdela seznam prispelih tujcev.³⁴¹

Policijski komisariat v Mariboru je na zahtevo velikega župana mariiborske oblasti 10. marca 1925 izdelal seznam v tamkajšnjem okolišju stanujočih tujcev. Nanj so uvrstili 515 Avstrijcev, 298 Italijanov, 307 Čehov, 57 Rusov, 42 Nemcev, 27 Madžarov, 11 Poljakov, 5 Amerikancev, po 3 Francoze in Švicarje, 2 Angleža, po 1 Grka in Romuna itd. Navedli so tudi velikost stanovanja, kdo je lastnik stanovanja in druge podatke.³⁴²

Alergični na staro

Prihajalo je do pretirano nestrpnega ravnanja s posamezniki, ki niso takoj nehali spoštovati simbolov nekdanje cesarske oblasti ali niso dovolj vidno izražali spoštovanja do novih simbolov države.

Na Kongresnem trgu, pred deželnim dvorcem, je bila 20. marca 1921 dopoldne žalna slovesnost in pevski zbor je zapel državno himno Bože pravde. Občinstvo se je odkrilo, tega pa ni storil Franc Pavšič, sluga na

³³⁹ AS, 61, 104. škatla, št. pov. 3220.

³⁴⁰ AS, 61, 106. škatla, št. pov. 4465.

³⁴¹ AS, 61, 117. škatla, št. pov. 2642.

³⁴² AS, 87, 3. fascikel, št. pov. U 162/1.

uradu za zaščito beguncev pri deželni vladi za Slovenijo v Ljubljani. Državljana sta ga opomnila, naj se odkrije, in ker tega ni storil, sta ga prijavila tam službujočemu stražniku. Ta ga je aretiral in privedel v poslopje policijskega ravnateljstva v Ljubljani. Tam so zaslišali njega in priči dogodka, potem pa je bil takoj izpuščen.

Poročilo o dogodku so iz policijskega ravnateljstva poslali deželni vladi in od tam na urad za zaščito beguncev. Načelnik tega urada, dr. Fran Vodopivec, je 29. marca zaslišal Pavšiča in o tem izdelal zapisnik. Zaslišani je opisal dogodek in ga obžaloval, saj ni poznal nove himne, ker je od leta 1894 služboval na Koroškem in na Dunaju. Predstojnik urada je nato deželni vladi odgovoril, da gre za resnega slugo, ki ne pozna domačih razmer, zato je obžalovanje dovolj. Predsednik deželne vlade je 1. aprila 1921 v spis pripisal, da ga je treba ustno ukoriti, in nato so akt shranili.³⁴³

Na deželno vlado za Slovenijo je 2. maja 1921 prispelo nepodpisano pismo, ki je sporočalo, da ima Martin Raznožnik v stanovanju na Slomškovi ulici 7 v Ljubljani na steni obešeno sliko cesarja Franca Jožefa I., pa tudi sicer rad kritizira Jugoslavijo. Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je dobilo nalogo, naj zadevo razišče. Zaslišali so osumljenega, ki je povedal, da je v sprejemnici stanovanja res imel sliko cesarja, a jo je maja letos odstranil. Podobno sliko ima izobešeno tudi trgovec Matjan, je še povedal. Policisti so se pozanimali tudi za slednjega in 20. junija 1921 so poročali, da je imel trgovec Ivan Matjan, Dunajska cesta 16, do jeseni 1919 v svoji pisarni izobešeno cesarjevo sliko, potem pa jo je snel; gre za lojalnega državljana.³⁴⁴

Načelnik okrožja Belo polje je prestregel pošiljko tvrdke Suttner iz Ljubljane in o tem takoj poročal notranjemu ministrstvu, to pa je naročilo deželni vladi za Slovenijo, naj na sedežu tvrdke opravijo hišno preiskavo, zasežejo gradivo o avstrijski cesarski družini in ga prepovedo prodajati pri nas. Po nalogu policijskega ravnateljstva v Ljubljani je bila 21. junija 1921 pri lastniku firme Henriku Mairu, švicarskemu državljanu, opravljena hišna preiskava. Stražniki in agenti so pri tem zasegli 5 katalogov in 279 drugih predmetov (od obeskov do prstanov) s slikami nemških in avstrijskih cesarjev ter njihovih rodbinskih članov.³⁴⁵

Avstrijski časnik Neues Grazer Morgenblatt je 23. decembra 1921 pisal o razžalitvah kraljevega veličanstva v Sloveniji, in ocenil, da je zdaj teh dejanj več kot prej v vsem avstro-ogrskem cesarstvu. Oddelek za notranje zadeve pri pokrajinski upravi za Slovenijo je takoj po novem letu zaprosil višje državno pravdnništvo v Ljubljani, da mu sporoči število ovadb te vrste, odslej pa naj o vsakem takem postopku obvešča tudi ta oddelek. Pravdnništvo je odgovorilo 20. januarja 1922 in navedlo, da je bilo v času

³⁴³ AS, 61, 74. škatla, št. 4373.

³⁴⁴ AS, 61, 83. škatla, št. 7224/IV.

³⁴⁵ AS, 61, 92. škatla, št. 7468/IV.

od prevrata do konca 1921 184 takih kazenskih spisov: na državnem pravdništvu v Celju 32, v Ljubljani 48, v Mariboru 88 in v Novem mestu 16. V času med 1. in 20. januarjem 1922 so zapisali 6 takih primerov.³⁴⁶

Poličijski komisariat v Mariboru je konec decembra 1921 pisno poročal v Ljubljano o pomembnejših dogodkih v tistem mesecu. Navedel je, da je Hinko Fekonja hvalil nekdanjega cesarja Karla, Jakob Vogrinc pa je pohvalno govoril o Avstriji; oba so zaradi tega ovadili.³⁴⁷

Poštno in brzojavno ravnateljstvo v Ljubljani je 28. aprila 1922 poslalo oddelku za notranje zadeve v Ljubljani razglednici s sliko cesarja Karla in žene Cite Habsburg, ki je prispela iz Madžarske, zasegla pa jo je pošta v Zidanem Mostu, ker je ocenila, da gre za protidržavno vsebino. Če ne gre za tako vsebino, naj razglednici vrnejo ravnateljstvu in ju bodo dostavili naslovniku v Litijo. Iz oddelka za notranje zadeve pri pokrajinski upravi za Slovenijo so 6. maja 1922 odgovorili, da je treba razglednici šteti kot protidržavni, zato ju bodo zadržali.³⁴⁸

Poličijski komisariat v Mariboru je 28. aprila 1923 oddelku za notranje zadeve v Ljubljani poročal, da je podružnica tvrdke Julius Meinel izdelala plakat za kavo in ga predložila komisariatu v pregled. Plakat je prikazoval pristanišče, v katerem z ladij iztovarjajo vreče kave. Izdelan je bil v treh barvah, in sicer frankfurtskih (črna, bela in rumena) in nemških (črna, bela in rdeča). Celo morje je bilo v rumeni barvi. Navedeni komisariat je zato razpečevanje plakatov prepovedal.

K razjasnjevanju zadeve so pritegnili tudi policijsko ravnateljstvo v Ljubljani in to je ugotovilo, da so plakate tiskali na Dunaju, v Ljubljani pa jih je lepilo zasebno reklamno podjetje Aloma Campagno, in sicer brez uradnega dovoljenja ravnateljstva.

Oddelek za notranje zadeve pokrajinske uprave za Slovenijo je 11. junija 1923 o zadevi poročal v Beograd in hkrati obvestil ljubljansko ravnateljstvo in mariborski komisariat, da je bila umestna prepoved lepljenja teh plakatov.³⁴⁹

Kaj pa nekdanji častniki?

Oblasti so zanimali tudi nekateri nekdanji avstro-ogrski častniki, saj so predvidevale, da bi utegnili nenaklonjeno gledati na novo državo ali še kaj hujšega.

Poveljstvo V. orožniške brigade v Ljubljani je 2. maja 1921 poročalo o dogajanju v samostanu Stična: tam so bili nemški menihi, ki so bili naročeni na časnike, pri nas prepovedane. V tem samostanu je prebival tudi

³⁴⁶ AS, 61, 99. škatla, št. pov. 353/IV.

³⁴⁷ AS, 68, ban 13–5, fascikel 1922, št. 468/IV.

³⁴⁸ AS, 61, 102. škatla, št. pov. 2041.

³⁴⁹ AS, 61, 115. škatla, št. pov. 1733.

upokojeni podmaršal (feldmarchalleutnant) Ivan Lavrič s soprogo. Sekal je les za potrebe menihov, se včasih sprehajal po okolici, nosil s seboj daljnogled in generalštabno karto. Uporabljal je tudi naslov plemeniti Zaplaz. Rojen je bil 30. avgusta (pravilno je julija, op. P. Č.) 1850 v Spodnjih Praprečah, občina Prapreče, so še zapisali orožniki.

Poročilo so poslali poveljstvu celotnega orožništva v Beogradu, poveljstvu dravske divizijske oblasti in deželni vladi za Slovenijo. Ministrstvo za notranje zadeve je nato zaprosilo za podrobno poročilo tako o nemških menihih kot o Lavriču. Sprožilo se je obširno dopisovanje in med drugim je Fran Podboj, vladni svetnik in okrajni glavar v Litiji, obširno poročal o obojem. Ocenil je, da je podmaršal Lavrič zaveden Slovenec, česar ni tajil niti kot avstro-ogrski visoki častnik. Njegov sin, stotnik oziroma major Alfred Lavrič, se je po vojni na Koroškem boril proti Avstrijcem. Poverjeništvu za notranje zadeve je glavarjeve ocene povzelo v poročilu, ki ga je 4. avgusta 1921 poslalo notranjemu ministrstvu. Zadeva se je s tem neka-ko sklenila.³⁵⁰

Poleti 1921 je okrajno glavarstvo v Celju na ukaz poverjeništvu za notranje zadeve poročalo o nadzorovanju Slavka Kvaternika, nekdanjega avstro-ogrškega podpolkovnika, in njegove žene v času, ko sta bivala v tem mestu.³⁵¹ Ta častnik je pokazal, kdo je, ko je prišlo do razpada kraljevine Jugoslavije in je nastala tako imenovana Neodvisna država Hrvaška.

STRAH PRED KOMUNISTI

Tako rekoč ves čas obstoja prve Jugoslavije se je režim srečeval in spoprijemal s stremljenji komunistov po spremembi oblasti, seveda tudi ali predvsem s silo, če ne bi šlo drugače. To je bila za oblast ena temeljnih nevarnosti in tako so jo ocenjevali ne le v Beogradu, temveč tudi v Ljubljani.

Objava Razglasa

Zaradi vse večje moči Komunistične partije Jugoslavije in vse večjega strahu režima pred komunisti je ministrstvo za notranje zadeve 29. decembra 1920 izdalo tako imenovano Obznano, ki je v naši publicistiki po drugi svetovni vojni dobila prav grozovito podobo.

³⁵⁰ AS, 61, 97. škatla, št. pov. 389.

³⁵¹ AS, 61, 97. škatla, št. pov. 701.

Obznana, ki je bila izdana pod številko 29282, je bila objavljena tudi v slovenščini. Tiskala jo je Delniška tiskarna, d. d., v Ljubljani, in sicer v obliki plakata velikosti 85 × 130 centimetrov, z naslovom Razglas.³⁵² Ker je vsebina še danes zanimiva, jo bom prepisal z omenjenega plakata, da si bo bralec lahko sam ustvaril presojo o tem dokumentu.

»RAZGLAS.

Od več strani in iz več zanesljivih virov so izvedela državna oblastva, da pripravljajo razkrojni reakcionarni elementi te dni napad na državo, njen ustroj in na družabni red z namenom, da uničijo po ruskem boljševiškem vzgledu vse zakone, ustanove ter javne in zasebne dobrine, na mesto tega pa postavijo, kakor v Rusiji, oblast nekaterih ljudi, ki bi razpolagali z življenjem, svobodo in imetjem državljanov, našo državo pa otvorili invaziji tujcev. To imenujejo ti ljudje diktaturo proletariata. Smatrajoč našo državo samo kot sektor na fronti v borbi, katero vodijo boljševiki proti vsemu svetu, hočejo na tem sektorju začeti vojno proti svetovnemu kapitalizmu, da porušijo vse ono, kar so do danes ustvarili duh, moč in delo človeštva. Tudi naša država naj se po njihovem načrtu zopet potaplja v krvi, da zabrede kakor Rusija, v notranje državljanske borbe, v mednarodno vojno in da se tudi pri nas pleni živež in živino po vaseh in drugo imetje po mestih.

Komunističnemu pokretu so se pridružili tajno mnogi javni in skriti nasprotniki naše države in naroda. Premagani v vojni streme za tem, da bi se po vojni maščevali nad to državo s tem, da zavedejo vanjo narod in ga netijo od zunaj in od znotraj. Eni, akoravno v vojni obogateli, pristopijo komunistični stranki, drugi ji dajejo denar za časopisje, ki piše neresnično in hujska na nezadovoljnost, tretji gojijo zvezo z inozemstvom in z inozemskimi denarnimi fondi, nabavljajo bombe, eksplozive in orožje, četrti preprečujejo z vsemi sredstvi delo v državi in spravljajo brez povoda javne uslužbenke in njih delovanje ob ves ugled, vse to, da bi se narod pobunil in da se državljeni ne bi več pobrigali za državo ter jo celo osovražili.

Na stotine ljudi, plačanih iz tajnih fondov, pohajkuje brez posla in ne dela nič drugega. kakor da moti javni mir in ubija med državljeni zaupanje v državo in njeno bodočnost. To delajo vsi ti dan za dnevom, da bi izzvali prepričanje, da bo v resnici propadla družba in država. Med motilci in agenti te propagande so tujci, ki se kot delavci vrivajo v delavske organizacije, da jih razburjajo in razderejo. Radi špijonaže spravljajo svoje agente tudi v državne službe. Mnogi sicer dobri državljeni in uradniki so že postali žrtev njihove propagande. Mnogi mlajši, manj izšolani in neizkušeni na primer med učiteljstvom so bili zapeljani in ne zavedajoč se posledic, pristajajo na razkrojno delo, nazivajoč se komuniste, ter skušajo razširiti svojo strupeno propagando med vojsko in orožništvo, da bi,

³⁵² AS, 61, 72. škatla, št. 3367.

kakor v Rusiji, med drugimi porušili tudi ta steber reda in namesto njega postavili takozvano rdečo gardo. Oni podaljšavajo tudi danes, ko se je ves svet pomiril, državljanske in mednarodne vojne.

Ta boljševisška bolezen, ki se imenuje komunizem, premagala je samo Rusijo, za nekaj tednov je zavladala na Madžarskem, toda tam je jenjala, pustivši za sled gole razvaline ter propast ravno onih, ki so želeli diktaturo. Sicer pa so Amerika, Anglija, Francija in Nemčija in druge urejene bogate države razbile komunizem takoj izpočetka, nekatere lažje, druge pa le s krvjo. Češko-slovaška republika je morala te dni storiti isto, pa tudi naša država ne sme dopuščati prelivanja krvi! Prelite je bilo itak že preveč! Narod zahteva mir, da bi lečil svoje v vojni dobljene rane in bolečine. Ker so prevratni elementi izbrali ravno te dni, ko začenja narodna skupščina urejevati državo, da počnejo s splošno stavko, ki bi prešla v splošen nered, krvavo revolucijo in razsulo, se je vlada odločila, da stavi moč države v službo svobode in reda.

Za to odreja ministrski svet:

1. da se do rešitve ustave prepoveduje vsaka komunistična in druga razkrojna propaganda, ustavijo komunistične organizacije, zapre njihova zbirališča, prepovedo njihovi časopisi in vsi drugi spisi, ki bi motili mir države znotraj in zunaj, propovedovali in opravičevali ali odobraval diktaturo, revolucijo ali kakršnokoli nasilje. Takoj se imajo odstraniti vsi pozivi na generalno stavko in do enega meseca zapreti vsi, ki jih razširjajo ustno ali pismeno;
2. prepoveduje se ves tisk, s katerim se zmanjšuje pomen teh ukrepov, izdanih v to svrhu, da se zaščiti red in svoboda onega pisanja, s katerim se ne žali država in ne izziva javna demoralizacija;
3. v vsakem primeru nereda, ki ima značaj rušitve, se bodo vnaprej ukrenili ostri koraki proti voditeljem in moralnim podpornikom, bodisi da je njih bivališče znano ali da se nalašč skrivajo;
4. določa se obvezna prijava orožja. Vsak, ki ne bi prijavil strelnega orožja ali eksploziv, se bo kaznoval s tremi meseci zapora, združenim s prisilnim delom;
5. za ves čas dela ustavodajne skupščine so prepovedane v Beogradu vse manifestacije razkrojnega ali vznemirjajočega značaja ter se bodo izročili vojnemu sodišču vsi oni, ki bi se z orožjem upirali državnim varnostnim organom;
6. iz našega ozemlja se iztirajo vsi tujci, ki bi se pridružili neredom ali jih jačili;
7. iz državne službe se odpuščajo vsi uradniki, višji in nižji, ki bi širili boljševisško propagando v naši državi; vsem študentom komunistom se odvzame podpora za študije.

Volitve v konstituanto so se izvršile v redu in v svobodi, v redu in svobodi naj vrši konstituanta svoje delo, za katero je dobila poverjenje naroda.«

Podpisani so bili vsi člani ministrskega sveta.

»Slovenska Obznana«

Poverjeništvo za notranje zadeve je zadnjega dne 1920 vsem podrejenim organom razposlalo okrožnico, v kateri so bile opisane naloge v zvezi z izvrševanjem tega Razglasa.

Prvega dne 1921 je poverjeništvo s posebno okrožnico obvestilo iste urade, da bodo naslednjega dne prejeli plakate z vsebino Obznane, ki naj jih takoj razobesijo po občinah. Po posebnem razdelilniku so razposlali vseh 1800 izvodov tega plakata.³⁵³

Celokupna deželna vlada za Slovenijo je 11. aprila 1921 sprejela novo uredbo o kaznovanju določenih dejanj s politično vsebino,³⁵⁴ ki jo je 24. aprila 1921 odobrilo notranje ministrstvo. Določala je policijsko, torej upravno kaznovanje takih dejanj, za razliko od drugih, ki so jih obravnavala sodišča; kazni so izrekala upravna oblastva prve stopnje. Prepovedana so bila taka dejanja, ki so javno izražala nasprotovanje oblastem, od nošenja starih državnih znamenj do petja stare himne. Prihajalo je do nejasnosti, kaj zajema pojem državi nevarno demonstrativno dejanje. Poverjeništvo za notranje zadeve je 19. maja 1921 z okrožnico spet raztolmačilo to uredbo in med drugim naročilo političnim in policijskim oblastvom prve stopnje, da morajo izdelati sezname tistih, ki so jih obravnavala v času od 1. decembra 1920 do 1. maja 1921, skladno s prvo naredbo te vrste.³⁵⁵ Iz poročil, ki so jih poverjeništvu poslali uradi, je razvidno, da je bilo na seznamu policijskega komisariata v Mariboru 111 takih ljudi, policijskega ravnateljstva v Ljubljani pa 12 ljudi.³⁵⁶

To naredbo o kaznovanju demonstrativnih dejanj iz leta 1921 so nekateri časniki v Sloveniji v celoti objavili in jo nato ostro kritizirali. Imenovali so jo celo Obznana za Slovenijo, na primer dnevnik Slovenec 7. maja 1921, na 1. strani. Isti list je pisal »proti policaj-režimu v Jugoslaviji«.³⁵⁷

Bržčas je ta naredba spodbudila nekatere časnike, da so še bolj grajali policijo. Mariborski list Enakost je spomladi 1921 policijske stražnike in policijo sploh praviloma imenoval »policajdemokrat«. Na piki je imel zlasti vodjo tamkajšnjega komisariata dr. Ivana Senekoviča. Mariborski list Straža je posebej slabo pisal o dr. Otu Pirkmajerju, okrajnem glavarju na Ptujju.³⁵⁸

Očitno so te kritike na račun slovenske policije prišle Beogradu na uho

³⁵³ AS, 61, 81. škatla, ovoj Obznana – zatiranje komunizma, št. 7482/IV.

³⁵⁴ Naredba deželne vlade za Slovenijo glede policijskega kaznovanja državi nevarnih demonstrativnih dejanj, Ur. list DVS, št. 47/21, z dne 4. maja 1921.

³⁵⁵ Naredba celokupne narodne vlade SHS v Ljubljani glede državi nevarnih demonstrativnih dejanj, Ur. list NVSHS v Ljubljani, št. 38/19, z dne 17. januarja 1919.

³⁵⁶ AS, 60, 6. škatla, št. 4370 in 5027.

³⁵⁷ AS, 61, 82. škatla, ovoj Časopisi, št. 6530/IV.

³⁵⁸ AS, 61, 82. škatla, ovoj Časopisi, št. 8–3.

in tamkajšnje notranje ministrstvo je 13. maja 1921 brzojavno zahtevalo pojasnilo o navedeni naredbi. Poverjeništvu je 18. julija 1921 obširno odgovorilo in pri tem zavrnilo namige, da gre za cenzuro tiska.³⁵⁹ Zakonodajni odbor narodne skupščine je 2. novembra 1921 sklenil, da ta naredba ne velja več, in jo z zakonom preklical oziroma razveljavil, kar je bilo v ljubljanskem uradnem listu objavljeno šele na začetku januarja 1923.³⁶⁰

Prepoved delovanja

Stražniki in njihovi bratrance orožniki so med opravljanjem službe zaznali mnoge govorce, ki so bile tedanjim oblastem nasprotne ali celo sovražne. Med njimi niso bile redke take, ki so napovedovale skorajšnji prevrat. Tako je deželna vlada za Slovenijo na seji 28. februarja 1919 »vzela na znanje poročilo policijskega ravnateljstva v Ljubljani, v katerem je poročalo, da nameravajo vojaki iz Nušakove vojašnice v Trnovem in cukrarne 1. marca 1919 izvesti »revolto in strmoglaviti deželno vlado«. ³⁶¹

Dne 20. aprila 1919 je bil v Beogradu združevalni kongres jugoslovanskih levih političnih strank. Nova stranka je dobila ime Socialistična delavska stranka Jugoslavije (komunistov). Kongresa se niso udeležili predstavniki slovenskih političnih strank. Sprejeli so program po vzoru srbske socialno-demokratske stranke oziroma socialistični erfurtski program.³⁶² Ta program je leta 1891 nemška socialno demokratska stranka na svojem kongresu v mestu Erfurt in od tod ime celotnega programskega dokumenta. Poveljstvo dravske divizijske oblasti je 4. maja 1919 sporočilo osrednjemu uradu narodne obrambe, da so udeleženci beograjskega kongresa z letaki pozivali vojaštvo, naj odloži orožje. Če bodo te letake odkrili v Sloveniji, jih je treba takoj uničiti, dva primerka pa poslati navedenemu poveljstvu.³⁶³

Tedaj so pri nas vladale precej neurejene razmere, povezane tudi s pomanjkanjem vseh vrst živil. Danes bi rekli, da so bile ugodne razmere za kritiko oblasti. Zato ni čudno, da so se začele širiti protirežimske težnje.

Odsek za prehrano Slovenije je 24. septembra 1919 predsedstvu deželne vlade za Slovenijo poročal, da so ustavili živilske vlake, ki so prevažali hrano iz Banata v Slovenijo. Vzrok za to naj bi bil prenapolnjenost kolodvorov med Zemunom in Siskom. Redna prehrana bo zaradi tega pri nas ogrožena. Omenjeni odsek se je že obrnil na ministrstvo za prehrano v Beogradu, da bi posredovalo in omogočilo prevoz hrane v Slovenijo.³⁶⁴

³⁵⁹ Enako kot opomba 357.

³⁶⁰ Zakon o ukinitvi dveh naredb, ki se tičeta resorta ministrstva za notranje posle, Ur. list PUS, št. 3/23, z dne 9. januarja 1923.

³⁶¹ AS, 60, 11. škatla, zapisnik seje DVS dne 28. februarja 1919.

³⁶² Zgodovina Slovencev, Cankarjeva založba v Ljubljani, 1979, str. 621.

³⁶³ AS, 94, 2. škatla, št. 572.

V noči na 29. oktober 1919 so bili v Ljubljani nalepljeni plakati z naslovom Proletarci! Njihova vsebina je bila kratka in jedrnata, glasila pa se je takole: »Danes ob obletnici ni ne moke, ni ne belega kruha in krompirja, ni fižola! Smo nagi in bos! Na barikade!« Spodaj je bil podpis Revolucija. Varnostni stražniki so te plakate takoj poiskali in jih odstranili, je naslednjega dne poročalo policijsko ravnateljstvo v Ljubljani.³⁶⁵

Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je 2. decembra 1919 deželni vladi za Slovenijo poslalo redno tedensko situacijsko poročilo, ki ga bom navedel v celoti in dobesečno. »Težnje in pritožbe ljudstva: ljudstvo v splošnem toži radi velike druginje ter pomanjkanja najpotrebnejših življenjskih potrebščin, posebno kruha. Enako izliva svojo jezo na vlado in njene organe kot krivce tega zla. Upa pa, da se bode po izvršenem kolekovanju tudi druginja omilila.

Mnenje ljudstva: radi valute je ljudstvo zbegano, ker krožijo nekontrolirane govornice, da bode kolekovani denar po novem letu zamenjan za jugoslovanski dinar in sicer v razmerju 5 : 1. Kritikovanje o previsoki carini, posebno radi tega, ker trgovci pod krinko carine cene blagu neizmerno zvišujejo. Obdavčijo naj se vojni dobičkarji in verižniki. Izvoz živil naj se v kolikor mogoče eliminira.

Politično razpoloženje: o političnem razpoloženju ljudstva napram državi se more le v toliko poročati, da se javnost skrajno rezervirano obnaša. Pač pa je več nezadovoljnežev kakor pa trezno mislečih. Splošno je pa ljudstvo ljubljanski vladi naklonjeno in zaupa v njene ukrepe.«³⁶⁶

Neposredno po sprejemu prve ustave, 28. junija 1921, ko je prišlo do poskusa atentata na regenta in 21. julija 1921 v Delnicah do umora notranjega ministra Milorada Draškovića, je narodna skupščina 1. avgusta 1921 sprejela Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi.³⁶⁷ Poslancem KPJ so odpravili imuniteto, jim odvzeli mandat in jih izgnali iz skupščine. Režim je očitno že vnaprej računal s takim razvojem dogodkov, saj je notranje ministrstvo že 13. junija 1921 deželni vladi za Slovenijo poslalo seznam narodnih poslancev, ki so bili člani KPJ. Poverjeništvu za notranje zadeve je 23. junija 1921 vsem političnim in policijskim oblastvom prve stopnje razposlalo okrožnico in v njej naročilo, da nadzirajo komunistične poslance in njihove zveze.³⁶⁸

Delovanje komunistične partije Jugoslavije je bilo prepovedano, začelo se je četrto stoletje njenega skrivnega in nezakonitega delovanja.

³⁶⁴ AS, 60, 5. škatla, ovoj št. 2963, št. 11296.

³⁶⁵ AS, 61, 1919, fascikel 10701–11200, št. 10942.

³⁶⁶ AS, 60, 3. škatla, ovoj št. 15240.

³⁶⁷ Ur. list PUS, št. 95/21, z dne 11. avgusta 1921.

³⁶⁸ AS, 61, 81. škatla, ovoj Agitatorji, št. 7001.

44. 7704/IV. 1921

ВАНРЕДНИ БРОЈ

Година XII, број 30. Београд, 4 јуна 1921.

ПОЛИЦИЈСКИ ГЛАСНИК **POLICIJSKI GLASNIK**

СЛУЖБЕНИ ОРГАН ОДЕЛЕНА ЈАВНЕ БЕЗБЕДНОСТИ МИНИСТАР. УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТСКЕ И СЛОВЕНАЦА

Нарочита: Све саопштења у Полицијском Гласнику призивати његовом Уредништом
Краљеве Уг. 29. Тел. бр. 15-45.

942.

Јухас Јоже, тежак из Новог Сада, окривљен је по делу атентата извршеног противу Њ. Кр. В. Престолонаследника Александра. Јухас је одмах по извршеном делу побеглао, те га треба пронаћи и под јаком стражом спровести Управи града Београда.

Опис Јухасов је: стар 33 год., омален, у лицу плав, вршав, кратко ошишан, косе плаве мало проселе, малих плавих бркова, очију плавих. На себи има жућкасто одело, црне ципеле на шнирање.

Фотографија је од пре 3-4 год. рађена у Русији, те је стање измењено и она не личи сувише на њега.

943.

РАЗНА САОПШТЕЊА

У свим потернице тек. бр. 907 објављене у ванредном броју „Полиц. Гласника“ бр. 28 од 30. јуна т. г. износи се нова фотографија Младена Маринковића, осуђеничног по делу атентата, по којој ће се моћи лакше пронаћи, јер је фотографија изнета у пом. броју из Маринковићевих млађих година.

Министарство Унутр. Дела уценило је Маринковића и Јухаса са по 10.000 динара, коју ће суму примати онај који их буде ухватио.

Управа града Београда, Ј. Б. Бр. 11658, 4-7-21.

Штампарница „Млади Србин“ - Београд Уредник Живојин Симиновић.

Tirlica za Jožetom Juhasom, osumljenim neuspelega atentata na prestolonaslednika Aleksandra, objavljena v Policijskem glasniku 4. jula 1921.

Proti posrednemu delovanju

Po prepovedi komunistične stranke so njeni člani odšli v ilegalo ali na tuje, postopoma pa so poskušali prikrito delovati prek drugih, dovoljenih organizacij.

Predstavniki Neodvisne delavske stranke Jugoslavije je policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani priglasil shod, ki naj bi bil 18. januarja 1924 v gostilni Poljšak na Martinovi cesti v naši prestolnici, drugi podoben shod pa naj bi bil za tem istega dne v gostilni v Spodnji Šiški. Ravnateljstvo je dan pred napovedanima zborovanjema obe srečanja prepovedalo, pri čemer se je sklicevalo na avstrijski shodni zakon z dne 15. novembra 1867. Sklicatelj se je na to odločbo pritožil, a so pritožbo zavrnil.

O prepovedih shodov, ki so jih oblasti utemeljevale s koristmi reda in miru, so kritično pisali tudi nekateri časopisi, na primer list Glas svobode.³⁶⁹

Zveza neodvisnih strokovnih organizacij v Ljubljani je 26. januarja 1924 policijskemu komisariatu v Mariboru prijavila shod, ki naj bi bil 29. januarja zvečer v delavskem domu v štajerski prestolnici. Komisariat je še istega dne prepovedal zborovanje in odločbo o prepovedi prek policijskega ravnateljstva v Ljubljani takoj poslal sklicatelju. Kljub temu se je ob napovedani uri v omenjenem domu zbralo okoli 250 vajencev in vajenk, policijski detektiv jih je opozoril, da je shod prepovedan, in jih pozval, naj se razidejo. Zbrani so njegovim besedam žvižgali, nato pa so se napotili proti središču mesta, da bi tam demonstrirali. Prehod čez državni most jim je zaprla varnostna straža in jih razpršila. Najbolj glasna protestnika je komisariat ovadil sodišču.³⁷⁰

Policijski komisariat v Mariboru je 5. maja 1927 velikemu županu mariborske oblasti poslal fotografijo skupine ljudi, ki so se fotografirali na dvorišču delavskega doma v Ljubljani. Fotografijo so ljubljanski policisti zasegli med hišno preiskavo pri enem od komunistov in doslej sta ravnateljstvo in komisariat uspela prepoznati pet ljudi. Zaposili so za pomoč pri identifikaciji še preostalih. Veliki župan je fotografijo postopoma poslal vsem okrajnim glavarstvom, ti pa vsem orožniškimi postajam. Komandirji teh postaj so na spisu potrdili, da je moštvo sliko pregledalo in ni prepoznalo fotografiranih, kar so podkrepili s podpisom in žigom postaje. Fotografija je krožila do 21. novembra 1927, nato so jo poslali z istim namenom še v okraj Čakovec in Prelog, od koder so jo vrnili 9. februarja 1928. Med prepoznano peterico sta bila tudi Dušan Kermauner in France Klopčič.³⁷¹

³⁶⁹ V Sloveniji se dela »red in mir«, Glas svobode, 26. januarja 1924, str. 1. AS, 61, 123. škatla, št. pov. 644.

³⁷⁰ AS, 61, 123. škatla, št. pov. 654.

³⁷¹ AS, 87, 9. fascikel, št. pov. 303–27

Seznami

Oblasti so zahtevale, da podrejeni organi ustvarijo, dopolnjujejo in hranijo preglede tistih, ki so bili režimu sumljivi ali nasprotni oziroma sovražni. To se je vleklo ves čas obstoja države.

Ministrstvo za notranje zadeve je 7. marca 1921 zaprosilo deželno vlado za Slovenijo, naj ji dostavi sezname komunistov, naših državljanov, ki so bili zaradi boljševiške propagande iz kraja zaposlitve izgnani v kraj, kamor so bili pristojni, pa tudi tujcev, ki so bili zaradi boljševiške propagande izgnani iz kraljevine SHS. Navesti je bilo treba tudi razlog izгона oziroma odгона ter upravičenost takega ukrepa. Poverjeništvu za notranje zadeve je nato zahtevo posredovalo političnim in policijskim oblastvom prve stopnje. Ko so ta izpolnila podano zahtevo, so kmalu dobila zahtevo, da seznam dopolnijo z najnovejšimi podatki, in 6. septembra 1921 je poverjeništvu poslalo celoten seznam vsem oblastvom prve stopnje z naročilom, da morajo gibanje in delovanje na seznamu zajetih strogo nadzorovati. Seznam za Slovenijo je obsegal 28 državljanov kraljevine SHS in 23 tujcev.³⁷²

Notranje ministrstvo je 10. avgusta 1921 pisalo pokrajinskemu namestniku za Slovenijo, da so komunisti in njihovi agitatorji začeli s terorističnimi akcijami za spremembo režima, zato jih je treba strogo nadzirati.

Kaže, da je pri izdelovanju takih popisov prihajalo do nerazumevanja ali napak, na kar so postali pozorni tudi na notranjem ministrstvu in so na to opozorili. Oddelek za notranje zadeve je zato 18. avgusta 1921 z okrožnico opozoril na potrebo, da oblastva razlikujejo med komunistično in socialdemokratsko stranko, saj bi sicer ustvarjali nezadovoljstvo pri drugi. »Dokler zastopa socialdemokratska stranka jasno čisto razredno-ekonomsko borbo in dokler svojo borbo prevede z dovoljenimi in nekriječnimi sredstvi, je treba, da uživa podporo vseh oblasti. To je potrebno posebno danes, ako se hoče komunistični pokret popolnoma in za vedno uničiti in mu za bodoče absolutno onemogočiti življenje«, so zapisali v okrožnici.³⁷³

Pokrajinski namestnik Ivan Hribar je 24. oktobra 1921 podpisal okrožnico, naslovljeno na politična in policijska oblastva prve stopnje, s katero jim je naročil, naj izdelajo in vodijo popis takih ljudi, in sicer po enotnem obrazcu, ki je obsegal te podatke: zaporedno številko; ime, priimek, stan in poklic; rojstni datum in kraj bivališča; domovinska občina; osebni opis; predkazni in sumljivost; oblastne odredbe in opombe. Na tej podlagi je policijsko ravnateljstvo v Ljubljani popisalo 15 ljudi, osumljenih komunizma in agitatorstva.³⁷⁴

³⁷² AS, 61, 106. škatla, št. pov. 4371.

³⁷³ AS, 61, 97. škatla, št. pov. 343/IV.

³⁷⁴ AS, 61, 68. škatla, št. 1046.

Privržence komunistov so iskali tudi med uslužbenci policije in na zahtevo poverjenišтва za notranje zadeve, razposlano 9. avgusta 1921 vsem podrejenim oblastvom, je policijsko ravnateljstvo v Ljubljani 11. novembra 1921 poročalo, da med uslužbenci tega ravnateljstva ni privrženec komunistične stranke.³⁷⁵

Take sezname je bilo treba ne le hraniti in uporabljati, marveč tudi pregledovati in občasno izločiti tiste, ki tja niso več spadali, novo odkrite ljudi pa vnesti na seznam. Pobuda za tako revizijo, kot so rekli, je prišla navadno od zgoraj, včasih pa tudi od spodaj. Zadnjo besedo o tem, ali bo nekdo brisan s seznama, je imelo notranje ministrstvo. Navedel bom le en tak zgled, in sicer iz zadnjih let kraljevine Jugoslavije.

Kraljevska banska uprava Dravske banovine je 11. marca 1939 vsem okrajnim načelnikom, upravniku policije v Ljubljani, predstojnikom mestne policije v Mariboru, Celju in Kranju ter policijskemu komisarju na Jesenicah razposlala dopis o reviziji seznamov komunistov. Za vsakega od njih, za katerega menijo, da ni več upravičenega razloga za nadzor, naj poizvedo in ga predlagajo za izbris s seznama. Oblastva prve stopnje so nalogo izpolnila in ko so predloge pregledali v Ljubljani, so ocenili, da jih je preveč, saj bi končno odločitev o izbrisu dalo notranje ministrstvo. Banska uprava je zato naročila, naj oblastva znova preučijo podane predloge in za izbris predlagajo le tiste, »za katere je *absolutno gotovo*, da so se resnično popravile ter so v državno-političnem in narodnem oziru popolnoma zanesljive, ali da so bile v seznam vpisane brez tehtnega razloga in vsled tega trpe krivico ter moralno in mogoče tudi materialno škodo« (podčrtali v KBU DB, op. P. Č.). Za vsakega predlaganega so morali navesti podatke, ki so jih podali v osmih točkah. Sedma od teh točk je bilo vprašanje, ali se je udeležil volitev v narodno skupščino in kako je glasoval. Hkrati so iz Ljubljane še naročili, naj na sezname vnesejo nove ljudi, zlasti visokošolce in izobražence. Prečiščene sezname je bilo treba poslati v dveh izvodih, prvega je prejela banska uprava, drugega pa policijsko ravnateljstvo v Ljubljani. Rok za tako revizijo je bil konec februarja 1940.³⁷⁶

Spremljanje partijskih gradiv

Oblast je poskušala iz gradiv Komunistične partije Jugoslavije spoznavati strategijo te stranke in taktiko delovanja, kar naj bi pristojnim organom olajšalo odkrivanje in zatiranje njene dejavnosti. V ta namen je bilo treba spremljati tudi dokumente Komunistične internacionale v Moskvi in drugo podobno gradivo. Seveda se je bilo treba najprej dokopati do takih pisnih gradiv.

³⁷⁵ AS, 61, 98. škatla, št. pov. 1531.

³⁷⁶ AS, 68, ban 13–4, fascikel 1941.

Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je na začetku aprila 1923 obravnavalo Franca Lebana, delavca, osumljenega tatvine. Med zaslišanjem je povedal, da je komunistično usmerjena mladina v slovenski prestolnici pripravljala atentat na kralja Aleksandra, ki naj bi ga izvedla Anton Habe in France Klopčič. Policisti so šli takoj v akcijo in prijeli štiri ljudi, med njimi brata Emila in Franca Klopčiča. Oba so ovadili zaradi suma storitve kaznivega dejanja po 1. členu zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi. Deželno sodišče je 16. junija 1923 zoper njiju ustavilo postopek, ker ni bilo nobenih dokazov za njuno krivdo.³⁷⁷

Oddelek za notranje zadeve pri pokrajinski upravi za Slovenijo je 29. decembra 1923 vsem oblastvom prve stopnje razposlal prepis poročila mariborskega policijskega komisariata o preureditvi komunistične propagande pri nas; izvod je bil namenjen tudi notranjemu ministrstvu.³⁷⁸

Veliki župan ljubljanske oblasti je 10. aprila 1924 podrejenim uradom naročil, naj poročajo o novi organiziranosti komunistične propagande, kar je 7 dni pozneje storil tudi njegov mariborski kolega.³⁷⁹

Tednik Glas svobode, ki je od leta 1923 izhajal v Ljubljani kot glasilo Neodvisne delavske stranke Jugoslavije, je na začetku maja 1924 objavil sestavek o preureditvi te stranke. Opisal je tri osnovne oblike organiziranja članov te stranke, in sicer celica v obratu, ulična in vaška sekcija.³⁸⁰

Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je 10. julija 1924 prepovedalo nadaljnje izhajanje listov Glas svobode in Strokovna borba,³⁸¹ notranje ministrstvo pa je dan zatem prepovedalo delovanje Neodvisne delavske stranke Jugoslavije in Zveze delavske mladine Jugoslavije.³⁸² Prvo navedena stranka je ob tej priliki izdala letak z naslovom Delavci in kmetje, združite se!³⁸³

Ministrstvo za notranje zadeve je 10. aprila 1926 vsem velikim županom v državi poslalo načrt statuta Komunistične partije Jugoslavije, tipkan v cirilici. Na upravnem oddelku velikega župana ljubljanske oblasti so ga prepisali v latinico in srbo-hrvaško besedilo razposlali podrejenim organom.³⁸⁴

Notranje ministrstvo je 16. aprila 1926 velikim županom razposlalo prvo številko Biltena Centralnega komiteja KPJ, ki je objavil Navodila za konspiracijo. Zaprošilo je za napotke, iz katerih bi potem sestavili navodilo za zatiranje komunizma pri nas. Gradivo so iz Maribora dostavili okrajnim glavarjem, komisariatu železniške policije in policijskemu ko-

³⁷⁷ AS, 61, 120. škatla, št. pov. 3907.

³⁷⁸ AS, 87, 1. fascikel, ovoj št. 404.

³⁷⁹ Enako kot opomba 378.

³⁸⁰ Enako kot opomba 378.

³⁸¹ AS, 87, 1. fascikel, št. pov. 486.

³⁸² AS, 87, 2. fascikel, št. pov. 929.

³⁸³ AS, 87, 2. fascikel, št. pov. 870.

³⁸⁴ AS, 87, 6. fascikel, št. pov. 161-26.

misariatu, ki so poslali svoje pripombe in predloge, zatem pa je veliki župan mariborske oblasti 30. junija 1926 svojo zamisel napotkov za zatiranje komunizma, ki je obsegala šest tipkanih strani, poslal v Beograd.³⁸⁵

Dne 22. maja 1926 je iz Beograda prispelo novo gradivo, to pot statut Zveze komunistične mladine Jugoslavije, s kratico SKOJ. V Ljubljani in Mariboru so ga pretipkali v latinico in razposlali podrejenim uradom s prošnjo po napotkih za delovanje policije.³⁸⁶

Sredi julija 1927 je na Dunaju izbruhnila splošna delavska stavka, ki je prerasla v socialistične demonstracije. Nastopili sta policija in vojska, ki sta uporabili orožje. Ranjenih je bilo tudi 473 policistov, od teh 170 težko poškodovanih.³⁸⁷ V zvezi s temi dogodki med 15. in 18. julijem je veliki župan ljubljanske oblasti 29. julija 1927 v Beograd poslal poročilo z naslovom Stanje komunizma v ljubljanski oblasti s posebnim ozirom na revolucionarne dogodke na Dunaju. Spis, ki je obsegal skoraj sedem tipkanih strani, je poslal tudi mariborskemu kolegu.³⁸⁸

Popis enoletnega dela

Ministrstvo za notranje zadeve je 28. januarja 1922 pokrajinski upravi za Slovenijo poslalo dolg vprašalni list, s pomočjo katerega naj bi ocenilo enoletno delovanje tamkajšnjega oddelka za državno zaščito; na postavljena vprašanja naj bi odgovorili v 15 dneh. Vprašalnik je obsegal devet poglavij in znotraj vsakega poglavja je bilo več zaporednih vprašanj.

Naštel bom glavno vsebino poglavij, ki je bila videti takole:

- I. madžarsko vohunstvo in iredenta, karlistična in romunska propaganda
- II. komunistično gibanje
- III. nadzor nad tiskom
- IV. ruski begunci pri nas
- V. izvajanje pravilnika o izdajanju in vidiranju potnih listin
- VI. ukrepi proti madžarski in italijanski ter monarhistični propagandi.
To poglavje je bilo v prvem dopisu povsem izpuščeno, nato pa so ga 12. februarja 1922 dodali v drugi dopis.
- VII. nadzor nad društvu
- VIII. zatiranje komitov
- IX. delovanje črnogorskih emigrantov v tujini, Arnavtov itd.

³⁸⁵ AS, 87, 6. fascikel, št. pov. 169–26.

³⁸⁶ AS, 87, 6. fascikel, št. pov. 224–26.

³⁸⁷ Kako je prošla bečka policija prilikom najnovijih nereda?, Policija, 15–16, 1927, str. 681.

³⁸⁸ AS, 87, 9. fascikel, št. pov. 529–27.

Nekatera vprašanja so se nanašala na vso državo, druga pa le na določena območja. Vsak naslovnik je odgovoril na tiste točke, ki so se nanašale nanj, druge pa je izpustil. Slovenskim oblastem na primer ni bilo treba odgovoriti na zadnji dve poglavji.

Oddelek za notranje zadeve pri pokrajinski upravi za Slovenijo je 9. marca 1922 sporočil notranjemu ministrstvu, da je rok za odgovore prekratek in bo mogoče poročati šele pozneje. Poročilo so poslali 20. aprila 1922 in je obsegalo 34 tipkanih strani.³⁸⁹

Situacijska poročila

Orožniki, stražniki, agenti ter drugi uslužbenci policije so bili že iz cesarskih časov vajeni, da so predstojniki pritiskali nanje glede poročanja o dejanjih, dogodkih in pojavih, ki so se oblastem zdeli zanimivi. Šlo je za sprotna ali občasna poročila. To se je preneslo tudi v novo državo in je trajalo vse do njenega razpada. Brez tega enostavno ni šlo.

Nekoliko poseben položaj, prav tako podedovan iz cesarskih časov, je imelo policijsko ravnateljstvo v Ljubljani, ki je praviloma svoje ugotovitve vsak dan sporočalo ljubljanski vladi oziroma upravnemu telesu. Slovenska prestolnica je bila pač središče dogajanja in politični šefi so hoteli biti sproti obveščeni o vsem, kar jih je zanimalo. V arhivu je ohranjeno prvo tako poročilo za 12. februar 1921.³⁹⁰ Poleg tega je omenjeno ravnateljstvo izdelovalo poročila, ki so se nanašala na ožja področja varnosti, in jih posredovalo ljubljanskim političnim oblastnikom. V takem poročilu za deželno vlado je 22. aprila 1921 poročalo o državi nevarni agitaciji in iz njega bom navedel štiri odstavke:«

»Seveda se splošno mnogo govori o avtonomiji Slovenije, slišijo se tudi pritožbe vojakov slovenske narodnosti, posebno radi njih premeščanja v Makedonijo in Albanijo.

Glede odmere davkov in poslovanja carinarnice se sliši največ pritožb.

Edini nevarni pojav za javni red in mir – ne pa za državo – je vedno naraščajoča druginja. Podražitev mesa je povzročila pri revnih slojih in državnih nameščencih očitno skrb.

Končno se še poroča, da pri tukajšnjih komunistih ni opaziti preobratnega delovanja.«³⁹¹

Občinske volitve pri nas so bile 26. aprila 1921 in 28. septembra 1921 so odborniki za ljubljanskega župana izvolili dr. Ljudevita Periča. Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je 6. oktobra 1921 o njem izdelalo zaupno informacijo, v kateri je opisalo življenje in delo tega odvetnika. Zapisalo je, da ni bil sodno ali policijsko kaznovan, in nadaljevalo takole: »Je mi-

³⁸⁹ AS, 61, 100. škatla, št. pov. 1109.

³⁹⁰ AS, 60, 6. škatla.

³⁹¹ AS, 61, 75. škatla, št. 4784.

ren, tih, vendar odločen in dosleden, v občevanju ljubezniv in koncilijanten. Po mišljenju je zmeren social–demokrat, obenem pa odločen Jugoslovan«. Volitve so bile spet 3. decembra 1922 in odborniki so 27. januarja 1923 za ljubljanskega župana znova izvolili navedenega odvetnika.³⁹²

Kraljevi policijski komisariat v Mariboru si je hotel olajšati in poenotiti poročanje, zato je izdelal tiskan obrazec, ki je obsegal štiri strani in je imel te rubrike:

- A. Zločinska dejanja (od umorov preko razbojništva do goljufij)
- B. Politično življenje (shodi, sestanki in prireditve pod okriljem političnih strank)
- C. Protidržavna propaganda (nemška, italijanska, madžarska, radićevska, komunistična, protivojaška)
- D. Pojavi gospodarskega značaja (elementarne katastrofe, požari, poplave, neurja)
- E. Državi sovražne tendence onstran meje (vojaško gibanje, kršitve meje, predrznosti tujih državljanov, konflikti z zastopniki tujih držav)
- F. Delavsko gibanje (stavke, ustanovitev ali ustavitvev gospodarsko važnih podjetij)
- G. Časopisni napadi oziroma pritožbe zoper delovanje državnih upravnih oblasti
- H. Delovanje in gibanje boljševikov in boljševiških agitatorjev.³⁹³

Za vsako od teh rubrik je bil prazen prostor in poročevalec je vanj vpisal ustrezne podatke.

Naj navedem še drug zgled z mariborskega konca, ki pa ne zadeva policijskega komisariata. Okrajno glavarstvo v Mariboru je 12. junija 1922 v situacijskem poročilu opisalo priprave na ustanovitev republikanske stranke. Pobudnik je bil dr. Anton Novačan iz Celja. Kako ravnati ob teh prizadevanjih, saj je za našo državo z ustavo določena ustavna monarhija? Odgovor so skušali dati sami policisti: »Kdor skuša pripraviti prekuc in odpraviti monarhijo, ta dela vendar jasno in smotrno proti državi. Zakaj bi se takim ljudem dovoljevalo prirejati shode?«³⁹⁴

Poročati je bilo obvezno tudi na notranje ministrstvo. Tako je vsakokratna slovenska upravna elita morala tako sproti kot občasno poročati o dogajanju, ki je zanimalo Beograd. Tako poročilo je bilo nekak seštevek dogajanja, ki so jih opisala upravna in policijska oblastva prve stopnje v Sloveniji. Poročila so bila včasih v slovenščini in neredko v srbohrvaščini.

Oddelek za notranje zadeve pri pokrajinski upravi za Slovenijo, IV. odsek, je situacijsko poročilo za čas od 12. do 19. januarja 1923 izdelal v srbohrvaščini, obsegalo pa je ta poglavja: javna varnost, politično življe-

³⁹² AS, 78, 2. fascikel, št. ovoja 2863/1.

³⁹³ AS, 68, ban 13–5, fascikel 1922, št. 468/IV.

³⁹⁴ AS, 68, ban 13–5, fascikel 1922, št. 22211.

nje, protidržavna propaganda, državi sovražne težnje z onstran državne meje, pojavi gospodarskega značaja, delavsko gibanje, časnikiarski napadi na poslovanje upravnih oblastev.³⁹⁵

BOLJŠEVIŠKA NEVARNOST

V tedanjih časih so razlikovali med boljševiskim in komunističnim delovanjem. Prvo naj bi bilo neposredno povezano z Moskvo in tamkajšnjim sedežem tretje Internacionalne, drugo pa z domačim prizadevanjem za spremembo oziroma prevzem oblasti. Tako razločevanje sem uporabil tudi v tej knjigi in nastali sta ločeni 13. in 14. poglavje.

Prva, Internacionalna delavska zveza, je bila ustanovljena 28. septembra 1864 v Londonu in je formalno obstajala do leta 1876, ko so jo notranje razprtije pripeljale do razpada oziroma razpustitve. 14. julija 1889, ob stoletnici francoske revolucije oziroma padca Bastille, je bila vzpostavljena druga internacionala, usmerjena bolj v širino in ne toliko v revolucionarni prevzem oblasti. Delovala je do začetka prve svetovne vojne leta 1914. Tretja, komunistična internacionala, je nastala 2. marca 1919 v Moskvi in 15. maja 1943 je bila razpuščena. Slednja je bila pod vodstvom Vsesvezne komunistične partije (boljševikov) in njeno orodje za sprožitve revolucij v drugih državah Evrope, po zgledu Rusije oziroma Sovjetske zveze.

Vojni ujetniki iz Rusije

Kaže, da so policijske oblasti med vojnimi ujetniki iz Rusije videle nevarnost, da bi le-ti pri nas doma širili boljševisko propagando. Ob vrnitvi v domovino so jih naši varnostni uslužbenci izpraševali o njihovem življenju v ujetništvu, posebej o morebitnih stikih z boljševiki. V ta namen je bilo v Mariboru oblikovano nekakšno taborišče, zato je na mariborske stražnike in detektive odpadlo precej bremen te vrste.

Omenil sem že obrazec situacijskega poročila mariborskega policijskega komisariata, ki je v rubriki H zajemal podatke o delovanju in gibanju boljševikov oziroma njihovih agitatorjev. V takem poročilu za obdobje od 3. do 27. decembra 1921 so zapisali, da se je v tem času iz Rusije vrnilo 49 vojnih ujetnikov, med katerimi je bilo več oseb boljševiskega mišljenja; o njih je obmejni in železniški komisariat poročal neposredno tudi notranjemu ministrstvu v Beograd. V rubriki C so v istem poročilu navedli, da

³⁹⁵ AS, 61, 95. škatla, št. 2595/IV.

je 28. novembra 1921 Kamničan Urban Kopič v pijanosti žalil stražnike in delal nered, zato je bil policijsko kaznovan z desetimi dnevi zapora.³⁹⁶

Okrajni glavar v Ljutomeru je 14. januarja 1922 poročal, da so prejšnjega dne prijeli Ivana Vuka, ki se je vrnil iz ruskega vojnega ujetništva; ker je bil na seznamu komunistov, in to pod zaporedno številko 286, so ga predali v okrajni zapor v Ljutomeru, kjer bo priprt do nadaljnjih odločitev.³⁹⁷

Če je šlo za ujetnika, za katerega so ob razgovoru posumili, da je pod vplivom idej oktobrske revolucije, so o tem iz Maribora poročali tudi oblastvu, kjer je ta človek prebival; seveda zato, da bi ga ustrezno nadzorovali. O tem je v arhivu ohranjenega mnogo gradiva.

Tudi ruski begunci

Po zmagi oktobrske revolucije se je mnogo ruskih beguncev zateklo tudi na ozemlje kraljevine SHS. Med njimi so oblasti iskale tudi prikriti boljševiške privrženca. Moskva je v tujino pošiljala tudi funkcionarje tretje internacionale, da bi pripravljali revolucije, in tudi take ljudi je oblast skušala prijeti in onemogočiti.

Ministrstvo za notranje zadeve je 17. januarja 1921 deželni vladi za Slovenijo pisalo o boljševiškem gibanju v tujini in o glavnih nosilcih tega gibanja. Naročilo je, da je treba poizvedeti, ali je kdo od teh prišel k nam ali tu biva. Poverjeništvo za notranje zadeve je čez 8 dni izvirno beograjsko okrožnico poslalo političnim in policijskim oblastvom prve stopnje in jim naročilo, naj o izidu poizvedb poročajo v roku treh tednov. Na podlagi odgovorov s terena je poverjeništvo 10. marca 1921 sporočilo notranjemu ministrstvu, da v Sloveniji niso zaznali nobenega od tujih boljševiških agitatorjev, navedenih v dopisu.³⁹⁸ Istega januarskega dne je notranje ministrstvo v Ljubljano poslalo še seznam drugih boljševiških agitatorjev, za katere je bilo treba ugotoviti, ali so v naši državi. Poverjeništvo je negativno odgovorilo prav tako 10. marca 1921.³⁹⁹

Ministrstvo za notranje zadeve je 7. marca 1921 deželno vlado za Slovenijo obvestilo, da je med ruskimi begunci mnogo sumljivih elementov, zato je treba z njimi ravnati skladno s 4. točko Obznane in naredbo o posesti in nošenju orožja, ki jo je notranji minister izdal 3. januarja 1921. Poverjeništvo za notranje zadeve je sredi marca 1921 izdelalo okrožnico podrejenim organom, s katero jim je naročilo, da o morebitnem odvzemu orožja ruskim beguncem takoj poročajo. Uradi so odgovorili, da orožja niso odvzeli, ker ga niso odkrili. Minister za vojsko in mornarico je 10.

³⁹⁶ Enako kot opomba 356.

³⁹⁷ AS, 68, ban 13–5, fascikel 1922, št. 2390/22.

³⁹⁸ AS, 61, 72. škatla, št. 3375.

³⁹⁹ AS, 61, 72. škatla, št. 3376.

marca 1921 določil, da se tako odvzeto orožje odda polkovnim okrožnim poveljstvom, kjer ga bodo hranili do nadaljnje odločitve.⁴⁰⁰

Notranje ministrstvo je 5. avgusta 1921 zahtevalo od pokrajinske uprave za Slovenijo, da je treba izdelati sezname ruskih beguncev, ki so se zaposlili pri državnih uradih. Zahtevo so iz Ljubljane poslali nižjim uradom in ti so odgovorili, da ni takega primera. Oddelek za notranje zadeve je v Beograd odgovoril 13. septembra 1921.⁴⁰¹

Za ruske begunce, ki so bili osumljeni propagiranja boljševizma, so oblasti predvidele taborišče v naselju HUM pri Mostarju.⁴⁰²

Za oblasti so bili nekoliko zanimivi tudi ruski vojni ujetniki, ki jih je zajela nekdanja avstro-ogrska armada, in se še niso vrnili domov. Oddelek za notranje zadeve pri pokrajinski upravi za Slovenijo je 17. avgusta 1921 naročil političnim in policijskim oblastvom prve stopnje, naj poročajo, koliko takih ujetnikov je še pri nas. Ko so prišli odgovori, so v Ljubljani izračunali, da jih je bilo še 197.⁴⁰³

Največ ruskih beguncev, ki so se zatekli v Slovenijo, je bivalo v taborišču Strnišče pri Ptujju. Okrajni glavar na Ptujju je tja odredil policijskega agenta Janka Goršiča, ki je spremljal dogajanje med njimi in ugotovil, da ni sledov boljševizma.⁴⁰⁴

S propagando proti Moskvi

Naše oblasti so ocenile, da je nujno proti širjenju revolucionarnih idej iz Moskve nastopiti tudi s široko propagando med ljudstvom.

Ministrstvo za notranje zadeve je 20. septembra 1921 pokrajinski upravi za Slovenijo poslalo 500 plakatov z naslovom »Boljševici u Rusiji«. Tiskani so bili v cirilici, izdala jih je Narodna obrana iz Beograda, veliki so bili en kvadratni meter. Razobesili naj bi jih po občinskih poslopijih, gostilnah, okrajnih glavarstvih itd. Iz Ljubljane so gradivo 3. oktobra 1921 razposlali podrejenim uradom. Čez štiri dni jim je sporočil, naj z razširjanjem plakatov počakajo, saj ljudje ne razumejo cirilice in bi utegnili zadevo napačno razlagati. Hkrati so to sporočili še v Beograd in predlagali, da bi plakate natisnili v slovenščini.

Iz notranjega ministrstva so 17. oktobra 1921 sporočili oddelku za notranje zadeve, naj plakate vrnejo, ker bodo dobili nove, tiskane v slovenščini. To se je res zgodilo 12. novembra 1921 in 500 slovenskih plakatov, ki jih je natisnila založba Zaštita v Beogradu, so iz Ljubljane razposlali uradom po vsej Sloveniji. To so storili po izdelanem razdelilniku, ki so ga ob-

⁴⁰⁰ AS, 61, 110. škatla, št. pov. 6129.

⁴⁰¹ AS, 61, 98. škatla, št. pov. 1900.

⁴⁰² AS, 61, 82. škatla, ovoj Ruski begunci–nadzorovanje, št. 4585.

⁴⁰³ AS, 61, 82. škatla, ovoj Ruski begunci–nadzorovanje, št. 10784/IV.

⁴⁰⁴ AS, 61, 82. škatla, ovoj Ruski begunci–nadzorovanje, št. 8008/IV.

likovali na podlagi ocene boljševiskega vpliva na posameznem delu Slovenije. Tako je policijsko ravnateljstvo v Ljubljani prejelo 30 kosov, okrajno glavarstvo v Celju 50, policijski komisariat v Mariboru 20, okrajno glavarstvo v Murski Soboti 30 plakatov itd. Konec novembra 1921 so v Beograd poslali 280 izvernih plakatov, drugi so bili ali uničeni ali prelepljeni.

Politična in policijska oblastva prve stopnje so morala v Ljubljano poročati o odzivu ljudi, zlasti kmetov, na te plakate. Ocenila so, da so odvrnili ljudi od boljševikov in dali zaželen učinek. Tako je policijsko ravnateljstvo v Ljubljani 16. januarja 1922 poročalo, da se je ljudstvo »zgražalo nad grozodejstvi, ki jih uganjajo ruski boljševiki. Samo posamezni gledalci delavskega stanu so izrazili svoj dvom o resničnosti naslikanih grozodejstev«. Oddelek za notranje zadeve je te ocene povzel v sklepnem poročilu, ki ga je 4. februarja 1922 poslal v Beograd.

Notranje ministrstvo je 16. februarja 1922 pokrajinski upravi za Slovenijo poslalo 400 plakatov z naslovom »Kako su komunisti upropastili Rusiju« in 300 plakatov z naslovom Pomozite gladnoj i bolesnoj deci u Rusiji. Tudi te je natiskala Zaštita, beograjsko društvo za pomoč, vzgojo in zaščito otrok. Bili so v cirilici in veliki več kot kvadratni meter. Oddelek za notranje zadeve je spet zaprosil notranje ministrstvo, da bi prvi plakat natisnili v slovenščini ali vsaj v latinici, drugega pa bodo razposlali v izvorniku. Slednje so poslali Višjemu šolskemu svetu v Ljubljani, da bi jih uporabili v šolah, prve pa vrnil v Beograd.⁴⁰⁵

Ministrstvo za notranje zadeve je 22. septembra 1921 pokrajinski upravi za Slovenijo sporočilo, da je v Beogradu pri založbi bratov Gruzincev izšla knjiga z naslovom V krempljih šakala. Opisuje stanje v boljševiški Rusiji. Zadnjega dne septembra je poverjeništvu za notranje zadeve vsem političnim in policijskim oblastvom prve stopnje priporočilo, naj poskrbijo, da bi ta publikacija prišla med ljudi. Konec novembra 1921 je predlagalo Beogradu, da bi knjigo prevedli v slovenščino.⁴⁰⁶

Že omenjeni ustanovni kongres Socialistične delavske stranke Jugoslavije (komunistov) je med drugim sklenil, da se bo stranka vključila v tretjo, komunistično internacionalo.

Tako za komunistično kot za boljševiško zaroto bi bilo mogoče danes oceniti priprave na vojaški upor v Mariboru.

Skupina častnikov in podčastnikov 45. pehotnega in 32. topniškega polka, ki sta bila nameščena v Mariboru, je pripravljala upor, zasedbo najpomembnejših poslopij v mestu in vzpostavitev »revolucionarne komunistične oblasti«. Tedaj je vodstvo Komunistične partije Jugoslavije, ki je bilo na Dunaju, organiziralo priprave na upor po vsej državi. Usmerjen naj bi bil proti šestojanuarski diktaturi. Vstaja naj bi izbruhnila v noči na 17. april 1932. Tik pred načrtovanim začetkom pa je vodstvo izvedbo skrivnega načrta preklicalo.

⁴⁰⁵ AS, 61, 100. škatla, št. pov. 872/IV.

⁴⁰⁶ AS, 61, 94. škatla, ovoj št. 20, št. 11800/IV.

To je v Mariboru pripeljalo do izdaje in uporniške starešine so 28. aprila 1932 aretirali. Vojaško sodišče v Beogradu je obsodilo 13 vojaških oseb, sodišče za zaščito države v Beogradu pa skupino Mariborčanov, ki naj bi bili povezani z zarotniško skupino častnikov.⁴⁰⁷

ORJUNAŠI DELAJO NERED

Organizacija jugoslovanskih nacionalistov (Orjuna), ki jo je podpiral beograjski režim, je bila ustanovljena marca 1921 v Splitu, in sicer zato, da bi branila naše kraje pred italijanskim iredentizmom. Toda beograjske sile so jo kmalu preusmerile v obrambo centralistične in unitaristične državne ureditve ter v dušitev delavskega gibanja.

Pokrajinska uprava za Slovenijo je 9. januarja 1923 potrdila pravila slovenskega oblastnega odbora in delovanje te organizacije se je razširilo tudi v Slovenijo. Slovenski del je vodil emigrant iz Ilirske Bistrice, inž. Marko (tudi Ferdo) Kranjec. Za dosego svojih ciljev je bila Orjuna pripravljena uporabiti tudi silo.⁴⁰⁸ S svojo dejavnostjo je kmalu prerasla v varnostni problem in vse več sivih las povzročala tudi stražnikom, orožnikom in detektivom. V Sloveniji se je njena javna dejavnost pokazala že leta 1923, bolj pa se je razmahnila naslednje leto. Orjuna je bila nekoliko podobna strankarskim organizacijam drugod po Evropi, namenjenim zlasti desnim silam. Svoj obraz je pokazala v neredih 1. junija 1924 v Trbovljah, med katerimi je bilo šest rudarjev mrtvih in 23 ranjenih, med orjunaši pa so bili trije mrtvi.⁴⁰⁹

Nastopijo oboroženci

Ministrstvo za notranje zadeve je 12. decembra 1922 pokrajinsko upravo za Slovenijo obvestilo, da se je nanj obrnilo vodstvo Orjune s prošnjo, da bi oblastem v Sloveniji odredilo najstrožji nadzor nad nemškimi društvi, ki da postajajo naši državi sovražne politične organizacije. Poverjeništvo za notranje zadeve je 23. decembra 1922 v Beograd odgovorilo, da sta bili v Sloveniji le dve društvi, vredni upoštevanja, in sicer Krajevna skupina švabsko-nemške kulturne zveze v Kočevju ter Politično in gospodarsko društvo Nemcev v Sloveniji, ki je imelo sedež v Mariboru. Prvo društvo

⁴⁰⁷ Enciklopedija Slovenije, 6. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana 1992, str. 409.

⁴⁰⁸ Slovenska kronika XX. stoletja, 1900-1941, Nova revija, Ljubljana 1995, str. 279-280.

⁴⁰⁹ Enako kot opomba 362, str. 641.

je pokrajinska uprava razpustila zaradi prekoračitve področja delovanja, a se je pritožilo in pritožba je še v postopku na notranjem ministrstvu. Pravila drugega društva je pokrajinska uprava za Slovenijo odobrila 9. septembra 1922 in policijski komisariat v Mariboru doslej ni poročal o negativnem delovanju te organizacije.⁴¹⁰

Varnostna stražnica št. 8 v Ljubljani je 28. aprila 1923 poročala o podtaknjenem požaru: istega dne zvečer so v gostilni na Celovski 66 zborovali člani Orjune in na hodniku je nekdo polil približno liter bencina in ga zažgal. Anton Pogačnik, lastnik gostilne, je utrpel manjšo gmotno škodo. Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je podalo ovadbo proti neznanemu storilcu, državno pravdnništvo pa je postopek ustavilo.⁴¹¹

Varnostna stražnica št. 6 v Ljubljani je 7. maja 1923 poročala o izgredu, ki so ga povzročili člani Orjune. Tega dne ob 21.40 so prišli v gostilno Trnovski zvon na Krakovskem nasipu 14 in dva od njih sta gostu Francu Erklavcu pritisnila revolver na glavo, drugi pa so mu dali več zausnic. Po dejanju so takoj odšli iz lokala, na kraju pa so se začeli zbirati krajani Trnovega, da bi obračunali z orjunaši. Na kraj sta prihitela stražnika in Trnovce pozvala, naj gredo domov, kar so tudi storili. Poročilo je podpisal okolišni nadzornik Fran Benčič.

Poizvedbe, ki jih je opravil I. kriminalni odsek policijskega ravnateljstva v Ljubljani, so dognale, da so bili orjunaši 6. maja 1923 v kavarni Merkur na Židovski stezi in tam je nekdo od gostov orjunašu Tonetu Hrovatinu iz gumbnice iztrgal orjunaški znak; storilec naj bi bil Franc Erklavec, a je vpletenost zanikal. Poročilo odseka je podpisal Anton Vrečar.

Zoper orjunaše so podali kazensko ovadbo na državno pravdnništvo, o dogodku pa je oddelek za notranje zadeve 25. maja 1923 poročal notranjemu ministrstvu.⁴¹²

Grožnje, razbijanje in drugo

Na Dunajski cesti 75 v Ljubljani je bila tovarna elektrotehničnih aparatov z imenom Transformator. K njenim predstojnikom je prišel 9. maja 1923 član Orjune, ki se je predstavil kot Albert, in zahteval, da morajo do sredine tistega meseca iz službe odpustiti nemško državljanko Ano Stern, drugače bodo to storili sami orjunaši. Iz podjetja so o dogodku obvestili policijsko ravnateljstvo in to je začelo poizvedovati. Detektiv Jože Hauptman je kmalu ugotovil, da je grožnjo izrekel študent Anton Albert iz Radohove vasi, ki je bival v Ljubljani v Čevljarski ulici 2. 15. maja so ga povabili na sedež policije v Ljubljani in tam je izjavil, da je šlo zgolj za miroljubno potezo in v sporazumu z dr. Milanom Vidmarjem. Še istega dne je

⁴¹⁰ AS, 61, 110. škatla, št. pov. 6020.

⁴¹¹ AS, 61, 116. škatla, št. pov. 2064.

⁴¹² AS, 61, 115. škatla, št. pov. 1839.

ravnateljstvo sestavilo poročilo in ga poslalo oddelku za notranje zadeve pri pokrajinski upravi za Slovenijo. Ocenili so, da dejanje nima znakov javnega nasilstva.⁴¹³

Dne 17. avgusta 1923, malo pred polnočjo, so štirje člani Orjune razbili šest stekel na poslopju Narodne tiskarne v Ljubljani. Policijsko ravnateljstvo jih je odkrilo, zaslišalo in zoper njih podalo kazensko ovadbo državnemu pravdnistvu. Okrajno sodišče v Ljubljani je 22. avgusta 1923 obsodilo Mirka Jankoleta, upravnika časnika Orjuna, na tri dni zapora ter povračilo 900 dinarjev škode, drugi trije pa so bili zaradi pomanjkanja dokazov oproščeni.⁴¹⁴

Svetega Petra cesta v Ljubljani je bila 5. novembra 1923 prizorišče nevsakdanjega dogodka. Ob 1.15 je izbruhnil spor med privrženci Orjune in Srnao (Srpska nacionalna omladina), in sicer zato, ker so drugi prepevali neko (veliko)srbsko pesem. Med preprirom in pretepom so uporabili tudi samokrese. Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je 7. novembra 1923 poročalo na državno pravdnistvo.⁴¹⁵ Uredništvo lista Orjuna je ob tem dogodku izdalo posebno številko časnika, ki je izšla 6. novembra 1923 in je imela zaporedno številko 52.

Posredovali so stražniki in orožniki

Orjuna, oblastni odbor za Slovenijo v Ljubljani, je za soboto, 27. oktobra 1923, ob 19.30 v Mestnem domu v Ljubljani sklical protestni shod proti italijanskemu nasilju nad primorskimi rojaki. Priglasitev sta podpisala ing. Ferdo Kranjec, predsednik, in France Šlajpah, tajnik.

Oddelek za notranje zadeve pri pokrajinski upravi za Slovenijo je istega dne pisno sporočil policijskemu ravnateljstvu, da je pričakovati odhod zborovalcev do poslopja italijanskega konzulata na Poljanski cesti; to je treba preprečiti za vsako ceno (podčrtano v izvirniku, op. P. Č.). Naročili so še, da je treba v bližini zbrati ustrezno število stražnikov in če jih ne bi bilo zadosti na razpolago, se je treba povezati s poveljstvom V. orožniške brigade v Ljubljani; pozorni naj bodo tudi na varnost italijanskih državljanov in njihovega imetja; vsi ti ukrepi naj veljajo do 30. oktobra zjutraj.

Policijsko ravnateljstvo je 28. oktobra poročalo o poteku shoda, na katerem je bilo okoli 600 udeležencev. Med govorniki je bil tudi Atanasije Ristić, ki je zastopal centralni odbor Narodne odbrane iz Beograda. Po zborovanju se je množica v sprevedu napotila proti Poljanski cesti. Dostop na to cesto je zaprla varnostna straža, zato so se napotili po Kopitarjevi ulici, Sv. Petra cesti, Kolodvorski in Dalmatinovi ulici na Dunajsko cesto, dalje po Šelenburgovi in čez Kongresni trg na Vegovo ulico, od tam

⁴¹³ AS, 61, 115. škatla, št. pov. 1797.

⁴¹⁴ AS, 61, 118. škatla, št. pov. 3202.

⁴¹⁵ AS, 61, 121. škatla, št. pov. 190.

prek Sv. Jakoba trga na Stari trg. Na čelu so nosili društvena prapora in ko so prispeli Pod Trančo, so vrgli kamen v urade Jadranske zavarovalnice s sedežem v Trstu in razbili dvojne okna.

Tedaj je posredovala varnostna straža, ki je spreved razbila na dvojne in oba dela potisnila na Stari trg oziroma na Čevljarski most, tam pa ju zadrževala. Zaposili so orožnike za pomoč. Protestniki so se napotili na Marijin trg in tam zažgali italijansko zastavo iz papirja. Ko je orožništvo prihitelo na pomoč, so skupaj s stražniki potisnili množico po Prešernovi ulici do glavne pošte in jo tam razgnali. Aretirali so šest ljudi zaradi nepokorščine varnostni straži oziroma orožnikom ter poškodb na posloppju Pod Trančo. Za varnost italijanskega konzulata so tam zbrali 32 orožnikov, ki jih je vodil stotnik, in 12 stražnikov z uradnikom varnostne straže na čelu.⁴¹⁶

Tako imenovani akcijski komite narodno obrambnih društev je za 29. oktober 1923 ob 18.30 v dvorani hotela Union sklical protestni shod v podporo primorskim in koroškim Slovencem. Zborovanje je potekalo mirno, nato pa so udeleženci kljub prepovedi skušali iti po Miklošičevi ulici na Marijin trg. To jim je skušala varnostna straža preprečiti že pred hotelom, vendar so predrli kordon in odšli naprej. Napotili so se po Wolfovi, Kongresnem trgu in Židovski ulici do Čevljarskega mostu. Na tem mostu je bil kordon varnostne straže, a se je umaknil Pod Trančo, kjer ga je množica spet predrila. Napotila se je na Mestni trg, tam pa jo je razkropilo orožništvo.

Del je odšel proti Poljanski cesti, del pa do Beethovnovne ulice, kjer so hoteli odstraniti napis z grbom nad vhodom v nemško gimnazijo. Obe skupini so varnostne sile razgnale, prvo stražniki, drugo pa orožniki. Najbolj kritično je bilo na Poljanski cesti, kamor je moral priti na pomoč še en oddelek orožnikov, policijsko ravnateljstvo pa je zaprosilo poveljstvo dravske divizijske oblasti, naj odredi v pripravljenost četo vojakov, ki bi lahko takoj priskočila na pomoč varnostnim silam na Poljanski cesti. Slednje ni bilo potrebno, saj so stražniki in orožniki uspeli demonstrante razkropiti. Aretirali so 20 ljudi, od katerih so štiri ovadili in jih izročili sodišču, preostale pa so ponoči izpustili.⁴¹⁷

Poslansko vprašanje

List Orjuna je na začetku marca 1924 objavil članek o študentu Ivanu Lekanu, ki naj bi bil 9. februarja 1924 v gostilni v Vipavi, kjer je bil doma, govoril proti Srbom. Navedenega so 15. marca 1924 pretepli neznanci v bližini kavarne Union v Ljubljani. Varnostni stražnik ga je odvedel v stražnico in od tam na policijsko ravnateljstvo, kjer so ga zaslišali. Pregle-

⁴¹⁶ AS, 61, 121. škatla, št. pov. 54.

⁴¹⁷ Enako kot opomba 416.

dal ga je policijski zdravnik dr. Avramović in ugotovil, da je lažje telesno poškodovan. Opoldne so ga izpustili na prostost. Ugotovili so, da so bili napadalci člani Orjune.⁴¹⁸

Do izgredev orjunašev ni prihajalo le v naši prestolnici, temveč tudi v manjših krajih. Tako je okrajno glavarstvo v Kranju poročalo, da so 4. maja 1924 v Poljanah nad Škofjo Loko razvili prapor krajevne organizacije Orjune. Slovesnosti so se udeležili tudi člani od drugod, tudi zRakeka in iz Ljubljane. Zvečer so se vračali z vlakom v Ljubljano in na kolodvoru na Trati je prišlo do pretepa z domačini, v katerem je bil domačin težko ranjen.⁴¹⁹

Josip Gostinčar, narodni poslanec, je 13. oktobra 1924 notranjemu ministru postavil vprašanje, kdo je orjunašem preskrbel orožje za izvajanje političnega nasilja v korist Samostojne demokratske stranke. Vprašanje so iz Beograda poslali obema velikima županoma v Sloveniji, da bi nanj odgovorila. Veliki župan mariborske oblasti je odgovoril 5. novembra 1924, in sicer negativno. Dan pozneje je odgovoril tudi veliki župan ljubljanske oblasti in zapisal, da je nekaj članov Orjune oboroženih s puškami, hkrati pa se hvalijo, da so vojaški obveščevalci.⁴²⁰

Lov na oborožene roparje

Dne 3. aprila 1926 je pet razbojnikov napadlo železniško postajo v Prestranku pri Postojni, oropali so blagajno in odnesli okoli 177.000 lir v gotovini in 69.000 lir v vrednostnih papirjih. Med begom sta bila dva italijanska policista ubita, smrtno zadeta sta bila tudi dva roparja, in sicer Stanko Molk iz Planine in Alojz Vilhar iz Postojne. Na železniški postaji v Planini so naši orožniki prijeli Rajka Samso iz Maribora in pri njem našli 21.000 lir. Začel se je velik lov za storilci, pri katerem je sodelovala tudi naša policija.⁴²¹

Naši policiji je uspelo ugotoviti, da je bil pri ropu udeležen tudi mariborski orjunaš Rajko Samsa. Ta je ročne bombe, uporabljene pri ropu, izdelal v tovarni Kovina na Teznem, kjer je bil zaposlen. Prav tam je bil zaposlen tudi Anton Štern, član Orjune, v stanovanju katerega so našli orožje in razstrelivo; ovadili so ga po zakonu o zaščiti javne varnosti in reda v državi.⁴²²

S tem pa njihovega delovanja še ni bilo konec. Na Vidov dan (28. junij) 1926 so orjunaši prijavili spreved po Ljubljani, za kar so dobili dovoljenje policijskega ravnateljstva. Varnostna straža jim je zaprla pot s Kongre-

⁴¹⁸ AS, 61, 123. škatla, št. pov. 732/IV.

⁴¹⁹ AS, 68, ban 13–5, fascikel 1924, št. 10962/24.

⁴²⁰ AS, 87, 2. fascikel, št. pov. 1102.

⁴²¹ AS, 87, 6. fascikel, št. pov. 174–26.

⁴²² AS, 87, 6. fascikel, št. pov. 292–26.

snega trga v Šelenburgovo in s silo so hoteli prebiti kordon, pri čemer je bil najbolj napadalen Slavko Reja, podpredsednik mariborske Orjune, zato so ga ovadili državnemu pravdnistvu.⁴²³

Policijski komisariat v Mariboru je odobril, da železniško pevsko društvo Krilato kolo priredi 3. in 4. julija 1926 akademijo, razvitje prapora z veselico in sprevod po mestu. Orjunaši so zagrozili, da bodo izvedli protidemonstracije, zato je veliki župan mariborske oblasti zaprosil poveljstvo 8. orožniškega polka v Ljubljani, naj jim pošlje 60 orožnikov na pomoč. Izgredov ni bilo, saj je Orjuna preklicala nastop proti železničarjem.⁴²⁴

Mariborska izzivanja

Dne 18. aprila 1925 zvečer je društvo Združenje nemških visokošolcev v Mariboru pripravilo dovoljeno srečanje svojih članov. Takoj po začetku srečanja so v gostilno Halbwidl na Jurčičevi ulici prišli člani mariborske Orjune in zahtevali, naj prireditev takoj prekinejo. Prišlo je do prepira in prerivanja, zato je posredovala varnostna straža iz bližnje stražnice št. 1. Ugotovili so, da je bilo pet ljudi lažje ranjenih, kar je potrdil tudi policijski zdravnik dr. Ivan Zorjan. O dogodku so poročali državnemu pravdnistvu.⁴²⁵

Dne 20. junija 1926 je mariborska železniška godba z vlakom potovala s Ptuja proti domu. Z istim vlakom je potovala tudi godba katoliške mladine. Med potjo so se med ansambloma vneli prepiri in se nadaljevali še na mariborskem kolodvoru. To so izrabili orjunaši in v bližini kavarne Bristol napadli železničarske godbenike. Naslednjega dne je zato varnostna stražnica št. 1 okrajnega oddelka varnostne straže prijavila tri orjunaše. V gradivu o dogodku, ki ga je sestavil policijski komisariat v Mariboru, je tudi zapisnik razgovora z Janušem Golcem, urednikom Slovenskega gospodarja, ki je z omenjenim vlakom potoval domov, ko se je udeležil proslave razvitja orlovskega prapora v Središču.⁴²⁶

Ministrski svet je 29. junija 1926 prepovedal delovanje Orjune na območju ljubljanske oblasti in jo razpustil, povod pa so bili opisani dogodki prejšnjega dne v Ljubljani.⁴²⁷

Poveljstvo dravske divizijske oblasti v Ljubljani je 15. februarja 1927 pisalo velikemu županu mariborske oblasti in navedlo, da orjunaši izvajajo oborožene akcije v Italiji in se sklicujejo, da to počnejo po ukazu naše vojske. To ni res, saj to škoduje interesom naše države in naših pre-

⁴²³ Enako kot opomba 422.

⁴²⁴ Enako kot opomba 422.

⁴²⁵ AS, 87, 23. fascikel, št. pov. 233–25.

⁴²⁶ AS, 87, 7. fascikel, št. pov. 348–26.

⁴²⁷ AS, 87, 10. fascikel, ovoj pov. 683–27, št. 308–26.

bivalcev v zamejstvu, zato je treba tako delovanje preprečiti, je zapisalo navedeno poveljstvo.⁴²⁸

V noči s 5. na 6. april 1927 je eksplodirala bomba na oknu kmečke hiše na Ranci 52, občina Pasnica, last Antona Kerenciča, ki jo je dal v najem Francu Vangerju; nastalo je za okoli 5000 dinarjev škode. Ogleđ sta opravila orožniška postaja Lajtersberg in policijski komisariat v Mariboru. Že naslednjega dne so orožniki ovadili tri vaščane, člane Orjune. Možje postave so ugotovili, da so storilci razstrelivo ukradli v bosanskem rudniku Golubovac in ga prenesli v Maribor.⁴²⁹ Županstvo občine Pesnica je zaradi tega dogodka 28. aprila 1927 predlagalo velikemu županu mariborske oblasti, naj doseže prepoved in razpust Orjune.⁴³⁰

Preučevalec mariborske polpretekle dobe je zapisal, da so primorski Slovenci precej prispevali h krepitvi nacionalističnih formacij, kakršni sta bili Orjuna in Narodna odbrana. Šlo je za ekstremizem, »ki je skušal z nasiljem proti vsem nasprotnikom unitaristične državne miselnosti prevladati na političnem prizorišču«. Usmeril se je tudi proti Nemcem in klerikalcem. Tako so v noči na 11. februar 1923 napadli Cirilovo tiskarno v Mariboru.⁴³¹

Že omenjeni slovenski pisatelj in duhovnik je v svojih spominih zapisal, da je država začela preganjati orjunaše, ker so zašli na pot zločina. Zaradi škode, povzročene kraljevini Italiji, je moral Beograd skrivaj odšteti 188.000 dinarjev.⁴³²

VARNOSTNI URAD ZA SLOVENIJO

V Sloveniji je ves čas kraljevine SHS oziroma Jugoslavije deloval nekakšen osrednji varnostni urad, ki je po nekaj tednih navezal in vzdrževal tesne službene vezi z notranjim ministrstvom v Beogradu. Imel je različna imena in tudi pristojnosti, vendar smemo govoriti o slovenskem varnostnem vodstvu, ki je ves čas delovalo v Ljubljani, nekaj let pa si je odgovornost delilo z oblastnim varnostnim uradom v Mariboru.

⁴²⁸ AS, 87, 10. fascikel, št. pov. 742–27.

⁴²⁹ AS, 87, 8. fascikel, št. pov. 227–27.

⁴³⁰ AS, 87, 8. fascikel, št. pov. 294–27.

⁴³¹ Marjan Žnidarič: Do pekla in nazaj, Muzej narodne osvoboditve Maribor, 1997, str. 28.

⁴³² Enako kot opomba 238, str. 542.

Poverjenišтво za notranje zadeve

Ko je v Ljubljani delovala sprva narodna vlada Slovencev, Hrvatov in Srbov, za njo pa deželna vlada za Slovenijo, je bilo eno od njenih upravnih teles poverjenišтво za notranje zadeve. Na začetku je bilo zelo samostojno in je igralo vlogo ministrstva za notranje zadeve, nato pa je izgubljalo svoje pristojnosti na račun pravega notranjega ministrstva v Beogradu.

To poverjenišтво so vodili poverjeniki za notranje zadeve, ki so se po časovnem vrstnem redu menjali takole:

1. dr. Janko Brejc, od 31. oktobra 1918 do 24. februarja 1919,
2. Gustav Golia, pravnik, od 28. februarja 1919 do 5. novembra 1919,
3. Bogumil Remec, profesor, od 5. marca 1920 do 25. avgusta 1920,
4. dr. Leonid Pitamic, od 25. avgusta 1920 do 14. februarja 1921; hkrati je opravljal še funkcijo vodje oziroma predsednika deželne vlade za Slovenijo,
5. dr. Vilko Baltič, od 15. februarja 1921 do 12. julija 1921; hkrati je bil predsednik deželne vlade za Slovenijo.⁴³³

V času, ko ta poverjenik formalno ni bil imenovan oziroma postavljen, je to funkcijo opravljal dotedanji ali neuradno že novi šef.

Na začetku marca 1921 so bile pristojnosti poverjenišťva razdeljene takole: predsedstvo je skrbelo zlasti za orožništvo in varnostno stražo; I. oddelek za izgone in odgone, policijski nadzor, prisilne delavnice in policijsko uro; II. oddelek je bil pristojen za občo upravo, krajno (občinsko, op. P. Č.) policijo, okrajne zastope, krajevna imena, povzdigo trgov v mesta itd.⁴³⁴

Poverjenišťvo za notranje zadeve je povezovalo delovanje varnostnih sil na Slovenskem, kar je deloma veljalo tudi za orožništvo, čeprav je bilo slednje državna ustanova, precej strogo vezana na poveljstvo v Beogradu.

Njegove pristojnosti so se spreminjale, praviloma zmanjševale, in so prehajale ali na notranje ministrstvo ali na predsedstvo deželne vlade za Slovenijo. Za nekatere zadeve pa je veljalo tudi nasprotno: s predsedstva deželne vlade so jih prenesli na poverjenišťvo. Slednje je veljalo tudi za področje tako imenovane državne zaščite.

Prvega januarja 1921 je pri predsedstvu deželne vlade začel delovati oddelek za državno zaščito. Za njegovega prvega vodjo je bil postavljen dr. Rudolf plemeniti Andrejka, ki je bil dotlej vodja političnega referata pri predsedstvu te vlade, in sicer od 30. novembra 1920, še prej pa je vodil Jugoslovanski generalni komisariat za tujski promet v Ljubljani. S tega »turističnega« mesta je 16. oktobra 1920 pisal deželni vladi za Slove-

⁴³³ Sejni zapisniki narodne vlade SHS v Ljubljani in deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921, I. del, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1998, str. 31.

⁴³⁴ AS, 61, 129. škatla, ovoj Okrožnice in posebni ukazi ali razglasi DVS ali predsedništva.

nijo o potrebi po ustanovitvi takega referata, leto prej pa je o tem sestavil posebno spomenico za predsedstvo deželne vlade v Ljubljani.⁴³⁵

Predsednik deželne vlade za Slovenijo je 28. maja 1921 odredil, da oddelek za državno zaščito pri tej vladi postane IV. oddelek pri poverjeništvu za notranje zadeve, v njegovo pristojnost pa so sodila tale opravila: zatiranje protidržavne propagande, spremljanje tiska, situacijska poročila, zaščita koroških in primorskih Slovencev, varovanje državne meje oziroma razmejitvene črte, društva, shodi itd.⁴³⁶

Vodja IV. oddelka (za državno zaščito) pri poverjeništvu za notranje zadeve je 3. junija 1921 določil novo organiziranost oddelka, ki jo bom na kratko povzel, saj se mi zdi zanimiva tudi za današnjega bralca.

Oddelek je bil razdeljen na šest referatov, in sicer je njihova pristojnost obsegala ta področja:

1. referat: vodja vladni svetnik dr. Rudolf Andrejka; skrbi za splošno vodenje oddelka in spremlja dogodke na Koroškem;
2. referat: vodja vladni svetnik dr. Rajko Svetek; boljševiska, komunistična, habsburška in madžarska propaganda;
3. referat: vodja okrajni glavar Ivan Lininger; društveno, shodno in orožno pravo;
4. referat: vodja vladni koncipist pripravnik Vladimir Suša; kaznovanje političnih prestopkov, odgoni in odprave, konfinacije, internacije in policijsko nadzorovanje;
5. referat: vodja deželni tajnik Henrik Pfeifer; spremljanje tiska;
6. referat: vodja okrajni tajnik Fran Gregorčič; tiskovni zakon, društvene kartoteke, evidenca državnih in avtonomnih uradov v Sloveniji, dolžnostni izvodi tiskanih stvari.⁴³⁷

Oddelek za notranje zadeve

Po 28. juniju 1921, ko je bila sprejeta vidovdanska ustava kraljevine SHS, je hkrati z odmrtnjem deželne vlade za Slovenijo zamrlo tudi poverjeništvu za notranje zadeve. Vlado je nadomestila pokrajinska uprava za Slovenijo, ki je imela sedem oddelkov.

Za področje uprave je postal odgovoren II. oddelek, je pisalo v okrožnici, ki so jo 2. avgusta 1921 razposlali vsem uradom.⁴³⁸ Njegov vodja je postal Janko Kremenšek, ki je že prej delal v poverjeništvu za notranje zadeve in še prej v cesarski upravi.

⁴³⁵ AS, 61, 127. škatla, ovoj Tiskovni referat pri PUS.

⁴³⁶ AS, 61, 78. škatla, št. 6202.

⁴³⁷ Enako kot opomba 425.

⁴³⁸ Enako kot opomba 424.

Maribor, dne 29. maja 1922

Pokrajinski upravi,
 Oddelek za notranje zadeve

Ljubljana

se predloži v smislu odredbe bivše deželne vlade za Slovenijo,
 pov. za notranje zadeve z dne 16.6.1921 št. 681/IV.

Vodja policijskega komisariata
 policijski nadvevnetnik:

[Handwritten signature]

Pokrajinska uprava iz Slovenije
 ODDELEK ZA NOTRANJE ZADEVE
 Ljubljana, dne 31. JUL 1922
 Štev. 21255 prilog

Na prilozi!

d. l.

7. dan 10.16 1922

[Handwritten mark]

Žiga policijskega komisariata v Mariboru in oddelka za notranje zadeve pri pokrajinski upravi za Slovenijo iz leta 1922.

Arhiv P. Č.

Nižje enote v oddelku so bili odseki in znotraj teh so bili referati. IV. odsek je ostal pristojen za državno zaščito in 16. marca 1922 je bil razdeljen na osem referatov. Odsek je še naprej vodil dr. Rudolf Andrejka.⁴³⁹

Po razdelitvi države na upravne enote, imenovane oblasti, je pokrajinska uprava za Slovenijo obstajala še naprej in delitev Slovenije na dvoje upravnih območij se je uresničevala le počasi. Janka Kremenška, načelnika II. oddelka, je notranje ministrstvo določilo tudi za likvidatorja pokrajinske uprave za Slovenijo. Prvega dne leta 1924 je pisal ministrstvu za notranje zadeve, da je ukinitvev tistih zadev, ki so spadale v notranji resor, opravljena, zadeve pa so prenesli na oba velika župana.⁴⁴⁰ Zadnjega junija 1924 je ministrstvo Janka Kremenška razrešilo nalog likvidatorja pokrajinske uprave za Slovenijo, kar je pomenilo, da te ni bilo več.⁴⁴¹

Odsek za javno varnost

Velika župana ljubljanske in mariborske oblasti sta praviloma ves čas svojega obstoja usklajevala ukrepe, da se Slovenija ne bi zares cepila na dve različni polovici. To je veljalo tudi za področje notranjih zadev.

Oba sta v svojem uradu, imenovanem veliko županstvo, oblikovala tako imenovani notranji oddelek, ki se je delil na odseke, ti pa na referate.

Veliki župan ljubljanske oblasti je 1. aprila 1924 določil, da se notranji oddelek oziroma oddelek za notranje zadeve razdeli na tri odseke, in sicer:

I. upravni odsek,

II. samoupravni odsek,

III. odsek za javno varnost in državno zaščito.⁴⁴²

Že ime zadnjega, tretjega odseka pove, da je skrbel za celotno področje javne in državne varnosti.

Že ustaljene vezi so negovali tudi s poveljstvom orožnikov v Sloveniji. Osrednji orožniški poveljnik v Beogradu je 6. marca 1924 odredil, da morajo poveljniki orožniških polkov velikim županom pošiljati mesečne preglede o stanju javne varnosti na območju polka. Poveljnik 8. orožniškega polka v Ljubljani je že 10. aprila 1924 velikemu županu mariborske oblasti poslal tak pregled za marec 1924. Zajemal je prikaz kaznivih dejanj na območju celotne Slovenije oziroma 8. orožniškega polka.⁴⁴³ Mariborska oblast je obsegala tudi del Medžimurja, in sicer okraja Čakovec in Prelog.

⁴³⁹ AS, 61, 127. škatla, št. pov. 1172.

⁴⁴⁰ AS, 60, 29. škatla, št. 100.

⁴⁴¹ AS, 60, 29. škatla, št. 1988.

⁴⁴² AS, 60, 29. škatla, št. 211/pr.

⁴⁴³ AS, 87, 1. fascikel, št. 101.

Načelniki banovinskega upravnega oddelka

Slovenija je leta 1929 postala spet upravno enotna, in sicer pod imenom Dravska banovina. Banovine so bile organizirane precej enotno, kar je veljalo tudi za področje notranjih zadev.

Zakon o banski upravi⁴⁴⁴ je določil, da je pri vsaki banski upravi II. oddelek pristojen za notranje zadeve, delil pa se je na tri odseke, in sicer:

- odsek za občno upravo,
- odsek za javno varnost,
- odsek za samouprave.

Upravni oddelek je bil pristojen za vse zadeve iz resorja ministrstva za notranje zadeve, ki so bile po zakonu o notranji upravi banova skrb.

Prehod z dveh oblasti na banovino ni bil enostaven. Med drugim je bilo treba premestiti velik del uradništva, leta 1924 iz Ljubljane v Maribor, čez pet let pa spet v Ljubljano.

Ob reorganizaciji je dr. Rudolf Andrejka začasno opravljal naloge načelnika II. oddelka.

Kralj je 13. novembra ukazal, notranji minister pa čez dva dni na to mesto postavil dr. Josipa Ferjančiča, ki je bil dotlej načelnik okraja Ljubljana okolica. Ta pa ni prevzel nove dolžnosti, saj je duševno zbolel in več dni taval neznan kje. Zdravnik mu je odobril dva meseca dopusta, nato pa je bil maja 1930 upokojen. Notranje ministrstvo mu je konec septembra 1930 izračunalo višino pokojnine, ki jo je sredi oktobra istega leta odobrila glavna kontrola. Znašala je 34.848 dinarjev in 1032 dinarjev posebnega dodatka, skupaj torej 35.880 dinarjev na mesec. Tedaj je imel 28 let, 8 mesecev in 2 dni delovne dobe.

Zaradi teh zapletov je ban določil, da bo naloge načelnika upravnega oddelka začasno opravljal dr. Leon Stare, načelnik okraja Ljubljana okolica pa je postal dr. Rudolf Andrejka.⁴⁴⁵

Zadnjega dne januarja 1930 je kralj podpisal ukaz, s katerim je za načelnika II. oddelka postavil dr. Leona Stareta, ki je bil dotlej uradno banski svetnik. Na tej dolžnosti je ostal tri leta.

Zamenjal ga je dr. Franc Vončina, čigar življenjska in poklicna pot je razvidna iz ohranjenega službenega dosjeja. Rojen je bil 16. septembra 1876 v Postojni, po študiju prava in doktoratu se je zaposlil v javni upravi in sredi junija 1918 postal okrajni glavar v Novem mestu. Po prevratu je bil okrajni glavar v Mariboru in na Ptujju, sredi novembra 1929 je postal načelnik I. (splošnega) oddelka kraljevske banske uprave Dravske banovine. S tega mesta je bil premeščen za načelnika II. Oddelka in ga vodil od leta 1933 do 1935, ko je bil upokojen.⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ Ur. list KBU DB, št. 1/29, z dne 20. novembra 1929.

⁴⁴⁵ AS, 68, Ban I., personalni dosje dr. Josipa Ferjančiča.

⁴⁴⁶ AS, 68, ban I., personalni dosje Franca Vončine.

Na to dolžnost je bil tudi za njim postavljen doktor pravnih ved, dr. Josip Hubad. Za to funkcijo pa ni bil dovolj le doktorat znanosti, marveč so bile potrebne tudi bogate upravne izkušnje.

Nekoliko nižje zahteve so veljale za šefe odsekov v tem oddelku, saj je zadoščala pravna fakulteta. Na mestu vodje odseka za javno varnost pri II. oddelku je bil leta 1935 Anton Mencinger,⁴⁴⁷ leta 1940 pa ga je vodil dr. Lovro Bogataj, ki je imel ob sebi še deset uradnikov oziroma uradniških pripravnikov.⁴⁴⁸

Pogled v notranje ministrstvo

Nekdanje ministrstvo za notranje zadeve kraljevine Srbije je v novi državi postalo premajhno in ga je bilo treba urediti na novo. Prestolonaslednik Aleksander je 8. maja 1919 izdal Uredbo o ustroju ministrstva za notranje zadeve, ki je bila v slovenskem uradnem listu objavljena na začetku naslednjega leta.⁴⁴⁹ Na kratko bom povzel njeno vsebino.

Ministrstvo za notranje zadeve je bilo opredeljeno kot vrhovna upravna in nadzorna oblast nad vsemi upravno-policijskimi oblastmi in organi v državi. Med drugim je skrbelo za notranjo upravo v državi, nadzor nad samoupravnimi telesi in ustanovami, za osebno, premoženjsko in državno varnost ter za javni red in mir. Razdeljeno je bilo na štiri oddelke in ministrov kabinet. Oddelki so bili tile: upravni, samoupravni, za javno varnost in inšpektorski.

Oddelek za javno varnost je imel te osnovne naloge:

- skrb za osebno in premoženjsko varnost,
- organiziranje osrednje službe za zatiranje kriminala in prijemanje nevarnih zločincev,
- skrb za varnost države,
- skrb za splošno policijo,
- nadzor nad delovanjem policijskih oblastev in organov po vsej državi.

Notranje se je ta oddelek delil na sedem odsekov, in sicer: personalni, za javno silo, za splošno policijo, za upravno policijo, preiskovalni, identifikacijski in za zaščito otrok. Tako je bila vsa sila javne varnosti nadzirana in usmerjana iz Beograda, kar je veljalo za Slovenijo.

Notranja ureditev tega ministrstva se je večkrat spreminjala in dopolnjevala. Nekatere organizacijske spremembe so bile objavljene, druge pa ne. Najpomembnejše bom na kratko omenil.

Konec decembra 1920 se je oddelek za javno varnost razdelil in iz te

⁴⁴⁷ Veliki adresar samoupravnih mest Maribor, Celje, Ptuj in občin bivše Mariborske oblasti, Tiskovna založba, Maribor 1935.

⁴⁴⁸ Policijski žepni priročnik, izdaja za Dravsko banovino, uredil Vladimir Kante, Ljubljana 1940, str. 410.

⁴⁴⁹ Ur. list DVS, št. 13/20, z dne 26. januarja 1920.

delitve je nastal še oddelek za državno zaščito, ki je usmerjal delovanje vseh policijskih oblastev na področju, ki je zadevalo varnost države;⁴⁵⁰ v glavnem generalštabu vojske in mornarice je podobne naloge do tujine opravljal poseben oddelek. Na začetku leta 1921 je izšel še Pravilnik o delu v oddelku za državno zaščito, ki je bil zaupne narave.⁴⁵¹ Napisan je bil v cirilici in je obsegal 19 členov.

Oddelek se je delil na odseke, ki so bili označeni z rimskimi številkami, in ti na pododseke, označeni z arabskimi številkami. Na čelu odsekov so bili šefi, na čelu pododsekov pa referenti.

I. odsek je imel te pododseke: 1. sekretariat, 2. arhiv, 3. registratura, 4. potni listi in gibanje potnikov, 5. novinarski pododsek.

II. odsek se je delil na te nižje enote: 6. komunisti in anarhisti, 7. sumljivi Rusi, 8. agencije za izseljevanje, 9. kontrola tujcev, 10. društva in klubi, 11. tuja predstavništva.

III. odsek se je delil na te pododseke: 12. italijanska propaganda, 13. avstrijska in nemška propaganda, 14. madžarska propaganda, 15. romunska propaganda, 16. drugi sumljivi tujci, 17. sumljivi državljani Hrvaške in Slavonije, 18. sumljivi državljani Slovenije, 19. sumljivi državljani Vojvodine, 20. sumljivi državljani Dalmacije.

IV. odsek je bil videti takole: 21. bolgarska propaganda, 22. arnavtska propaganda, 23. muslimanska propaganda, 24. grška propaganda, 25. sumljivi državljani Srbije, 26. sumljivi državljani Bosne, 27. sumljivi državljani Črne gore.

Konec aprila 1929 je začela veljati nova uredba te vrste, ki je določila, da se je notranje ministrstvo razdelilo na štiri oddelke, in sicer: I. oddelek za državno zaščito, kamor je spadala policijska obveščevalna služba v državi in tisk; II. oddelek za javno varnost, kamor je spadalo tudi orožništvo, razen njegove organiziranosti in discipline, ki sta spadali pod ministrstvo za vojsko in mornarico; III. upravni oddelek in IV. oddelek za samoupravo.⁴⁵²

Minister za notranje zadeve je poleti 1929 izdal novo uredbo, ki je določila, da se to ministrstvo deli na štiri oddelke, ti pa na odseke in razdelke. Tako je I. oddelek za državno zaščito imel 1. odsek za zatiranje notranje protidržavne propagande in akcije z obveščevalno službo, 2. odsek za zatiranje zunanje protidržavne propagande in akcije z obveščevalno službo, ter tri razdelke, in sicer za policijsko nadzorstvo nad tujci in potniškim prometom, administrativni razdelek in razdelek za tisk. II. oddelek za javno varnost se je delil na tri odseke in razdelek, in sicer na obči poli-

⁴⁵⁰ Uredba ministra za notranje zadeve, s katero se deloma izpreminja člen 12. uredbe o ustroju ministrstva za notranje zadeve, Ur. list DVS, št. 148/20, z dne 23. decembra 1920.

⁴⁵¹ Pravilnik o radu u odelenju državne bezbednosti, AS, 61, 127. škatla, ovoj Tiskovni referat pri pokrajinski upravi–ustanovitev.

⁴⁵² Uredba o razdelitvi na oddelke predsedništva ministrskega sveta in ministrstev, Ur. list LMO, št. 50/29, z dne 13. maja 1929.

cijski odsek, preiskovalni odsek in odsek za javno moč, ter na administrativni razdelek.⁴⁵³

Notranje ministrstvo je zatem doživelo manjše spremembe še trikrat, in sicer na začetku aprila 1930,⁴⁵⁴ poleti 1936, ko je občna državna statistika prešla v ta resor kot oddelek občne državne statistike,⁴⁵⁵ zadnja sprememba pa je bila oktobra 1938, ko je bil v oddelku za javno varnost ustanovljen odsek za zaščito pred zračnimi napadi.⁴⁵⁶

Ministrstvo za notranje zadeve je na začetku leta 1937 začelo izdajati svoj glasnik, kot je določala uredba.⁴⁵⁷ Izhajal je v cirilici in latinici, objavljaj pa je zlasti uradne zadeve, od katerih so jih nekaj objavili v beograjskem in ljubljanskem uradnem listu. Ni dolgo izhajal in je kmalu ugasnil.

STANOVSKA ORGANIZIRANOST

Tako kot drugi državni oziroma javni nameščenci so se stanovsko povezovali in organizirali tudi varnostni stražniki oziroma drugi policijski uslužbenci. To je potekalo po starem avstrijskem zakonu o društvenem pravu iz leta 1867, ki so ga pri nas uporabljali do leta 1931, ko je izšel nov jugoslovanski predpis te vrste. Morda je tudi slednje vplivalo na to, da so stanovske organizacije državnih uslužbencev postopoma ugašale.

Prva društvena pravila

Po razpadu avstro-ogrske monarhije in vključitvi Slovenije v prvo državo južnih Slovanov so se socialne razmere stražnikov in orožnikov zelo počasi utrjevale. Država je bila gospodarsko izčrpana od vojne, plače in drugi prejemki zaposlenih so bili nizki. Vse bolj je dozorevalo spoznanje, da se je treba stanovsko organizirati.

Tako je bil 24. in 25. januarja 1919 v Ljubljani občni zbor, na katerem

⁴⁵³ Uredba o ureditvi ministrstva za notranje posle, Ur. list LMO, št. 84/29, z dne 14. avgusta 1929.

⁴⁵⁴ Uredba o izpremembi uredbe o ureditvi ministrstva za notranje posle, Ur. list KBU DB, št. 49/30, z dne 15. aprila 1930.

⁴⁵⁵ Uredba o dopolnitvi uredbe o ureditvi ministrstva za notranje posle, Sl. list KBUDB, št. 74/36, z dne 12. septembra 1936.

⁴⁵⁶ Uredba o izpremembi in dopolnitvi uredbe o ureditvi ministrstva za notranje posle, Sl. list KBUDB, št. 36/39, z dne 6. maja 1939.

⁴⁵⁷ Uredba o izdajanju Službenega glasnika ministstva za notranje posle, Sl. list KBUDB, št. 104/36, z dne 26. decembra 1936.

so ustanovili »Društvo S.H.S. redarstvo-varnostnih organov s sedežem v Ljubljani« in sprejeli pravila, ki so obsegala 16 členov. Soglasno so sprejeli posebno izjavo, ki je prikazala stanje in zahteve stražnega in drugega moštva v policiji.⁴⁵⁸ Ko so društvo registrirali, so besedici redarstvo-varnostnih popravili v redarstveno-varnostnih.

Pravila bom navedel dobesedno, izpustil oziroma popravil sem le nekatere strojepisne napake; morda so zanimiv dokument tudi za današnje policiste oziroma njihova stanovska prizadevanja, ki jih od jeseni 1990 pretežno zastopa Policijski sindikat Slovenije.

»Pravila za društvo SHS redarstvo-varnostnih organov s sedežem v Ljubljani.

§ 1 Ime društva

Društvo se imenuje »društvo državnih SHS redarstvo-varnostnih organov s sedežem v Ljubljani«.

§ 2 Namen društva

Namen društva je, pospeševati medsebojno podpiranje v svrhu izboljšanja službenega in gmotnega razmerja članov, svoje člane varovati pred zgodenim krivicam ter gojiti med njimi zavest skupnosti.

Ta namen dosega društvo s tem, da

- a) vloga spomenice, peticije v službenih zadevah na pristojna mesta, oblasti,
- b) zastopa člane v njih službenih interesih,
- c) nastopi krivicam, katere so se pripetile svojim članom,
- d) prireja shode in sestanke,
- e) vsnuje blagajno za podpore v slučaju smrti člana ali njih soproge,
- f) izboljšuje službeni položaj svojim članom.

Občnemu zboru je pridržano, da določi čas in izvršitev posameznih društvenih namenov.

§ 3 Društveno premoženje

Društveno premoženje se nabira

- a) iz vpisnine in članarine, katerih visokost določi občni zbor,
- b) iz daril in volil,
- c) iz dobička društvenih prireditev in drugih dohodkov.

§ 4 Člani

Člani so redni, podporni, ustanovni in častni.

- a) Redni član more postati vsak začasni-aktivni ali upokojeni državni redarstveni varnostni organ.
- b) Podporni člani so tisti, ki plačujejo doneske, kakoršne določi občni zbor, ali drugače društvo podpira.
- c) Ustanovni člani so tisti, ki plačajo enkrat za vselej 200 K.

⁴⁵⁸ AS, 61, 1919, fascikel 831–1800, št. 1053.

§ 5 Dolžnost rednih članov

Vsak član ima dolžnost, da

- a) z vso odločnostjo nastopa za društvene namene,
- b) marljivo obiskuje društvene shode in sestanke,
- c) vestno izpolni svoje mu izročene posle,
- d) točno plačuje določene prispevke, izvzeti so izvanredni slučajji,
- e) pridobiva ustanovne člane.

§ 6 Pravica članov

Redni člani imajo pravico

- a) vdeleževati se vseh shodov in sestankov, govoriti in staviti predloge, voliti društveno vodstvo ter biti izvoljen,
- b) prepričati se v upravi društvenega premoženja.

§ 7 Sprejem članov

Redne člane sprejema po ustmeni ali pismeni prijavi ter proti določenemu plačilu vpisnine 10 K društveni odbor.

Mesečnina članov znaša 2 K, dokler obstojajo dosedanje valutne razmere, zatem se zniža članarina za 50 %.

§ 8 Prenehanje članstva

- a) Prostovoljni izstop naznani član blagajniku in vrne člansko knjižico. S tem izgubi vse društvene pravice in ne more zahtevati, da bi se mu vrnil plačani prispevki.
- b) Izključiti sme člana odbor zaradi neizpolnjevanja v § 5 navedenih dolžnosti.
- c) Prostovoljni izstop iz redarstvo-varnostne službe ali odpustitve potom disciplinarnega postopanja in zaradi vsakega nastopa, ki je naperjen proti društvenim namenom.

Proti izključitvi pod a) in b) je dopusten priziv na občni zbor, ki ga je predložiti potom odbora.

§ 9 Društveno vodstvo in njegova uprava

Vodstvo in upravo društva oskrbuje društveni odbor v enoletno poslovno dobo. Člani se lahko zopet izvolijo, izvzemši preglednika računov, kateri pa se lahko izvoli za drug posel.

§ 10 Društveni odbor

Društveni odbor obstoji iz predsedstva in nadzorstva.

Predsedništvo obstoji iz predsednika, podpredsednika, tajnika, njegovega namestnika in 8 odbornikov.

Nadzorstvo obstoji iz 4 preglednikov računov.

Vsi člani odbora se volijo pismeno, direktno in tajno.

Volitev se vrši na občnem zboru in odločuje relativna večina oddanih glasov.

§ 11 Delokrog društvenega odbora

Društveni odbor ima dolžnost:

1. predlagati rednemu letnemu občnemu zboru poslovna poročila za zadnje poslovno leto,
2. nadzirati poslovanje v vseh strokah društvenega delovanja,
3. sklepati o izključitvi članov in predlagati eventuelne pritožbe izključenih članov občnemu zboru,
4. upravljati društveno premoženje,
5. sklicevati občne zборе in določati dnevni red,
6. izvrševati sklepe občnega zbora,
7. posvetovati se in sklepati v vseh društvenih zadevah, glede katerih ni izrecno pridržana občnemu zboru.

Odborove seje sklicuje predsednik ali, če je ta zadržan, podpredsednik, kolikokrat je to potrebno in če zahtevajo to vsaj 4 odborniki.

Odborova seja je sklepčna, če je navzočih vsaj večina odbornikov s predsednikom ali njegovim namestnikom in če so bili vsi odborniki ustmeno ali pisмено obveščeni v sklicanju seje. Sklepa se z absolutno večino glasov. V slučaju enakega števila glasov odločuje žreb.

Če se predsedniku zdi, da kak sklep društvenega odbora nasprotuje društvenim pravilom in da škoduje društvenemu premoženju, ima pravico in dolžnost, da izvršitev ustavi in stvar nemudoma naznani občnemu zboru, ki ga skliče predsednik najkasneje v 14 dneh.

O vsaki odborovi seji je sestaviti zapisnik, ki ga morajo podpisati predsednik, tajnik in še en navzoč odbornik.

Pregledniki smejo prisostvovati odborovim sejam, a nimajo pravice glasovati, isti so upravičeni vsak čas pregledati račune.

§ 12 Slučaj smrti

Ako umrje kak član društva, prejme njegova soproga iz društvene blagajne podporo v znesku 300 K. Ravnotako prejme član društva, ako mu umrje soproga, podporo v znesku 250 K.

Za samce in vdovce brez otrok pa plača v slučaju smrti pogrebne stroške do zneska 300 K neposredno društveni odbor sam.

Za izplačilo pogreba v vsakem izmed navedenih slučajev je potrebno, da je dotičnik vsaj eno leto član društva.

Ta podpora se upravičencu izplača le proti temu, da dokaže smrt z zakonitim mrtvaškim listom.

Da društvene finance pri izvrševanju tega za vsakega posameznega člana tako velepomembnega sklepa ne pridejo iz ravnotežja, zlasti če bi se slučajji smrti množili, bo moral društveni odbor z največjo previdnostjo gospodariti z društvenim imetjem, eventuelno ob izbruhu kužnih bolezni v večjem obsegu tudi ustaviti nadaljnje podpore v slučajih smrti članov ali njih soprog in v čemur bode odbor preje v ustavitev izplačevanj sklenil.

§ 13 Zastop društva

Društvo zastopa na zunaj predsednik ali njegov namestnik in predseduje tudi društvenim shodom, vodi obravnave po parlamentarnih načelih in podpisuje vse društvene listine skupno z zapisnikarjem, v denarnih zadevah tudi z blagajnikom.

Javna razglasila društva so veljavna le tedaj, če sta jih podpisala predsednik in zapisnikar in v denarnih zadevah tudi blagajnik.

§ 14 Redni občni zbor

Vsako leto se vrši redni občni zbor na društvenem sedežu v Ljubljani. Čas in dnevni red mora naznaniti društveni odbor članom najmanj 14 dni popreje z okrožnico.

Dnevni red občnega zbora ima obsegati sledeče točke:

1. branje zapisnika zadnjega občnega zbora,
2. poročilo društvenega odbora v delovanju in denarnem poslovanju društva,
3. poročilo računskih preglednikov,
4. določitev društvenih prispevkov,
5. voliti društveni odbor,
6. volitev 4 računskih preglednikov,
7. eventuelno samostojne predloge z navedbo vsebine,
8. združitev z eventuelnim drugim državnim varnostnim organom v eno organizacijo,
9. slučajnosti.

Občni zbor je pa sicer sklepčen, če je navzoča vsaj polovica rednih članov, pri volitvah odbora in računskih preglednikov odločuje relativna, pri vseh drugih volitvah in glasovanjih, izvzemši v premembi pravil, razdružitvi ali pridružitvi društva k drugim državnim varnostnim organom in razpolaganju z društvenim premoženjem po razdružitvi pa absolutna večina glasov.

V slučaju nesklepčnosti se vrši 8 dni pozneje ob isti uri in z istim dnevnim redom nov občni zbor, ki pa je sklepčen ob vsakem številu članov.

Vsi samostalni predlogi se morajo redno najmanj šest dni pred občnim zborom pismeno naznaniti društvenemu predsedniku, vendar občni zbor lahko sklene, da dopušča razpravo in sklepanje tudi v nenapovedanih predlogih.

§ 15 Izredni občni zbor

Izredne občne zборе more v nujnih slučajih sklicati društveni odbor, če predlaga sklicanje izrednega občnega zbora pismeno najmanj 44 rednih članov in naznani obenem odboru predmet, ki ga mora društveni odbor sklicati tekom 14 dni.

Na tem izrednem občnem zboru sme obravnavati le v zadevi, zaradi katere se je sklical.

§ 16 Rzsodišče

Vse v društvenih zadevah nastale prepire med člani samimi, oziroma med člani in odborom, razsoja po prijavi pri društvenem odboru rzsodišče, proti sklepu rzsodišča je dopusten priziv na občni zbor.

Rzsodišče tvorijo predsednik in 6 rzsodnikov, ki morajo biti vsi društveni člani, ne pa odborniki društva.

Rzsodnike določita prepirajoči se stranki in sicer vsaka po 3. Teh 6 izvolijo z absolutno večino glasov, sedmega kot predsednika rzsodišča, če se pri tem rzsodniki ne morejo zediniti, odloči med predlaganimi žreb. Če ena prepirajočih se strank vklub pozivu ne določi svojih rzsodnikov tekom 7 dni, je prepir odločen v prid drugi stranki.

Rzsodišče odloči po svoji najboljši vesti z absolutno večino glasov v prisotnosti vseh 7 članov rzsodišča.

Predsednik mora vedno glasovati«. ⁴⁵⁹

Sprememba imena in pravil

Društvo se je kmalu preimenovalo in ustanovilo svoje podružnice še v drugih krajih Slovenije, kjer je bila državna policija.

Društvo državne varnostne straže in detektivov, policijskih uradnikov ter pisarniških pomožnih moči za Slovenijo s sedežem v Ljubljani, kot se je od marca 1920 uradno imenovala ta organizacija, je bilo opredeljeno kot nepolitično in je delovalo na območju celotne Slovenije. Temeljne namene društva so določili takole: gojiti med člani patriotsko mišljenje, varovati in pospeševati stanovske koristi v gospodarskem in društvenem pogledu, povzdigovati stanovsko zavest v splošni strokovni izobrazbi in sploh gojiti družabnost med člani.

Svoje namene je društvo dosegalo tako, da je v službenih zadevah vlagalo spomenice in peticije na pristojna mesta, zastopalo članstvo v gmotnih interesih in društvenike v pravnih zadevah, če društveni odbor to spozna za potrebno, prirejalo shode, sestanke in predavanja o strokovnih vprašanjih ter uvedlo blagajno za podpore v primeru smrti člana ali njegove žene.

Člani so bili redni, podporni, ustanovni in častni. Redni član je bil lahko vsak stalno nastavljen ali upokojen stražnik, detektiv ali policijski uradnik ter vsaka pomožna pisarniška moč v policijskih uradih.

Društvo je lahko ustanovilo podružnice in krajevne skupine. Tako so pravila mariborske podružnice obsegala 23 členov in so bila natančnejša in jasnejša kakor tista prva, ki sem jih navedel prej. Zadeve, ki so se tikale podružnice ali krajevne skupine, je moral centralni odbor brez sprememb poslati naslovníku, če niso nasprotovale dobrobiti vseh društvenikov. Podružnicam in krajevnim skupinam je ostalo le toliko dohodkov,

⁴⁵⁹ AS, 68, Serija društvenih pravil po kartoteki, tehnična enota 26, št. 2400.

kolikor so jih potrebovali za tekoče poslovanje, vse druge so morale poslati centralnemu odboru društva. Ob smrti člana ali njegove soproge je društvo za pogrebne stroške prispevalo 500 kron. Spore med člani ali med člani in odborom je razsojalo razsodišče, ki je štelo sedem članov in niso smeli biti odborniki društva. Če bi društvo prostovoljno nehalo delovati, bi premoženje glede na vplačane deleže razdelili ali članom ali njihovim svojcem ali dedičem, to pa le, če se društvo po enem letu ne bi spet ustanovilo. Če bi društvo razpustila oblast, bi iz premoženja izplačali podpore vdovam in sirotam članov.⁴⁶⁰

Društvo je takoj začelo z dejavnostmi, ki so bile določene v pravilih. Začelo se je pri vprašanju tako imenovane militarizacije stražnikov. Tedaj so nekdanji varnostni stražniki s primorskih in istrskih mest pomenili veliko večino policijskih sil (pri tem izključujem orožnike, op. P. Č.) pri nas. Že od spomladi 1915 so bili povojašeni in nova ljubljanska vlada je ta njihov status ohranila še naprej. To je pomenilo, da je del sredstev za njihovo vzdrževanje šel iz vojaških in del iz civilnih postavk državnega proračuna. Varnostni stražniki pri policijskem ravnateljstvu v Ljubljani so imeli civilni status, ki so ga želeli ohraniti še naprej.

Društvo je zato 17. februarja 1919 sklenilo deželni vladi za Slovenijo predlagati, naj jih ne militarizirajo, hkrati pa naj bi bili deležni enakih ugodnosti, ki so veljale za primorske stražnike oziroma redarje.⁴⁶¹

Že kmalu po ustanovitvi društva je svoje mnenje o tej organizaciji policijskih uslužbencev podal tedanji vodja državnih policijskih stražnikov v Ljubljani, Peter Geržinič. V svojem poročilu poverjeništvu za notranje zadeve je 25. marca 1919 zapisal tudi to: »Deželni vladi je gotovo znano, da je bila varnostna straža v Ljubljani, predno se je ustanovilo društvo, en najbolj discipliniran zbor, kateri je bil ponosen na dejstvo, da je v najlepšem smislu služil novi vladi.«⁴⁶²

Društvo je 5. junija 1919 deželni vladi v Ljubljani predlagalo, da bi povečali tako imenovano stražno doklado, ki je zanje pomenila dodaten delež prejemkov. Delegacija društva je s tem v zvezi obiskala poverjeništvu za notranje zadeve in se celo nameravala podati na notranje ministrstvo.⁴⁶³

Društvo je dalo mnenje k uradnim predlogom predstojnikov. Že omenjeni poveljnik varnostne straže pri policijskem ravnateljstvu v Ljubljani je 18. septembra 1919 predlagal, da bi uvedli še tretji oddelek straže. Kaj je to pomenilo? Tedaj sta delovali dve izmeni varnostne straže: prva je delala od opoldneva do opoldneva naslednjega dne, druga pa je bila doma ali pri opravljanju službe v zasebnem ali javnem interesu. Če bi uvedli še tretjo izmeno, bi imeli več prostega časa, treba pa bi bilo pove-

⁴⁶⁰ AS, 61, 57. škatla, št. 8859.

⁴⁶¹ AS, 61, 1919, fascikel 1801–2400, št. 2192.

⁴⁶² Enako kot opomba 458.

⁴⁶³ AS, 61, 1919, fascikel 4201–4900, št. 4800.

čati število moštva. Predlog je ponovil 4. marca 1920 in dodal, da bi dodatno moštvo poiskali med stražniki na Štajerskem.

Nato je poverjeništvu za notranje zadeve zaprosilo policijski komisariat v Mariboru, okrajni glavarstvi v Celju in Ljutomeru ter vodjo oddelka državne policijske straže v Murski Soboti, ali je mogoče zmanjšati število tamkajšnjih stražnikov in jih premestiti v Ljubljano. Vsi so odgovorili odklonilno, le na mariborskem komisariatu so dopustili zmanjšanje mož za 15 ali 20.

Poverjeništvu je te odgovore s Štajerske in Prekmurja 15. maja 1920 sporočilo ljubljanskemu ravnateljstvu, priložilo pa je tudi mnenje stanovskega društva, ki ga je o tem predlogu izdelalo že 19. februarja 1920 in posredovalo poverjeništvu. Vodstvo društva se je v svojem mnenju zavzele za uvedbo tretje izmene oziroma tretjega službenega oddelka straže, saj moštvo ni imelo dovolj prostega časa; na Štajerskem bi se dalo skrčiti število mož in jih premestiti v Ljubljano; povišati bi bilo treba plačilo za nadurno delo v javnem interesu in nočno doklado. Za utemeljitev predloga o zmanjšanju moštva na Štajerskem so navedli, da je bilo pred vojno v Mariboru le 36 stražnikov, tedaj pa 165, v Celju pa 13, tedaj 86. Mnenje sta podpisala predsednik društva Anton Mikuš in tajnik Janko Benedičič.⁴⁶⁴

Društvo je že prej, 26. novembra 1919, sprejelo resolucijo, ki je obsegala pet točk in so jo naslovili na deželno vladu za Slovenijo. V njej so zapisali, da je tudi pri straži treba spoštovati osemurni delavnik in plačevati nadure; primorski redarji in agenti naj bi se za stalno sprejeli v službo in dobivali prejemke po predpisih; treba bi jim bilo nabaviti civilno obleko, perilo in obutev, če to ne bi bilo mogoče, pa naj dobijo odškodnino po 3000 kron na moža; varnostna straža naj bi se centralizirala pod enim poveljstvom, ki bi bilo pri deželni vladi; Jakoba Kuhariča, začasnega poveljnika varnostne straže na Ptujju, bi morali odpustiti iz službe. Čez dva dni je ožje vodstvo društva odšlo na poverjeništvu za notranje zadeve, kjer so obravnavali to resolucijo.⁴⁶⁵

Ali ni nekaj zavisti?

Društvo je 18. februarja 1920 poverjeništvu za notranje zadeve pisalo o nabavah uniform in obutve za stražnike. Ko bodo pripravljali proračun za leto 1920/21, naj te izdatke upoštevajo. Narava službe zahteva, da stražniki dobijo več obleke in obutve kakor drugi državni uslužbenci. Potrebovali bi nepremočljive dežne plašče, podobne kot so jih prejeli davnega leta 1912, a so do danes popolnoma izrabljeni. Tak dežni plašč bi stal od 2000 do 3000 kron. Ločiti bi bilo treba letno in zimsko obleko.

⁴⁶⁴ AS, 61, 48. škatla, št. 4787.

⁴⁶⁵ AS, 61, 1919, fascikel 11801–12300, št. 12066.

Primerno naj bi upoštevali tudi policijske agente. Pismo sta podpisala predsednik Josip Dobrošek in odbornik Blaž Batič, v sredini med podpisoma je bil ovalen društveni žig.

Neznani uradnik na poverjeništvu je naslednjega dne z roko pripisal, naj knjigovodstvo pri sestavljanju proračuna to upošteva, in sicer v sporazumu z delegacijo finančnega ministrstva v Ljubljani. Drugi uradnik pa je na začetku aprila 1920 na spis z roko pripisal, da so v proračunu za leto 1920/21 za nakup obleke in obutve varnostne straže in agentov predvideli 300.000 kron.⁴⁶⁶

Stanovska organizacija stražnikov in drugih policistov ni bila zadovoljna s tem, kako so nekateri časniki pisali o težavah policije. 22. marca 1920 se je društvo zato obrnilo s pismom na uredništva vseh ljubljanskih listov. Zapisalo je, da so pogosto objavljene neupravičene kritike o neresenih prošnjah stražnikov in drugega osebja policijskega ravnateljstva v Ljubljani. V vseh takih primerih je posredovalo društvo samo, zato prosi, naj takih člankov ne bi več objavljali, razen takih, ki bi jih poslalo društvo samo. Tako pisanje namreč škoduje ugledu stražnikov in otežuje reševanje njihovih prošenj. Pismo so poslali poverjeništvu in poveljstvu varnostne staže v vednost.⁴⁶⁷

Mariborska podružnica društva je 4. maja 1920 dregnila v občutljivo zadevo. Predsedniku centralnega odbora društva je opisalo nagrajevanje nekaterih stražnikov, ki so bili premeščeni v Državni urad zoper navijalce cen, verižnike in tihotapce, kot se je uradno imenoval, in njegove podružnice, ki so nastale decembra 1919 in delovale do aprila 1921. Večino moštva tega urada in podružnic so začasno premestili iz policijskih vrst. Od vrednosti zaplenjenega blaga so dobili del kot nagrado, tako da so posamezniki tako prejeli še okoli 100.000 kron nagrade. Drugi, ki so opravljali splošno varnostno službo, do teh nagrad niso bili upravičeni in so se čutili nekako prizadeti, prikrajšani. Zato so predlagali, da bi celotno vsoto za te nagrade razdelili vsemu moštvu straže in ne le tistim, ki so bili premeščeni v ta urad oziroma njegove ekspoziture. Predlog sta podpisala predsednik podružnice Anton Komac in tajnik Albin Konc.

Na začetku junija 1920 so pismo poslali tudi poverjeništvu za notranje zadeve in dodali, da vladajo na policijskem komisariatu v Mariboru take razmere, ki bi zahtevale temeljito obravnavo. Zaposleni v omenjenem protiveržniškem uradu bi morali biti kar najbolj strokovni in kremenitega značaja. Iz slednjega se je dalo sklepati, da vsaj v Mariboru to ne velja.

Iz poverjeništvu so 19. junija 1920 pisali na policijski komisariat v Mariboru in predlagali, da bi bilo pametno, ko bi se moštvo v protiveržniškem uradu menjalo vsaka dva meseca, s čimer bi vsemu moštvu omogočili udeležbo pri nagradah.⁴⁶⁸

⁴⁶⁶ AS, 61, 43. škatla, št. 1876.

⁴⁶⁷ AS, 61, 45. škatla, št. 3104.

⁴⁶⁸ AS, 61, 52. škatla, št. 6041.

Ljubljana ne potrebuje policajev vojakov

Leta 1920 so v Ljubljani za državno varnostno stražo začeli pripravljati novo službeno pragmatiko. Sodelovali so priznani upravni in policijski strokovnjaki, na primer dr. Leon Stare in dr. Henrik Steska. Osnutek so poslali policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani, ki je svoje pripombe na ta akt poslalo 10. julija 1920. Samostojne pripombe je tri dni prej napisalo poveljstvo varnostne straže v Ljubljani in je še posebej odločno nastopilo proti temu, da bi bila straža vojaška ustanova oziroma militarizirana.

Ko je poverjeništvu za notranje zadeve zbralo pripombe, je 11. avgusta 1920 sestavilo rokopis dopisa notranjemu ministrstvu, v katerem so opisali pripombe k osnutku službene pragmatike. Zapisali so tudi to: »Za opravljanje varnostne službe v mestih je pa potrebna posebna straža z večjo kretnostjo, elastičnostjo in uglajenostjo, ki se bolj prilagaja značaju in temperamentu mestnega prebivalstva kot popolnoma po vojaško organizirano orožništvo, katero se more uporabljati v mestih le v izrednih slučajih za pojačenje varnostne službe. Iz navedenih razlogov imajo skoraj vse države v večjih mestih posebno varnostno stražo, ki opravlja varnostno službo bodisi samostojno bodisi s pomočjo orožništva.«⁴⁶⁹

Policijsko društvo je 5. oktobra 1920 predlagalo poverjeništvu za notranje zadeve, da bi pri snovanju novih službenih predpisov za varnostno stražo sodeloval tudi predsednik društva Josip Dobrošek, revirni nadzornik straže. Uradnik poverjeništvu je na spis z roko napisal, da je bil osnovni pravilnik za varnostno stražo izdelan tudi ob sodelovanju poveljnika varnostne straže Petra Geržiniča in policijskega ravnatelja Alojzija Guština, zdaj pa je pred končno revizijo. Pri tem so upoštevali disciplinske predpise, ki so veljali za uradništvo, in ustregli najširšim zahtevam stanovskega društva. Glede dolžnosti stražnikov pa društvo ne more razpravljati ali jih predpisovati.⁴⁷⁰

Na začetku julija 1921 je bil objavljen Organizacijski statut za kraljevo varnostno stražo v Sloveniji, ki je uredil to področje.⁴⁷¹

Društvo kritizirajo z raznih strani

Po starem avstro-ogrskem predpisu⁴⁷² iz leta 1872 je mogel dosluženi orožnik, kot so rekli, prositi za pisarniško službo, in sicer kot poduradnik. Šlo je za tiste podčastnike, ki so imeli več kot 12 let službe pri orož-

⁴⁶⁹ AS, 61, 54. škatla, št. 7376.

⁴⁷⁰ AS, 61, 60. škatla, št. 10487.

⁴⁷¹ Ur. list DVS, št. 73/21, z dne 2. julija 1921.

⁴⁷² Postava od 19. aprila 1872 o podeljevanju služeb dosluženi podoficirjem, DZ, št. 24/72, z dne 4. maja 1872.

nikih ali v armadi in so izpolnjevali postavljene pogoje. To se je preneslo tudi v novo državo.

Nadredar Anton Komac s policijskega oddelka okrajnega glavarstva v Celju je 11. marca 1920 vložil prošnjo za pisarniško službo. Celjska podružnica društva ga je priporočila. Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je poverjeništvu za notranje zadeve odgovorilo, da takega delovnega mesta pri njih ni na razpolago. Poverjeništvu je konec marca sporočilo okrajnemu glavarstvu v Celju, da prosilec ne izpolnjuje pogojev za pisarniškega poduradnika, saj imajo pri tem prednost invalidi in tisti z ustreznim certifikatom.

Že naslednjega dne je celjska podružnica društva pisala vodstvu stanovske organizacije v Ljubljani in sporočila, da je pri njih nastopil polletno poskusno službo podčastnik Ivan Škof, prošnja Antona Komca pa je bila zavrnjena. Društvo naj bi posredovalo v korist prosilca, saj mora društvo skrbeti za dobrobit članov. Podpisal se je predsednik podružnice Franc Jelen. Šestega aprila je društvo pisalo poverjeništvu in priložilo stališče celjske podružnice.

Sredi avgusta 1920 je nadredar Komac spet vložil prošnjo za službo policijskega kanclista, priložil potrebna potrdila in okrajno glavarstvo v Celju je spis takoj posredovalo poverjeništvu v Ljubljani. Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je konec avgusta sporočilo poverjeništvu, da prosilec ne more kandidirati za kanclista, ker ne izpolnjuje vseh pogojev zakona iz leta 1872. Pri varnostni straži bi moral namreč doseči vsaj položaj okolišnega nadzornika, nato bi lahko postal revirni nadzornik in prešel v 11. plačilni razred. Poverjeništvu je tak odgovor sporočilo okrajnemu glavarstvu v Celju.⁴⁷³

Mariborska podružnica društva je bila ustanovljena 18. marca 1920 in na tem sestanku so sklenili, da se v prihodnje vsa imenovanja uradnikov varnostne straže (danes bi rekli starešine uniformirane policije, op. P. Č.) opravijo na predlog društva. Pravila podružnice so sprejeli 20. avgusta 1920 in vodja policijskega komisariata jih je še istega dne poslal poverjeništvu za notranje zadeve in o njih napisal kritično stališče. Dr. Ivanu Senekoviču se je zdela najbolj vprašljiva tista točka v pravilih, ki je govorila o peticijah in spomenicah društva. Ocenil je, da je to »nedopustno vmešavanje društva v službene zadeve, kvarno za službo ter sposobno, da vzgaja boljše vize med organi« Kljub tem pomislekom šefa mariborske policije so na poverjeništvu podružnico vpisali na seznam društev, in sicer pod zaporedno številko 3002.⁴⁷⁴

Ob izdelovanju volilnih imenikov za volitve v ustavodajno skupščino, ki so bile 28. novembra 1920, so uslužbenke policijskega ravnateljstva v Ljubljani opravile mnogo nadurnega dela. Ravnateljstvo je 7. oktobra 1920 predlagalo, da bi desetim ženskam in enemu moškemu izplačali

⁴⁷³ AS, 61, 58. škatla, št. 9186.

⁴⁷⁴ AS, 61, 57. škatla, št. 8859.

4034 kron. Ker ni prišlo do izplačila, je predlog ponovilo še trikrat. Na oddelku za notranje zadeve so ugotovili, da je izplačilo v skladu s službeno pragmatiko iz leta 1914. Ker ni prišlo do izplačila, se je 3. februarja 1921 oglasilo še policijsko društvo, ki se je zavzelo za enajsterico in prosilo za izplačilo nadur. Zadevo so konec marca 1921 le uredili.⁴⁷⁵

Dne 13. oktobra 1920 zvečer je bil v Mariboru shod po razglasitvi izidov koroškega plebiscita. Načrt varnostnih ukrepov je podpisal vodja policijskega komisariata. Kljub vsem ukrepom je množica razbila lastnino nemških meščanov, zato so očitali, da je straža ravnala malomarno, neodločno in nepovezano. Predstojnik je zoper pet stražnikov odredil disciplinsko preiskavo.

Mariborska podružnica je 5. maja 1921 pisno protestirala proti izrečnim disciplinskim ukrepom, ki so doleteli stražnike; ti so zgolj ravnali po ukazih starešin. Iz podružnice so spis poslali vodstvu društva, od tam pa poverjeništvu. Iz poverjeništvu so pisali vodji policijskega komisariata v Mariboru, naj se o zadevi izjasni, hkrati pa so navedli, kako bi bilo treba v prihodnje ravnati ob demonstracijah in kako naj bi bil videti načrt policijskih ukrepov. Dr. Senekovič je konec avgusta 1921 odpisal poverjeništvu in pri tem okrcal podružnico, ki da »razdira itak ne ravno najboljšo službeno disciplino med dobršnim delom varnostne straže.«⁴⁷⁶

Policijsko ravnanje v Ljubljani je že od ustanovitve leta 1913 imelo svojega zdravnika. Spomladi 1921 se je to mesto spraznilo in društvo je v začetku maja 1921 poverjeništvu za notranje zadeve predlagalo, naj na to mesto postavi dr. Toneta Jamarja. Podpisana sta bila predsednik društva Fran Prešern in tajnik Janko Benedičič. Tak dopis so poslali tudi policijskemu ravnateljstvu, od tam pa so ga odstopili poverjeništvu, kjer je uradnik z roko pripisal, da se društvo res vmešava v vse zadeve. Za policijskega zdravnika v Ljubljani je bil postavljen dr. Petar Avramović.⁴⁷⁷

Ugašanje društvene dejavnosti

Po dolgih pripravah, nejasnostih in nasprotujočih stališčih je sredi septembra 1923 izšel Zakon o civilnih uradnikih in drugih državnih uslužbencih.⁴⁷⁸ Uredil je večino vprašanj, ki so zadevala tudi policijske sile, razen orožnikov, ko so bile vojaške in ne civilne osebe. To je bil eden od razlogov, da je bilo področje interesov policijskega društva vse ožje. Drugi tak razlog je bil organizacijski statut za varnostno stražo iz leta 1921. Ne bi smeli pozabiti tudi na vse večjo protikomunistično in protiboljš-

⁴⁷⁵ AS, 61, 72. škatla, št. 3154.

⁴⁷⁶ AS, 61, 78. škatla, št. 6246.

⁴⁷⁷ AS, 61, 77. škatla, št. 5540.

⁴⁷⁸ Ur. list PUS, št. 86/23, z dne 12. septembra 1923.

viško gonjo v državi, ki je za nekatere postavila pod vprašaj tudi umestnost delovanja takih društev.

Zaradi tega je dejavnost društva in njegovih podružnic v Mariboru in Celju postopoma pešala. Pozornost je polagalo tudi reševanju upokojenskih vprašanj. Poleti 1921 se je preimenovalo v društvo državnih policijskih nameščencev in upokojencev v Ljubljani, ki je ostalo do konca delovanja.⁴⁷⁹

Zadnji, ključni trenutek pa je nastopil 6. januarja 1929, ko je kralj Aleksander uvedel osebno vladavino, ki smo ji bili navajeni reči šestojanuarska diktatura.

Leta 1934 je bilo društvo črtano iz registra, saj se je preoblikovalo v Zadrugo državnih policijskih nameščencev in upokojencev v Ljubljani, kar je omogočal Zakon o zadruгах državnih uslužbencev.⁴⁸⁰

Zadruga je sredstva za delovanje pridobivala zlasti z organiziranjem plesnih prireditev, veselic in drugih oblik družabnega življenja. Tako so 19. januarja 1935 v veliki dvorani hotela Union v Ljubljani priredili božični družabni večer, ki ni mogel biti na sam božič, saj so tedaj policisti imeli polne roke dela, da so zagotovili varnost drugim meščanom. Čisti dobiček od prireditve so predvideli razdeliti na prispevek za postavitve spomenika kralju Aleksandru in na pomoč podpornemu skladu policijskih izvršilnih uslužbencev. Tedaj je prvič nastopil pevski zbor ljubljanske policijske straže, ki ga je vodil stražnik Mavricij Slatnar. Strokovni časopis je zapisal, da je bil to edini tak pevski zbor v državi.⁴⁸¹ Prireditve zadruge so bile v dvorani na Taboru, v kavarnah Nebotičnik, Leon in Stritar.⁴⁸²

Leta 1935 so bili v Kriminalni biblioteki objavljeni članki, ki so jih napisali policijski stražniki, zavzemali pa so se za večjo solidarnost med policijskimi izvršilnimi uslužbenci. Avtor enega od teh sestavkov se je zavzel, da bi ustanovili združenje policijskih izvršilnih uslužbencev; najprej bi oblikovali pododbore v enotah državne policijske straže, nato pa glavni odbor na ravni države.⁴⁸³

Krovna zveza državnih uslužbencev v Sloveniji

Policijsko društvo je bilo povezano s podobnim društvom, ki je povezovalo vse stanovske organizacije državnih nameščencev pri nas.

Korenine tega društva segajo v leto 1912, ko je bilo za deželo Kranjsko v Ljubljani ustanovljeno Podporno in zaščitno društvo državnih slug.

⁴⁷⁹ AS, 68, ovoj Serija društvenih pravil po kartoteki, enota 26, št. 2400.

⁴⁸⁰ Sl. list KBUDB, št. 13/32, z dne 17. februarja 1932. Enako kot opomba 95 in 96.

⁴⁸¹ Božični družabni večer, Kriminalna biblioteka, 3, 1935, str. 87.

⁴⁸² Leopold Rijavec, ustni vir.

⁴⁸³ Vasilije Žugič: Sloga i zajednička saradnja državne policijske straže, Kriminalna biblioteka, 20, 1935, str. 547–548.

Bilo je organizacija nižjih državnih uslužbencev. Redni člani so bili pri državnih oblastvih zaposleni poduradniki in sluge. Statut društva, ki ga je deželno predsedstvo za Kranjsko odobrilo 13. aprila 1912, so izdali v nemščini in slovenščini, slednjega celo v obliki žepne knjižice.⁴⁸⁴

Ti nameščenci so sredi oktobra 1918 sprejeli postave (pravila, op. P. Č.) Društva državnih uslužbencev na Kranjskem, ki so jih predložili novim slovenskim oblastem v Ljubljani, a brez uspeha. Podobna usoda je doletela pravila Društva državnih uslužbencev kraljestva SHS za slovensko ozemlje v Ljubljani, ki so jih predložili 14. junija 1919, in sicer v tiskani obliki.

Več uspeha je bilo naslednje leto. Spomladi 1920 so bila namreč potrjena pravila Društva državnih uslužbencev za Slovenijo v Ljubljani in pravila Osrednje zveze javnih nameščencev in upokojencev v Sloveniji.⁴⁸⁵

Tednik Naš glas, glasilo Osrednje zveze javnih nameščencev in upokojencev v Sloveniji, je 22. januarja 1920 na prvi strani objavil vabilo na izredni občni zbor Društva državnih uslužbencev, ki naj bi bil 29. januarja v veliki dvorani Mestnega doma v Ljubljani. Med drugim naj bi obravnavali razmere po oblastni razpustitvi zveze javnih nameščencev v Zagrebu. Vmes je poseglo policijsko ravnateljstvo v Ljubljani, ki je shod prepovedalo, ker da je dnevni red presegel s pravili določeno področje društvene dejavnosti.⁴⁸⁶

Predsednik in tajnik Društva državnih uslužbencev sta 17. februarja 1920 policijsko ravnateljstvo pisno obvestila, da bodo čez dva dni v veliki dvorani Mestnega doma v Ljubljani organizirali javni shod. Na njem bodo razpravljali o ukinjanju izplačevanja višjih draginjskih doklad in o položaju javnih nameščencev. Ravnateljstvo je prigrisitev še istega dne odstopilo poverjeništvu za notranje zadeve.⁴⁸⁷

Včasih je prišlo do zamenjave med policijskim društvom in društvom državnih uslužbencev. Josip Grča, redar v Dolenji Lendavi, je 9. maja 1920 napisal prošnjo in jo poslal društvu državnih nameščencev v Ljubljani. Opisal je, da je bil od leta 1915 do junija 1919 v dobrovoljski legiji in dotlej je že trikrat vprašal deželno vlado za Slovenijo, ali mu za ta čas pripada plača ali ne. Odgovora ni dobil, zato je prosil društvo, naj zanj posreduje; če mu ni mogoče ustreči, naj mu vsaj vrnejo odpustnico iz legije, ker je ta zanj pomemben dokument. Prošnjo so odstopili policijskemu društvu, od tam pa deželni vladi »v blagohotno znanje s priporočilom, da bi se zadeva prosilca ugodno rešila.«⁴⁸⁸

⁴⁸⁴ AS, 68, Serija društvenih pravil po kartoteki, 23. enota, št. 2136.

⁴⁸⁵ AS, 68, Serija društvenih pravil po kartoteki, 26. enota, št. 2399.

⁴⁸⁶ AS, 61, 41. škatla, št. 1263.

⁴⁸⁷ AS, 61, 42. škatla, št. 1802.

⁴⁸⁸ AS, 61, 51. škatla, št. 5555.

Dne 10. avgusta 1920 je bil v Ljubljani shod javnih nameščencev in upokojencev, ki ga je sklicala osrednja zveza javnih nameščencev in upokojencev v Sloveniji. Sprejeli so resolucijo, ki je zahtevala, da se čim prej sprejme zakon o javnih nameščencih in da jim ostane pasivna volilna pravica, saj je to pot, ki jih vodi do njihovih pravic.⁴⁸⁹

Na začetku julija 1921 je v Ljubljani začel izhajati mesečnik Upokojenec. Izdajalo ga je Prvo splošno društvo jugoslovanskih upokojencev v Ljubljani, ki je o tem sprejelo sklep na občnem zboru 3. aprila 1921. To so priglasili policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani in navedli, da bo odgovorni urednik Ivan Vagaja, upokojeni sodni uradnik, sedež uredništva pa na Kersnikovi ulici 5. Na policiji so pristojni ocenili, da za izhajanje lista ni zadržkov.⁴⁹⁰ Mesečnik je bil namenjen vsem upokojencem in upokojenkam, ki so imeli nekaj skupnih težav tudi z upokojenci iz državnih služb.

Dne 23. julija 1921 so svoje stanovsko društvo ustanovili tudi policijski uradniki politične uprave v Sloveniji. Šlo je za tako imenovane konceptne uradnike, ki so imeli praviloma visoko izobrazbo. Svoja pravila so objavili tudi v strokovnem glasilu.⁴⁹¹

Do povezave je prišlo tudi na ravni celotne države. 19. in 20. aprila 1925 je bila v dvorani Kazine v Ljubljani glavna skupščina Glavne zveze državnih uradnikov in uslužbencev. Po končanem shodu so odšli na Bled. Veliki župan ljubljanske oblasti je 11. aprila o tem obvestil podrejene šefe in jim svetoval, naj dajo dopust uradnikom in uslužbencem, ki bi radi sodelovali na tem zboru.⁴⁹²

Upokojeni orožniki

Povezali so se tudi upokojeni orožniki, saj aktivni te pravice niso imeli. To se je zgodilo 4. maja 1919, ko je bil v Ljubljani ustanovni občni zbor Društva orožniških upokojencev S.H.S. za slovensko ozemlje v Ljubljani. V 2. členu pravil so zapisali, da ima društvo več namenov, in sicer medsebojno pomoč za izboljšanje socialnega in gmotnega stanja članov, gojiti prijateljstvo, brezplačno posredovanje pri iskanju služb in dosegu znižanih cen za vožnje z vlaki in ladjami za člane in njihove družine. Takoj ob ustanovitvi so sklenili, da se društvo včlani v Osrednjo zvezo javnih nameščencev in upokojencev v Sloveniji v Ljubljani.

V arhivu so ohranjena pravila, ki jih je društvo sprejelo 9. maja 1920 in so dopustila tudi krajevne skupine, ki so jih vodili pododbori. Preimeno-

⁴⁸⁹ AS, 61, 57. škatla, št. 8525.

⁴⁹⁰ AS, 61, 90. škatla, št. 7661/IV.

⁴⁹¹ Savez policijskih činovnika političke uprave za Sloveniju, Policija, 13-16, 1921, str. 719-724.

⁴⁹² AS, 61, 138. škatla, št. 116.

valo se je v Društvo orožniških upokojencev za Slovenijo v Ljubljani. Pravila so spremenili 31. oktobra 1930 in jih izdali v žepni knjižici, ki je hkrati rabila kot društvena izkaznica. V pravilih so na II. oddelku banske uprave izraz orožnik dosledno spremenili v žandarm, in to v samostalniku in pridevniški rabi.⁴⁹³

Orožniško društvo se je kmalu odločilo, da bo oblikovalo svoj podporni sklad, in 15. julija 1923 so sprejeli pravila Podpornega sklada za slučaj smrti ali druge nezgode Društva orožniških upokojencev za Slovenijo v Ljubljani. Za predsednika sklada so izvolili Martina Majcna in za tajnika Ivana Horvata.⁴⁹⁴

Društvo je sodelovalo z drugimi upokojenskimi organizacijami pri nas. Društvo upokojencev južne železnice je 23. marca 1924 priredilo v Mestnem domu v Ljubljani shod in na njem so bili tudi člani orožniškega društva in društva upokojenih častnikov.⁴⁹⁵ V istem domu je bil 27. oktobra 1924 protestni shod državnih upokojencev in na koncu so sklenili, da bodo spomenico o svojem težavnem položaju poslali tudi na Zvezo narodov v Ženevi.⁴⁹⁶

Ljubljanski zgled je spodbudil beograjske orožnike, ki so opravljali varnostno službo tudi v prestolnici države, da so 8. marca 1931 ustanovili Združenje upokojenega orožništva.⁴⁹⁷

Čez pet let so začeli zbirati denar, da bi tam zgradili svoj dom, a je zamisel propadla.⁴⁹⁸

Povedano me napeljuje na misel, da so bila taka društva v Sloveniji mogoča in številna tudi ali prav zato, ker so se naslonila na razvejeno društveno življenje še iz časov avstro-ogrske države. Skoraj vsak stan ali poklic je ustanovil svoje društvo, ki je imelo precej prvin poznejših sindikatov. Ko je zapihal beograjski veter, zlasti šestojanuarska košava, je društveno življenje zajela zima ali vsaj jesen.

⁴⁹³ AS, 68, Serija društvenih pravil po kartoteki, 51. enota, št. 6393 in 6394.

⁴⁹⁴ AS, 68, Serija društvenih pravil po kartoteki, 41. enota, št. 4552.

⁴⁹⁵ AS, 68, ban 13–5, fascikel 1924, št. 7938.

⁴⁹⁶ AS, 68, ban 13–5, fascikel 1924, št. 27393.

⁴⁹⁷ Izveštaj sa godišnje skupštine Udruženja penzionisanih žandarmerijskih veteranih, 5, 1936, str. 315.

⁴⁹⁸ Žandarmerijski vesnik, 1, 1936, str. 57.

OB SKLEPU PRVEGA DESETLETJA

Ko končujem prikaz prvih desetih let življenja in dela stražnikov v novi državi, se mi zdi primerno, da zapišem še nekaj podrobnosti iz delovanja policijskega ravnateljstva v Ljubljani oziroma tamkajšnjih stražnikov. Morda nam povedo več kot marsikatero pisanje o bolj načelnih, pomembnejših vprašanjih.

Slovo od javnih hiš

Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je 7. aprila 1919 poverjeništvu za notranje zadeve pri deželni vladi za Slovenijo sporočilo, da so pred dvema dnevoma zaprli javne (tolerančne, kot so tudi rekli, op. P. Č.) hiše na Zvonarski ulici 11 in 13 v Ljubljani, podobno so storili tudi v Celju in Mariboru.⁴⁹⁹

Kmalu je nastala majhna težava, povezana z odpravo javnih hiš pri nas. Marija Reh, nekdanja prostitutka v javni hiši na Zvonarski ulici 11 v Ljubljani, je 4. julija 1919 prišla na policijsko ravnateljstvo v Ljubljani in na zapisnik podala prošnjo, da je ne bi izgnali iz države. Povedala je, da je madžarskega porekla, v Pulju je prestopila iz judovske v katoliško vero, o tem pa nima potrdil. Namerava se poročiti z Ulrichom Waspernigom, natakarkarjem iz Ljubljane, zato je zaprosila za dokumente iz Pulja, saj jih iz Budimpešte ne more dobiti, je moledovala pred policistom. Navedeni natakarkar je policistom povedal, da se bo res poročil z Marijo, zato je policijsko ravnateljstvo njen izgon odložilo za tri tedne.⁵⁰⁰

Kaže, da vsi uradi niso vedeli za odpravo javnih hiš. Zdravstveni odsek za Slovenijo in Istro v Ljubljani je 16. aprila 1921 vprašal poverjeništvu za notranje zadeve, kako je treba pregledovati javne prostitutke in ali je za to treba plačati pristojbino, kolikšna je in kdo jo plača. Poverjeništvu je vprašanje posredovalo podrejenim policijskim oblastvom in ta so vsa odgovorila, da pri nas ni več javne prostitucije, ker ni tolerirana; je le skrivna prostitucija in v Ljubljani ter Mariboru dekleta te vrste pregleduje policijski zdravnik, ki spolno bolne preda v deželno bolnišnico. Poverjeništvu je 18. junija 1921 odpisalo zdravstvenemu odseku in opisalo dejanske razmere glede prostitucije v Sloveniji.⁵⁰¹

⁴⁹⁹ AS, 61, 1919, fascikel 2401–2800, št. 2681, fascikel 2801–3600, št. 2958 in 3025 in fascikel 4201–4900, št. 4410.

⁵⁰⁰ AS, 61, 1919, fascikel 5402–6000, št. 5734.

⁵⁰¹ AS, 61, 78. škatla, št. 5863.

Najdeno in izgubljeno

Na policijsko ravnateljstvo v Ljubljani so prihajali meščani in prijavljali, da so našli tujo lastnino ali izgubili del svojega premoženja. Lastnik najdenih predmetov navadno ni bil znan.

Ravnateljstvo se je odločilo, da bo sezname te vrste začelo objavljati v slovenskem uradnem listu. To se je prvič zgodilo 4. maja 1921, ko je bil v posebnem razglasu objavljen seznam od 16. marca do 31. marca 1921 izgubljenih in najdenih stvari.⁵⁰²

Med izgubljenimi predmeti je bilo na primer deset denarnic z vsebino od 80 do 1600 kron, zlata zapestnica, košarica za ročno delo in poročni prstan. Med najdenimi predmeti je bila nova ženska obleka, par čevljev, žepna ura z verižico, tri listnice z vsebino od 11 do 264 kron itd.

Podobne sezname so zatem redno objavljali nekako vsakega pol meseca.

Delo policijskega zdravnika

Zdravnik pri policijskem ravnateljstvu v Ljubljani je imel točno opisane naloge. Bil je uradnik, za katerega je od ustanovitve tega oblastva veljala službena pragmatika z dne 25. januarja 1914. Podrejen je bil policijskemu ravnatelju neposredno.

Med njegovimi nalogami je bilo tudi, da je zdravniško pregledal kandidate in kandidatke za sprejem v policijsko službo; odobral bolniški dopust; zdravil moštvo tega ravnateljstva; pregledoval ljudi, ki so jih aretirali stražniki ali detektivi ali so bili osumljeni prostitucije ali pa so sumili, da so slaboumni; moral je oditi na kraj dejanja ali dogodka in sodelovati s komisijo pri ogledu; nadziral je stanje v policijskih zaporih; za policijske stražnike in detektive je prirejal tečaje prve pomoči.

Njegove naloge so bile določene v posebnem navodilu, katerega osnutek je 8. aprila 1920 izdelal dr. Henrik Steska.⁵⁰³

Pripombe magistrata v Ljubljani

Kmalu po nastanku kraljevine SHS je prišlo do različnih zamisli in pobud, kako bi v vsej državi poenotili vsaj policijo, če ne celotne službe javne varnosti. Prikazal bom povzetek pripomb, ki jih je na enega od osnutkov takega zakona dala mestna občina Ljubljana.

Ministrstvo za notranje zadeve je 22. septembra 1922 vsem pokrajnin-

⁵⁰² Razglas, Ur. list DVS, št. 84/21, z dne 4. maja 1921.

⁵⁰³ AS, 103, 4. fascikel, št. 4270/20.

skim upravam razposlalo osnutek zakona o ureditvi policije v kraljevini SHS in do začetka novembra naj bi dale svoje pripombe. Osnutek je izdelala delovna skupina, ki jo je imenoval notranji minister. Imel je 69 členov. Pripombe nanj je izdelal dr. Henrik Steska, vladni svetnik, obsegale so tri tipkane strani.⁵⁰⁴

Isto ministrstvo je 2. maja 1925 vsem velikim županom poslalo osnutek zakona o ureditvi policije v kraljevini, ki so ga morali pregledati in pripombe nanj poslati do konca maja. Ta rok se je velikemu županu ljubljanske oblasti zdel prekratek in je izposloval njegovo podaljšanje.

Osnutek je predvideval združitev vseh varnostnih sil, ki bi jih vodila generalna policijska direkcija pri notranjem ministrstvu v Beogradu. V vsaki oblasti bi bila oblastna policijska direkcija, v okrajih okrajni policijski komisariati, v mestih z več kot 10.000 prebivalci bi bile mestne policije, ohranili bi železniške in druge policijske komisariate. Moštvo policije bi sestavljali uradniki, policijski agenti, stražniki in orožniki, za vsako vrsto teh mož so bili določeni pogoji in položaji. Kot pomožni policijski organi so bili naštetni mejni in finančni stražniki, lovski, gozdni in drugi čuvaji.

Gradivo, ki je bilo napisano v latinici in je obsegalo 77 členov, je zatem poslal vsem okrajnim glavarstvom in policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani, da bi predlagali morebitne spremembe in dopolnitve. Pripombe so v Beograd poslali šele 5. maja 1926, in sicer na 31 straneh.

V 41. členu osnutka je bilo predvideno, da bi občina nosila polovico stroškov za vzdrževanje državne policije v večjih mestih. Ta znesek bi smel finančni zakon celo povečati ali zmanjšati, odvisno od finančne moči mestne občine. V 49. členu so predvideli, da bi šef oddelka mestne policijske direkcije imel maturo.

Nekateri okrajni glavarji niso podali pripomb, drugi pa krajše in manj pomembne. Najobširnejše predloge in dopolnitve, ki so jih natipkali na osmih straneh, je 15. septembra 1925 dal magistrat deželnega stolnega mesta Ljubljane. Osredotočili so se zlasti na omenjeni 41. člen osnutka zakona.

Najprej so opozorili na možnost politične zlorabe pri določanju mestnega prispevka za vzdrževanje državne policije. Navedli so zgled iz avstro-ogrskih časov: »Doživeli smo pod Avstrijo, kako je klerikalna stranka iz partijske maščevalnosti, ker si ni mogla priboriti večine v ljubljanskem občinskem odboru in ljubljanskega deželnozborskega in državnoborskega mandata, z uspehom konterakirala v avtonomni upravi tedanje dežele Kranjske in tudi v dunajskem parlamentu vsako, še tako stvarno potrebo in akcijo mestne občine Ljubljane. Ona je v onih letih Ljubljano, če smemo tako reči, sistematično izstradovala in oblegala kakor sovražno trdnjavo«.

⁵⁰⁴ AS, 103, 3. fascikel, št. 9331/22.

Izdelali so finančne primerjave, da so potrdili nasprotovanje predlaganemu prispevku mestne občine k stroškom državne policije. Navedli so podatek, da je v finančnem letu 1917/18 občinski proračun, preračunan v jugoslovanski dinar, obsegal 295.777 dinarjev, za stroške državne policijske direkcije v Ljubljani pa je magistrat prispeval le 20.000 dinarjev, kar je bila slaba petnajstina proračuna. Proračun ljubljanske občine za leto 1925 je bil 32.952.678 dinarjev, stroški za policijsko ravnateljstvo pa so bili tisto leto 9.584.912 dinarjev. Če bi občina pokrila polovico stroškov ravnateljstva, bi to zneslo skoraj sedmino letnega proračuna Ljubljane.⁵⁰⁵

Tako kakor drugi podobni osnutki je tudi ta romal v arhiv.

Spremenjena stran vožnje

Slovenija je sprva obdržala registracijo motornih vozil, ki jo je leta 1905 uvedla Avstrija. Registrska oznaka je obsegala črko, ki je označevala deželo, in za njo številko, ki je pomenila vpisnik na razvidnostni seznam vozil. Kranjska je imela črko J, Koroška F, Štajerska H in Primorska K. Po tej plati sta bili z deželami izenačeni policijski ravnateljstvi na Dunaju in v Pragi, ki sta imeli črki A oziroma N.

Zatem je deželna vlada za Kranjsko določila, katere številke na registrski tablici pripadajo kateremu od 11 okrajev ter mestnemu magistratu v Ljubljani. Deželna vlada za Kranjsko je leta 1913 razvidnostne številke, ki so dotlej pripadale mestnemu magistratu v Ljubljani (1–250), določila novo ustanovljenemu policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani.

Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je smelo v okviru svojih pooblastil izdajati tako imenovane policijske odredbe. Včasih so le-te močno vplivale na življenje meščanov in je bilo treba malo ali v celoti popustiti, torej odstopiti od vsebine teh aktov ali jih preklicati.

V tistih letih se je že precej oblastnih odredb nanašalo na cestni promet. Omenjeno ravnateljstvo je 18. decembra 1922 izdalo razglas, ki ga je objavilo tudi v ljubljanskem uradnem listu.⁵⁰⁶ Obsegal je štiri odstavke in je določal, da so morala biti vsa vozila od mraka do zore opremljena s prižgano lučjo. Vozniki so morali v križiščih nakazati smer vožnje tako, da je pomenila njihova dvignjena roka in

- zamah naravnost vožnjo naravnost,
- zamah v levo vožnjo na levo,
- zamah v desno vožnjo na desno.

Prepovedana je bila vožnja težkih avtomobilov z železnimi obroči na kolesih, kar je mestni svet Ljubljane sklenil že 22. marca 1921. Določenih je bilo nekaj ulic, po katerih je bila vožnja prepovedana ali omejena.

⁵⁰⁵ AS, 68, ban 13–1, fascikel 1924–1935, št. 6501/25.

⁵⁰⁶ Razglas, Ur. list PUS, št. 131/22, z dne 28. decembra 1922.

Namenoma sem opisal znamenja, ki jih je bil dolžan dajati voznik vprežnega ali motornega vozila, ko je peljal skozi križišče. Zakaj? Ti gibi so sčasoma postali temelj tudi za policijske stražnike in orožnike, ko so z obrobja križišča prešli v njegovo središče in urejali promet.

Odločitev Ljubljane glede železnih obročev na kolesih tovornih avtomobilov je kmalu doživela posnemanje po vsej državi. Minister za notranje zadeve je sredi januarja 1924 v soglasju z ministroma za promet in za »gradbe« določil, da po državnih in drugih javnih cestah ne smejo voziti tovorni avtomobili, ki imajo na kolesih železne obroče. Razglasa o tej ministrovi odločitvi sta nato objavila velika župana ljubljanske in mariborske oblasti.⁵⁰⁷

Ljubljansko policijsko ravnateljstvo je 8. maja 1924 objavilo razglas o redu v hišah⁵⁰⁸ (hišni red, op. P. Č.). Pri tem se je sklicevalo na cesarsko naredbo z dne 20. aprila 1854 in ukaz notranjega ministra z dne 26. marca 1913. Prva je določala, da smejo politična in policijska oblastva svoja opravila izvajati tudi s pomočjo orožništva ali policijske straže, izjemoma tudi vojaštva. Lahko izrekajo kazni od 1 do 100 goldinarjev ali odredijo zapor od 6 ur do 14 dni.⁵⁰⁹ Drugi akt je ustanovil policijsko direkcijo v Ljubljani.⁵¹⁰ Razglas je določal, da morajo biti hišna vrata opremljena z zvoncem in zaklenjena od 21.00 do 5.00 (od 1. aprila do 30. septembra) oziroma od 22.00 do 6.00 (od 1. oktobra do 31. marca). Od mraka do zaklepanja vrat so morali biti skupni prostori razsvetljeni, podnevi je to veljalo le, če ni bilo zadosti dnevne svetlobe. Prepovedano je bilo, da bi se v stanovanjih zaradi pijančevanja ali nemorale zbirale tuji ljudje. Igrati, peti in plesati je bilo dovoljeno od 8.00 do 22.00. Prestopke hišnega reda so kaznovali z globo od dva in pol do tisoč dinarjev, če globe ni bilo mogoče izterjati, pa z zaporom od 6 ur do 14 dni. Pri pripravi tega razglasa je sodelovalo tudi Prvo društvo hišnih posestnikov v Ljubljani in očitno ni bil umesten, zato ga je policijsko ravnateljstvo sredi februarja 1925 razveljavilo.⁵¹¹

Policijsko ravnateljstvo je konec maja 1925 objavilo razglas, ki je posegel v dotedanji prometni red na Dunajski cesti v smeri proti Ježici in na Dolenjski cesti. Leva bankina Dunajske ceste je bila odtlej namenjena le pešcem, desna pa tudi kolesom in ročnim vozičkom. Dolenjska cesta do kilometerskega kamna 2,4 je bila le za pešce, od tega naprej proti Škofljici pa tudi za kolesa in ročne vozičke. Vozniki motornih koles niso smeli

⁵⁰⁷ Razglas, Ur. list LMO, št. 7/24, z dne 30. januarja 1924 in št. 14/24, z dne 22. februarja 1924. Razglas, s katerim se dopolnjuje cestni policijski red za državne ceste, Ur. list LMO, št. 90/24, z dne 27. septembra 1924.

⁵⁰⁸ Razglas, Ur. list LMO, št. 41/24, z dne 8. maja 1924.

⁵⁰⁹ Cesarski ukaz 20. aprila 1854, DVLKV, št. 21/54, z dne 30. maja 1854.

⁵¹⁰ Enako kot opomba 7.

⁵¹¹ Razglas, Ur. list LMO, št. 16/25, z dne 17. februarja 1925.

uporabljati bankin obeh teh cest. Kdor teh določb ni spoštoval, so ga stražniki kaznovali po cesarski naredbi z dne 20. aprila 1854.⁵¹²

Zakon o proračunskih dvanajstinah za mesece december 1925, januar, februar in marec 1926 je med drugim določil, da začne s 1. januarjem 1926 na območju celotne države veljati naredba kraljevine Srbije z dne 5. avgusta 1912. Slednja je določala, da je moralo vsako vozilo voziti po svoji desni polovici cestišča, levo polovico pa pustiti prazno za vozila, ki so vozila v nasprotni smeri.⁵¹³ Veliki župan ljubljanske oblasti je na tej podlagi konec decembra 1925 objavil okrožnico o spremembi cestno-polijskih predpisov; razveljavila je vse predpise nekdanje Kranjske in Štajerske, ki so določali, da se vozila ogibajo na levo in preHITEVAJO po desni; odtlej je veljalo pravilo vožnje po desni. Okrožnica je še sporočala, da je določba o vožnji po desni na Koroškem in v Istri veljala že v cesarskih časih.⁵¹⁴

Dne 5. julija 1926 je začel veljati razglas velikega župana ljubljanske oblasti, ki je določal, da so morala biti vsa tovorna vprežna vozila, ki so po državnih in drugih javnih cestah v državni oskrbi prevažala tovor, opremljena s posebno tablico. Ta je bila iz lesa ali pločevine, na njej pa je bilo izpisano ime, priimek in bivališče posestnika vozila, izjemoma pa le naziv posestva ali obrtnega podjetja. Tablica je morala biti pritrjena na levi strani vozila med prednjim in zadnjim kolesom. Bila je črna, velika 30 in široka 18 centimetrov, črke in številke so bile bele in velike vsaj 5 centimetrov. Pločevinasta tablica je bila lahko manjša in je smela biti pritrjena na levi strani komata vprežne živali. Vse to je veljalo samo za tista vozila, ki so jih uporabljali na območju več občin, kajti tista vozila, ki so jih rabili le v domači občini, take tablice niso potrebovala.⁵¹⁵

Veliki župan ljubljanske oblasti je konec avgusta 1927 razglasil nove določbe o platiščih tovornih vozil, ki so vozila po državnih cestah. Širina platišča je bila odvisna od števila koles in nosilnosti vozila. Tako je moral imeti štirikolesni voz do 1500 kilogramov skupne teže najmanj 6 centimetrov široka platišča, dvokolesni voz nad 750 kilogramov skupne teže pa najmanj 11 centimetrov. Za vozila, ki so jih uporabljali le za domače potrebe, to ni veljalo.⁵¹⁶ Te določbe naj bi veljale od 1. novembra 1927 naprej, a so ta rok kmalu preložili, in sicer na 1. maj 1929.⁵¹⁷ Pa tudi ta ni držal in so ga stalno podaljševali; zadnja taka uredba je rok podaljšala do 31. marca 1940.⁵¹⁸

⁵¹² Razglas, Ur. list LMO, št. 48/25, z dne 28. maja 1925.

⁵¹³ Ur. list LMO, št. 113/25, z dne 23. decembra 1925.

⁵¹⁴ Okrožnica velikega župana ljubljanske oblasti glede izpremembe cestnopolicijskih predpisov o smeri vožnje na vseh javnih cestah, Ur. list LMO, št. 113/25, z dne 23. decembra 1925.

⁵¹⁵ Razglas, Ur. list LMO, št. 52/26, z dne 5. junija 1926.

⁵¹⁶ Razglas, ur. list LMO, št. 91/27, z dne 31. avgusta 1927.

⁵¹⁷ Izprememba razglasa, Ur. list LMO, št. 120/27, z dne 3. decembra 1927.

⁵¹⁸ Uredba o podaljšanju roka za izmeno platišč na obstoječih tovornih vozilih, Sl. list KBU DB, št. 35/39, z dne 3. maja 1939.

Minister za notranje zadeve je 9. novembra 1927 izdal Naredbo o registraciji in oznakah motornih vozil v prometu.⁵¹⁹ Določila je, da mora vsako motorno vozilo imeti tablico, na kateri je številčna oznaka za oblast in registrska številka. Ljubljanska oblast je imela številko 15, mariborska pa 16. Za prestop meje je bil potreben še mednarodni znak SHS. Glavni register motornih vozil je vodila oblast, sezname pa okrajna glavarstva in policijske direkcije. To je bil prvi tak predpis, veljaven za vso državo, saj je dotlej to urejala Slovenija sama, in sicer z naredbo deželne vlade, izdano sredi aprila 1919, ki je med drugim določala, da je bil na registrski tablici napis SL in evidenčna številka.⁵²⁰

Na podlagi navedene ministrove naredbe sta oba naša velika župana izdala izvršilno naredbo, ki je določila, da je bil rok za novo registracijo do 1. februarja 1928, in registrske številke za posamezne upravne okraje na območju obeh oblasti.⁵²¹

Žale so ostale pod nadzorom orožnikov

Pokopališče pri Sv. Križu v Ljubljani je zgradila mestna občina, stalo pa je na zemljišču občine Ježica. Nadzorovala ga je orožniška postaja v Mostah, ob vseh svetih ji je pri tem pomagala tudi varnostna straža iz policijskega ravnateljstva v Ljubljani.

Magistrat glavnega mesta Ljubljane je 25. oktobra 1927 pisno predlagal, naj bi ta okoliš prešel pod pristojnost policijskega ravnateljstva oziroma mestne občine. To bi lahko storil veliki župan ljubljanske oblasti, ko bi zaslišal predstavnike prizadetih občin. Tak sklep je sprejel ljubljanski občinski zastop že 11. februarja 1913, a ni bil izveden; strinjala se je tudi cerkvena oblast, nasprotovala pa je občina Ježica.

Janko Bedenk, oblastni poveljnik državne varnostne straže za ljubljansko oblast, je 24. januarja 1928 pisno pojasnil policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani, da bi za uresničitev te pobude potrebovali 15 novih stražnikov ali celo novo stražnico pri Sv. Križu. Stanje moštva varnostne straže je enako kakor leta 1913, število prebivalstva v naši prestolnici pa se je od tedaj podvojilo.

Veliki župan ljubljanske oblasti je 5. marca 1928 mestnemu magistratu v Ljubljani sporočil, da zamisel ni uresničljiva, ker ni dovolj stražnikov, omenjenemu ravnateljstvu pa sporočil, da bi bilo to mogoče izvesti le z ministrovo odobritvijo, saj je bil okoliš tega ravnateljstva določen z ministrovo odločbo z dne 26. marca 1913.⁵²² Iz pobude ni bilo nič.

⁵¹⁹ Ur. list LMO, št. 121/27, z dne 6. decembra 1927.

⁵²⁰ Naredba celokupne DVS, s katero se odrejajo prijave in označba vseh avtomobilov na ozemlju Slovenije, Ur. list DVS, št. 76/19, z dne 16. aprila 1919.

⁵²¹ Izvršilna naredba velikih županov ljubljanske in mariborske oblasti o registriranju in oznamovanju motornih vozil v prometu, Ur. list LMO, št. 129/27, z dne 28. decembra 1927.

Moštvo leta 1927

Tedanja policijska oblastva v štirih največjih mestih Slovenije so imela dve vrsti osebja: lastno in dodeljeno varnostno stražo v uniformi.

Lastno osebje policijskega ravnateljstva v Ljubljani je štelo 69 mož in žena, in sicer 7 konceptnih najvišje kvalificiranih pravnikov, 6 kriminalnih in 7 pisarniških uradnikov, 15 pisarniških pomočnic in 34 policijskih detektivov.

Policijski komisariat v Mariboru je zaposloval 38 lastnih stalno zaposlenih, in sicer po 3 konceptne in kriminalne ter 5 pisarniških uradnikov, 7 pisarniških pomočnic in 20 detektivov.

Precej manjše moštvo je bilo na policijskih oddelkih okrajnih glavarstev v Celju in na Ptuju. V Celju je stalno moštvo štelo 15 ljudi (po 3 konceptni in pisarniški uradniki, pisarniška pomočnica in 10 policijskih detektivov), na Ptuju pa samo 4 (2 pisarniška uradnika, pisarniška pomočnica in detektiv).

Precej bolj številno je bilo moštvo varnostne straže, ki je bilo pridodano stalnemu, lastnemu osebju navedenih policijskih oblastev.

Tako je bilo v Ljubljani 137 uniformiranih stražnikov, od teh je bilo 5 uradnikov, 17 okolišnih nadzornikov, 80 višjih stražnikov, 15 stražnikov in 20 poskusnih stražnikov.

Policijski komisariat v Mariboru je razpolagal z 90 možmi postave, od katerih so bili 3 uradniki, 12 okolišnih nadzornikov, 74 višjih stražnikov in stražnik.

Straža v Celju je štela 28 mož, in sicer uradnika, 5 okolišnih nadzornikov in 22 višjih stražnikov, na Ptuju pa 12 mož (3 okolišni nadzorniki, 8 višjih stražnikov in stražnik).

Vsa navedena štiri oblastva so štela 126 mož in žena lastnega osebja in 267 dodeljenih mož v uniformi.

Večina stražnikov je bila razporejena v stražnice, ki so obsegale določeno mestno območje. Moštvo je bilo razdeljeno v dve izmeni, skupini, turnusa. Prva je nastopila službo opoldne in jo končala opoldne naslednjega dne, druga je bila prosta. Ta prostost druge skupine je bila delna, saj so jo, če so nastale potrebe, uporabljali za nadzorovanje prireditev, za vzdrževanje javnega reda in miru ob shodih itd.

Terensko delo stražnikov je potekalo praviloma v treh oblikah, in sicer:

- a) delo na stojišču, kar je pomenilo določeno točko v mestu, varnostno najbolj obremenjeno (na primer Prešernov trg in pred glavno pošto v Ljubljani),
- b) patroljiranje v določenem okolišu,
- c) straženje posameznih stavb oziroma ljudi v njih.

⁵²² AS, 68, ban 13–2, fascikel 1924–1928, št. 2525.

Po štirih urah dela na terenu je prišla tja zamenjava in stražniki so odšli v stražnice, kjer so opravljali tako imenovano notranje delo (pisanje prijav, urejanje spisov itd). Po štirih urah so spet odšli na teren in tako se je ena skupina menjala ves čas svojega 24-urnega delovnika. Oboroženi so bili s pištolami in gumijevkami.

To je kratek povzetek članka, ki je leta 1927 izšel v prvih treh številkah Orožniškega vestnika, napisal pa ga je policijski nadsvetnik Alojzij Geržinič.⁵²³

Dne 12. januarja 1929 je poveljstvo 8. orožniškega polka v Ljubljani velikemu županu ljubljanske oblasti poslalo tabelarni pregled kriminalitete za leto 1928 na območju te oblasti. Orožniki so obravnavali 19.738 takih dejanj. Za primerjavo naj povem, da je istega leta ljubljansko policijsko ravnateljstvo obravnavalo 7410 kaznivih dejanj, od katerih je 737 ostalo neraziskanih. Zapisali so 92 dejanj vlačugarstva, 85 primerov prostitucije, 2263 kršitev cestnega policijskega reda itd.⁵²⁴ Ljubljansko varnostno osebje je potemtakem zapisalo več kot tretjino vseh kriminalnih dejanj, obravnavanih na območju te oblasti.

Nekdanji kolegi so postali nasprotniki

Po razpadu avstro-ogrske države se je zgodilo, da so nekdanji policijski tovariši postali nasprotniki.

Ministrstvo za notranje zadeve je 30. januarja 1926 velikemu županu mariborske oblasti poročalo o dveh agentih italijanske obveščevalne službe, ki naj bi potovala iz Trsta v Maribor in naprej v Avstrijo. Šlo naj bi za dr. Rudolfa Modriča in Ivana Hruša, ki ju je treba strogo nadzorovati.

Izkazalo se je, da je 24. februarja 1926 dr. Modrič z brzovlakom potoval iz Trsta skozi Maribor na Dunaj. V Celju je z vlaka poklical okolišnega nadzornika Franja Jedretiča, ki je bil na kolodvoru, in tam sta se pogovarjala, dokler je vlak stal. Osebno sta se poznala iz Trsta, kjer sta oba službovala pri tamkajšnji policijski direkciji; prvi je bil policijski komisar, drugi pa stražnik. Tudi Ivan Hruš je služboval v Trstu, nato pa sta z dr. Modričem odšla v Split, kjer sta do razpada dvojne monarhije službovala na policijski direkciji. Zatem sta pristopila k italijanski policiji.

Dr. Modrič je 27. decembra 1926 z istim vlakom spet potoval na Dunaj in v istem kupeju je potoval tudi Vekoslav Kerševan, vodja policijskega komisariata v Mariboru. Med potjo sta se pogovarjala, saj sta se poznala iz Trsta, kjer sta skupaj službovala pri policijski direkciji. Doktor se je 30. decembra vračal v Trst.

Novembra 1928 je dr. Modrič postal delegat italijanskega notranjega

⁵²³ Alojzij Geržinič: Organizacija policijske službe v Sloveniji, Žandarmeriski vesnik, 1, 1927, str. 19–23, 2, 1927, str. 82–85 in 3, 1927, str. 131–133.

⁵²⁴ AS, 68, ban 13–1, fascikel 1924–1935, št. 737/29.

ministrstva na italijanskem veleposlaništvu na Dunaju, je sporočil delegat jugoslovskega ministrstva za notranje zadeve na našem veleposlaništvu na Dunaju.⁵²⁵

KRALJ VZAME OBLAST V SVOJE ROKE

Precejšen del življenja in dela varnostnih stražnikov v Sloveniji je prvo desetletje nove države potekal po izkušnjah iz časov avstro-ogrske monarhije oziroma statuta iz leta 1921. Drugačen veter je zavel, ko je kralj Aleksander 6. januarja 1929 uvedel avtokratski način vladanja. Sam je začel izdajati zakone in druge pravne predpise, ki so veljali po vsej državi, dotedanji pa so nehali veljati. Prišlo je do sprememb v upravni organiziranosti monarhije in do posegov na varnostno področje; prav slednjemu bom namenil največ pozornosti.

Dravska banovina

Na začetku oktobra 1929 je bila kraljevina razdeljena na devet banovin.⁵²⁶ Slovensko ozemlje je spadalo pod Dravsko banovino, ki je imela sedež v Ljubljani. Preostale so bile: Donavska (Novi Sad), Drinska (Sarajevo), Moravska (Niš), Primorska (Split), Savska (Zagreb), Vardarska (Skopje), Vrbaska (Banjaluka) in Zetska (Cetinje). Poslovanje teh upravnih enot je potekalo po Zakonu o banski upravi.⁵²⁷

Na čelu banske uprave, ki se je kmalu preimenovala v kraljevsko bansko upravo, je bil ban. Ta uprava se je delila na oddelke, ti pa na odseke in razdelke (referate). V Ljubljani je bilo osem oddelkov: občni, upravni, kmetijski, prosvetni, tehnični, za socialno politiko in narodno zdravje, finančni in za trgovino, obrt ter industrijo. Označeni so bili z rimskimi številkami.

II. oddelek je skrbel za javno upravo. Razdeljen je bil na tri odseke, in sicer:

- občni upravni odsek,
- odsek za javno varnost,
- odsek za samoupravo.

⁵²⁵ AS, 87, 6. fascikel, št. pov. 65–26.

⁵²⁶ Zakon o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja, Ur. list DB, št. 100/29, z dne 9. oktobra 1929.

⁵²⁷ Ur. list KBUDB, št. 1/29, z dne 20. novembra 1929.

Pristojnost tega oddelka je obsegala vse zadeve iz resorja notranjega ministrstva, ki so po Zakonu o notranji upravi⁵²⁸ spadale v banovo pristojnost.

Banovina je izdelovala svoj proračun dohodkov in izdatkov, ban pa je predlagal tisti del državnega proračuna, ki je predvideval stroške za delovanje banske uprave.

Ministrstvo za notranje zadeve je na začetku novembra 1929 vsem banskim upravam poslalo podatke iz zadnjega popisa prebivalstva 31. januarja 1921 o prebivalcih posamezne banovine glede na stanje v dotedanjih oblastih. Tako je od 530.343 prebivalcev ljubljanske oblasti pripadlo Dravski banovini 506.515 ali 95,51 odstotka, od 621.468 prebivalcev mariborske oblasti pa 524.576 ali 84,41 odstotka prebivalcev. Dravski banovini je pripadlo tudi 6747 prebivalcev dotedanje primorsko-krajiške oblasti, kar je pomenilo 1,04 odstotka vseh prebivalcev te oblasti. Dravska banovina je imela po teh podatkih 1.037.839 prebivalcev. Savski banovini je pripadlo 120.720 prebivalcev, ki so dotlej živeli v ljubljanski oziroma mariborski oblasti.⁵²⁹

Po ljudskem štetju 31. marca 1931 je imela Dravska banovina 1.144.298 prebivalcev, njena površina pa je bila 15.746 kvadratnih kilometrov.⁵³⁰

Poročila za banski svet

Banski svet je bil banov posvetovalni organ.⁵³¹ Prvotno je štel 40 članov, pozneje pa se je njegovo število povečalo na 50.⁵³² Šlo je za predstavnike naših okrajev in določenih mest. Vsak okraj je imel praviloma po enega zastopnika v tem svetu, mesta pa odvisno od števila prebivalstva. Člane banskega sveta je na banov predlog imenoval minister za notranje zadeve.⁵³³

Banski svet Dravske banovine se je prvič sestal zadnje dni januarja 1931 in je do razpada države imel 13 sej, od katerih sta bili dve izredni. Prvi banovinski proračun za leto 1931/32 je obsegal 119.964.015 dinarjev, tisti za leto 1940/41 pa 139.830.260 dinarjev.

⁵²⁸ Ur. list LMO, št. 76/29, z dne 23. julija 1929.

⁵²⁹ AS, 61, 132. škatla, ovoj Število prebivalcev v ljubljanski oblasti in seznam občin in srezov.

⁵³⁰ Krajevni leksikon Dravske banovine, Zveza za tujski promet za Slovenijo v Ljubljani, 1937, str. 4.

⁵³¹ Pravilnik o organizaciji in delu banskih svetov, Sl. list KBUDB, št. 19/30, z dne 20. avgusta 1930.

⁵³² Vladimir Kološa: Banski svet Dravske banovine 1931–1941, Arhiv SRS, Ljubljana 1980.

⁵³³ Imenovanje članov v banski svet Dravske banovine, Sl. list KBUDB, št. 15/30, z dne 30. julija 1930.

Za seje sveta je banska uprava pripravila poročila, ki so z leti po obsegu postajala vse bolj obširna in natančna. Ban je na začetku sej podal svoje poročilo. O zasedanjih so vodili zapisnik, ki je za šestdnevno zasedanje februarja 1939 obsegal celo 983 strani.

Na začetku prvega zasedanja sveta 20. januarja 1931 je ban dr. Drago Marušič v svojem poročilu dejal tudi to: »Po mojem prepričanju bi bila prava katastrofa za naš narod, ako bi nas svetovna kriza zatekla v razbrzdanih političnih razmerah, kakor so iste bile pred 6. januarjem 1929. Vera v objektivnost državne uprave, katera je bila pri prejšnjih parlamentarnih režimih po pravici omajana, se je spet vzpostavila ter gleda narod vsled tega z zaupanjem v bodočnost«. ⁵³⁴

Tudi poročilo II. upravnega oddelka je postajalo vse obsežnejše in pestrejše. Tako je na primer tisto za drugo zasedanje banskega sveta obsegalo štiri strani, za zadnje pa že 13 strani. Gradiva za seje so člani dobivali praviloma vnaprej in izjemoma šele na samem zasedanju v Ljubljani. Poročila upravnega oddelka pomenijo pomembno gradivo za vsakogar, ki ga zanimajo varnostna dogajanja pri nas v zadnjem desetletju obstoja kraljevine Jugoslavije.

Iz teh poročil sem sestavil preglednico, v kateri pa manjkajo podatki za leto 1937, saj so ohranjeni zgolj zaokroženi, torej približni, zato sem jih izpustil.

Preglednica: Število odklonskih ravnanj v Dravski banovini v letih 1933–1940

Leto	Zločini in prestopki	Prekrški sodnega in policijskega značaja
1933	20.447	31.358
1934	17.759	32.652
1935	21.401	30.901
1936	21.712	27.972
1937	.....	.....
1938	20.815	36.571
1939	24.303	41.182
1940	25.118	41.652

Iz preglednice se vidi, da je število nezakonitih dejanj precej nihalo, praviloma pa se je večalo s približevanjem druge svetovne vojne.

Iz letnih poročil banske uprave za čas 1938–1940

Drugi, še pomembnejši vir za ocenjevanje varnostnih razmer v tedanji Dravski banovini so letna poročila, ki jih je banska uprava pošiljala na notranje ministrstvo. Ohranjena so tista za zadnja tri leta obstoja kraljevine Jugoslavije.

⁵³⁴ AS, 77, 1. fascikel, stenografski zapisnik I. seje banskega sveta, str. 3.

Kraljevska banska uprava Dravske banovine je na zahtevo iz notranjega ministrstva tako poročilo poslala 5. januarja 1939 in se je nanašalo na prejšnje leto. Obsegalo je 58 tipkanih strani. Posebej so navedli podatke za upravo policije v Ljubljani, predstojništvu mestne policije v Celju in Mariboru, policijski komisariat na Jesenicah ter železniška in obmejna komisariata v Mariboru in na Rakeku. V poročilu je navedeno, da je banska uprava 30. septembra 1937 odredila, naj se uvede cestna prometna služba policijske straže na vseh pomembnih cestah v Sloveniji. Ta tako imenovana leteča kontrola (od tod je pozneje tudi prometna milica dobila ljudski naziv »leteča«, op. P. Č.) je začela v Ljubljani delovati 17. oktobra 1937. Patruľjo sta sestavljala stražnik in uradnik državne policijske straže.⁵³⁵

Poročilo za leto 1939 so iz Ljubljane odposlali 4. januarja 1940 in je obsegalo 69 strani. Iz njega je razvidno, da je uprava policije v Ljubljani za celotno banovino vodila seznam 3396 komunistov in 232 vohunov. Policijski dnevnik je izhajal v 455 izvodih, in sicer vsak dan. Pri straži so poznali tri oblike usposabljanja in izpopolnjevanja:

- a) dnevno postajno šolo, katere moštvo je sproti obravnavalo nove predpise ali se seznanjalo z novimi zadevami,
- b) oddelkovno šolo za vse moštvo državne policijske straže, ki je potekala dvakrat na teden in so v njej predelovali predpise in izvajali praktične vaje,
- c) informativni tečaj za pripravnike pred odhodom v osrednjo šolo v Zemun.⁵³⁶

Kazalo poročila za leto 1939 je bilo videti takole:

A. Delovanje kraljevske banske uprave in podrejenih oblastev

I. Javna varnost

1. Javna varnost
2. Cestni promet
3. Društva
4. Tujci
5. Stavke in mezdna gibanja
6. Pasivna zaščita
7. Poslovanje upravnih oblastev.

II. Državna zaščita

1. Komunistična akcija
2. Obveščevalna služba
3. Nemška propaganda
4. Madžarska narodna manjšina
5. Razno

⁵³⁵ AS, 68, ban 13-4, fascikel 1941, Poročilo o delu banske uprave in o delu ter številčnem stanju policijskih izvršilnih organov v letu 1938, str. 11.

⁵³⁶ AS, 68, ban 13-4, fascikel 1941, Poročilo o delu banske uprave, o delu prvostopnih policijskih oblastev ter o številčnem stanju policijskih izvršilnih organov v letu 1939, str. 22-24.

B. Delovanje policijskih oblastev

1. Uprava policije v Ljubljani
2. Predstojništvo mestne policije Celje
3. Predstojništvo mestne policije Maribor
4. Predstojništvo mestne policije Kranj
5. Policijski komisariat Jesenice
  - a) Obmejna služba
  - b) Delovanje policijskega komisariata kot krajevnega policijskega oblastva
6. Železniški in obmejni policijski komisariat Maribor
7. Železniški in obmejni policijski komisariat Rakek

C. Kretanje policijskih izvršilnih organov

I. Uprava policije v Ljubljani

1. Številčno stanje
2. Kretanje osebja med letom 1939
3. Številčno stanje

II. Predstojništvo mestne policije Celje

III. Predstojništvo mestne policije Maribor

IV. Predstojništvo mestne policije Kranj

V. Policijski komisariat Jesenice

VI. Železniški in obmejni komisariat Maribor

VII. Železniški in obmejni komisariat Rakek

Č. Zaključek

Poročilo za leto 1940 so odposlali 7. januarja 1941 in je obsegalo 66 strani, sestavljeno pa je bilo podobno kakor prejšnji dve.

SPREMENJENA ORGANIZIRANOST POLICIJE

Po odpravi parlamentarnega življenja je pod kraljevo taktirko prišlo tudi do precejšnjih sprememb v organiziranju policije. Nastali so novi uradi te vrste, stare pa so preuredili ali preimenovali.

Zakon o notranji upravi

Najpomembnejši predpis za področje notranjih zadev oziroma policije je postal Zakon o notranji upravi, ki je nadomestil prejšnji Zakon o občni upravi.⁵³⁷ Bil je obsežen predpis, saj je obsegal 205 členov, veljati je začel 21. junija 1929 in ga bom zelo na kratko predstavil.

⁵³⁷ Enako kot opombi 296 in 528.

Ministrstvo za notranje zadeve je bilo vrhovni urad notranje uprave. Delilo se je na oddelke, odseke in referate. Oddelki so bili štirje, in sicer: I. oddelek za državno zaščito, ki je skrbel za državno varnost, zatiranje protidržavne in razdorne propagande, policijsko obveščevalno službo v državi in tisk,

II. oddelek za javno varnost,

III. upravni oddelek,

IV. oddelek za samoupravo.

Prva dva oddelka sta oblikovala vrhovno policijsko upravo (zanjo so večkrat uporabljali okrajšavo VPU, op. P. Č.), ki jo je vodil pomočnik ministra.

Občo upravo so izvajala državna upravna oblastva prve, druge in tretje stopnje. Na prvi stopnji so bila okrajna načelstva in državna krajevna policijska oblastva v velikih mestih in pomembnejših krajih; to pravico je imel tudi mestni načelnik in v prenesenem področju tudi občine. Veliki župan in za njim ban sta vodila upravno oblastvo druge stopnje. Na tretji stopnji je bilo notranje ministrstvo.

Oblastva občne uprave so imela pravico kaznovati civiliste, če ta pravica ni pripadala sodiščem ali drugim oblastvom. Če se je človek nedostojno vedel na javnih krajih, kršil javni red in mir, varnost, moralo ali dostojnost ali povzročal javno pohujšanje, je taka kazen znašala od 10 do 500 dinarjev in če je kaznovani ni plačal, je šel v zapor za 1 do 10 dni.

Za vzdrževanje državnih krajevnih policijskih uradov je morala občina prispevati najmanj toliko denarja, kolikor so bili stroški za namestitev teh uradov, vzdrževanje prostorov, opremo, razsvetljava in kurjavo; ta znesek pa ni smel presežati polovice vseh stroškov tega urada. Taka oblastva so bila uprava mesta Beograd, uprava policije na sedežu oblasti oziroma pozneje banovine, predstojništvo mestne policije in policijski komisariat.

Če so tako zahtevale potrebe, je morala občina ustanoviti občinsko stražo. V njej so bili prostovoljci ali plačani stražniki, lahko pa tudi vsi njeni občani. Notranje ministrstvo je bilo pooblaščen, da izda uredbo o občinski policiji.

Zakon je do razpada države doživel pet manjših sprememb in dopolnitev.

Predstojništvo mestne policije

Zakon o notranji upravi je bil temelj za druge predpise s področja policije in med prvimi je bila Uredba o ustroju in področju predstojništva mestne policije,⁵³⁸ ki je začela veljati 17. oktobra 1929.

Predstojništvo mestne policije je bilo opredeljeno kot krajevno držav-

⁵³⁸ Ur. list DB, št. 111/29, z dne 5. novembra 1929.

no policijsko oblastvo v večjih mestih zunaj sedežev banovin, o čemer je odločal notranji minister. Na čelu je bil predstojnik mestne policije, ki je bil podrejen banu, če je imelo mesto pravico občne uprave prve stopnje, sicer pa okrajnemu načelniku. Imelo je pravice državnega policijskega oblastva prve stopnje. O organiziranosti tega predstojništva je odločal ban, ko je dobil odobritev notranjega ministra. Praviloma je bil iz državnih sredstev plačan le predstojnik, če pa je bilo mesto gospodarsko slabotno, je lahko država nosila stroške tudi za preostalo osebje (pisarniški uslužbenci, stražniki in agenti).

Stražnike je postavljaj in odpuščaj predstojnik mestne občine na predlog predstojnika mestne policije. Disciplinsko kaznovanje stražnikov je bilo v pristojnosti načelnika mestne občine, pri čemer je smiselno uporabljaj določbe predpisov, ki so veljali za državno policijsko stražo; to je veljajaj tudi za policijske agente, za drugo osebje pa so veljali predpisi o mestnih uslužbencih.

Predstojnik mestne policije je moral izdelati predlog predvidenih sredstev za potrebe urada, tako materialnih kot osebnih. Njegov predlog je nato mestna občina vnesla v svoj proračun.

Pristojnosti predstojništva mestne policije so bile podrobno določene v 32 točkah uredbe, ki jih bom dobesedno prepisal:

1. vzdrževanje javne varnosti, reda in miru,
2. skrb za osebno in imovinsko varnost,
3. pobijanje notranje in zunanje protidržavne in razdorne propagande in akcije,
4. posli policijske pristojnosti po predpisih o društvih in shodih,
5. posli policijske pristojnosti glede tiska,
6. skrb za varnost in red pri javnem prometu (vozovnem, avtomobilnem, tramvajskem itd.); izvajanje predpisov o avtomobilih, motornih in drugih vozilih, voditev evidence in kontrole nad njimi kakor tudi izdajanje voznih dovolil šoferjem,
7. izvrševanje zdravstvene policije in pobijanje alkoholizma, preklinjanja, nemoralnosti, konkubinata in prostitucije; preprečevanje trgovine z belimi sužnji; sodelovaje pri skrbstvu za one, ki so se moralno pregrešili,
8. izdajanje npravstvenih izpričeval poedinim osebam, dajanje informacij državnim in samoupravnim oblastvom o moralnem in političnem vedenju kakor tudi o rodbinskem in imovinskem stanju oseb,
9. nadzorstvo nad gostilnami, kavarnami in podobnimi obratovalnicami, prenočišči, javnimi shajališči, zabavišči in prireditvami na javnih krajih; izvajanje predpisov o zapiranju teh obratovalnic,
10. izvrševanje odločb z upravno eksekucijo (člen 77. zakona o notranji upravi), kolikor se ne opravlja po pristojni občini,
11. postopanje po določilih občega državlanskega prava o primerih samovlastne samopomoči glede posesti kakor tudi prizadevanje, da se poravnajaj zasebnopravni spori, če to zahteva prizadeta stranka,

12. sprejemanje in voditev evidence izgubljenih in najdenih predmetov in postopanje po dotičnih predpisih,
13. izrekanje sodb o izgonu in nadzorstvo glede izgnanih oseb,
14. izvajanje zakona o nošenju in posesti orožja,
15. izvajanje predpisov o zглаšanju oseb; nadzorstvo glede dovolitve za bivanje in zaposlovanje inozemcev, izdajanje potrdil o bivanju, o identičnosti oseb in potrdil glede izvoza pohištva brez carine, izdajanje potnih listin za notranji in obmejni promet in legitimacij za pridobivanje mornarskih knjižic našim državljanom; vidiranje potnih listin tujim državljanom,
16. nadzorstvo nad izvajanjem predpisov za izseljence,
17. sodelovanje pri izvrševanju veterinarskih predpisov za zatiranje živalskih kužnih bolezni,
18. nadzorstvo nad izvrševanjem zdravstvenih predpisov in sodelovanje s sanitetnimi oblastvi glede javnega zdravstva,
19. nadzorstvo nad izvrševanjem predpisov o pobijanju draginje in ponarejanja življenjskih potrebščin,
20. nadzorstvo in izdajanje dovolil za prirejanje javnih produkcij, gledaliških in kinematografskih predstav, koncertov, godbe v javnih lokalih, javnih plesnih zabav, športnih prireditev, maskerad, cenzuriranje njihovih programov in besedil kakor tudi nadziranje gledališkega in kinematografskega reda,
21. nadzorstvo nad izvrševanjem naredb o pismonosnih golobih in o zrakoplovstvu,
22. izvajanje predpisov za obrte javnih najemnih voznikov (z motornim in animalnim pogonom),
23. nadzorstvo nad izvrševanjem obrtnih predpisov in predpisov o krošnjarstvu kakor tudi predpisov o odpiranju in zapiranju trgovinskih in obrtnih obratovalnic,
24. posli, poverjeni po zakonu o državljanstvu,
25. posli, poverjeni po zakonu o merah in po zakonu o kontroliranju čistine izdelkov iz zlata, srebra in platine,
26. pravna pomoč na zahtevo sodišč in ostalih oblastev, zlasti da na zahtevo podpira sodišča in druga oblastva kakor tudi javne organe ob prisilnem izvrševanju njihovih izvršilnih odločb,
27. sodelovanje z državnimi tožilstvi, odnosno sodišči pri preiskovanju kaznivih dejanj po določilih zakona o sodnem kazenskem postopanju,
28. poročanje višjim oblastvom o opazbah po členu 47. zakona o notranji upravi,
29. izvrševanje kazenske oblasti glede kaznivih dejanj iz upravnega kazenskega zakonika, izvrševanje kazenske oblasti v izvrševanju naredb po členu 69. zakona o notranji upravi kakor tudi glede kaznivih dejanj iz členov 74. in 78. zakona o notranji upravi; kaznovanje prekrškov zakonskih predpisov, katerih izvrševanje spada v njegovo področje,
30. podpiranje občin v poslih krajevnih policije (poljske, gradbene, požar-

ne, tržne itd.) kakor tudi prijavljanje prekrškov, ki jih kaznujejo občine,

31. občna skrb, da se spoštujejo zakoni in zakonski predpisi,

32. posli, ki so v posebnih zakonih pridržani za državna upravna oblastva prve stopnje, kakor tudi posli, ki se nalagajo predstojniku mestne policije s posebnimi naredbami višjih oblastev.

Dotedanji policijski uradi v mestih, kjer so bila ustanovljena predstojništva mestne policije, so se morali uskladiti s to uredbo najpozneje v treh mesecih po njeni uveljavitvi.

Notranji minister je nato izdal še Uredbo o ustanovitvi predstojništev mestne policije v mestih zunaj sedežev banovin,⁵³⁹ ki je začela veljati zadnjega dne leta 1929. V Dravski banovini sta bili ustanovljeni dve taki predstojništvi, in sicer v Celju in Mariboru.

Februarja 1939 je uredba o organizaciji predstojništev mestne policije doživela spremembe in med njimi je bila največja ta, da so lahko take urade ustanovili tudi v občinah, ki niso imele statusa mestne občine. Vzdrževala jih je lahko ali država v celoti ali občina v celoti ali pa obe hkrati.⁵⁴⁰

Ko je v Mariboru nehal delovati policijski komisariat in je iz njega nastalo predstojništvo mestne policije, je bilo treba izdelati tudi novo tablo na poslopiju. Izdelali so jo v Beogradu in pri tem so izpustili črko t, tako da so Mariborčani nad vhodom na sedež tega urada brali napis, kot da gre za »mesno« policijo. Muzanje in posmeh sta ponehala, ko so tablo zamenjali z novo, pravilno napisano.⁵⁴¹

Uprava policije

Zatem so doživela spremembe dotedanja policijska ravnateljstva v največjih mestih države. Notranji minister je izdal Uredbo o ustroju in področju uprav policije,⁵⁴² ki je začela veljati 18. marca 1930.

Uprava policije je bila državna krajevna policijska ustanova na sedežu banovin, ki jo je ustanovil notranji minister. Na čelu je bil upravnik policije, neposredno podrejen banu. Hkrati je bil banov referent za policijske zadeve, ki so imele širši pomen. Imela je prvostopenjske pristojnosti.

Za opravljanje policijske izvršilne službe je imela zbor uniformirane policijske straže in zbor policijskih agentov. Temeljna dolžnost policijske straže je bila vzdrževanje javne varnosti, reda in miru. Na čelu je bil poveljnik, ki je imel ob sebi potrebno število nadzorstvenih uradnikov policijske straže.

⁵³⁹ Ur. list KBUDB, št. 1/29, z dne 20. novembra 1929.

⁵⁴⁰ Uredba o spremembah in dopolnitvah uredbe o ustroju in področju predstojništva mestne policije, Sl. list KBUDB, št. 13/39, z dne 15. februarja 1939.

⁵⁴¹ Vinko Lipuš: Mes(t)na policija, Spoznajte nas, Uprava policije Maribor, 1999.

⁵⁴² Ur. list KBUDB, št. 43/30, z dne 27. marca 1930.

12 0339/2

lego ki so že nabrušeni, ji je z nasmehom rekel "danes bomo še koto z mesom vred rezali" in je na to odšel k Baštevcu, kjer je zahteval naj pride k njemu v gostilniško sobo njegova žena, radi razgovora. Iz te otrokove izjave in ker se je pri Gorenjaku našel navedeni mož in z očirca na večkratne grožnje, da boče vso pobit, bi bil Gorenjak istega dne brezdvomno svoj naklep izvršil, ako se ga ne bi bilo pridržalo v zaporu.

4 priloge.

Predstojnik mestne policije: **1935**
Mir

KRALJEVSKA BANČNA UPRAVA DRAVSKE BANOVINE LJUBLJANA
 КРАЛѢВСКА БАНСКА УПРАВА ДРАВСКЕ БАНОВИНЕ ЛЮБЛЯНА

Doblo 19. III. 1935. 1935

(Delna koda)	(Delna številka)	(Priloga)	(Datum)
1	6339/2	4	2/103

20/IV
 6339/1
 13-1
 J. J.

Gorenjak Josip iz Celja, Predstojnik mestne policije
 proti postopanju policije v Gabeznju.
 Celje.

Na prošnjo z dne 15. III. 35,
 № 1414/i-35. je Vam naročeno, da prihanite in predložite seznam na vpogled inostrancev, ki so prišli v okolice v Celju
 V K.zp 746/34.

Žiga predstojništva mestne policije v Celju in kraljeve banske uprave Dravske banovine v Ljubljani leta 1935. Arhiv P. Č.

- Poveljnik policijske straže je imel štiri glavne naloge, in sicer:
- skrbel je in nadziral, da je moštvo pravilno in uspešno opravljalo policijsko službo,

Zunanja stran uradne izkaznice uslužbencev
uprave policije v Ljubljani.

Arhiv Danice Melhior Lovrenčič

- vzdrževal je disciplino v zboru stražnikov,
- skrbel je, da so bili stražniki predpisano opremljeni z obleko, obutvijo, orožjem in strelivom,
- pazil je na strokovno izpopolnjevanje moštva ter za ureditev vojašnic in stražnic.

Ban je bil pristojen, da je odločil o organizaciji uprave policije in o sedežih ter okoliših stražniških postaj.

Uredba je naštel 27 področij nalog oziroma delovanja uprave policije. Šlo je za iste naloge, kot sem jih navedel za predstojništvo mestne policije, le da so bile nekatere od njih združene ali krajše opredeljene.

Obseg gmotnih obveznosti občin za vzdrževanje uprave policije je ban določil z odločbo, ko je prej opravil ustno razpravo s predstavniki dotičnih občin. Zoper to odločbo je bila dovoljena pritožba na notranje ministrstvo, ki je odločilo dokončno.

Čez slaba dva tedna je notranji minister izdal Uredbo o ustanovitvi uprav policije,⁵⁴³ ki je začela veljati 26. marca 1930. Ti uradi so bili v Banjaluki, na Cetinju, v Ljubljani, Nišu, Novem Sadu, Sarajevu, Skopju, Splitu in Zagrebu.

Območje uprave policije v Ljubljani je obsegalo okoliš mestne občine Ljubljane in okoliše krajevnih občin Moste, Vič in Zgornja Šiška.

⁵⁴³Ur. list KBUDB, št. 45/30, z dne 31. marca 1930.

DRŽAVNA POLICIJSKA STRAŽA

Kralj je 24. oktobra 1930 podpisal Zakon o državnih policijskih izvršilnih uslužbencih,⁵⁴⁴ ki je pomenil prvi predpis te vrste in je poenotil tudi organiziranost policijske straže. Kljub temu so v Sloveniji še uporabljali naziv varnostni stražnik, in sicer kot sopomenko za policijskega stražnika. Posamezniki so ocenili, da je bil predpis dober s pravne strani, niso pa sodelovali strokovnjaki za področje organizacije, discipline, vzgoje, poslovanja, socialnih vprašanj itd.⁵⁴⁵

Stalno v službi

Do uveljavitve tega zakona so za policijske uslužbence veljali vsi, ki so opravljali policijsko službo bodisi v uradih bodisi na terenu. Odslej so se izvršilni uslužbenci policije imenovali le nadzorni uradniki državne policijske straže in policijskih agentov ter moštvo stražnikov ter agentov. Tako so v državnih krajevnih policijskih oblastvih odslej poznali tri vrste zaposlenega osebja, in sicer:

- a) pravno in administrativno službo so opravljali politično-upravni in upravno-pisarniški uradniki,
- b) policijsko tehnično službo so opravljali policijski tehnični uradniki,
- c) izvršno službo na terenu so izvajali izvršilni uslužbenci (stražniki in agenti).

Samski ali ovdoveli stražnik brez otrok je moral praviloma stanovati v vojašnici, kar je tedaj pomenilo stanovanjsko poslopje za namestitev straže. Drugi so stanovali v kraju službovanja, oboji pa se niso smeli oddaljiti iz tega kraja brez dovoljenja starešine.

Ko se je stražnik ali agent službeno obračal na državljana, je moral izreči besede »V imenu zakona!«

Policijski izvršilni uslužbenec je moral, čeprav ni bil v službi, pomagati državljanu, če je bilo v nevarnosti državljanovo življenje, svoboda ali lastnina, in ukreniti vse potrebno za zaščito varnosti in javnega reda.

Član kateregakoli društva je lahko postal le z dovoljenjem predstojnika urada. Ni se smel ukvarjati z drugo dejavnostjo in tudi družinski člani ne s poklicem, ki je škodil koristim službe. Pripravnik je smel skleniti zakonsko zvezo samo z dovoljenjem starešine urada, ki je pazil na to, da je

⁵⁴⁴ Sl. list KBUDB, št. 43/30, z dne 12. decembra 1930.

⁵⁴⁵ Enako kot opomba 104.

bila od celotnega izvršilnega moštva poročena največ ena tretjina. Kdor bi se poročil brez takega dovoljenja, je bil odpuščen iz službe.

Orožje je smel stražnik uporabiti v petih primerih, in sicer da bi:

- odvrnil od sebe fizični napad,
- preprečil fizični napad na tretjo osebo,
- obvladal nasilni protipravni odpor, na katerega je naletel med opravljanjem pomembnega opravila,
- preprečil beg nevarnih zločincev ali sumljivih oseb na državni meji ali skupini najmanj treh vojaških beguncev,
- odvrnil napad na objekt, ki mu je bil zaupan v varstvo.

Pri uporabi orožja je moral paziti na človekovo življenje, kolikor je le bilo mogoče, zato je moral najprej uporabiti manj nevarno orožje, na primer nož oziroma sabljo. Paziti je moral, da pri tem ne bi poškodoval nedolžnih. O vsaki uporabi orožja je moral napisati izčrpno poročilo, ki ga je predal starešini.

Hierarhija stražnikov

Kdor je želel nastopiti službo stražnika, je moral izpolnjevati te pogoje: da je bil državljan kraljevine, star več kot 21 in ne več kot 30 let, telesno in duševno zdrav, ni bil poročen ali pa je bil vdovec oziroma ločenec brez otrok, da se je v preteklosti primerno vedel, obvladal branje, pisanje in računanje, dal pisno soglasje, da bo ostal v službi najmanj tri leta, sicer bo odplačal tretjino stroškov, da je bil visok najmanj 164 centimetrov in je odslužil vojaški rok.

Pripraviška doba je trajala tri leta in na začetku je moral končati šolo za policijske izvršilne uslužbenke. Po končani šoli ga je razporedil notranji minister, kjer je bila potreba. Ko je minila pripravniška doba, so ga ocenili in poslali znova na zdravniški pregled; če je bilo vse v redu, je postal stražnik.

Moštvo straže je bilo razvrščeno v pet nazivov:

- stražnik – pripravnik,
- stražnik 3. razreda,
- stražnik 2. razreda,
- stražnik 1. razreda,
- nadstražnik.

Med pogoji za napredovanje v višji naziv je bil tudi ta, da je na nižjem prebil najmanj štiri leta, pripravnik pa tri leta. Vsi so spadali v skupino zvančnikov, ki se je delila na štiri skupine, in sicer 1/a, 1, 2 in 3. Plača v 1/a skupini je bila 2400 dinarjev na leto, v drugih pa manj.

Zaradi posebno težke in odgovorne službe jim je pripadal dodatek, ki so ga prejeli vsak mesec, in sicer pripravniki po 150 dinarjev, drugi pa med 200 in 400 dinarjev.

Nagrajevanje in kaznovanje

Za stražnike je veljal izdelan sistem nagrad in kazni. Za posebne uspehe v službi so lahko prejeli štiri vrste priznanj, in sicer:

- a) pohvalo v dnevnem povelju,
- b) pisno pohvalo predstojnika urada, ki so jo objavili vsem uslužbencem,
- c) denarno nagrado, ki jo je predlagal predstojnik in odobril ban,
- č) izredno napredovanje, ki ga je na banov predlog odobril notranji minister, kar je bilo mogoče le za en naziv in le enkrat v treh letih.

Vse nagrade so vpisali v uslužbenski list dotičnega stražnika.

Stražnik je bil disciplinsko odgovoren za disciplinske prekrške in disciplinske prestopke. Za disciplinske prekrške so bile predvidene tri vrste kazni:

- ustni ukor,
- pisni ukor,
- denarna kazen.

Prvi dve je izrekel poveljnik straže, tretjo pa predstojnik urada.

Disciplinski prestopki so bili hujše oblike dejanj in temu primerne so bile tudi predvidene kazni, ki so si sledile takole:

- zapor v vojašnici do 30 dni in hkrati redno opravljanje službe,
- zmanjšanje prejemkov,
- ustavitev napredovanja,
- zapor v samici do 15 dni,
- premestitev brez povračila potnih in selitvenih stroškov,
- upokožitev z zmanjšanjem ali brez znižanja pokojnine,
- odpustitev iz službe.

Prvo kazen je smel izreči predstojnik urada, druge pa zgolj disciplinsko sodišče. Kdor je bil kaznovan z zaporom v samici do 15 dni, je za ta čas izgubil dodatek na službo in 30 odstotkov temeljne ter položajne plače. Na vse izrečene kazni so se smeli pritožiti. Enkratna denarna kazen je lahko bila največ 300 dinarjev, vsota vseh v enem letu izrečenih denarnih kazni pa največ višino mesečne osnovne in položajne plače.

Disciplinsko sodišče prve stopnje je bilo pri krajevnem državnem policijskem uradu, tisto druge stopnje pa pri banski upravi; odločitve slednjega so bile izvršne. Disciplinsko sodišče prve stopnje je bilo sestavljeno iz predsednika in dveh članov, ki so bili uradniki. Predsednik je glasoval le, če se člana nista mogla uskladiti o kazni.

Stražnik, ki je dopolnil deset let policijske službe, se je lahko upokojil in prejel pokojnino v višini 50 odstotkov pokojninske osnove; za vsako nadaljnjo polovico leta službe se je ta osnova povečala za 1,25 odstotka, tako da je po 30 letih službe prejel polno pokojnino. V pokojninsko osnovo so šteli tudi dodatek na težavnost službe, in sicer odvisno od dolžine delovne dobe; tako so za 15 let službe šteli polovico, za 20 let 60 odstotkov, za 25 let 70 odstotkov in za 30 let celoten dodatek.

Ko je stražnik dopolnil 30 let dejanske službe pri policiji ali je bil star 60 let, se je moral upokojiti.

Nadzorniki

Starešinski kader državne policijske straže je spadal med nadzornike straže, ki so bili razvrščeni v sedem nazivov:

- podnadzornik 3. razreda,
- podnadzornik 2. razreda,
- podnadzornik 1. razreda,
- pripravnik za nadzornika,
- nadzornik,
- višji nadzornik,
- poveljnik.

Razporejeni so bili v tri kategorije. V prvo so spadali vsi podnadzorniki, v drugo nadzorniki in višji nadzorniki, v tretjo pa poveljnik policijske straže. Vsaka kategorija se je delila na skupine in po štirih ali petih letih službovanja v določeni skupini iste kategorije je lahko napredoval v višjo skupino. S tem so se povišali njegovi prejemki.

Med podnadzornike policijske straže so praviloma oziroma izključno napredovali tisti stražniki, ki so najmanj deset let uspešno opravljali ta poklic in so zadnja tri leta dosegli odlično oceno. Za to ni bila pogoj izobrazba.

Tudi nadzornikom vseh treh kategorij in skupin je pripadala posebna doklada od 200 do 920 dinarjev na mesec. Šteli so jo v pokojninsko osnovo, odvisno od let službe: za 20 let polovico, za 25 let 60 odstotkov, za 30 let 70 odstotkov in ves dodatek za nad 35 let službe.

Veljavno za vse

Zakon je določil banu pravico, da bi za posamezno državno krajevno policijsko oblastvo izdal pravilnik o načinu opravljanja policijske izvršilne službe. Notranji minister je bil pooblaščen, da predpiše uniformo državne policijske straže, ki jo je moštvo praviloma dolžno nositi tudi zunaj službe, njihovo oborožitev in sporazumno s finančnim ministrom določi nagrade za nadurno delo.

Kdor je dobil slabo oceno, v naslednjem letu ni mogel napredovati in to leto se mu ni štelo v rok za napredovanje. Če je bil slabo ocenjen dve leti zapored, so se mu prejemki znižali v enem letu za petino, če pa je tako oceno dobil tri leta zapored, je izgubil službo; v slednjem primeru mu v pokojninsko osnovo niso šteli dodatka na službo, če je sicer izpolnjeval pogoje za upokojitev.

Uslužbenci, ki so stanovali v vojašnici ali so imeli službeno stanova-

I.No.7018/I.

Ljubljana, dne 14. septembra 1934.

g. Rijavec Leopold, iz Ljubljane, Miklošičeva
cesta Stev.7, je z ulogo s dne 5. septembra 1934 na-
pravil za sprejem v državno službo.

Prošnjo sem pregledal ter na osnovi predlože-
nih ^{osebnih} dokumentov ugotovil:

- 1/ Rijavec Leopold je glasom kmetnega linta Rupnega
urada Sv. Ignacija v Gorici s dne 20. junija 1920, št.
746, rojen dne 7. januarja 1910;
- 2/ glasom domovinskega lista občinske uprave na Viču
s dne 23. marca 1926, št. 36 je imenovan pristojen v
občino Vič, arexa Ljubljanskega in je torej državljani
kraljevine Jugoslavije;
- 3/ glasom svedočanstva o zaključnem izpitu drž. pomorske
akademije v Bakru s dne 10. junija 1932, št. 13, je imeno-
van študijal omenjene akademije;
- 4/ glasom navstusnega izpričevala uprave policije v
Ljubljani s dne 5. maja 1933, št. 2143/2, je neoporečnega
ponašanja.
- 5/ glasom uradnazdravnškega izvida polio. zdravniška dr.
Kuranoviča v Ljubljani s dne 5. maja 1933 je imenovan
apocoben na policijsko službo;
- 6/ glasom vspevanja šole za Vekerske oficirje v Bilecu
s dne 20. decembra 1932, br. 7387, je imenovan odslužil
dijaški rok v vojski;

Na osnovi teh ugotovitev, nadalje določil §§ 12, 23,
26, 45, odst. 1. 103 in 311. zakona o uradnikih, v zvezi z
uredbo o izpremenbah in dopolnitvah zakona o smičanju
prejemkov

o d l o č a m

g. Rijavec Leopold iz Ljubljane, Miklošičeva c.
7. se postavlja za podnadzornika-pripravnika
policijske straže s plačo 955.-/devetstoptide-
setpet/ dinarjev mesečno pri predstojništvu
mesne policije v Mariboru.

Predpis in nakazilo službenih prejemkov se iz-
vrši v smislu §§ 30. in 134/1. zakona o uradnikih
po nastopu službe, katero mora nastopiti najkasne-
je v 15 dneh po prejemu tega odloka in se javi-
ti gospodu predstojniku mesne policije v
suroho nastopa dolžnosti.

R a n :

Marušič

Odločba Leopoldu Rijavcu, da je sprejet v službo. Podpisal jo je ban Marušič.

Arhiv Leopolda Rijavca

nje, niso imeli pravice do stanarine. Prvim je pripadalo brezplačno pohištvo, ogrevanje in razsvetljava. Vsi stražniki in starešine so imeli pravico do brezplačne vožnje z vlakom in ladjo, podobno kot je veljalo za orožnike.

Poseben znak za prometnike

Sredi leta 1931 je notranji minister izdal Uredbo o službeni obleki in oborožitvi državnih policijskih izvršilnih uslužbencev,⁵⁴⁶ iz katere povzemanj nekaj določb.

V opremo stražnika je spadala kapa oziroma čelada, bluza, splet za piščalko, hlače, čevlji z dokolenkami ali brez njih oziroma škornji, plašč, dežni plašč oziroma ogrinjalo, pas, sablja oziroma nož in rokavice. Hlače so bile dveh vrst, prve dolge do pet, druge pa široke in dolge do kolen. Na kapi je bil državni grb velikosti 30 × 30 milimetrov.

Zimska obleka je bila izdelana iz temno modrega sukna, poletna bluza in kapa pa sta bili zelenkastorjave barve. Zimske in letne hlače so bile izdelane iz črnega sukna. Na opasaču so nosili stražniki ploščo iz bele kovine, na kateri je bila pritrjena arabska številka iz rumene kovine, široka 30 milimetrov. Na zaklinkih ovratnika bluze oziroma na naramkah plašča je bil znak za položajno skupino.

Ko so opravljali prometno službo, so na levo stran rokava pripeli znak, kolo s prečkami.

Redna oborožitev stražnika je bila avtomatska pištola kalibra od 7,65 do 9 milimetrov, nož ali sablja in gumijevka. Po ukazu starešine so nosili še puško. Pištola je bila v toku na desni strani opasača. Ko niso bili v službi, so nosili pištolo in nož. Gumijevka je bila pripeta na levi strani opasača, dolga je bila od 45 do 50 centimetrov, debela pa od 3 do 3,5 centimetra. Po odobritvi notranjega ministra so bili lahko oboroženi tudi s strojnimi puškami in bombami.

Stražniki so imeli vsakdanjo uniformo, nadzorno osebje pa še praznično in slavnostno.

Oznaka položaja je bila na ovratniku uniforme. Pripravnik je nosil srebrn trak v pokončni legi, stražnik 3. razreda enega navpično in drugega vodoravno, stražnik 2. razreda prvega pokončno in dva vodoravno, stražnik 1. razreda prvega navpično in tri vodoravno, nadstražnik, za katerega se je uveljavil tudi naziv višji stražnik, pa je imel enako oznako kot stražnik 1. razreda, dodan je bil le še bel gumb.

Oznake nazivov so bile na naramkah, na dežnem plašču in ogrinjalu pa na levi strani prsi. Naramka je bila videti takole: najprej gumb za pripenjanje, nato arabska številka banovine in petokrake zvezdice bele barve. Zvezdice so bile razporejene druga za drugo, in sicer je pripravnik ni

⁵⁴⁶Sl. list KBUDB, št. 39/31, z dne 8. julija 1931.

imel, stražnik 3., 2. in 1. razreda pa eno, dve oziroma tri, višji stražnik štiri. Nadzorno osebje je imelo srebrnobeke zvezdice, naramka pa je bila lepša in bogatejša.

Nekaj sprememb

Omenjena uredba o uniformi in oborožitvi stražnikov se ni spreminjala ali dopolnjevala, pač pa so nekaj sprememb določili drugi predpisi.

Tako je finančni zakon za leto 1936/37 nekoliko spremenil hierarhijo. Za stražnike je vse ostalo po starem, trije podnadzorniški nazivi so se združili v enega, pri nadzornikih pa je odpadel naziv pripravnika za nadzornika straže.⁵⁴⁷

Ublažili so pogoje za napredovanje v naziv podnadzornika straže. To je določil finančni zakon za leto 1933/34, ki je spremenil zakon o policijskih uslužbencih. Odslej je lahko postal podnadzornik tisti stražnik, ki sicer ni imel šolske izobrazbe, predpisane z zakonom o uradnikih, pač pa je moral vsaj deset let neoporečno opravljati policijski poklic, dobil v zadnjih treh letih odlično oceno in je končal tečaj za podnadzornike v osrednji šoli v Zemunu.⁵⁴⁸

Uradniški zakon⁵⁴⁹ je posegel tudi na področje pravic stražnikov. Razveljavil je določbe o posledicah, ki so doletele moža, če je bil slabo ocenjen, kar je bilo v korist moštva. Zatem so prišle slabe novice. Posebna doklada za težavnost službe se je znižala in je znašala od 100 do 300 dinarjev na mesec. Vsakega pol leta službe se je pokojninska osnova povečala za 1,125 odstotka in za 30 let dejanske službe je bila pokojnina 95 odstotkov osnove in ni mogla biti višja.

Finančni zakon za leto 1939/40 je drugič nekoliko posegel v zakon o policijskih uslužbencih. Pripravnik je bil sprejet v osrednjo šolo v Zemunu šele, ko je tam opravil sprejemni izpit. Med šolanjem so prejeli 600 dinarjev plače in imeli pravico do uniforme in opreme. Spremenil se je tudi zakon o notranji upravi: če je celotno osebje predstojništva mestne policije plačano iz sredstev državnega proračuna, je smel notranji minister v soglasju s finančnim mestni občini naložiti, da je plačala do polovice izdatkov za to osebje.⁵⁵⁰

Zlasti finančni zakon je torej prinašal določbe, ki so neposredno vplivale na ureditev te veje varnostnih sil.

⁵⁴⁷ Sl. list KBUDB, št. 35/36, z dne 29. aprila 1936.

⁵⁴⁸ Sl. list KBUDB, št. 34/33, z dne 26. aprila 1933, 37. člen; popravek v št. 55/33, z dne 8. julija 1933.

⁵⁴⁹ Zakon o uradnikih, Sl. list KBUDB, št. 25/31, z dne 15. aprila 1931, 311. člen.

⁵⁵⁰ Sl. list KBUDB, št. 34/39, z dne 29. aprila 1939, 124. člen.

URADNIŠKI ZAKON

Zakon o uradnikih je bil zelo pomemben tudi za državno policijsko stražo, saj je pomenil splošen predpis v primerjavi s posebnim, kakršen je bil zakon o državnih policijskih izvršilnih uslužbencih. Poleg tega je prvi zakon nekoliko spremenil drugega pa tudi Zakon o notranji upravi. Zato ne bo odveč, če mu odmerim malo več prostora, zlasti v tistih določbah, ki so zadevale stražniško osebje.

Dodatki k plači

Dotlej so z besedo uradnik največkrat poimenovali le najvišje upravne uslužbenke, ki naj bi imeli visoko izobrazbo. Zdaj je ta beseda dobila širši pomen, in sicer je zajela vse državne uslužbenke, ki niso imeli statusa vojaške osebe. Prav zaradi tega je bilo treba biti pozoren pri uporabi tega pojma.

Civilni državni uslužbenci so se odslej delili v štiri skupine:

- uradniki,
- uradniški pripravniki,
- zvaničniki,
- služitelji.

Zadnjih dveh srbskih izrazov pri nas niso prevedli v slovenščino in so ju splošno uporabljali.

Vsaka od navedenih štirih skupin je imela osebne prejemke sestavljene različno. Uradnikom je pripadala plača in tri vrste dodatkov oziroma doklad, kot so praviloma rekli: položajna, osebna draginjska in družinska draginjska doklada. Zvaničniki in služitelji so prejeli plačo in obe draginjski dokladi: osebno in družinsko.

Uradniki so se delili na deset položajnih skupin in prve štiri so se še naprej delile na po dve stopnji. Zvaničnike so razvrstili v tri položajne skupine, služitelje pa v dve. Položajne skupine so označevali z rimskimi številkami. Uradnik je napredoval v višjo položajno skupino, če je v prejšnji prebil 3 ali 4 leta, zvaničnik 9 let in služitelj celo 12 let.

Prejemki so bili odvisni tako od razvrstitve posameznika v štiri osnovne vrste oziroma skupine državnih uslužbencev kot tudi od njegove razporeditve v položajne skupine.

Višina draginjske doklade je bila odvisna od tega, v katerega od treh draginjskih razredov je bil uvrščen kraj, v katerem je posameznik služboval. Ljubljana je spadala v prvi draginjski razred, sedeži okrajev v drugem in v tretji razred vsi preostali kraji.

Uradnik je lahko dosegel štiri periodične povišice plače, zvaničnik in služitelj pa le tri. Ta pravica je bila povezana z najmanj tremi leti dejanske službe v določeni položajni skupini.

Uslužbenski list

Državne uslužbenke je bilo treba ocenjevati, in to vsako leto. To ni veljalo le za najvišje uradnike, razporejene v prve tri položajne skupine. Ocenjevalne komisije so bile v banovinah in na notranjem ministrstvu.

Pri oceni je bilo treba upoštevati strokovno sposobnost, vedenje v službi in v prostem času, marljivost in zanesljivost pri delu, vrsto opravil in uspešnost pri njihovem opravljanju. Starešina urada je konec junija in decembra svoja opažanja te vrste vpisal na posebne liste, do konca januarja pa je svoje poročilo poslal ocenjevalni komisiji. Komisija je nato do konca marca dala oceno; te so bile štiri: odlična, prav dobra, dobra in slaba. Svojo oceno je poslala pristojnemu starešini urada, ta pa jo je sporočil ocenjenemu uslužbencu. Prizadeti se je smel na oceno pritožiti osrednji ocenjevalni komisiji v Beogradu, in sicer v osmih dneh. Komisija je morala v 30 dneh oceno ali potrditi ali dopolniti ali spremeniti. Njena odločitev je bila dokončna, nato so oceno vpisali v uslužbenski list.

Določbe o ocenjevanju državnih uslužbencev so bile nekakšen povzetek take uredbe, ki jo je 30. maja 1930 izdal predsednik ministrskega sveta.⁵⁵¹ Prej je to urejal pravilnik.⁵⁵²

Tak list so vodili za vsakega državnega uslužbenca. Prvi izvod je bil pri vrhovnem osrednjem uradu njegove stroke, drugi pa pri uradu, v katerem je služboval. To je praktično pomenilo, da so ga hranili na bankski upravi in v enoti državne policijske straže. Obsegal je te rubrike:

- ime in priimek,
- kraj, dan, mesec in leto rojstva,
- narodnost in vera,
- zakonski stan, ime in poklic zakonca,
- otroci, število, imena, datum rojstva in poklic,
- osebe, ki jih uslužbenec vzdržuje,
- služenje vojaškega roka,
- služba med vojno (1. svetovna vojna, op. P. Č.),
- znanje tujih jezikov,
- šolska in posebna strokovna izobrazba,
- sorodniške zveze z osebami, ki službujejo v isti stroki,

⁵⁵¹ Uredba o ocenjevanju uslužbencev ministrstva za notranje zadeve, uslužbencev obče uprave na področju banovin in uprave mesta Beograda in banovinskih uslužbencev, Sl. list KBUDB, št. 9/30, z dne 21. junija 1930.

⁵⁵² Pravilnik o ocenjevanju državnih uslužbencev v resortu ministrstva za notranje zadeve, Ur. list LMO, št. 5/26, z dne 20. januarja 1926.

- odlikovanja,
- disciplinske in druge kazni,
- gibanje v službi, namestitve, imenovanje, napredovanje, ostavke, upokojitve itd.,
- dopusti in bolniški dopusti,
- letne ocene,
- izredna dela v stroki,
- poklic pred vstopom v službo,
- književna, znanstvena in umetniška dela,
- prejšnje državne službe, katere in zakaj so mu prenehale.

Posamezne stroke so smele uvesti še dodatne podatke oziroma rubrike, če so bile potrebne.

Na uslužbenskem listu je bila prilepljena fotografija, ki jo je bilo treba obnoviti vsakih 10 let in nalepiti zraven stare.

Kdor je dobil slabo oceno, je za tisto leto izgubil pravico do periodične povišice plače, podobno tudi zaradi disciplinske kazni.

Če je uslužbenec menil, da je ukaz, ki ga je dobil, nezakonit, je smel dati svoje pripombe in če naloga ni bila nujna, jo je smel zadržati. Na pisni nalog pa je ukaz moral izvesti, razen če bi šlo za kaznivo dejanje; v takem primeru je moral obvestiti višje oblastvo.

Državni uslužbenci so smeli ustanavljati stanovska društva, če je to odobril pristojni minister. Člani so bili lahko le uslužbenci iste stroke in istega uslužbenskega reda. Upokojenci so bili lahko le redni člani, ne pa funkcionarji društva.

Letni dopust je bil odvisen od razvrstitve v uslužbenske skupine. Najvišjim uradnikom je pripadal v trajanju do šest tednov, drugim pa od 10 do 40 dni, odvisno od službenih let. Zvaničniki in služitelji so ga imeli od 8 do 30 dni, kar je bilo pogojeno z delovno dobo. Nižji starešina je sestavil predlog za izrabo teh dopustov, odločil pa je višji starešina.

Civilni državni uslužbenci, upokojenci in njihovi družinski člani so imeli pravico, da so se zdravili v javnih bolnišnicah, in to na državne stroške.

Pokojninski sklad

Uslužbenca so smeli premestiti v treh primerih:

- a) po službeni potrebi, in tedaj so mu pripadli stroški za selitev in potovanje,
- b) na željo oziroma prošnjo,
- c) če sta dva uslužbenca z odobritvijo starešin zamenjala kraj službovanja.

Odločbe o službenih razmerjih uradnikov v prvih sedmih položajnih skupinah je izdal kralj, za druge uradnike pa pristojni minister. To pravico je imel tudi ban, in sicer za vse zvaničnike in služitelje pa tudi za urad-

nike od VIII. do X. položajne skupine, če so imeli samo nepopolno srednješolsko izobrazbo.

Upokojeni državni uslužbenec je imel pravico do osebne in družinske draginjske doklade, ki je bila enaka kakor za aktivne uslužbenca. Družinska doklada te vrste je znašala za ženo in za vsakega otroka po 150 dinarjev na mesec.

Državni uslužbenci so imeli svoj pokojninski sklad. Upravljala ga je državna hipotekarna banka pod nadzorstvom ministra za finance. V ta sklad so vplačevali vsi uslužbenci. Sklad je imel te dohodke:

- prejemke prvega meseca službe vseh državnih civilnih uslužbencev,
- razliko med dotedanjimi in novimi prejemki za prvi mesec ob napredovanju,
- mesečne prispevke uslužbencev,
- obresti od glavnice,
- disciplinske denarne kazni.

Osnova za vplačilo v ta sklad sta bili pri uradnikih plača in položajna doklada, pri zvančnikih in služiteljih plača, pri upokojencih pa njihovi prejemki za odmero pokojnine. Mesečni prispevek je znašal 5 odstotkov od osnove za vplačilo.

Kmalu je izšel še pravilnik o tem skladu.⁵⁵³

Družinsko pokojnino je prejemala žena pokojnega uslužbenca ali njegovi otroci, enako kakor draginjsko družinsko doklado. Te pravice pa ni imela žena, če je bila ločena od moža po določilih rimskokatoliške vere.

Zakon je obsegal določbe o disciplinskih kaznih za prekrške in prestopke, podobne tistim, ki sem jih naštel pri orisu Zakona o državnih policijskih izvršilnih uslužbencih.

Zakon o uradnikih je leta 1940 doživel drobne spremembe in dopolnitve.⁵⁵⁴

Ocena za Leopolda Rijavca

Menim, da bo za bralca zanimivo, kako je bila videti ena od ocen za nadzornika državne policijske straže, zato jo bom povzel.

Ocenjeni je bil Leopold Rijavec, nadzornik straže pri upravi policije v Ljubljani, nanašala pa se je na leto 1938.

Tiskani obrazec je imel štiri strani in na naslovnici je bil napis Starejšinsko poročilo za oceno za leto 1938. Na drugi, notranji strani so bili podatki za oceno, podani junija in decembra tistega leta, ki jih je 31. decembra 1938 podpisal dr. Lovro Hacin, predstojnik uprave policije v

⁵⁵³Pravilnik o uradniškem pokojninskem skladu, Sl. list KBUDB, št. 65/31, z dne 24. oktobra 1931.

⁵⁵⁴Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o uradnikih, Sl. list KBUDB, št. 91/40, z dne 13. novembra 1940.

Leopold Rijavec kmalu po nastopu stražniške službe v Mariboru jeseni 1934.

Arhiv Leopolda Rijavca

Ljubljani. Podatki so bili razporejeni v šest rubrik, in sicer: strokovna sposobnost; vedenje v službi in zunaj nje; marljivost in zanesljivost v službi; kakšno vrsto poslov je opravljal v času, za katerega je ocena, in s kakšnim uspehom; obče mnenje in predlog za oceno; pripomba. Zadnja rubrika je ostala prazna, skupna ocena je bila odlična.

Banovinska skupina za ocenjevanje uslužbencev je 20. marca 1939 sklenila, da je imenovani nadzornik ocenjen odlično. Štela je tri člane in zapisnikarja. Njen predsednik je bil dr. Josip Hubad, načelnik II. oddelka banske uprave. Oceno je 4. maja 1939 potrdila še vrhovna komisija za ocenjevanje uslužbencev pri ministrstvu za notranje zadeve in 24. junija istega leta se je z njo seznanil ocenjeni ter to potrdil s svojim podpisom. Vse to je bilo na tretji strani obrazca, četrta pa je bila prazna.⁵⁵⁵

Ko pišem o gmotni plati stražniškega osebja, ne bo odveč, če navedem podatek o tedanji socialni varnosti. Že imenovani mariborski zgodovinar je navedel podatek, da je leta 1937 znašal življenjski minimum za samskega delavca 21,94 dinarjev na dan, to je 658,20 dinarjev na mesec, za štiričlansko delavsko družino pa 55,89 dinarjev oziroma 1676,70 dinarjev.⁵⁵⁶

⁵⁵⁵ Leopold Rijavec, osebno gradivo, ki mi ga je dal na uporabo.

⁵⁵⁶ Enako kot opomba 431, str. 23.

ŠOLA V ZEMUNU

Poenotenje organiziranosti državne policijske straže je imelo za posledico tudi uvedbo celovitejšega šolanja moštva. Dotlej smo v Sloveniji poznali le usposabljanje in izpopolnjevanje v enotah, ki ni imelo značaja prave šole. Za ljubljansko varnostno stražo je potekalo v šempetrski vojašnici ali v posameznih stražnicah. Obsegalo je seznanjanje z novimi predpisi in uvajanje v osnovne strokovne ter pisarniške veščine.

O strokovnosti stražnikov

Zastopnik poverjeništvu za notranje zadeve je bil navzoč pri izpitih poskusnih orožnikov v njihovi šoli na fužinskem gradu. Predlagal je, naj bi bil pri teh preskusih navzoč tudi poveljnik varnostnih stražnikov pri policijskem ravnateljstvu v Ljubljani, da bi te izkušnje uporabil pri šolanju stražnikov, »da bi se tako državni redarji v znanju približali, če ne izenačili z orožniki.« To so 14. novembra 1919 sporočili policijskemu ravnateljstvu in poveljstvu V. orožniške brigade v Ljubljani. Orožniško vodstvo je takoj pritrnilo temu predlogu.

Peter Geržinič, višji nadzornik straže, je bil že 28. novembra 1919 navzoč pri izpitih na pripravniški šoli za orožnike. Nato je policijskemu ravnateljstvu opisal pouk stražnikov, ki je potekal med službo, ne pa v šoli, kot je veljalo za orožnike. Njegovo poročilo so poslali poverjeništvu in tam je uradnik z roko pripisal: »Poročilo je neuspeli poskus izpričati kvalitativno nizko stopnjo izobrazbe policijskega moštva. Krivnja pada večjim delom na komandanta, kateri izobrazbi ne posveti dovolj pažnje.«⁵⁵⁷

Dne 31. julija 1920 je isti višji nadzornik varnostne straže pisal poverjeništvu za notranje zadeve o popolnitvi moštva stražnikov. Ni bil zadovoljen s kandidati, ki so se prijavljali za to službo. Med njimi so bili taki »brez vsake inteligentnosti in predizobrazbe, ki so bili zaprti zaradi deliktov zoper tujo lastnino«. Primerni kadri za uradniška mesta pri straži se niso javljali.⁵⁵⁸

To je bilo povezano s prošnjo topniškega poročnika Petra Bibra za uradniško mesto okrajnega nadzornika varnostne straže, ki je bil razvrščen v 9. plačilni razred, ali revirnega nadzornika, 10. plačilni razred. Končal je višjo državno realko v Ljubljani in tehnično vojaško akademijo

⁵⁵⁷ AS, 61, 1919, fascikel 11801–12300, št. 12297.

⁵⁵⁸ AS, 61, 56. škatla, št. 8263.

v Mödlingu pri Dunaju. Tedaj je služboval pri topniškem referatu dravske divizijske oblasti. Prošnjo za prestop k varnostni straži je napisal 10. aprila 1920 in ji priložil nemška potrdila in karakteristike.

Geržinič se je strinjal, da ga je mogoče začasno namestiti in s tem je soglašalo policijsko ravnateljstvo. Deželna vlada za Slovenijo je sklenila, da bo sprejet v 4-mesečno poskusno službo s prejemi 11. plačilnega razreda; po poskusni dobi bo z Enako plačo sprejet za stalno. Poveljstvo varnostne straže ga je konec junija 1920 pisno obvestilo o rešitvi njegove prošnje, nato je ta 27. julija odgovoril, da ne bo sprejel ponujenega mesta, »ker bi preveč izgubil.«⁵⁵⁹

Dr. Rudolf Andrejka je 29. aprila 1920 dr. Janku Brejcu, predsedniku deželne vlade za Slovenijo, poslal posebno »spomenico glede ukrepov zoper prevratne poskuse«. Obsegala je skoraj štiri tipkane strani. V njej se je zavzemal za to, da bi državljanom odvzeli orožje, ki ga je še povsod dovolj, kar naj bi dokazovali dogodki na Zaloški cesti; omejiti bi bilo treba vstop vozilom iz Italije; v industrijskih središčih bi bilo nujno okrepiti orožništvo ali tja poslati vojaške čete; pri deželni vladi za Slovenijo bi kazalo centralizirati državno varnostno službo; za vse, ki niso bili pristojni v dotično občino, bi uvedli zglaševalno dolžnost; omejitev točenja alkoholnih naj bi bila selektivna.

Njegovo spomenico so iz vlade poslali poverjeništvu za notranje zadeve, kjer so se opredelili do vseh šestih točk. Pri točki o odvzemu orožja so zapisali, da je v Ljubljani na tem področju razmeroma najmanj uspehov, kar je pripisati deloma slabi organizaciji straže, ki se glede strokovne izobrazbe in uspehov ne more primerjati z orožništvom – čeprav tudi to še ni na ustrezni stopnji – deloma pa dejstvu, da je v Ljubljani velika gibljivost prebivalstva, ki se laže izogne nadzoru.⁵⁶⁰

Šola za pisarje

Minister za notranje zadeve je 8. februarja 1921 v Beogradu odprl policijsko šolo. Za direktorja je postavil dr. Rodolfa A. Reissa, ki je na slovesnosti imel govor, v katerem je dejal tudi to: »Tovarištvo naj požene korenine med vami, pripravljajte se za stroko, ki je – če se pošteno opravlja – najlepša med vsemi«. Direktor je bil doma iz Švice in je na začetku prve svetovne vojne prišel v Srbijo, tam ostal tudi po končani vojni in se uveljavil kot policijski strokovnjak in pisec. Umril je leta 1929 v Beogradu.

Šola je trajala štiri mesece in na prvem tečaju je bilo 28 učencev: 18 policijskih pisarjev in 10 agentov. Predmetnik je obsegal 15 predmetov. Predavatelje so izbrali tako med uslužbenci policije kot zunanji strokovnjaki.⁵⁶¹

⁵⁵⁹ AS, 61, 56. škatla, št. 8284.

⁵⁶⁰ AS, 61, 50. škatla, št. 5082.

Število učencev se je postopoma večalo in v četrti tečaj, ki se je začel 3. oktobra 1922, je bilo vpisanih 52 policijskih pisarjev. Pouk je trajal 46 ur na teden in na posamezni predmet je odpadlo toliko ur pouka:

- znanstvena in tehnična policija 4,
- opis in identifikacija 7,
- kazensko pravo 4,
- kazenski sodni postopek 4,
- praktične vaje iz znanstvene tehnične policije 4.
- seminar kazenskega prava 2,
- zakoni in uredbe 4,
- sodna medicina 3,
- kemija in fizika 2,
- splošno policijsko poznavanje 1,
- francoski jezik 3,
- poznavanje domovine 4,
- državno pravo 4.⁵⁶²

Število učnih predmetov se je zmanjšalo na 13, kar je bilo verjetno odraz dejstva, da v ta tečaj ni bil vpoklican noben agent, za katere so v prvem tečaju uvedli tudi specialno gimnastiko (danes bi rekli samoo-
brambo, op. P. Č.) in kriminologijo. Izobraževala je predvsem policijske pisarje, ki so bili med vsemi policijskimi uslužbenci v prvi vrsti zadolženi za uradne pisne izdelke, ki so jih pošiljali ali pravosodnim organom ali višjim policijskim oblastvom ali drugim uradom. Ni bilo redko, da so bili ti pisarji najbolj veščji med vsem moštvom.

Šola pa ni bila namenjena policijskim stražnikom v uniformi, zato so ti osnovna znanja pridobivali v svojih enotah, pri čemer je prišla do izraza vsa pestrost razlik med posameznimi deli države.

Pravni temelj nove šole

Ko je bila jeseni 1930 poenotena državna policija, so se lotili priprav za ustanovitev šole, ki bi izobraževala tako stražnike kot agente ter njihove starešine. Od srbske zemljiške zadruga so v Zemunu kupili 7050 kvadratnih metrov zemljišča s poslopji vred in jih preuredili.

Notranji minister je po končanih pripravah izdal Uredbo o osrednji šoli za policijske izvršilne uslužbence,⁵⁶³ ki je začela veljati zadnjega dne januarja 1931. Nova šola je imela dve osnovni nalogi, in sicer strokovno usposobiti pripravnike za policijsko izvršilno službo in stražnike oziroma agente za nadzorne uslužbence, torej starešine policijske straže in agen-

⁵⁶¹ Svečano otvaranje policijske šole u Beogradu, Policija, 1–2, 1921, str. 59–62.

⁵⁶² Što se predaje na Policijskoj školi?, Policija, 17–18, 1922, str. 853.

⁵⁶³ Sl. list KBUDB, št. 18/31, z dne 12. marca 1931; popravek v št. 51/31, z dne 1. septembra 1931.

Del poslopja osrednje šole za policijske izvršilne uslužbence šole v Zemunu.

Arhiv P. Č.

tov. Bila je neposredno podrejena notranjemu ministru, na čelu je bil upravnik. Stalni učitelji so bili le iz vrst uslužbencev notranjega resorja, honorarni pa tudi iz drugih resorjev ali iz svobodnih poklicev.

Šola je organizirala tečaje za stražnike pripravnike, podnadzornike policijske straže in uradnike oziroma poveljnike straže, podobno tudi za policijske agente. Tečaj za pripravnike je trajal šest mesecev, drugi pa so bili krajši. Šola je lahko izvajala še druge krajše tečaje, na primer konjeniški, kolesarski, prometni, brzojavni, radiobrzojavni, šoferski tečaj itd. Vsak tečaj se je končal z izpitom. Učne načrte je določil minister za notranje zadeve.

Število učencev v posameznem tečaju je določil notranji minister in po končanem šolanju jih je razporejal po banovinah. Gojenca so lahko odpustili iz šole zaradi slabega učnega uspeha, nediscipline in zaradi daljše bolezni, če je otežila šolanje. Če je bil iz šole odpuščen pripravnik, so ga hkrati odpustili iz službe.

Šola je imela štiri poslopja, ki so imela naslov Tovarniška ulica 1. Prvi dve sta bili dvonadstropni in v obeh nadstropjih je bilo 150 postelj za učence ter 8 za učitelje. Gojenci so spali v sobah s po 25 ležišči, učitelji pa v takih s po dvema ležiščema. V pritličju je bila pisarna za upravnika, učiteljska zbornica in tri učilnice. Dve stavbi sta bili pritlični; v prvi je bil muzej, pisarna, ekonomat in jedilnica s kuhinjo, v drugi pa stanovanje pomočnika upravnika in ambulanta. Policijski muzej so prenesli iz Sara-

jeva, kjer je bil prej pri tamkajšnji upravi policije in je rabil za učne potrebe stražnikov v tamkajšnji šoli za celotno Bosno in Hercegovino.⁵⁶⁴

Začela je s pripravniki

Šola je začela delovati 10. februarja 1931. Odločili so se, da bodo začeli pri temelju in tako je bilo na šolanje sprejeto 128 pripravnikov za stražnike. Razdelili so jih na dva razreda. Za hrano in stanovanje so morali plačati od 350 do 400 dinarjev.

Prvi upravnik šole je postal Branko Žegarac, načelnik oddelka za državno zaščito pri notranjem ministrstvu, ki je tudi honorarno predaval. Ta praksa je ostala do konca države: načelnik tega oddelka je bil hkrati upravnik šole; dejansko je večino njegovih opravil izvajal pomočnik upravnika šole, ki je tam deloval stalno in v šoli tudi stanoval. To je postal Ivan Tkalčević, ki je bil prej poveljnik policijske straže pri upravi policije v Sarajevu in zatem poveljnik straže predstojništva mestne policije v Zemunu.

Iz notranjega resorja so bili za honorarne predavatelje postavljeni še trije uslužbenci, in sicer Dragoslav Lazić, svetnik v ministrstvu za notranje zadeve in urednik lista Kriminalna biblioteka, Života Simić, starešina kvarta v upravi mesta Beograd, ki je na Dunaju opravil šolanje o organizaciji policije, in Dragutin Najšul, sekretar v notranjem ministrstvu, ki je v Londonu preučeval organizacijo policije v Angliji in na Irskem.

V vsakem razredu je bil podnadzornik policijske straže kot razredni starešina. Za praktične vaje je bilo pet inštruktorjev, med njimi tudi Franc Gračner, stražnik 1. razreda iz Maribora.

Prva dva meseca je potekal tako imenovani uvodni del tečaja za pripravnike, ki je obsegal štiri področja:

- a) eksercir, znanost o orožju in razstrelivu, strokovne vaje z orožjem, prometne strokovne vaje in praktične strokovne vaje,
- b) lahko atletiko, gimnastiko, jiu-jitsu, tek vzpenjanje in skakanje,
- c) navodilo za stražarsko službo, policijske predpise in organiziranost državne policije,
- č) branje, pisanje, slovnico, pravopis, računstvo, geometrijo, fiziko, zemljepis in higieno.

Zatem so prišli štirje meseci bolj praktičnega pouka, ko so obravnavali kazenski zakon, kazenski postopek, preiskovalno službo, organizacijo državne uprave, zgodovino, pismenost itd.

Med šolanjem so izključili 17 gojencev, dva pa nista opravila izpitov, tako da je šolo 5. avgusta 1931 končalo 109 pripravnikov za stražnike.

⁵⁶⁴ Ivan Tkalčević: Centralna škola za policijske izvršne službenike, Policija, 3–4, 1932, str. 154–162 in 5–6, 1932, str. 260–266. Dragoslav Lazić: Centralna škola za policijske izvršne službenike u Zemunu, Kriminalna biblioteka, 16, 1931, str. 388–392.

Drugi tečaj se je začel 10. septembra 1931 in nanj so sprejeli 138 pripravnikov za stražnike, od katerih so jih zaradi bolezni 18 vrnili v enote. Ostalo jih je 120 in zanje so izdelali pregled o njihovi šolski izobrazbi, ki je pokazal to sliko: en je bil brez šolske izobrazbe, 13 jih je končalo od enega do tri razrede in 91 od štiri do šest razredov osnovne šole, 14 jih je končalo od enega do sedem razredov gimnazije in en je imel gimnazijsko maturo. Od teh je bilo devet zaradi nediscipline izključeno in k zaključnim izpitom je pristopilo 111 kandidatov; od slednjih sta bila dva neuspešna in so ju odpustili iz službe.

Predmete so razdelili na glavne in vzporedne. Med glavne so jih uvrstili sedem, in sicer: organizacijo državne uprave in osnovni upravni zakon; organizacijo policijskih oblastev; kazenski zakon in kazenski postopek; tehnično policijo in preiskovalno službo; policijske predpise; navodilo za službo policijske straže; praktično delo na terenu. Med vzporedne so uvrstili tri učne predmete: splošno izobrazbo; higieno in prvo pomoč; orožje, strelivo in razstrelivo.

Slovesnost ob koncu drugega tečaja je bila 27. aprila 1932 v šoli in najboljši učenec je bil Ivan Duša, doma iz vasi Veliko Mlačevo pri Grosupljem, ki je leta 1927 končal pehotno podčastniško šolo kraljice Marije v Zagrebu, potem pa prestopil k policiji in bil pripravnik za stražnika v upravi policije v Zagrebu.⁵⁶⁵

Prvi tečaj za podnadzornike straže

Sredi junija 1932 se je začel prvi tečaj za podnadzornike državne policijske straže. Na razpis se je javilo 141 stražnikov, od katerih so jih izbrali 40.

Učni program je obsegal devet skupin, ki so jih poimenovali takole: splošna vzgoja; telesna vzgoja; strokovna vzgoja; kazenski zakonik in zakon o kazenskem sodnem postopku; kriminalistika; administrativni zakoni; državna uprava; ustroj policijskih oblastev in policijskih izvršilnih uslužbenec; administracija, računovodstvo in ekonomska služba.

Vidimo, da je nekdanjo tehnično policijo nadomestil novi pojem kriminalistika, ki se je uveljavil tudi v strokovni literaturi. Pri telesni vzgoji so imeli tudi prvine samoobrambe oziroma praktičnega postopka, kot rečemo danes.

Glavni poudarek so dali tretji skupini, to je strokovni vzgoji, ki je obsegala tudi praktične vaje za razgon množice, policijsko taktiko v uličnih bojih, temeljne pojme o množici in psihologiji o uporabi javne sile.

K zaključnim izpitom je pristopilo 37 gojencev, od katerih je 23 bilo uspešnih.⁵⁶⁶

⁵⁶⁵ Drugi kurs za policijske stražare–pripravnike, Kriminalna biblioteka, 10, 1932, str. 244–248.

Udeleženci prvega tečaja za nadzornike in drugega tečaja za podnadzornike državne policijske straže v Zemunu. Drugi z desne v drugi vrsti je Leopold Rijavec.

Arhiv Leopolda Rijavca

Začetek radijske telegrafije

Zemunska šola je dala pobudo za to, da bi v našo policijo uvedli radijsko telegrafijo. Iz prihrankov so izdelali šest aparatov, saj so bile uvožene postaje predrage. Preizkusili so jih 18. julija 1934.

Nato so se lotili priprav za izvedbo prvega radiotelegrafskega tečaja, ki se ga je udeležilo 15 stražnikov in šest agentov. Trajal je pet mesecev. Vsi so ga uspešno končali, in sicer 18. aprila 1935. Razporedili so jih tja, kamor so razmestili radijske telegrafske postaje: uprava mesta Beograd in uprave policije v banovinskih središčih. Postali so prvi policijski radijski telegrafisti, kar je bilo tedaj velika novost in malce skrivnosten poklic.⁵⁶⁷

Da bi njihovo delo potekalo čim bolj enotno in uspešno, je notranji minister 11. maja 1935 izdal Začasno manipulativno navodilo za policijsko radiotelegrafsko službo.⁵⁶⁸

⁵⁶⁶ Ivan Tkalčević: I. kurs za podnadzornike državne policijske straže, Kriminalna biblioteka, 7, 1933, str. 173–175.

⁵⁶⁷ Policijska radio–telegrafija u kraljevini Jugoslaviji, Kriminalna biblioteka, 9, 1935, str. 248–249. Završetak I. tečaja za policijske radio–telegrafiste, Kriminalna biblioteka, 9, 1935, str. 255.

⁵⁶⁸ Kriminalna biblioteka, 12, 1935, str. 339.

Gojenci osrednje policijske šole v Zemunu med izdelovanjem radijskega telegrafskega aparata leta 1935.

Arhiv P. Č.

Obračun po petih letih

Dne 20. maja 1935 se je na zemunski šoli začel osmi tečaj za policijske stražnike pripravnike, ki ga je obiskovalo 80 gojencev, od teh osem iz Dravske banovine. Hkrati se je začel prvi tečaj za nadstražnike, ki ga je obiskovalo 36 učencev, od teh eden iz Dravske banovine. Tedaj so v šolo prvič sprejeli tudi mestne stražnike, in sicer v prvi nadstražniški tečaj za mestno stražo, ki ga je obiskovalo 26 gojencev, od teh po eden iz Celja in Ptuja. Na teoretično in praktično usposabljanje so poklicali še dva policijska podnadzornika pripravnika in tri nadzornike državne policijske straže, ki so po koncu tečaja opravljali strokovni izpit. Med slednjimi je bil tudi Leopold Rijavec, pripravnik pri državni policijski straži v Mariboru.⁵⁶⁹

Do konca leta 1935 je šola sprejela 1266 gojencev, ki so obiskovali različne tečaje. Bilo je 11 nadzornikov straže, štirje nadzorniki agentov, 81 stražnikov, 22 mestnih stražnikov, 926 pripravnikov za stražnike, 201 pripravnik za policijske agente in 21 radiotelegrafistov. Obiskovali so naslednje oblike šolanja:

- osem tečajev za stražnike pripravnike, ki so trajali pol leta, od 926 sprejetih jih je 794 uspešno končalo šolanje,
- pet tečajev za policijske agente pripravnike, ki so trajali pol leta, od 201 sprejetega jih je 163 z uspehom končalo šolo,

⁵⁶⁹ Novi tečajevi u centralnoj policijskoj školi, Kriminalna biblioteka, 11, 1935, str. 306.

- dva tečaja za podnadzornike straže, ki sta trajala po pol leta, od 46 gojencev je bilo 27 uspešnih,
- en tečaj za policijske nadstražnike, ki je trajal eno leto, od 37 vpisanih je bilo 35 uspešnih,
- en tečaj za nadzornike policijske straže, ki so ga uspešno končali vsi trije gojenci,
- en informativni tečaj za podnadzornike agentov, v katerem so bili od šestih uspešni štirje učenci,
- en informativni tečaj za podnadzornike državne policijske straže, v katerem sta bila dva učenca uspešna, dva pa ne,
- en tečaj za komandirje mestnih in občinskih straž, ki je trajal pol leta, od 22 gojencev so bili uspešni samo štirje,
- en tečaj za radijsko telegrafijo, na katerem je bilo od 21 vpisanih učencev 16 uspešnih.

Od 1266 sprejetih tečajnikov je bilo 218 neuspešnih, kar je pomenilo 17,2 odstotka. To je zanikalo tedaj zelo razširjeno krilatico, da »lahko vsakdo konča farško ali policajsko šolo«.

Izračunali so, da je bilo od 926 pripravnikov za stražnike, ki so bili sprejeti v šolo, 571 iz kmečkih družin, 237 iz obrtniških, preostalih 118 pa iz drugih socialnih slojev oziroma dejavnosti.⁵⁷⁰

Praznik šole

Osrednja šola za državne policijske izvršilne uslužbence v Zamunu je za svoj praznik izbrala 1. oktober, kajti na ta dan leta 1930 je začel veljati zakon o policijskih uslužbencih. S tem so se policisti pridružili svojim bratrcem, orožnikom, ki so svoj dan praznovali na praznik sv. Trojice, ki se je datumsko spreminjal in je bil nekako na začetku junija.

Praznik šole, ki je pomenil tudi dan policije, so prvič proslavili 1. oktobra 1932. Šolo so okrasili, zlikali uniforme in uredili dvorišče. Ob 10.30 se je začelo z rezanjem kolača pravoslavne slave. Verski obred je opravil zemunski prota. Po govorih je sledil mimohod gojencev, ki so se razporedili v pehotni, konjeniški, kolesarski in avtomobilski odred. Po svečanem kosilu so bili koncerti in nato večerja.⁵⁷¹

Na proslavo so bili povabljeni predstavniki državne policijske straže in agentov iz vse države. To je bilo tudi na naslednjih takih slovesnostih. Leta 1935 so povabili tudi delegacijo bolgarske policije, ki se je vabilu odzvala.

⁵⁷⁰ Ivan Tkalčević: Pet godina rada centralne policijske škole, Policija, 1-2, 1936, str. 52-53 in 3-4, 1936, str. 157-163.

⁵⁷¹ Slava Policijske škole u Zemunu, Kriminalna biblioteka, 20, 1932, str. 485. Slava centralne policijske škole u Zemunu, Policija, 19-20, 1932, str. 976-980.

Slovenski stražniki, udeleženi na proslavi dneva osrednje policijske šole v Zemunu 1. oktobra 1939. Vodil jih je Leopold Rijavec (drugi z leve v prvi vrsti).

Arhiv Leopolda Rijavca

Kriminalna psihologija

Podnadzorniki in nadzorniki državne policijske straže oziroma kandidati za te položaje so v zemunski šoli poslušali tudi predavanja iz tako imenovane kriminalne psihologije, kar je pomenilo psihologijo kriminalitete ali, še bolje, psihologijo storilcev. Predavatelj je bil Milan Ačimović, načelnik specialne policije pri upravi mesta Beograd (ki je pozneje postal upravnik tega mesta in notranji minister v srbski kolaboracionistični vladi Milana Nedića, op. P. Č.). Poučeval je tudi kriminalistično taktiko, ki so ji največkrat rekli kriminalna taktika.

Ko je bil Leopold Rijavec leta 1935 na tečaju v tej šoli, si je skrbno zapisoval predavanja in gradivo nato uporabljal pri lastnem izpopolnjevanju, še bolj pa pri usposabljanju stražnikov v Ljubljani, kamor je bil kmalu premeščen. Marsikaj od tega je prenesel tudi na miličnike, ki so obiskovali prve oblike povojnega izobraževanja. Med temi gradivi je bila tudi kriminalna psihologija, ki se ni ohranila v obliki zapiskov, temveč le kot opomnik za predavanja. Zdi se mi zanimiva za tedanje, predvojne poglede na storilca, zato bom ta opomnik v celoti prepisal.

»I. del

Znanje kriminalne psihologije je potrebno organom javne varnosti, da bi mogli z večjim razumevanjem opazovati kriminalni svet in njegova kazniva dejanja.

Kriminalna psihologija je del splošne psihologije, ki se je v svoji prvot-

ni obliki razvila iz fiziologije. Šele v novejšem času se psihologija šteje kot naravna veda. Kot naravna veda je psihologija del antropologije.

Tolmačenje pojmov in definicij: antropologija, ki se deli na somatologijo in psihologijo, somatologija pa se deli na anatomijo in fiziologijo. Zveza med psihičnimi in fiziološkimi pojavi in obratno. Pojem in definicija psihopatologije.

Aparati za analiziranje duševnih pojavov: tahitoskop meri pazljivost, hronoskop meri brzino senzorne in motorne reakcije.

Uporaba psihologije v kriminalistiki. Nova šola v kazenskem pravu daje primarni pomen motivom, to je razlogom, zakaj se je neko kaznivo dejanje izvršilo, medtem ko je stara šola odmerila kazen po teži kaznivega dejanja in motivu pripisovala drugotni pomen.

Praktična uporaba psihologije: psihotehnika-telergetika. Definicija in pojem kriminalistike. Tolmačenje pojmov in definicij: kriminalna antropologija itd. Kaj je duša? Monistična in dualistična teorija o duši.

Živčni sistem. Prepredenost človeškega organizma z živci, ki od perifernih organov vodijo v možgane in iz teh proti perifernim organom. Živčni sistem je sestavljen iz tako imenovanih ganglijskih celic in živčnih nitk – vlaken. Iritiranje, nevrom. Funkcija živčnih vlaken: senzorna ali centripetalna in motorna ali centrifugalna. Skupina živčnih vlaken tvori živec. Način funkcioniranja živcev. Dražljaji, prag dražljaja, afekt, refleksne kretnje.

Analiziranje duševnih pojavov. Enostavni: občutek, čustvo, reprodukcija, halucinacija, iluzija. Sestavljeni: pazljivost (fiziološka plat pazljivosti), spomin, pozaba, afekt (kako nastane, fiziološka stran afekta), nagon, instinkt, strast (kaj je in kako nastane), volja (proces volje, motiv volje, borba motivov, odločitev, premišljenost, intelektualna krivda), temperament, karakter.

II. del

Vrste delinkventov, njihove duševne lastnosti, način njihovega življenja, način izvrševanja kaznivih dejanj v zvezi z njihovimi duševnimi nagnjenji, nagonom itd.

Antropološka šola italijanskega kriminalista Cesara Lombrosa. Lombrosov tip. V vsakem človeku sta dva osnovna instinkta, ki sta se razvila do nagona za samoobrambo in seksualnega nagona. Podvrsta nagona za samoobrambo je nagon potuhnenja. Motiv je lahko pridobivanje sredstev za preživljanje.

Tatovi, definicija tatvine: vsako protipravno prisvajanje tuje imovine. Pojem svojine se razvija šele z doraščanjem. Otroci vzamejo vse, kar jim pride pod roko. To delajo instinktivno. Kasneje se to spremeni v nagon. Če se ta nagon, ki izvira iz nagona za samoobrambo, iz katerega koli razloga usmeri v nedovoljeno smer, so take osebe nagnjene k nabavljanju sredstev za svoje vzdrževanje na nedovoljen način.

Predpriprave na izvršitev kaznivega dejanja. Intelektualna plat tatu.

Žepni tatovi, tatovi nakita, hotelski tatovi, vlomilci. Tatu draži vsaka stvar, ki jo je mogoče ukrasti. Kot reakcija na zunanji dražljaj nastopi gib roke, ki to stvar vzame. Pri gibu roke je prej proces volje. Pri profesionalnih tatovih vzbujajo dotik roke z objektom tatvine posebno duševno zadovoljstvo, ker je s tem ustrezno dražljaju.

Življenje tatov, podzemlje, »dno človeške družbe«. Kleptomani (nagonska tatvina ali kot simptom paralize). V trenutku tatvine občuti kleptomani neko sladostrastje. Njim ni za vrednost predmetov, temveč za zadovoljitev nagona.

Ropanje, razlika med tatovi in roparji. Rekrutacija roparjev iz vlomilcev. Posebna vrsta roparjev: hajduki.

Morilci-ubijalci: ubijalci zaradi maščevanja in zaradi koristoljubja. Zadovoljstvo v ubijanju. Ubijalci staršev in družinskih članov. Masovni ubijalci.

III. del

Propadli ljudje. Analiziranje njihove vloge v socialnem življenju in kriminaliteti. Vzroki, ki so privedli nekatere sloje ljudi do propadanja. Stari red: hierarhija in rang; novi red: princip enakosti.

Berači, prostitucija, alkoholiki, degeneriranci, kvartopirstvo in hazardne igre, črnoborzijanci, izkoriščevalci, goljufi.

Seksualno-psihopatološki tipi. Socialni erotizem ne sme prekoračiti dovoljene meje. Seksualni psihopati storijo mnoga kazniva dejanja, kajti sicer jim ni mogoče zadovoljiti svojega spolnega nagona. Sadisti, mazohisti, ekshibicionisti, fetišisti, nekrofilisti, homoseksualci. Vzroki nemoralnega seksualnega življenja in posledice, ki pripeljejo do kriminala.⁵⁷²

STROGA DISCIPLINA

Pri stražnikih je veljala stroga disciplina, povezana z notranjim redom in s skrbjo za dobre odnose z državljanji. Za vsako nerednost je bilo treba poravnati račun.

Pritožba zoper predstojnika

Nekdanji primorski stražniki so imeli vrsto težav, ki niso bile povezane zgolj z njihovim vojaškim statusom.

Skupina 39 mož, ki so službovali v Celju, je 17. aprila 1919 pisala neposredno deželni vladi v Ljubljani. Pritožili so se čez svojega predstojni-

⁵⁷² Opomnik mi je dal Rijavec Leopold in ga hranim v svojem arhivu.

ka Franca Logarja. Očitali so mu, da jih zmerja z boljševiki, jih uporablja za obdelovanje svojega vrta in jih prikrajšuje pri kurjavi za ogrevanje prostorov v celjskem dijaškem domu, kjer so bili nastanjeni. Predlagali so, naj tja pride komisija in se prepriča o razmerah.

Verjetno je to pisanje, pod katerega so se vsi lastnoročno podpisali, spodbudilo navedenega starešino, da je čez dva dni pisal osrednjemu uradu narodne obrambe v Ljubljani. Predlagal je, da bi za velikonočne praznike stare redarje povišali v titularne narednike, »ker je mučno za starega moža, ki kot četovodja na ulici na straži stoji, da je prisiljen on kot prvi mlade narednike družih branš pozdravljati«. Militarizirani redarji so imeli namreč še vedno nekdanje vojaške čine in so bili pet stopenj: pešec, poddesetnik, desetnik, četovodja in narednik.

Kljub temu je moral Logar obširno odgovoriti na pritožbo svojih podrejenih, kar je storil 29. maja 1919. Nadaljnje poizvedbe so dognale, da so nekateri možje postave nepravilno razpolagali z moko, namenjeno za njihovo prehrano, zato so štiri redarje premestili v Ljubljano in jih dodelili nadzorovalnemu oddelku.⁵⁷³

Med njimi je bil tudi stražnik, po vojaškem činu četovodja, Ivan Milič, ki je pred vojno živel v Ljubljani in postal stražnik. Po razpadu države je bil premeščen v Celje med primorske redarje. Zadnjega dne leta 1918 je vodja tamkajšnjih redarjev Logar poročal osrednjemu uradu narodne obrambe, da Milič škodljivo vpliva na sodelavce, zato bi ga kazalo premestiti nazaj v Ljubljano ali v Maribor. Ko je bil skupaj s trojico premeščen v Ljubljano, je bil 31. aprila 1919 suspendiran iz službe, zoper njega pa so začeli sodno preiskavo, ker je bil osumljen, da je v celjski menzi za stražnike poneveril 490 kron.⁵⁷⁴

Disciplinski ukrepi

Poskusni varnostni stražnik Friderik Ludviger je 3. oktobra 1919 na Kolodvorski ulici v Ljubljani legitimiral italijanskega častnika in tri vojake ter jih odvedel na kolodvorsko poveljstvo. Menil je, da spremljajo italijanske tovarne vlake proti Madžarski in se ne bi smeli oddaljiti s kolodvora.

Četverica pa je prišla v Ljubljano na pogreb umrlega italijanskega financarja, in sicer z dovoljenjem poveljstva dravske divizijske oblasti, za kar pa policijsko ravnateljstvo v Ljubljani ni vedelo. Prišlo je do protestov na ravnanje stražnika in do kritičnega pisanja v italijanskih časnikih.

Poverjenišтво za notranje zadeve je 5. decembra 1919 stražnika odslovilo iz službe. Na njegovo prošnjo je bil še isti mesec sprejet v pogodbeno službo kot policijski agent v uradu zoper verižništvo in na začetku aprila 1920 so ga postavili za stalnega agenta.

⁵⁷³ Enako kot opomba 31, št. 659.

⁵⁷⁴ Enako kot opomba 31, št. 80, 652 in 659.

Njegov predstojnik je konec maja 1920 vanj posumil in s poizvedbami so ugotovili, da je bil februarja 1914 kaznovan na 24 ur zapora, maja istega leta pa še na teden dni zapora. Oboje je prikril, ko je bil na začetku maja 1919 sprejet v službo kot pripravnik za stražnika. Ko je to prišlo na dan, je zaprosil notranje ministrstvo, da bi ga pomilostilo. Poverjeništvu za notranje zadeve je 6. oktobra 1920 odločilo, da mu ni več mesta v državni službi.⁵⁷⁵

Vincenc Škrabut, okolišni nadzornik, je 13. avgusta 1920 zjutraj dovolil, da je nadredar pri oddelku varnostne straže na policijskem komisariatu v Mariboru zapustil službo z izgovorom, da ima službeni opravke na tem komisariatu. Do opoldneva se še ni vrnil in isti nadzornik je pustil domov izmeno, ni pa se prepričal, kaj je z nadredarjem. Zaradi tega ga je policijski komisar dr. Ivan Senekovič kaznoval s pisnim ukorom, ker da je službo opravljal površno in brezbrizno, saj bi se bil moral prepričati, ali je nadredar resnično imel uradne opravke na komisariatu in zakaj se do opoldne še ni vrnil v službo.

Na to se je nadzornik pritožil in njegovo pritožbo so iz Maribora poslali poverjeništvu za notranje zadeve s pripombo, da je neutemeljena. V Ljubljani so ocenili, da je pritožitelj ravnal nedopustno in 20. septembra 1920 potrdili disciplinsko kazen, ki jo je izrekel predstojnik mariborskega komisariata. Slednji je sporočil poverjeništvu v Ljubljano, da bo odslej disciplinske kazni stražnikom izrekal on sam in ne več vodja oddelka varnostne straže.⁵⁷⁶

Predsednik deželne vlade za Slovenijo je 24. decembra 1919 določil tričasne disciplinske senate pri predsedstvu vlade in pri poverjeništvu za notranje zadeve, skladno s službeno pragmatiko iz leta 1914.

Drugi senat je bil določen za obravnavo kršitev dolžnosti policijskih uradnikov in uslužbencev. Sestavljali so ga predsednik Janko Kremenšek, dvorni svetnik, in štirje člani: Ivan Tekavčič, Fran Lasič in Teodor Šporn, vsi trije vladni svetniki, ter Mihael Pertot, višji policijski svetnik. Trije člani so imeli svoje namestnike, in sicer so bili Rajko Svetek in dr. Hebrik Steska, oba okrajna glavarja, in dr. Alojzij Gustin, policijski svetnik.

Poverjeništvu za notranje zadeve je sredi januarja 1920 vsem uradom razposlalo obvestilo o teh senatih, nato pa je policijsko ravnateljstvo v Ljubljani vprašalo, ali je drugi disciplinski senat pristojen tudi za varnostno stražo in agente. Odgovor je bil, da ne, saj je razumljivo, da glede na vojaško organiziranost straže zanjo ne morejo veljati isti disciplinski predpisi kakor za druge pragmatične nameščence; za stražnike in agente velja poseben disciplinski red.⁵⁷⁷

⁵⁷⁵ AS, 61, 61. škatla, št. 10667.

⁵⁷⁶ AS, 61, 59. škatla, št. 9511.

⁵⁷⁷ AS, 61, 46. škatla, št. 3671.

Ugovor na disciplinsko kazen

Rudolf Močnik, 25-letni varnostni stražnik v stražnici Glince na Viču, je bil 15. aprila 1923 prost službe, zato se je javil, da bo izredno opravljal plačano službo na orlovski veselici na Viču. Po končani prireditvi je prišel v stražnico in odložil službeni samokres ter vrstico s piščalko, ki je tedaj pomenila, da je stražnik v službi. Od tam se je okoli ene ure zjutraj peš napotil proti domu; stanoval je v stavbi ljubljanskega velesejma na Gosposvetski cesti. Spotoma je srečal prijatelje in so nekaj popili. Na Kongresnem trgu so srečali skupino mladih, ki je kalila nočni mir in počitek, zato jo je tam službujoči stražnik Franc Galun opozoril na red, ko pa se je oddaljil, je nekdo za njim zaklical: »To je magarc«.

Stražnik Galun je napisal poročilo o opravljeni službi in v njem navedel, da je bil v skupini, ki je kršila javni red in mir ter ga razžalila, tudi uniformirani kolega Rudolf Močnik. Takoj so začeli poizvedovati o dogodku in zbrali gradivo za disciplinsko ukrepanje zoper viškega stražnika.

Disciplinski pravdnik je zoper njega vložil obtožnico, ki mu je očitala, da ni ukrepal zoper razgrajače, ki so žalili njegovega kolega, in da je kršil hišni red, ker se je potikal po mestu. Spisu je priložil tudi stražnikov matični list, ki so ga vodili na deželni vladi. Obsegal je številne osebne podatke, od rojstnih do popisa posebnih znanj, bolezni, pohval in kazni. Vsa desna stran lista je bila namenjena vpisom podatkov o službovanju. V prilogi spisa je bila tudi tako imenovana kvalifikacijska lista, ki jo je izpolnil višji nadzornik državne varnostne straže. O obtoženem je v štiri rubrike zapisal, da je brez posebnih lastnosti čustvovanja in značaja, njegovo vedenje zunaj službe je manj zadovoljivo, vedenje do predstojnikov in sodelavcev pa neprimerno in nerazumljivo; med napakami, ki jim je bil podvržen, je bilo zapisano, da je malomaren, delomrzen in vdan alkoholu.

Disciplinska komisija za varnostno stražo v Sloveniji, ki je štela pet članov, vodil pa jo je dr. Josip Mlekuš, policijski svetnik, je 25. maja 1923 sklenila, da se navedeni stražnik izključi iz službe in se mu naloži plačilo stroškov disciplinskega postopka. Kaznovani je za tem najel dr. Dinka Puca, znanega ljubljanskega odvetnika, in na začetku julija 1923 vložil pritožbo. Pritožbo je obravnavala disciplinska komisija pri pokrajinski upravi za Slovenijo, ki so jo sestavljali predsednik Fran Lasič, vladni svetnik, Leon Graselli, vladni svetnik, dr. Alojzij Gustin policijski direktor, Ludovik Klobčič, okrajni glavar, in Josip Dobrošek, revirni nadzornik varnostne straže. Ta je 9. avgusta 1924 odločila, da kaznovani ni bil kriv za kaljenje nočnega miru, potrdila pa je druge prestopke, ki jih je ugotovila prva komisija; kaznovala ga je z znižanjem plače za 20 odstotkov za dobo enega leta in v tem času ne more napredovati v višji plačilni razred. Njen sklep je bil dokončen.⁵⁷⁸

Podpora stražniku

Med tistimi stražniki, ki so s Primorskega prišli službovat v Ljubljano, je bil tudi Ivan Šuc. Od začetka oktobra 1911 je služboval pri varnostni straži v Gorici, sredi januarja 1919 pa je bil sprejet k militarizirani varnostni straži v slovenski prestolnici.

Dne 4. marca 1919 je opravljal nočno službo na Kongresnem trgu. Obleden je bil v uniformo srbske vojske, oborožen s puško, na kateri je bil nasajen bajonet. Zaslišal je ropot, podoben tistemu pri vlomu. Opazil je mladeniča, ki je zbežal po Gosposki ulici proti Peternelovi. Dvakrat ga je pozval, naj se ustavi, nato je streljal. Mladenič je padel na tla, stražnik pa je poklical reševalno vozilo, ki je ranjenca odpeljalo v bolnišnico. Tam so mu odrezali desno nogo pod kolenom in ko si je opomogel, ga je o dogodku izprašal policijski agent. Povedal mu je, da je bil s prijateljema v javni hiši, kjer so ukradli krožnik. Ko so prišli do Gosposke ulice 4, so hoteli zbuditi tam stanujočo natakario, ki so jo poznali, in pri tem razbili ukradeni krožnik, zato so se razbežali.

Spis o dogodku obsega tudi izvid policijskega zdravnika, ki je dokazal, da je bil stražnik ob uporabi orožja povsem trezen. Zadevo so odstopili vojaškemu sodišču v Ljubljani, policijski ravnatelj dr. Gustin pa je na spis pripisal, da je ranjeni Ciril Satler »podvržen tatvini in na slabem glasu«. ⁵⁷⁹

Stražnikova zmota

Policijski stražnik, zaposlen pri predstojništvu mestne policije v Celju, je imel 13. decembra 1935 postopek s kršilcem javnega reda in miru in ker ta ni imel dokumentov, ga je privedel v stražnico. Neznanec je od tam takoj pobegnil. Drugi stražnik je opazil bežečega neznanca in ker se mu je zdel sumljiv, je stekel za njim. Menil je, da je zločinec, saj se kljub pozivu ni ustavil. Dvakrat je ustrelil za bežečim, ki je izginil v temi. Stražnik je s pomočjo žepne svetilke zaznal krvavo sled in mislil je, da je bežečega rasil. Odšel je v stražnico in o dogodku poročal postajevodji Mateju Drolcu.

Komandir je odredil še enega stražnika, da bi poiskala ranjenega. Našla sta ga in privedla na postajo. Tam so ugotovili, da gre za Ivana Rakuna, ki je malo prej pobegnil iz stražnice. Ker je bil ranjen, so poklicali reševalno vozilo, ki ga je odpeljalo v bolnišnico. Tam so ugotovili, da ima strelno rano na levi rami.

⁵⁷⁸ AS, 103, 3. fascikel, št. 3/24.

⁵⁷⁹ AS, 94, 2. škatla, št. 21.

Stražnik Ivan Gašparič, ki je streljal na bežečega, je bil takoj suspendiran, zoper njega so uvedli disciplinski postopek in podali kazensko ovadbo. Okrajno sodišče v Celju je uvedlo postopek in na glavni obravnavi je bil 28. januarja 1936 oproščen, saj je sodišče ocenilo, da je orožje uporabil po predpisih; sodba je postala pravnomočna. Mestno poglavarstvo v Celju je nato odstopilo od disciplinskega ukrepa in stražnik se je 15. februarja 1936 vrnil na delo.⁵⁸⁰

Beg pred dolžniki

Karel Simonič je bil z odločbo banske uprave 25. junija 1937 postavljen za stražnika pripravnika pri predstojništvu mestne policije v Mariboru. Sredi avgusta 1940 je nastopil redni dopust in zbežal v Avstrijo. Banska uprava ga je sredi septembra istega leta odpustila iz službe.

Predstojništvo mestne policije je s poizvedbami ugotovilo, da je navedeni v prostem času stražnikom popravljaj obutev, saj je bil izučen čevljar. Material je dobival na posojilo pri dveh mariborskih tvrdkah, kjer je ostal dolžan 7933 dinarjev, za nakup dveh oblek je v trgovini pustil dolg v višini 2400 dinarjev, odvetniku ni plačal 312 dinarjev zaradi pravne pomoči pri tožbi za alimente materi nezakonskega otroka.

Upniki so mu zagrozili, da bodo zadevo javili predstojništvu mestne policije, če dolgovi ne bo vrnil. Odločil se je za pobeg. S seboj je odnesel službeni samokres, vreden 543,02 dinarjev, sodelavcu pa je odpeljal kolo, vredno 1250 dinarjev.

Kmalu po prihodu v Avstrijo so ga tamkajšnji varnostni organi prijeli in zaradi ilegalnega prestopa državne meje zaprli v Gradcu. Prek ministrstva za zunanje zadeve so obvestili notranje ministrstvo v Beogradu in vprašali, ali želijo, da bi prijetega izročili v domovino. Okrožno sodišče je 28. novembra 1940 sporočilo, da ne zahteva njegove izročitve.⁵⁸¹

STROKOVNO BRANJE

Pomemben pripomoček za strokovno usposabljanje stražnikov in drugih uslužbencev policije je bila strokovna literatura. Šlo je za razne priročnike, še bolj pa za strokovno branje različnih vrst, ki je izhajalo v tedanjih revijah. Vse najpomembnejše strokovno naravnane revije so izhajale v Beogradu. Ne bo odveč, če to plat strokovnega branja na kratko predstavim.

⁵⁸⁰ AS, 68, ban 13-5, fascikel 1936, št. 5984/36.

⁵⁸¹ AS, 68, ban 13-4, fascikel 1941.

Navodila za službo

Zakon o policijskih izvršilnih uslužbencih je pooblastil bana, da izda pravila za opravljanje službe državne policijske straže, kot sem že omenil. To se ni zgodilo. Finančni zakon za leto 1936/37 je to pravico prenesel na notranjega ministra, kar je veljalo tudi za pravico urejanja načinov pouka v enotah straže.⁵⁸² Tudi iz tega ni bilo nič.

Zadrego je vsaj nekoliko rešil Ivan Tkalčević, ki je sprva služboval v vojaški mornarici, po oblikovanju obmejnih in železniških policijskih komisariatov je prestopil k policiji in bil imenovan za začasnega policijskega pisarja na tak komisariat Rakeku. Od tam je bil premeščen v razne kraje države in ob ustanovitvi osrednje policijske šole v Zemunu je postal pomočnik upravnika in predavatelj. Učence je poučeval opravljanje službe. Zapiske svojih predavanj je začel leta 1933 objavljati v eni od strokovnih revij in to je trajalo skoraj leto dni.⁵⁸³ Njegovo Začasno navodilo za službo državne policijske straže je naletelo pri bralcih na dober sprejem in tudi notranje ministrstvo je bilo zadovoljno. Zato se je odločil, da bo gradivo izdal v knjižni obliki in leta 1936 je izšla lepa žepna knjiga z naslovom Navodilo za državno policijsko stražo, ki je obsegala 197 strani.⁵⁸⁴ To ni bilo več začasno pravilo službe, marveč stalno, čeprav se je komu zdelo malce nenavadno, da posameznik izda taka pravila za celotno policijsko stražo v državi. Predgovor je napisal Dragutin Lazić, ravnatelj zemunske šole in načelnik oddelka za državno zaščito v ministrstvu za notranje zadeve.

V prvem delu je pisal o potrebnih odnosih med stražniki, njihovih lastnostih, urejenosti poslovnih prostorov itd., v drugem je obdelal organiziranost straže in njene dolžnosti, v tretjem pa izvršilno službo, to je opravljanje nalog oziroma izvajanje pooblastil stražnikov.

Vsebina je pokazala na izkušnost avtorja, ki je služboval v raznih krajih države, vendar je bila knjiga v prvi vrsti pisana Beogradu na kožo. Državna prestolnica je zmeraj uživala določene posebnosti tudi glede policijske službe: šele zadnja leta pred razpadom države so tam orožnike začeli postopoma nadomeščati stražniki; v drugih večjih mestih države so varnostno službo opravljali stražniki, kar je veljalo tudi za veliko večino evropskih držav.

Glavna ovira za slovenske stražnike, da niso bolj posegali po tem priročniku, je bila jezikovna, saj je bil napisan v cirilici.

⁵⁸² Enako kot opomba 547, 3. člen.

⁵⁸³ Ivan Tkalčević: Privremeno uputstvo za službo državne policijske straže, Kriminalna biblioteka, 14, 1933 do 11, 1934.

Ivan Tkalčević, pomočnik upravnika osrednje policijske šole v Zemunu.

Arhiv P. Č.

Pogled v ta pravila

Navedel bom nekaj izsekov iz te knjižice, ki se mi zdijo zanimivi tudi za današnjega bralca.

Med osebnimi lastnostmi, ki jih mora imeti stražnik, je opisal moralnost (poštenost, op. P. Č.), čast in spoštovanje prisege. Če pri dejanju, ki ga je obravnaval, ni bilo prič, se je v prijavi pristojnemu organu skliceval na to prisego.

Naštel in opisal je tri temeljne stebre dobrega kolektiva nasploh in stražniškega posebej: sloga, disciplina in nagrada za delovne uspehe.

Postaja državne policijske straže je obsegala določen okoliš znotraj državnega policijskega krajevnega oblastva. Postajno območje se je delilo na patroljne okoliše. Postaja je bila matica policijske izvršilne službe, ki je imela zlasti štiri naloge:

- a) stražniško osebje dobro spozna prebivalstvo in razmere na postajnem območju,
- b) izdelava čim boljši popis podatkov, ki so potrebni za delo stražnikov in drugih policistov,
- c) organizira preventivno in opazovalno službo tako, da lahko takoj ukrepa, ko nastane potreba,
- č) daje državljanom potrebne napotke, ob nesrečah pa jim ponudi potrebno pomoč.

Na določenih točkah postajnega območja so smeli postaviti stražarnice, kamor se je začasno zatekel stražnik ali je moral telefonirati.

Državna policijska straža je poznala štiri vrste služb, in sicer: stalno posebno službo, posebno službo, notranjo in zunanjo službo.

Stalna posebna služba je obsegala več dejavnosti, na primer starešinska, dežurna in pisarniška opravila, pripravljenost, službo na komisariatih, stražo pri uglednih osebnostih itd.

Posebna služba je trajala krajši čas, na primer nadzorovanje prireditvev, varovanje priprtih oseb, kurirska opravila itd.

Notranja služba je pomenila varovanje poslopij krajevnih državnih policijskih oblastev, delo v skladišču, kuhinji in jedilnici, delavnicah in podobno.

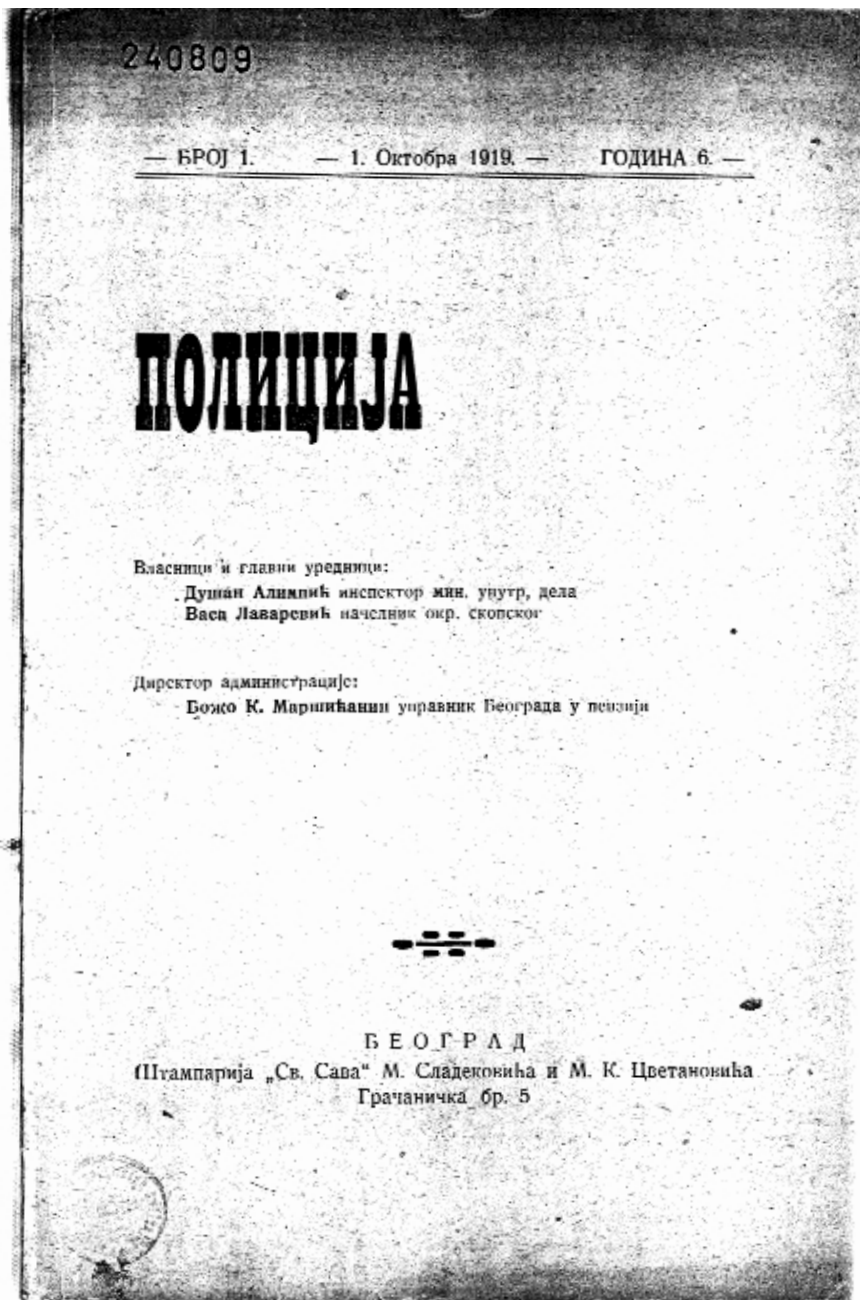
Zunanja služba je bila dveh vrst. Najprej je bila redna, ki je obsegala patrolje in prometnike ob križiščih, lahko pa tudi konjenike in kolesarje. Izredna zunanja služba je obsegala naloge v zasedah, pregonu, spremljanju storilcev, na prireditvah itd.

V tretjem delu je obdelal izvršilno službo, kamor je na koncu uvrstil tudi tako imenovani poredak; ta izraz so ves čas uporabljali tudi slovenski stražniki oziroma njihovi starešine. Pomenil je postopke stražnikov na javnih prireditvah, ob sprejemu visokih osebnosti in podobnih priložnostih, ko se je zbralo mnogo ljudi. Med postopki enote stražnikov (danes jim rečemo zborni postopki policijske enote, op. P. Č.) je opisal kordon (vrsto), verigo in uporabo konjenice. Kordon je pomenil, da so stražniki stali na določeni razdalji, obrnjeni v množico, pri verigi so se prijeli za roke in ta postopek so izvajali tudi, če je bilo treba množico potisniti nazaj ali v stran. Konjenica je bila primerna za opravljanje obojih nalog.

Stražnikom je bilo strogo prepovedano, da bi pri zavarovanju ulic ali cest brez naloga in potrebe začeli postopek, s katerim bi utegnili izzvati splošno zmedo. Z državljanji so morali ravnati obzirno in spoštljivo, brez odtrivanja in zmerjanja, da ne bi izzvali protestov.

Posebna točka navodila je opisala naloge stražnikov v klavnici. Ker je kratka, jo bom navedel v celoti, seveda v lastnem prevodu: »Ob nastopu službe v klavnici se mora policijska straža javiti dežurnemu veterinarju, od katerega zahteva navodila za posebne naloge. Poleg redne policijske službe mora nadzorovati, da se živina pri klanju ne muči, da se meso brez veterinarskega pregleda ne odvaža iz klavnice in da v sami klavnici in med prevozom mesa vlada največja snaga.«

Na koncu knjige je obljubil, da bo posebej izšla policijska taktika, a se to ni zgodilo. Priročnik je stal 20 dinarjev in ga je bilo mogoče odplačati v dveh obrokih.

Naslovnica prve povojne številke revije Policija.

Strokovne revije

Naši možje postave so imeli možnost, da prebirajo več strokovnih oziroma poljudno-strokovnih revij. Omenil bom štiri.

Že leta 1919 je začela znova izhajati revija Policija, ki je prej pet let izhajala v Beogradu, a jo je ugasnila prva svetovna vojna. Sprva sta bila lastnika in urednika Vasa Lazarevič in Dušan Alimpić, oba visoka državna oziroma policijska uradnika. Ko je drugi leta 1930 umrl, je vse ostalo na prvem. Na leto je izšlo po 24 števil, njihov skupni obseg pa je dosegel okoli 1200 strani. Revija je ugasnila leta 1941, spet zaradi vojne.

Poleti 1926 je začel izhajati Orožniški vestnik (Žandarmerijski vestnik), ki je odmril na začetku leta 1941. Na leto je izšlo 12 števil na skupaj okoli 750 straneh. V tej reviji so naši policisti in orožniki objavili največ svojih prispevkov. Tiskali so jo v Beogradu.

Stražniki so se srečevali še z eno poljudno-strokovno publikacijo, ki je nosila malce nerodno ime Kriminalna biblioteka. Izhajala je od leta 1924 do 1941, in sicer v Beogradu, praviloma dvakrat na mesec in je obsegala okoli 580 strani na leto. Uredništvo je iskalo svoje poverjenike tudi v enotah policijske straže in tako je Franc Finžgar, poveljnik državne policijske straže pri predstojništvu mestne policije v Mariboru, na začetku leta 1935 na to mesto izbral Leopolda Rijavca, pripravnika za nadzornika straže. Slednji je kmalu napisal članek o strokovnem šolanju stražnikov, ki ga je revija objavila v slovenščini.⁵⁸⁵

V Šabcu je od leta 1932 do 1935 izhajala revija, namenjena občinskim oziroma mestnim stražnikom. To je bil Naš glas, ki ga je urejal Tahir Alađić, poveljnik mestne policijske straže v Šabcu.

Žepni priročnik

Petrović Aleksandar, inšpektor v ministrstvu za notranje zadeve, je spomladi 1939 dobil odobritev od ministra, da sme vsako leto izdati policijski žepni priročnik, ki naj bi ga uporabljali vsi možje postave, od orožnikov do stražnikov.

Okoli sebe je zbral sodelavce in se lotil dela. Za vsako banovino je izbral še urednika, ki bi vsebino prilagodil tamkajšnjim razmeram. Za Dravsko banovino je izbral dr. Vladimirja Kanteta, ki se je dobro izkazal, saj je leta 1940 uredil Policijski žepni priročnik, ki je imel 504 strani.⁵⁸⁶

⁵⁸⁴ Ivan Tkalčević: Uputstvo za državnu policijsku stražu, Beograd 1936.

⁵⁸⁵ Lepold Rijavec: Strokovna izobrazba izvršilnih uradniških pripravnikov, Kriminalna biblioteka, 9, 1935, str. 247–248.

⁵⁸⁶ Enako kot opomba 448.

Urednik za Dravsko banovino je snov razdelil na tri dele: temeljni upravni predpisi, policijski predpisi in prikaz državnih in drugih uradov v banovini, od finančne kontrole prek seznama in naslovov odvetnikov do konzulatov tujih držav v Ljubljani. Kot še veljaven je bil objavljen zakon o policijski odpravi in odgonu, izdan leta 1871.

Iz priročnika je razvidno, da je bilo tedaj v Ljubljani devet konzulatov, in sicer belgijski, danski, francoski, italijanski, nemški, poljski, portugalski, romunski in španski, od teh je bilo pet častnih, ki so jih vodili naši ugledni državljani.

Knjižico so priporočili vsi bani in poveljnik jugoslovanskega orožništva.

Strokovne knjige

Ob koncu tega poglavja se mi zdi potrebno vsaj omeniti še strokovne knjige, ki so jih uporabljali tako stražniki kot orožniki. Napisali so jih ugledni strokovnjaki z različnih področij, izhajale pa so zlasti v Beogradu, in sicer v cirilici. Zaradi tega niso doživele večjega odziva med slovenskimi možmi postave, saj so stežka brali to pisavo. Drugače je bilo s starešini, ki so se naučili tega branja in posegali tudi po takih učbenikih. Med njimi bom omenil dva, ki sta zadevala področje zatiranja kriminalitete.

Rodoljub Malenčič je spomladi 1933 napisal knjigo Tehnična policija in njeno delo,⁵⁸⁷ ki je obravnavala tisto, čemur bi danes rekli kriminalistična tehnika. Razdeljena je bila na tri dele: daktiloskopija, fotografija in osebni opis, obsegala pa je 128 strani. Avtor je bil tedaj šef kazenskega in tehničnega oddelka uprave policije v Novem Sadu. Izpopolnjeval se je v Nemčiji, in sicer v Berlinu in Hamburgu.

Ruski emigrant Sergej Tergubov je bil soavtor najboljšega medvojnega dela s področja kriminalistične tehnike, ki je izšlo leta 1935 v Beogradu. V Sloveniji so se strokovnjaki usmerjali bolj v kriminologijo in manj v kriminalistiko. Tam sta bila vodilna dr. Metod Dolenc in dr. Aleksander Maklecov.⁵⁸⁸

Prav tako ruski emigrant, prof. dr. Mihailo Čubinski, je leta 1937 izdal delo Kriminalna politika.⁵⁸⁹ Vsebina je obsegala šest delov, in sicer: pojem kriminalne politike in njene meje, zgodovina kriminalno političnih doktrin, sistematika sodobnih kriminalno političnih nauk, politika prevencije, osnovna načela represivne politike in sklepni del. Šlo je za

⁵⁸⁷ Rodoljub G. Malenčič: Tehnička policija i njen rad, Štamparija Jovanovič i Bogdanov, Novi Sad 1933.

⁵⁸⁸ Dr. Tomislav Marković: Savremena tehnika istraživanja krivičnih dela (kriminalistika), Narodne novine, Zagreb 1977, str. 67.

⁵⁸⁹ Mihailo Čubinski: Kriminalna politika, Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon, Beograd 1937.

knjigo, ki je v dobršni meri obravnavala snov, ki je danes zajeta v učbenike kriminologije. Imela je 297 strani. Pisec je bil znan tako v Rusiji, kjer je sprva deloval, kakor tudi na zahodu Evrope, saj je napisal več znanstvenih del. Njegova strokovna prizadevanja je med drugim ocenil tudi prof. dr. Aleksander Maklecov,⁵⁹⁰ njegov sonarodnjak, ki je po izselitvi iz Rusije našel leta 1926 novo delovno mesto na ljubljanski univerzi. Predaval je kazensko pravo, ki mu je naslednje leto, to je 1927, dodal še nov predmet, kriminologijo. Po drugi svetovni vojni je objavil prvi učbenik kriminologije pri nas.⁵⁹¹

Izpopolnjevanje na tujem

Ko pišem o šolanju policijskih stražnikov in strokovnem berilu, ki so ga imeli na razpolago, je treba omeniti še njihovo možnost izpopolnjevanja in usposabljanja na tujem.

To obliko je kraljevina SHS vzpostavila kmalu po prvi svetovni vojni. Sprva so naši vojaški oziroma orožniški častniki odhajali zlasti na francoske vojaške in orožniške šole, pozneje pa tudi v druge države, tudi v Rim, Berlin in na Dunaj.

Le redki policisti iz Slovenije so bili deležni te ugodnosti, praviloma le detektivi oziroma agenti, ne pa tudi stražniki. Med njimi sta bila tudi dr. Vladimir Kante, ki se je usposabljal v Rimu in so ga pozneje Nemci zaradi sodelovanja z Osvobodilno fronto slovenskega naroda v Ljubljani obesili, ter Branislav (Branko) Lovrečič, ki se je ukvarjal s kriminalistično tehniko.

Minister za notranje zadeve in hkrati predsednik vlade, general Petar Živković, je 17. januarja 1931 izdal ukaz o vsebini programov, ki jih morajo gojenci predelati med usposabljanjem v tujih policijskih ustanovah. Kaj je obsegal program, ki ga je na Dunaju predelal Branislav Lovrečič? Navedel ga bom dobesedno, seveda v slovenskem prevodu, saj je bil izvirnik natipkan v srbohrvaščini.

A. Študij in delo v pisarni:

- spoznati organizacijo in delo posameznih odsekov tehnične policije,
- spoznati pribor, aparate in sredstva tehnične policije,
- preučiti vse v zvezi z jemanjem prstnih odtisov in njihovo uporabo,
- preučiti znanstveno opisovanje storilca (t. i. portret parlé),
- preučiti fotografijo v celoti za potrebe policije.

B. Študij in delo na terenu:

⁵⁹⁰ Aleksander Maklecov: Profesor M. P. Čubinskij i 35–letie ego naučnoj, literaturnoj in obščestvenoj dejateljnosti. Jubilejni sbornik, Belgrad, Karič, 1930 (v ruščini).

⁵⁹¹ Aleksander Maklecov: Uvod v kriminologijo, s posebnim ozirom na kriminalno politiko, I., Obči del, Ljubljana 1947. Katja Vodopivec: Aleksander Maklecov, Enciklopedija Slovenije, 6. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana 1992, str. 379.

- preučiti tehnični ogled kraja dejanja,
- preučiti uporabo kemije pri tehnični policiji,
- preučiti vse drugo, kar je koristno za opravljanje službe.

Po navedenem ministrovem ukazu, ki ga je moral pred odhodom na tuje podpisati vsak kandidat, je vsak gojenec na tujem pisal dnevnik o tem, kaj je videl, preučil in se naučil. Vsakih štirinajst dni je moral notranjemu ministrstvu poslati poročilo o poteku študija, po vrnitvi domov pa v roku dveh mesecev še obširno poročilo.

Minister za zunanje zadeve je o tem ukazu obvestil vlade dotičnih držav in jih zaprosil, da kandidatom omogočijo predelavo predlagane snovi.⁵⁹²

Znanje, ki si ga je Branko pridobil v Avstriji, je za tem uporabljal pri svojem delu na uprave policije v Ljubljani, po končani drugi svetovni vojni pa je nadaljeval z delom v milici oziroma kriminalistični službi ter leta 1949 izdal skripto z naslovom »Preiskovalna služba«. Obsegala je 70 strani in vse izvode so takoj poslali v šolo narodne milice v Begunjah na Gorenjskem.

IZ ŽIVLJENJA IN DELA POLICIJSKIH OBLASTEV

V tem poglavju bom sestavil nekakšen prerez delovanja in življenja policijskih stražnikov oziroma oblastev v Sloveniji v tridesetih letih 20. stoletja.

Ob praznikih

V Sloveniji so po razpadu avstro-ogrske monarhije dvakrat proslavili dan osvoboditve. To je bil 29. oktober, ko so na Kongresnem trgu v Ljubljani leta 1918 razglasili razpad države. Ker je bil dela prost dan, je predsednik deželne vlade za Slovenijo z okrožnico vse uradništvo pozval, naj pride dopoldne ob 10. uri k slovesni maši v ljubljanski stolnici.⁵⁹³

Nepolno leto po ustanovitvi kraljevine SHS je notranji minister ukazal, da je treba proslavljati tri praznike: 28. junij (Vidov dan, ki je bil srbski spomin na kosovsko bitko, op. P. Č.), 12. julij (rojstni dan kralja Petra I.) in 1. december (dan združitve oziroma ujedinjenja, kot so rekli).⁵⁹⁴

Rojstnega dne kralja niso dolgo proslavljali, saj je 16. avgusta 1921 v

⁵⁹² Osebni arhiv Danice Melihar–Lovrečič iz Ljubljane.

⁵⁹³ AS, 61, 1919, fascikel 10201–10700, št. 10575.

⁵⁹⁴ Enako kot opomba 215.

Beogradu umrl, nasledil ga je dotedanji prestolonaslednik Aleksander, ki je bil na zdravljenju v Parizu. Dan pred kraljevo smrtjo je notranji minister šifrirano brzojavil pokrajinskemu namestniku v Ljubljani, da se je zdravstveno stanje kralja zelo poslabšalo in ni izključena smrt. Prestolonaslednik je zbolel na slepem črevesu in verjetno ne bo mogel prispeti v Beograd. To bi utegnili izkoristiti protidržavni elementi, zato je treba takoj stopiti v stik z vojaškimi oblastmi in se z njimi dogovoriti o potrebnih ukrepih za zagotovitev miru in reda za vsako ceno in v vsakem primeru. Čez dva dni je pokrajinski namestnik ministru poslal šifrirano brzojavko in sporočil, da je vse urejeno.⁵⁹⁵

Zatem je izšel Zakon o proslavi 1. decembra,⁵⁹⁶ čez osem let pa enoten in celovit Zakon o praznikih.⁵⁹⁷ Slednji je določil dva državna praznika, in sicer 17. december, rojstni dan kralja Aleksandra, in 1. december, dan združitve. Poleg državnih so bili določeni še verski prazniki, ki so bili razdeljeni po treh veroizpovedih, pravoslavni, katoliški in muslimanski. Rimskokatoliški so bili božič (2 dni), novo leto, Sv. trije kralji, Sv. Jožef, vnebohod, velika noč (2 dni), telovo, Sv. Peter in Pavel, Sv. Ciril in Metod, veliki Šmaren, vsi sveti in brezmadežno spočetje blažene device Marije. Ob teh verskih praznikih ni bilo treba delati, priporočeno pa je bilo, da se običaje slovesni obred v cerkvi.

Iz poročila za leto 1934

Uprava policije v Ljubljani je 17. januarja 1935 banski upravi poslala podatke o svojem delovanju v letu 1934, hkrati pa tudi notranjemu ministrstvu. Poročilo je obsegalo pet tipkanih strani in iz njega bom povzel nekaj podatkov:

- izdali so 3608 npravstvenih spričeval,
- konec leta 1934 je bilo na območju te uprave 231 potniških in 103 tovorni avtomobili, 38 motornih in 11.096 drugih koles ter 148 fijakarskih in polfijakarskih vozov,
- policijsko so kaznovali 4118 ljudi, kazni je bilo za 100.182 dinarjev, od tega pa so v državno blagajno odvedli 40.150 dinarjev, mestni občini Ljubljana 52.557 dinarjev, občinam Moste, Zgornja Šiška in Vič ter banovinskemu cestnemu sklada 7475 dinarjev,
- izvedli so 351 ukrepov zoper 167 prostitutk,
- v popisu za celotno banovino je bilo 3216 komunistov,
- podali so 10.544 prijav za kazniva dejanja, od teh 1601 za tatvine, 2455 za kršitve cestnoprometnega reda in 266 prekoračitev policijske ure,
- v registru so vodili 733 društev.⁵⁹⁸

⁵⁹⁵ AS, 61, 97. škatla, št. pov. 230/IV.

⁵⁹⁶ Ur. list PUS, št. 52/22, z dne 23. maja 1922.

⁵⁹⁷ Ur. list DB, št. 100/29, z dne 9. oktobra 1929.

V letu, ko so izdelali gornje poročilo, jih je doletela nesreča. 19. avgusta 1935 je pogorel hlev, ki je stal poleg Cekinovega gradu v Tivoliju. Oškodovani so bili lastnik Peter Kosler, pivovarna Union, ki je imela tam spravljeno seno, in uprava policije. Tam sta bili v pritličju stanovanji za dva policijska stražnika z družinama, hkrati pa so bila v hlevu tudi policijska skladišča, v katerih so bivali konji in so v njih hranili konjsko opremo, voz za prevoz jetnikov, krmo, železne postelje itd. Rešili so le konje, opremo in »marico«. Uprava policije je utrpela za okoli 20.000 dinarjev škode, premoženje ni bilo zavarovano.

Vzroka požara niso mogli ugotoviti in so ostali pri dveh domnevah: ali je bil slab dimnik pri stanovanjih stražnikov ali pa so ga zanetili kosci, ki so tedaj v okolici kosili travo.⁵⁹⁹

Vodstvo uprave policije v Ljubljani

Na čelu policijskega ravnateljstva in pozneje uprave policije v Ljubljani je ves čas stal nekdo od mož, ki so spadali v vrh izkušenih policijskih uradnikov, največkrat z opravljenim doktoratom pravnih ved. Že iz tega se je videlo, kako pomembna je bila za oblast varnost v slovenskem glavnem mestu.

Najprej je bil ravnatelj dr. Alojzij Gustin, ki je bil po razpadu države na to dolžnost postavljen začasno, a se je ta začasnost zavlekla do leta 1931.

Za njim je bil upravnik policije Vekoslav Keršovan, ki je na tem položaju ostal do leta 1936, ko je bil premeščen na notranje ministrstvo in je prevzel vodenje oddelka za javno varnost. Pod spise, ki jih je pošiljal v banovine in so bili v cirilici, se je v tej pisavi podpisoval tudi sam.

V letih od 1936 do 1941 je bil upravnik policije v Ljubljani dr. Lovro Hacin.

Dne 20. februarja 1941 je bil na to mesto imenovan dr. Ivan Zobec, ki je bil dotlej načelnik okraja v Celju, toda ta zamenjava ni bila izpeljana, saj so se dogodki v Jugoslaviji odvijali zelo hitro: 27. marca je bil izveden državni udar, ki ga je izpeljala vojska, že 6. aprila pa je bila država napadena.

Vsi trije upravniki ljubljanske policije so službovali na sedežu urada, ki je bil na tedanji Bleiweisovi ulici 22, in tam so tudi stanovali. Zanje je bilo na razpolago družinsko stanovanje v prvem nadstropju omenjene stavbe.⁶⁰⁰

Ker je moja pozornost osredotočena zlasti na uniformirane može postave, bom navedel, kdo jim je poveljeval.

⁵⁹⁸ AS, 68, ban 13–1, fascikel 1924–1935, št. 2611/35.

⁵⁹⁹ AS, 68, ban 13–6, fascikel 1935, 10001–0, št. 23024.

⁶⁰⁰ Danica Lovrečič: Uprava policije in zbor policijske straže, Borec, 4–6, 1991, str. 428–440.

Vekoslav Kerševan, upravnik policije
v Ljubljani Arhiv P. Č.

Dragutin Gril, poveljnik državne policijske
straže v Ljubljani Arhiv P. Č.

Najprej je to vlogo opravljal Peter Geržinič, nato Alojz Slanovec, Janko Bedenk, Drago Gril in nazadnje spet Janko Bedenk. Zadnji je odšel v pokoj, večinoma proti svoji volji, ko pa so mu ponudili staro delovno mesto, je ponudbo sprejel in se aktiviral. Sprva je bil stotnik in so ga 28. novembra 1918 razporedili k orožniškemu stražmojstru v Kamnik, da bi mu pomagal zlasti pri vojaškem usposabljanju moštva.⁶⁰¹ K straži je prišel kot orožniški kapetan 1. razreda. V orožniškem glasilu je objavil daljši članek o šolanju policistov.⁶⁰²

Uprava policije je bila leta 1940 razdeljena na štiri odseke: političnega, vodja Alojzij Geržinič, kriminalnega, vodja Matija Močnik, socialnega, vodja Danica Melihar, in občega, ki ga je vodil Josip Fakin. Najbolj znamenit mož v političnem oddelku je bil nedvomno dr. Vladimir Kante, ki se je ob okupaciji pridružil osvobodilnemu gibanju in mu pomagal z dragocenimi podatki; o njem je Janez Vipotnik napisal knjigo Doktor, nato pa so posneli še film z enakim naslovom.

V vodstvu državne policijske straže so bili:

- Janko Bedenk, poveljnik,
- Leopold Rijavec in Franc Hudales, nadzornika, ter Anton Rusjan, nadzornik pripravnik,
- Fran Vreg, Franc Sevšek in Anton Šubic, vsi trije podnadzorniki.⁶⁰³

⁶⁰¹ Pavle Čelik: Slovenski orožniki 1918–1941, Borec. Ljubljana 2001, str. 38.

⁶⁰² Janko Bedenk: Način vzgoje v šoli za varnostne–izvršilne organe, Žandarmerijski vestnik, 12, 1939, str. 714–720, in 2, 1940, str. 73–80.

⁶⁰³ Enako kot opomba 448, str. 419.

Pogreba umrlega stražnika se je udeležil tudi Janko Bedenk, poveljnik državne policijske straže v Ljubljani (drugi z leve spredaj v uniformi).
 Arhiv Leopolda Rijavca.

Nezadovoljni Ljubljančani

Ministrstvo za gradbe (gradbeništvo, op. P. Č.) je spomladi 1933 sklenilo, da je treba ob pomembnejših cestah posaditi drevesa. To ni bilo nič novega, saj je bila v že v 19. stoletju praksa, da so ob javnih poteh sadili drevesa, ki so predvsem označevala območje oranja oziroma čiščenja snega.

Drevesa so tako posadili tudi ob državni cesti št. 2 na Rudniku pri Ljubljani, a so jih 5. maja 1933 ponoči neznanци 57 polomili, naslednjo noč pa še 12. Ob državni cesti št. 50 v Blagovici so 8. aprila 1933 ukradli 7 takih mladih dreves.⁶⁰⁴

Dne 14. julija 1933 je začela veljati naredba upravnika policije v Ljubljani,⁶⁰⁵ ki je prepovedala, da bi kolesarili in vozili ročne vozičke po desni strani oziroma hodniku Tyrševe ceste od Sv. Krištofa proti Ježici. Stražniki in orožniki (s postaje na Ježici) so začeli izrekati globe vsem, ki te prepovedi niso spoštovali.

To je povzročilo nezadovoljstvo med prebivalci tamkajšnjih naselij, ki so vsak dan prihajali v Ljubljano. Županstvo občine Ježica je prejelo obširno tipkano pritožbo prebivalcev, v kateri so zahtevali, da se jim spet dovoli uporabljati hodnik za vožnjo s kolesi in za mlekarske vozičke, s

⁶⁰⁴ AS, 68, ban 13–1, fascikel 1924–1935, št. 11837.

⁶⁰⁵ Naredba upravnika policije v Ljubljani o prometnih prepovedih, omejitvah in ureditvah na področju uprave policije v Ljubljani, Sl. list KBUDB, št. 48/33, z dne 14. junija 1933.

katerimi so kmetice vozile mleko v mesto, da so ga prodale. Pritožitelji so zapisali tudi to pikro na račun stražnikov in orožnikov: »Varnostni organi so v prvi vrsti za to poklicani, da skrbijo za varnost in življenje državljanov, nikakor pa ne za to, da bi silili mlekarice in kolesarje v smrt, ker bi se mogli v takem slučaju imenovati nevarnostni organi«. Županstvo je pritožbo 24. avgusta 1933 poslalo na bansko upravo in pripomnilo, naj jo ugodno rešijo.

Skoraj hkrati je narodni poslanec iz Vižmarij ustno predlagal upravi policije v Ljubljani, naj za kolesa in ročne vozičke spet dovoli uporabljati hodnik ob Tyrševi cesti. Poveljnik straže je napisal svoje stališče do te pobude in je dokazoval, da je hkratna uporaba hodnika za pešce, kolesarje in vozičke nevarna, saj je prihajalo do nesreč, zato naj bo hodnik namenjen zgolj pešcem, zlasti otrokom.⁶⁰⁶

O tem vprašanju so pisali tudi tedanji časniki. Dnevnik Slovenski narod je objavil članek o prometu na ljubljanskih pločnikih in se zavzel za ustreznejšo rešitev kolesarskega prometa v naši prestolnici, po čemer zaostaja za drugimi mesti v tujini.⁶⁰⁷

Prevladalo je stališče prizadetih prebivalcev in uprava policije je konec septembra 1933 spremenila naredbo, s katero je bilo znova dovoljeno uporabljati desni hodnik Tyrševe ceste od Sv. Krištofa (današnja Linhartova cesta, op. P. Č.) proti Ježici, gledano iz smeri Ljubljane. Voziti so smeli le v gosjem redu, nikakor pa ne vzporedno.⁶⁰⁸

Ker je del te ceste spadal tudi na območje okraja Ljubljana okolica, je sredi decembra istega leta izdal podobno odločbo še okrajni načelnik.⁶⁰⁹

Raziskovanje požarov

Zakon o notranji upravi je določal, da je upravnik policije referent velikega župana za policijske zadeve. Ta vloga je prvemu človeku policijskega ravnateljstva oziroma uprave policije pripadala ves čas, zato lahko rečemo, da je bil ta urad v naši prestolnici dolžan s svojimi ljudmi strokovno pomagati razreševati najtežavnejše varnostne dogodke v Sloveniji.

Nekako po izbruhu svetovne gospodarske krize so bili v Sloveniji pogosti požari: še več, ni bilo redko, da je v istem kraju ali na istem ožjem območju bilo več takih dogodkov. V Arhivu republike Slovenije je za medvojno obdobje ohranjenih 15 fasciklov gradiva o požarih v Sloveniji.

⁶⁰⁶ AS, 68, ban 13–1, fascikel 1924–1935, št. 20730/33.

⁶⁰⁷ Promet na ljubljanskih trotoarjih, Slovenski narod, 26. avgusta 1933, str. 3.

⁶⁰⁸ Naredba upravnika policije v Ljubljani, s katero se izpreminja naredba o prometnih prepovedih, omejitvah in ureditvah na področju uprave policije v Ljubljani, Sl. list KBUDB, št. 78/33, z dne 27. septembra 1933.

⁶⁰⁹ Naredba, Sl. list KBUDB, št. 102/33, z dne 20. decembra 1933.

O tem je pisalo tudi tedanje časopisje. Tako je list Jugoslovan oktobra 1930 objavil članek o številnih požarih na Bledu in okolici,⁶¹⁰ kar je bil bržčas razlog za to, da je uprava policije v Ljubljani določila dva policijska agenta, ki sta odšla v to letovišče in pomagala izsledovati storilce. Ko sta na začetku junija naslednjega leta sestavila končno poročilo o svojem delu na Bledu, sta navedla podatek, da je bilo tam v obdobju od 1925 do 1931 celo 38 požarov.⁶¹¹

Zavarovalni zavodi so imeli nemalo težav, ko so prizadetim morali izplačevati zavarovalnino. Pripravili so skupno gradivo in ga poslali uredništvom listov, da bi ga objavili. Dnevnik Jutro ga je objavil 7. oktobra 1931, naslednjega dne pa še list Slovenec.⁶¹²

Poleti 1936 je prišlo do več požarov v občini Devica Marija v Polju pri Ljubljani, kar je bil povod, da je okrajno načelstvo za Ljubljano okolico 11. novembra 1936 pisalo orožniški postaji v Vevčah, da morajo moške nadaljevati preiskavo, na pomoč pa naj pokličejo tudi upravo policije v Ljubljani, zato jo je treba obveščati o vsakem nadaljnjem požaru, enako tudi okrajno načelstvo.⁶¹³

10. aprila 1937 je banska uprava izdelala in razposlala več sto izvodov dopisa, ki ga je naslovila na okrajna načelstva, upravo policije v Ljubljani, predstojništvu mestne policije v Celju in Mariboru ter policijski komisarjat na Jesenicah. Ker je vsebina zanimiva, jo bom dobesedno navedel:

»V banovinskem proračunu za leto 1937/38 je odobren znesek 20.000 dinarjev, iz katerega se bodo izplačevale nagrade onim osebam, ki bodo neposredno pripomogle, da se izsledijo zločinci in povzročile, da jih oblastva primejo. To velja posebno za izsleditev požigalcev.

Kredit je bil odobren, da se pripomore k izboljšanju javne varnosti. Mnogo kaznivih dejanj ostane nepojasnjenih in se storilci ne odkrijejo. Nagrade naj dajo pobudo, da bo tudi prebivalstvo sodelovalo pri odkrivanju zločincev, ki so obče škodljivi za človeško družbo. Nagrade pa morajo biti deležni tudi organi javne varnosti, ki pokažejo izredne uspehe. V danem slučaju naj naslovna oblastva stavijo semkaj svoje predloge glede podelitve nagrade.

O tem se obveščate radi znanja. Sreski načelniki v krajih, kjer se dogajajo česti požigi, naj to na krajevno običajen način objavijo prebivalstvu in ga pozovejo na sodelovanje.

Priložene izvode naj sreska načelstva dostavijo vsem žandarmerijskim stanicam in vodom svojega območja.«⁶¹⁴

⁶¹⁰ O zagonetnem blejskem požigalcu in zločincu, Jugoslovan, 9. oktobra 1930, str. 6.

⁶¹¹ AS, 68, ban 13-6, fascikel 1926-1934.

⁶¹² Zavarovalnice, požari in požigi, Jutro, 7. oktobra 1931, str. 5; Slovenec, 8. oktobra 1931, str. 7.

⁶¹³ AS, 68, ban 13-6, fascikel 1936, 16001-0, št. 28917.

⁶¹⁴ AS, 68, ban 13-6, fascikel 1939, 21001-0, št. 23884 in ban 13-1, fascikel 1936-1941, št. 11468/37.

Moška kaznilnica v Mariboru je bila odprta leta 1889. Od tedaj do konca leta 1937 je tuprestajalo kazen 23.141 obsojencev. V njej je bilo prostora za 542 kaznjencev. Uprava tega zavoda je na začetku avgusta 1937 odklonila, da bi tam opravili protipožarni pregled in mestno poglavarstvo v Mariboru je o tem obvestilo bansko upravo. Od tam so v štajersko prestolnico odpisali, da štajerski deželni zakon o požarnem redu z dne 23. junija 1886 še vedno velja, čeprav je za vso državo sprejet zakon o organizaciji gasilstva; če bi kaznilnica še naprej nasprotovala požarnemu ogledu, naj ji mestno poglavarstvo izda formalno odločbo, skladno z 89. členom zakona o mestnih občinah.⁶¹⁵

Uprava policije v Ljubljani je 26. novembra 1937 izdelala poročilo o izsledkih glede požarov na Dravskem polju, kjer je bilo tistega leta 84 teh dogodkov, 27 takih, da je veljala domneva o požigu. Jožef Koren je priznal 25 požigov in 22. novembra 1937 je bil obsojen na 15 let in mesec dni težke ječe (robije).⁶¹⁶

Ministrstvo za notranje zadeve je 11. decembra 1937 vse banske uprave zaprosilo, naj mu pošljejo sezname namernih požarov, zaradi katerih so bili osumljenci pred sodiščem oproščeni krivde. Upravna in policijska oblastva prve stopnje so nato zbrala te podatke, ki so se nanašali na leto 1937, in sredi januarja 1938 so jih iz Ljubljane posredovali v Beograd. Uprava policije v Ljubljani je v svojem poročilu navedla, da je tisto leto obravnavala 18 takih primerov in potarnala, da sodišča prevečkrat ustavijo kazenski postopek zoper osumljence. Iz banske uprave so kmalu odgovorili, da je tako gledanje na sodišča napačno, a je treba take primere voditi še naprej in zbirati dodatna obvestila.⁶¹⁷

Dne 12. decembra 1937 zgodaj zjutraj je izbruhnil požar v jetnišnici starega okrožnega sodišča v Celju. Policijski stražnik je opazil ogenj in alarmiral osebje, gasilci pa so požar pogasili. Predstojništvo mestne policije v Celju je čez štiri dni o tem poročalo državnemu pravdnictvu, saj je bil sum, da je do požara prišlo zaradi neočiščenega dimnika. Tožilstvo je sredi februarja naslednjega leta ustavilo postopek zoper odgovorno osebo jetnišnice.⁶¹⁸

Franc Kučej, policijski stražnik, je 4. maja 1938 med službo opazil, da se kadi s podstrešja Koloseuma (Kolizeja, op. P. Č.) na Gosposvetski cesti 13 v Ljubljani. Po telefonu je obvestil gasilce in ti so pogasili ogenj. Vzrok požara je bila malomarnost enega od stanovalcev, ki je odvrigel še goreč pepel v bližnji zaboj za smeti.⁶¹⁹

7. novembra 1938 zvečer je požar upepelil kozolec v Zavodni, last lazaristov iz Celja. Škode je bilo za okoli 21.000 dinarjev, poslopje je bilo

⁶¹⁵ AS, 68, ban 13–6, fascikel 1937, 15001–0, št. 23767.

⁶¹⁶ AS, 68, ban 13–6, fascikel 1938, 18001–0, št. 22955 in 27323.

⁶¹⁷ AS, 68, ban 13–6, fascikel 1938, 1–9000, št. 473.

⁶¹⁸ AS, 68, ban 13–6, fascikel 1938, 1–9000, št. 5219.

⁶¹⁹ AS, 68, ban 13–6, fascikel 1938, 9001–18000, št. 15929.

zavarovano. Naslednjega dne so stražniki predstojništva mestne policije v Celju aretirali Ivana Zupanca, starega 17 let, doma iz Šentjurja pri Celju, ki je bival v Zavodni št. 38. Pri hišni preiskavi so našli grozljivo pismo, ki ga je poslal lazaristom, in od njih zahteval 3000 dinarjev, sicer bo pogorel kozolec, samostan pa bo z dinamitom razstrelil. Dejanje je priznal, pred tem je bil že kaznovan za izsiljevanje.⁶²⁰

Notranje ministrstvo je 12. julija 1939 naročilo banskim upravam, naj zberejo podatke o požarih v letu 1938. Ko so upravna in policijska oblastva prve stopnje v Sloveniji zbrala in posredovala zahtevano statistično gradivo, so iz banovega urada 24. oktobra 1939 v Beograd poslali naročeno poročilo. Tisto leto je bilo pri nas 731 požarov, ki so jih razdelili na tri skupine: 100 je bilo namerno povzročenih, 490 nenamernih in 141 takih, da okoliščine niso bile znane. V istem gradivu sem našel tudi podatek, da je bilo v času od 1. januarja 1936 do 13. februarja 1937 v Dravski banovini 845 požarov, od teh 217 namernih, 467 nenamernih in 161 neznanih.⁶²¹

Zlasti ljubljanske policijske agente so uporabljali širom po Sloveniji tudi za druge namene. Okrajno načelstvo v Ljutomeru je poleti 1939 zaprosilo bansko upravo, naj začasno odredi dva agenta, ki bi opravljala službo v Slatini Radenci. Slednja se je obrnila na upravo policije v Ljubljani in predstojništvo mestne policije v Mariboru, ki sta odgovorili, da nimata na razpolago dovolj agentov. Ljubljanska policijska uprava se je sklicevala tudi na to, da njeni agenti poleti službujejo na Bledu in Brdu, kjer letujejo člani kraljevskega dvora. Nato so iz banske uprave 2. julija 1939 v Ljutomer sporočili, naj zadevo uredijo sami z razpoložljivimi (orožniškimi) silami.⁶²²

Aleksander Škerlak iz Gornjih Petrovcev je 31. januarja 1940 pisal banski upravi, kako naj bi omejili število požarov. V čitljivem rokopisu je najprej navedel veliko škodo, ki jo povzročajo ti dogodki pri nas, nato pa podal predlog uredbe, ki je imela štiri točke oziroma člene. Določali so, da bi bilo treba po vaseh zgraditi mlake, v naseljih pa vodnjake, v katerih bi hranili vodo za gašenje. Ob izbruhu požara bi bili vsi prebivalci dolžni prihiteti na kraj in pomagati gasiti, s seboj bi morali prinesiti manjšo posodo za vodo in orodje, na primer krampe, sekire itd. Vsaka kmetija bi morala imeti tako orodje stalno pripravljeno. Narisal je, kako naj bi bila videti mlaka za vodo, ki bi bila ograjena, posodo za vodo in kavelj.

Iz Ljubljane so pismo poslali nazaj v Prekmurje in gasilska župa okraja Murska Sobota je na začetku marca istega leta odpisala okrajnemu načelstvu v tem mestu, da je navedeni državljan le povzel pobude, ki so jih dali po občinah, z njegovo pobudo se strinjajo.⁶²³

⁶²⁰ AS, 68, ban 13–6, fascikel 1938, 18001–0, št. 33491.

⁶²¹ AS, 68, ban 13–6, fascikel 1939, 21001–0, št. 23884.

⁶²² AS, 68, ban 13–1, fascikel 1936–1941, št. 23156/39.

⁶²³ AS, 68, ban 13–6, fascikel 1940, št. 5257/40.

Kovčke dol, kovčke gor

Ko so bila z novo organiziranostjo državnih krajevnih policijskih oblastev v Celju in Mariboru vzpostavljena predstojništva mestne policije, na Ptujju pa je to prevzela mestna občina, je nastala potreba, da se spet preuredi področje pristojnosti teh treh mest. Če so prej dali kovčke gor, so jih zdaj dol, kot pravimo po domače.

Veliki župan mariborske oblasti je odredil, da se s 1. avgustom 1928 mestni občini Ptuj vrnejo zadeve politične uprave prve stopnje,⁶²⁴ ki jih je izgubila sredi leta 1920. Spomladi 1930 pa je ta občina nekaj pristojnosti spet morala predati tamkajšnjemu okrajnemu načelstvu.⁶²⁵

Isti veliki župan je konec septembra 1928 odločil, da je mestna občina Maribor s 1. novembrom istega leta znova prevzela nekatere zadeve politične uprave prve stopnje, ki so ji bile odvzete poleti 1920.⁶²⁶

Ban je sredi februarja 1930 odredil, da je mestna občina Celje spet dobila pristojnosti s prenesenega področja, ki so ji bile odvzete poleti 1920.⁶²⁷ Notranji minister je sredi januarja 1932 odločil, da se je krajevna pristojnost predstojništva mestne policije v Celju razširila na vasi Breg, Gaberje, Lava, Lisce in Zavodna,⁶²⁸ kraljevi namestniki pa so poleti 1935 odredili, da se je k mestni občini Celje pripojila občina Celje okolica.⁶²⁹

Kraljevi namestniki so konec poletja 1935 določili, da se je k mestni občini Ljubljana priključilo celotno območje krajevnih občin Moste, Zgornja Šiška in Vič ter deli občin Ježica, Polje in Dobrunje.⁶³⁰

Iz tega prikaza je razvidno, da se je spreminjala ne le stvarna pristojnost treh štajerskih mest, temveč tudi krajevna pristojnost policijskih

⁶²⁴ Uredba velikega župana mariborske oblasti, s katero se vračajo mestni občini ptujski oni posli politične uprave 1. stopnje, ki so ji bili odvzeti z naredbo DVS z dne 7. julija 1920, ter prideljeni okrajnemu glavarstvu v Ptujju, Ur. list LMO, št. 73/28, z dne 4. avgusta 1928.

⁶²⁵ Odredba, s katero se odkazujejo sreskemu načelniku v Ptujju izvestni posli iz področja mestnega mestnega načelstva ptujskega, Ur. list KBUDB, št. 53/30, z dne 23. aprila 1930.

⁶²⁶ Naredba velikega župana mariborske oblasti, s katero se vračajo mestni občini mariborski oni posli politične uprave 1. stopnje, ki so ji bili odvzeti z naredbo celokupne DVS z dne 1. aprila 1920, Ur. list LMO, št. 96/28, z dne 11. oktobra 1928.

⁶²⁷ Odredba, s katero se mestni občini celjski vračajo odvzeti posli izročnega področja, Ur. list KBUDB, št. 34/30, z dne 26. februarja 1930.

⁶²⁸ Razširitev krajevne pristojnosti predstojništva mestne policije v Celju, Sl. list KBUDB, št. 7/32, z dne 27. januarja 1932.

⁶²⁹ Ukaz o pripojitvi občine Celje okolica mestni občini Celje, Sl. list KBUDB, št. 69/35, z dne 28. avgusta 1935.

⁶³⁰ Ukaz o priključitvi ozemelj sosednjih občin mestni občini Ljubljana, Sl. list KBUDB, št. 37/35, z dne 25. septembra 1935. Tako je mesto štelo 84.401 prebivalcev, razprostiralo se je na 6.573 hektarjih površine. Vojko Grünfeld: Posvetovalni referendum za ustanovitev četrtnih skupnosti v Mestni občini Ljubljana, Ljubljana, glasilo MOL, 3, 2000, priloga, str. V.

uradov v Celju in Ljubljani. S povečevanjem območja celjske mestne občine se je povečal okoliš delovanja tamkajšnjih stražnikov, medtem ko je to v Ljubljani veljalo le za dele krajevnih občin Ježica, Polje in Dobrunje, orožniki pa so izgubili del svojega okoliša.

Predlogi za denarno razbremenitev Celja

Mestna občina Celje je morala ves čas prispevati del sredstev za poslovanje tamkajšnjega predstojništva mestne policije. Tega bremena se je želela razbremeniti ali ga celo povsem odložiti. Njeno breme naj bi v celoti ali vsaj bolj ali manj prevzela država.

Mestno poglavarstvo v Celju je zato 5. julija 1939 (spet) zaprosilo notranje ministrstvo, naj ga razbremeni prispevka za delovanje omenjenega predstojništva. Država naj bi dodatno prispevala vsaj 280.000 dinarjev. Spis so poslali v Beograd prek banske uprave.⁶³¹

Predstojništvo mestne policije v Celju je 15. marca 1940 banski upravi predlagalo, da bi izvršilno osebje tega urada v celoti poddržavili in povečali njegovo število na 60 stražnikov in šest agentov. Upravni oddelek banske uprave se je strinjal s tem, da bi država v celoti prevzela stroške za stražnike in agente, ker bi tako dosegli tudi večjo disciplino in nadzor s strani državnih oblastev; za povečanje števila moštva pa ni bilo stvarnih možnosti.⁶³²

Iz teh predlogov ni bilo nič in vse je ostalo po starem: bremena celjske občine za poslovanje tamkajšnjega policijskega predstojništva niso odpravili.

V tistih letih je bil poveljnik policijskih stražnikov v Celju Vinko Pribovič, za njim pa do razpada države Stane Potokar, poznejši dramski igralec. Delovali so na območju dveh stražnic.⁶³³

Predstojništvo mestne policije v Kranju

Februarja 1939 je prišlo do sprememb uredbe o predstojništvih mestne policije, ki so dovoljevale ustanovitev takih uradov tudi v krajih, ki niso imeli statusa mesta.⁶³⁴ Tako je bil tak urad vzpostavljen tudi v Kranju. Predstojništvo mestne policije v tej gorenjski občini je začelo poslovati 20. februarja 1939. Okoliš je meril okoli 24 kvadratnih kilometrov, na njem pa je živel približno 12.000 prebivalcev. Naloge je opravljalo deset stražnikov. Za poslovanje tega urada sta prispevali denar občini Kranj in

⁶³¹ AS, 68, ban 13–1, fascikel 1936–1941, št. 23307/39.

⁶³² AS, 68, ban 13–4, fascikel 1940, št. 10698.

⁶³³ Enako kot opomba 447.

⁶³⁴ Enako kot opomba 540.

Stražišče. Že kmalu po vzpostavitvi tega predstojništva sta omenjeni občini moledovali, da bi stroške tega urada v celoti prevzela država.⁶³⁵

To predstojništvo je 20. januarja 1940 izdalo naredbo o čiščenju hodnikov in pešpoti v občinah Kranj in Stražišče. Čez štiri dni je banska uprava dala soglasje k temu aktu in jih hkrati opozorila na jezikovno plat predpisa, ki ni bila najboljša. Po vseh javnih cestah in pešpoteh na območju obeh občin je bilo prepovedano smučanje in sankanje. Sneg je bilo treba očistiti s pločnikov in pešpoti do 7. ure, za kršilce je bila zagrožena denarna kazen od 10 do 500 dinarjev ali zapor od 1 do 10 dni, če storilec globe ni plačal.⁶³⁶

Poročilo tega urada za leto 1940 je obsegalo 25 strani in iz njega bom navedel nekaj zanimivejših odstavkov.

Zidar Franc Vreček iz Srednjih Bitenj je 8. januarja 1940 v gostilni Prešernova klet v Kranju kričal. »Minister Korošec je svinja, živio socializem in sovjetska Rusija«. Predstojništvo ga je čez devet dni kaznovalo z globo 500 dinarjev in ga ovadilo sodišču.

Ponoči s 13. na 14. marec 1940 so v stanovanju na Stari cesti v Kranju prijeli roparja Antona Haceta. Pri tem je dva stražnika obstrelil.

V noči s 4. na 5. maj 1940 so stražniki opravili hišne preiskave pri devetih članih in somišljenikih »narodno-socialističnega pokreta«, pri katerih so našli izkaznice Nemške delavske fronte (Deutsche Arbeitsfront).

Nočni čuvaj v tovarni Božič v Kranju je 24. oktobra 1940 streljal na neznanca, ko je plezal čez tovarniško ograjo; pokojnik je bil kranjski trgovec.

Dne 22. decembra 1940 so v gostilni Fabian v Stražišču odkrili ponarejene kovance za 10 dinarjev. Čez dva dni so prijeli kleparja iz Šutne, pri katerem so našli priprave za ponarejanje denarja. Izdelal je 25 kosov teh kovancev. Sodišču so ovadili še sedem drugih sodelavcev.

V predstojništvu je bilo 12 uniformiranih stražnikov, in sicer nadstražnik, deset stražnikov in pripravnik. Tisto leto je bilo disciplinsko kaznovanih šest mož, od teh štirje denarno in dva z opominom. Trije stražniki so bili med službo težko poškodovani. Ker je bila le ena stražnica, in to v Kranju, so v poročilu predlagali, da bi ustanovili še dve novi, in sicer v Stražišču in na Primskovem, na vsaki bi bili štirje možje.⁶³⁷

S 1. januarjem 1941 je urad dobil pravico, da je pobiral upravne takse za policijsko nadzorovalno službo.

⁶³⁵ Enako kot opomba 536, str. 55–57.

Ta urad bi moral začeti poslovati že 15. aprila 1938, kot je 4. aprila 1938 na prvi strani sporočal časnik Slovenski narod (V Kranju so dobili državno policijo).

⁶³⁶ AS, 68, ban 13–1, fascikel 1936–1941, št. 3162/40.

⁶³⁷ AS, 68, ban 13–4, fascikel 1941, št. 39310.

Anton Uršič, predstojnik mestne policije v Kranju in Leopold Rijavec, nadzornik ljubljanske straže. Arhiv Leopolda Rijavca.

Predstojništvo mestne policije v Mariboru

Mestno poglavarstvo v Mariboru je 5. novembra 1929 zaprosilo ministrski svet, da bi mestno občino oprostilo prevzeta predstojništva mestne policije, ker za to nima denarja. Iz Beograda so že 18. novembra istega leta pisali banski upravi v Ljubljani, da te prošnje ni mogoče uresničiti, saj bi to bilo v nasprotju z uredbo o predstojništvih mestne policije, možno pa je občini dati državno pomoč za vzdrževanje državne policije v Mariboru; banska uprava naj da ustrezen predlog v proračun za leto 1930/31.⁶³⁸

To se je postopoma uredilo in poznavalci so to štajersko mesto že leta 1931 uvrstili med tista mesta zunaj sedežev banovin, ki imajo državno policijo. Bržčas je bilo to zaradi velikega prometa in gibanja tujcev v tem pomembnem obmejnem mestu in zaradi posebnih razmer v njem, je ocenjeval poznavalec.⁶³⁹

Pri vseh državnih krajevnih policijskih oblastvih je bil prijavni urad, kjer so prebivalci naznanjali svoje bivališče, spremembe tega in podob-

⁶³⁸ AS, 68, ban 13-4, fascikel 1924-1939, ovoj 1930.

⁶³⁹ Drag. M. Lazić: Policijska straža na področju ranije Bosne i Hercegovine posle zakona o unutrašnjoj upravi, Policija, 17-18, 1931, str. 805-807.

no. Za to je bilo treba plačati določeno takso. Pobrane takse so deloma namenili za vzdrževanje tega urada, preostanek pa je pripadal državi, če je ta plačevala policijo, sicer pa občini, če je slednja nosila breme stroškov za policijo. V Mariboru je ta preostanek pripadel državni blagajni in vsako leto do 1. maja je moral predstojnik predstojništva mestne policije podati banu podroben obračun dohodkov in izdatkov prijavnega urada za preteklo leto.⁶⁴⁰

Področje prijavljanja in odjavljanja bivališča so prvo desetletje po razpadu avstro-ogrske države urejali v Ljubljani oziroma za časa oblasti tudi v Mariboru, z letom 1930 pa je to področje uredil notranji minister s svojo uredbo.⁶⁴¹

Iz knjige, ki je leta 1935 prikazala štajerska mesta in občine, je razvidno, da je bil tega leta poveljnik mariborske policijske straže Fran Finžgar, ki je vodil moštvo v petih stražnicah. Tam je navedeno tudi, da je bilo v mariborski kaznilnici 59 paznikov, podnarednik, narednik, devet desetarjev in poveljnik.⁶⁴²

Policijski komisariat na Jesenicah

Sredi leta 1936 je na Jesenicah začel delovati policijski komisariat, prenehala pa dotedanji komisariat železniške in obmejne policije.⁶⁴³

Njegov okoliš je obsegal občino Jesenice in del občine Koroška Bela (brez naselij Sv. Križ, Plavški Rovt, Hrušica, Javorniški Rovt in Potoki).

Delovno področje je obsegalo zadeve iz uredbe za službo komisarjev železniške in parniške policije ter nekaj zadev, ki so bile določene za predstojništva mestne policije. Bil je nekakšna dvoživka, saj se je prepletalo staro z novim, komisariat s predstojništvom.

Banska uprava je 23. januarja 1940 pisno zahtevala od navedenega komisariata, da v treh dneh poroča o nedeljskem delu v nekaterih tamkajšnjih obratih, čeprav za tako delo ni bilo posebne potrebe in je v nasprotju z določbami zakona o zaščiti delavcev. Poročilo so poslali šele 1. marca istega leta in je opisalo nedeljsko delo v nekaterih obratih Kranjske industrijske družbe na Jesenicah. Šlo je zlasti za njen kamnolom, ki je zaradi nujnih vojaških naročil včasih obratoval tudi v nedeljo. Kamenje so potrebovali pri taljenju železne rude v visoki peči. Policijska stražnica je zato prijavila vodjo kamnoloma in šest delavcev, hkrati pa še tri delavce,

⁶⁴⁰ Pravidnik o dohodkih prijavnih uradov za službo prijavljanja prebivalstva pri državnih policijskih oblastvih, Sl. list KBUDB, št. 46/31, z dne 8. avgusta 1931.

⁶⁴¹ Uredba o prijavljanju prebivalstva, Ur. list KBUDB, št. 32/30, z dne 19. februarja 1930.

⁶⁴² Enako kot opomba 447.

⁶⁴³ Uredba o ustanovitvi policijskega komisariata na Jesenicah, Sl. list KBUDB, št. 95/36, z dne 25. novembra 1936.

ki so v nedeljo delali na žagi, last zasebnika. Ob koncu dopisa je bilo pojasnilo, da so zamudili rok za poročanje zato, ker je bil referent na orožnih vajah.

Na zahtevo banske uprave je moral komisariat spet poročati 21. marca 1940, in sicer o nedeljskem delu pri zasebnem obrtniku, ki je izdeloval žične mreže, da so jih uporabili za urejanje struge reke Save, prizadete zaradi poplav.⁶⁴⁴

Kopališki komisariat na Bledu

Sredi oktobra 1935 je začela veljati Uredba o ustanovitvi kopališkega komisariata na Bledu.⁶⁴⁵ Njegov okoliš je obsegal območje krajevne občine Bled, delovno področje pa ugotavljanje kršitev predpisov o prijavljanju prebivalstva, policijski uri, državnih in samoupravnih cestah itd. Posloval naj bi le med kopališko sezono. Pobudo za ustanovitev je dal obči oddelek kraljevske banske uprave Dravske banovine.

Posloval je le eno leto in ko so razčlenili njegovo smotrnost in potrebnost, so ugotovili, da ni posebne koristi od tega urada. Tega niso narekovali niti dvorni razlogi, saj so poleti sem prihajali le člani kraljeve družine, ki niso bili deležni takega varovanja kakor pokojni kralj. Sredi aprila 1937 je notranji minister zato izdal Uredbo o ukinitvi kopališkega komisariata na Bledu,⁶⁴⁶ njegove naloge je spet prevzelo okrajno načelstvo v Radovljici.

Malo pred odpravo tega urada je država dobila enoten seznam turističnih krajev. Ta je v Dravski banovini obsegal 32 turističnih krajev v ožjem pomenu besede, 29 krajev klimatskega (planinskega) značaja in devet krajev kopališkega značaja.⁶⁴⁷ Kaj bi bilo, če bi po zgledu Bleda še preostali kopališki kraji v Sloveniji in državi želeli imeti svoje kopališke ali druge policijske komisariate?

Mestna straža na Ptuj

Ptuj je bil med štirimi slovenskimi statutarnimi mesti edini, ki je ostal brez državnega krajevnega policijskega oblastva. Možje postave so postali občinski uslužbenci in nekajkrat sem od še živečih državnih policijskih stražnikov slišal, da so občinsko stražo radi posmehljivo imenovali pandurji; ta izraz je pomenil nekdanje madžarske županijske stražnike, ki so

⁶⁴⁴ AS, 68, ban 13–1, fascikel 1924–1935, št. 29250 in fascikel 1936–1941, št. 1608/37 in 3524/40.

⁶⁴⁵ Sl. list KBUDB, št. 86/35, z dne 26. oktobra 1935.

⁶⁴⁶ Sl. list KBUDB, št. 48/37, z dne 16. junija 1937.

⁶⁴⁷ Seznamek turističnih krajev, Sl. list KBUDB, št. 8/37, z dne 27. januarja 1937.

jih leta 1881 nadomestili državni orožniki.⁶⁴⁸ Ta razdelek bi zaradi tega bolj spadal v poglavje o občinskih stražnikih, ker pa je polovico obdobja na Ptuju delovala državna policija, sem se odločil drugače.

Do leta 1930 je mestna občina Ptuj plačevala za svojo policijo 10.000 dinarjev letnih prispevkov. Odtlej se je ta vsota povišala na 115.000 dinarjev. Ptuj in podobna mesta po državi so se hotela razbremeniti teh proračunskih postavk in vsaj del prenesti na državo. Zveza mest Jugoslavije je dobila take predloge in pripombe in je 6. novembra 1930 predlagala spremembo 50., 56. in 194. člena zakona o notranji upravi, ki so zadevali prispevke mest za vzdrževanje policije.⁶⁴⁹

Alojz Gačnik, orožniški kaplar na orožniški postaji Zavrč, je marca 1930 zaprosil za premestitev k mestnim stražnikom na Ptuju. To je storil na podlagi razpisa. Prošnjo so mu ugodno rešili in 10. junija istega leta je nastopil kot pogodbeni stražnik. V odločbi je pisalo, da bo dobil 1200 dinarjev mesečnih prejemkov. Prvo uniformo mu je kupila mestna občina in je ostala občinska last, za druge pa so mu odtegovali po 200 dinarjev.

Ptujski stražniki so na začetku aprila 1932 zaprosili mestni svet, da bi postali stalni uslužbenci in bi jim uniformo kupovali iz občinskih sredstev. Med šesterico podpisnikov je bil tudi Alojz Gačnik. Mestno načelstvo je njihovo prošnjo še isti mesec zavrnilo.⁶⁵⁰

Kmalu po novem letu 1935 je ista šesterica znova zaprosila za stalno namestitev in izboljšanje prejemkov. Sklicevali so se na štiri stražnike v občini Novo mesto, ki so poleg 1200 dinarjev prejemkov dobili še brezplačno uniformo, stanovanje, kurjavo in razsvetljavo, po treh letih službe pa so postali stalni stražniki.

11. novembra 1935 so nekatere ptujske može postave prepisali med stalno zaposlene uslužbence, njihovi prejemki so ostali enaki, začeli pa so jih izplačevati vnaprej.

Na začetku februarja 1940 je Alojz Gačnik prosil mestni svet, da ga skladno s statutom prepiše v višji plačilni razred. Sredi junija istega leta so ga z odločbo postavili za zvančičnika 2. skupine brez periodične povišice, s plačo 440 dinarjev in osebno draginjsko doklado 560 dinarjev, doklado za službena leta v višini 200 dinarjev in 190 dinarjev doklade za otroka; vsi njegovi mesečni prejemki so bili torej 1490 dinarjev. Ostala sta mu brezplačno stanovanje in razsvetljava.

Konec junija 1940 je zaprosil za »pomaknitev v 1. periodični povišek v isti plačni skupini«, s čimer bi mu pripadala mesečna plača 520 dinarjev. Prošnjo so zavrnilo. Na to se je sredi oktobra 1940 pisno pritožil banski upravi in tam so zadnjega dne marca 1941 potrdili odločitev ptujskega

⁶⁴⁸ Antaša Leskovec: Ogrski upravni sistem od srede 18. stoletja do 1918, Arhivi, 1–2, 1979, str. 17–21.

⁶⁴⁹ ZAP, 27. škatla, spis 1930–M–1738.

⁶⁵⁰ AS, 68, ban 13–4, fascikel 1941.

mestnega poglavarstva, izdano na temelju Statuta za mestne uslužbenke ptujske, ki je imel 91. členov.⁶⁵¹

Stražnik Marko Peklar je 22. avgusta 1933 prijavil Ignaca Potrča, mi-zarskega mojstra s Ptuja, češ da grdo ravna s svojimi vajenci. Čez devet dni se je mojster pisno pritožil banski upravi in zahteval, da se kaznujeta Mladen Čabrijan (tudi Čabrian, op. P. Č.), nadzornik mestne policijske straže, in stražnik Marko Peklar. Oba naj bi se do njega grdo vedla in se postavila na stran enega od njegovih vajencev, »katerega je on res klofnil«. Pritožbo so iz Ljubljane poslali mestnemu načelniku na Ptuju in ta je 18. oktobra 1933 poročal, da ni bilo razlogov za disciplinsko kaznovanje navedene dvojice.⁶⁵²

Na začetku aprila 1938 so opravili revizijo na mestnem poglavarstvu na Ptuju. Pri tem so ugotovili, da Mladen Čabrijan, nadzornik straže, mestni blagajni ni odvajal denarja od plačanih glob. Zadržal si je okoli 2000 dinarjev, zagrešil pa naj bi še druge disciplinske prestopke. Predsednik mestnega poglavarstva ga je 9. aprila 1938 začasno odstranil iz službe in dva dni pozneje je dotedanji poveljnik stražnikov sam odstopil.⁶⁵³

Mestni kapetanat na Ptuju je sredi aprila 1940 pisno zaprosil bansko upravo, da bi mu pošiljala vse razpise policijskega značaja, saj opravlja službo javne varnosti v tem mestu. Iz Ljubljane so predsedniku ptujske občine odpisali šele na začetku januarja 1941 in ga opomnili, da je treba opustiti nedopustno uporabo naslova mestni kapetanat, saj gre za službo v okviru mestnega poglavarstva pod nadzorom okrajnega načelnika.⁶⁵⁴

Slednja pripomba iz Ljubljane je bila povezana z novostmi, ki jih je leta 1934 prinesel Zakon o mestnih občinah.⁶⁵⁵ Določil je, da so v Sloveniji le štiri mesta, ki so ta status imela že prej. Če v mestu ni bilo državnega krajevnega policijskega oblastva, je te naloge opravljal mesto. Mesto je smelo izdajati krajevne uredbe in pravilnike, za kršitelje pa je smelo določiti do 500 dinarjev denarne kazni oziroma do deset dni zopora.

Mestni svet je s statutom določil sistemizacijo mestnih uslužbenecv, njihovo zahtevano kvalifikacijo in prejemke. Predsednik mestne občine je odločal o disciplinskem postopku zoper mestne uslužbenke in izrekal kazni za nerednosti, na njegovo odločitev je bila dopustna pritožba mestnemu disciplinskemu sodišču; slednje je odločalo o disciplinskih prestopkih, na njegovo odločbo pa je bila mogoča pritožba banskemu disciplinskemu sodišču. Za škodo, ki bi jo s svojim nezakonitim ravnanjem zakrivil mestni uslužbenec, sta odgovarjala storilec in mesto, odgovornost je prenehala po enem letu od nastanka škode. Osebné pokojnine

⁶⁵¹ Enako kot opomba 650.

⁶⁵² AS, 68, ban 13–1, fascikel 1924–1935, št. 20981/33.

⁶⁵³ AS, 68, ban 13–4, fascikel 1924–1939, ovoj 1938.

⁶⁵⁴ AS, 68, ban 13–1, fascikel 1936–1941, št. 14506/40.

⁶⁵⁵ Sl. list KBUDB, št. 67/34, z dne 22. avgusta 1934.

uslužbencev so šle iz mestnih sredstev, za rodbinske pa je to določal statut, ki je lahko upošteval dvoje rešitev: ali mestni proračun ali pokojninski sklad. Ban je bil pristojen nadzorovati poslovanje mestne samouprave.

Nekaj podatkov o osebju

Kraljevska banska uprava Dravske banovine je leta 1938 izdala publikacijo o stanju državnih uslužbencev, ki so spadali pod notranje ministrstvo in so delali v tej banovini, torej v Sloveniji. Stanje je bilo prikazano na dan 1. januarja 1938. Publikacija je bila skromno opremljena, obsegala je 83 strani navadne velikosti.

Bržkone so se pri njej poskušali zgledovati po takih pregledih, ki so jih izdajali v času avstro-ogrske države. Izhajali so v nemščini, nekateri pa tudi v slovenščini. Med slednjimi se mi zdi najbolj omembe vredna tista iz leta 1907, ki je podrobno prikazala deželo Kranjsko, vštévši varnostne sile.⁶⁵⁶

Brošura je najprej zajela politično upravo na sedežu banovine in po okrajih, zatem pa policijska oblastva ter državno policijsko stražo. Policijska oblastva so bila uprava policije v Ljubljani, predstojništvu mestne policije v Mariboru in Celju, policijski komisariat na Jesenicah ter komisariata železniške in obmejne policije v Mariboru in na Rakeku. Vsi zaposleni v upravi policije v Ljubljani in pri predstojništvu mestne policije v Mariboru so spadali med državne uslužbence notranjega ministrstva, enako tudi celotno osebje vseh treh policijskih komisariatov. Izjema je bilo predstojništvo mestne policije v Celju, kjer je država plačevala le predstojnika in podnadzornika policijskih agentov 1. razreda.

Upravnik policije v Ljubljani je bil tedaj dr. Lovro Hacin, rojen 23. avgusta 1886, v državni službi od 7. januarja 1915. Predstojnik PMP v Mariboru je bil dr. Alojzij Trstenjak, roj. 14. junija 1887, v državni službi od 28. februarja 1920. Na čelu PMP v Celju je bil Štefan Törnár, rojen 25. oktobra 1900, v državni službi od 24. septembra 1928. Policijski komisariat na Jesenicah je vodil komisar Milan Wohinz, rojen 11. junija 1903, v državni službi od 10. decembra 1928. Komisariatu železniške in obmejne policije v Mariboru je načeloval komisar Stefan Krajnovič, roj. 6. oktobra 1892, v državni službi od 21. novembra 1919, tistemu na Rakeku pa Milorad Lazarevič, politično upravni pripravnik, roj. 24. decembra 1913, v državni službi od 24. aprila 1935.

Državna policijska straža je štela 367 mož, od tega 127 pripravnikov, 208 stražnikov in 32 nadstražnikov. Razporejeni so bili po treh policij-

⁶⁵⁶Hribarjev najnovejši Splošni naslovnik uradov, društev, tvrdk in zasebnikov deželnega stolnega mesta Ljubljane ter vojvodine Kranjske, uredil, tiskal in založil Dragotin Hribar, v Ljubljani, letnik 1907.

Širše vodstvo uprave policije v Ljubljani med izletom v Stično jeseni 1939. V prvi vrsti od leve proti desni sedijo dr. Josip Luzar, policijski zdravnik, Anton Uršič, Danica Melhiar, dr. Lovro Hacin, upravnik policije, Karol Pestevšek, dr. Vladimir Kante in stražnik.

Arhiv Leopolda Rijavca

skih oblastvih, in sicer: uprava policije v Ljubljani 247, predstojništvo mestne policije v Mariboru 110 in policijski komisariat na Jesenicah 10. Mariborsko predstojništvo je 20 stražnikov odredilo tamkajšnjemu obmejnemu komisariatu.

Poveljnik stražnikov v Ljubljani je bil Janko Bedenk, rojen. 10. julija 1886, v državni službi od 13. januarja 1928 in znova od 14. maja 1936. Pomagalo mu je pet nadzornih uradnikov. Straži v Mariboru je poveljeval Franc Finžgar, roj. 3. decembra 1883, v državni službi od 6. februarja 1908. Službo je začel v varnostni straži in tam je ob koncu prve svetovne vojne dosegel položaj rajonskega inšpektorja 1. razreda. Isti poklic je nadaljeval tudi po razpadu avstro-ogrske države. V Mariboru sta mu pomagala dva nadzorna uradnika straže.⁶⁵⁷

⁶⁵⁷ Stalež državnih uslužbencev resora ministrstva za notranje posle v Dravski banovini (po stanju dne 1. januarja 1938), KBU DB, Ljubljana 1938.

UTRINKI IZ LJUBLJANE

V slovenski prestolnici je bilo najbolj pestro tudi na varnostnem in ne samo na drugih področjih, od kulture do gospodarstva. Včasih je bila deležna nekaj blišča, ki ga je užival Beograd. Poglejmo nekaj utrinkov te vrste.

Za varnost evharističnega kongresa

Spomladi 1935 so se v Ljubljani in zatem po vsej Sloveniji začele priprave na drugi evharistični kongres Jugoslavije. Varnostne sile so dobile pomembno nalogo, povezano z zagotavljanjem varnega prevoza, bivanja in zborovanja udeležencev v slovenski prestolnici. Največ bremen te vrste je padlo na ramena ljubljanske policije, pa tudi orožniki niso ostali brez dela.

Direkcija Jugoslovanskih državnih železnic v Ljubljani se je 21. junija 1935 pisno obrnila na bana dr. Marka Natlačena in mu sporočila, približno koliko potnikov bo z vlaki pripotovalo na to versko srečanje katolikov iz vse države. Navedene so bile posamezne železniške postaje in koliko potnikov bo na vsaki od njih stopilo na vlak. Tako so na primer za Stično našteali 1160 potnikov, za Logatec 950, za Črnomelj 400 itd. Zaprosili so, da bi 29. junija orožniki poskrbeli za red in varnost, pri tem pa jim bodo pomagali šefi železniških postaj. Ban je to zaprosilo poslal vsem okrajnim načelnikom, politični izpostavi kranjskega okraja v Škofji Loki, upravi policije v Ljubljani in predstojništvoma mestne policije v Celju in Mariboru z naročilom, naj prošnji železniške uprave ugodijo.

Tistim, ki so se na shod pripeljali s kolesi, so namenili shranjevalnico koles v topniški vojašnici na Dunajski cesti. Za hrambo kolesa je bilo treba plačati 1,5 dinarja.

Ponudili so tri vrste hrane, ki so jih označili z velikimi črkami A, B in C. Kdor se je odločil za tako prehrano, jo je plačal vnaprej in jo je nato dvignil na za to določenem kraju. Drugi so se prehranjevali v gostilnah po redni ceni.

28. junija 1935 je bil sprevod po stari Ljubljani, ki je trajal od 21. do 22. ure. Udeleženci so nosili prižgane sveče, stanovalci, ki niso bili v sprevođu, pa so jih prižgali na oknih in pred vrati stanovanj. Podobna procesija je bila naslednjega večera in je šla s Kongresnega trga na stadion, sodelovali pa so samo fantje in možje.

Glavne slovesnosti so potekale v soboto in nedeljo, 29. in 30. junija 1935, in sicer na novem Plečnikovem stadionu za Bežigradom. Prvega

slavnostnega zborovanja na stadionu, ki je bilo 29. junija ob 15. uri, se je udeležilo okoli 50.000 ljudi, naslednjega dne ob 10. uri pa okoli 100.000 vernikov. V nedeljo popoldne je bilo sklepno zborovanje, prav tako na stadionu, kamor so udeleženci prišli v sprevedu, ki se je začel na Kongresnem trgu.

Na slovesnostih so bili navzoči številni cerkveni dostojanstveniki iz tujine, papež Pij XI. je na kongres poslal svojega zastopnika, poljskega kardinala Avgusta Hlonda.⁶⁵⁸

Lahko si mislimo, da je bila tiste dni na nogah vsa ljubljanska policija, zlasti policijski stražniki. Pri vzdrževanju reda so jim pomagali reditelji, za katere je poskrbel organizator kongresa, se pravi vodstvo ljubljanske škofije. Bilo jih je okoli 1200 in so vzorno skrbeli za red, je več kot pol stoletja pozneje ocenila preučevalka dogajanj pri nas med obema svetovnjima vojnama.⁶⁵⁹ Avtorji knjige o slovenski kroniki v 20. stoletju pa so zapisali, da sta katoliška cerkev in politični katolicizem s tem kongresom pokazala, kakšne politične mobilizacije množic sta sposobna.⁶⁶⁰

»Leteča kontrola«

Finančni zakon za leto 1937/38⁶⁶¹ je določil, da se denar od plačanih kazni za prometne kršitve zbira v posebnem skladu pri vsaki od banskih uprav ter pri upravi mesta Beograd. Iz tega sklada so lahko kupovali sredstva, potrebna za vzdrževanje, ureditev in izboljšanje varnosti cestnega prometa. Denar je bilo mogoče uporabljati z odobritvijo notranjega ministra.

Ta finančni zakon je bil pri nas objavljen sredi aprila 1937 in pristojni na banski upravi v Ljubljani so začeli razmišljati, kako kar najkoristneje uporabiti denar, ki se je začel zbirati v posebnem skladu. Ban je kmalu izdal pravilnik o tem skladu⁶⁶², nato pa so se odločili, da bodo pri upravi policije v Ljubljani uvedli cestno kontrolno službo, kar se je zgodilo 17. oktobra 1937.

Šlo je za patroljo, praviloma v avtomobilu ali na motornem trikolesu, ki je štela dva ali tri uniformirane može, od katerih je bil eden nadzorni uradnik straže. Od nadzornikov sta to vlogo večinoma opravljala Leopold Rijavec in Franc Hudales. Voznik je bil nekdo od stražnikov. Ugotovljene kršitve je patrolja sporočala referentu za cestnoprometne pre-

⁶⁵⁸ AS, 68, ban 14–2, fascikel 1932–1935, št. 17708.

⁶⁵⁹ Anka Vidovič–Miklavčič: Mladina med nacionalizmom in katolicizmom, Krt, Ljubljana 1994, str. 72.

⁶⁶⁰ Slovenska kronika XX. stoletja, 1900–1941, Nova revija, Ljubljana 1995, str. 440.

⁶⁶¹ Sl. list KBUDB, št. 31/37, z dne 17. aprila 1937, 42. člen.

⁶⁶² Pravilnik o fondu za nabavo sredstev, potrebnih za vzdrževanje, ureditev in izboljšanje prometa na javnih cestah, Sl. list KBUDB, št. 50/37, z dne 23. junija 1937.

Patrulja »leteče kontrole« pri državni policijski straži v Ljubljani leta 1937; na levi je Leopold Rijavec. Arhiv Leopolda Rijavca

krške na upravi policije v Ljubljani, ki je bil pooblaščen za tako policijsko kaznovanje; to je bil Franc Ramovš. Patrulja je delovala po vsej banovini na najpomembnejših cestah.

Naslednje leto so tak nadzor vzpostavili tudi pri predstojništvu mestne policije v Mariboru, ki je nadzorovalo cestni promet severno od črte Črna na Koroškem-Rogaška Slatina.⁶⁶³

Patruljo so ljudje kmalu poimenovali »leteča kontrola« in ta izraz so včasih uporabljali tudi v službenem izrazoslovju znotraj policije.⁶⁶⁴

Ta datum, 17. oktober 1937, bi smeli šteti za začetek slovenske motorizirane prometne policije, saj je s tem nastalo sicer skromno število stražnikov, ki so se ukvarjali zgolj z nadzorom prometa na cestah; dotlej so se njihovi kolegi stražniki ali orožniki ukvarjali le z nadzorom prometa v križiščih mest.

23. maja 1938 je uprava policije v Ljubljani banski upravi predlagala, da bi za stražnike, ki opravljajo cestno nadzorno službo, dali izdelati letne uniforme. Potrebovali bi jih šest, tri za nadzornike in tri za voznike. Ena uniforma s čepico vred bi stala približno 260 dinarjev. Na banski upravi so predlog že 1. junija 1938 potrdili.

28. julija 1938 je ljubljanska uprava policije spet zaprosila bansko upravo, da bi dovolila kemično čiščenje teh oblek, saj navadno pranje z milom ni zaleglo, ker so bili na obleki mastni madeži. Tako čiščenje bi stalo po 40 dinarjev za obleko. Banska uprava je tudi to odobrila, in sicer iz sredstev sklada za ta nadzor.⁶⁶⁵

Dne 4. aprila 1939 je uprava policije v Ljubljani bansko upravo zaprosila, da bi odobrila nabavo dveh usnjenih plaščev in para škornjev za moštvo pri cestnem nadzoru. Stražniki bodo spomladi prešli iz avtomo-

⁶⁶³ Enako kot opomba 535.

⁶⁶⁴ AS, 77, 13. in 14. fascikel, X. redno zasedanje banskega sveta, poročilo upravnega oddelka, str. 10.

⁶⁶⁵ AS, 68, ban 13–4, fascikel 1924–1939.

bila na motorno kolo, zato bodo potrebovali plašče, škornje pa so prejšnje leto nadzorniku Francu Hudalesu ukradli, ko so vlomili v njegovo stanovanje. Tri plašče so morali odstopiti cestni kontroli pri predstojništvu mestne policije v Mariboru. Banska uprava je odobrila tudi nakup te opreme.⁶⁶⁶

Nesreče raznih vrst

Banska uprava je 12. aprila 1934 izdala razglas,⁶⁶⁷ da so prejšnje leto na vojaškem vadbišču pri Devici Mariji v Polju odprli javno zrakoplovno pristanišče. Lastniki zemljišč morajo upoštevati prepovedi in omejitve, določene v Zakonu o zrakoplovstvu,⁶⁶⁸ je opozarjal razglas. To področje je kmalu zatem podrobneje določila še uredba.⁶⁶⁹

Na tem letališču, ki je bilo uradno odprto 20. avgusta 1933,⁶⁷⁰ se je zgodilo več nesreč in pri obravnavi teh dogodkov je sodelovala tudi uprava policije v Ljubljani, ki je tako dobila del novih nalog.

Na ljubljanskem letališču je bila razmeščena tudi trenajzna eskadrilja jugoslovanskega vojaškega letalstva. 20. septembra 1935 je vojaško letalo z dvema rezervnima podporočnikoma letelo proti Litiji. Izgubljati je začelo hitrost in se zaradi tega zaletelo v hrib pri vasi Debeče. Posadka je bila poškodovana, letalo pa uničeno, je poročala orožniška postaja v Litiji.⁶⁷¹

15. julija 1936 zjutraj je s tega letališča vzletelo potniško letalo, namenjeno na Sušak. V njem je bilo pet potnikov in dva člana posadke. Pri vasi Hrušica je strmoglavilo, zgorelo, vsi potniki so umrli. Med njimi sta bila dva nemška državljana. Kraj so zavarovali orožniki s postaje Vevče in Spodnja Hrušica, stražniki iz Ljubljane in vojaki.⁶⁷²

Kmalu zatem, 29. avgusta 1936 popoldan, se je s svojim enosedežnim letalom ponesrečil dr. Stanko Rape, ko je pristajal na letališču. Letalo je bilo poškodovano, on pa jo je srečno odnesel.⁶⁷³

25. marca 1937 popoldne je z višine 100 metrov strmoglavilo zasebno letalo, last industrialca Rudolfa Zalokarja iz Ljubljane. To je bilo enosedežno in enokrilno letalo, ki ga je pilotiral narednik pilot Marjan Kokot. Ob nesreči se je letalo povsem razbilo, pilot je bil lažje poškodovan, škode je bilo za okoli 20.000 dinarjev.⁶⁷⁴

⁶⁶⁶ Enako kot opomba 663.

⁶⁶⁷ Razglas, Sl. list KBUDB, št. 31/34, z dne 18. aprila 1934.

⁶⁶⁸ Sl. list KBUDB, št. 29/28, z dne 24. marca 1928.

⁶⁶⁹ Naredba o varnostnih odredbah in redu na zrakoplovnih javnih pristaniščih, Sl. list KBUDB, št. 3/36, z dne 8. januarja 1936.

⁶⁷⁰ Krištof Zelen: Smrt za 180 dinarjev, Nedelo, 2. aprila 2000, str. 5.

⁶⁷¹ AS, 68, ban 13-5, fascikel 1935, 6501-0, št. 25341/1.

⁶⁷² AS, 68, ban 13-5, fascikel 1936, št. 20158/36.

⁶⁷³ AS, 68, ban 13-5, fascikel 1936, št. 23825/1.

Dogajale so se tudi nesreče na ljubljanskih cestah in ulicah. 29. septembra 1935 je bila motociklistična dirka železničarskega športnega kluba Hermes. Potekala je od Karlovške ceste na grajsko planoto, dovolila jo je banska uprava. Zmagal je Stanko Seunig, ki pa se je 20 metrov pred ciljem zaletel v drog električne razsvetljave. Nezavestnega so odpeljali v bolnišnico, a je že med prevozom umrl.⁶⁷⁵

8. novembra 1935 zjutraj je mestni delavec Anton Janežič iz Ljubljane čistil Masarykovo cesto, pri tem pa ga je zadel tramvaj, ki ga je vozil Avgust Klopčič iz Ljubljane. Sredi dopoldneva je prišel domov in tožil, da ga boli roka. Popoldne so ga z reševalnim vozilom odpeljali v bolnišnico, a je čez tri dni umrl.⁶⁷⁶

23. decembra 1935 dopoldne se je zgodila nesreča, v kateri sta bila udeležena tramvaj in osebni avtomobil. V križišče Erjavčeve ceste in Gradišča je iz Rožne doline pripeljal Milan Vidmar, akademik, z Gradišča proti Gregorčičevi ulici pa je ravno tedaj vozil tramvaj. Pri trčenju je na avtomobilu nastalo za približno 2000 dinarjev škode, na tramvaju, ki je bil last Maloželezniške družbe, pa je bila škoda neznatna. Nesreča se je zgodila zaradi zamrznjene ceste, tuje krivde zanjo ni bilo, je ugotovil stražnik Alojzij Rovanešek, ki je obravnaval ta dogodek. Zapisal je, da voznik avtomobila ni opravil vozniškega izpita.⁶⁷⁷

27. septembra 1936 ob 11.50 sta se pred kavarno Evropo zaletela tramvaja. Prvi je vozil po Tyrševi cesti proti glavnemu kolodvoru, drugi pa z Gosposvetske ceste proti glavni pošti. V nezgodi so bili poškodovani trije potniki. Uprava policije je kraj fotografirala in v arhivu so ohranjene tri lepe fotografije razmeroma redke tramvajске nesreče.⁶⁷⁸ V tramvaju sta se vozila visoka državna uradnika kraljevske banske uprave Dravske banovine, dr. Josip Hubad in dr. Rudolf Marn, kar je bil bržkone razlog, da si je policijska straža dogodek tako natančno ogledala in dokumentirala.

27. decembra 1937 popoldan je Franc Šepic, hlapec pri kmetu iz Štepanje vasi, z dvovprežnim vozom v diru prehiteval drug voz, pri tem pa do smrti povozil pešca. Povzročitelja so prijeli in izročili v zapore okrožnega sodišča v Ljubljani.⁶⁷⁹

⁶⁷⁴ AS, 68, ban 13–5, fascikel 1937, 1–16000, št. 10170/1.

⁶⁷⁵ AS, 68, ban 13–5, fascikel 1935, 6501–0, št. 25972/1. Društvo je bilo ustanovljeno leta 1919.

Športni klub ŽAK–največji in najboljši, Ljubljana, glasilo mestne občine Ljubljana, 1–2, 2000, str. 51.

⁶⁷⁶ AS, 68, ban 13–5, fascikel 1935, 6501–0, št. 33707/35.

⁶⁷⁷ AS, 68, ban 13–5, fascikel 1936, št. II./21911.

⁶⁷⁸ AS, 68, ban 13–5, fascikel 1936, št. 26390/36.

⁶⁷⁹ AS, 68, ban 13–5, fascikel 1937, 16001–0, št. 33898.

Nezgodna se ni ognila stražnikom

Stražniki so hodili na kraj nesreč raznih vrst zato, da bi tam opravljali uradne naloge, včasih pa so tudi sami postali žrtev nezgod.

17. februarja 1937 ob 16.15 je pred nunsko cerkvijo na Kongresnem trgu v Ljubljani nastopil službo Andrej Samar, policijski stražnik 2. razreda, okoliš št. 5 pa je zapustil dotedanji stražnik Franc Pohleven in se vrnil v stražnico. Padal je dež in stražnik, ki je nastopil službo v tem okolišju, je imel na glavi kapuco dežnega plašča. Tedaj je iz smeri glavne pošte pripeljal tramvaj in ga z zvonjenjem opozarjal, naj se umakne s proge, a zaman: stražnika je zadel v desno ramo in ta je padel po tleh. Dobil je lažje poškodbe. Oba stražnika, tisti iz prejšnje izmene in ta iz tedanje službe, sta potrdila, da voznik tramvaja ni bil kriv, temveč stražnik, ki mu je kapuca plašča zastirala pogled in zmanjševala sluh.⁶⁸⁰

28. decembra 1937 zvečer je dvorni vlak vozil iz Ljubljane v Beograd. Uprava policije je zavarovala svoj okoliš. Za varovanje glavnega kolodvora je bil določen tudi Alojzij Krese, pripravnik za stražnika. Zaradi nepazljivosti ga je na izteku proge z glavnega kolodvora v smeri proti Mostam zadel mednarodni potniški vlak in ga smrtno ranil.⁶⁸¹

Septembra 1938 so v Ljubljani potekale demonstracije privržencev Jugoslovanske nacionalne stranke. Proti njim je uspešno nastopil motorizirani oddelek stražnikov uprave policije, ki ga je tedaj vodil Anton Vončina, stražnik 2. razreda. On je kmalu zatem, 21. septembra 1938, na policijskem motornem kolesu doživel nesrečo, in sicer v križišču Knafljeve in Gledališke ulice. Mladi, ki so bili priča dogodka, so vsi enotno pričali proti njemu, čeprav je bila po oceni stražnikov za nesrečo kriva voznica osebnega avtomobila. Sodišče ga je obsodilo na plačilo 500 dinarjev kazni, pogojno za dve leti, za popravilo avtomobila pa je moral lastnici, domnevni povzročiteljici nezgode, in odvetniku plačati 4634,50 dinarjev. Tega ni zmožel, saj je šlo za veliko vsoto, zato se je 9. marca 1940 obrnil na sklad za pomoč in stroške so mu v celoti povrnili.⁶⁸²

Srečanje kriminalistov

Od 25. do 28. maja 1936 je v Beogradu potekal 12. kongres mednarodne organizacije kriminalistične policije. Sodelovalo je 70 delegatov iz 30 držav. Velik poudarek je bil na vzpostavitvi mednarodnega urada za dokumentacijo in zatiranje prostitucije, ponarejanja dokumentov, goljufij in trgovine z mamili. Na ta dogodek so se v Beogradu dobro pripravili, saj je

⁶⁸⁰ AS, 68, ban 13–5, fascikel 1937, 1–16000, št. II./2 7269.

⁶⁸¹ AS, 68, ban 13–5, fascikel 1937, 16001–0, št. 33926/37.

⁶⁸² AS, 68, ban 13–4, fascikel 1940, št. 11957.

bil priznanje Jugoslaviji, eni od ustanoviteljic te organizacije, ki je pozneje dobila priljubljeno ime Interpol. Pred srečanjem je revija Policija celotno štirikratno številko posvetila temu kongresu.⁶⁸³

V notranjem ministrstvu je priprave vodil odbor in od tam so banskim upravam že 3. maja 1936 poslali opis priprav na to srečanje. Pri pripravah so sodelovale tudi tiste banovine, v katerih so bili predvideni obiski tujih delegatov. Kraljevska banska uprava Dravske banovine je oblikovala svoj odbor, ki so ga sestavljali zastopniki banske uprave, občin Ljubljana in Bled, ljubljanskega avtokluba, velesejma, Putnika in drugih ustanov ter organizacij. 13. maja je odbor pisno poročal o pripravah na kongres, ki so potekale v Sloveniji, kar bo stalo približno 20.000 dinarjev; zaprosil je, da bi polovico te vsote krili iz državnih sredstev. Ministrski svet je 30. aprila za stroške srečanja potrdil 150.000 dinarjev izrednega kredita in notranje ministrstvo je od te vsote Ljubljani namenilo 10.000 dinarjev.

Ker s tem niso bili pokriti vsi predvideni stroški, temveč polovica, se je banska uprava sredi maja obrnila na ustanove in organizacije, če bi bili pripravljeni nositi del stroškov. Tako so ljubljanski avtoklub prosili, da bi dali brezplačno na uporabo avtomobile za prevoz gostov po Ljubljani, a so odklonili. Podobno občina Bled ni bila pripravljena kriti stroškov čajanke v hotelu Park, prevzela pa je kritje 600 dinarjev stroškov za čolnarje. Mestna občina Ljubljana je prevzela stroške prenočišč in turističnih vodnikov, Trgovski dom pa je brezplačno odstopil sejno dvorano.

Ko so po končanem obisku gostov izdelali končno finančno poročilo, se je pokazalo, da je Slovenija poleg 10.000 dinarjev iz beograjske blagajne ter brezplačnih storitev nekaterih organizacij ter ustanov porabila še 7821,25 dinarjev iz banovinskih sredstev.

Notranje ministrstvo je 18. maja v Ljubljano poslalo seznam delegatov in gostov kongresa. Napisan je bil v cirilici in fonetično, zato je banska uprava zaprosila, naj ji pošljejo seznam v francoščini. Prošnji so ustregli in s seznama, ki je ohranjen v obširnem gradivu o tem kongresu,⁶⁸⁴ se vidi, da v jugoslovanski delegaciji na kongresu ni bilo nobenega Slovenca.

Ministrstvo za notranje zadeve je 10. junija 1936 pisno zaprosilo bansko upravo v Ljubljani, naj ji pošlje po tri izrezke vsakega članka v slovenskih časnikih, ki so pisali o 12. kongresu kriminalistov. To so potrebovali sami in za generalni sekretariat Mednarodne komisije kriminalistične policije, kot se je organizacija uradno imenovala.

Po končanem zasedanju so se delegati 29. maja z vlakom odpeljali prek Sarajeva v Dubrovnik, po ogledu mesta so nadaljevali pot z ladjo v Split, po postanku pa z vlakom v Zagreb in naprej v Ljubljano.

⁶⁸³ Policija, 9–12, 1935, str. 449–664.

⁶⁸⁴ AS, 68, ban 13–1, fascikel 1936–1941, št. 14598/36.

V Ljubljano je vlak prispel 3. junija 1936 in na kolodvoru jih je pričakala častna enota (vod) državne policijske straže in vojaška godba iz Zagreba. Enoti je poveljeval Leopold Rijavec. Goste so pozdravili predstavniki Dravske banovine, nato pa so jih prepeljali v hotele. Naslednjega dne zjutraj je bila v dvorani Trgovinske zbornice sklepna seja kongresa, ki jo je vodil ban dr. Marko Natlačen, nato pa je za goste priredil sprejem v hotelu Union. Popoldne so se z avtomobili odpeljali na Bled, kjer je bila v hotelu Park poslovilna zakuska.

Potek kongresa in potovanje delegatov po državi je obširno opisala tudi revija Kriminalna biblioteka, medtem ko mu je slovenski tisk posvetil manj prostora.⁶⁸⁵

Visoki italijanski obisk

Kraljevina Jugoslavija je ob koncu 30. let stalno izboljševala svoje odnose z Italijo. To je seglo tudi na varnostno področje.

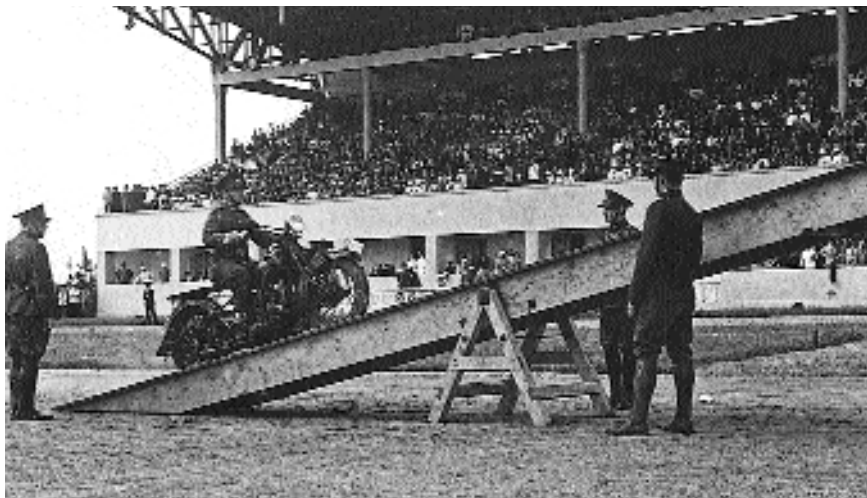
Od 27. junija do 3. julija 1939 je bila pri naši policiji na uradnem obisku visoka italijanska delegacija. Vodil jo je dr. Arturo Bocchini, generalni direktor policije, senator in državni svetnik. Delegacija je štela deset funkcionarjev.

29. junija so v čast te delegacije pripravili prikaz varnostnih veščin. To je bilo na Banjici v Beogradu, kjer je bil poseben prostor prav za vojaške mimohode v čast kralju. Zbralo se je okoli 10.000 gledalcev, saj je šlo za prvi javni nastop varnostnih sil, kar so javno objavili. Nastopili so stražniki in orožniki. Stražniki so prikazali telovadbo, boksanje, sabljanje, samoobrambo, borbo s puško, spretnostno vožnjo na kolesih in motornih kolesih in konjenico. Zatem je bil mimohod orožnikov in stražnikov, na katerem so prikazali tudi vod orožnikov s smučmi. Delegaciji so pokazali obe šoli, orožniško v Sremski Kamenici in policijsko v Zemunu.⁶⁸⁶

2. julija 1939 so gosti pripotovali v Ljubljano in nato na Bled. Ban dr. Marko Natlačen jim je v hotelu Toplice priredil slavnostni banket.

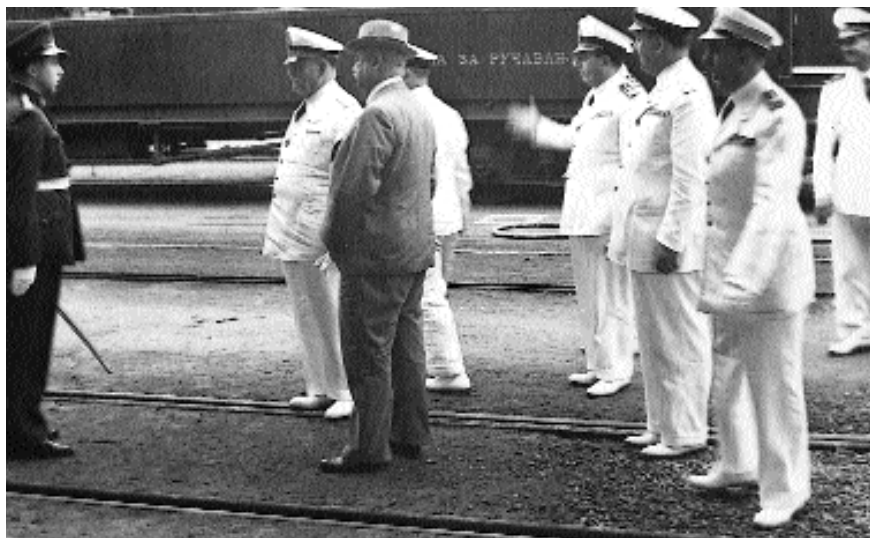
⁶⁸⁵ Vladeta Miličević: Medunarodni policijski kongres u Beogradu, Kriminalna biblioteka, 14 in 15, 1936. Rendez-vous mednarodnih policistov, Jutro, 4. junija 1936, str. 3. Časnik je poudaril, da je bil predsednik mednarodnega kriminalističnega kongresa policije Skubl, ki je bil med prvo svetovno vojno šef policije v Ljubljani. Predstavniki kriminalne policije iz 22 držav so včeraj v Ljubljani zaključili svoj letošnji kongres, Jutro, 5. junija 1936, str. 2.

⁶⁸⁶ Prva javna policijska svečanost, Kriminalna biblioteka, 15, 1939, str. 353–357. Ta revija je temu obisku in organiziranosti italijanske policije namenila precej prostora tudi v 13. številki.

Prvi javni prikaz policijskih veščin na Banjici v Beogradu 29. junija 1939.

Arhiv P. Č.

Sprejem italijanske policijske delegacije na ljubljanskem kolodvoru 2. julija 1939 je opravil upravnik Vekoslav Kerševan (v civilu), poročal pa je Leopold Rijavec (prvi z leve proti desni).

Arhiv Leopolda Rijavca

STRAŽNIKOV NI BILO NIKOLI DOVOLJ

Število stražnikov, ki jih je v celoti ali deloma plačevala država, ni zadovoljevalo niti njih samih, ker so imeli premalo prostega časa, niti oblastnikov, ki so želeli imeti red in mir, a so jih omejevale gmotne stiske države ali lokalnih skupnosti.

Vse več stražnikov

Večina predstojnikov policijskih oblastev pri nas je ocenjevala, da imajo premalo osebja v uniformi, zato so, če je nanesla priložnost, predlagali povečanje števila stražnikov.

Kaže, da je bilo to aktualno po vsej državi oziroma v krajih, kjer je bila državna policija. Leta 1935 je izšel nepodpisan članek, ki je med drugim predstavil zamisel o gostoti stražnikov. Kaj je to pomenilo? Predlagal je, da bi v večjih mestih na tisoč prebivalcev prišli štirje stražniki, v manjših pa vsaj trije. Gostota bi tako znašala 250 oziroma 333 meščanov na enega stražnika. Na vsakih sto stražnikov naj bi postavili pet nadzornikov, torej po enega na 20 mož. Ocenil je, da je zakon o državnih policijskih izvršilnih uslužbencih že zastarel. Ministrstvo za notranje zadeve je leta 1933 oblikovalo komisijo, ki je pripravila predlog novega zakona, a je iz finančnih razlogov romal v koš. Vztrajati bi kazalo vsaj pri spremembah in dopolnitvah veljavnega zakona o policiji.⁶⁸⁷

Ista revija je kmalu zatem sporočila, da je ministrski svet odobril povečanje števila državnih policijskih stražnikov za 287 mož. Na Dravsko banovino je prišlo 30 novih mož postave in en nadzornik.⁶⁸⁸

Leta 1936 se je število tega moštva spet povečalo za 272 mož, med drugim tudi v Ljubljani. »Potreba po tem povečanju je nastala zaradi okrepjene komunistične akcije in porasta kriminalitete«, je med drugim dejal notranji minister, ko je v narodni skupščini obrazložil predlog proračuna tega resorja za leto 1937/38.⁶⁸⁹

V Sloveniji je bilo v posameznih letih zaposlenih toliko državnih policijskih stražnikov: 1934–292, 1936–315, 1938–376 in 1940–405. Upošteval sem stanje na začetku leta, podatke pa sem zbral iz poročil upravnega oddelka banske uprave, pripravljene za seje banskega sveta.

⁶⁸⁷ Izvesne nužne korekture u propisima koji regulišu status i odnose državne policijske straže, Kriminalna biblioteka, 15, 1935, str. 417–420.

⁶⁸⁸ Povišenje brojnog stanja nadzornih činovnika i službenika državne policijske straže, Kriminalna biblioteka, 20, 1935, str. 551.

⁶⁸⁹ Ekspoze o resoru ministarstva unutrašnjih poslova, Policija, 5–6, 1937, str. 225–228.

Na odseku javne varnosti pri upravnem oddelku banske uprave je bil praviloma en uradnik zadolžen, da je spremljal problematiko teh stražnikov.

V vsej kraljevini je bilo leta 1931 zaposlenih 2373 stražnikov in 260 nadzornikov državne policijske straže, skupno torej 2633 mož.⁶⁹⁰

Straža v vladni palači

Palača deželne vlade vojvodine Kranjske je bila zgrajena leta 1898. V njej je bilo tudi brezplačno službeno stanovanje šefa te vlade, za katerega je plačeval le stroške kurjave, vode in razsvetljave. Visokim gostom je bila namenjena steklena dvorana in reprezentančni prostori.

Po prevratu je v tej palači domovala najprej narodna vlada Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani, zatem deželna vlada za Slovenijo in nato pokrajinska uprava za Slovenijo. Izročilo je prevzela tudi ljubljanska oblast in veliki župan je prav tako kot njegovi predhodniki stanoval v tej palači.⁶⁹¹

Deželna vlada za Slovenijo je 6. novembra 1919 svojim uradom poslala nov hišni red za poslopje te vlade. Imel je 16 členov in 14. je določal tudi naloge stražnika zunaj palače. Pred poslopjem je bila zanj zidana stražarnica.

Ta je bil podlaga, da so v tej palači 14. novembra istega leta vzpostavili stalno varnostno stražo, ki jo je zagotovilo policijsko ravnateljstvo v Ljubljani. Podnevi je za varnost skrbel en stražnik znotraj poslopja, ponoči pa je to nalogo opravljal zunaj oziroma okoli palače, en stražnik pa je opravljal službo v tem okolišu.⁶⁹²

V tej palači so bili pozneje uradni prostori banske uprave. Bani so prebivali v tem poslopju, izjema je bil dr. Marko Natlačen, ki je stanoval v vili na Poljanah. To vilo je podnevi varoval stražnik v civilu.⁶⁹³

Ali sta pripravljala atentat?

V noči s 1. na 2. september 1921 je bilo vlomljeno v skladišče razstreliva, last Trboveljske premogokopne družbe v Trbovljah. Zmanjkala sta zaboja s 25 kilogramov dinamita prve vrste v vsakem, vredna okoli 5000 kron. Začelo se je mrzlično iskanje storilca oziroma storilcev.

Komandir orožniškem postaje Trojane je 4. septembra popoldne v bližini ceste od Trojan proti Blagovici opazil sumljiva moška, ki sta bila brez

⁶⁹⁰ Ivo J. Tkalčević: Državni policijski izvršni službenici, Policija, 1–2, 1932, str. 48–53.

⁶⁹¹ AS, 60, 29. škatla, št. 1520/pr.

⁶⁹² AS, 61, 1919, fascikel 11801–12300, št. 11890.

⁶⁹³ Enako kot opomba 482.

dokumentov. Odšel je naprej in v bližini odkril napravo za električni vžig s priklopljenima žicama, ki sta vodili na cesto, tam pa je bilo vkopanega približno 14 kilogramov razstreliva. Moška sta medtem pobegnila v gozd in zasledovanje je bilo neuspešno, narednik Franc Globočnik pa je poiskal upokojenega rudarja, da je razminiral cesto. To odkritje je še pospešilo iskanje storilcev.

Že 7. septembra so možje postave uspeli raziskati obe dejanji, vlom in nastavitev razstreliva na cesto. Obojega sta bila osumljena brata Franc in Alojz Bregar; prvi je bil strojni kurjač pri omenjeni premogovni družbi. Razstrelivo sta skrila v jamo na Bukovi gori, ki so ga orožniki odkrili. Možje postave so domnevali, da sta pripravljala atentat na predstavnika beograjske vlade, ko bi ta potoval proti Celju. To naj bi bil minister dr. Kulovec, ki je istega dne nameraval potovati v Celje, spremljala pa naj bi ga Ivan Hribar in minister Mehmed Spaho, kot je poročal tedanji častnik.⁶⁹⁴

Alojz Bregar se je izmaknil aretaciji in se skrival na Bukovi gori nad železniško postajo Trbovlje. Prav tam se je skrival že med vojno, da se je izognil vojaški službi. Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je v Zasavje poslalo tri detektive, da bi ga izsledili, a brez uspeha, saj se je prijetju spretno izmikal.⁶⁹⁵ Uspel je pobegniti v Avstrijo, kjer se je pod imenom Rudolf Bastič zadrževal v Judendorfu pri Leobnu. Naše oblasti so zahtevale njegovo izročitev, a jim ni uspelo.⁶⁹⁶

Orožništvo je moralo takoj zastražiti vsa skladišča Trboveljske premogokopne družbe. Tak ukrep je bil pogosta praksa. Ko je 31. maja 1922 iz skladišča v Hrastniku nekdo ukradel 100 kilogramov dinamita, je bil alarm za vse možne postave po Sloveniji in med drugim so morali do jeseni varovati podobna skladišča. Storilca niso odkrili.

Strah pred atentati je bil tedaj precej pogost. Tako je notranje ministrstvo 14. maja 1922 pokrajinski upravi za Slovenijo poslalo šifrirano brzojavko, da pripravljajo atentat na Ivana Hribarja, pokrajinskega namestnika. Oddelek za notranje zadeve je obvestilo takoj posredoval vsem političnim in policijskim oblastvom prve stopnje, vendar so bile vse poizvedbe neuspešne.⁶⁹⁷

Policijski komisariat v Mariboru je poročal, da je 24. septembra 1929 ob 21. uri na oknu dijaškega doma v Mariboru eksplodiral ovoj. Škode je bilo za okoli 80 dinarjev. V tej stavbi je stanoval minister dr. Anton Korošec.⁶⁹⁸

⁶⁹⁴ Najnovejša poročila, Slovenski narod, 6. septembra 1921, str. 4.

⁶⁹⁵ AS, 61, 119. škatla, št. pov. 3716.

⁶⁹⁶ AS, 61, 129. škatla, št. pov. 2542.

⁶⁹⁷ AS, 61, 104. škatla, št. pov. 3218.

⁶⁹⁸ AS, 87, 18. fascikel, št. pov. U 1306–29.

Stražnice v Ljubljani

Število stražnic v Ljubljani se je spreminjalo, odvisno od več dejavnikov, med drugim tudi od zahtev javnosti, ki je želela policijo imeti čim bliže.

Občinski svetovalec Janko Jeglič je 14. januarja 1919 na seji občinskega sveta stolnega mesta Ljubljana predlagal, da bi v šempetrskem okraju spet ustanovili policijsko stražnico. Njegov predlog je mestni magistrat čez štiri dni sporočil policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani. To je 5. marca pisalo poverjeništvu za notranje zadeve in potrdilo utemeljenost predloga. Ocenilo je, naj bi stražnica bila v bližini jubilejnega (Zmajskega) mostu, da bi tako zajela tudi okoliš Vodnikovega, Mestnega in Cesarja Jožefa trga. Štela bi 20 mož, da bi bilo vsak dan v službi po deset stražnikov na pet stojiščih. Izračunali so tudi okvirne stroške vzpostavitve nove stražnice, in sicer: najemnina prostorov 3000 kron na leto, povišanje pavšala 2000 kron na leto, preureditev prostorov 6000 kron, oprema 7355 kron, skupaj torej 18.355 kron. Zataknilo se je pri denarju pa tudi pri prostorih, ki so jih nameravali zakupiti na Vidovdanski ulici 2 in so bili last Ivana Sitarja. Iz pobude ni bilo nič.⁶⁹⁹

Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je 17. aprila 1919 na glavnem kolodvoru odprlo svojo izpostavo. Uradne prostore so najprej dobili v hotelu Južni kolodvor, od avgusta 1919 narej pa v nekdanji predilnici. Šlo je za eno sobo, ki je postala premajhna, saj se je število mož povečalo na 20. Ravnateljstvo je 11. marca 1920 pisalo poverjeništvu za notranje zadeve, naj bi večje prostore zagotovili v novi stavbi obratnega ravnateljstva južne železnice, ki so jo tedaj začeli graditi. Potrebovali bi štiri sobe, prostor za zapor in klet pa tudi stanovanje za vodjo izpostave, saj je moral biti stalno na razpolago. Na poverjeništvu so predlog podprli in ga posredovali obratnemu ravnateljstvu južne železnice.⁷⁰⁰

V začetku septembra 1920 je policijsko ravnateljstvo v Ljubljani preuredilo terensko službo. Dotedanje policijske stražnice so postale policijski inšpektorati, detektivsko službo so razdelili na rajone, ki so se skladali z okoliši policijskih inšpektoratov. Za vsak policijski inšpektorat sta bila določena najmanj po dva detektiva, ki sta opravljala službo v turnusu po 24 ur (od opoldne do opoldne naslednjega dne): osem ur na terenu, osem ur pisarniškega dela in osem ur prosto. Detektiv je službo opravljal sporazumno z vodjem inšpektorata, to je z okolišnim nadzornikom ali njegovim namestnikom. Detektiv je moral vsak dan ob 8.30 revirnemu nadzorniku policijskih detektivov poročati o dogodkih v službi. Eden od revirnih nadzornikov detektivov je povezoval detektive na policijskih inšpektoratih št. 1, 2, 3 in 4, drugi tiste na inšpektoratih št. 5, 6, 7 in 8, tretji pa tiste, ki so bili zadolženi za delo na kolodvorih in v hotelih. Vsi

⁶⁹⁹ AS, 61, 46. škatla, št. 3818.

⁷⁰⁰ AS, 61, 44. škatla, št. 2826.

trije revirni nadzorniki so morali ob 10.45 poročati policijskemu ravnatelju.⁷⁰¹

To je imelo dobre in slabe plati in postopoma so od te zamisli odstopili. Ostalo je pri šestih stražnicah, ki so leta 1923 bile na teh krajih: Šubičeva ulica 6, Poljanska cesta 54, Dolenjska cesta 18, Karlovški nasip 10, Celovška cesta 229 in na Bavarskem dvoru. Vodstvo stražnikov je imelo prostore na policijskem ravnateljstvu, Bleiweisova cesta 22, vendar v tistem delu, ki je imel vhod na Šubičevi ulici 6.⁷⁰²

Leta 1940 je bilo devet stražnic, in sicer na Šubičevi ulici, Tyrševi cesti, Zaloški cesti, Dolenjski cesti, na Glincah, Celovski cesti in na glavnem kolodvoru. Policijski zapori so bili v šempetrski vojašnici, policijska konjenica pa, je imela sedež ob Cesti v Mestni log. V šempetrski vojašnici je bila tudi tako imenovana vojašnica državne policijske straže.⁷⁰³

Pozimi 1940/41 je nastalo vprašanje, kdo bo čistil sneg na pločnikih okoli policijske stražnice št. 2. Svoje stališče je povedala tudi banska uprava, in sicer je to bila dolžnost stražnice same oziroma tamkajšnjega moštva, skladno s 75. členom mestnega cestnega reda. To stališče so 22. februarja 1941 sporočili policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani.⁷⁰⁴

Ljubljanski stražniki so opravili preizkus uporabnosti novih lisic. Firma Plankenauer in Hermann z Dunaja je velikemu županu ljubljanske oblasti ponudila, da bi prodali lisice, ki da so se v tujini dobro obnesle. Res so se odločili za vzorec in ga dali na preizkušnjo varnostnim stražnikom. Izkazalo se je, da so bile neuporabne, ker jih je lahko vklenjeni brez posebnega truda sam odprl, je policijsko ravnateljstvo 17. julija 1929 sporočilo upravnemu oddelku banske uprave.⁷⁰⁵

Policijski zapori

Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani v policijskih zaporih ni imelo dovolj prostora, zato je zaprosilo mestni magistrat, da bi pomagal rešiti to prostorsko stisko. Za tri mesece so odobrili uporabo ene celice za 30 ljudi, in sicer v prostorih magistrata na Mestnem trgu. Mesečna najemnina je bila 100 kron. Policija je začela uporabljati te prostore 15. decembra 1919. Na magistratu so bile sicer tri take celice, vendar so drugi dve uporabljali za odgnane in tiste, ki so bili brez sredstev za preživetje.⁷⁰⁶

Zenske, ki so bile dane v policijski zapor, sta pregledovali dve ženski. Prva je bila Marija Bosteale, žena jetniškega paznika, ki je bila zadolžena

⁷⁰¹ AS, 61, 59. škatla, št. 9609.

⁷⁰² AS, 60, 8. škatla, št. 4570.

⁷⁰³ Enako kot opomba 448, str. 420.

⁷⁰⁴ AS, 68, ban 13–1, fascikel 1936–1941, št. 7055/41.

⁷⁰⁵ AS, 68, ban 13–1, fascikel 1924–1935, št. 13194/29.

⁷⁰⁶ AS, 61, 42. škatla, št. 1580.

za policijske zapore pri deželnem sodišču v Ljubljani. Deželna vlada za Kranjsko je 12. decembra 1914 za to opravilo določila honorar 144 kron na leto; leta 1920 so ga povišali na 200 kron. Druga je bila Marija Vrečar, žena okolišnega nadzornika varnostne straže, ki je imela na skrbi policijske zapore v poslopju policijskega ravnateljstva v Ljubljani.⁷⁰⁷

Policijski komisariat v Mariboru je 7. februarja pisno poročal o materialnih izdatkih za svoje poslovanje. Tedaj so imeli 14 uradnih pisarn, od katerih je dve zasedala postaja št. 2 varnostne straže. Varnostna straža je 2. januarja 1919 »zasedla« štiri stražne postaje nekdanje mestne policije, za katere je najemnino plačevala mestna občina. Enako je veljalo za policijske zapore, prehrano policijskih jetnikov in vojašnico straže. Vse to je šlo iz stroškov mestne občine na račun prispevkov za potrebe javne varnosti.⁷⁰⁸

List Enakost je sredi avgusta 1921 objavil članek o razmerah v policijskih zaporih v Mariboru. Policijski komisariat je zato čez tri dni poverjeništvu za notranje zadeve v Ljubljani poslal poročilo dr. Ivana Zorjana, policijskega zdravnika, o stanju v zaporih. Vse navedbe časnika je zavrnil. V spremnem dopisu k temu poročilu so zapisali, da je komisariat zapore prevzel od prejšnje občinske uprave.⁷⁰⁹

Smrt v zaporih

V zaporih je prihajalo do dogodkov, ki niso bili prijetni niti za policijo niti za pravosodje. Navedel bom tri take zglede.

Mestno poglavarstvo Ptuj je 24. oktobra 1935 izpolnilo popisni list za samomorilce in iz njega je bilo razvidno, da se je tega dne sredi dopoldneva v celici zaporov mestnega poglavarstva na Ptujju obesil državljjan Alojz Krapša, osumljen storitve kaznivega dejanja.⁷¹⁰

Stražniki so 29. januarja 1936 ponoči na glavnem mariborskem kolodvoru prijeli Ferdinanda Majcenoviča, viničarja s Frama, ker je nedovoljeno nosil lovsko puško in samokres. Ker je bil vinjen, so ga dali v policijski zapor. Ko so zjutraj pregledovali prostore zaporov, so ugotovili, da se je pridržani obesil za ovoj iz svoje obleke. Bil je že mrtev. Policijska zdravniška komisija je nedvomno ugotovila samomor, je še istega dne predstojništvo mestne policije poročalo banski upravi.⁷¹¹

Ivan Škerjanc je 28. oktobra 1937 obležal pri pokopališču Sv. Križa v Ljubljani. Stražnik ga je dal z reševalnim vozilom odpeljati v bolnišnico,

⁷⁰⁷ AS, 61, 68. škatla, št. 1059.

⁷⁰⁸ AS, 61, 42. škatla, št. 1581.

⁷⁰⁹ AS, 61, 90. škatla, št. 9011/IV.

⁷¹⁰ AS, 68, ban 13–5, fascikel 1935, 1–6500, ovoj za mesec oktober, in 6501–0, št. 28255/35.

⁷¹¹ AS, 68, ban 13–5, fascikel 1936, št. II/2–3902/1.

tam pa je začel razgrajati, zato so ga predali stražnikom. Ker je še vedno povzročal nered, so ga dali v zapor na Bleiweisovi cesti 22. Ko je dežurni stražnik zvečer istega dne pregledoval celice, je videl, da se je navedeni obesil za svoje hlače, ki jih je namestil na okno. Pomagalo ni niti oživljanje.⁷¹²

IZ PRITOŽB PROTI STRAŽNIKOM

Ravnanje nekaterih stražnikov so prizadeti državljani včasih ocenili za neprimerno in so se pritožili. Pristojni so tako pritožbo preučili in jo nato ocenili kot utemeljeno ali neutemeljeno.

»Trdi prijem«

29. oktobra 1923 zvečer so bile v Ljubljani demonstracije zaradi italijanskega nasilja nad Slovenci. Oddelek varnostne straže je bil razporejen pri glavni pošti in je imel nalogo, da protestnike razžene. To je tudi storil in del množice je pognal po Dunajski cesti, del pa po Prešernovi ulici. Tedaj je do kordona prišel poštar Ljudevit Štaut iz Gosposvetske ulice 1, da bi ga pustili domov. Tega mu niso dovolili. Odvedli so ga na policijsko ravnateljstvo, kjer so ga zaslišali in nato spustili domov.

Dogodek je čez nekaj dni opisal v dnevniku Slovenski narod, in sicer kot grobo ravnanje stražnikov, ki da so ga tepli in mu poškodovali obleko.⁷¹³ Policijsko ravnateljstvo je 13. decembra 1923 pokrajinski upravi za Slovenijo sestavilo pisno poročilo, v katerem je dogodek opisalo precej drugače in med drugim navedlo, da ni izključeno, da ga je kdo od stražnikov v kordonu »malo bolj trdo prijel in potisnil nazaj«. Ni bilo razloga, da bi disciplinsko ukrepali zoper stražnike.⁷¹⁴

Marija Mulej iz Maribora je 7. aprila 1932 banski upravi napisala pritožbo, ki se je nanašala na grdo ravnanje dveh policijskih stražnikov in dveh policijskih agentov v Mariboru, ki so imeli z njo postopek. S takim pisanjem se je spet oglasila 20. junija istega leta. Na banski upravi so posumili, da imajo opravka z nekom, ki je nagnjen k pritoževanju in ovajanju, čeprav za to ni potrebe. Zahtevali so poročilo in ko je predstojništvo mestne policije v Mariboru to priskrbelo, je bilo jasno, da je šlo za dušev-

⁷¹² AS, 68, ban 13-5, fascikel 1937, 16001-0, št. 29138.

⁷¹³ Glas iz občinstva, Slovenski narod, 8. novembra 1923, str. 5.

⁷¹⁴ AS, 68, ban 13-4, fascikel 1924-1939, ovoj 1924.

no bolno žensko, ki jo je pristojno sodišče razglasilo za opravilno nesposobno.⁷¹⁵

Predsedstvo štajerskega moto-šport kluba iz Gradca je 7. novembra 1932 pisalo predstojništvu mestne policije v Mariboru. Opisalo je, kaj se je trem članom tega kluba pripetilo 23. oktobra 1932 v hotelu Orel v Mariboru. Tam so v koncertni dvorani naročili steklenico šampanjca, za katero je na vinski karti pisalo, da stane 70 dinarjev, natakarka pa jo je zaračunal 140 dinarjev. Ker računa niso hoteli poravnati, so poklicali policijo in na kraj je prišel stražnik, a ni ničesar ukrenil. Ko so prejeli to pritožbo, so zaslišali stražnika Alojza Štermana, lastnika hotela Orel, in tamkajšnjega natakarkarja. Iz pogovorov so na predstojništvu ocenili, da je šlo za poskus goljufije, zato so natakarkarja ovadili. Državno pravdnništvo je zaprosilo za podatek, koliko enako velika steklenica iste pijače stane v drugih mariborskih lokalih. Ko je predstojništvo odgovorilo, da je cena od 120 do 150 dinarjev, so na tožilstvu zadevo dali v arhiv.⁷¹⁶

Tihotapec se je zaman pritoževal

Predstojništvo mestne policije v Mariboru je 26. avgusta 1934 Jožefu Čeponu izreklo izgon iz mariborskega okoliša, in sicer za tri leta. Doma je bil iz vasi Slemenca pri Selnici ob Dravi, stanoval pa je v Mariboru pri znani tihotapki. Zaposlen ni bil in je živel od tihotapstva. Zaradi tega so ga večkrat izgnali, a se je kmalu spet vrnil. Dotlej je bil 11-krat sodno kaznovan, je odločbo o izgonu tokrat utemeljilo mariborsko policijsko predstojništvo.

Prizadeti je čez tri dni kraljevski banski upravi Dravske banovine vložil pritožbo na mariborsko odločbo o izgonu in v Ljubljani so jo 5. marca 1935 zaradi zaščite javnih koristi zavrnil. Nato se je imenovani dvakrat pritožil upravnemu sodišču v Celju, pristojnemu za območje Dravske banovine, in nastal je debel ovoj, ki je v Mariboru obsegal 6, v Ljubljani pa 49 spisov. Pritožitelj je najel uglednega odvetnika iz Celja, ki ga je očitno lahko plačal. Kljub vsemu temu pritoževanju je celjsko upravno sodišče 22. novembra 1935 pritožbo kot neutemeljeno zavrnilo. Zadevo so reševali ugledni sodniki upravnega sodišča v Celju: dr. Janko Bedekovič, dr. Anton Kržišnik in dr. Jože Bavdek.⁷¹⁷

⁷¹⁵ AS, 68, ban 13–4, fascikel 1924–1939, ovoj 1933.

⁷¹⁶ AS, 68, ban 13–1, fascikel 1924–1935, št. 24391/32.

⁷¹⁷ AS, 68, ban 14–2, fascikel 1936–1939, št. 21823/36.

Mesar ni maral stražnikov

Josip Gorenjak, mesar in gostilničar v Celju, je 9. oktobra 1934 prišel v gostilno Boštevč v Gaberju pri Celju. Hotel se je pogovoriti s svojo nekdanjo ženo, ki je delala in stanovala v tem lokalu. Ona ni bila voljna za razgovor, zato je začel razgrajati in groziti. Gosti so ga poznali kot razgrajajača, zato so poklicali policijsko stražnico v Gaberju. Prišli so trije stražniki, ki so neljubemu gostu odvzeli kuhinjski nož, ga vklenili in odvedli v stražnico. Ovadili so ga zaradi nevarne grožnje in ga dali v policijski zapor. Tudi v zaporu ni dal miru, zato so mu zvezali noge in roke. Naslednjega dne so ga iz stražnice privedli v sodne zapore, saj je bil zanj izdan nalog za prestajanje kazni.

17. februarja 1935 se je pritožil banski upravi in navedel, da je bil zaradi ravnanja stražnikov denarno in moralno oškodovan. Predstojništvo mestne policije v Celju je 15. marca 1935 izdelalo obširno poročilo o dogodku in priložilo še kazenski list, iz katerega je bilo razvidno, da je bil že 18-krat kaznovan, večinoma za dejanja, ki so izvirala »iz njegove razburljive in podivjane narave«, so zapisali stražniki. Na banski upravi so ocenili, da ni nikakršnega razloga za oporekanje ravnanju stražnikov. Za razgrajanje v gostilni je bil obsojen na dva meseca strogega zopora.⁷¹⁸

Nezadovoljni gostilničarki

Pritožba, ki sta jo 13. marca 1937 na bansko upravo naslovili ljubljanski gostilničarki, je bila nekaj posebnega. To sta bili Ivanka Lisjak iz Mesarske ulice 4 in Josipina Kalan s Poljanske ceste 52. V bližini njunih lokalov je bila policijska stražnica št. 4 in stražnikom so prepovedali, da bi zahajali v ta lokala ali od tam naročali hrano v stražnico. Ukrep so opravičili s tem, da sta gostilničarki prišli na slab glas.

Prizadeti sta se nato pritožili in zanikali, da bi njuna lokala ne uživala ugleda. S to prepovedjo sta imeli manj izkupička, zato sta zaprosili, da se ta ukrep prekliče.

Iz banske uprave so pritožbo poslali upravi policije v Ljubljani in ta je 5. aprila 1937 pojasnila zadevo. Poveljnik policijske straže je ugotovil, da so v navedeni gostilni sredi službe zahajali stražniki in celo postajevodja poljanske stražnice. Zaradi tega so jih premestili v druge stražnice, hkrati pa moštvo prepovedali zahajati v gostilne v času, ko so bili v službi.

V poročilu je bil zanimiv opis prehranjevanja stražnikov. Oženjeni so obroke smeli od doma prinašati v stražnico, neporočeni pa so se hranili v kuhinji na upravi policije, pozneje v šentpeterski vojašnici. Če kdo ni mogel zapustiti stražnice, je smel iz bližnje gostilne naročiti le večerjo, ki jo

⁷¹⁸ AS, 68, ban 13–4, fascikel 1924–1939, ovoj 1935.

je nato natakark prinesel v stražnico. Za to so prišle v poštev le gostilne, ki so bile na dobrem glasu; to je veljalo tudi za gostilni, last obeh pritožiteljic. Približno tako pojasnilo so zatem ustno dali obema gostilničarkama in zadeva je bila rešena.⁷¹⁹

Zahtevek za odškodnino

Cestna kontrola državne policijske straže pri upravi policije v Ljubljani je 30. novembra 1939 zvečer opravljala službo na Viru pri Domžalah. V patrulji sta bila nadzornik Leopold Rijavec in stražnik Viktor Trček kot voznik službenega avtomobila z registrsko številko 2–250. Številni kolesarji so vozili brez luči, zato sta jih ustavljala in izvajala postopke. Med njimi je bil tudi Jože Capuder iz Škocjana, ki se na ukaz ni ustavil, marveč je hotel pobegniti. Med begom je zadel ob cestni kamen in padel. Spočetka je o sebi dal lažne podatke, njegovi kolegi so prigovaljali stražnikoma, naj ga ne kaznujeta.

Navedeni kolesar se je zatem obrnil na delavsko zbornico v Ljubljani in od stražnikov zahteval 252 dinarjev odškodnine zaradi 8 dni bolniške odsotnosti z dela in 1000 dinarjev za prestane bolečine. Zbornica je o zahtevku sporočila banski upravi, od tam pa so spis poslali okrajnemu glavarstvu v Kamniku in upravi policije v Ljubljani. Glavarstvo je zaslišalo priče, ki jih je navedel pritožitelj, orožniki so sestavili ocene o osebnem liku teh prič, uprava policije o Leopoldu Rijavcu, o vozniku pa uprava mesta Beograd, saj je medtem Capuder odšel v službo v prestolnico države.

Na temelju zbranega gradiva je banska uprava 6. aprila 1940 pisno sporočila okrožnemu uradu za zavarovanje delavcev in Delavski zbornici v Ljubljani, da se je pritožitelj poškodoval med poskusom pobega stražnikom, nista pa ga poškodovala onadva.⁷²⁰ Zadeva je bila končana.

⁷¹⁹ AS, 68, ban 13–4, fascikel 1924–1939, ovoj 1937.

⁷²⁰ AS, 68, ban 13–1, fascikel 1936–1941, št. 4509/40.

POGLAVITNA PODROČJA DELOVANJA

Delovno področje stražnikov je obsegalo številne naloge, ki so zahtevale njihovo polno obremenitev. Razdelil jih bom na tri temeljne skupine in za vsako orisal glavne predpise, po katerih so se stražniki pri opravljanju službe morali ravnati.

Vzdrževanje javnega reda in miru

Pri zagotavljanju javnega reda in miru so morali stražniki upoštevati stare in nove predpise, ki so določali odklonske pojave te vrste. Najprej je šlo za nekatera dejanja, ki jih je vseboval kazenski zakon o hudodelstvih, pregreških in prestopkih⁷²¹ iz leta 1852 in vse njegove poznejše spremembe in dopolnitve, ki so pri nas veljale do leta 1930; tedaj je začel veljati Kazenski zakonik za kraljevino SHS.⁷²²

Poleg tega so bili še drugi predpisi, ki so določali zlasti take kršitve, ki jim danes rečemo prekrški, tedaj pa so jim največkrat rekli policijski prestopki. Izdajali so jih ali vlada ali ministrstva ali upravni oziroma policijski uradi prve stopnje. Ta dejanja so obravnavala upravna oziroma policijska oblastva prve stopnje, ne pa sodišča.

Pomemben pravni akt s tega področja je bil zakon o shodnem pravu iz leta 1867,⁷²³ ki ga je v Sloveniji šele leta 1931 nadomestil Zakon o društvih, shodih in posvetih.⁷²⁴ Prav na množičnih srečanjih je bila največja nevarnost za javni red in mir, zato so jim posvečali zelo veliko pozornost.

Ker kraljevina ni poznala zakona o prekrških, čeprav so ga dolgo pripravljali, je kralj kmalu po prevzemu oblasti v svoje roke izdal zakon, ki je vsaj deloma uredil to področje.⁷²⁵ Dokler ne bo v državi enotnega zakona o prekrških, bodo ostali v veljavi kazenski zakon in vsi drugi predpisi, ki so določali prekrške. Za prekršek je določil kazen zapora od 1 do 30 dni ali denarno kazen od 10 do 1500 dinarjev. Pregon je zastaral v šestih mesecih, izvršitev kazni pa v enem letu. Kazen se je zbrisala tri leta

⁷²¹ Kazenska postava zoper hudodelstva, pregreške in prestopke, ODZVLAC, št. 36/52, z dne 31. julija 1852.

⁷²² Ur. list LMO, št. 74/29, z dne 18. julija 1929.

⁷²³ Postava od 15. novembra 1867 o pravici shajati se (napravljati shode), Prestava iz državnega zakonika za kranjsko vojvodino, leto 1867, Ljubljana.

⁷²⁴ Sl. list KBUDB, št. 60/31, z dne 3. oktobra 1931.

⁷²⁵ Zakon, s katerim se začasno podaljšuje veljavnost zakonitih predpisov o kaznovanju prekrškov, Ur. list KBUDB, št. 22/30, z dne 21. januarja 1930.

po prestani, zastarani ali odpuščeni kazni, pri povratnikih pa šele po petih letih. To je veljalo od 1. januarja 1930.

Vzdrževanje javnega reda in miru je bilo tesno povezano z nadzorovanjem, kako gostišča spoštujejo policijsko uro, torej dovoljeni obratovalni čas. Ta se je precej spreminjal, in sicer s časom in prostorom, kar je pomenilo razlike med posameznimi leti in območji Slovenije.

To področje je bilo še posebej zahtevno in pomembno ob različnih oblikah protestov, vštveši delavske stavke. Ob takih priložnostih so si mesta, ki so imela stražnike, med seboj pomagala. Tako je ob nasilni prekinitvi znane tekstilne stavke 16. septembra 1936 pri posegu sodelovalo tudi 20 stražnikov iz Ljubljane, ki jih je vodil Franc Hudales.

Od 26. do 29. junija 1938 je bil v Ljubljani prvi mednarodni mladinski tabor, ki naj bi bil nekakšna manifestacija orlovskega gibanja in katolištva. Pokrovitelj je bil mladoletni kralj Peter II. Udeležil se ga je tudi knez namestnik Pavle Karadoržević s soprogo, kneginjo Olgo. Zadnji dan prireditve sta sedela na častni tribuni v parku nasproti sodne palače, ki se je tedaj imenovala Trg kralja Petra, mimo pa so korakali udeleženci teh športnih in družabnih ter verskih srečanj, ki so se napotili proti stadionu za Bežigradom, kjer so potekale sklepne slovesnosti. Naši tekmovalci so bili člani Zveze fantovskih odsekov in Vodstva dekliških krožkov.

Prireditve je zahtevala veliko organizacijskega in drugega truda, tudi varnostnega. Stražnike sta vodila nadzornik Leopold Rijavec in podnadzornik Franc Sevšek. To je bilo povod, da ju je upravnik policije 29. oktobra 1938 predlagal za državno odlikovanje in oba sta prejela red Sv. Save V. razreda.

Zatiranje kriminalitete

Kot sem že zapisal v prejšnjem razdelku, se je v novo državo prenesla veljavnost avstrijskega kazenskega zakona iz leta 1852. Prilagoditev novi dinastiji so opravili tako, da so veljavnost dela Kriminalnega zakonika za kraljevino Srbijo razširili na vso državo. Tako sta v Sloveniji od 10. aprila 1919 naprej začeli veljati IX. in X. poglavje, ki sta določali hudodelstva in pregreške zoper domovino, vladarja in ustavo ter zoper zakon, oblastvo in javni red.⁷²⁶ Čez dve leti se je to zgodilo tudi z uvodnimi pravili in I. delom srbskega kazenskega zakonika.⁷²⁷ Obe novosti je potrdil zakon, ki ga je 28. decembra 1921 sprejel zakonodajni odbor narodne skupščine.⁷²⁸ Spremenil so višino zagroženih denarnih kazni za kazniva dejanja,

⁷²⁶ Ukaz, Ur. list DVS, št. 114/19, z dne 1. julija 1919.

⁷²⁷ Naredba, Ur. list DVS, št. 54/21, z dne 20. maja 1921.

⁷²⁸ Zakon, s katerim se razširjajo na vse območje kraljevine SHS odredbe IX. in X. poglavja Kriminalnega zakonika za Kraljevino Srbijo, kakor tudi odredbe uvodnih pravil in I. dela tega zakonika, Ur. list LMO, št. 12/24, z dne 14. februarja 1924.

in sicer 20-krat, kar je veljalo od sredine julija 1921 naprej.⁷²⁹ Cesarsko dediščino in del izročila kraljevine Srbije je 1. januarja 1931 nadomestil enoten kazenski zakonik.

Poleg kazenskega zakonika so kazniva dejanja vsebovali še drugi predpisi, točneje Zakon o tisku,⁷³⁰ izdan leta 1925, Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi,⁷³¹ sprejet leta 1921 ter pozneje večkrat zamenjan, in Vojaški kazenski zakonik kraljevine Jugoslavije,⁷³² izdan leta 1930.

Minister za notranje zadeve je 16. aprila 1937 izdal odločbo, da je pri oddelku za javno varnost ustanovljen odsek mednarodne policije. Njegove temeljne naloge so bile, da je vzdrževal stike z mednarodnim policijskim uradom na Dunaju in s pristojnimi uradi v državah, članicah Mednarodne komisije kriminalistične policije, usklajeval sodelovanje jugoslovanske policije s tujino, vzpostavil potrebne evidence, pripravljajl gradiva za zasedanja in kongrese v tujini ter skrbel za izvajanje sprejetih obveznosti te vrste. Za šefa tega odseka je bil postavljen Vladeta Miličević, funkcionar v oddelku za državno zaščito, ki je obdržal tudi dotedanjo funkcijo.

Tako obvestilo je istega dne šlo vsem banskim upravam in iz ljubljanske so ga 27. aprila posredovali vsem pristojnim oblastvom.⁷³³

Novi odsek je kmalu sprožil dodatne naloge policijskim oblastvom. Vekoslav Keršovan, načelnik oddelka za javno varnost v notranjem ministrstvu, je 2. decembra 1938 od vseh banskih uprav zahteval, da mu v roku enega meseca poročajo o ukrepih s področja odseka mednarodne policije za obdobje od 1. decembra 1937 do 30. novembra 1938, torej za eno leto. Naštel je ta področja: nezakonita trgovina z opojnimi drogami, mednarodna trgovina z belim blagom, ponarejanje tujega denarja pri nas, popis mednarodnih zločincev, izročitve in izgoni tujcev zaradi vseh vrst deliktov, kazniva dejanja tujcev pri nas in naših na tujem ter tiho-tapstvo in ilegalni prestopi državne meje.

Zahtevek so iz Ljubljane razposlali vsem pristojnim uradom in ti so morali odgovoriti do 5. januarja naslednjega leta. Ko so prispeli odgovori oziroma poročila, so 17. januarja 1939 iz banske uprave poslali poročilo v Beograd, pravzaprav sedem, saj so za vsako zahtevano področje izdelali posebno poročilo.

Iz teh poročil bom povzel nekaj bolj zanimivih podatkov. Orožniška postaja v Domžalah je 4. maja 1938 zasačila dva italijanska državljana, ki

⁷²⁹ Uredba o izpremembi višine denarnih zneskov, navedenih v predpisih materialnega in formalnega kazenskega prava v Dalmaciji in Sloveniji, Ur. list DVS, št. 75/21, z dne 4. julija 1921.

⁷³⁰ Enako kot opomba 161.

⁷³¹ Ur. list PUS, št. 95/21, z dne 11. avgusta 1921.

⁷³² Ur. list KBUDB, št. 56/30, z dne 29. aprila 1930.

⁷³³ AS, 68, ban 13–1, fascikel 1936–1941, št. 12524/37. Službeni glasnik MUP, 1937, str. 156–157.

sta v gostilni Franca Januša v Domžalah predelovala opij v morfij. Zasegli so jima 300 litrov opija, vse priprave in kemikalije. Okrajno načelstvo v Kamniku ju je po zakonu o opojnih drogah kaznovalo na 20 dni zapora vsakega in ju oglobilo s po 3000 dinarjev. Na Brezovici pri Ljubljani so zasačili Ljubljancana, ki sta hotela zaupniku prodati 252 gramov heroina. To sta bila v navedenem razdobju edina tovrstna primera v Dravski banovini.

Oblasti niso zaznale nobenega primera mednarodne trgovine z belim blagom in Enako je veljalo za ponarejanje tujega denarja pri nas.

Moštvo javne varnosti je obravnavalo 149 mednarodnih zločincev. Popis teh ljudi je vodila uprava policije v Ljubljani in nanjo so se obračale vse orožniške in policijske enote v Dravski banovini, če je bilo treba. Med temi je bila tudi Franja Tavčar, rojena v Škofji Loki, ki je živel v ZDA in se je izdajala za milijonarko.

Poliicijska oblastva so izgnala ali izročila 570 tujcev, in to za stalno ali za nekaj let.

V navedenem obdobju je bilo pri nas obravnavanih 39 tujcev, ki so zagrešili različne delikte, naša oblastva pa so izvedela za pet naših državljanov, ki so na tujem zagrešili različna dejanja.⁷³⁴

Skrb za varnost prometa na cestah

Stražniki so prva leta nadzorovali zlasti to, kako se odvija promet vprežnih voz, koles in pešcev, pri čemer so se ravnali po starih predpisih iz 19. stoletja. Postopoma so na naše ceste pripeljali tudi osebni in tovorni avtomobili.

Prva leta so predpisi iz časa cesarstva ali iz prvih povojnih ljubljanskih vlad urejali področje voznških izpitov in registracije motornih vozil,⁷³⁵ z letom 1929 pa je to prevzel v svoje roke Beograd,⁷³⁶ nekaj pristojnosti pa je ostalo tudi Ljubljani.

To je bilo povezano s pristopom Jugoslavije k obema mednarodnima prometnima pogodbama, ki sta bili 24. aprila 1926 sprejeti v Parizu.⁷³⁷

⁷³⁴ AS, 68, ban 13–1, fascikel 1936–1941, št. 1147/39.

⁷³⁵ Določila o usposobljenosti preizkušnji za šoferje, Ur. list DVS, št. 48/19, z dne 8. februarja 1919. Naredba poverjeništvu za javna dela o šoferskih izpitih, Ur. list DVS, št. 94/20, z dne 13. avgusta 1920. Izvršilna uredba velikih županov ljubljanske in mariborske oblasti o dopuščanju motornih vozil in šoferjev, Ur. list LMO, št. 87/25, z dne 14. septembra 1925. Izvršilna uredba velikih županov ljubljanske in mariborske oblasti o dopuščanju motornih vozil in šoferjev, Ur. list LMO, št. 116/28, z dne 14. decembra 1928. Izvršilna uredba bana Dravske banovine o dopuščanju motornih vozil in šoferjev, Ur. list KBUDB, št. 13/29, z dne 24. decembra 1929.

⁷³⁶ Pravilnik o opravljanju izpita za vozača motornih vozil in o izdajanju vozaških listin, Sl. list KBUDB, št. 84/33, z dne 18. oktobra 1933. Pravilnik o dopolnitvi pravilnika o opravljanju izpita za vozača motornih vozil in o izdajanju vozaških listin, Sl. list KBUDB, št. 12/36, z dne 8. februarja 1936.

Najprej je notranji minister izdal Uredbo o zaščiti javnih cest in varnosti prometa na njih,⁷³⁸ ki je bila bolj splošna, bolj konkretna je bila tista, ki jo je nato izdal ban Dravske banovine in je v oklepaju nosila okrajšan naziv »občni cestni red za Dravsko banovino«.⁷³⁹ Obe sta vsebovali določbe o zaščiti cest, ravnanju posameznih udeležencev v prometu, registraciji vozil vseh vrst (ne le motornih) ter zagrožene kazni.

Za nadzor javnih cest in prometa na njih so bili pooblaščen oроžniki, državni varnostni stražniki, občinski stražniki in cestni nadzorniki.

Sprva so motorna vozila v Sloveniji imela registrsko tablico, na kateri sta bili veliki črki SL, za njima pa številke, od leta 1927 naprej pa je to določil beograjski predpis,⁷⁴⁰ ki je bil spremenjen leta 1930.⁷⁴¹ Med letoma 1927 in 1930 so motorna vozila v Sloveniji nosila registrske tablice, na katerih je bila najprej številka 15 za ljubljansko oziroma 16 za mariborsko oblast, za tem pa registrske številke vozila. Z letom 1930 je bila za Dravsko banovino določena prepoznavna številka 2 in je bila registrska tablica videti takole: številka 2 je bila ob parnih letih nad letnico registracije, ob neparnih pa pod njo, na desni strani tablice je bila registrska številka vozila.

Ban Dravske banovine je hkrati z obćim cestnim redom določil še cestni red v mestih Ljubljani, Mariboru, Celju in na Ptuju.⁷⁴² Urejal je promet vseh udeležencev, všteval tramvaj, snago in vzdrževanje reda in miru na javnih mestnih cestah, trgih, ulicah in parkih, nazadnje pa določil še višino in vrste kazni.

Spoštovanje te naredbe so nadzirali stražniki, na križiščih z moćnim prometom ali na nevarnih toćkah pa posebej določeni prometni stražniki. Nadzirali so pravilnost vožnje, na znamenje voznikov o nameravani smeri vožnje so jim pokazali, ali je cesta v oznaćeni smeri prosta ali ne. Če je bila cesta prosta, je stražnik z roko zamahnil v smeri nameravane vožnje voznika, če pa ni bila prosta, je roko dvignil. Tem stražnikovim navodilom se je moral vsakdo pokoriti, je določala naredba.

Kako je voznik stražniku nakazal, kam želi voziti? Voznik vprežnega voza je to storil ali z bićem ali z roko, če pa se je ustavil, je dvignil roko ali

⁷³⁷ Zakon o mednarodni konvenciji o avtomobilnem prometu in mednarodni konvenciji o cestnem prometu, Ur. list LMO, št. 69/29, z dne 10. julija 1929.

⁷³⁸ Ur. list LMO, št. 64/29, z dne 25. junija 1929.

⁷³⁹ Naredba o zaščiti javnih cest in varnosti prometa na njih za Dravsko banovino (Obćni cestni red), Sl. list KBUDB, št. 48/33, z dne 14. junija 1933.

⁷⁴⁰ Naredba o registriranju in oznamenovanju motornih vozil v prometu, Ur. list LMO, št. 121/27, z dne 6. decembra 1927.

⁷⁴¹ Naredba, s katero se izpreminja naredba ministrstva za notranje posle o registriranju in oznamenovanju motornih vozil v prometu, Ur. list KBUDB, št. 19/30, z dne 14. januarja 1930.

⁷⁴² Naredba bana Dravske banovine o zaščiti javnih cest in varnosti prometa na njih, o miru in snagi na podroćju uprave policije v Ljubljani, predstojništev mestne policije v Mariboru in v Celju in mestne občine v Ptuju, Sl. list KBUDB, št. 48/33, z dne 14. junija 1933.

bič. Voznik motornega vozila je zaželeno smer vožnje lahko nakazal na tri načine, in sicer takole:

- če je bilo vozilo odprto, je z roko zamahnil v smeri vožnje,
- če je bilo vozilo zaprto, je dal znamenje s trobljo: en kratek signal je pomenil vožnjo naravnost, dva signala pot na desno in trije signali pot na levo,
- s svetlobnim znakom, če je bilo vozilo tako opremljeno.

Kolesar je smer nameravane vožnje nakazal z roko.

Ta naredba je pooblastila upravnika policije v Ljubljani, predstojnika mestne policije v Celju in Mariboru ter mestnega načelnika na Ptuj, da smejo še natančneje urediti odvijanje cestnega prometa. To so vsi štirje storili hkrati in ustrezne naredbe izdali v isti številki ljubljanskega uradnega lista.⁷⁴³

Ko je bilo to področje pravno urejeno za vso državo, se ni bilo mogoče ogniti zahtevam po statističnih podatkih o stanju varnosti v cestnem prometu. Ministrstvo za notranje zadeve je tako 17. januarja 1935 pisalo vsem banskim upravam in sporočilo, da želi mednarodno združenje avtomobilskih klubov sestaviti statistiko nesreč z avtomobili po državah članicah. Ker je avtomobilski klub kraljevine Jugoslavije član tega združenja, so zaprosili, da bi prek notranjega resorja zbrali te podatke za leto 1934 in jih posredovali v tujino. Banska uprava je zahtevek takoj poslala vsem podrejenim uradom in naročila, naj zberejo podatke. Banska uprava je 1. marca 1935 zahtevano statistiko poslala v Beograd in iz nje se vidi, da so tistega leta bile v Sloveniji 204 prometne nesreče, v katerih so bili udeleženi avtomobili, za posledicami je umrlo deset ljudi, 50 jih je bilo težko poškodovanih in 99 lažje. V Ljubljani je bilo 49 teh nezgod, v Mariboru 40, preostale pa drugod. Glavni vzroki nesreč sta bili prehitra in nepravilna vožnja, so ocenili sestavljalci poročila.⁷⁴⁴

Predstojništvu mestne policije v Celju in Mariboru sta hoteli nekako posnemati ljubljansko policijsko upravo. Ko je slednja spomladi 1936 prepovedala ustvarjanje hrupa v mestu,⁷⁴⁵ je istega poletja podobno storilo mariborsko predstojništvo,⁷⁴⁶ leta 1941 pa še celjsko.⁷⁴⁷ Šlo je za pre-

⁷⁴³ Naredba upravnika policije v Ljubljani o prometnih prepovedih, omejitvah in ureditvah na področju uprave policije v Ljubljani. Naredba predstojnika mestne policije v Mariboru o prometnih prepovedih, omejitvah in ureditvah na področju predstojništva mestne policije v Mariboru. Naredba predstojnika mestne policije v Celju o prometnih prepovedih, omejitvah in ureditvah na področju predstojništva mestne policije v Celju. Naredba mestnega načelstva v Ptuj, o prometnih prepovedih, omejitvah in ureditvah v mestni občini Ptuj. Sl. list KBUDB, št. 48/33, z dne 14. junija 1933.

⁷⁴⁴ AS, 68, ban 13–5, fascikel 1935, 1–6500, št. 2783/35.

⁷⁴⁵ Naredba upravnika policije v Ljubljani o prepovedi uporabe hreščočih zvočnih aparatov in uporabe zvočnih signalov pri motornih vozilih v nočnem času v območju mesta Ljubljane, Sl. list KBUDB, št. 21/36, z dne 11. marca 1936.

⁷⁴⁶ Naredba predstojnika mestne policije v Mariboru o prepovedi uporabe hreščočih zvočnih aparatov in uporabe zvočnih signalov pri motornih vozilih v nočnem času v območju mesta Maribor, Sl. list KBUDB, št. 54/36, z dne 4. julija 1936.

poved uporabe sirene, razen za gasilsko in reševalno službo. Vozniki od 23.00 do 6.00 niso smeli uporabljati hup, smer vožnje so morali nakazovati s svetlobnimi znaki.

Leta 1939 je bilo v Dravski banovini registriranih 8292 motornih vozil, in sicer 3318 osebnih in 1173 tovornih avtomobilov ter 3801 motornih koles.⁷⁴⁸

Omenjena banova naredba, ki je zadevala promet v štirih statutarnih mestih, je sredi februarja 1941 začela veljati tudi v mestu Jesenice.⁷⁴⁹

Za varnost države

Na področju državne zaščite je bil zelo pomemben Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi,⁷⁵⁰ ki ga je narodna skupščina sprejela kmalu po sprejetju ustave. Določil je, da se za hudodelstvo po kazenskem zakonu štejejo tudi ta dejanja: ščuvanje s tiskom ali govorom k nasilni spremembi državne ureditve, združevanje ljudi za nasilno rušenje državnega reda, dajanje prostora ljudem s prej navedenima namenoma, napeljevanje k vojaškemu uporu in oviranje vojske, stiki s tujino za podpiranje domače revolucije, pripravlanje orožja za prej navedene namene, pripravlanje ali poskus ali izvedba umora oblastvenega organa ali politične osebnosti.

Za ta dejanja je bila predvidena smrtna kazen ali do 20 let težke ječe. Smrtna kazen je bila dopustna tudi za nepolnoletne, torej mlajše od 21 let, kajti tedanji zakon je določal, da se polnoletnost doseže z 21. letom.⁷⁵¹ To ni bilo skladno s komaj uveljavljeno ustavo, je zapisal pravni strokovnjak in opisal, kakšen predpis te vrste si je zamislila komisija, zadolžena za pripravo uredbe o varnosti.⁷⁵² Kdor je bil član komunistične ali podobne politične stranke, ni mogel opravljati javne službe ali funkcije.

Zakon so večkrat spreminjali. Najprej je kralj ob prevzemu osebne oblasti izdal novega z istim naslovom, tega pa so spremenili še isto leto in nato spet čez 10 let.⁷⁵³

⁷⁴⁷ Naredba o prepovedi uporabe hreščečih zvočnih aparatov in uporabe zvočnih signalov pri motornih vozilih v nočnem času na območju mesta Celje, Sl. list KBUDB, št. 22/41, z dne 15. marca 1941.

⁷⁴⁸ AS, 77, 15. fascikel, XII. redno zasedanje banskega sveta Dravske banovine, poslovno poročilo upravnega oddelka, str. 10.

⁷⁴⁹ Sl. list KBUDB, št. 13/41, z dne 12. februarja 1941.

⁷⁵⁰ Enako kot opomba 367.

⁷⁵¹ Zakon o polnoletnosti, Ur. list DVS, št. 143/19, z dne 9. septembra 1919.

⁷⁵² Dr. Dušan Subotić: Istorijski postanek zakona o zaščiti javne bezbednosti i poretka u državi, Policija, 13–16, 1921, str. 657–675.

⁷⁵³ Ur. list LMO, št. 5/29, z dne 17. januarja 1929, popravek v št. 8/29, z dne 23. januarja 1929. Ur. list LMO, št. 25/29, z dne 12. marca 1929. Sl. list KBUDB, št. 101/39, z dne 20. decembra 1939.

Najprej so kršitve tega zakona sodila redna sodišča, a so imela prednost pri obravnavi, leta 1930 pa je začelo delovati posebno sodišče za zaščito države.⁷⁵⁴

Področje državne zaščite je obsegalo odkrivanje nadzorovanje tako naših državljanov kot tujcev. Pozornost so posvečali zlasti komunistični oziroma boljševiski nevarnosti, v 30. letih pa vse bolj tudi ustašem in drugim nacionalističnim organizacijam.

Dne 20. junija 1920 se je v Vukovarju začel drugi kongres Socialistične delavske stranke Jugoslavije (komunistov), na katerem se je stranka preimenovala v Komunistično partijo Jugoslavije. Sprejeli so nov program, precej bolj revolucionaren od prejšnjega. Ocenili so namreč, da se kapitalizem razkrajja, svet pa stopa v obdobje proletarskih revolucij. Cilj je vzpostaviti sovjetsko republiko Jugoslavijo.

Na znamenja, da KPJ prehaja na nasilen prevzem oblasti, se je režim v Beogradu takoj odzval z vso silo. Ta je spet rodila podoben odziv, in sicer leta 1921 v obliki razglašanja tako imenovanega individualnega nasilja. Ta naj bi bil usmerjen na predstavnike države in v tem pogledu so se tedaj pokazali vplivi anarhističnega terorja, ki ga je v prvi internacionali poskušal uveljavljati ruski anarhist Mihail Bakunin. Taka usmeritev KPJ ni vodila nikamor in postopoma so jo opuščali.

S tem pa stranpoti in zablod v njenem vodstvu še ni bilo konec. Na vzpostavitve osebne oblasti kralja Aleksandra se je partija februarja 1929 odzvala z razglasom, v katerem je delavce in kmete pozvala k »oboroženemu revolucionarnemu boju«. To ni imelo dosti povezave z resničnostjo, saj ni bilo pogojev za tako vstajo. Šlo je za sektaško, skrajno radikalno potezo vodstva, ki mu je bolj škodovala kot koristila.⁷⁵⁵

Obe navedeni partijski stranpoti nista imeli posebnega vpliva na delavsko gibanje v Sloveniji, ki ni bilo naklonjeno skrajnostim.

Druge naloge

Stražniki so opravljali še druge naloge. Tisti, ki so službovali na komisariatih obmejne in železniške policije, so nadzorovali potniški promet čez državno mejo. Niso bile redke zahteve, da so morali ponujati pomoč (asistenco) državnim organom oziroma oblastnim uradom. Teh nalog ni bilo mogoče zaokrožiti na samostojna področja, kot je to veljalo za zatiranje kriminalitete, vzdrževanje javnega reda in miru, skrb za varnost prometa na cestah in državno zaščito.

Po izbruhu druge svetovne vojne, ki se je začela 1. septembra 1939, je tudi v Jugoslaviji vladalo vse bolj vojno ozračje. Prihajalo je do omejeva-

⁷⁵⁴ Zakon o državnem sodišču za zaščito države, Ur. list LMO, št. 5/29, z dne 17. januarja 1929.

⁷⁵⁵ Edvard Kardelj: Izbor iz del, VII. knjiga, DZS, Ljubljana 1980, str. 513.

nja prometa z motornimi vozili in že leta 1939 sta ministra za finance in za trgovino ter industrijo izdala uredbi take vrste, naslednje leto pa še dve.⁷⁵⁶ Nato so enostavno omejili prodajo tekočega goriva.⁷⁵⁷

Spet so prišli na svoj račun navijalci cen in prekupčevalci. Ministrski svet je izdal podoben predpis, kakršnega smo poznali v Sloveniji po razpadu avstro-ogrske države,⁷⁵⁸ zatem pa še navodila za izvajanje te uredbe, ki je imela zakonsko moč.⁷⁵⁹ Za kršitelje je bil predviden celo ukrep prisilnega bivanja v določenem kraju in prisilno delo.⁷⁶⁰ Dotlej je veljal tak zakon iz leta 1922,⁷⁶¹ kar hkrati pomeni, da je ta problematika ves čas mučila oblast.

PODPORNI SKLAD

Zadnja leta obstoja države se je vse bolj kazala potreba, da bi tudi za stražnike vzpostavili podoben podporni sklad, kot so ga poznali pri orožništvu. Nastalo je vprašanje, od kod dobiti denar za te namene in kako ga uporabljati.

Uredba je bila pravni temelj

Ministrski svet je poleti 1938 izdal uredbo,⁷⁶² ki je omogočila osnovati podporni sklad za državne policijske izvršilne uslužbenke, torej za stražnike in agente, kar sta okvirno predvidevala oziroma dopuščala že 80. in 81. člen Zakona o notranji upravi. Veljati je začela 15. septembra 1938, in to le za uprave policije v glavnih mestih banovin in za upravo mesta Beograd.

⁷⁵⁶ Naredba o omejitvi prometa z motornimi vozili s pogonom na tekoče gorivo, Sl. list KBUDB, št. 97/39, z dne 6. decembra 1939, št. 103/39, z dne 27. decembra 1939, št. 18/40, z dne 1. marca 1940 in št. 81/40, z dne 9. oktobra 1940.

⁷⁵⁷ Uredba o omejitvi prodaje tekočega goriva in prometa z motornimi vozili, Sl. list KBUDB, št. 95/39, z dne 29. novembra 1939.

⁷⁵⁸ Uredba z zakonsko močjo o pobijanju draginje in brezvestne špekulacije, Sl. list KBUDB, št. 78/39, z dne 30. septembra 1939.

⁷⁵⁹ Sl. list KBUDB, št. 87/39, z dne 1. novembra 1939.

⁷⁶⁰ Uredba o pošiljanju brezvestnih špekulantov na prisilno bivanje in prisilno delo, Sl. list KBUDB, št. 42/40, z dne 25. maja 1940.

⁷⁶¹ Zakon o pobijanju draginje življenjskih potrebščin in brezvestne špekulacije, Ur. list PUS, št. 5/22, z dne 18. januarja 1922.

⁷⁶² Uredba o upravnih taksah za policijsko nadzorovalno službo pri javnih prireditvah, Sl. list KBUDB, št. 75/38, z dne 17. septembra 1938.

Za opravljanje policijske nadzorovalne službe na javnih prireditvah in v zabaviščih so državna krajevna policijska oblastva smela poleg občinskih in državnih taks pobirati še posebne upravne takse. Na sedežih tistih državnih policijskih krajevnih oblastev, ki niso bila na sedežih banovin ali v Beogradu, sta smela pobiranje take takse odobriti ministra za notranje zadeve in za finance. Slednje se je v Sloveniji nanašalo na predstojništvu mestne policije v Celju in Mariboru, zatem pa še v Kranju.

To upravno takso so morali plačati vsi, ki so organizirali javne prireditve, za katere so pobirali vstopnino ali porabnino (na primer avtodromi, strelišča), ali zabave v gostiščih ali so želeli pomoč policije iz zasebnega interesa (na primer na družinskih slovesnostih).

Višina te takse je bila odvisna od naziva policijskega uslužbenca in od dnevnega časa njegove službe: za uradnika v času med 6.00 in 18.00 je bila 8 dinarjev na uro, v času med 18.00 in 6.00 pa 12 dinarjev na uro; za zvančnika in služitelja v času med 6.00 in 18.00 uro 5 dinarjev, med 18.00 in 6.00 pa 7 dinarjev na uro. Vplačati jo je bilo treba pri uradu, ki je izdal dovoljenje za javno prireditev, in sicer vnaprej. Pri javni prireditvi je moralo biti navzočih le najpotrebnejše število policistov, je naročal 5. člen uredbe, bržčas zato, da se ta taksa ne bi sprevrgla v dodaten, lahek zaslužek policistov.

Pobrane takse so bile dohodek države in so jih upravljali ločeno. O tem so morala policijska oblastva voditi blagajniški dnevnik in vplačniku izdati potrdilo o plačani taksi.

Mesečni znesek pobranih taks so nato razdelili takole: tri četrtine so razdelili med policijske izvršilne uslužbenke, ki so opravljali te naloge na prireditvah, četrtino pa so odvedli v podporni sklad državnih policijskih izvršilnih uslužbenecv.

Uredba je pooblastila bana oziroma upravnika mesta Beograd, da je predpisal delitev in upravljanje teh sredstev, prej pa je moral dobiti odobritev notranjega in finančnega ministra. Ban oziroma upravnik je smel predpisati tudi rabo sklada, za kar je potreboval soglasje notranjega ministra.

Sredi septembra 1938 je tako v Sloveniji nehala veljati slovenska uredba te vrste iz leta 1922.⁷⁶³

Predsednik ministrskega sveta je konec leta 1940 izdal spremembe uredbe,⁷⁶⁴ s katero so bila gostišča razvrščena v štiri skupine in za uro službe so prireditelji ne glede na število službujočih policistov morali plačati tako takso: v 1. skupini po 12 dinarjev, v 2. skupini 9, v 3. skupini 7 in v 4. skupini 5 dinarjev. Ban je dobil pravico, da je opravil razvrstitev prireditev v skupine. Od pobranih taks so odtlej vsak mesec odvedli po deset odstotkov v podporni sklad, preostalo pa so razdelili policistom.

⁷⁶³ Enako kot opomba 100.

⁷⁶⁴ Uredba o spremembah in dopolnitvah uredbe o upravnih taksah za policijsko nadzorovalno službo pri javnih prireditvah, Sl. list KBUDB, št. 1/41, z dne 1. januarja 1941.

Ko je ta, nova uredba začela veljati, je bilo javnih prireditve vse manj, saj se je vonj po vojni širil tudi pri nas, zato je tudi dohodek sklada ugašal.

Nekateri so se čutili prizadete

Opisana uredba o posebnem podpornem skladu je bila novost za celotno državo in ne le za Slovenijo, saj je uvedla zbiranje denarja v sklad za pomoč stražnikom in agentom, ki bi se znašli v gmotni stiski. Po drugi strani pa je prizadela tiste, ki so dotlej imeli pravico pobirati posebne takse za policijsko službo na javnih prireditvah; iz tega so bila zdaj povsem izključena okrajna glavarstva oziroma načelstva.

O tej novosti je banska uprava 14. septembra 1938 pisno obvestila vse okrajne načelnike, predstojnika mestne policije v Celju in Mariboru pa spomnila, da smeta zaprositi notranjega in finančnega ministra za dovoljenje, ki bi jima dopuščalo še naprej pobirati take takse, do izdaje take odobritve pa takse ne smeta pobirati.

Oba ministra sta 24. aprila 1939 dovolila predstojništvoma mestne policije v Celju in Mariboru, da pobirata takso, 20. januarja 1940 pa je tako potrdilo dobilo še predstojništvo mestne policije v Kranju. Za dovoljenje so zaprosili tudi drugi, na primer policijski komisariat na Jesenicah, mestni magistrat na Ptuj, okrajni načelniki v Kočevju, Škofji Loki in Murski Soboti, toda brez uspeha.

Okrajna vodstva se niso hotela enostavno odreči tem dohodkom, zato so ponekod ravnali po starem, torej mimo uredbe še naprej pobirali to takso. To je bilo očitno zato, ker je notranje ministrstvo 21. junija 1940 pisalo banski upravi v Ljubljani, da morajo okraji s tem nehati. Navedlo je primer, da se ponekod sklicujejo celo na uredbo o nadomestilu potnih stroškov za službeno potovanje sodnih uslužbencev. Izrecno je bil omejen okraj Škofja Loka, ki je hkrati cenzuriral tudi filmski žurnal (pozneje smo temu rekli predfilm, op. P. Č.), čeprav za to ni pooblaščen, saj to storijo v Beogradu in Zagrebu.

Ban Dravske banovine je 22. septembra 1939 izdal pravilnik o podpornem skladu državnih policijskih izvršilnih uslužbencev za to banovino, ki ga je notranji minister odobril točno dva meseca prej in so ga uporabljali od tedaj, torej od 22. julija 1939. Imel je pet poglavij in je podrobneje urejal ravnanje s četrtno sredstev, zbranimi z nadzorovalnim delom stražnikov in agentov. Sklad je imel sedež na banski upravi, kjer so vodili popis za vsako policijsko oblastvo posebej. Denar so smeli uporabljati za podpore revnim in bolnim stražnikom in agentom. Popis izdanih podpor so vodili pri banski upravi in na krajevnem državnem policijskem oblastvu.

Kraljevska banska uprava Dravske banovine je 28. junija 1940 notranjemu ministrstvu predlagala, da bi smeli iz tega sklada podeljevati pomoč tudi nedržavnim policijskim uslužbencem, kar so v Beogradu 4. juli-

ja 1940 ocenili kot nedopustno. Banska uprava se je za ta predlog odločila zlasti zaradi položaja predstojništva mestne policije v Celju, kjer sta bila iz državnega proračuna plačana le predstojnik in podnadzornik policijskih agentov, vsi drugi so bili pogodbeni uslužbenci mestne občine, torej niso bili državni policisti.

Predstojništvo mestne policije v Mariboru je sredi avgusta 1939 zahtevalo, da zavezanci plačila posebne upravne takse za policijsko službo leto plačujejo od 19. septembra 1938 do 30. aprila 1939. Nekaj prizadetih kavarnarjev se je pritožilo, saj bi morali plačati od 3375 do 9000 dinarjev takse. Banska uprava v Ljubljani je to mariborsko policijsko zahtevo razveljavila, saj je Maribor to pristojbino smel pobirati šele od 24. aprila 1939 naprej.

Upravnik policije v Ljubljani je sredi oktobra 1938 obširno utemeljil predlog notranjemu ministrstvu, da bi nadurno delo stražnikov in agentov plačevali iz državnih sredstev, če gre za službo v interesu države. Omenil je, da imajo v Beogradu orožniki nadomestilo za opravljeno dežurstvo, nagrado za pripravljenost itd.

Koliko denarja se je nabralo od teh taks? V upravi policije v Ljubljani so oktobra 1940 zbrali 21.311 dinarjev in od tega je šlo v podporni sklad 5327,75 dinarjev. Istega meseca je mariborsko predstojništvo zbralo 14.610 dinarjev, v sklad pa odvedlo 3652,50 dinarjev. Februarja 1941 se je v Ljubljani nabralo le še 2435 dinarjev, v Mariboru pa 1348,40 dinarjev.

Mestni magistrat na Ptuju je 21. oktobra 1940 banski upravi predlagal, da bi mestni občinski stražniki smeli nadzorovalno službo na javnih prireditvah opravljati za plačilo, ne po uradni dolžnosti. Tedaj je straža štela nadzornika in pet mož, zato so bili s takimi nalogami precej obremenjeni. Do sredine septembra 1938 so za to bili plačani, skladno s slovensko naredbo iz leta 1922, je še pristavil prvi mož Ptuja. Ptujsko prošnjo so iz Ljubljane posredovali v Beograd in iz notranjega ministrstva so odgovorili tako, kot je bilo pričakovati: to ni mogoče, saj plačilo velja le za kraje, kjer je sedež državnega policijskega oblastva.⁷⁶⁵

Prošnje za podpore

Kmalu za tem, ko je ljubljanski ban izdal pravilnik o poslovanju policijskega podpornega sklada, so prispele prve prošnje za denarno pomoč. Največ so jih napisali stražniki, kar je tudi razumljivo, saj so bili večinski del policijskih sil. Navedel bom nekaj zgledov, saj se mi zdijo poučni še danes.

Anton Pavlovčič, nadstražnik pri upravi policije v Ljubljani, je jeseni 1939 zdravil svoje zobovje. Zobni zdravnik je izračunal, da ga bo to stalo okoli 1700 dinarjev. Ker ni imel toliko prihrankov, je 10. novembra 1939

⁷⁶⁵ AS, 68, ban 13–1, fascikel 1936–1941, št. 677/40.

lastnoročno napisal prošnjo za tolikšno pomoč iz sklada. Na hrbtni strani njegove prošnje je upravnik policije podpisal mnenje o upravičenosti take pomoči prosilcu, ki je imel ženo in šest nepreskrbljenih otrok. Prejemal je plačo zvančnika 1. a skupine v višini 1000 dinarjev na mesec, 300 dinarjev mesečne doklade za službo, 760 dinarjev osebne draginjske doklade na mesec in 700 dinarjev rodbinske draginjske doklade, skupaj torej 2760 dinarjev mesečnih prejemkov. Upravnik je menil, da bi mu podelili 1700 dinarjev podpore in prejel jo je 22. decembra 1939.⁷⁶⁶

Alojzij Herga, nadstražnik pri predstojništvu mestne policije v Mariboru, je zadnjega dne leta 1939 s pisalnim strojem napisal prošnjo za pomoč iz sklada. V njej je navedel, da je bil junija 1937 po službeni potrebi premeščen iz uprave policije v Ljubljani v Maribor. Družina je ostala v Ljubljani, kjer je imel hišo. Zabredel je v dolgove, zato je prosil za pomoč. Predstojnik je na hrbtno stran prošnje napisal mnenje o upravičenosti do podpore. Menil je, da prosilec rad ponočuje in poseda v javnih lokalih, konec novembra 1939 pa je bil disciplinsko kaznovan z 10-odstotnim zmanjšanjem prejemkov, in to za pol leta. Premeščen je bil zaradi nezadovoljivega opravljanja službe. Ne zasluži podpore, je svoje mnenje sklenil predstojnik.⁷⁶⁷

V prvem polletju 1940 je za pomoč zaprosilo 87 stražnikov in agentov pri upravi policije v Ljubljani, vsota predlaganih podpor je bila 48.600 dinarjev. To veliko povečanje števila zaprosil je sovpadlo s časom, ko je zaradi vojnih razmer v Evropi tudi pri nas upadalo število javnih prireditelj in to je zmanjševalo dotok denarja v sklad. Uprava policije v Ljubljani je zato predlagala, da bi prošnje za pomoč odobraval le junija in decembra. Banska uprava se je s tem strinjala in obvestila predstojništva mestne policije v Celju, Mariboru in Kranju.⁷⁶⁸

Franc Hudales, nadzornik stražnikov pri upravi policije v Ljubljani, je na začetku decembra 1940 zaprosil za podporo, ker je za popravilo zob porabil 5000 dinarjev. Njegova plača uradnika IX. skupine je bila 525 dinarjev na mesec, celotni prejemki pa 2040 dinarjev na mesec. Preživljal je sebe, ženo in otroka. Odobrili so mu 300 dinarjev pomoči. Za pomoč je dvakrat prosil tudi nadzornik Leopold Rijavec, ker je imel bolno ženo in sina. Prejemal je plačo uradnika IX. skupine, ki je obsegala 575 dinarjev, 300 dinarjev položajne doklade, 775 dinarjev osebne draginjske doklade in 140 dinarjev družinske draginjske doklade, skupaj 1790 dinarjev. Prvič so mu odobrili pomoč 1200 dinarjev, drugič pa 200 dinarjev.⁷⁶⁹

Podporni sklad je deloval še med drugo svetovno vojno. Mariborski stražniki so bili kmalu po prihodu nemške vojske odpuščeni iz službe, brez obrazložitve in odpravnine. Vodja Kulturbunda za Dravsko banovi-

⁷⁶⁶ AS, 68, ban 13-4, fascikel 1940.

⁷⁶⁷ Enako kot opomba 766.

⁷⁶⁸ Enako kot opomba 766.

⁷⁶⁹ AS, 68, ban 13-4, fascikel 1941.

no, pastor Hans Baron, je že 7. aprila 1941 obiskal mariborskega podžupana in zahteval, da se njegovi člani dodelijo mestni policiji. To je bilo sprejeto. Oboroženi člani so zasedli magistrat in začeli razoroževati jugoslovanske vojake. Policijo je prevzel v roke dr. Gerhard Pfrimer, sin mariborskega vinskega trgovca. Takoj so izdali razglas o ohranitvi reda in miru. Nemška vojska je Maribor zasedla naslednji dan, 8. aprila 1941, in naslednji večer je prenehala dvojna policijska oblast: vso je prevzel Kulturbund, zatem pa zaščitna policija in deloma orožništvo, večinoma doma iz Avstrije.⁷⁷⁰ Številni stražniki so prišli v Ljubljano in zaprosili Visoki komisariat za Ljubljansko pokrajino, da bi jim dodelili pomoč iz podpornega sklada. Praviloma so prošnjam ugodili in jim odobrili po približno 1200 dinarjev podpore. Nekateri so prosili po večkrat, saj so zadnjo plačo prejeli za april 1941; med njimi je bil tudi Stanko Kos, zadnji predstojnik mestne policije v Mariboru.⁷⁷¹

VOJSKA BI SE RADA ŠLA POLICAJA

Vojska je ves čas kraljevine SHS oziroma Jugoslavije hotela igrati tudi pomembno notranjo varnostno silo. To področje so deloma urejali objavljene predpisi, deloma pa je šlo za zaupne akte ministra za vojsko in mornarico oziroma ministrskega sveta ali kralja samega.

Navodilo iz leta 1922

Za vojaško obveščevalno delo je bil zadolžen glavni generalštab kraljeve vojske v Beogradu, kjer je bil poseben organ za tako delovanje. Šlo je za obveščevalno delovanje v tujini, do tujine in za protiobveščevalno zaščito vojske same, njenih ustanov in štabov.

Temeljne smernice te vrste je dajalo ministrstvo za vojsko in mornarico, nato pa še nižja vojaška oblastva. Za Slovenijo je prišlo v poštevpoveljstvo IV. armadne oblasti v Zagrebu in poveljstvo dravske divizijske oblasti v Ljubljani. Tako je poveljstvo dravske divizijske oblasti v Ljubljani 17. novembra 1922 izdalo Navodilo za opravljanje obveščevalne službe, ki je obsegalo tri tipkane strani, v prilogi pa je imelo tri preglednice in dve skici. Gradivo so razposlali po razdelilniku in priložili še navodilo za zavarovanje meje, navodilo za opravljanje orožniške službe ob meji in navodilo glede mejnega prometa.

⁷⁷⁰ Enako kot opomba 431, str. 57–58.

⁷⁷¹ Enako kot opomba 769.

Pokrajinski upravi za Slovenijo so poslali celotno gradivo, razen preglednice št. 1 in skice št. 1. Oddelek za notranje zadeve pri pokrajinski upravi za Slovenijo je 6. decembra 1922 pisal poveljstvu dravske divizije in notranjemu ministrstvu, kjer je ocenil, da pri tem gradivu gre za preveliko podrejenost upravnih oblastev vojaškim. Poveljnik dravske divizije je 7. decembra 1922 izdal še ukaz o obveščevalni službi na območju te divizije, ki ga je oddelek za notranje zadeve 19. decembra istega leta ocenil podobno kot že navedeno navodilo.

Poveljstvo dravske divizijske oblasti je odgovorilo na oba dopisa oziroma kritični oceni oddelka za notranje zadeve in pojasnilo, da gre za sodelovanje v skupnem interesu, ne pa za podreitev upravnih oblastev vojaškim. Iz pokrajinske uprave so 5. januarja sporočili poveljstvu dravske divizije, da je zdaj nesporazum rešen, hkrati pa so političnim in policijskim oblastvom prve stopnje poslali prevod poveljnika dravske divizijske oblasti z dne 7. decembra 1922.

Tedaj je bil poveljnik dravske divizije polkovnik Milan Vučković, ki je na tej dolžnosti zamenjal generala Krsto Smiljanića, sedež poveljstva je bil v Kazini.

Zakaj tako stališče oddelka za notranje zadeve? Pregled št. 2 je namreč zajemal krajevne centre za defenzivno obveščevalno službo, kamor so uvrstili vse krajevne centre za ofenzivno obveščevalno službo, pokrajinsko upravo za Slovenijo, policijsko ravnateljstvo v Ljubljani, policijski komisariat v Mariboru, komandante mest Ljubljana, Celje, Maribor, Ptuj in Slovenska Bistrica ter poveljstvo V. orožniške brigade v Ljubljani. Pregled št. 3 je obsegal razporeditev finančnega nadzora za opravljanje mejne službe na območju oblastnega inšpektorata finančne kontrole v Ljubljani. Tedaj je bilo v Sloveniji osem okrajnih sedežev finančne kontrole, ki so se delili na oddelke, oboji so bili označeni z arabskimi številkami. Navedel bom številke sedežev okrajnih uprav finančne kontrole, zatem finančne oddelke in število finančnih stražnikov pri posameznem oddelku:

10. Dolnja Lendava, oddelek Dolnja Lendava (28 mož), Kobilje (20), Pince (20) in Žitkovci (20)
20. Petrovci, oddelek Budinci (21), Domanjševci (16), Hodoš (28), Krezdobljanja (17), Martinje (19) in Prosenjakovci (19)
18. Murska Sobota, oddelek Cankova (22), Gederovci (17), Gerlinci (17) in Rogaševci (26)
23. Gornja Radgona, oddelek Apače (23), Gornja Radgona (33), Radenci (13) in Žiberi (13)
9. Sv. Lenart v Slovenskih Goricah, oddelek Gornji Cmurek (21) in Sladki vrh (18)
16. Maribor, oddelek Ceršak (8), Sv. Duh na Ostrem vrhu (13), Sv. Ilj v Slovenskih Goricah (36), Sv. Jurij ob Pesnici (17), Sv. Križ nad Mariborom (13), Plač (12) in Svečina (13)
15. Marenberg, oddelek Dolnji Dravograd (30), Kaplja (17), Marenberg (24) in Pernice (17)

21. Prevalje, oddelek Črna (22), Sv. Daniel (15), Homec (20), Libeliče (15), Mežica (18), Prevalje (15) in Strojna (16)
26. Šoštanj, oddelek Solčava (14)
4. Jesenice, oddelek Bohinjska Bistrica (38), Dovje (18), Jesenice (38), Kranjska Gora (23), Rateče (15) in Žirovnica (15)
6. Kranj, oddelek Sv. Ana nad Trzičem (22), Jezersko (21) in Medvodje nad Trzičem (9)
24. Škofja Loka, oddelek Davča (19), Leskoviča (25), Sorica (15) in Sovodenj (17)
13. Logatec, oddelek Hotedršica (15), Kalce (9), Planina (24), Rakek (29), Rovte (17) in Žiri (21)
14. Lož, oddelek Babna polica (15), Babno polje (15), Cerknica (26), Gornje Jezero (19) in Kozarše (20).

Na oddelkih finančne kontrole ob državni meji je bilo tedaj 1231 mož.

Skica št. 2 je bila zemljevid Slovenije z vrisanimi sedeži orožniških postaj ob državni meji, sedeži okrajnih finančnih uprav in oddelkov finančne kontrole ob državni meji.

Ministrstvo za notranje zadeve je 12. maja 1923 poslalo pokrajinski upravi za Slovenijo obširen dopis o obveščevalnem delovanju. Prevedli so ga in v obliki okrožnice razposlali vsem političnim in policijskim oblastvom prve stopnje. Šlo je za pojasnilo o sodelovanju med upravnimi in vojaškimi oblastvi na tem področju; upravnim oblastvom ni bilo treba vojski pošiljati občasnih poročil oziroma ocen, pač pa je to veljalo le za pomembne zadeve, ki so zadevale vojsko.⁷⁷²

Spomladi 1925 se je štab dravske divizije iz Kazine preselil v vojašnico vojvode Mišiča.⁷⁷³

Vojska načrtuje pomoč policiji

Po atentatu na prestolonaslednika Aleksandra in notranjega ministra Draškovića je režim odredil stroge varnostne ukrepe. Ti so se nanašali zlasti na varnost dvora in drugih političnih osebnosti, pomembnih objektov, posebej na železnici. Bržkone je režim računal z nezanesljivostjo dela železničarjev, saj še ni bila pozabljena njihova stavka leta 1920 in žalostni dogodki na Zaloški cesti v Ljubljani. Tak ukaz je 30. julija 1921 izdal poveljnik dravske divizije, naslednjega dne pa še poveljnik V. orožniške brigade v Ljubljani. Oba poveljnika sta odredila, kako naj orožniki oziroma vojaki varujejo objekte in železniško progo.

Policija ni mogla stati prekrizanih rok. Uprava policije v Ljubljani je 2. avgusta 1921 izdala uradno odredbo, ki je vsebovala ukrepe tega urada, našteje v 11 točkah. V. točka je določala, katere objekte mora zastražiti

⁷⁷² AS, 61, 115. škatla, št. pov. 1886/IV.

⁷⁷³ AS, 61, 137. škatla, št. 104.

varnostna straža. Ta poslopja so bila: glavna pošta, sedež deželne vlade, policijsko ravnateljstvo, glavni, dolenski in gorenjski kolodvor, sodni zapor, brezžična brzozjavna postaja, plinarna in elektrarna ter železniški in cestni mostovi. Izdelali so načrt za zavarovanje teh objektov.

Ko je bil 1. avgusta 1921 sprejet zakon o zaščiti države, so te izredne ukrepe postopoma opuščali, kot vzrok za to pa so navedli velike stroške in obremenitve moštva. 5. novembra 1921 so se v prostorih IV. odseka pokrajinske uprave za Slovenijo sestali dr. Rudolf Andrejka, vladni svetnik in načelnik tega odseka, Teodor Šporn, vladni svetnik in načelnik I. odseka, Anton Lokar, major in zastopnik poveljstva dravske divizijske oblasti, Dragutin Dragič, poveljnik V. orožniške brigade in policijski nadsvetnik Vračko iz policijskega ravnateljstva v Ljubljani. Ocenili so dotedanje ukrepe in se dogovorili, kateri naj bi še ostali v veljavi. Sestanek je bil povezan tudi z vojaškimi vajami, saj je več enot odšlo z območja Slovenije in je nastala praznina, kajti oslabljena vojska ne bi mogla posredovati v notranjem dogajanju, če bi prišlo do resnih varnostnih dogodkov.

Miru pa ni bilo. Notranje ministrstvo je 29. decembra 1921 poročalo o nameravanem požigu železniške postaje v Bukarešti, kar bi bila lahko naloga tudi naših boljševikov. Iz oddelka za notranje zadeve so to obvestilo posredovali podrejenim oblastvom. Notranje ministrstvo je 1. maja 1923 sporočilo, da se v Bolgariji pripravljajo komiti za odhod v kraljevino SHS, da bi pri nas minirali železniške in druge objekte.⁷⁷⁴

Če bi izbruhnili neredi

Vojska pa ni načrtovala le svoje vloge pri varovanju pomembnih objektov in naprav, temveč tudi pri zagotavljanju javnega reda in miru. Tako je poveljnik dravske divizijske oblasti že 12. aprila 1919 izdal tajno Navodilo za postopanje pri izgredih in neredih, ki je obsegalo 16 točk in Ljubljana je bila obdelana posebej, zlasti v 8. točki. Čez 12 dni je k ukazu izdal še dodatno navodilo za pripravljenost vojaških enot, ki je podrobneje obdelalo še inačico B in C tovrstnih ukrepov; tako so ti ukrepi obsegali tri stopnje, označene z začetnimi velikimi črkami abecede.⁷⁷⁵

Isto vojaško poveljstvo je 14. junija 1919 pisalo policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani o zamišljenem ravnanju vojske ob demonstracijah. Za naslednji dan je bil namreč napovedan shod Jugoslovanske socialdemokratske stranke v Ljubljani, zato bi bilo treba preprečiti vsakršno zbiranje ljudi. Policijsko ravnateljstvo je 17. junija pisalo poverjeništvu za notranje zadeve in ga vprašalo, ali ima vojaštvo to pristojnost; od tam so ravna-

⁷⁷⁴ AS, 61, 116. škatla, št. pov. 2289.

⁷⁷⁵ AS, 61, 1919, fascikel 3601-4200, št. 3574.

teljstvu in poveljstvu dravske divizije odpisali, da je ravnateljstvo v pristojnosti deželne vlade za Slovenijo in naj se vojska obrača le nanjo.⁷⁷⁶

Jugoslovanska socialdemokratska stranka je imela 17. marca 1920 shod v gostilni Pri Travnu na Glincah v Ljubljani. Razpravljali so o položaju v državi in taktiki stranke. Napovedali so, da bo nova komunistična partija priredila manifestacijo v Ljubljani, da bi pokazala svojo moč. Deželna vlada za Slovenijo je 4. aprila 1920 poveljstvo dravske divizije zaprosila, da bi 11. aprila, na dan napovedane komunistične manifestacije, imelo v pripravljenosti primerno močne vojaške sile, »ki bi imele nastopiti v primeru, če bi bila policijska straža prešibka za vzdrževanje miru in reda«.⁷⁷⁷ Omenjeno vojaško poveljstvo je 7. aprila istega leta poverjeništvu za notranje zadeve poslalo prevod VII. poglavja I. dela vojaških pravil službe, izdanih prejšnje leto, z naslovom Uporaba vojske pri vzdrževanju reda in postave. Šlo je za člene od 391 do 401 teh pravil, ki jih je ljubljansko vojaško poveljstvo izdalo v lepi mali knjižici. Vsebina teh členov je določala, kdo od upravnih oblastev je lahko zaprosil oziroma ukazal vojski, da je posredovala v notranjih nemirih, in kdaj je ta nastopila; praviloma tedaj, ko sile notranje varnosti niso bile več v stanju zagotavljati javne varnosti.⁷⁷⁸

Slednje načelo je veljalo tudi med železničarsko stavko konec aprila 1920, saj je vojaška enota 24. aprila na kraj spopada med stavkajočimi in mešano orožniško ter stražniško enoto prihitela šele, ko je bilo vsega konec. Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je štiri dni po spopadu na Zaloški cesti državnemu pravdnikstvu ovadilo šest ljudi, ki da so med stavko storili javno nasilstvo: telesno ali besedno so napadli bodisi železničarske uslužbenke, ki niso stavkali, ali varnostne stražnike oziroma njihove soproge, češ da so morili na Zaloški cesti.⁷⁷⁹

Spomladi 1922 se je spet veliko govorilo o novi železničarski stavki. Poveljnik dravske divizijske oblasti je 30. marca 1922 izdal nov načrt vojaških enot, ki naj bi zastražile železniške proge v Sloveniji, njihovo jakost in območje odgovornosti. Iz načrta je izpustil del proge od Dobove do Zidanega Mosta, ker je šlo za manjše železniške postaje, zato je hkrati zaprosil poveljstvo V. orožniške brigade v Ljubljani, da bi ta del proge zavarovalo orožniško moštvo.⁷⁸⁰

V miru se je smela vojska nastaniti tudi v zasebnih prostorih, kar so sprva urejali nekdanji avstrijski oziroma srbski zakoni. To je veljalo tudi tedaj, ko je vojska sodelovala pri zadužitvi nemirov, prijemanju hajdukov, zavarovanju obmejnega območja itd. To sta pozneje enotno uredila zakon in pravilnik.⁷⁸¹

⁷⁷⁶ AS, 61, 1919, fascikel 4901–5400, št. 5199.

⁷⁷⁷ AS, 61, 46. škatla, št. 3502.

⁷⁷⁸ AS, 61, 73. škatla, št. 3956.

⁷⁷⁹ AS, 61, 127. škatla, ovoj Stavka železničarjev 1920, št. 4311.

⁷⁸⁰ AS, 61, 115. škatla, št. pov. 1886/IV. in ovoj št. pov. 1633/IV.

Zaprosila za policijske podatke

Ni bilo redko, da so se vojaška poveljstva obračala na policijska oblastva, da bi jim slednja posredovala podatke varnostnega značaja.

Poveljstvo dravske divizije se je 25. maja 1920 pisno obrnilo na poverjeništvo za notranje zadeve in zaprosilo, da bi izdelali seznam ruskih oficirjev in jim ga poslali; obsegal naj bi ime in priimek, čin ter kraj bivanja. Zahtevek so iz poverjeništva posredovali podrejenim oblastvom in ta so morala odgovoriti v roku 14 dni. To se je zavleklo in šele 9. septembra 1920 so seznam poslali prosilcu. Na njem je bilo 36 oficirjev, med njimi osem generalov.⁷⁸²

Iz notranjega ministrstva so 20. oktobra 1922 obvestili pokrajinsko upravo za Slovenijo, da vojaško ministrstvo sumi na obstoj skrivne organizacije vojaških podčastnikov, zato naj sum preverijo. Oddelek za notranje zadeve je o sumu obvestil policijsko ravnateljstvo v Ljubljani, policijski komisariat v Mariboru in okrajni glavarstvi v Celju ter na Ptuj, torej tista oblastva, ki so na svojem območju imela vojaške enote. Ko so prispeli odgovori, so bili negativni in o takšni tajni organizaciji niso mogli ugotoviti ničesar. Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani pa je v odgovoru zapisalo, da je med slovenskimi in hrvaškimi podčastniki, prevzetimi iz avstro-ogrske vojske, veliko nezadovoljstvo, ker jih niso upoštevali pri napredovanju v oficirski čin, številni srbski podčastniki pa so to dosegli. Oddelek za notranje zadeve je nato sestavil odgovor notranjemu ministrstvu in 25. novembra 1922 so ga poslali v Beograd, skupaj z navedenim mnenjem policijskega ravnateljstva v Ljubljani.⁷⁸³

Poveljstvo dravske divizije je 16. januarja 1923 zaprosilo oddelek za notranje zadeve, da bi jim dostavil seznam komunističnih vodij in propagatorjev, ki bi ga uporabljala vojaška defenzivna obveščevalna služba. Iz Ljubljane so nato razposlali okrožnico s to zahtevo vsem političnim in policijskim oblastvom prve stopnje in ko so prejeli odgovore, so na oddelku za notranje zadeve 17. aprila 1923 odgovorili poveljstvu omenjene divizije.⁷⁸⁴

Poveljstvo mariborskega vojaškega okrožja se je 23. junija 1925 pisno obrnilo na velikega župana mariborske oblasti glede zaobljube tistih vojakov, starih od 20 do 50 let, ki te obveznosti še niso opravili. Veliki župan je odgovoril že čez tri dni in predlagal te rešitve: zaobljubo bi opravili na sedežih župnijskih uradov, naenkrat bi zbrali od 200 do 500 mož,

⁷⁸¹ Zakon o nastanjanju vojske in mornarice, Sl. list KBUDB, št. 11/34, z dne 7. februarja 1934. Pravilnik za izvrševanje zakona o nastanjanju vojske in mornarice, Sl. list KBUDB, št. 41/35, z dne 22. maja 1935.

⁷⁸² AS, 61, 58. škatla, št. 9487.

⁷⁸³ AS, 61, 109. škatla, št. pov. 5785.

⁷⁸⁴ AS, 61, 113. škatla, št. pov. 801/IV.

opravilo bi vodili pristojni duhovniki. Opozoril pa je, da za to dejanje razmere še niso ugodne in bi bilo bolje s tem še počakati do oktobra oziroma novembra, ko bi zaobljubo opravili obe polovici moštva. Zadostovala bi orožniška asistenca, brez vojaške.⁷⁸⁵

Isto poveljstvo je 27. julija 1925 velikega župana mariborske oblasti obvestilo, da so med rezervnimi oficirji tudi taki, ki nasprotujejo interesom države in vojske, zato naj o takih ljudeh sporočijo poveljstvu. Veliki župan je to zaprosilo posredoval nižjim oblastvom in od povsod so prišli negativni odgovori, le policijski komisariat v Mariboru je na podlagi seznama rezervnih oficirjev zapisal, da so med njimi trije nezanesljivi.⁷⁸⁶

Veliki župan mariborske oblasti je 4. januarja 1928 prejel zaprosilo poveljnika dravske divizijske oblasti, da nujno potrebuje mesečne podatke o morali prebivalstva, kako živi, o ljudskem zdravju, socialnih in finančno-ekonomskih razmerah, zakonitosti in redu. Veliki župan je zaprosilo skrčil na podatke o morali prebivalstva in zakonitosti ter redu, nato pa zahtevek poslal podrejenim uradom, orožniškim postajam pa le zahtevek za podatke o zakonitosti in redu. Podatki o zakonitosti in redu naj bi zajeli le zločine, prestopke in pregreške ter nezgode. Tako zbrane podatke so posredovali 28. februarja 1928.⁷⁸⁷

Poveljnik dravske pehotne brigade v Mariboru je 2. julija 1929 velikega župana mariborske oblasti zaprosil, da bi mu poslal podatke o prebivalcih iz južne Srbije, ki prebivajo na območju te oblasti. Podatki naj bi obsegali ime in priimek, poklic, kako živijo, ali potujejo v tujino in po državi, ali so sumljivi. Ko so podrejeni uradi poročali na sedež velikega župana, je bilo razvidno, da je na tistem območju bivalo 33 ljudi iz južne Srbije. Policijski komisariat v Mariboru je 11. septembra poveljniku omenjene brigade sporočil, da so okrajne načelnike v rojstnih krajih teh 33 ljudi zaprosili za preverbo in odgovorili so jim, da nihče od njih ni bil kaznovan ali politično sumljiv.⁷⁸⁸

Oficirji so se pritoževali

Varnostni oziroma policijski stražniki so imeli nekaj težav tudi z vojaškimi oficirji, ki so se pritoževali nad ravnanjem mož postav.

Poročnik Đorđe Vujić se je 6. septembra 1919 pisno pritožil na ravnanje varnostnih stražnikov, ki da ga nista vnaprej pozdravila in nista nosila nobenega znaka, da sta bila res v službi. Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je pritožbo poslalo poverjeništvu za notranje zadeve in zaprosilo, naj ustrezno pouči poveljstvo dravske divizijske oblasti. To so 21.

⁷⁸⁵ AS, 87, 23. fascikel, št. pov. 384–25.

⁷⁸⁶ AS, 87, 5. fascikel, št. pov. 465.

⁷⁸⁷ AS, 87, 14. fascikel, št. pov. 24/1–28 in 24/2–28.

⁷⁸⁸ AS, 87, 17. fascikel, št. pov. U 753–29.

oktobra res storili in vojaško vodstvo poučili, da je v Ljubljani civilna varnostna straža, ne pa vojaška oziroma militarizirana, zoper njo se lahko pritožijo na poveljstvo te straže na Šubičevi ulici 5.

Dne 28. oktobra 1919 je vodstvo dravske divizije pisno vprašalo poverjeništvu za notranje zadeve, ali je stražnik dolžan povedati svoje ime in priimek, če to državljani zahteva; stražnik namreč nima v službi nobene prepoznavne številke. Dopis so iz poverjeništvu poslali policijskemu ravnateljstvu in tam so odgovorili nazaj:

- da ni nobenega predpisa, ki bi stražniku nalagal dolžnost, da državljani pove svoje podatke,
- pod avstrijsko oblastjo so stražniki nosili polmesec s prepoznavno številko, a so ga v novi državi takoj odstranili,
- za majhno mesto, kakršno je Ljubljana, ob pritožbi zadostuje navedba časa in kraja službovanja stražnika,
- stražnikom so zdaj naročili, da državljani lahko povedo svoje ime in priimek, če to vljudno zahteva.

Ravnateljstvo je istega dne v posebnem dopisu poverjeništvu za notranje zadeve predlagalo, da bi znova uvedli prepoznavne številke stražnikov. Pobuda je bila sprejeta in 16. decembra 1919 je ravnateljstvo izračunalo, da bi ustrezen znak stal okoli 15 kron, torej za ljubljanskih 200 stražnikov 3000 kron, za vso Slovenijo pa za 500 mož 7500 kron. Poverjeništvu je sredi januarja 1920 delegaciji ministrstva za finance za Slovenijo in Istro predlagalo, da bi zagotovila 7500 kron za izdelavo teh znakov, in sicer s postavke nabavnih stroškov za opremo pisarn in stražnic, kjer je bil denar še na razpolago.⁷⁸⁹

Poveljnik dravske divizijske oblasti je 22. aprila, torej med železničarsko stavko, deželni vladi za Slovenijo pisal o pritožbi poveljnika vojaške posadke na glavnem kolodvoru v Ljubljani. Ko je odpeljal vlak proti Jesenicam, se je na prehodu na Dunajski cesti zbrala množica, da bi preprečila vlaku pot, posredovanje straže in orožnikov pa ni bilo uspešno. Ko je posredovala vojaška četa, je množico brez napora odstranila. Poverjeništvu za notranje zadeve je dopis poslalo poveljstvu V. orožniške brigade in od tam so na začetku maja odgovorili, da preiskava dogodka ni mogoča, ker ni znan čas odhoda omenjenega vlaka; sicer pa je orožništvo le pomagalo stražnikom, ki so edini odgovorni za red in mir v avtonomnem mestu Ljubljana.

Preiskovanje dogodka je pripeljalo do spoznanja, da se je to zgodilo 21. aprila, ko bi moral vlak ob 11.45 odpeljati proti Jesenicam. Prišlo je okoli 300 stavkajočih železničarjev, ki so hoteli preprečiti vožnjo, a jih je straža s proge odstranila. Ker vlaka ni bilo, je vojak odprl zapornice na Dunajski cesti in množica je prišla na progo. Od tam jo je odstranila enota osmih stražnikov in 22 orožnikov. Vlak je ob 13.00 odpeljal s kolodvora tako, da je pred lokomotivo šlo vojaštvo z nasajenimi bajoneti,

⁷⁸⁹ AS, 61, 57. škatla, št. 8799.

pri železniškem prelazu pa so se vojaki pridružili stražnikom in orožnikom.

Tako je policijsko ravnateljstvo 14. maja 1920 obširno opisalo dogodek in ovrglo navedbe vojaštva. Poročilo so poslali poverjeništvu in ga zaprosili, naj o tem obvesti poveljstvo dravske divizije.⁷⁹⁰

Kmalu po končani železničarski stavki so vojaki spet našli čas za reševanje težav s pozdravljanjem oficirjev. Poveljnik IV. armadne oblasti v Zagrebu je 12. maja 1920 odredil, da oficirji in vojaški uradniki ne morejo zahtevati, da jih občinski redarji med opravljanjem svoje službe pozdravljajo; ob nepravilnem poslovanju naj redarja prijavijo komandi mesta in navedejo njegovo prepoznavno številko; komandanti divizij in mest naj to odredbo sporočijo političnim in policijskim oblastvom. Poveljnik dravske divizije je o tem obvestil deželno vlado za Slovenijo, nato pa je poverjeništvu za notranje zadeve obvestilo vsa podrejena oblastva. Okrajno glavarstvo v Mariboru je konec julija 1920 vprašalo, ali ta zagrebška odredba velja tudi za orožnike. Iz poverjeništvu za notranje zadeve so odgovorili, da ne, pač pa je orožništvo dolžno pozdravljati vojaške oficirje in uradnike.⁷⁹¹

Dnevnik *Novi čas* je 17. decembra 1921 objavil vest o sporu med stražo in vojaškima častnikoma: istega dne ob 0.45 je varnostni stražnik v restavraciji Narodnega doma v Ljubljani nadziral policijsko uro. Vsi so odšli iz lokala, razen dveh kapetanov, ki sta stražnika zmerjala z »magarcem«. Enega od njiju je aretiral in ga odvedel na stražnico, drugi pa je odšel v vojašnico in z vodom oboroženih vojakov prihitel pred stražnico, da bi kolega osvobodili. Ko jim je bilo pojasnjeno, da so privedenega že izpustili, so se vrnili v vojašnico.

Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je začelo poizvedovati in 24. decembra je poverjeništvu poročalo, da je novica v glavnem točna. Stražnik Pavle Tomaž je privedel kapetana Edra zato, ker se ni hotel legitimirati, nato pa je bil izpuščen.⁷⁹²

Težave z vojaki

Najprimerneje se mi zdi, da v tem poglavju prikažem še nekaj težav, ki jih je z vojaki imela policija. Izbral sem nekatere zglede iz vse Slovenije.

Varnostna straža na Ptujju je 12. maja 1919 poročala mestnemu uradu o izgredi vojakov tamkajšnjega saperskega (danes bi rekli inženirskega, op. P. Č.) bataljona. Prejšnjega dne zvečer so razbili stekla na 13 poslopih, last ptujskih Nemcev. Bilo jih je okoli 30 ali 40. Vpili so, da bodo z Nemci na Ptujju počeli to, kar so Nemci s Slovenci na Koroškem. Povzro-

⁷⁹⁰ AS, 61, 51. škatla, št. 5699.

⁷⁹¹ AS, 61, 55. škatla, št. 7772.

⁷⁹² AS, 61, 90. škatla, št. 12413/IV.

čena škoda je približno 30.000 kron. Posredovala je straža, ki je po izgredih zastražila trgovine.⁷⁹³

Poverjeništvu za notranje zadeve je 6. oktobra 1919 vsem političnim in policijskim oblastvom prve stopnje poslalo okrožnico, v kateri je naročalo, naj nadzirajo, ali se vojaki pravočasno vrnejo z dopusta v svoje enote. To je zaprosilo ministrstvo za vojsko in mornarico, kjer so ugotovili, da je mnogo zamud take vrste. Županstvo v Litiji je zatem predlagalo, da bi se vojaki na dopustu zglasovali na najbližji orožniški postaji, kakor je bilo v času Avstrije. Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani je vprašalo, ali ta okrožnica pomeni, da se vojaki zglasajo na policiji in ne več na stacijskem poveljstvu. Na začetku novembra so iz poverjeništvu sporočili policijskemu ravnateljstvu, da okrožnice ni mogoče razumeti tako, da se morajo vojaki na dopustu javljati na policiji, saj bi to lahko uvedel le zakon; pač pa to ravnateljstvo sprejema zglasovanje tudi za vojake.⁷⁹⁴

Policijski komisariat v Mariboru je 20. januarja 1920 obširno poročal o tem, kako tamkajšnje vojaštvo ogroža javno varnost: izvaja nasilje na ulicah, rope, verižništvo in tihotapstvo tobaka, poškoduje stanovalce in poslopja nekdanje javne hiše itd. Kazalo bi zmanjšati mariborsko vojaško posadko, spet odpreti javno hišo in storiti še druge ukrepe za zmanjšanje izgredov vojakov. Poročilo so poslali poverjeništvu za notranje zadeve v Ljubljani, od tam deželni vladi, ta pa poveljstvu dravske divizije. K poročilu za dravsko divizijo so na deželni vladi pripisali, da ne bodo preklicali svoje odredbe o odpravi tolerančnih hiš v Sloveniji. Če poveljstvo divizije meni, da je treba za vojake spet uvesti take ustanove, naj to izpelje v lastni pristojnosti. To stališče je ljubljanska vlada posredovala tudi mariborskemu komisariatu. General Smiljanić je 2. marca 1920 podpisal obširen odgovor, sestavljen v lepi slovenščini, in se postavil v bran vojaštva.⁷⁹⁵

Dne 28. junija 1920 je bilo v gostilni Narodnega doma na Ptujju 11 vojakov. Ob 2. uri je potekel čas za dovoljeno obratovanje. Tedaj je stotnik ukazal gostilničarju Jožefu Berliču, da mora streči še naprej; če bo kaj narobe, bo že on uredil v Beogradu. Ker je za gostilno nastopila policijska ura, sta tja prišla redarja Peter Klavčič in Anton Štrucelj, da bi posredovala pri gostilničarju. Stotnik jima je dejal, da je tu Srbija, Vidov dan in ni več cesarja Karla. Drugi so začeli zabavljati čez stražnika in lokal so zapustili ob 3. uri. Ko so šli proti vojašnici, so kalili nočni mir. O dogodku je vladni komisar v imenu mestnega magistrata obvestil komando mesta Ptuj. Ta je začela poizvedovati o dogodku in 29. julija je komandant mesta sporočil, da vojska ni ničesar zakrivila, pač pa stražnika, ki da sta bila pijana. Tri dni pred tem odgovorom je straža spet imela neprijeten pripetljaj z vojaki, tokrat v kavarni Evropa.⁷⁹⁶

⁷⁹³ AS, 61, 1919, fascikel 3601-4200, št. 4104.

⁷⁹⁴ AS, 61, 42. škatla, št. 1605.

⁷⁹⁵ AS, 61, 44. škatla, št. 2862.

⁷⁹⁶ AS, 61, 56. škatla, št. 8250.

Dne 16. septembra 1921 pozno ponoči je šel ob dolenski železniški progi domov 19-letni Karol Anton Kodelli, edini sin barona Antona Kodellija. Ko je šel mimo vojaškega oskrbovališča, sta ga ustavljala stražarja in za njim streljala, ker se ni ustavil; na pomoč so prišli še drugi vojaki in začeli pregledovati okolico. Ko ga je vojak izsledil, ga je ustrelil v glavo, da je umrl v neposredni bližini domačega gradu. Kraj dogodka si je ogledal tudi nadzornik Simon Vrhunec, ki je izdelal poročilo. Časniki so o tem nesrečnem pripetljaju obširno pisali, dnevnik Slovenec pa je med drugim zapisal tudi tole: »Pač čudne razmere, ko človek pred lastno vojaško stražo ni več varen življenja«. ⁷⁹⁷

Edvard Slakar iz Maribora se je dolgo skrival pred vojaško suknjo in vojaški rok je začel služiti šele, ko je bil star 30 let. Dodelili so ga v vojaško skladišče v Zalogu, od tam pa je na začetku februarja 1936 pobegnil. 15. februarja istega leta ponoči je stražar opazil, da gori bližnja baraka, v kateri je bilo spravljeno strelivo in granate. Dvakrat je ustrelil za bežečim, nato pa se je lotil gašenja, da ne bi bilo katastrofe. Sum je takoj padel na omenjenega beguna, ki so ga jeseni prijeli in prepeljali v vojaške zapore savskega divizijskega sodišča v Zagrebu. Dan pred božičem 1936 je od tam spet pobegnil in prijeli so ga šele pozimi 1937 ter obsodili na leto dni težke ječe. ⁷⁹⁸

6. septembra 1938 so vojaki na ljubljanskem gradu streljali s topovi. Leseni del izstrelka je padel na streho Jožefišča na Poljanski cesti 16, prebil dve opeki, razbil steklo v oknu in okvir okna. Prednica je škodo ocenila na 250 dinarjev in povrnil jo je 16. ljubljanski topniški polk. Vojslav Kostić, komandir baterije, je vodil enoto na grajski planoti in je domneval, da je bil v slepem naboju del lesa, ki ga je odneslo v samostan. Škodo je ocenil na največ 60 dinarjev, toda prednica je izkoristila priložnost in škodo pretirano ocenila, je zapisal v svojem poročilu topniški častnik. ⁷⁹⁹

⁷⁹⁷ AS, 61, 94. škatla, ovoj 20, št. 9934/IV. Ljubljanske novice, Slovenec, 18. septembra 1921, str. 4.

⁷⁹⁸ AS, 68, ban 13–6, fascikel 1937, 1–15000, št. 892, in fascikel 1938, 1–9000, št. 5105.

⁷⁹⁹ AS, 68, ban 13–5, fascikel 1938, št. 27618/38. Ko pišem o varnostni plati vojske kraljevine SHS oziroma Jugoslavije, je težko obiti polkovnika Vladimirja Vauhnik. Mišlim zlasti na tisti del njegovega delovanja, ko je bil v letih 1937–1941 vojaški ataše pri jugoslovanskem veleposlaništvu v Berlinu, nato pa je med vojno deloval v korist zahodnih zaveznikov. V Berlinu je zbiral podatke o nemški vojski in pravočasno napovedal nacistični napad na Jugoslavijo. Njegovo obveščevalno delovanje za zahodne zaveznike ni našlo skupnih točk s partizanskim odporom pri nas, zato je bil po vojni pozabljen in je leta 1955 v Argentini umrl kot emigrant, star nepolnih 59 let. V argentinski prestolnici je deset let po avtorjevi smrti v slovenščini izšla njegova knjiga »Nevidna fronta«. Enciklopedija Slovenije, 14. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana 2000, str. 159.

OBČINSKA STRAŽA

Občine v Sloveniji, ki so po prevratu jeseni 1918 obdržale svoje stražnike, so jih vzdrževale iz svojih sredstev. Bili so občinski uslužbenci.

Stopicanje na mestu

Na podlagi Zakona o zavarovanju delavcev⁸⁰⁰ iz leta 1922 je minister za socialno politiko kmalu izdal Naredbo o določitvi nevarnostne tabele za zavarovanje zoper nezgode in o postopku pri uvrščanju obratov v nevarnostne razrede in nevarnostne odstotke.⁸⁰¹ Slednja še ni upoštevala občinskih stražnikov, iz česar bi se dalo domnevati, da je bil ta poklic še razmeroma šibak, maloštevilen in neupoštevan.

Druga taka naredba z enakim imenom, izdana leta 1931, jih je že upoštevala. Imela je 14 nevarnostnih razredov, 28 skupin obratov in 409 različnih postavk za plačevanje prispevkov nezgodnega zavarovanja delavcev. Občinski stražniki in čuvaji raznih vrst (nočni, poljski, gozdni in lovski) so spadali v VIII. nevarnostni razred, torej med bolj nevarne poklice. Tretja naredba te vrste in zadnja pred razpadom države jih je leta 1938 uvrstila podobno.

Občinski stražniki so opravljali službo po starem izročilu, ki je bilo odvisno zlasti od značaja in pomembnosti občine. Njihova strokovna plat je bila skromna, uporabljali so jih

tudi kot »deklice za vse«.

Leta 1928 so v celotni državi poskušali uveljaviti Pravila za občinske stražnike, ki so veljala že v kraljevini Srbiji, a jih v Sloveniji sploh niso objavili.⁸⁰² Enako je veljalo za učni program pripravniških tečajev za občinske stražnike.⁸⁰³ Zakon o notranji upravi je leta 1930 pooblastil notranjega ministra, naj predpiše uredbo o opravljanju policijske službe v občinah, kjer ni bilo državnih krajevnih policijskih oblastev, a se to ni zgodilo. Zato se ni čuditi, če je policijski strokovnjak zapisal, da deluje občinska straža po različnih predpisih, je brez pouka, nima enotne uniforme in oborožitve.⁸⁰⁴

⁸⁰⁰ Ur. list PUS, št. 62/22, z dne 13. junija 1922.

⁸⁰¹ Ur. list PUS, št. 88/22, z dne 25. avgusta 1922.

⁸⁰² Pravila za opštinske stražare, Policija, 7–8, 1929, str. 360–366.

⁸⁰³ Program nastave tromesečnog pripravnog kursa za gradske–opštinske stražare i agente, Naš glasnik, 3, 1930, str. 111–117.

⁸⁰⁴ Dragutin Lazič, Kriminalna biblioteka, 24, 1931, str. 578.

Polijske pristojnosti občin

Ban Dravske banovine je po izidu Zakona o občinah⁸⁰⁵ izdal uredbo, ki je urejala položaj občinskih uslužbencev, h katerim so spadali tudi stražniki.⁸⁰⁶ Izdal je tudi Pravilnik o strokovnih tečajih za občinske uslužbenke.⁸⁰⁷

Omenjeni Zakon o občinah, prvi in edini tak predpis v novi državi, je občini naložil, naj opravlja naslednje naloge krajevne policije, kolikor je ne opravlja država:

- skrbi za javno, osebno in imovinsko varnost, moralo, red in mir,
- nadzoruje tujce, sumljive ljudi in potepuhe ter zatira beračenje, izvaja predpise o prijavljanju tujcev, delavcev in poslov,
- nadzoruje prenočišča, gostilne, kavarne in podobne obrate ter dovoljuje podaljšanje delovnega časa v njih, daje dovoljenja za javne zabave,
- skrbi za zatiranje nalezljivih bolezni, nadzoruje prodajo človeške in živalske hrane, merjenje in merila, klavnice, prodajalne živil in sejme,
- skrbi za varnost javnega prometa, čistočo in vzdrževanje cest, mostov, obal, potokov, jarkov, rek, vodnjakov, napajališč in javnih naprav sploh,
- nadzoruje gradnje, daje dovoljenja za gradnje, skrbi za varnost pred požarom in drugimi nezgodami,
- opravlja poljsko policijo, vzdržuje red na paši in izvaja predpise policijske narave o pospeševanju poljedelstva in živinoreje ter sodeluje pri zatiranju živalskih kužnih bolezni.⁸⁰⁸

V teh zadevah krajevne policije je občina opravljala kazensko oblast, če kaznovanje teh prekrškov ni spadalo na področje drugih oblastev. Sicer pa je to kazensko oblast izvajala nad vsemi kršitvami krajevnih uredb in odredb.⁸⁰⁹ Občinski odbor je smel namreč na podlagi zakonov izdajati obče krajevne uredbe, ki so dobile pravno moč, ko jih je odobril ban, nato pa so se na krajevno običajen način razglasile v občini. Če so te uredbe spadale na področje krajevne policije, je bilo mogoče za prekršek zagroziti kazen do 200 dinarjev ali zapor do pet dni, če denarne kazni ni bilo mogoče izterjati.⁸¹⁰

Zakon o občinah je veljal za vse slovenske občine, razen za Celje, Ljub-

⁸⁰⁵ Sl. list KBUDB, št. 35/33, z dne 29. aprila 1933.

⁸⁰⁶ Uredba o občinskih uslužbencih, Sl. list KBU DB, št. 22/34, z dne 17. marca 1934; Sl. list KBUDB, št. 61/36, z dne 29. julija 1936 in Sl. list KBU DB, št. 18/41, z dne 1. marca 1941.

⁸⁰⁷ Sl. list KBUDB, št. 18/38, z dne 2. marca 1938.

⁸⁰⁸ Enako kot opomba 805, 77. člen.

⁸⁰⁹ Enako kot opomba 805, 78. člen.

⁸¹⁰ Enako kot opomba 805, 82. člen.

ljano, Maribor in Ptuj, kjer je veljal Zakon o mestnih občinah.⁸¹¹ Nehali so veljati avstrijski občinski zakoni za Kranjsko z dne 17. februarja 1865, za Koroško z dne 15. marca 1864 in Štajersko z dne 2. maja 1864.

Ni bilo denarja za šolanje

Zveza organizacij občinskih uslužbencev in upokojencev Dravske banovine v Ljubljani je 1. marca 1935 pisno predlagala banski upravi, naj bi pripravili strokovni tečaj za »občinske izvršilne in varnostne organe«. Trajal naj bi tri tedne. »Občine same ne morejo zadostno skrbeti, da bi se uslužbenci podrobneje seznanjali z obstoječimi predpisi, kar gotovo zelo kvarno vpliva na enotno opravljanje policijske in eksekutivne službe«, so zapisali v predlogu.

Iz banske uprave so upravo policije v Ljubljani takoj zaprosili za stališče, ker pa ni bilo odgovora, so jih na postavljeno vprašanje spomnili spet 7. februarja 1936, skoraj leto pozneje. Uprava policije je odgovorila 28. aprila 1936 in zapisala, naj bi pobudnik tečaja poskrbel za prostore, stroške prehrane in stanovanja za tečajnike, tečaj pa bi moral trajati vsaj šest tednov. Sredi aprila je banska uprava to stališče posredovala pobudniku.⁸¹² Vse je ostalo pri zamisli oziroma predlogu.

Ministrstvo za notranje zadeve je 5. avgusta 1940 obvestilo vse banske uprave, da se bo 2. septembra tega leta začel nov tečaj za policijske stražnike pripravnike, na katerega bodo sprejeli tudi nekaj občinskih stražnikov. Predstojništva mestne policije lahko na šolanje pošljejo po enega tečajnika, ki bo plačal za hrano in posteljnino 400 dinarjev na mesec, občina pa za uporabo učil in prostorov 100 dinarjev. Banska uprava Dravske banovine je dopis poslala mestnim poglavarstvom v Celju, Mariboru in na Ptuj ter občini Kranj. Priporočila je, naj bi občine poleg šolnine plačale stražnikom še del vzdrževalnine. Prijave bi morali poslati do 20. avgusta 1940 in le mestno poglavarstvo v Celju je določilo enega tečajnika.⁸¹³

Le redke občine so imele stražnike

V arhivih, ki sem jih pregledal, sem našel razmeroma malo gradiva o občinskih stražnikih. Nekatere utrinke bom navedel v tem razdelku.

Okrajno glavarstvo v Krškem je 23. januarja 1919 poročalo o boljševiski dejavnosti v okraju. Zanikalo je, da bi tamkajšnja občinska redarja branila razširjati letake za vstop v koroško legijo. Občinska policija v Krš-

⁸¹¹ Sl. list KBUDB, št. 67/34, z dne 22. avgusta 1934.

⁸¹² AS, 68, ban 13–4, fascikel 1924–1939, ovoj 1936.

⁸¹³ AS, 68, ban 13–4, fascikel 1940.

kem je štela dva moža, ki sta opravljala tudi naloge občinskega sluge. »Res ni veliko vredna, a izpolnjuje svojo dolžnost kot vse policije na deželi.« so zapisali okrajni možje.⁸¹⁴

Štirje nekdanji občinski stražniki v Murski Soboti so 19. februarja 1920 pisali poverjeništvu za notranje zadeve v Ljubljani. Navedli so, da so prej dobivali po 180 kron mesečne plače, sredi avgusta 1919 so jih odslovili, plače pa jim niso dali še od 1. marca 1919 do odslovitve iz službe. Prosili so, da bi jim te zaostale prejemke izplačali. Iz Ljubljane so prošnjo poslali civilnemu komisarju za Prekmurje, od tam pa občinskemu uradu v Murski Soboti. Tamkajšnji gerent je na začetku aprila pisal civilnemu komisarju, da je četverica prejela plačo do konca februarja 1919, nato pa so bili vojaki komunistične vlade in jih je ona vzdrževala. Po padcu te vlade so bili spet redarji in so kot predujem dobili vsak po 400 kron. Po zasedbi Prekmurja so izjavili, da ne želijo ostati občinski stražniki. Nadaljnje poizvedbe so pokazale, da jim ni pripadala nikakršna zaostala plača.⁸¹⁵

V Kamniku je bil leta 1925 občinski stražnik, ki je med drugimi nalogami nadziral izvajanje policijske ure. Star je bil 60 let, »a sicer še trden«. Županstvo je zaprosilo orožniško postajo v Kamniku, da bi mu pri teh nalogah pomagala orožniška patrolja. Do tega ni prišlo, pač pa je okrajni glavar odredil, da to nalogo opravlja orožništvo samo, saj bi sicer »trpela njihova avtoriteta«, je 15. septembra 1925 velikemu županu ljubljanske oblasti poročal okrajni glavar in še pristavil, da je zdaj, ko to nalogo opravlja orožništvo, tam boljši red. Nastalo je vprašanje, kdo bo podajal prijave za kršitve policijske ure, in glavar je določil, da bo to tisti, ki je prestopek zaznal.⁸¹⁶

Leta 1928 je imelo status mesta 27 naselij, ki jih bom naštel po abecednem redu: Brežice, Celje, Črnomelj, Gornji Grad, Jesenice, Kamnik, Kočevje, Kostanjevica ob Krki, Kranj, Krško, Laško, Ljubljana, Ljutomer, Lož, Maribor, Metlika, Novo mesto, Ormož, Ptuj, Radeče, Radovljica, Slovenska Bistrica, Slovenj Gradec, Škofja Loka, Šoštanj, Trzič in Višnja Gora.⁸¹⁷

Do leta 1933 je bilo pri nas 1069 občin, nato pa se je njihovo število zmanjšalo na 369 in se je do konca države le malo spreminjalo.⁸¹⁸

Klepar Stanko Horvat je 18. januarja 1935 napisal pritožbo zoper Franca Hrovata, občinskega stražnika v Novem mestu. Navedel je, da je 22. novembra prejšnjega leta pristopil k stražniku, ki je v Kandiji opravljal

⁸¹⁴ AS, 61, 1919, fascikel 4901–5400, št. 742.

⁸¹⁵ AS, 61, 54. škatla, št. 7109.

⁸¹⁶ AS, 68, ban 13–4, fascikel 1924–1939, ovoj 1925.

⁸¹⁷ AS, 61, 132. škatla, ovoj Število prebivalstva v ljubljanski oblasti in seznam občin in srezov.

⁸¹⁸ Uredba o spojitvi občin v Dravski banovini, Sl. list KBU DB, št. 73/33, z dne 12. septembra 1933, in št. 29/34, z dne 11. aprila 1934.

službo, in ga opozoril na to, da v neposredni bližini kovaški mojster brez dovoljenja podkuje konja, vprežni voz njegovega lastnika pa stoji na cesti in ovira promet. Stražnik ga je nadrl in ga hotel privedi v stražnico. Pritožbo je poslal banski upravi, od tam okrajnemu načelstvu v Novem mestu in končno je prispela na občino dolenjske prestolnice. Predsednik občine je spis poslal straži. Prizadeti stražnik, ki je prej služboval pri orožnikih, je 8. februarja sestavil poročilo o dogodku in navedel, da je pritožitelj v sporu s podkovskim mojstrom, ker ga je slednji ovadil, da je ob atentatu na kralja Aleksandra govoril, kako se je to zgodilo pet let prepozno. Novomeška straža ga je zato 12. oktobra 1934 ovadila javnemu tožilstvu. Stražnikovo poročilo je po isti poti potovalo v nasprotno smer, pri čemer so na občini še dodali, da je pritožitelj nekdanji carinik, a so ga izključili od tam zaradi kaznivega dejanja in odtlej je bil brez zaposlitve.⁸¹⁹

Alojz Žužek, občinski stražnik v Škofji Loki, je 8. novembra 1935 imel postopek s ciganom Leonardom Rajhardom, ker je igral v gostinskem lokalju. Konflikt med njima je nastal tudi pred dvema dnevoma in prizadeti se je pritožil zoper stražnika, ki da ga je pretepel. Tudi tokrat ga je tepel z gumijevko in to tako močno, da je po nekaj urah umrl. Zoper stražnika so uvedli kazensko sodno postopanje.⁸²⁰

Dr. France Štukl, vodja Zgodovinskega arhiva v Ljubljani, enote v Škofji Loki, mi je 30. maja 2001 v pogovoru pri njem v pisarni povedal za grob navedenega cigana. Šel sem na mestno pokopališče pod Kamnitnikom in tam našel nagrobnik s pokojnikovo fotografijo in datumom rojstva ter smrti. Grob je bil poraščen s travo in nekaj cveticami, toda omenjeni doktor mi je dejal, da tam vsakega prvega novembra zagori sveča.

Občinska straža v tem mestu je delovala na podlagi »Organizatornega štatuta mestne občine v Škofji Loki«, ki ga je županstvo sprejelo 26. marca 1901, veljati pa je začel 1. aprila istega leta. Mestno županstvo je 17. aprila 1902 sprejelo dodatek k temu statutu, ki je med drugim podrobneje določil opravila mestne policijske straže.⁸²¹ V času kraljevine SHS ozioroma Jugoslavije so ta opravila dopolnili in prilagodili novim razmeram.

Dne 4. julija 1937 ponoči sta dva pred kavarno v Škofji Loki kalila nočni mir in posredoval je občinski stražnik Albin Gerkman. Glasnejšega od njiju je pozval, naj utihne in gre domov. Tega ni hotel storiti in stražnik ga je hotel odvesti v občinski zapor. Tedaj se je v postopek vmešal podnarednik 3. planinskega bataljona v Škofji Loki in preprečil izvedbo postopka. Stražnik je odšel po pomoč na orožniško postajo, za njim pa tudi kršitelja. Orožniki so enega od njiju dali v zapor, podnarednika pa predali dežurnemu oficirju škofjeloške vojašnice. Orožniška postaja je prvega kršilca zaradi nasilja proti službujočemu stražniku prijavila okrajnemu

⁸¹⁹ AS, 68, ban 13–1, fascikel 1924–1935, št. 2581/35.

⁸²⁰ AS, 68, ban 14–2, fascikel 1932–1935, št. 29635/35.

⁸²¹ Zapisniki in drugi izbrani dokumenti iz arhiva občine Škofja Loka 1861 do 1918, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Škofja Loka 1979, str. 118–126.

sodišču, vendar je prizadeti od pregona odstopil. Podnarednik je bil disciplinsko kaznovan na 10 dni vojaškega zapora.⁸²²

Gabrijel Oblak, župan občine v Dolenjem Logatcu, je 21. junija 1938 okrajnemu načelniku v Logatcu opisal javno varnost v občini. Pogoste so bile tatvine in vlomi, nočno razgrajanje je bilo vse pogostejše. Občinskega stražnika niso več imeli, zato se je po pomoč obrnil na orožniško postajo, tam pa so mu odgovorili, da jim primanjkuje osebja, ker so obremenjeni z zavarovanjem državne meje in utrjevalnih del vzdolž meje. Okrajnega načelnika je zaprosil, naj bi orožništvo okrepilo nadzor v naselju, čeprav bi bilo za to treba povečati število moštva; gre za »tujsko prometni kraj«, je sklenil župan.

Okrajni načelnik je čez štiri dni pisal komandirju orožniškega voda v Logatcu in banski upravi v Ljubljani, od tam pa poveljstvu dravskega orožniškega polka v Ljubljani s priporočilom, naj ustreže županovi prošnji. Poveljnik polka je spis odstopil komandirju ljubljanske orožniške čete, ta komandirju voda v Logatcu; slednji je 20. julija odpisal komandirju čete in navedel, da je orožniška postaja v Dolenjem Logatcu dovolj močna, saj šteje 12 mož, da opravlja vse naloge, toda župan je preveč občutljiv za vsako malenkost. Poročilo je potovalo v nasprotni smeri.⁸²³

21. marca 1939 ponoči je izbruhnil požar v hiši Franca Kržišnika s Poljanske ceste 19 v Škofji Loki. Ogenj je bil podtaknjen in orožniška postaja je dejanja osumila Karola Lekšeta iz Rake pri Krškem. Malo pred dogodkom ga je namreč občinski stražnik Albin Gerkman zalotil pri vlo-
mu v občinsko pisarno v neposredni bližini.⁸²⁴

Leta 1933 so bili državni policijski stražniki na sedežih 12 banovin, v Beogradu pa orožniki. Občinski stražniki so bili v približno 60 občinah oziroma mestih, plačevali so jih občine, šteli pa so okoli 1300 mož, je poročala strokovna revija.⁸²⁵

Naš glasnik

Pri kratkem sprehodu po strokovnih revijah tedanjega časa sem v razdelku 25.3 povsem na kratko omenil revijo Naš glasnik, ki je v letih 1932–1935 izhajala v srbskem mestu Šabac. Njen urednik je bil Tahir Alagić, poveljnik občinske straže v tem kraju. Šlo je za zasebno publikacijo urednika, ki je v prodaji stala pet dinarjev, celoletna naročnina pa 60 dinarjev. Lastnik je bil hkrati najbolj vnet pisec, ki mu ni bilo mogoče očitati premajhne zagnanosti za koristi občinskih stražnikov. Za izdajanje revije se je odločil predvsem zato, da bi s tem prispeval k strokovni

⁸²² AS, 68, ban 13–5, fascikel 1937, 16001–0, št. 19280/37.

⁸²³ AS, 68, ban 13–6, fascikel 1938, 18001–0, št. 20413.

⁸²⁴ AS, 68, ban 13–6, fascikel 1939, 1–13000, št. 12048.

⁸²⁵ Policija, 5–6, 1933, str. 244–246.

Naslovnica prve številke revije Naš glasnik.

Arhiv P. Č.

vzgoji občinskih stražarjev, saj ti edini niso imeli svojega glasila; orožniki so imeli list Orožniški vestnik, finančni stražniki revijo Finančna kontrola in gasilci Gasilski vestnik.

Omenjeni list je objavil tudi nekaj prispevkov o delovanju policijskih oblastev v Sloveniji. Že v prvi številki prvega letnika je bila kratka vest o mestni policijski straži v Celju in upravi policije v Ljubljani.

V drugi številki je dal pobudo za ustanovitev združenja občinskih stražnikov, ki bi povežalo te može po vsej državi, v šesti številki pa je objavil osnutek pravil tega združenja.

V sedmi številki istega leta je list objavil okrožnico ministrstva za notranje zadeve, ki jo je izdalo 1. avgusta 1932, in sicer na zahtevo osrednje policijske šole v Zemunu. Nanašala se je na to, da so nekatere občine svojim stražnikom kupile enake uniforme, kot jih je nosila državna policijska straža; to pa ni dopustno, saj morajo občinski in mestni stražniki nositi svojo, drugačno uniformo. Urednik je ob tej okrožnici zapisal, da je državna policijska straža »ukradla« novo uniformo občinskim stražnikom, ki so jo nosili prvi, zdaj pa je ne bodo smeli.

V peti številki letnika 1933 je uredništvo dalo pobudo za ustanovitev šole za občinske stražnike, ki bi trajala tri mesece, pouk pa bi obsegal celo 37 predmetov. V naslednji številki je bila objavljena vest, da je notranje ministrstvo vrnilo pravila združenja, da bi podrobneje obdelali člen, ki se je nanašal na pokojninski sklad. Hkrati je bil objavljen predlog pravilnika o pokojninskem skladu mestnih občinskih policijskih organov kraljevine Jugoslavije, ki je imel 47 členov. V deseti številki istega letnika je urednik ostro nastopil proti odpuščanju mestnih stražnikov, ki so na občinskih volitvah glasovali za stare mestne uprave, ko pa je bila izvoljena nova, so bili odpuščeni.

Urednik in lastnik pa ni utihnil niti tedaj, ko je list zaradi premajhne naklade nehal izhajati. Leta 1940 je napisal knjižico Vzgoja policijskih stražnikov (Vaspitanje policijskih stražara), ki je imela 48 strani. O tej publikaciji je sredi decembra 1940 notranje ministrstvo obvestilo banske uprave in jo priporočilo vsem izvršilnim uslužbencem.⁸²⁶

Omenim naj še dogodek, ki se mi je pripetil ob zbiranju gradiva za to knjigo. V Narodni in univerzitetni knjižnici sem brskal po reviji Naš glasnik, ki je sredi leta 1935 ugasnila, izšlo pa je 40 števil, od katerih so bile nekatere dvojne. Hotel sem preveriti razlog za to, saj bi bilo čisto mogoče, da osrednja slovenska knjižnica nima vseh teh publikacij. Uslužbenke NUK so vzpostavile stik z Narodno knjižnico Srbije v Beogradu in zaprosile za podatek o izhajanju te revije. Kmalu je prišel prijazen odgovor, 24. septembra 1997, da je publikacija izhajala le dve leti; to je zapisano tudi v knjigi Vuka Dragovića Srbski tisk med obema vojnama – temelji za bibliografijo srbske periodike 1915–1945. Pokazalo se je torej, da je v Ljubljani shranjeno gradivo bogatejše in natančnejše od tistega v osrednji srbski knjižnici.

⁸²⁶ AS, 68, ban 13–1, fascikel 1936–1941, št. 38533/40.

Razvrstitev različnih straž

Ob koncu tega poglavja je na mestu, da na kratko sklenem pisanje o naših stražnikih med obema svetovnjima vojnoma, ki so bili po svojem statusu precej raznoliki, to pa bi utegnilo pri bralcu povzročati nejasnosti.

a) Najprej so bili uniformirani možje postave, ki jih je plačevala država. Sprva so jim rekli varnostni stražniki ali redarji. To je trajalo dobro desetletje. S poenotenjem policijskih oblastev na začetku 30. let 20. stoletja se je zanje uveljavilo novo ime državni policijski stražniki. Značilni so bili za Ljubljano, za Maribor so naredili izjemo in tudi tam nadaljevali s policijskimi stražniki, plačanimi od države, čeprav so praviloma na predstojništvih mestne policije delovali mestni stražniki; to izjemo je Maribor zaslužil zaradi svoje obmejne lege, varnostnega pomena in podobnih razlogov. Sprva je bila militariziranost stražnikov eden od dejavnikov, ki so dobro vplivali na red in disciplino v tej službi, zatem pa je to uredil zakon, ki se je nanašal na civilno uradništvo oziroma nameščentvo v državni službi.

b) V Celju se je z oblikovanjem predstojništva mestne policije mestna straža oprla na proračun tamkajšnje občine, le predstojnik je bil praviloma državni uslužbenec, vezan tudi na okrajnega načelnika. Sem je mogoče z letom 1937 uvrstiti še Jesenice, kjer so oblikovali policijski komisariat, ki je spet pomenil izjemo, saj je imel tudi svoje območje delovanja in ne zgolj področja, z letom 1940 pa tudi Kranj s svojim predstojništvom mestne policije. Pogodbeno delovno razmerje teh stražnikov je bržkone vplivalo na njihovo večjo disciplino, saj bi jih ob vsakokratnem podaljšanju te pogodbe kaj lahko odslovili iz tega poklica.

c) Mestna straža, plačana od občine s pravim mestnim statusom, je bila v drugem desetletju obstoja kraljevine le na Ptujju.

č) Nekaj drugih slovenskih občin, ki niso bile mestne, je podedovalo svojo občinsko stražo že iz cesarskih časov,⁸²⁷ druge pa so jo vzpostavile v kraljevini. S tem so prevzele nase tudi vse stroške vzdrževanja teh mož oziroma moža, saj je bil mnogokrat le en sam stražnik.

Pri vseh teh vrstah mož postave je šlo za skoraj izključno slovenske fante, zato je naslov te knjige upravičen.

⁸²⁷ Razglas c. k. krajskega poglavarstva od 29. decembra 1850, DZVLKK, št. 1/51, z dne 14. januarja 1851.

RAZNI ČUVAJI

Poleg državnih in mestnih oziroma občinskih stražnikov so v Sloveniji na varnostnem področju poznali še druge oblike organiziranosti. Večinoma so bile podedovane iz cesarskih časov. Čeprav ni šlo za prave stražnike, so ti različni čuvaji pomenili sestavino v varnostnem sistemu tedanje kraljevine SHS oziroma Jugoslavije, zato jih bom na kratko opisal.

Železniški stražniki

Poverjeništvu za notranje zadeve je 20. decembra 1919 določilo pooblastila varnostnih čuvajev na južni železnici, ki so jim praviloma rekli železniški stražniki. Pri tem se je oprlo na predpis iz leta 1872,⁸²⁸ ki je urejal status čuvajev različnih vrst. Taki čuvaji so imeli značaj javne straže, če jih je potrdil in nato zaprisegel predstojnik državnega oblastva, praviloma okrajni glavar.

Železniški čuvaji so bili ali v železničarski uniformi ali v civilni obleki. Imeli so posebne izkaznice in orožje. Strelno orožje so smeli uporabiti v silobranu ob dejanskem napadu na čuvaja ali na koga drugega.

V določenih primerih so smeli koga prijeti in ga takoj izročiti pristojnim oblastvom, na primer orožnikom, policijskim ali finančnim stražnikom. Ta pravica je veljala le v dveh primerih, in to a) ko je bila človek zaloten pri storitvi kaznivega dejanja iz pristojnosti stražnika, a je bil čuvaju neznan ali ni imel stalnega bivališča v občini prijetja, se ni pokoraval ukazom čuvaja ali ga je napadel, ali je zagrešil precejšnjo škodo; b) če je človek storil ali nameraval storiti kaznivo dejanje iz stražnikove pristojnosti.

Prijetemu je čuvaj smel odvzeti sumljive predmete. Hišno preiskavo je smel opraviti, če je bil v prostoru skrit človek, osumljen storitve kaznivega dejanja, ali če so bili tam predmeti kaznivega dejanja. Nadzorstvo teh čuvajev je opravljalo poverjeništvu za notranje zadeve, skladno z določbami železniškega prometnega reda z dne 16. novembra 1851.⁸²⁹ Čuvaj je moral opraviti poseben izpit, pri katerem je bil v komisiji odposlanec deželne vlade za Slovenijo.⁸³⁰

⁸²⁸ Postava od 16. junija 1872 o uradnem stanju stražarskega osebja, postavljena v obrambo posameznim oddelkom zemljedelstva, DZ, št. 34/72, z dne 25. junija 1872.

⁸²⁹ Cesarski patent 16. novembra 1851, DZVLKV, št. 6/52, z dne 3. februarja 1852.

⁸³⁰ AS, 68, ban 13–1, fascikel 1936–1941, št. 11467/37, in ban 13–4, fascikel 1924–1939, ovoj 1924.

Prvi vodja teh čuvajev v novi državi je bil Josip Hutter, upokojeni pehotni major, ki je sredi avgusta 1924 prejel potrdilo, da je opravil izpit iz kazenskega pravnega reda, kazenskega zakonika in policijskih predpisov, torej kvalifikacijo za vodjo železniške straže.⁸³¹

Direkcija državnih železnic v Ljubljani je 12. decembra 1929 velikega župana ljubljanske oblasti pisno zaprosila, da bi na glavnem kolodvoru zagotovil dodatno stražo. Trgovci s premogom so se namreč pritoževali, da jim veliko premoga na postajališču ob Metelkovi ulici pokradejo. Tam sta sicer bila dva železniška skladiščnika, železniški čuvaj in policijski stražnik, ki pa niso mogli preprečevati tatvin, ki so jih storili brezposelni, ženske in celo otroci. Veliki župan se je obrnil po pomoč na poveljstvo 8. orožniškega polka v Ljubljani, ki je odredilo po dva gojenca šole za vodje patrolj in pripravnike; to dodatno pomoč so kmalu odpravili.

Leta 1933 je bilo sedem takih čuvajev, ki so delovali po internih pravilih za železniško varnostno stražo. Ta so imela 11 točk. Direkcija državnih železnic v Ljubljani je 18. maja 1933 zaprosila bansko upravo, da bi potrdila nove legitimacije za sedmerico mož železniške straže. Od teh sta bila dva na železniški postaji v Ljubljani, dva na kolodvoru v Zidanem Mostu, dva na mariborskem kolodvoru, vodja pa je bil v Ljubljani. Banska uprava je to zavrnila, saj je v obširnem odgovoru ocenila, da za tako stražo ni (več) zakonske podlage. Predlagala je, da železniška direkcija to službo uredi sama.⁸³² S tem v zvezi je bilo mnenje uprave policije v Ljubljani, poslano 5. julija 1933 banski upravi, da je ta straža koristna in uspešna, saj niti orožniki niti policisti nimajo toliko možnosti za raziskavo kaznivih dejanj na železnici.

Poleg teh so na železnici poznali še druge čuvaje, ki so varovali prehode proge čez ceste in so bili oboroženi. Josip Taferner iz Framja je 29. julija 1936 poskušal umoriti svojega očeta, s katerim se je sprl. V čuvajnici, kjer je služboval oče Avgust, je tistega dne ukradel puško, za katero je dobro vedel, saj je očetu prinašal hrano na delovno mesto.⁸³³

Leta 1938 je izšla Uredba o ustanovitvi železniške straže,⁸³⁴ ki je zapolnila pravno praznino. Straža se je delila na stražnike in preiskovalno osebje. Imeli so legitimacije in orožje, za kar je poskrbela železniška uprava. Upravičeni so bili pridržati tistega, ki so ga zalotili pri kaznivem dejanju na železniškem ozemlju in ga takoj predati pristojnemu policijskemu oblastvu ali orožnikom. To je podrobneje uredil Pravilnik o ustroju železniške straže,⁸³⁵ ki praktično ni zaživel, saj je država doživela okupacijo.

⁸³¹ AS, 68, ban 13–4, fascikel 1924–1939, ovoj 1924.

⁸³² AS, 68, ban 13–1, fascikel 1936–1941, št. 11467/37.

⁸³³ AS, 68, ban 13–5, fascikel 1936, št. 21991.

⁸³⁴ Sl. list KBUDB, št. 9/38, z dne 29. januarja 1938.

⁸³⁵ Sl. list KBUDB, št. 98/40, z dne 7. decembra 1940.

Zasebna čuvajska podjetja

V varnostnem sistemu kraljevine Jugoslavije so delovale tudi zasebne čuvajske firme, ki so se pri svojem poslovanju zgledovale zlasti po zahodni Evropi, kjer so bile še bolj razširjene.

Ministrstvo za notranje zadeve je 24. oktobra 1934 vsem bankskim upravam poslalo dopis, naj zberejo podatke o zasebnih podjetjih, ki čuvajo premoženje, o njihovi uspešnosti in kako jih ocenjujejo državna oblastva. Banska uprava Dravske banovine je zahtevek posredovala vsem okrajnim načelstvom in policijskim oblastvom prve stopnje. Ta so kmalu odgovorila negativno, razen uprave policije v Ljubljani in predstojništva mestne policije v Mariboru. Ta dva odgovora bom na kratko povzel.

Tedaj so v Sloveniji delovala tri zasebna podjetja za varovanje objektov, in sicer dva v Ljubljani in en v Mariboru.

Prvi ljubljanski zavod za zastraženje in zaklepanje, kot se je uradno imenoval, je bil v lasti Ane Sajevic z Resljeve ceste 12, sedež pa je bil na Mestnem trgu 10. Zaposloval je štiri čuvaje. Drugo podjetje, imenovano Zavod za zaklepanje in straženje, je bilo v lasti Božidarja Počkaja, upokojenega orožniškega narednika iz Rožne doline, c. XV./2. Okoli sebe je zbral še štiri druge upokojene orožnike in se na stara leta lotil zasebne varnostne dejavnosti. Po oceni ljubljanske uprave policije sta obe podjetji poslovali zadovoljivo, s policisti sta imeli zelo dobre odnose.

V Mariboru je bil Zavod za straženje in zaklepanje stanovanj, tovarn in drugih lokalov, katerega lastnik je bil Franc Babič z Gosposke ulice 24. Zaposloval je šest čuvajev in je tedaj deloval že tri desetletja. S policijo dobro sodelujejo.⁸³⁶

Okrajno načelstvo v Radovljici je malo pred tem bankski upravi sporočilo, da je Kranjska industrijska družba na Jesenicah vzpostavila lastne nočne čuvaje za varstvo svojih stavb in premoženja. Predlagala je, da bi te čuvaje zaprisegli in bi s tem dobili značaj javne straže po državnem zakonu z dne 16. junija 1872. Okrajni načelnik je še pripomnil, da zakon ne dopušča javnih straž za varstvo industrijskih podjetij, in vprašal, ali bi se dalo kako drugače ustreči želji te industrijske družbe.

Ker odgovora ni bilo, so iz Radovljice čez dober mesec prosili za odgovor. Iz banske uprave so konec aprila 1934 odgovorili, da prošnji KID ni mogoče ugoditi, ker za to ni zakonite podlage.⁸³⁷

⁸³⁶ AS, 68, ban 13–1, fascikel 1924–1935, št. 24691/34.

⁸³⁷ AS, 68, ban 13–1, fascikel 1924–1935, št. 6179/34.

Lovski in ribiški čuvaji

Po prevratu je pri nas še naprej veljal ribiški zakon, veljaven za vojvodino Kranjsko, iz leta 1888.⁸³⁸ Finančni zakon za leto 1927/28 je določil, da ta predpis še naprej velja tako za ljubljansko kot za mariborsko oblast.⁸³⁹ Ribolov so nadzorovali posebni čuvaji, ki so bili ali uniformirani ali pa so nosili le ustrezno znamenje, da so bili prepoznavni kot uradne osebe za varovanje vodnega življa.

Zakon o sladkovodnem ribištvu je leta 1937 to potrdil: poleg drugih stražnikov vseh vrst so za nadzor nad ribolovom pristojni tudi javni zapriseženi oboroženi organi,⁸⁴⁰ torej ribiški čuvaji. Zatem je izšel še Pravilnik o izvrševanju zakona o sladkovodnem ribištvu⁸⁴¹ in Uredba o javnih zapriseženih oboroženih organih za nadziranje ribolova.⁸⁴² Če so bili ribiški čuvaji v državni ali samoupravni službi, so jim rekli javni ribiški stražniki, če pa so bili v zasebni službi, so bili javni ribolovni čuvaji.

Avstrijsko pravno izročilo je veljalo tudi za gozdno čuvajsko službo,⁸⁴³ ki jo je ban Dravske banovine leta 1933 s svojo naredbo na novo uredil.⁸⁴⁴

Poljski čuvaji

Slovenija je iz cesarskih časov podedovala tudi poljske čuvaje. Tedanje občine so bile pristojne, da urejajo tudi področje tako imenovane poljske policije. Kaže, da so bile škode na poljih, sadovnjakih, vinogradih taka težava, da jo je bilo mogoče reševati s čuvaji. Zato je bil 16. junija 1872 sprejet zakon, ki je okvirno uredil status vseh vrst čuvajev na področju kmetijstva v najširšem pomenu besede.⁸⁴⁵ Sem so spadali poljski, ribiški, gozdni, rudarski in podobni čuvaji, ki so imeli pravico, da storilca kaznivega dejanja iz njihove pristojnosti zasledujejo tudi zunaj svojega okoliša.

⁸³⁸ Ribarski zakon z dne 18. avgusta 1888, veljaven za vojvodino Kranjsko, DZVK, št. 10/90, z dne 18. septembra 1890. Postava od 24. aprila 1885, DZ, št. 23/85, z dne 13. maja 1885.

⁸³⁹ Ur. list LMO, št. 125/27, z dne 19. decembra 1927

⁸⁴⁰ Sl. list KBUDB, št. 8/38, z dne 15. januarja 1938.

⁸⁴¹ Sl. list KBUDB, št. 50/38, z dne 22. junija 1938.

⁸⁴² Sl. list KBUDB, št. 51/38, z dne 25. junija 1938.

⁸⁴³ Cesarski patent 3. decembra 1852, Gojzdana postava, ODZVLAC, št. 72/52, z dne 19. januarja 1852.

⁸⁴⁴ Naredba o potrebi nameščanja zapriseženih gozdnih čuvajev v Dravski banovini, Sl. list KBUDB, št. 31/33, z dne 15. aprila 1933.

⁸⁴⁵ Enako kot opomba 828. Postava, veljavna za Kranjsko vojvodino, o obrambi poljščine, DZVK, št. 13/75, z dne 11. marca 1875.

Kako pomembno je bilo varovanje kmetijskih kultur, priča tudi odločitev društva Pravniki v Ljubljani, ki je leta 1908 v samostojni knjižici izdalo vse take predpise, ki so tedaj veljali na celotnem slovenskem ozemlju, ne le na Kranjskem.⁸⁴⁶ Zbirko je uredil dr. Edvard Volčič, ki je v sklepni besedi med drugim zapisal to: »Ni treba omenjati, da se s takim preprostim končanjem preprirov na občinskem uradu prihrani mnogo potov, časa in sovraštva«. Predpisi te vrste so namreč številne pristojnosti za reševanje spornih škod na kmetijskih kulturah dali občinam oziroma županu. Vinogradniški zakon za vojvodino Kranjsko je na primer določil, da čas trgatve določi župan.

Tudi v novi državi so občine ohranile večino teh pristojnosti in poljski čuvaji niso bili le na velikih posestvih, marveč tudi drugod po vaseh, plačani od lokalne skupnosti in njej odgovorni.

Pobuda za nočne straže

Zakon o notranji upravi iz sredine leta 1929 je bil temeljni predpis za področje celotne uprave.⁸⁴⁷ Določil je, da mora občina, če je treba, na zahtevo nadzorstvenega oblastva ustanoviti občinsko stražo. To službo so lahko opravljali plačani možje ali prostovoljci ali celo vsi njeni prebivalci.

Banska uprava v Ljubljani je na tej podlagi priporočila občinam, da organizirajo nočne straže, kjer je treba. To je storila tudi občina Podsreda in ko je 30. marca 1936 nastal začetni požar v svinjaku Matevža Kuneja, ga je mimoidoči opazil in pogasil. Sresko načelstvo v Brežicah je 8. maja 1936 na zahtevo banske uprave poročalo, da so v Podsredi uvedli nočno stražo. Plačevali so jo sami prebivalci trga. Občinski odbor je namreč zavrnil plačevanje nočne čuvaja iz občinskih sredstev.⁸⁴⁸

Ministrstvo za notranje zadeve je 26. januarja 1939 vsem bankskim upravam razposlalo dopis z naslovom Ukrepi za izboljšanje javne varnosti. Tipkopis v cirilici je obsegal tri strani in pol. Najprej je opozoril na poslabšanja stanja javne varnosti v državi, tudi v Dravski banovini, kjer je bilo vlomljeno v pisarno finančne straže v Vojniku in v postajo Tržišče, kjer so ukradli orožje. Potrebni so takojšnji ukrepi za boljše varnostne razmere, v katere naj se vključijo državna oblastva, občine, vaške straže itd., so naročali iz Beograda.

Na bankski upravi v Ljubljani so 10. februarja vsem pristojnim uradom poslali dopis z naročilom, naj preučijo kraje, kjer bi bilo treba organizirati nočne straže, in na kakšen način. O storjenih ukrepih so morali poročati do 10. aprila 1939.

⁸⁴⁶ Predpisi zoper okvaro poljščine za Kranjsko, Koroško, Goriško, Istro, Trst in Štajersko, Poljudna pravna knjižnica, 11. in 12. zvezek, društvo Pravniki, Ljubljana 1908.

⁸⁴⁷ Ur. list LMO, št. 76/29, z dne 23. julija 1929.

⁸⁴⁸ AS, 68, ban 13–6, fascikel 1936, 1–16000, št. 11231.

Štiri dni zatem je tudi poveljnik dravskega orožniškega polka v Ljubljani svojim enotam poslal okrožnico o nalogah na tem področju. Priporočil je, da bi orožniki izvedli racije, ki naj bi praviloma zajele le območje enega voda. Načrt zanje naj bi izdelal komandir čete, obsegal pa naj bi: čas racije, sodelujoče moštvo, način prihoda na izhodiščne točke, oblike opravljanja racije, medsebojne zveze in znake ter vodjo akcije. Racio je bilo treba opraviti v sporazumu s šefom upravnega oblastva, načrt zanje pa je bilo treba poslati poveljstvu polka 15 dni pred njeno izvedbo. Trajala naj bi od 4 do 8 dni. Sosednji vodi so bili dolžni zapreti območje, na katerem je potekala racija.

Okrajna načelstva in druga oblastva so do postavljenega roka poročala o storjenih varnostnih ukrepih. Predlagala so večje kraje, v katerih bi kazalo uvesti nočne straže. Tega pa so se ponekod otepali, je odkrito pisalo v poročilu okrajnega načelstva v Radovljici: »Uvedba občne obvezne službe radi nočnega stražarjenja (po čl. 57. zakona o notranji upravi) bi pa tudi povzročila splošno nevoljo in ogorčenje in sploh ni pričakovati, da bi dala pozitivne rezultate, ker bi se tej službi vsi odtegovali in če bi jo že vršili, bi jo vršili skrajno nemarno in brez vsake volje. Vsepovsod se namreč izgovarjajo na to, da ljudstvo plačuje že itak dosti in preveč davka in da je država dolžna sama s svojimi organi skrbetiza javno varnost.«⁸⁴⁹

PO RAZPADU DRŽAVE

Prav je, da sprehod po utrinkih o naših stražnikih v obdobju med obema svetovnjima vojnama sklenem s kratkim prikazom zagat še pred koncem države, usode teh mož med drugo svetovno vojno in neposredno po njej, posebej pa orišem pomembnega moža postave, ki je to postal šele po tem, ko je odložil stražniško uniformo.

Težavne režimske naloge

Ocenjujem, da je na ravnanje in opredeljevanje policijskih stražnikov po zasedbi naše dežele vplivalo več dejavnikov in okoliščin, od povsem osebnih in družinskih do moralnih in domoljubnih. Zato se mi zdi umestno nekaj besed posvetiti njihovim osebnim zagatam te vrste.

Stražniki so ves čas delovali v zapletenih družbenih, gospodarskih, političnih in varnostnih razmerah. Te razmere poznamo iz šolskih klopi in

⁸⁴⁹ AS, 68, ban 13–1, fascikel 1936–1941, št. 4660/39.

iz prebranih knjig. Zato se bom omejil le na kratek prikaz nekaterih varnostnih težav.

Poleg skrbi za zatiranje kriminalitete, vzdrževanje javnega reda in miru, varnost cestnega prometa in druge naloge so imeli še vrsto nalog, povezanih s političnimi nasprotji pri nas. Šlo je za tako imenovane režimske naloge, skrb za varnost oblasti in države.

Omenil sem že delovanje tedanje Komunistične partije Jugoslavije, ki je javno in skrivaj zagovarjala prevzem oblasti in zrušitev režima. Za rušenje države so se zavzemali tudi hrvaški skrajni nacionalisti ustaši, kot so se od leta 1929 naprej sami poimenovali, zatekali pa so se k nasilju doma in na tujem. Težave so nekaj let povzročali tudi orjunaši, skrajni zagovorniki tako imenovane jugoslovanske misli, ki je pomenila velikosrbsko stremljenje.

Zlasti po prihodu Hitlerja na oblast, 30. januarja 1933, so dvignili glavo pripadniki nemške narodnostne manjšine pri nas. Vse bolj so se nagibali k nacizmu, se organizirali in delovali za Veliko Nemčijo. Stražniki so kmalu občutili njihovo dejavnost. V Ljubljani, Celju, Mariboru in na Ptujju je prebivalo sicer malo Nemcev, a so bili gospodarsko, kulturno in politično vplivni.

Popisa prebivalcev 31. januarja 1921 in 31. marca 1931 sta pokazala, da je pri nas živelo 41.514 prebivalcev z nemškim maternim jezikom ali 3,93 odstotka oziroma 28.998 ali 2,53 odstotka. Nemški kmetje so živeli zlasti na Kočevskem in v Apaški dolini, obrtniki, trgovci in samostojni poklici pa po mestih. Največ jih je živelo v Mariboru, 6595 oziroma 2741, nato v Ljubljani, 1826 oziroma 1729, v Celju 859 oziroma 449 in na Ptujju 968 oziroma 559.

Delovanje Nemcev v Apaški ravnini je na začetku spomladi 1939 preraslo v upor. Nasilni spopadi z orožniki so trajali več dni, začeli pa so se 27. marca. Nekateri izgrezniki so nosili celo orožje, ki so ga tihotapili iz Avstrije. Oblasti so priprle okoli 200 udeležencev in izrečenih je bilo 31 zapornih ali denarnih kazni. Med demonstranti sta bila dva hudo in 15 lažje ranjenih.

Protidržavna usmerjenost nemške manjšine se je pokazala ob razpadu Jugoslavije, ko so njeni pripadniki z orožjem prevzeli oblast na Štajerskem ter pred prihodom italijanskih čet onemogočili civilno oblast na Kočevskem.⁸⁵⁰

Poleg komunistov, ustašev, orjunašev in Nemcev, ki so se v prizadevanjih za dosego svojih ciljev vsaj občasno zatekali tudi k nasilju, so bile še druge, morda manj znane skupine, ki so policiji delale sive lase.

14. julija 1935 so ustanovili Zadružno borbena organizacijo rada, s kratico ZBOR, ki jo je vodil Dimitrije Ljotić. Kmalu so organizirali tudi podmladek in začeli vzpostavljati skrivne celice z imenom beli orlovi, ki

⁸⁵⁰ Dušan Biber: Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941, Cankarjeva založba v Ljubljani, 1966, str. 156 in 264.

so se začele spopadati z levičarji. V Sloveniji je zrasla podružnica v Celju in tam so se z njo ubadali tako agenti kot stražniki.

1. junija 1936 je bil v Beogradu ustanovni kongres Jugoslovenske radikalne zajednice (JRZ) in naslednje leto so ustanovili še Mladino JRZ. Ta je začela tudi v Sloveniji ustanovljati skrivne enote »rediteljev« ali, skrajšano, »R«. Organizacija je prišla na oblast in v vlado je stopil spet tudi prvak Slovenske ljudske stranke, dr. Anton Korošec, ter postal notranji minister.⁸⁵¹

Ko se porodijo dvomi

Strankarske zdrahe, nacionalna in verska nasprotja, socialne razmere in z njimi povezana politična negotovost so nedvomno vplivali na osebe policije. Kako? Izgubljalo je voljo do dela, bi rekli po domače. To je prihajalo do izraza še posebej po izbruhu druge svetovne vojne 1. septembra 1939, ki pa se je za nekaj časa ognila naši državi. Prihajalo je do demoralizacije moštva.⁸⁵²

Preučevalec nemške manjšine pri nas med obema svetovnjima vojnama je med drugim zapisal, da je mariborska policija začela popuščati nemškim stalnim izzivanjem. Njen predstojnik, dr. Alojzij Trstenjak, je bil tarča nemških groženj in napadov v tisku.⁸⁵³

Eden vodilnih predvojnih in povojnih članov Komunistične partije Slovenije je v svojih spominih zapisal, da je z naraščanjem zunanjepolitične in notranje krize kraljevine Jugoslavije začela popuščati vestnost policistov pri preganjanju komunistov. Ob polomu te države so prvi enostavno pogledali ali zavili stran, če bi se morali srečati s svojimi dotedanjimi »klienti«.⁸⁵⁴

Starejši stražniki so se spominjali poroke kralja Aleksandra z romunsko princeso Marijo, ki je bila leta 1922 in je državno blagajno stala okoli 250 milijonov dinarjev. Prav tistega leta je skoraj dve tretjini države prizadela suša in posledica je bila lakota. Država je namenila zgolj 20 milijonov dinarjev kot posojilo prizadetim ljudem.⁸⁵⁵ To ni moglo ostati brez vpliva tudi na zavest mož postave.

Med stražniki in agenti je bilo precej Primorcev. Nekaj jih je bilo premeščenih iz nekdanjega policijskega ravnateljstva v Trstu, ko je bilo leta 1913 ustanovljeno tako ravnateljstvo tudi v Ljubljani, nekaj jih je pribe-

⁸⁵¹ Enako kot opomba 659, str. 127 in 234–238.

⁸⁵² Miha Marinko: Politično poročilo CK KPS, II. kongres KPS, cankarjeva založba v Ljubljani, 1949, str. 57.

⁸⁵³ Enako kot opomba 850, str. 158–159.

⁸⁵⁴ Miha Marinko: Spomini, Mladinska knjiga, Ljubljana 1971, str. 236 in 240.

⁸⁵⁵ Zvonimir Kulundžić: Politika in korupcija v stari Jugoslaviji, Zavod Borec, Ljubljana 1973, str. 326.

žalo z območja soške fronte in so našli kruh pri policiji, več sto jih je v uniformi prišlo v Slovenijo po razpadu Avstro-Ogrske, četrti pa so sem pribežali pred italijanskim nasiljem ter so si poiskali zaposlitev tudi kot stražniki ali agenti.

Iz številnih razlogov so se mnogi stražniki in agenti pridružili osvobodilnemu gibanju slovenskega naroda in skrivaj delovali proti okupatorjem. Verjeli so v obnovitev nekdanje države in bi jih mogli šteti kot legitimize.

Petero poti

Njihova usoda med drugo svetovno vojno bi si zaslužila posebno raziskavo in pozornost, kar naše zgodovinarje še čaka. Odvisna je bila od več okoliščin, zlasti od osebnosti stražnika samega pa tudi od vrste okupatorja. Stražniki v Celju, Mariboru, Kranju, Jesenicah in na Ptujju so doživeli nemško zasedbo, tisti v Ljubljani pa italijansko in zatem še nemško.

Pot stražnikov v času okupacije je šla v petih različnih smereh, podobno kot je veljalo za njihove bratrance po uniformi, orožnike, in sicer:

- upokojitev, brž ko so izpolnili pogoje za to,
- opravljanje svojega poklica, ne oziraje se na levo in desno,
- pobeg k partizanom,
- opravljanje službe in hkratno sodelovanje v uporniškem gibanju,
- odpust iz službe in negotova usoda sumljivih, za okupatorske oblasti nezanesljivih oseb.

Navedel bom zgleda, ko je uradnik policijske straže pokazal polno mero domovinske zavesti in osebne poguma, in stražnika, ki se je hotel posebej izkazati z zatiranjem osvobodilnega gibanja v Ljubljani.

Leopold Rijavec, pomočnik poveljnika državne policijske straže pri upravi policije v Ljubljani, je takoj po italijanski zasedbi začel sodelovati v odporiškem gibanju in med drugim omogočil prenos strelnega orožja iz nekaj stražnic v Polhograjske Dolomite. Priseči bi bil moral italijanskemu kralju in Mussoliniju, toda temu se je 9. januarja 1942 skupaj s petimi sodelavci uprl; to so bili Franc Hudales, Anton Rusjan, Franc Vreg, Anton Šubic in Franc Sevšek.

Emilio Grazioli, visoki komisar Ljubljanske pokrajine, je 21. januarja podpisal ukaz, da je nepokorni Rijavec skupaj z omenjenimi kolegi po lastni krivdi odstavljen. Ukaz je bil napisan v italijanščini in slovenščini.⁸⁵⁶ Čez sedem dni so italijanski policisti pri Rijavcu opravili hišno preiskavo. Z družino je stanoval nad policijsko stražnico št. 8 na Celovski cesti 94. Podobno se je zgodilo tudi z imenovano peterico stražniških starešin. Bili so aretirani in odpeljali so jih v internacijo v Italijo, v občino Lambruga ob jezeru Como, kjer so dočakali kapitulacijo te kraljevine. Rijavec, Hudales in Šubic so 19. septembra 1943 pobegnili v Švico, preostala trojica pa se je vrnila v Ljubljano, kjer se je Sevšek upokojil, Rusjan

je zbolel in se je zdravil v bolnišnici, Vrega pa so Nemci prijeli in odpeljali v taborišče, kjer je umrl. Rijavec in Hudales sta v Švici 19. marca 1944 skupaj z okoli 80 častniki in 1000 vojaki, nekdanjimi vojnimi ujetniki, podpisala izjavo v podporo osvobodilnemu gibanju v Jugoslaviji.⁸⁵⁷ Datum te deklaracije so izbrali prav na sv. Jožefa, god maršala Josipa Broza Tita. Decembra istega leta je dobro organizirana skupina teh ljudi odpotovala v Francijo, kjer so Rijavca postavili za poveljnika zbirnega taborišča v Marseillu. Od tam je avgusta 1945 kot poveljnik transporta okoli 2000 Jugoslovancev z vlakom pripotoval na Jesenice.

Po vrnitvi v domovino je bil sprejet v narodno milico, kjer je kot referent deloval na področju zatiranja kriminalitete, saj tedaj še ni bilo samostojne kriminalistične službe, in pomagal pri izobraževanju miličnikov in starešin; predaval je kriminalno psihologijo. Z delom v civilu ni bil zadovoljen in je napravil križ čez policijski poklic. Zaposlil se je v ljubljanskih bolnišnicah in o zgodovini teh zavodov napisal dve knjigi; prva je izšla leta 1960 in druga leta 1995.

Med ministrovanjem Andreja Štera se je policija na novo organizirala in v javnosti so se porodili tudi pomisleki. V časnikarsko polemiko se je vključil tudi Leopold Rijavec in v Pismih bralcev orisal nekdanji potek službe stražnikov v Ljubljani.⁸⁵⁸

Oto Vončina je ubral drugačno pot. Leta 1931 je stopil v službo kot pripravnik za stražnika, kjer je napredoval do policijskega stražnika 2. razreda in sredi januarja 1941 prostovoljno izstopil iz tega poklica. Oktobra 1943 je znova stopil v službo kot stražnik in naslednjo pomlad postal podnadzornik policijskih agentov.⁸⁵⁹ Izkazal se je uspešen proti osvobodilnemu gibanju in ob koncu vojne ga je čakala sodba nove oblasti: smrt.⁸⁶⁰

V zvezi z njim je treba zapisati še naslednjo zgodbo. Tajništvo vladajoče Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ) v Ljubljani je 11. oktobra 1937 pisalo nadzorniku Rijavcu, naj predlaga Ota Vončino za izredno nadziranje v stražnika 2. razreda; izjemo bodo oni sami pojasnili notranjemu ministru. Kaj je storil nadzornik? S prošnjo je seznanil svojega predstojnika in jo nato lepo, a odločno zavrnil; ocenil je, da je v ozadju vladajoča politična stranka, ne pa stroka.

Italijanski okupator slovenskim stražnikom ni zaupal in službo so v Ljubljani opravljali brez orožja, pod vodstvom italijanskih karabinjerjev; orožje so smeli nositi le agenti, predani okupatorski policiji.⁸⁶¹

⁸⁵⁶ Kopijo odločbe mi je dal g. Leopold Rivavec.

⁸⁵⁷ Zgodilo se je 19. marca, Delo, 19. marca 1974, str. 2.

⁸⁵⁸ Leopold Rijavec: Spoštovani gospod notranji minister, delo, 28. julija 1994, str. 6.

⁸⁵⁹ AS, 68, ban I., osebni dosje Otona Vončine.

⁸⁶⁰ Željko Anžel: Zabeleške člana policijske straže v Ljubljani, Borec, 11, 1988, str. 1097–1104.

⁸⁶¹ Enako kot opomba 860, str. 1098.

Usodna cigareta

Nikola Obradović je bil pomočnik poveljnika državne policijske straže pri upravi policije v Ljubljani. Tudi leta 1939 je bila procesija Sv. rešnjega telesa, ki je potekala mimo nunske cerkve, kjer je bil oltar. Ta veliki sprevod je bilo treba zavarovati tudi s stražniki in za njihovega vodjo je bil postavljen Nikola.

Med opravljanjem nadzora se je pomaknil do kina Matica, da bi v miru pokadil cigareto. Pri tem ga je nekdo opazil in ga prijavil vodstvu uprave policije. Po zaslišanju so sklenili, da bo premeščen v Centralno policijsko šolo v Zemun, kar se je tudi zgodilo.

Po osvoboditvi Beograda 20. oktobra 1944 se je moral na poziv novih oblasti skupaj z drugimi stražniki, detektivi in varnostnim osebjem takoj zglasiti na delovnem mestu. Vse so aretirali in jih odpeljali na pokopališče na Banjici ter ustrelili. To je povedala njegova vdova, ki je po osvoboditvi Ljubljane obiskala nekdanje moževe sodelavce in bridko pripomnila, da se to ne bi zgodilo, če bi ostal v Ljubljani.⁸⁶²

Policijski varnostni zbor

Ko je Italija kapitulirala, so tudi Ljubljansko pokrajino zasedli Nemci. V upravi policije so spet postavili slovenskega šefa, dr. Lovra Hacina, poveljnik straže pa je postal orožniški častnik Stanko Palčič. Za povezavo med njima in okupatorsko oblastjo je skrbel zvezni oficir Pavel Duscha.

Že 28. oktobra 1943 so v tem delu Slovenije ustanovili Policijski varnostni zbor in njegov poveljnik je postal nekdanji orožniški častnik, podpolkovnik Stanko Palčič. Sedež je bil v Ljubljani, po pokrajini pa so bile postaje oziroma postojanke.

Precejšen del predvojnih stražnikov je skrivaj podpiral narodno osvobodilni boj in nekateri so prebegnili v partizane. To je veljalo tako za ljubljansko kot za zunajljubljsko moštvo. Tako sta 15. novembra 1944 k partizanom pobegnili pripravnika Anton Vrečar in Ivan Zupančič ter s sabo odnesla orožje in strelivo. Čez dva dni je poveljnik policijskega zbora izdal kratko okrožnico, v kateri je opozoril na njuno prelomljeno prostovoljno prisego in tatvino orožja. »Ker Slovenec ni krivoprisežnik in tudi tat ne, pozivam vse podrejene, da po svoji moči pomagajo pri izsleditvi, da imenovana, ki sta opljuvala policijski zbor, čimprej prejmeta za sluzeno plačilo,« je sklenil okrožnico.

⁸⁶² Enako kot opomba 600, str. 437.

Pripravniki za stražnike pri upravi policije v Ljubljani leta 1937 pred poslopjem v Šempeterski vojašnici; v sredini sedi Nikola Obradović.

Arhiv Leopolda Rijavca

plača s 2. /drugim/ periodičnim poviškom iste skupine lir 167,20 /stosedeminašestdeset 30/100/ mesečno, došla ostanejo ostali prejemki neizpremenjeni.

O tem se obvezščaajo:

- 1./ Pokrajinska uprava v Ljubljani, oddelak I. radi vpisa zadevne spremembe v centralni in vod Polokarjevega uslužbenškega lista.
- 2./ Finančna direkcija, odsek za likvidacijo, radi izvršitve predpis in nakazile novih prejemkov v smislu §§ 30/2 in 134/2 zakona o uradnikih.

Po odredbi upravnika policije,
poveljnik,
Stanjo Zalžič, s.r.
podpolkovnik P.2.

Prejeto je pravilno!
Ljubljana, dne 30. janija 1944.
za poveljskega poveljnika P.2.
Lopogonik,

Nikola Obradović
nameročnik P.2.

Tudi žig policijskega zbora, ki so ga ustvarili Nemci, je bil v dveh jezikih.

Arhiv P. Č.

Ko so spomladi 1945 Nemci v Ribnici na Dolenjskem ustanovili tako imenovano delovno taborišče, da bi jetniki utrjevali predvideno obrambno črto rajha, so tja premestili več deset stražnikov, da so stražili taborišče.⁸⁶³

Povojni čas

Tudi življenjska pot stražnikov, ki so dočakali konec druge svetovne vojne, je bila precej različna. Nova oblast je začela takoj posegati na to področje in vse postavila na gosto sito.

Narodna vlada Slovenije je izdala Uredbo o postavitvi vseh državnih in drugih javnih in samoupravnih uslužbencev na razpolago.⁸⁶⁴ Vsi ti uslužbenci so se morali zglasti na dotedanjih dolžnostih in čakati na nadaljnjo odločitev, ki je lahko pomenila ali odpust iz službe ali vnovičen sprejem med državne nameščence. V vsakem primeru so obveljala tako imenovana moralno politična merila, torej odnos do narodnoosvobodilnega gibanja. Od 15. maja 1945 naprej so prejeli preživnino v višini dotedanjih osebnih prejemkov, kar je določala druga odredba.⁸⁶⁵

Sredi septembra 1945 je izšla odredba, ki je razveljavila vse strokovne izpite, ki so jih državni uslužbenci opravili v času okupacije. Veljali so le za tiste uslužbence, ki so bili vsaj eno leto v narodnoosvobodilni vojski ali aktivisti Osvobodilne fronte. Na vsakem slovenskem ministrstvu so ustanovili komisijo, ki je med resornimi uradniki opravila ta izbor.⁸⁶⁶

Kmalu zatem so prišle na vrsto pokojnine državnih uradnikov, kar so uredili s predpisi, sprejetimi v Beogradu in ne v Ljubljani.

Ministrski svet Demokratične federativne Jugoslavije je na začetku novembra 1945 sprejel Uredbo o upokojitvi državnih uslužbencev in Uredbo o ugotovitvi pravice do pokojnine.⁸⁶⁷ Kratek povzetek obeh predpisov bi bil tak: vse pokojnine je bilo treba revidirati, enako tudi dotedanje državne podpore; pravico do nadaljnjega prejetanja pokojnine ali podpor so izgubili vsi, ki so kakorkoli sodelovali z okupatorjem in njegovimi pomagači; upokojiti se je smel tisti, ki je imel najmanj 10 let dejanske službe in v tem primeru je pokojnina znašala polovico pokojninske osnove, za vsakih nadaljnjih šest mesecev službe se je osnova povečala za en odstotek.

⁸⁶³ Enako kot opomba 600, str. 436 in 437.

⁸⁶⁴ Ur. list SNOS in NVS, št. 5/45, z dne 2. junija 1945.

⁸⁶⁵ Uredba o izplačevanju prežvnin državnim, samoupravnim in drugim javnim uslužbencem na razpolagi, Ur. list SNOS in NVS, št. 5/45, z dne 2. junija 1945.

⁸⁶⁶ Uredba o priznanju in veljavnosti v času okupacije opravljenih strokovnih izpitov državnih uslužbencev, Ur. list SNOS in NVS, št. 35/45, z dne 15. septembra 1945.

⁸⁶⁷ Ur. list DFJ, št. 86/45, z dne 6. novembra 1945.

V naslednjem uradnem listu je izšel Pravilnik za izvajanje uredbe o ugotovitvi pravice do pokojnine, ki ga je izdal finančni minister.⁸⁶⁸ Med drugim je določil, v katero od 18 pokojninskih osnov so spadala dotedanja zvanja in skupine, v katerih so bili državni uslužbenci upokojeni.

Tisti, ki so padli skozi gosto sito preverjanja, so ostali v svoji dotedanji službi in nekdanji policisti ali orožniki so postali miličniki. Ni bilo nujno, da so nosili uniformo, saj so sprva k njej spadali tudi kriminalisti v civilu. Po lastni odločitvi so lahko rekli tudi: ne, hvala in zapustili varnostni poklic, čeprav tudi to ni bilo povsem po volji novi oblasti.

Tisti, ki so padli na izpitu moralno politične ustreznosti novi oblasti, so občutili težavne posledice: izgubili so pravico do pokojnine in so se morali preživljati, kot so vedeli in znali; izgubili so dotedanjo službo in iskati so morali nov vir preživljanja, zato so se mnogi nekdanji ljubljanski stražniki zaposlili kot pobiralci stroškov za električno energijo po gospodinjstvih; del javnosti jih je gledal z nezaupanjem in celo s privoščljivostjo.

Nova varnostna sila

Takoj po osvoboditvi Slovenije je nova oblast odpravila nekdanjo policijsko in orožniško organizacijo ter ju nadomestila z organi za notranje zadeve. Orožnike in stražnike so zamenjali miličniki. Tako je bilo do leta 1992, ko so miličniki postali (spet) policisti, leta 1998 pa je bil pojem organov za notranje zadeve dokončno odpravljen in ga je nadomestil enoten izraz policija. Policija odtlej pomeni isto kot javna varnost. Nekdanja Varnostno obveščevalna služba se je namreč leta 1993 izločila iz notranjega resorja in postala samostojna vladna agencija SOVA.

Morda se bo bralcu zdelo čudno, da v novo oblikovanih organih za notranje zadeve niso dobili prostora tudi taki pripadniki nekdanje uprave policije v Ljubljani, ki so delovali v socialnem odseku. To je morda bolj razumljivo, če povem, da je bil ta odsek nekakšna podaljšana roka političnega odseka. Pod besedo socialni se je skrivalo marsikaj, kar je bilo zanimivo za varuhe režima. Na primer prostitucija, klatenje, kar je zajel že prvi zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi ter vsi poznejši taki predpisi.

Komuniste in komunistke so največkrat šteli za klateže, delomrzneže, klientelo prostitutk ali celo enostavno med prostitutke, zato so jih obravnavali tudi v tem, socialnem odseku. Po letu 1945 je marsikdo od teh znancev ali znank policije postal sestavni del oblasti in bržkone niso bili navdušeni, da bi njihovi nekdanji zasliševalci ostali v novi varnostni sili.

Tudi novi varnostni organi so posvečali pozornost tem kategorijam ljudi, pa naj je šlo za tajno politično policijo (OZNA, UDV oziroma SDV), za kriminalistično službo ali milico.

⁸⁶⁸ Ur. list DFJ, št. 87/45, z dne 9. novembra 1945.

V socialnem odseku uprave policije v Ljubljani je bil ob razpadu kraljevine Jugoslavije kot upravni pisarniški uradnik Svetozar Šubarević. Prej je služboval na odseku javne varnosti kraljevske banske uprave Dunavske banovine s sedežem v Novem Sadu. Tam je opravil tudi dvomeščni tečaj daktiloskopije in fotografije. Iz osebnih razlogov je bil premeščen najprej v bansko upravo v Ljubljani in zatem v ljubljanski okraj. Sredi julija 1937 je postal uslužbenec uprave policije v Ljubljani, kjer je dočakal okupacijo. Sredi aprila 1942 so ga Italijani odpustili iz službe in na začetku maja istega leta je bil upokojen; odmerili so mu 114,49 lir pokojnine in pripadajoče doklade.⁸⁶⁹

Po končani vojni je bil sprejet v milico in postal je upravnik doma milice na Kotnikovi ulici 8 v Ljubljani, kjer je dočakal upokojitev.

Ivan Počkaj v (postajni) šoli

Med tistimi, ki je preстал vsa sita, je bil tudi Ivan Počkaj. Rodil se je 8. decembra 1909 v vasi Veliko Ubejsko, tedanja občina Hrenovice, pokrajina Trst, ki mu je 5. oktobra 1931 izdala spričevalo o lepem vedenju. Leta 1932 je prebežal v Slovenijo in se zatekel k bratu Jakobu, ki je bil sreski načelnik v Nišu; njegova hči je bila Duša Počkaj, znamenita slovenska gledališka in filmska igralka. 31. julija 1937 je postal pripravnik za policijskega stražnika v Ljubljani. Razporejen je bila na postajo policijske straže št. VIII.

Med njegove službene obveznosti je spadala tudi tako imenovana postajna šola, kar je pomenilo izpopolnjevanje in usposabljanje stražnikov znotraj enote. Moral je vaditi pisanje uradnih spisov, zlasti prijav za kazniva ravnanja. Za 3,50 dinarjev si je kupil velik zvezek z nalepko, ga zavil v ovojni papir in začel pisati domače izdelke. Postajevodja je določil naslov teme in nato pregledal pisni izdelek s slovnične in vsebinske plati; ocenil ga je z oceno od 1 do 5. Hkrati z oceno je določil tudi naslov naslednjega spisa.

V tem zvezku, ki ga še danes skrbno hrani njegov sin Janez, stanujoč prav tako v očetovi hiši na Vodnikovi cesti 167 v Ljubljani, so ohranjene šolske prijave za ogrožanje javnega prometa, vlačuganje, tatvino kolesa, povzročitev težke telesne poškodbe in žalitev javnega organa (stražnika).

Prepisal bom njegov šolski izdelek v celoti, saj je bil po obliki in vsebini prav tak, kakršne so bile resnične prijave zoper kršitelje predpisov.

»Uprava policije v Ljubljani.

Postaja policijske straže št. VIII. V Ljubljani, dne 1/X. 1937.

Štev. 1

Predmet: Fatur Leopold: Povožil z motorjem Čeledin Franca.

⁸⁶⁹ AS, 68, ban I., osebni dosje Svetozarja Šubarevića.

Uprava policije v Ljubljani.

Postaja policije števil. VIII. Ljubljana, dne 1. II. 1937.

Štev. 1. opredeljeni pri postaji

Podrobnost: Fater Leopold Pörsch z motorjem izdelan Franca.

Prijava.

Priimek in ime (pri ženskah tudi deklisklo ime): Fater Leopold.

Ime starice (moža omejene ženske) dotedaj: Marija, Jager.

Kraj in datum rojstva: 8. III. 1903. Dol pri Gubljani.

Prisotna občina, oziroma kraj rojstva: Dol pri Gubljani, okolica. Štavska, ban.

Verodostojnost: R. h.

Samski poročena, sodnijsko ločen: poročen

Poklic: delavec v strojih tovarnah.

Poslednje bivališče: Gubljana, Homeuskega 19.

Prijavljena po: podpisaneu.

Kdaj in kje: 31. VIII. 1937. na letovški cesti 153.

Arestiran po: podpisaneu.

Osobne listine:

Vrednote artikla:

Dejanski stvari:

Imenovan je dne 31. VIII. 37 ob 16.35 h. ugotovljen vozel z motorjem izdelan, št. 2-98 ter razenka motorja B. S. D. 2985 in mehanična delavnica na letovški cesti 153 in pri tem posled. izdelan Franca Lelidur stanjeopnega v št. Vidu nad Gubljano št. 9, pri čemer je imenovan delo tehnik ^{delo pri izdelavi} na glavi. Rešitveni števila podpisaneu s spil. letovšnice. Kolob numerke Miele števil 93857 in št. 2. 160.098. 1 je bilo popolnoma izdelano. Priča nergodejstvo bratstva mehanika in glavnina Mikael mehaniki mojstra stanjeopna oba na letovški 153.

Nimno se je prišlo delati tehnik prijav. - pica je izdelal delav
za postojat. Počkaj Ivan

poln. stvarnik - pripravnik.

Krajnost oficijna prijava - razen: kajenje mo. vina!

Pisna naloga, ki jo je Ivan Pčkaj, pripravnik za stražnika, dne 1. oktobra 1937 izdelal v tako imenovani postajni šoli na stražnici števil. VIII v Ljubljani.

PRIJAVA

Priimek in ime (za ženske tudi dekliško ime): Fatur Leopold.

Ime staršev (moža omožene ženske): Anton, Marija, Jager.

Kraj in datum rojstva: 8. XII. 1903, Dol pri Ljubljani.

Pristojna občina, srez, banovina: Dol pri Ljubljani, okolica, Dravska.

Veroizpoved: R. k.

Samski, poročen, sodnijsko ločen: poročen.

Poklic: delavec v strojnih tovarnah.

Poslednje bivališče: Ljubljana, Komenskega 19.

Prijava po: podpisanim

Kdaj in kje: 31. VIII. 1937 na Celovski vesti 153.

Aretiran po:

Osebne listine:

Vrednote, efekti:

DEJANSKI STAN

Imenovani je dne 31. VIII. 1937 ob 16.35 h nepazljivo vozil z motornim kolesom, ev. šte. 2–98 tov. znamka motorja B. S. A. 3985 iz mehanične delavnice na Celovski cesti 153 in pri tem podrl kolesarja Franca Čeledin stanujočega v Št. Vidu nad Ljubljano št. 9, pri čemur je imenovani dobil težko telesno poškodbo na glavi. Rešilni voz je odpeljal ponesrečenca v spl. bolnišnico. Kolo znamke Miele šte. 93857 ev. šte. 2. 160,098.1 je bilo popolnoma zdrobljeno. Priče nezgode Alojz Benčina mehanik in Jelčin Mihael mehanični mojster stanujoča oba na Celovski 153.

Počkaj Ivan

polic. stražnik-pripravnik.«

Pri takih nalogah si je moral izmisliti tako potek dogodka kakor tudi osebe, ki so v njem nastopale. Vsebina je morala biti taka, da je ustrezala znakom kaznivega ravnanja, kot ga je vnaprej določil starešina postaje. Zaradi tega so bile osebe, tako storilci kot priče in drugi vpleteni, izmišljene in niso ustrezale resničnim ljudem, na to se mi zdi potrebno opozoriti, da ne bi prišlo do morebitnega nesporazuma.

Do tega bi skoraj prišlo po izidu moje knjige Slovenski orožniki 1918–1941. Tam sem dobesedno navedel vsebino postajne naloge, ki jo je na smledniški postaji napisal orožniški kaplar Dako Milanović, ki so mu nekateri rekli tudi Doko. Moral je izdelati pisno prošnjo za dovolitev poroke. Šlo je za postajno nalogo v okviru tako imenovane postajne šole. Ker je pred premestitvijo na orožniško postajo Smlednik služboval v Poljanski dolini, na Fužinah in Sovodnju, si je nastopajoče osebe, domnevno zaročenko in njene starše, »sposodil« kar v bližnji vasi Kladje.

Kmalu po izidu knjige me je po telefonu poklicala Jožica Milanović, vdova navedenega orožnika, in me prijazno pobarala, kako je s to nalogo. Povedal sem ji, da gre za zamišljen spis, nato se je zasmejala in povedala, da je bila več kot pol stoletja njegova žena in je prav tako doma iz Poljan-

ske doline. Nesporazum sva tako zelo hitro odpravila in na koncu mi je povedala, da sva bila v 3. in 4. razredu nižje gimnazije v Poljanah nad Škofjo Loko sošolca z njuno hčerko Stanislavo Milanović, ki je danes ugledna zdravnica v Posavju. Poslovala sva se z opaznejšim rovtarskim naglasom, ki se ga oba nisva znebila.

Nato je bil stražnik Počkaj ob koncu leta 1938 poslan v 13. tečaj za stražnike pripravnike, ki je bil v osrednji policijski šoli v Zemunu. Konec maja naslednje leto je opravljal izpite. Vse je opravil v materinščini, kar nekaterim članom komisije ni bilo všeč, toda podprl ga je slovenski član izpitne komisije, ki je njegov spis v slovenščini, sestavljen 25. maja 1939, ocenil z odlično oceno. Ker je zanimiv, ga bom nespremenjenega prepisal, saj nas pritegne po vsebini in naslovu.«

»Kako so kmetje kupovali pamet.

V neki vasi je onega leta zelo dobro obrodila repa in zelje, da je bilo pridelka dovolj za dom in še bi se lahko ostanek prodal za lepe novce.

Pa se domisli vaški knez, da bi bilo dobro kupiti za izkupiček pri tujih trgovcih nekoliko pameti, saj so veljali vaščani pri sosednjih krajih kot najbolj neumni in brezpametni ljudje.

Rečeno–storjeno. Vaščani prodajo odvišno blago, a denar dajo knezu in župniku, da nakupita toliko potrebno pamet.

Župnik in knez se odpeljeta in prideta v mesto k trgovcu s knjigami, kateremu pojasnita cilj potovanja. Trgovec–prebrisan kot je bil videč da ima opravka z resnično omejenimi ljudmi, obljubi preskrbeti potrebno količino pameti pod pogojem, da posode ne odpre prej kot doma. Hitro vjame miš, jo zapre v bučo in kupčija je bila sklenjena.

Vesela se napotita knez in župnik domov. Na poti pa se župnik domisli, da bi malo pameti vzela za se, kot plačilo za trud. Sedeta na kameniti grič in odpreta bučo, iz katere švigne miška, ter se skrije med kamenje.

Močno se prestrašita kako sedaj, ko jima je pamet ušla. Knez se spomni da bi bilo dobro poklicati vaščane da potegnejo grič na sredo vasi in z njim tudi pamet. Župnik zadovoljen nad modro mislijo kneza se razveseli rekoč: »Pametna je bila mati ki Te je rodila!«

Komaj prideta v vas ju obkolijo vaščani radovedni kakšna je nova pamet.

Knez in župnik jim povesta nesrečni dogodek, obenem jim tudi pojasnita kako bodo zopet prišli do nje. Vaščani naj prinesejo vse vrvi, katere bodo zvezali v eno samo močno vrv, jo ovili okoli griča in potegnili na sredo vasi, kjer bo vsakomur na razpolago kadar jo bo hotel uporabiti.

Kmetje ubogajo in ovijejo vrv okrog grička. Vsi stari in mladi so vlekli, da je vse v njih pokalo, vendar se grič ni premaknil. Knez in župnik sta nadzirala ljudi. Kar naenkrat zakliče župnik z močnim glasom: »Stojte, ali se grič pomika naprej, ali pa se vrv nateguje!« Potegnejo še enkrat z vso močjo da se vrv pretrga in vsi so padli po tleh. Takoj skočijo pokoncu in zavpijejo na oba kupca pameti, da so jih trgovci prevarili in jim prodali norost za modrost, a vidva vrnita nam naš denar.«

Pevski zbor državne straže v Ljubljani, ki ga je vodil Mavricij Slatnar (peti z leve v prvi vrsti).

Arhiv Leopolda Rijavca

Danes bi mu profesor slovenskega jezika dal malce nižjo oceno, saj bi bržkone ocenil, da manjka nekaj vejic, stare besede pa bi nadomestil z novimi. No, tedaj je avtor te naloge pokazal ne samo znanje, pač pa tudi pogum, saj njegova uporaba slovenščine v Zemunu ni bila najboljša popotnica za priljubljenost pri komisiji ali celo v službi.

Takoj po nastopu stražniške službe se je vključil v pevski zbor državne policijske straže v Ljubljani. Poleg petja je gojil tudi igranje na kitaro.

Ko je prišla okupacija, je ostal v stražniški službi. Pod Italijani ni bilo težav z jezikom, saj se je italijanščino učil v domači šoli. Ko so italijanske oblasti zamenjale nemške, se je moral učiti nemščine in v njegovi zapuščini je ohranjen njegov učni pripomoček te vrste. Kot stražmojster je dočakal osvoboditev in je delo nadaljeval kot prometni miličnik v Ljubljani. 31. marca 1946 je dobil odločbo, da je odpuščen iz milice, ker da je prišlo do reorganizacije. Koliko je tej odločbi verjel, je vedel le on in je to skrivnost odnesel s seboj v grob.

Sprva je ostal brez službe, kmalu pa so mu kolegi našli zaposlitev in postal je pobiralec pristojbin pri Elektro Ljubljana, kjer je leta 1970 dočakal upokojitev.⁸⁷⁰ Že ob razpadu kraljevine Jugoslavije je začel voditi mesečni pregled prihodkov in izdatkov, kar je ohranjeno v debelem zvezku in je svojevrsten dokument socialnega položaja preprostega človeka: sprva stražnika, nato miličnika in nazadnje delavca pri podjetju za distribucijo električne energije v Ljubljani.

⁸⁷⁰ Iz osebne arhiva, ki ga hrani njegov sin Janez.

Znameniti nekdanji stražnik

Iz množice stražnikov sem izbral enega, ki zasluži, da ga na kratko omenim v tej knjigi. S svojim delovanjem po izstopu iz policije je postal znan širši javnosti. To ne pomeni, da je omembe vreden le on, saj bi jih to pozornost po vsej verjetnosti zaslužilo še več, na primer Leopold Rijavec in Stane Potokar, ki je postal znamenit slovenski igravec.

Tone Kozlevčar se je rodil 21. aprila v Šentvidu pri Stični, kjer je končal šest razredov osnovne šole, nato pa se je šel v Ljubljano učiti za mesarja. Kot vajenec je bil član pevskega društva Sava in se udeleževal tudi v težki atletiki. Po odsluženem vojaškem roku se je kot mesar zaposlil v podjetju Slamič v Ljubljani, ki je povezovalo mesarijo, delikatesno trgovino in restavracijo.

Pot ga je vodila v državno policijsko stražo. Želel je postati prometni motorizirani stražnik, vendar mu to ni uspelo, podobno, kot se ni pridružil pevskeemu zboru ljubljanske policije, ki ga je vodil Mavricij Slatnar. Tudi med vojno je ostal pri stražnikih, dokler ga Nemci leta 1944 niso odpeljali na prisilno delo v Ribnico na Dolenjskem, kjer je moral na hribu Sv. Ana kopati utrdbe za nemško vojsko. Po končani vojni je bil sprejet v narodno milico in je služboval na postaji Bežigrad, a so ga po dveh mesecih odpustili.

Delo je poiskal v ljubljanski Operi, a je kmalu postal nezadovoljen in je odšel h Koncertni poslovalnici Slovenije, kjer je delal do upokojitve. Leta 1951 je bil ustanovljen Slovenski oktet, katerega član je bil od ustanovitve in je organiziral tudi vse koncerte tega ansambla tako doma kot na tujem. Slovensko pesem je tako ponesel po vsem svetu in med temi je postala najbolj priljubljena Sem Ribn'čan Urban. Leta 1978 je postal član Ribniškega okteta, kjer je leta 1991 sklenil svojo umetniško pot.⁸⁷¹ Umrl je 17. novembra 1995 v Ljubljani.⁸⁷²

Očeta in sinova, vsi stražniki

Ni bilo redko, da je varnostna služba šla iz roda v rod, za očetom se je stražniške službe lotil tudi sin. Navedel bom dva taka zgleda.

V Ljubljani sta nekaj časa skupaj službovala oče in sin, oba varnostna stražnika, Martin in Franc Hudales.

Oče Martin je bil rojen 4. oktobra 1865 v Rečici pri Celju. Izučil se je za klobučarja. Rodilo se mu je šest otrok in predzadnji je bil Franc, rojen 16. decembra 1908. Martin je bil 1. februarja 1897 sprejet kot začasni stražnik mestne straže v Ljubljani. Naslednje leto je postal stalni stražnik, saj

⁸⁷¹ Ivan Sivec: *Pesem je sonce*, Založba Dnevnik, Ljubljana 1994.

⁸⁷² Ivan Sivec: *Tone Kozlevčar*, Delo, 20. novembra 1995, str. 2.

je uspešno prestal pripravniško dobo. Župan Ivan Hribar mu je 11. junija 1898 podpisal odločbo, pisano z roko in v slovenščini, o stalni namestitvi, kjer je bilo navedeno, da mu pripada letna lača 450 goldinarjev, aktivitetna doklada v višini 10 odstotkov plače, ter obleka in obutev v naturi. Prisegel je 28. junija 1898 opoldne v predsedstveni pisarni. Ko je bilo ustanovljeno policijsko ravnateljstvo v Ljubljani, je dobil odločbo za višjega stražnika, ki je bila napisana v nemščini in z roko. Pripadala mu je plača 1040 kron na leto, 364 kron aktivitetne doklade na leto in stanovanjska doklada v višini 120 kron na leto. Obleka in obutev sta mu pripadali po organizacijskem statutu k. k. varnostne straže v Trstu, po masnem sistemu: enkratno vložek 200 kron, prvo leto prispevek 50 kron in nato vsako leto po 100 kron. Po prevratu je ostal zaposlen pri varnostni straži v Ljubljani in 30. novembra 1927 dočakal upokojitev.

Tudi sin se je zaposlil pri državni policijski straži v Ljubljani, kjer je leta 1936 postal nadzornik. Služboval je v Ljubljani in Splitu. Ker ni zaprisegel Italiji, so ga januarja 1942 skupaj s še štirimi drugimi tovariši internirali. Po končani drugi svetovni vojni je postal starešina v poveljstvu ljubljanske milice, a je izstopil iz te službe. Sredi septembra 1951 je pisno zaprosil personalni oddelek predsedstva vlade LR Slovenije, da mu pošljejo osebne službene dokumente, ker jih potrebuje v službi. Čez tri dni so mu jih poslali in to je pisno potrdil.⁸⁷³

Anton Rusjan je bil rojen 2. marca 1888 v Renčah pri Gorici. Po končani osnovni šoli, ki jo je obiskoval v rojstni vasi, se je izučil za zidarja. Vojaški rok je služil v letih 1909–1912, nato pa se je odločil, da bo postal stražnik. Službo poskusnega stražnika je nastopil 1. aprila 1913, in sicer pri policijskem ravnateljstvu v Trstu. Dnevna plača je znašala 3,45 kron. na lastno željo je bil še isto leto premeščen v Ljubljano, ko so tam ustanovili policijsko ravnateljstvo. Za stalno je bil nameščen 20. marca 1914. Med prvo svetovno vojno je dosegel čin četovodja. Po končani vojni je ostal stražnik in leta 1921 je postal nadstražnik, leta 1927 okoliški nadzornik 2. razreda, čez dve leti pa okoliški nadzornik 1. razreda. Službo je nadaljeval tudi med drugo svetovno vojno in novembra 1943 je dosegel čin nadporočnika, konec novembra 1944 pa je bil redno upokojen.

Njegov sin je bil prav tako Anton, rojen 31. maja 1914 v Ljubljani. Maturiral je junija 1935 na državni prvi realni gimnaziji v Ljubljani. Zatem je odšel v šolo za rezervne pehotne oficirje v Bileći. Februarja 1938 je postal pripravnik za nadzornika državne policijske straže v Ljubljani, ustrezen izpit za to delo pa je opravil marca 1941 v Centralni policijski šoli v Zemunu. Vsa tri leta zaporedoma je dosegel oceno prav dobro. 21. januarja 1942 je bil dopuščen iz službe.⁸⁷⁴

⁸⁷³ AS, 68, ban I., osebna dosjeja Martina in Franca Hudalesa.

⁸⁷⁴ AS, 68, ban I., osebna dosjeja Antona Rusjana mlajšega in starejšega.

Znani otroci mož postave

Naši možje postave, tako orožniki kot stražniki, so bili iz revnejših socialnih plasti tedanje družbe in tudi med opravljanjem tega poklica niso obogetali. Svoje naloge so opravljali s srcem in ko so dobili dovoljenje, so si ustvarili družine. Verjetno so si vsi želeli, da bi se otroci šolali in dosegli dober poklic. Nekateri njihovi otroci so postali znani Slovenci.

Med otroki orožnikov naj omenim Marijana Kranjca, ki je dosegel čin generalmajorja JLA. Njegov oče Franc je bil rojen leta 1896 v vasi Radoslavci pri Veliki Nedelji. Izučil se je za trgovskega pomočnika in med prvo svetovno vojno je bil vojak na več bojiščih. Po končani vojni v svojem poklicu ni našel dela, zato je marca 1920 stopil med orožnike. Razporedili so ga na orožniško postajo Turnišče in po končani pripravniški šoli na postajo v Dolenji Lendavi. Tam se je moral naučiti madžarščine. Ko je leta 1927 v Ljubljani opravil patroljno šolo, so ga premestili na orožniško postajo v Kumanovem v Makedoniji. Tam je služboval do razpada države, saj njegova prošnja za preместitev v domovino ni bila rešena. Z družino se je vrnil domov in ker je bila njegova mati rojena v Avstriji, ni bilo posebnih težav, da so ga sprejeli v nemško orožništvo. Opravil je orožniško šolo na Ptuju, nato pa je bil premeščen iz Gornjega Cmureka v Sv. Jurij ob Ščavnici. Začel je sodelovati z osvobodilnim gibanjem. Ob koncu zime 1944 je zbolel na žolču in umrl. Po vojni je družina po njem prejemale družinsko pokojnino.

Njegov sin Marijan se je rodil 15. januarja 1935 v Kumanovem. Po končani gimnaziji v Kočevju je bil sprejet na vojaško akademijo kopenske vojske v Beogradu, ki jo je končal leta 1957. Kariero je začel kot komandir voda v pehotni šoli za rezervne oficirje v Bileči. Po dveh letih je bil premeščen k vojaški policiji v Šibenik, od koder je z odredom JLA odpotoval na Sinaj, kjer je sodeloval v mirovnih silah pod okriljem OZN. Po vrnitvi domov je ves čas služboval v varnostni službi JLA. Bil je postavljen na generalski položaj in ko je opravil potreben izpit, je bil premeščen iz Ljubljane v Bitolo. Tam je bil načelnik štaba 41. korpusa. Septembra 1990 se je na lastno željo upokojil in se vrnil k družini v Ljubljano. Kot starešina je sodeloval v vojaških strokovnih revijah, po upokojitvi pa se je povsem posvetil publicističnemu delu. Napisal je več obsežnih vojaških študij, ki so izšle v reviji Borec: Varnostna in obveščevalna zaščita pohoda 14. divizije na Štajersko (1998), Balkanski vojaški poligon (1999), Slovenska vojaška inteligenca (2000) in (2001).

Otrok starešine ljubljanskih policijskih stražnikov je dr. France Vreg, profesor na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani, nestor slovenske komunikologije. Njegov oče France je bil rojen 28. marca 1893 v Št. Ilju v Slovenskih Goricah. Po končani osnovni šoli se je izučil za trgovca. Na začetku marca 1920 je bil sprejet za pripravnika varnostne straže pri policijskem ravnateljstvu v Ljubljani. Iz odločbe je razvidno, da je prejemal

Konjeniška enota državne policijske straže v Ljubljani leta 1935; deveti z leve je Gracijan Škrk.

Arhiv Bojana Škrka

900 kron plače, 315 kron aktivitetne doklade in 100 kron starostne doklade. Čez dve leti je postal višji stražnik.⁸⁷⁵ Bil je med tistimi redkimi možmi postave, ki niso hoteli priseči italijanskemu kralju in duceju, zato so ga preganjali.

Dr. Vreg se je rodil 10. septembra 1920 v Ljubljani. V odporu zoper okupatorje je sodeloval od leta 1942. Po vojni je delal v različnih uredništvih časnikov. Leta 1961 je končal študij na filozofski fakulteti v Ljubljani in se zaposlil na inštitutu za sociologijo in filozofijo pri ljubljanski univerzi. Po dveh letih se je redno zaposlil na fakulteti za sociologijo, politologijo in novinarstvo v Ljubljani in se posvetil preučevanju množičnih občil. Postal je utemeljitelj študija komunikologije na tej fakulteti. Objavil je več del s tega področja znanosti. Ob njegovi 80-letnici so na fakulteti za družbene vede v Ljubljani izdali Vregov zbornik.⁸⁷⁶

Gracijan Škrk je kot stražnik služboval pri ljubljanski konjenici in po končani drugi svetovni vojni je nadaljeval s službovanjem v milici. Oba njegova sinova sta se pridružila partizanom. Sin Gracijan je konec vojne dočakal v inženirski brigadi NOV in POS in ostal v vojski. Med drugim je bil poveljnik ljubljanskega vojaškega okrožja in se upokojil kot generalmajor JLA. Njegov brat Bojan je po končani vojni tudi ostal v JLA kot častnik. Prešel je v milico in postal pomočnik poveljnika milice za Slovenijo. Napredoval je za pomočnika zveznega sekretarja za notranje zadeve in tedaj je bil med pobudniki zbirke z naslovom Strokovna knjižnica službe javne varnosti, v kateri je v letih 1970–1973 izšlo 32 strokovnih priročnikov. Upokojil se je kot sodnik Ustavnega sodišča SR Slovenije.⁸⁷⁷

⁸⁷⁵ AS, 68, ban I., osebni dosje Franceta Vrega.

⁸⁷⁶ Enciklopedija Slovenije, 14. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana 2000, str. 376–377.

⁸⁷⁷ Enciklopedija Slovenije, 13. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana 1999, str. 59.

Iz osebnega dosjeja

V Arhivu Republike Slovenije je ohranjenega mnogo gradiva, ki se nanaša na tedanje državne uslužbence v Sloveniji, torej tudi na stražnike, saj je pri slednjih šlo tako rekoč za slovenski del policije, za razliko od orožnikov, ki so bili vojaške osebe in torej pod pristojnostjo Beograda tudi glede personalnega arhiva.

Vsi taki dosjeji pa niso ohranjeni. Ko sem brskal za določenimi imeni, sem ugotovil, da osebnega gradiva zanje ni. Šlo je zlasti za prav določene ljudi: tiste, ki so po drugi svetovni vojni postali znameniti ali pa so njihovi otroci postali sestavni del nove oblasti. Tako nisem našel map za Tonea Kozlevčarja, Staneta Potokarja, Gracijana Škrka starejšega in nekaj drugih stražnikov ali uslužbencev policije. Zanimivo se mi je zdelo, da tudi Enciklopedija Slovenije zelo nedoločeno opiše prvotno življenjsko pot policijskega uslužbenca in poznejšega dramskega igralca Staneta Potokarja. Ko je nekaj semestrov študiral pravo, je »kot uradnik služboval v raznih krajih (Novo mesto, Celje, Ljubljana) in hkrati nastopal na amaterskih odrih« in ničesar več.⁸⁷⁸

Osebni dosjeji hranijo neprecenljive podatke o posameznem stražniku oziroma policijskem uslužbencu. Zato je mogoče postaviti več domnev, zakaj so nekateri izginili:

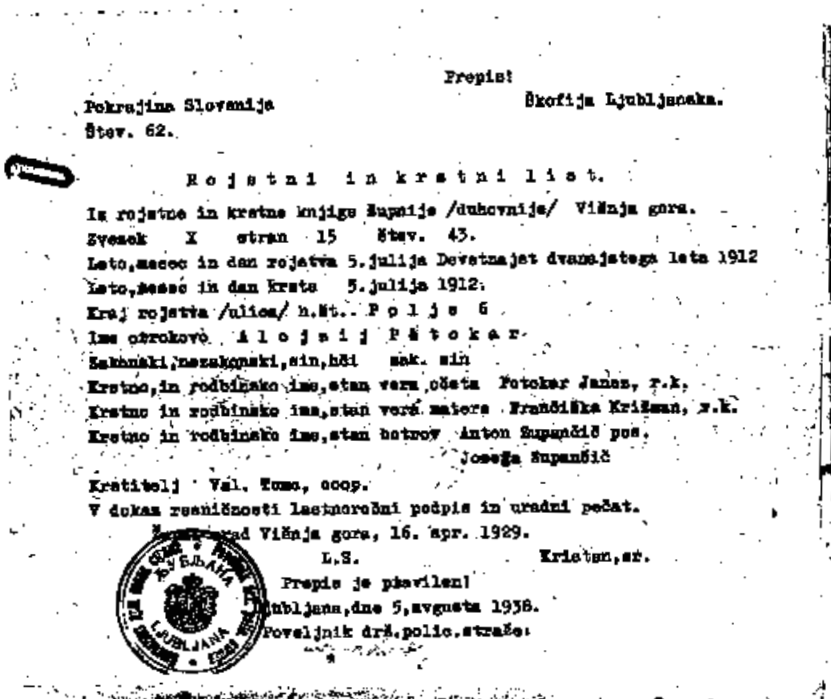
- to se je zgodilo med vojno vihro, tako rekoč po višji sili,
- podatke so odnesli sami prizadeti posamezniki, in sicer po vojni, ko so dobili to možnost in moč,
- za izginotje dosjeja so poskrbeli najožji sorodniki, vplivni v novem režimu.

Na kratko bom opisal, kaj je v osebni mapi za stražnika Alojzija Potokarja. Rodil se je 5. julija 1912 v Polju pri Višnji Gori, okraj Litija, kot sin poljedelca. Osnovno šolo je od leta 1918 do 1926 obiskoval v Višnji Gori in dokončal pet razredov.

30. marca 1937 je vložil prošnjo za službo pri državni policijski straži v Ljubljani in bil 24. junija 1938 sprejet kot pripravnik. Odločbo o namestitvi je podpisal ban Dravske banovine in iz nje je razvidno, da mu je pripadalo 280 dinarjev mesečne plače, 760 dinarjev mesečne osebne doklade in 100 dinarjev mesečne posebne doklade na službo, skupaj torej 1140 dinarjev.

Od 10. januarja do 10. julija 1939 je obiskoval 13. tečaj za policijske stražnike pripravnike v Centralni šoli za policijske izvršilne uslužbence v Zemunu. Končal ga je s prav dobrim uspehom. 24. junija 1941 je postal policijski stražnik 3. razreda in 30. junija 1944 podstražmojster policijskega zbora v Ljubljani.

⁸⁷⁸ Enciklopedija Slovenije, 9. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana 1995, str. 198–199.

Rojstni in krstni list kandidata za stražnika, spodaj dvojezični žig ljubljanske policijske straže.

Arhiv P. Č.

V njegovi osebni mapi so tile dokumenti:

- rojstni in krstni list, ki ga je izdal župnijski urad v Višnji Gori,
- samsko spričevalo, ki ga je izdal prav tako župnijski urad v Višnji Gori,
- izkaznica o državljanstvu kraljevine Jugoslavije, ki jo je izdal sreski načelnik v Litiji,
- odpustnica oziroma potrdilo, da je osem let obiskoval ljudsko šolo v Višnji Gori in končal pet razredov tamkajšnje petrazredne državne osnovne šole, ki mu jo je izdala šola,
- potrdilo okrožnega sodišča v Novem mestu, da ni bil kaznovan, ni v kazenski preiskavi, ni bil v konkurzu in ne v poravnavi zunaj konkurza,
- potrdilo okrajnega sodišča v Višnji Gori, da ni pod skrbništvom in nad njim ni podaljšana očetovska oblast,
- npravstveno spričevalo, izdano od občine Višnja Gora,
- potrdilo poveljstva celjskega vojaškega okrožja, da je odslužil vojaški rok, napisano v srbohrvaščini.⁸⁷⁹

⁸⁷⁹ AS, ban I., osebni dosje Alojzija Potokarja.

Vsi ti dokumenti so bili potrebni, da je lahko kandidiral za nastop službe pri stražnikih. Torej so bili izdani leta 1937 oziroma 1938. Drugi, mlajši dokumenti pa se nanašajo na njegovo službeno pot, napredovanje po stražniški hierarhiji.

SKLEP

Iz vsega povedanega je mogoče skleniti, da je bila varnostna oziroma pozneje državna policijska straža dobro urejena in učinkovita sestavina tedanjega uniformiranega dela varnostnega sistema.

Znanje, ki so ga morali imeti možje postave, je bilo več vrst.

- a) Najprej je šlo za ožje strokovne prvine, kar je pomenilo znanje s področja vzdrževanja javnega reda in miru, zatiranja kriminalitete, varnosti prometa na cestah, državne zaščite in drugih nalog, zlasti posredovanje pomoči pristojnim organom. Poznali so prvine sedanje samoobrambe, ki so jo pridobivali z vadbo uporabe sablje, gumijevke, puške itd.
- b) Nato je treba poudariti vojaška znanja, zaradi česar so poznali tako imenovani eksercir. Sem je spadalo poznavanje orožja, postrojavanje in streljanje.
- c) Ves sistem šolanja, usposabljanja in izpopolnjevanja je poznal tudi prvine splošno izobraževalnih snovi, od pisanja do računanja.
- č) Morda bi kazalo posebej omeniti še osebnostno vzgojo, ki so jo pojmovali kot utrjevanje trdne osebnosti, ki pa zna prisluhnuti ljudem, kar je bilo še posebej pomembno v mestih, kjer so stražniki službovali.

Poznali so usposabljanje v taktiki delovanja na javnih shodih. Temu so pozneje rekli tudi »poredak«, saj niso poskusili prevesti te srbske besede. Ko je bilo treba s silo razgnati množico, je tja prispela enota pod vodstvom starešine. Slednji jo je trikrat pozval, naj se razide, in če ni bilo odziva, je ukazal »Juriš!« in stražniki so z dvignjenimi gumijevkami stekli proti nepokornim državljanom in jih z udarci gumijevk prisilili, da so se razšli.

Poskusi nove organiziranosti službe notranje varnosti niso uspeli, čeprav takih zamisli ni manjkalo, a so ostali le na papirju. Bržkone je k temu pripomogla tudi socialna in nacionalna razklanost tedanje kraljevine, kar je oblast spodbujalo k temu, da je varnostnim silam nalagala vlogo nekakšnega pomirjevalca teh nasprotij. To je pripeljalo do ožigosanja teh sil pri delu tedanjih kraljevih podanikov.⁸⁸⁰

⁸⁸⁰ Dr. Tomislav Marković: Savremena tehnika istraživanja krivičnih dela (kriminalistika), Narodne novine, Zagreb 1977.

Po drugi svetovni vojni je nova oblast tako stražnike kot orožnike ocenjevala predvsem ali izključno po tej plati, koliko režimskih nalog so opravljali. Še bolj jih je ožigosala, v ospredje pa postavljala novo varnostno silo, milico.

OPOMBE

V času, ko sem v Arhivu Republike Slovenije zbiral gradivo za to knjigo, so dotedanje fascikle zamenjevali s škatlami, zato ponekod navajam fascikle, drugod škatle.

V tem gradivu so bili zame najzanimivejši fondi, označeni s temi številskami:

- 59, pisarna za zasedeno ozemlje v Ljubljani, 6 fasciklov,
- 60, predsedstvo narodne vlade SHS, deželne vlade za Slovenijo in pokrajinske uprave za Slovenijo, 25 fasciklov,
- 61, poverjeništvo oziroma oddelek za notranje zadeve, 149 fasciklov,
- 68, upravni oddelek kraljevske banske uprave Dravske banovine, 2970 fasciklov,
- 77, banski svet Dravske banovine, 16 fasciklov,
- 78, veliko županstvo ljubljanske oblasti, 2 fascikla,
- 87, oddelek za notranje zadeve velikega županstva mariborske oblasti, 21 fasciklov,
- 94 poverjeništvo oziroma oddelek oziroma odsek za narodno obrambo, 19 fasciklov,
- 103, komisija za prenovo javne uprave, 4 fascikli.

Pri navajanju gradiv uporabljam naslednje kratice:

- AS, Arhiv Republike Slovenije
- DFJ, demokratična federativna Jugoslavija
- DVLKV, deželni vladni list za kranjsko vojvodino
- DVS, deželna vlada za Slovenijo
- DZ, državni zakonik
- DZKV, deželni zakonik za kranjsko vojvodino
- DZVK, deželni zakonik za vojvodino Kranjsko
- DZVLKK, deželni zakonik in vladni list za kranjsko kronovino
- KBUDB, kraljevska banska uprava Dravske banovine
- LMO, ljubljanska in mariborska oblast
- NVS, narodna vlada Slovenije
- NVSHS, narodna vlada Slovencev, Hrvatov in Srbov
- ODZVLAC, občni deržavni zakonik in vladni list Avstrijskega cesarstva
- PUS, pokrajinska uprava za Slovenijo
- SNOS, Slovenski narodno osvobodilni svet
- ZAP, Zgodovinski arhiv Ptuj

Pri tem navajam uradna besedila povsem dobesedno, saj je tudi po jezikovni plati tako mogoče videti tudi naše tovrstno izročilo.